

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ-ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ -ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Γ. ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΑΠΟ ΤΟ ΔΑΣΚΑΛΟ ΣΤΟΝ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ Β. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ
(1914-1949)

Τόμος Β΄

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2009

B. ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ

(1929-1936)

α. Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και θεσμική συγκρότηση της επιθεώρησης την περίοδο 1929-1936.

Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, ως ζητούμενο στα πλαίσια των αστικών δομών του ελληνικού κράτους, εκκρεμεί από τις αρχές του 20^{ου} αι. μέχρι το τέλος της τρίτης δεκαετίας. Στην τελευταία περίοδο διακυβέρνησης Βενιζέλου (1928-1932), οι φιλελεύθεροι, αξιοποιώντας το εκλογικό αποτέλεσμα του 1928, το οποίο τους επαναφέρει αυτοδύναμους στην εξουσία, επιχειρούν στα πλαίσια υλοποίησης της αστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, να παρέμβουν πιο αποφασιστικά στη δομή, την οργάνωση και τη διοίκηση της εκπαίδευσης. Όμως, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει η Α. Φραγκουδάκη: «Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που εκκρεμεί στην ελληνική κοινωνία έγινε ως ένα βαθμό το 1929, αλλά μέσα σε συνθήκες τελείως διαφορετικές από εκείνες της πρώτης βενιζελικής περιόδου»¹. Η ανερχόμενη δύναμη της αριστεράς στην Ελλάδα δημιούργησε νέα κοινωνικοπολιτικά δεδομένα. Ήδη από το καλοκαίρι του 1928, ο Βενιζέλος διακήρυττε την παρέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή, η οποία συμπεριλάμβανε σειρά μέτρων στα εργατικά και συνδικαλιστικά ζητήματα. Τις παρεμβάσεις των φιλελευθέρων στην διοίκηση και την εποπτεία της εκπαίδευσης θα πρέπει, κατά τη γνώμη μας, να τις εντάξουμε στους γενικότερους στόχους της τελευταίας βενιζελικής περιόδου.

Συγκεκριμένα, το θεσμικό πλαίσιο της επιθεώρησης, το οποίο παράγεται την εποχή αυτή και, άμεσα ή έμμεσα, συνδέεται με την όλη απόπειρα εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης, παρατηρούμε ότι συγκροτείται από τις εξής παρεμβάσεις:

Α. Με το νόμο 4037/1929² επιχειρείται να περιοριστούν οι διαρροές των μετεκπαιδευόμενων σε άλλες σχολές και υποχρεώνονται μετά τη φοίτησή τους να υπηρετούν για πέντε τουλάχιστον συνεχή έτη σε δημοτικά σχολεία ή σε θέσεις επιθεωρητών εάν διορίζονταν ως τέτοιοι. Διαφορετικά, ορίζεται πως πρέπει να επιστρέψουν στο Δημόσιο ταμείο του μισθούς που έλαβαν κατά τη διάρκεια των

¹ Φραγκουδάκη Α., *Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι, Άγονοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, (8^η έκδοση), Κέδρος, Αθήνα 2000, σ.68

² Νόμος 4037/1929 «Περί μετεκπαιδύσεως των δημοδιδασκάλων εν τω Πανεπιστημίω», στο ΦΕΚ 89/7-Μαρ.-1929, τεύχ. Α'.

σπουδών τους στη μετεκπαίδευση. Εξασφαλίζεται έτσι και νομικά η άμεση σύνδεση της μετεκπαίδευσης με την δυνατότητα εισαγωγής εκπαιδευτικών στο σώμα των επιθεωρητών.

Β. Με το νόμο 4153/1929³ ρυθμίζονται ποινές, προαγωγές, μεταθέσεις και άδειες των εκπαιδευτικών. Με βάση αυτόν το νόμο ως ποινές των δασκάλων της δημοτικής εκπαίδευσης ορίζονται: α) η επίπληξη, β) το πρόστιμο ίσο με το μηνιαίο μισθό, γ) η μετάθεση εκτός της περιφέρειας την οποία υπηρετούν, δ) η προσωρινή απόλυση μέχρι τριών μηνών και ε) η οριστική απόλυση. Σε σχέση με τις προηγούμενες ρυθμίσεις υπάρχει διαφοροποίηση, αφού τώρα προστίθεται η ποινή της μετάθεσης εκτός περιφέρειας. Οι τέσσερις πρώτες ποινές επιβάλλονται στις περιπτώσεις: α) αδικαιολόγητης απουσίας και παράλειψης ή αμέλειας στην εκπλήρωση των καθηκόντων, β) σε κάθε παράβαση των διατάξεων και ολιγωρία ή απείθεια προς τις οδηγίες των προϊσταμένων, γ) σε παρέκκλιση από του πρέποντος «εν τω υπηρεσιακώ και ιδιωτικώ βίω ως και ανάμιξις εις τας πολιτικάς ή κοινοτικάς διαμάχας», δ) όταν διαπιστώνεται «η μη ευλαβής συμπεριφορά προς τις προϊστάμενες αρχές» και ε) απόκρυψης ιδιωτικής διδασκαλίας και έργα κερδοσκοπικά ασυμβίβαστα προς το επάγγελμα του εκπαιδευτικού. Οριστική απόλυση επιβάλλεται στις περιπτώσεις: α) εγκατάλειψης θέσης, β) άρνησης υπηρεσίας, γ) επίμονης αμέλειας ή ανεπάρκειας στην εκπλήρωση των καθηκόντων, δ) τιμωρίας δύο φορές στο ίδιο έτος για το ίδιο παράπτωμα ή σε περίπτωση επιβολής προστίμου μεγαλύτερου των 1000 δρχ., ε) «ψευδούς δηλώσεως» για διορισμό ή μετάθεση και στ) σοβαρών πειθαρχικών και ποινικών παραπτωμάτων. Όλες τις παραπάνω ποινές μπορεί να τις επιβάλλει το εποπτικό συμβούλιο. Ειδικότερα την επίπληξη και το πρόστιμο μέχρι 300 δρχ μπορεί να τις επιβάλλει απευθείας ο επιθεωρητής με απολογία του τιμωρούμενου (παρακάμπτοντας δηλ. το εποπτικό συμβούλιο), όπως και απευθείας ο υπουργός (με δυνατότητα επιβολής προστίμου μέχρι και ολόκληρου του μισθού). Η ποινή της μετάθεσης από περιφέρεια σε περιφέρεια επιβάλλεται έπειτα από πρόταση του εποπτικού συμβουλίου και απόφαση του εκπαιδευτικού συμβουλίου.

³ Νόμος 4153/1929, «Περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του από 22/23 Μαρτίου 1929 Ν.Δ. περί τροποποιήσεως των περί προαγωγής, μεταθέσεως, αδειών κλπ διατάξεων των εκπαιδευτικών λειτουργών», στο ΦΕΚ 197/11-Ιουν.-1929, τεύχ. Α'.

Τα παραπάνω συνιστούν ένα αυστηρότερο πλαίσιο ελέγχου των εκπαιδευτικών, σε σχέση με τις προηγούμενες ρυθμίσεις. Το Εποπτικό Συμβούλιο και ιδιαίτερα ο επιθεωρητής αποκτούν το διάστημα αυτό μεγαλύτερη δύναμη και αυξημένες πειθαρχικές αρμοδιότητες.

Γ. Σημαντική αλλαγή σε σχέση με τις προηγούμενες ρυθμίσεις, η οποία αφορούσε τα προσόντα και τους τρόπους επιλογής των επιθεωρητών, την θητεία και τις μεταθέσεις τους, επιχειρήθηκε με το Νόμο 4178/1929⁴. Με βάση αυτό το νόμο έγινε απόπειρα να εισαχθεί ο θεσμός του βοηθού επιθεωρητή από δημοδιδάσκαλους οι οποίοι μετεκπαιδεύθηκαν. Ως βοηθοί στο σχετικό νομοθέτημα ορίζεται πως μπορούσαν να γίνουν και δημοδιδάσκαλοι με διετεείς σπουδές στην Ευρώπη ή την Αμερική και πενταετή υπηρεσία σε δημόσια δημοτικά σχολεία ή δημοδιδάσκαλοι με οκταετή υπηρεσία, όλοι όμως κατόπιν διαγωνισμού. Δικαίωμα συμμετοχής στο διαγωνισμό δεν είχαν όσοι τιμωρήθηκαν το προηγούμενο διάστημα με προσωρινή απόλυση πλέον του μηνός ή με οριστική απόλυση. Η θητεία των βοηθών ορίστηκε να είναι τριετής, χωρίς να ανανεώνεται. Μετά την πάροδο τριετίας, προβλεπόταν οι θέσεις των επιθεωρητών να καλύπτονται από όσους διατέλεσαν βοηθοί επιθεωρητών. Για να γίνει όμως κάποιος επιθεωρητής από τους βοηθούς, θα έπρεπε να συμμετάσχει σε νέο διαγωνισμό. Για το σκοπό αυτό θα καταρτίζονται πίνακες με τον τριπλάσιο αριθμό επιτυχόντων στον σχετικό διαγωνισμό από τις θέσεις που πρόκειται να καλυφθούν⁵. Οι πίνακες με τη σειρά κατάταξης των επιτυχόντων θα έχουν διάρκεια δύο χρόνια. Παρατηρούμε δηλ. πως επιχειρείται θεσμικά να δημιουργηθούν «φυτώρια» επιθεωρητών από δημοδιδασκάλους, με κύριο χαρακτηριστικό τη «δόκιμη θητεία» δίπλα σε έμπειρους επιθεωρητές, ώστε να υπάρξει το κατάλληλο χρονικό διάστημα προσαρμογής τους ως μελλοντικών επιθεωρητών στις απαιτήσεις αυτού του ρόλου⁶.

Στο ίδιο νομοθέτημα ορίζεται ότι η θητεία ενός επιθεωρητή σε μια περιφέρεια δεν μπορεί να είναι μεγαλύτερη των πέντε ετών. Έπειτα από αυτή την περίοδο ο επιθεωρητής θα μετατίθεται υποχρεωτικά και δεν θα μπορεί να ζητήσει πάλι την ίδια

⁴ Νόμος 4178/1929, «Περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου ε.έ. Ν. Δ. περί των επιθεωρητών της δημοτικής εκπαίδευσεως και των βοηθών αυτών», στο ΦΕΚ 211/28-Ιουν.-1929, τεύχ. Α'.

⁵ Σχετικά βλ. τα άρθρα 5 και 9 του Ν. 4178, ο.π.

⁶ Θυμίζουμε πως ανάλογη ρύθμιση εισαγωγής βοηθών επιθεωρητών από το σώμα των δημοδιδασκάλων, υπήρξε και την περίοδο μετά το Ν. ΒΤΜΘ'1895, όπου τότε όμως οι επιθεωρητές προέρχονταν κυρίως από τη μέση εκπαίδευση.

περιφέρεια πριν περάσουν άλλα πέντε χρόνια⁷. Ορίζεται επίσης ότι μετά τη λήξη της θητείας, οι μεταθέσεις μπορούν να γίνουν είτε με αίτηση των ενδιαφερόμενων επιθεωρητών είτε για υπηρεσιακούς λόγους. Τέλος, ορίζεται ότι οι επιθεωρητές θα συνέρχονται σε συνέδρια ανά διετία (κάθε Σεπτέμβριο), στην Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα «προς συζήτησιν διαφόρων εκπαιδευτικών ζητημάτων σχετιζομένων με το έργον αυτών»⁸. Η συμμετοχή στα συνέδρια είναι υποχρεωτική και η διάρκειά τους δεν θα υπερβαίνει τις επτά ημέρες. Η εφαρμογή των άρθρων αυτού του νόμου αφέθηκε στην έκδοση Προεδρικών Διαταγμάτων από τους υπουργούς Οικονομικών και Παιδείας. Τέτοια διατάγματα όμως δεν εκδόθηκαν και ο νόμος έμεινε ανενεργός. Πέρα από την κατάληξη του νόμου αυτού, αντιλαμβάνεται κανείς πως το διάστημα αυτό επιχειρήθηκε η ρύθμιση εσωτερικών ζητημάτων επιθεώρησης, η οποία θα την έκαναν πιο αποτελεσματική και ταυτόχρονα θα της εξασφάλιζαν προϋποθέσεις αναπαραγωγής των στελεχών της σύμφωνα με τις αποδεκτές από την κρατική εξουσία προδιαγραφές.

Δ. Τέσσερις μήνες μετά την επιστροφή του Βενιζέλου στην εξουσία (22 Δεκεμβρίου του 1928) και μέσα στο γενικότερο κλίμα της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης που αρχίζει να διαγράφεται, το κόμμα των Φιλελευθέρων-με βάση την προεκλογική του δέσμευση- κατέθεσε στη Βουλή το νομοσχέδιο «Περί μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών». Πρόκειται για μια συντονισμένη προσπάθεια των κυρίαρχων τάξεων της χώρας, η οποία στόχευε αφενός στην ενίσχυση του κρατικού μηχανισμού και αφετέρου στην αναχαίτιση της ανάπτυξης του ελληνικού εργατικού κινήματος και των διεκδικήσεων των εργαζομένων. Εμπνευστής του νομοσχεδίου φέρεται ο βασιλόφρονας υπουργός Εσωτερικών Κ. Ζαβιτσιάνος (μετέπειτα υπουργός του Ι. Μεταξά), ο οποίος συμμετείχε την εποχή αυτή στο κυβερνητικό σχήμα του Βενιζέλου. Τον Ιούλιο του 1929- ο Ζαβιτσιάνος στο μεταξύ είχε παραιτηθεί- ο Βενιζέλος με παρέμβασή του μέσα στη Βουλή, και αφού πρώτα απείλησε τους βουλευτές του με παραίτηση στην αντίθετη περίπτωση⁹, κατάφερε να ψηφιστεί το

⁷ Το μέτρο αυτό κατά διαστήματα άλλαζε. Σημειώνουμε πως προς το τέλος της περιόδου που εξετάζουμε (1935) το όριο παραμονής σε μια περιφέρεια αυξάνεται στα οκτώ χρόνια.

⁸ Άρθρο 17 του Ν.4178, ο.π.

⁹ Το λαϊκό κόμμα το υπερψήφισε σχεδόν στο σύνολό του.

νομοσχέδιο και να αποτελέσει νόμο του κράτους. Πρόκειται για το Ν.4229/1929¹⁰, γνωστό ως «Ιδιώνυμο» (=ειδικό, ιδιάζον αδίκημα). Ο νόμος αυτός ποινικοποίησε την κομμουνιστική ιδεολογία. Με άλλα λόγια το να «σκέπτεσαι αριστερά» θεωρήθηκε έγκλημα γνώμης, το οποίο δεν κάλυπτε ο μέχρι τότε ποινικός νόμος. Η κίνηση αυτή αποτέλεσε το αποκορύφωμα ενός αδιάλλακτου αντικομμουνισμού που εφάρμοσε νομοθετικά το κόμμα των φιλελευθέρων, στοιχείο που θα το χαρακτηρίζει σε όλη τη διάρκεια αυτής της περιόδου¹¹. Με βάση αυτό το νόμο: «Όστις επιδιώκει την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαίων μέσων ανατροπήν του κρατούντος κοινωνικού συστήματος, ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της Επικρατείας, ή ενεργεί υπέρ της εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν τιμωρείται με φυλάκισιν τουλάχιστον έξι ετών. Προς τούτοις επιβάλλεται δια τη αποφάσεως και εκτοπισμός ενός μηνός μέχρι δύο ετών εις τόπον εν αυτή ορισμένον» (άρθρο 1). Ο νόμος αναφέρεται σε συγκεκριμένες ποινές που επιβάλλονται στον Τύπο και στους εργαζόμενους σε αυτόν, στους στρατιωτικούς, τους υπαλλήλους και σε όλους ανεξαιρέτως τους πολίτες. Ειδικότερα με το εδάφ. 2 του άρθρου 1 αναφέρεται πως: «με τας αυτάς ποινάς τιμωρείται και όστις επωφελούμενος απεργίας ή λοκ-άουτ, προκαλεί ταραχάς ή συγκρούσεις». Με τη συγκεκριμένη ρύθμιση, χωρίς να γίνεται όμως τούτη τη φορά αναφορά στο κοινωνικό καθεστώς, ανοίγεται ο δρόμος για την αντιμετώπιση των διεκδικήσεων των εργαζομένων, οι οποίες την εποχή αυτή μπήκαν σε φάση όξυνσης¹². Με το νόμο αυτό απαγορεύτηκαν όλες οι συγκεντρώσεις

¹⁰ Νόμος 4229/1929 «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», στο *ΦΕΚ 245/25-Ιουλ.-1929*, τεύχ. Α'.

¹¹ Για το ιστορικό της υιοθέτησης του ιδιώνυμου και την καταγωγή του από άλλα νομοθετήματα, για τη γενικότερη στάση του Βενιζέλου, καθώς επίσης και για τις νομοθετικές ρυθμίσεις που ακολούθησαν όπως ο Ν. 4689/1930 και η (σημαντική) τροποποίηση του Ποινικού νόμου με το Ν.5096/1931, με τον οποίο θεσπιζόταν ποινή φυλάκισης σε όσους «εκ προθέσεως» διέπρατταν το έγκλημα της εσχάτης προδοσίας, βλ. Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση*. κτλ. ο.π., σ.374-399, και Λαζαρίδης Τ., *περ. Κομμουνιστική Επιθεώρηση*, τευχ. 9, Αθήνα 1977, σ.83-92.

¹² Έχει αμφισβητηθεί το κατά πόσο αυτός ο νόμος οριοθετεί τη συντηρητική στροφή του Βενιζέλου. Οι υποστηρικτές αυτής της αμφισβήτησης εκτιμούν ότι η πολιτική του Βενιζέλου ήταν συνεπής με αυτή την άποψη από την αρχή της παρουσίας του και ως παράδειγμα φέρνουν το νόμο 281/1914 «Περί εργατικών σωματείων», όπου και τότε ο Βενιζέλος δήλωνε ότι αυτός ο νόμος είναι για να «κτυπήσωμεν τας απεργίας». Σχετικά βλπ. Χατζηιωσήφ Χ., «Η αποτυχία της προσπάθειας εξορθολογισμού του αστικού κράτους» στο *Ιστορία της Ελλάδας στο 20^ο αι.*, Τόμος Β2, εκδ. Βιβλιόγραμμα, Αθήνα, 2003, σ.96-98 και του ίδιου, «Η βενιζελογενής αντιπολίτευση στο Βενιζέλο και η

(υπαίθριες ή κλειστές) δηλ. καταργήθηκε το «δικαίωμα του συνέρχεσθαι» και τίθονταν εκτός νόμου τα σωματεία ή ενώσεις που σκοπό είχαν όσα περιέγραφε το 1^ο άρθρο. Οι κατηγορούμενοι δικάζονταν από κοινά ποινικά δικαστήρια και όχι από ορκωτά –τα μόνα αρμόδια για εκδίκαση πολιτικών εγκλημάτων-, προφυλακίζονταν και δεν είχαν το δικαίωμα της προσωρινής αποφυλάκισης ούτε με εγγύηση. Οι δε ποινές δεν είχαν ανασταλτικό χαρακτήρα. Επίσης ως ποινή, εκτός της φυλάκισης ορίστηκε και η εξορία. Εάν διαπιστωνόταν πως οι καταδικασθέντες έφευγαν κρυφά από τον τόπο εξορίας τους, συλλαμβάνονταν και φυλακίζονταν.

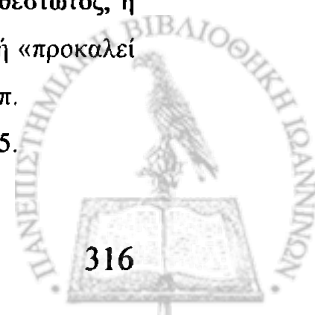
Ο συγκεκριμένος νόμος έκανε ιδιαίτερη αναφορά στους εκπαιδευτικούς. Συγκεκριμένα ανέφερε γι' αυτούς: «και τοι μη υποπεσόντες εις αξιόποινον πράξιν του παρόντος νόμου, προπαγανδίζοντες εν τούτοις κομμουνιστικής αρχάς, ή προσβάλλοντες την ιδέαν της πατρίδος ή τα εθνικά σύμβολα, απολύονται οριστικώς της υπηρεσίας μετ' απόφασιν του οικείου Συμβουλίου¹³» (άρθρο 6, παρ.1). Με βάση το συγκεκριμένο άρθρο οδηγούμαστε στις εξής επισημάνσεις:

α) Για τους εκπαιδευτικούς ο νόμος περιέχει ιδιαίτερες διατάξεις. Δεν περιορίζεται μόνο στην τιμωρία πράξεων αλλά καθιερώνει το έγκλημα γνώμης. Φτάνει μόνο να σκεφθεί κάποιος δάσκαλος με βάση την αριστερή ιδεολογία, για να τιμωρηθεί με απόλυση. Για να μπορέσουμε να εντοπίσουμε τους λόγους αυτής της διαφοροποίησης που συμβαίνει με τους εκπαιδευτικούς, θα πρέπει να πάρουμε υπόψη μας την κατάσταση που επικρατεί την περίοδο αυτή στο χώρο των δασκάλων και συγκεκριμένα στη ΔΟΕ. Από το 1926 ουσιαστικά κι έπειτα η ΔΟΕ χαράσσει μια αριστερή πολιτική. Η παρουσία των αριστερών ή σοσιαλιζόντων Δημητράτου και Ρουχωτά στη διοίκηση της ΔΟΕ επιβεβαιώνει αυτή την κατεύθυνση. Σύμφωνα με στοιχεία, την περίοδο 1926-1928 το 70% των δασκάλων τάσσεται υπέρ της δημοτικής γλώσσας¹⁴. Το 1927 η ΔΟΕ διασπάστηκε και το 1928 ένα τμήμα της με την ονομασία

πολιτική ανασύνταξη του αστισμού στο Μεσοπόλεμο» στο *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός* (επιμ) Γ. Μαυρογορδάτος- Χ. Χατζηιωσήφ), Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Β' έκδοση, Αθήνα 1988, σ. 445 κε.

¹³ Η φράση «κομμουνιστικής αρχάς» χρησιμοποιείται μόνο μια φορά σε όλο το θεσμικό κείμενο και απευθύνεται μόνο στους εκπαιδευτικούς. Στις υπόλοιπες κατηγορίες υπαλλήλων χρησιμοποιούνται άλλες εκφράσεις όπως: «διαδίδοντες αρχάς ανατρεπτικής του κρατούντος κοινωνικού καθεστώτος, ή προσβάλλοντες την ιδέαν της πατρίδος ή τα Εθνικά σύμβολα» (για τους στρατιωτικούς) ή «προκαλεί παραχάς ή συγκρούσεις» (για τους εργαζόμενους) κ.τ.τ.. Σχετικά βλ. Νόμος 4229/1929, ο.π.

¹⁴ Σχετικά βλ. Αθανασιάδης Θ., *Η Διδαστική Ομοσπονδία ...κτλ*, ο.π., σ.350-353 και σ.455.

«Νέα ΔΟΕ»,- δημιούργημα κυρίως των καθαρευουσιάνων δασκάλων με πρωτοβουλία του Ελευθερόφρονα υπουργού τότε Θ. Νικολούδη και άρα προνομιακού συνομιλητή με το Υπουργείο-, επιχειρεί να ανατρέψει την κατάσταση. Τα μέτρα όμως αυτά φαίνεται πως δεν επαρκούσαν. Το ιδιώνυμο σε πρώτη φάση και ο «διαλυτικός» νόμος του 1931 κατόπιν¹⁵, λειτούργησαν ως πρόσθετα μέτρα προκειμένου να ανατρέψουν την κατάσταση που είχε δημιουργηθεί στους κόλλους των εργαζομένων στο δημόσιο και ιδιωτικό χώρο. Το σχολείο φαίνεται πως αποτελεί αυτή την περίοδο «κομβικό» χώρο για το αστικό κράτος όπου επενδύονται συγκεκριμένες προσδοκίες γι' αυτό και του επιφυλάσσεται «ιδιαίτερη μεταχείριση».

β) Με βάση τη συγκεκριμένη ρύθμιση, δεν αναλαμβάνουν τα ποινικά δικαστήρια την τιμωρία των εκπαιδευτικών, όπως συνέβαινε για τους άλλους εργαζόμενους. Στην περίπτωση τους την απόφαση για την τιμωρία τους την λαμβάνει το Εποπτικό Συμβούλιο. Αρκεί δηλ. μια καταγγελία ενός παράγοντα της τοπικής κοινωνίας, με διάφορα ελατήρια, κομματικά ή προσωπικά, και ο δάσκαλος εξετάζεται με το ερώτημα της απόλυσης από το Εποπτικό Συμβούλιο στο οποίο ανήκει. Είναι προφανές πως οι δάσκαλοι με αυτή τη ρύθμιση γίνονται περισσότερο ευάλωτοι στις πολιτικές επιδιώξεις διαφόρων τοπικών παραγόντων και ο επιθεωρητής, στον οποίον ουσιαστικά καταλήγουν οι καταγγελίες, αποκτά καθοριστικό ρόλο στην υπαλληλική σχέση του δασκάλου. Αντλαμβάνεται κανείς πως το «ιδιώνυμο» συγκροτεί ένα ιδιαίτερα ασφυκτικό πλαίσιο στο χώρο της εκπαίδευσης την βενιζελική περίοδο 1928-1932.

Ε. Μετά ένα μήνα (Αύγουστος 1929) από την ψήφιση του «ιδιώνυμου», ψηφίζεται νέος νόμος για τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Είναι ο Νόμος 4397/1929 «Περί στοιχειώδους εκπαίδευσεως»¹⁶ (Υπουργός Παιδείας ο Κ. Γόντικας). Ο νόμος αυτός αποτέλεσε τμήμα της γενικότερης προσπάθειας, η οποία επιχειρείται την περίοδο αυτή, για την αστική μεταρρύθμιση της εκπαίδευσης. Εκτός από το νόμο αυτό,

¹⁵ Σύμφωνα με το νόμο αυτό, απαγορεύτηκε η δυνατότητα στους συνδικαλιστές σωματείων ή ομοσπονδιών, οι οποίοι είχαν εκλεγεί έστω και μία φορά από το 1926 κι έπειτα, να ξαναθέσουν υποψηφιότητα για εκλογή στους συνδικαλιστικούς χώρους τους. Σχετικά βλ. Νόμος 4879, «Περί υπαλληλικών οργανώσεων», στο ΦΕΚ 53/6 Μαρτίου 1931, τεύχος Α'.

¹⁶ Νόμος 4397/1930 «Περί Στοιχειώδους εκπαίδευσεως», στο ΦΕΚ 309/24-Αυγ.-1929, τεύχ. Α'.

ψηφίστηκαν σειρά νομοσχεδίων και έγιναν νόμοι, οι οποίοι αφορούσαν το σύνολο – σχεδόν της εκπαίδευσης¹⁷.

Συντάκτης αυτών των νομοσχεδίων φέρεται ο Ε. Κακούρος. Στην γενική εισηγητική έκθεση των νομοσχεδίων και στο κεφάλαιο Α΄ «Γενικάί αρχαί και κατευθύνσεις» αναφέρεται: «Σκοπός επομένως της παιδείας καταντά να είναι ο αυτός σκοπός του Κράτους, προσηρμοσμένος εις την νέαν γενεάν, εφ' όσον η παιδεία αποσκοπεί να προετοιμάση την νέαν γενεάν δια να αντικρύζη τελεσφόρως τα προβλήματα της υλικής, ηθικής και πνευματικής ζωής και να καταστήση αυτήν ικανήν να βελτιώνη την ζωήν ταύτην»¹⁸.

Αρκετά νομοσχέδια προβλέπουν την ίδρυση διάφορων κατώτερων επαγγελματικών σχολών. Με τον τρόπο αυτό προωθήθηκαν οι πρώτες ολοκληρωμένες απόπειρες για την εγκατάσταση διπλού σχολικού δικτύου στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Με την κατεύθυνση αυτή η κυβέρνηση Βενιζέλου έλπιζε να λύσει το πρόβλημα της υπερπλήρωσης των γυμνασίων και ως εκ τούτου να προωθηθεί ένα μέρος των μαθητών προς την επαγγελματική εκπαίδευση, απαραίτητη για τις αστικές δομές που προωθούνται.

Σε ότι αφορά το δημοτικό σχολείο, στα νομοσχέδια ορίζεται ότι ο σκοπός του θα πρέπει να είναι «πρακτικός και κοινωνικός». Γι' αυτό η φοίτηση στο δημοτικό προτείνεται να είναι αυτοτελής (εξαετής): «άμα δε να παράσχωμεν την δυνατότητα της αναπτύξεως προγράμματος πληρεστέρου, αρτιωτέρου, αυτοτελούς, ανεξάρτητου και άσχετου προς τα των σχολείων της Μέσης Εκπαιδεύσεως, έχοντες προ οφθαλμών τον ίδιον σκοπόν, ον επιδιώκουσι τα δημοτικά σχολεία»¹⁹. Τέλος, στους διακηρυγμένους στόχους της πολιτικής εξουσίας με τα νομοσχέδια αυτά ήταν και η καταπολέμηση του αναλφαβητισμού.

Με βάση το Νόμο 4397, ο επιθεωρητής συμμετέχει: α) στην απόφαση και τις διαδικασίες ίδρυσης νέων σχολείων, β) στην τοποθέτηση και διανομή του διδακτικού προσωπικού στα σχολεία, γ) στην τήρηση της υποχρεωτικής φοίτησης των μαθητών, δ) στην ίδρυση νυκτερινών, γεωργικών, οικοκυρικών σχολείων (με πρόταση του

¹⁷ Για ένα πλήρη κατάλογο των νομοσχεδίων βλ σχετικά Δημαράς Α., «Προθέσεις των πρώτων κυβερνήσεων Βενιζέλου (1910-1913) στα εκπαιδευτικά. Ενδείξεις από νομοθετικά κείμενα», στο *Μελετήματα γύρω από το Βενιζέλο και την εποχή του*, εποπτεία Θ. Βερέμη- Ο. Δημητρακόπουλου, εκδόσεις Φιλιπότη, Αθήνα, 1980, σ.39-40.

¹⁸ Σχετικά βλ., Μπουζάκης Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις.. κτλ.*, ο.π. σ. 647.

¹⁹ Σχετικά βλ., Μπουζάκης Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις ...κτλ*, ο.π. σ. 705.

εκπαιδευτικού συμβουλίου), ε) στην ανάπτυξη των σχολικών κήπων και στ) στην πραγματοποίηση εκπαιδευτικών συνεδρίων. Ο επιθεωρητής έτσι, εκτός από τις αυξημένες διοικητικές και πειθαρχικές αρμοδιότητες, εντέλλεται από το νέο θεσμικό πλαίσιο να στηρίξει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση που εισάγεται την περίοδο αυτή.

Ε. Ένα χρόνο περίπου αργότερα ψηφίζεται και ο Νόμος 4653 «Περί διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως»²⁰ με Υπουργό Παιδείας τούτη τη φορά τον Γ. Παπανδρέου. Ο νόμος αυτός, όπως αναφέρει η σχετική εισηγητική του έκθεση, αποβλέπει: «εις συμπλήρωσιν των ψηφισθέντων εκπαιδευτικών νομοσχεδίων και ολοκλήρωσιν της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως»²¹.

Με βάση το νόμο συγκροτούνται τρία ιεραρχικά διαρθρωμένα όργανα: α) το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (ΑΕΣ), β) το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και γ) τα Εποπτικά Συμβούλια της μέσης και της δημοτικής εκπαίδευσης.

Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο με τη σειρά του διακρίνεται σε: 1) Εκπαιδευτικό Γνωμοδοτικό Συμβούλιο και 2) Εκπαιδευτικό Διοικητικό Συμβούλιο. Το Εκπαιδευτικό Διοικητικό Συμβούλιο επιμερίζεται σε: 1) Εκπαιδευτικό Διοικητικό Συμβούλιο της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως και 2) σε Εκπαιδευτικό Διοικητικό Συμβούλιο της Μέσης Εκπαιδεύσεως.

Πρέπει να επισημάνουμε πως με το νόμο αυτό εισάγονται για πρώτη φορά Εποπτικά Συμβούλια για τη μέση εκπαίδευση.

Στην εισηγητική έκθεση του νόμου επιχειρείται, για κάθε ένα από αυτά τα όργανα, να παρουσιαστούν τα χαρακτηριστικά τους, με βάση τα οποία συγκροτήθηκαν:

-Για το Ανώτατο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο (ΑΕΣ) αναφέρεται ότι αποβλέπει «εις την διαγραφήν ενιαίας κατευθύνσεως όλων των κλάδων της Εκπαιδεύσεως»²².

-Με τη νέα ρύθμιση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου θεωρείται πως επιτυγχάνεται «κατά τρόπον εγγυώμενον και την καλύτεραν διοίκησιν των εκ του Υπουργείου της

²⁰ Νόμος 4653/1930, «Περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως», στο *ΦΕΚ 169/16-Μαΐου-1930*, τεύχ.Α'.

²¹ «Εισηγητική έκθεσις επί του σχεδίου νόμου Περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως», στο Ανδρέου Α. Παπακωνσταντίνου Γ., *Εξουσία και Οργάνωση -Διοίκηση του εκπαιδευτικού συστήματος*, εκδ. Νέα Σύνορα- Λιβάνη, Αθήνα 1994, Παράρτημα, σ.391.

²² «Εισηγητική έκθεσις...κτλ», ο.π. σ.391.

Παιδείας εξαρτωμένων κλάδων της εκπαίδευσεως και την εμπύχωση των ψηφισθέντων ήδη εκπαιδευτικών νομοσχεδίων»²³.

-Η νέα δομή των περιφερειακών εποπτικών συμβουλίων στηρίζεται στην «επί τη βάσει της αρχής της αποκεντρώσεως συγκρότησιν»²⁴. Με άλλα λόγια, η νέα δομή της διοίκησης της εκπαίδευσης εξακολουθεί να στηρίζεται στο ίδιο βασικό αξίωμα με το οποίο εφαρμόστηκε η εισαγωγή των δημοδιδασκάλων στο επιθεωρητικό σώμα από το 1914.

-Τέλος, με τον καθορισμό σταθερών όρων των μεταβολών του διδακτικού προσωπικού, επιδιώκεται να γίνονται αφενός «ολιγώτεροι μετακινήσεις τούτου», αφετέρου «να εκτελούνται ταχέως και εγκαίρως, ίνα μη παρακωλύεται η κανονική λειτουργία των σχολείων προς μεγάλην βλάβην της εκπαίδευσεως»²⁵.

Η εποπτεία και η διοίκηση της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης με τον Νόμο 4653 διαρθρώνονται ως εξής: Την ευθύνη την έχει ο υπουργός, ο οποίος την ασκεί μέσω του διοικητικού εκπαιδευτικού συμβουλίου, του γνωμοδοτικού εκπαιδευτικού συμβουλίου, των περιφερειακών εποπτικών συμβουλίων, των επιθεωρητών, των διευθυντών και των συλλόγων διδασκόντων των σχολείων, οι οποίοι αναφέρονται για πρώτη φορά.

Η σύνθεση των παραπάνω οργάνων διοίκησης, τα οποία συγκροτήθηκαν με το Νόμο 4653 ήταν η εξής:

α) Το ΑΕΣ αποτελείται από 51(κατά ανώτατο όριο) μέλη, με συμμετοχή όλων σχεδόν των τομέων του επιστημονικού, επαγγελματικού και κοινωνικού χώρου²⁶.

β) Το Γνωμοδοτικό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο αποτελείται από πέντε μόνιμα και τακτικά μέλη, από τα οποία το ένα υποχρεωτικά ορίζεται να είναι γυναίκα

²³ Στο ίδιο, ο.π.

²⁴ Στο ίδιο, ο.π.

²⁵ Στο ίδιο, ο.π.

²⁶ Σημειώνουμε πως η ΔΟΕ εκτίμησε πως το νέο αυτό όργανο που εισήχθη στη διοίκηση της εκπαίδευσης, θα είναι δυσκίνητο και ως εκ τούτου συντηρητικό. Πράγματι από τα 51 μέλη που όριζε ο νόμος οι 31 αποδέχθηκαν το διορισμό τους στο νέο αυτό συμβούλιο. Συνεδρίασε δύο μόλις φορές, στις 27 Οκτωβρίου 1930 για να συγκροτηθεί σε σώμα και άλλη μία το διάστημα από 5-24 Οκτ. 1931 με μοναδική απόφαση, με βάση εισήγηση του Ν. Εξαρχόπουλου, να διανεμηθεί ο λόγος του Υπουργού Παιδείας Γ. Παπανδρέου «Περί των ιδανικών της Παιδείας» στα σχολεία. Σχετικά βλ. Αθανασιάδης Θ., *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας στο Μεσοπόλεμο*, ο.π. σ. 529.

πτυχιούχους Διδασκαλείου ή Πανεπιστημίου με ευρύτερες παιδαγωγικές σπουδές για τουλάχιστον δύο έτη στην Ευρώπη ή την Αμερική²⁷.

γ) Το Διοικητικό Εκπαιδευτικό Συμβούλιο αποτελείται κι αυτό από πέντε μέλη (τέσσερα μόνιμα και τακτικά και ένα αιρετό) για κάθε τμήμα του²⁸.

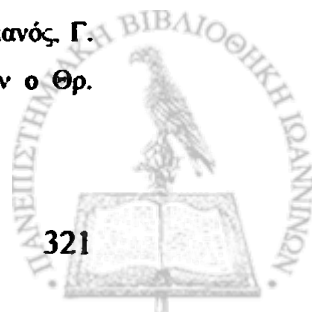
δ) Τα περιφερειακά Εποπτικά Συμβούλια της δημοτικής εκπαίδευσης συνεχίζοντας την αυξητική τάση από το 1914 ορίζονται τώρα σε 120 κατά ανώτατο όριο, αυξάνοντας αντίστοιχα τις απαιτούμενες θέσεις επιθεωρητών. Παρατηρούμε πως η θεμελιώδης αρχή: «δια των υπαλλήλων του κράτους αποκέντρωσις» στο διάστημα αυτό όχι μόνο δεν ατονεί αλλά εντείνεται και συνδέεται άμεσα με την επεμβατική πολιτική που ακολουθεί η βενιζελική πολιτική στα εργατικά ζητήματα. Αντίστοιχα, τα νέα Εποπτικά Συμβούλια της μέσης εκπαίδευσης, που εισάγονται με αυτό το νόμο, ορίζονται σε δεκαέξι (16), προσδιορίζοντας και τον αντίστοιχο αριθμό των απαιτούμενων γενικών επιθεωρητών. Η σύνθεση του κάθε εποπτικού συμβουλίου παραμένει τριμελής.

Το διάστημα αυτό, η κυβέρνηση Βενιζέλου αντιμετώπισε με έναν ορισμένο τρόπο το αίτημα της εκπροσώπησης των εκπαιδευτικών στα Εποπτικά Συμβούλια. Όπως γνωρίζουμε, η ΔΟΕ διεκδικούσε, στα πλαίσια της μεταβολής του διοικητικού συστήματος της εκπαίδευσης, την εκπροσώπηση των δασκάλων σε αυτά με αιρετά μέλη. Η απάντηση της κυβέρνησης δια στόματος Γ. Παπανδρέου ήταν αρνητική. Αποκαλυπτικές των προθέσεων της κυβέρνησης είναι οι απόψεις, οι οποίες διατυπώνονται στην εισηγητική έκθεση του Νόμου 4653.

Συγκεκριμένα, στην εισηγητική έκθεση, ο εισηγητής Γ. Παπανδρέου επιχείρησε μία κριτική στον ως τότε ρόλο του επιθεωρητή και στα μέλη των εποπτικών συμβουλίων. Ανέφερε συγκεκριμένα: «[...] τρεις κυρίως, είναι αι κατά της συγκροτήσεως του Εποπτικού Συμβουλίου επιρριπτόμεναι μομφαί. Πρώτον η

²⁷ Τα μέλη τα οποία διορίστηκαν ήταν: ο Δ. Λάμπας (ως πρόεδρος), ο Μ. Κουντουράς, η Ε. Παλδούση, ο Δ. Σουλγέρης και η Μ. Αμαριώτου. (αργότερα προστέθηκε και ο Δ. Νικητάκης δ/ντής των γραφείων του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου).

²⁸ Συγκεκριμένα για το Διοικητικό Συμβούλιο Δημοτικής Εκπαίδευσης διορίστηκαν οι: Θ. Παρασκευόπουλος, Ι. Σκουτερόπουλος, Β. Σταματέλλος (επιθεωρητής), Δ. Σάρρος και ο αιρετός Δούκας (το 1932 ήταν ο Σ. Δαγκλής). Για το αντίστοιχο της Μέσης διορίστηκαν οι: Ι. Ρωμανός, Γ. Καγάλης, Δ. Τσαμασφύος, Ι. Χαντέλλης και ο αιρετός Μισυρλής (το 1932 αιρετός ήταν ο Θρ. Σταύρου).

συγκέντρωσις μεγίστης εξουσίας εις το πρόσωπον του Επιθεωρητού, ως εκ της οποίας εκτρέπεται ούτος πολλάκις εις αυθαιρεσίας και εις δεσποτισμούς. Δεύτερον η αδιαφορία των δύο άλλων του Συμβουλίου μελών...και τρίτον η απορρόφησης του Επιθεωρητού εκ των διοικητικών του έργων και επομένως η καθυστέρησης αυτού εις έργα της επιθεωρήσεως και καθοδηγήσεως των διδασκάλων»²⁹. Το νέο νομοθέτημα επιδιώκει, σύμφωνα με τους εμπνευστές του την εξάλειψη αυτών των αδυναμιών. Ταυτόχρονα επιδιώκει να δώσει και μια απάντηση «εις τας δημοσιευμένας προτάσεις προς διόρθωσιν των ατελειών και να επιστήσωμεν την προσοχήν υμών επί των αποτελεσμάτων, άτινα αύται θα έχωσιν, αποτελεσμάτων άτινα κατά την πεποίθησίν μας μεγίστου κακού πρόξενα εις την εκπαίδευσιν να είναι δυνατόν να αποβώσι»³⁰. Ποια είναι τα «μεγίστου κακού πρόξενα»; Στην έκθεση ο Υπουργός Γ. Παπανδρέου επιχειρηματολογεί πάνω στις δύο βασικές προτάσεις, οι οποίες είχαν κατατεθεί. Η πρώτη προέρχεται από τον τοπική αυτοδιοίκηση, η οποία ζητούσε την τοποθέτηση ενός ή δύο αντιπροσώπων του Δημοτικού ή κοινοτικού συμβουλίου ή αντιπροσώπων των γονέων και κηδεμόνων στα εποπτικά συμβούλια. Η πρόταση αυτή, με βάση την εισηγητική έκθεση, απορρίπτεται από την κυβέρνηση γιατί όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Γ. Παπανδρέου: «οι μεν και οι δε επηρεάζονται τα μέγιστα εκ των πολιτικών των παθών και η κρίσις των και η ενέργειά των, το γε νυν έχον, είναι απολύτως αδύνατον να είναι ανεπηρέαστος. Τούτο διαισθανόμενοι και οι διδάσκαλοι αποκρούουσι ρητώς και κατηγορηματικώς την τοιαύτην ανάμιξιν του λαϊκού παράγοντος νομίζοντες ότι ούτω παραδίδονται εις τας χείρας της πολιτικής συναλλαγής»³¹. Η δεύτερη πρόταση προέρχεται από τη ΔΟΕ, η οποία πρότεινε την συμμετοχή εκπαιδευτικών στα εποπτικά συμβούλια, οι οποίοι θα εκλέγονταν από τα συνδικαλιστικά όργανα. Η απάντηση του Γ. Παπανδρέου και σε αυτή την θέση είναι ξεκάθαρη: «Είναι όμως καταφανές ότι και το αποτέλεσμα της τοιαύτης προτάσεως θα είναι να υποκαταστήσωμεν εις την θέσιν της πολιτικής συναλλαγής, την υπαλληλικήν συναλλαγήν, ήτις είναι πολύ χειροτέρα της πρώτης. Διότι τα αιρετά ταύτα των Εποπτικών Συμβουλίων μέλη, δημοδιδάσκαλοι εντόπιοι κατά κανόνα, συνδέονται μετά των διδασκάλων της περιφερείας δια προσωπικών γνωριμιών, δια συγγενικών δεσμών, δια πολιτικών ιδεολογιών, εκπαιδευτικών και κοινωνικών ιδεολογικών

²⁹ «Εισηγητική έκθεσις ..κτλ», ο.π., σ.398.

³⁰ Στο ίδιο, ο.π., σ.398.

³¹ Στο ίδιο, ο.π., σ.399.

δεσμών, τους οποίους ούτοι είναι αδύνατον να θραύσωσιν εν τη ασκήσει του έργου των ως δικαστών και εποπτών συναδέλφων των. Κατ' αμείλικτον λοιπόν ανάγκην θα γίνωσιν εστία κομματικών διαιρέσεων και διαμαχών των δημοδιδασκάλων, πυρήνες αντιδράσεων εναντίον ανεπιθυμητών και μη υπακουόντων εις τα κελεύσματα των Επιθεωρητών, και όργανα των επαγγελματικών των οργανώσεων, αίτινες υπό των επαγγελματικών των συμφερόντων, ως είναι φυσικόν, παρασυρόμενοι, χάνουσι πολλάκις από των οφθαλμών των την εικόνα του γενικώτερου καλού, προς την οποίαν ως εκ των καθηκόντων των ως δημοσίων υπαλλήλων είναι υποχρεωμένοι να είναι προσηλωμένοι»³². Ο υπουργός καταλήγει με έναν αποκαλυπτικό λόγο: «Εάν δε οι διδάσκαλοι υπό την φυσικήν πίεσιν των προϊσταμένων των Επιθεωρητών, πίεσιν ήτις φυσικά απορρέει από πάσης προϊστάμενης αρχής δια του ασκουμένου ελέγχου επί του έργου και του ζήλου των υφισταμένων δεν είναι δυνατόν να δίδωσι τα ολέθρια αποτελέσματα άτινα είναι δυνατόν να έχη εν ούτω στενώ περιβάλλοντι, ως η επιθεωρητική περιφέρεια της δημοτικής εκπαιδύσεως η ανάμιξις των εις τα έργα της εποπτείας και διοικήσεως, τούτο δεν σημαίνει ότι η πολιτεία πρέπει να διακινδυνεύση την παγιουμένην πειθαρχίαν και τάξιν των κρατικών λειτουργιών, δια πειραματισμών αμφιβόλου χρησιμότητος και σκοπιμότητος»³³. Αντίθετα, ο ρόλος των αιρετών μελών στο Εκπαιδευτικό Διοικητικό Συμβούλιο, κατά τον Εισηγητή του νόμου, δεν παρουσιάζει τα ίδια «προβλήματα». Και τούτο γιατί, όπως συγκεκριμένα αναφέρει: «[οι αιρετοί] εν τω Εκπαιδευτικώ Συμβουλίω παρακάθηνται πλησίον οκτώ ανωτάτων εκπαιδευτικών λειτουργών, ων η παρουσία και το κύρος είναι εγγύησις, ότι θα περιορίση πάσαν εκ του πρέποντος εκτροπήν. Ούτω δε έχομεν μεν τα αγαθά της τιαύτης συμπαρεδρίας αιρετών μελών, το ότι δηλαδή δεν διαβάλλεται πλέον το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον εις τον εκπαιδευτικόν κόσμον,.....αποφεύγομεν δε του κινδύνους και τα κακά ου θα προυκάλει παρόμοια συμμετοχή εις τα περιορισμένα [υπογράμμισα δική μας] Τοπικά Συμβούλια»³⁴.

Πίσω από τις παραπάνω αναφορές διαφαίνεται η αντίληψη που έχει η κρατική εξουσία για τους αιρετούς στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο. Μέσα σε αυτό, λόγω του συσχετισμού, οι αιρετοί (άρα ο χώρος των δασκάλων) αποτελούν μειοψηφία. Με αυτόν τον τρόπο όμως η κρατική εξουσία επιτυγχάνει δύο ζητήματα:

³² Στο ίδιο, ο.π., σ.399.

³³ Στο ίδιο, ο.π., σ.399.

³⁴ Στο ίδιο, ο.π., σ. 400.

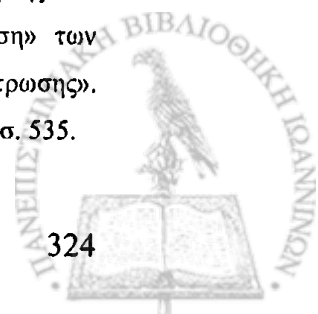

αφενός εκπληρώνει ένα πάγιο αίτημα του συνδικαλιστικού κόσμου για εκπροσώπηση, δίνοντας την «έξωθεν καλή μαρτυρία» αφετέρου αυτή [δηλαδή η εκπροσώπηση], λόγω ακριβώς του συσχετισμού, είναι αποστεωμένη από κάθε ουσιαστική παρέμβαση. Αυτό όμως δεν ισχύει στα «περιορισμένα» (από μέλη) τοπικά συμβούλια, όπου εκεί ο ρόλος των αιρετών μπορεί να γίνει ουσιαστικός. Γι' αυτό η απόφαση της κυβέρνησης ήταν να αρνηθεί κατηγορηματικά την πρόταση της ΔΟΕ για τον τρόπο συγκρότησης των Εποπτικών Συμβουλίων και να παραμείνει τελικά η σύνθεσή τους «ως έχει».

Είναι σαφές πως από τη σχετική συζήτηση η οποία γίνεται την εποχή αυτή και αφορά τη σύνθεση των οργάνων διοίκησης, είτε με τη συμμετοχή λαϊκών φορέων είτε εκλεγμένων εκπροσώπων των δασκάλων, η πολιτική εξουσία τοποθετείται στο ζήτημα με βάση τις δικές της θέσεις. Αποδέχεται μόνο τη συμμετοχή λαϊκών οργάνων και «αιρετών» εκπροσώπων του κλάδου των δασκάλων στην κεντρική διοίκηση και αφήνει τη σύνθεση των τοπικών οργάνων «ως έχει», δηλαδή στο πεδίο της πράξης, εκεί που εφαρμόζεται η εκπαιδευτική πολιτική, τον κύριο ρόλο να εξακολουθεί να τον έχει ο επιθεωρητής³⁵. Με άλλα λόγια η εκπαιδευτική πολιτική του Υπουργείου την περίοδο 1928-1932 εξακολουθεί να στηρίζει μια ορισμένη μορφή αποκέντρωσης³⁶, μέσω «των κρατικών υπαλλήλων», οι οποίοι ασκούν, κατ' εντολή του Κράτους, όλη την εξουσία που τους παραχωρείται, χωρίς να ελέγχονται από κανέναν άλλο φορέα πλην μόνο από το ίδιο. Σημαντική παρέμβαση πάνω σε αυτό το ζήτημα θα κάνουν με τη σειρά τους, όπως θα διαπιστώσουμε παρακάτω, οι ίδιοι οι επιθεωρητές όταν θα τους δοθεί κι επίσημα η ευκαιρία.

³⁵ Στο σημείο αυτό δεν θα πρέπει να παραβλέψουμε τη διαφορά κλίμακας μεταξύ Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και Εποπτικών Συμβουλίων. Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, θεσμικά, επωμίζεται τη χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής, ενώ στο Εποπτικό Συμβούλιο αφήνεται ουσιαστικά, πέραν των άλλων διεκπεραιωτικού χαρακτήρα αρμοδιοτήτων, η υλοποίηση αυτής. Ο ρόλος προφανώς των αιρετών στο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο είναι πιο ουσιαστικός από αυτόν στα Εποπτικά Συμβούλια. Η ΔΟΕ πάντως στο σημείο αυτό επέμενε για παράλληλη εκπροσώπηση για λόγους οι οποίοι σχετίζονταν με τη συμμετοχή της τόσο στην χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και στον έλεγχο εφαρμογή της.

³⁶ Κατά μία έννοια αυτό που επιχειρείται το διάστημα αυτό είναι η «αποσυμπύκνωση» των αρμοδιοτήτων ή όπως χαρακτηριστικά έχει επισημανθεί «μια μορφή αποκεντρωμένης συγκέντρωσης». Σχετικά βλ. Αθανασιάδης ©., *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδος στο Μεσοπόλεμο...* κτλ, ό.π., σ. 535.

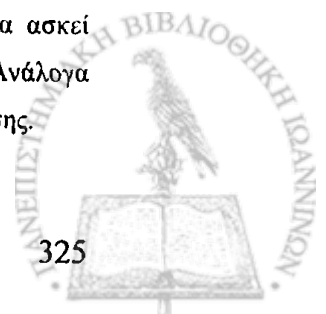
Τέλος, με το νόμο 4653 ορίζονται οι αρμοδιότητες του ΑΕΣ³⁷, του Εκπαιδευτικού Γνωμοδοτικού Συμβουλίου³⁸ και του Εκπαιδευτικού Διοικητικού Συμβουλίου της δημοτικής εκπαίδευσης³⁹.

Τα εποπτικά συμβούλια της δημοτικής εκπαίδευσης στο συγκεκριμένο νόμο δεν διαφοροποιούνται ως προς τις αρμοδιότητές τους από τα όσα ως τώρα έχουμε αναφέρει για αυτά. Ως πρόσθετο στοιχείο αναφέρουμε μόνο την δικαιοδοσία του εποπτικού συμβουλίου και στο προσωπικό των προτύπων των διδασκαλείων. Σε αυτή την περίπτωση στις συνεδρίες συμμετέχει και ο διευθυντής του διδασκαλείου.

³⁷ Αυτές είναι: α) την διαγραφή των γενικών γραμμών κατευθύνσεως την οποία θα πρέπει να ακολουθήσει η εκπαίδευση, β) τον καθορισμό του είδους και του τύπου των σχολείων που απαιτούνται, τα αριθμητικά μεγέθη αυτών, της μόρφωσης των εκπαιδευτικών και των γενικών αρχών σύνταξης των αναλυτικών προγραμμάτων, γ) τη μελέτη των μέτρων της διοίκησης της εκπαίδευσης, όπως επίσης και οικονομικές μελέτες για την εξεύρεση πόρων προς «ανύψωσιν της Παιδείας. Στη μοναδική περίπτωση που αυτό το όργανο αποφασίζει είναι σε ότι αφορά την κατάργηση σχολείων. Επίσης ορίζεται ο τρόπος συνεδριάσεών του (ανά διετία συνεδριάσεις, ειδικές και γενικές συνεδρίες, τρόπος λήψης αποφάσεων κατά πλειοψηφία κ.α.).

³⁸ Αυτές είναι: α) να γνωματεύει σε κάθε ζήτημα που αφορά την εκπαίδευση και στα αναγκαία μέτρα τα οποία αφορούν την εφαρμογή των προτάσεων του ΑΕΣ, β) να παρασκευάζει σχέδια νόμων, διαταγμάτων, εγκυκλίων και οδηγιών, γ) να συντάσσει τα αναλυτικά προγράμματα δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, την ποσότητα της ύλης των διδακτικών βιβλίων, τις οδηγίες για τη συγγραφή τους καθώς επίσης να αποφαινεται για τη χρησιμότητα αυτών, δ) να προΐσταται των συνεδρίων των γενικών επιθεωρητών, των επιθεωρητών των δημοτικών σχολείων και των διευθυντών των διδασκαλείων καθώς επίσης και να εκτελεί και το ίδιο επιθεωρήσεις αυτών. Αποσαφηνίζεται ότι το γνωμοδοτικό συμβούλιο δεν αποφασίζει παρά μόνο γνωμοδοτεί. Ορίζονται επίσης οι συνεδρίες του (τακτικές και έκτακτες συνεδρίες), ο τρόπος εκλογής του προέδρου του, η θητεία του και οι ποινές στις οποίες υπόκεινται.

³⁹ Αυτές είναι: α) να ασκεί την εποπτεία των περιφερειακών εποπτικών συμβουλίων και των επιθεωρητών όπως και η ενέργεια επιτόπιων επιθεωρήσεων και ανακρίσεων, β) να προτείνει το διορισμό, την προαγωγή ή την μετάθεση των επιθεωρητών, γ) να τηρεί μητρώο και βιβλίο ποιότητας των επιθεωρητών, δ) να ορίζει τα μέλη που θα εξετάζουν τους διαγωνιζόμενους για μετεκπαίδευση και να γνωμοδοτεί για χορήγηση εκπαιδευτικής άδειας των επιθεωρητών ή εκπαιδευτικών της στοιχειώδους εκπαίδευσης και ε) να προτείνει τη μετάθεση των δασκάλων από περιφέρεια σε περιφέρεια είτε με βάση την αίτησή τους είτε ως ποινή των εποπτικών συμβουλίων. Επίσης κρίνει τις ενστάσεις των εκπαιδευτικών σε διάφορες ποινές που τους επιβλήθηκαν και τέλος στ) να ασκεί πειθαρχική εξουσία στους ιδρυτές, διευθυντές και προσωπικό των ιδιωτικών σχολείων. Ανάλογα ορίζονται και οι αρμοδιότητες του εκπαιδευτικού διοικητικού συμβουλίου της μέσης εκπαίδευσης.

Τα νέα εποπτικά συμβούλια της μέσης εκπαίδευσης, τα οποία για πρώτη φορά εισήχθησαν με το νόμο, είναι τριμελή και τα αποτελούν ο γενικός επιθεωρητής ως πρόεδρος, ένας εφέτης και ένας γυμνασιάρχης ως μέλη. Το κάθε ένα έχει την «αυτήν δικαιοδοσία ήν και το Εποπτικό Συμβούλιο της στοιχειώδους εκπαιδύσεως επί των λειτουργιών της περιφέρειάς του, συνέρχεται δε εις συνεδρίασ καθ' ον τρόπον και χρόνον και το Εποπτικό Συμβούλιον της στοιχειώδους εκπαιδύσεως»⁴⁰. Οι δε αρμοδιότητές του είναι και αυτές παρόμοιες με αυτές του εποπτικού συμβουλίου της δημοτικής.

Οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων σύμφωνα με σχετική ρύθμιση, επιθεωρούνται από τα τακτικά μέλη του «Ε[κπαιδευτικού].Δ[ιοικητικού]. Συμβουλίου της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», χωρίς να παύουν ταυτοχρόνως να εποπτεύονται από τους γενικούς επιθεωρητές σύμφωνα με τα προηγούμενα νομοθετήματα⁴¹.

Το γλωσσικό θέμα ρυθμίζεται την περίοδο αυτή με το Νόμο 5045/1930. Με το νόμο αυτό καθιερώνεται η διδασκαλία της δημοτικής γλώσσας σε όλες τις τάξεις του δημοτικού σχολείου, χωρίς να γίνεται υποχρεωτική η διδασκαλία της καθαρεύουσας στις δύο τελευταίες, όπως όριζε το προηγούμενο νομοθέτημα της οικουμενικής κυβέρνησης του 1927 αλλά και χωρίς ταυτόχρονα να την απαγορεύει.

ΣΤ. Στις 22 Μαρτίου του 1932 η κυβέρνηση Βενιζέλου ψηφίζει τον τελευταίο νόμο για την εποπτεία και τη διοίκηση της εκπαίδευσης, αφού λίγο μετά (Μάιος) παραιτείται και ακολουθεί άλλη μια μικρή περίοδος διαδοχικών κυβερνήσεων. Πρόκειται για το Ν. 5341/1932⁴² ο οποίος τροποποιεί και συμπληρώνει διάφορους προηγούμενους νόμους, μεταξύ των οποίων και άρθρα του Ν. 4653. Στο νόμο αυτό αξίζει να επισημάνουμε τις διατάξεις, οι οποίες αφορούν: α) τη σύσταση κοινών συσκέψεων του γνωμοδοτικού και διοικητικού εκπαιδευτικού συμβουλίου (άρθρο 8), β) τους φορείς, οι οποίοι εκτελούν τις αποφάσεις των πειθαρχικών ποινών των εκπαιδευτικών. Με βάση αυτό τη ρύθμιση (άρθρο 18), όλες τις αποφάσεις των εποπτικών συμβουλίων και του διοικητικού εκπαιδευτικού συμβουλίου τις εκτελεί ο επιθεωρητής, εκτός από αυτές οι οποίες αφορούν τις μεταθέσεις από περιφέρεια σε περιφέρεια και την οριστική απόλυση εκπαιδευτικών και γ) ξεκαθαρίζεται ότι

⁴⁰ Άρθρο 25, του Νόμου 4653/1930, ο.π.

⁴¹ Άρθρο 37, του Νόμου 4653/1930, ο.π.

⁴² Νόμος 5341/1932 «Περί τροποποίησης και συσμπληρώσεως των Νόμων 4653, 5045, 4367, κτλ», στο ΦΕΚ 84/ 23 Μαρ. 1932, τεύχ. Α'.

επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων θα διορίζονται στο εξής με Π.Δ. μόνον οι μετεκπαιδευθέντες επί διετία στο ελληνικό Πανεπιστήμιο ή σε κάποιο ξένο, «έχοντες άμεμπτον ήθος και ευδόκιμον δεκαετή προϋπηρεσία σε δημόσιο δημοτικό σχολείο, κατόπιν επιτυχούς δοκιμασίας ενεργουμένης ανά διετίαν υπό του ΕΔΣΣΕ [...] Συμφώνως δε προς τα αποτελέσματα της δοκιμασίας ταύτης συντάσσεται πίναξ επιτυχόντων, επί τη βάσει και κατά την σειράν του οποίου ενεργούνται οι διορισμοί» (άρθρο 38)⁴³.

Στοιχείο αυτής της περιόδου, το οποίο θα πρέπει να πάρουμε υπόψη μας μια και επισημαίνεται συχνά από το λόγο των επιθεωρητών ως βασική παράμετρος επιτυχίας των στόχων της εκπαίδευσης, αποτελεί η σύναψη δανείων με σκοπό την κατασκευή διδακτηρίων⁴⁴. Ένας μεγάλος αριθμός σχολείων κατασκευάστηκε αυτήν την εποχή. Οι δαπάνες αυτές για την παιδεία εντάσσονται στα πλαίσια της γενικότερης εκπαιδευτικής πολιτικής, (νέος νόμος για την δημοτική εκπαίδευση, εισαγωγή επαγγελματικής και τεχνικής εκπαίδευσης κ.α.), η οποία εκείνη την εποχή φαίνεται να αποτελεί «αναγκαίο συμπλήρωμα της εργατικής πολιτικής»⁴⁵. Στόχος είναι η σταθερότητα του κοινωνικού συστήματος και η αντιμετώπιση των οικονομικών δυσκολιών, από την παγκόσμια αρνητική συγκυρία που σιγά -σιγά κάνει την εμφάνισή της και στην ελληνική κοινωνία.

Οι κυβερνήσεις που σχηματίστηκαν μετά τη παραίτηση του Βενιζέλου και τα γεγονότα που μεσολάβησαν (με τη σειρά είχαμε τις κυβερνήσεις: Παπαναστασίου,

⁴³ Στο ίδιο ο.π.

⁴⁴ Για τον αριθμό των σχολικών κτηρίων από το 1928-1932 και τις δαπάνες ανέγερσης βλπ. *Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδύσεως έτος α΄*, Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, Αθήνα 1932, σ.392-396. Για τα έτη 1920-1928, βλπ. Καλαφάτη Ε., *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929, Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, εκδ. Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, ΓΤΝΓ, Αθήνα 1988, σ. 195-220.

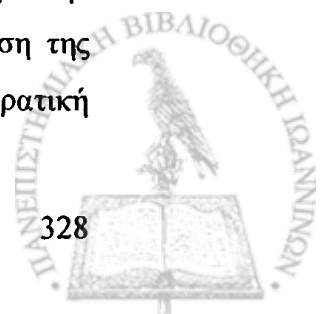
⁴⁵ Την άποψη αυτή καταθέτει ο Χ. Χατζηιωσήφ. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Οι δαπάνες για την παιδεία δεν αποτελούν την οιαδήποτε διακοσμητική δαπάνη της κυβέρνησης. Εντάσσονται στο εκπαιδευτικό πρόγραμμα που αποτελεί απαραίτητο συμπλήρωμα της όλης εργατικής πολιτικής με στόχο τη σταθερότητα του κοινωνικού συστήματος· και η εργατική πολιτική ακριβώς ορίζει το πεδίο στο οποίο βρίσκονται οι σημαντικότερες διαφωνίες της βενιζελογενούς αντιπολίτευσης με την πολιτική του ίδιου του Βενιζέλου». Σχετικά βλ. Χατζηιωσήφ. Χ., «Η βενιζελογενής αντιπολίτευση στο Βενιζέλο και η πολιτική ανασύνταξη του αστισμού στο Μεσοπόλεμο», στο *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, επιμέλεια Γιώργος Μαυρογορδάτος- Χρήστος Χατζηιωσήφ. Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο, 1992, σ. 443.

Βενιζέλου, εκλογές με κυβέρνηση Τσαλδάρη και παραίτησή του, κυβέρνηση πάλι Βενιζέλου, εκλογές με οριακό νικητή το Τσαλδάρη, το κίνημα του Πλαστήρα -με το πρόσχημα της χρεοκοπίας του κοινοβουλευτισμού και του κομμουνιστικού κινδύνου, «μεταβατική κυβέρνηση αντιστρατήγων» και τελικά κυβέρνηση Τσαλδάρη, όλα αυτά το διάστημα 1932-1935), συνυπολογίζοντας και την απόπειρα δολοφονίας του Βενιζέλου (το 1933), εισάγουν ουσιαστικά τον πολιτικό βίο σε ένα πλαίσιο αστάθειας, με αποκορύφωμα την κινηματική πράξη των βενιζελικών το Μάρτιο του 1935. Το κίνημα απέτυχε και μπρος στην άτολμη και μετριοπαθή κυβέρνηση Τσαλδάρη, ο Κονδύλης -ο οποίος είχε προσχωρήσει στους αντιβενιζελικούς (από το 1929)- επιχειρεί να επαναφέρει άμεσα τη βασιλεία, «αναλαμβάνοντας» να το πραγματοποιήσει δικτατορικά τον Οκτώβριο του 1935.

Στο διάστημα αυτό δεν έλειψαν και οι παρεμβάσεις στην εκπαίδευση. Άμεσο «θύμα» αυτών των παρεμβάσεων υπήρξε η αιχμή της εκπαιδευτικής πολιτικής των φιλελευθέρων: η δημοτική γλώσσα. Το 1933, με υπουργό Παιδείας τον εκπρόσωπο του λαϊκού κόμματος Θ. Τουρκοβασίλη, η δημοτική γλώσσα περιορίζεται θεσμικά στις τέσσερις πρώτες τάξεις ενώ στις δύο τελευταίες τάξεις ορίζεται πως θα διδάσκεται αποκλειστικά η καθαρεύουσα. Το 1935, πάλι με τον ίδιο υπουργό, η διδασκαλία της δημοτικής περιορίζεται, πάλι θεσμικά, στις τρεις πρώτες τάξεις.

Αντίθετα, μεταβολές στην οργάνωση της εποπτείας και της διοίκησης στην εκπαίδευση, το διάστημα 1932-1936 δεν έγιναν. Το μόνο που θα μπορούσαμε να επισημάνουμε για το διάστημα αυτό, αφορά τη δημιουργία του πρώτου πίνακα διοριστέων επιθεωρητών το 1933, όπου λόγω των πολιτικών συνθηκών δεν τηρήθηκε η ακριβής σειρά διορισμού. Η επόμενη σειρά επιθεωρητών, με βάση πάλι αυτό τον πίνακα, οι οποίοι θα αντικαθιστούσαν μερικούς μετατιθέμενους, δεν πραγματοποιήθηκε μέχρι το 1935, οπότε οι πίνακες έπαψαν να ισχύουν. Το 1936 διενεργείται νέος διαγωνισμός για τους επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσης, όμως τα πράγματα παίρνουν οριστικά διαφορετική τροπή γιατί μεσολαβεί η δικτατορία του Μεταξά. Η περίοδος από το 1933 εγκαινιάζει μια νέα φάση παρεμβάσεων στον τρόπο επιλογής των επιθεωρητών αποβλέποντας ουσιαστικά στον αυστηρότερο έλεγχο αυτών από την εξουσία. Οι κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις κυρίως στο ιδεολογικό μέτωπο, το οποίο διαμορφώνεται την εποχή αυτή με την αύξηση της δύναμης της αριστεράς, έχει ως άμεση επίπτωση την παρέμβαση της κρατικής εξουσίας στον ποιοι θα στελεχώσουν το επιθεωρητικό σώμα. Η κρατική

εξουσία με άλλα λόγια προσπαθεί το διάστημα αυτό, μέσα από τις διαδικασίες επιλογής των επιθεωρητών, να ελέγξει αυστηρότερα τους μηχανισμούς, οι οποίοι εποπτεύουν την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Μπορούμε, από τη μέχρι τώρα παρουσίαση των δεδομένων του θεσμικού πλαισίου της περιόδου 1929-1936, σε ότι αφορά τις προθέσεις της κρατικής εξουσίας ως προς τον επιθεωρητικό έλεγχο, να διαπιστώσουμε τα εξής: α) ο επιθεωρητικός έλεγχος συνδέεται άμεσα με την αντιμετώπιση της αριστεράς ως ιδεολογία και κοινωνική πρακτική, β) τα περιθώρια της σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών τείνουν να περιοριστούν αφού μια σειρά αντιλήψεις και πρακτικές διώκονται ποινικά, γ) συγκροτούνται με μεγαλύτερη σαφήνεια οι σχέσεις των επιθεωρητών με την εκπαιδευτική και πολιτική ηγεσία, ο έμμεσος έλεγχος μετατρέπεται σε άμεσο και έτσι επιχειρείται να εξασφαλιστεί η συμμόρφωση των δασκάλων προς μια ορισμένη, αυστηρά ελεγχόμενη κατεύθυνση.

Όλα τα παραπάνω συντελούνται σε μια περίοδο κατά την οποία, όπως έχει επισημανθεί, τη διακρίνουν «οι νέες ταξικές αντιθέσεις του κοινωνικού σχηματισμού». Συγκεκριμένα επισημαίνεται πως: «Η σκλήρυνση αυτή της πολιτικής γραμμής του Ε. Βενιζέλου είναι αποτέλεσμα τόσο της σύγκρουσης της αστικής τάξης με το νεαρό εργατικό κίνημα όσο και των συμφιλιωτικών διαθέσεων που δείχνει ο ίδιος ο ηγέτης της, εξαιτίας της ταξικής σύγκρουσης, προς τα συντηρητικά στοιχεία της αστικής τάξης»⁴⁶.

⁴⁶ Νούτσος Χ., *Προγράμματα Μέσης εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος, (1931-1973)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1999 (ανατύπωση), σ.233.

β. Η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου κατά το χρονικό διάστημα 1929-1936.

Ο Β. Παπαγεωργίου, στα πλαίσια άσκησης των επιθεωρητικών του καθηκόντων στο χώρο της δημοτικής εκπαίδευσης, από το 1928 κι έπειτα βρίσκεται στην εκπαιδευτική περιφέρεια της Κορίνθου. Στην Κόρινθο θα παραμείνει μέχρι το τέλος του 1934, ενώ από τις αρχές του 1935 μετατίθεται στη Ζάκυνθο. Εκεί θα τον βρει η δικτατορία του Μεταξά.

Η μετάθεσή του στην Κόρινθο, αμέσως μετά το θάνατο του γιου του Αλέξη, ήταν κάτι που το επιθυμούσε κι ο ίδιος και «συνέπεσε» με την ανάληψη της πολιτικής εξουσίας από τους φιλελεύθερους. Η συγκυρία όμως μέσα στην οποία βρέθηκε στην Κορινθία δεν ήταν και η καλύτερη δυνατή για τον ίδιο, μια και λίγο καιρό πριν είχαν προηγηθεί οι καταστροφικοί σεισμοί του 1928, οι οποίοι ισοπέδωσαν κυριολεκτικά την περιοχή και είχαν ως συνέπεια να καταρρεύσουν πολλά διδακτήρια και γενικά να παραλύσει για ένα διάστημα το εκπαιδευτικό δίκτυο της περιοχής. Επισημαίνουμε ακόμη ότι στην Κόρινθο ο Παπαγεωργίου αντικατέστησε τον γνωστό δημοτικιστή επιθεωρητή Γ. Κοντογιάννη, ο οποίος αντιμετώπιζε εκείνη την περίοδο προβλήματα με το διδασκαλικό σύλλογο της περιοχής του και ως ένα βαθμό θα λέγαμε πως αυτή η αναστάτωση στο διδασκαλικό κόσμο ήταν ένα ακόμα εμπόδιο που έπρεπε να υπερβεί ο Παπαγεωργίου⁴⁷. Παρά την αρνητική συγκυρία όμως, ο Παπαγεωργίου θεώρησε τον εαυτό του ευχαριστημένο με τη μετάθεση αυτή, γιατί του δινόταν η ευκαιρία, όπως ο ίδιος σημείωνε, να βρίσκεται κοντά στο Κέντρο και άρα στο επίκεντρο των εξελίξεων και όχι όπως όταν υπηρετούσε στην Κέρκυρα, όπου εκεί θεωρούσε τον εαυτό του εντελώς απομονωμένο.

Δεν συνέβη το ίδιο όμως με την μετάθεσή του στην Ζάκυνθο το 1934-35. Το σχετικό έγγραφο της μετάθεσής του αναφέρει για ακόμα μια φορά γενικόλογα ως αιτία «προς το συμφέρον της υπηρεσίας»⁴⁸. Το ποιο ακριβώς ήταν αυτή τη φορά το «συμφέρον της υπηρεσίας» για τη μετάθεσή του στη Ζάκυνθο, το αποδίδει ο ίδιος ο Παπαγεωργίου. Θυμίζουμε πως την πολιτική εξουσία το 1934 την είχε αναλάβει το Λαϊκό κόμμα, με πρωθυπουργό τον Τσαλδάρη και επίσης ότι τότε ίσχυε για τους επιθεωρητές η οκταετία ως όριο παραμονής σε μια εκπαιδευτική περιφέρεια. Το 1934

⁴⁷ Υποκινητής αυτής της κατάστασης είναι ο πρόεδρος του Συλλόγου δασκάλων εκείνη την εποχή Π. Παπαδάς, ο οποίος το 1937 διορίζεται επιθεωρητής από την μεταξική κυβέρνηση.

⁴⁸ Σχετικά βλ. ΦΕΚ 162/17 Οκτ. 1928, τεύχος Β'.

ψηφίστηκε νέος νόμος όπου προέβλεπε υποχρεωτική μετάθεση για τους επιθεωρητές μετά τη λήξη εξαετίας σε μια περιφέρεια. Το ζήτημα όμως που απασχόλησε τον Παπαγεωργίου δεν ήταν τόσο η ξαφνική του μετάθεση, μια και τα χρονικά όρια παραμονής σε μια περιφέρεια συχνά άλλαζαν κι αυτό το γνώριζε ο Παπαγεωργίου, άρα δεν πρέπει να τον αιφνιδίασε αυτή η εξέλιξη, όσο η περιοχή μετάθεσης. Ο ίδιος αναφέρει στα βιογραφικά του σημειώματα: «Έπειτα ήρθε η σειρά του Λαϊκού κόμματος. Ο Τσαλδάρης με εγνώριζε και με εξετίμα. Αλλ' έλα που είχε σύζυγον ένα βρωμερό γύναιον, την ιστορικήν Λίναν, η οποία συνεργάζετο μετά του ιδιαιτέρου γραμματέως Γεώργα, αληθούς λωποδύτου και ελεεινού υποκειμένου. Η δυάς αυτή ειργάζετο και παρά τας θελήσεις του Τσαλδάρη. Φαυλότης πέρα για πέρα και έτσι εψηφίσθη Νόμος να μετατίθενται οι Επιθεωρηταί με την λήξιν της δετίας. [..]. Εν τω μεταξύ συνεπλήρωσα δετία τον Νοέμβριον 1934 και μετετέθημεν εις Ζάκυνθον. Το αισχρόν Εποπτικό Συμβούλιο ανταμείβον με δια την τόσην Γεωργικήν μου εργασίαν αντί να με αποστείλει εις ευρυτέραν περιφέρειαν με έκλεισε φυλακή στην Ζάκυνθον. Αλλά τι να περιμένης από Εκπαιδευτικούς Συμβούλους σαν το Γιαννάκη το Σκουτερόπουλο, το πλέον βρωμερό υποκείμενο, το πλέον αγράμματο και το πλέον εμπαθέστερο και κακοηθέστερο»⁴⁹.

Τα παραπάνω μας επιτρέπουν να συμπεράνουμε πως ο τρόπος ερμηνείας τον οποίο υιοθετεί ο Παπαγεωργίου εξακολουθεί και γι' αυτή την περίοδο να υπακούει στις διχοτομίες και τα διαζεύγματα που επανειλημμένα μέχρι τώρα έχει χρησιμοποιήσει, όπως π.χ.: «φως» - «σκοτάδι», «ηθικό» - «ανήθικο», «φαιλοκρατία»- «χρηστή διακυβέρνηση» ή «συντήρηση»- «πρόοδος». Πέρα από τις προσωπικές κρίσεις του Παπαγεωργίου πάνω σε πρόσωπα και θεσμούς, το διάστημα της παραμονής του στην Κορινθία το ανέλωσε κυρίως στην γεωργική εκπαίδευση. Πράγματι, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια, την περίοδο αυτή ο Παπαγεωργίου παράγει ένα καινοτόμο και πρωτότυπο εκπαιδευτικό έργο, το οποίο συνδέεται άμεσα με τη βασική και πάγια διαμορφωμένη αντίληψή του για την κατεύθυνση που θα πρέπει να έχει η δημοτική εκπαίδευση. Ο Παπαγεωργίου εκμεταλλευόμενος τα όρια της σχετικής του αυτονομίας, τα οποία πήγαζαν από τη δυνατότητα που του παρείχε η εκπαιδευτική πολιτική της κυβέρνησης των φιλελευθέρων, καθώς επίσης και η θεσμική του υποχρέωση να στηρίξει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, το διάστημα παραμονής του στην Κορινθία το αφιερώνει στην ίδρυση πρότυπου αγροτικού

⁴⁹ Σχετικό απόσπασμα από τα *Βιογραφικά Σημειώματα* του Β. Παπαγεωργίου, σ.130.

δημοτικού σχολείου, στα πλαίσια του σχολείου εργασίας που δειλά κάνει την εμφάνισή του στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Μέσα σε αυτό φροντίζει να εντάξει τα βασικά στοιχεία που το χαρακτηρίζουν ως τέτοιο, κάνοντας όλες τις απαραίτητες προσαρμογές στην πραγματικότητα της ελληνικής υπαίθρου. Παρήγαγε ένα σημαντικό έργο και προσδοκούσε πως μετά από αυτό η πολιτική ηγεσία θα τον αντάμειβε αναλόγως: μια περιοχή μετάθεσης στην οποία προφανώς θα συνέχιζε το έργο του. Η μετάθεσή του στην Ζάκυνθο απέκλειε αυτό το ενδεχόμενο (ως μη αγροτική περιοχή) και ανέστειλε, αν δεν τερμάτιζε, αναπάντεχα το έργο του. Με αυτά κατά νου ο Παπαγεωργίου θεώρησε, όπως ο ίδιος ομολογεί, την μετάθεσή του στην Ζάκυνθο σαν «φυλακή».

Η επιθεωρητική δράση του Παπαγεωργίου στην Κορινθία συνδέεται με την τελευταία, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων, απόπειρα αστικής εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης της Βενιζελικής περιόδου. Μια απόπειρα που αυτή τη φορά υλοποιείται και ταυτόχρονα: «δημιουργούνται οι όροι για την μοιραία και μακρόχρονη αποτυχία της»⁵⁰. Το διάστημα αυτό πραγματοποιείται και το δεύτερο συνέδριο επιθεωρητών, μέσα σε μια συγκυρία όμως τελείως διαφορετική από αυτή του πρώτου συνεδρίου του 1919.

Η εξέταση του συνόλου των δεδομένων, τα οποία αφορούν την επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου αυτή την περίοδο, μας οδηγεί στις ακόλουθες επισημάνσεις ως προς τις θεματικές κατηγορίες ανάλυσης, τις οποίες έχουμε θέσει:

i) Οι στόχοι του σχολείου: Η ψήφιση νέου νόμου το 1929 για την υποχρεωτική εκπαίδευση τροποποιεί τον μέχρι τότε σκοπό της παρεχόμενης εκπαίδευσης. Ενώ μέχρι τότε προβαλλόταν «η ηθική και θρησκευτική μόρφωση των παιδών» μαζί με τη διδασκαλία «των εις τον βίον χρησίμων στοιχειωδών γνώσεων»⁵¹, ο Νόμος 4397/1929 ορίζει πως σκοπός των δημοτικών σχολείων είναι: «η στοιχειώδης προπαρασκευή των μαθητών δια την ζωήν και η παροχή εις αυτούς των απαραίτητων προς μόρφωσιν χρηστού πολίτου στοιχείων»⁵². Η ίδρυση κατώτερων επαγγελματικών σχολών, τα νυκτερινά δημοτικά, η μικτή φοίτηση των μαθητών του δημοτικού, σε

⁵⁰ Σχετικά βλ. Φραγκουδάκη Α., «Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση και Φιλελεύθεροι Διανοούμενοι», ο.π. σ.57 (τίτλος Δεύτερου μέρους).

⁵¹ Σχετικά βλ. Ν. ΒΤΜΘ/1895

⁵² Σχετικά βλ. Νόμος 4397/1929, Κεφ. Γ', άρθρο 3, παράγραφος 1, στο ΦΕΚ 389/24 Αυγούστου 1929, τεύχος Α'.

συνδυασμό με την καθιέρωση του πρακτικού λυκείου και της επαγγελματικής εκπαίδευσης, αποτελούν τα στοιχεία που επιχειρούν να υλοποιήσουν το σκοπό αυτό. Η δημοτική γλώσσα υποχρεωτική στις τέσσερις πρώτες τάξεις του δημοτικού και η συνδιδασκαλία της με την καθαρεύουσα στις δύο ανώτερες, συνθέτουν την εικόνα που παρουσιάζει η δημοτική εκπαίδευση το διάστημα αυτό.

Οι επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσης, με βάση το σχετικό νομοθέτημα, «εντέλλονται» να μεριμνήσουν για την υποχρεωτική φοίτηση των μαθητών, τη σύσταση- κατάργηση- προαγωγή- υποβιβασμό- διαίρεση ή συγχώνευση των σχολείων και τέλος την αξιοποίηση και συντήρηση των σχολικών κήπων.

Στοιχείο που προσδιορίζει την εξασφάλιση των όρων επιτυχίας του σκοπού του δημοτικού σχολείου αποτελεί, όπως αναφέρει ο σχετικός νόμος, η πραγματοποίηση τακτικών συνεδρίων, γενικών και τοπικών, των επιθεωρητών με τους δασκάλους της περιφέρειάς τους.

Η πολιτική εξουσία το 1930, προκειμένου να διαπιστώσει το βαθμό κατανόησης της εκπαιδευτικής της πολιτικής από τα στελέχη που την ασκούσαν, έκρινε σκόπιμο να συγκαλέσει σειρά συνεδρίων σε γενικό επίπεδο. Στα συνέδρια αυτά θα πήγαιναν με τη σειρά: οι επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσης, οι διευθυντές και υποδιευθυντές των διδασκαλείων του Κράτους και οι γενικοί επιθεωρητές σε ξεχωριστές συνεδρίες: από την 1^η Σεπτεμβρίου μέχρι την 7^η οι πρώτοι, από την 8^η μέχρι την 14^η Σεπτεμβρίου οι δεύτεροι και από την 15^η μέχρι την 21^η Σεπτεμβρίου οι τρίτοι. Το Υπουργείο στέλνει σχετική εγκύκλιο⁵³, με την οποία τους ενημερώνει πως σκοπεύει να πραγματοποιήσει τα σχετικά συνέδρια, «προς συζήτησιν των μάλλον σημαντικών εκ των σχετικών προς το έργο σας εκπαιδευτικών ζητημάτων» και τους ζητά να «αναφέρητε ημίν, τίνα εκπαιδευτικά νομίζετε, ότι δέον να αποτελέσωσιν αντικείμενα συζητήσεως εν τω συνεδρίω τούτω»⁵⁴.

Αφού έγινε η σχετική προετοιμασία και οι επιθεωρητές έστειλαν τις προτάσεις τους, το συνέδριό τους ξεκίνησε την 1^η Σεπτεμβρίου του 1930 στην αίθουσα της Αρχαιολογικής Εταιρείας, με την εξής θεματολογία:

⁵³ Σχετικά βλ. Εγκ. αριθ. 66/16-4-1930, «Περί συγκλήσεως συνεδρίων», στο Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων, *Τα Εκπαιδευτικά Συνέδρια του 1930*, Αθήνα, χχ, σ. 6.

⁵⁴ Στο ίδιο ο.π.

- 1) « Η προσήκουσα διαρρύθμιση του διοικητικού και καθοδηγητικού έργου του Επιθεωρητού.
- 2) Ποία τροποποιήσεις πρέπει να γίνουν εις το αναλυτικόν και ωρολόγιον πρόγραμμα του δημ. σχολείου.
- 3) Η προσήκουσα λειτουργία του μονοτάξιου δημοτικού σχολείου (αριθμός μαθητών και τάξεων, ποιόν διδασκάλων, διδακτικά βιβλία, διδακτέα ύλη και μέθοδος διδασκαλίας κ.τ.λ.).
- 4) Η προσήκουσα μετεκπαίδευσις των πτυχιούχων ιδία δημ/λων (Πανεπιστημιακή, γεωπονική, δια θερινών μαθημάτων, δια συνεδρίων, δια ταξιδίων, δια βοηθητικών βιβλίων κ.τ.τ.).
- 5) Τα επιβαλλόμενα εκ της καθιερωθείσης μικτής φοιτήσεως διοικητικά, παιδονομικά και διδακτικά μέτρα.
- 6) Η προσήκουσα διαρρύθμισις του διδακτηριακού ζητήματος, και
- 7) Η λειτουργία των μαθητικών συσσιτίων»⁵⁵.

Κάθε μέρα, με βάση το πρόγραμμα, θα ολοκληρωνόταν με την εξέταση ενός θέματος. Στους συνέδρους δινόταν η δυνατότητα να θέσουν, αν η περίπτωση το απαιτούσε κι ο χρόνος το επέτρεπε, κι άλλα θέματα. Αντίστοιχα ορίστηκαν τα θέματα για τα συνέδρια των Διευθυντών και Υποδιευθυντών των διδασκαλείων⁵⁶ και των Γενικών επιθεωρητών⁵⁷. Επίσης, στην ίδια εγκύκλιο ορίστηκαν οι εισηγητές των

⁵⁵ Σχετικά βλ. Εγκ. αριθμ. 108/26-6-1930 «Περί των συζητήσεων εις τα συνέδρια θεμάτων» στο ίδιο ο.π., σ. 7.

⁵⁶ Στο συνέδριο των Διευθυντών και Υποδ/ντών των διδασκαλείων η θεματολογία ήταν: «1) Πώς πρέπει να έχη το αναλυτικόν και το ωρολόγιον πρόγραμμα των προτύπων δημ. σχολείων των Διδασκαλείων της Δ. Εκπαιδεύσεως, 2) Πώς πρέπει να έχη το αναλυτικόν και το ωρολόγιον πρόγραμμα των πενταταξίων Διδασκαλείων της Δημ. Εκπαιδεύσεως, 3) Η μέθοδος της εργασίας εις τα διάφορα μαθήματα του Διδασκαλείου της Δ. Εκπαιδεύσεως, 4) Η δημοτική γλώσσα εις τα Διδασκαλεία, 5) Πώς πρέπει να έχη το αναλυτικόν και το ωρολόγιον πρόγραμμα του Διδασκαλείου των Νηπιαγωγών. Ποία μέθοδος εργασίας πρέπει να εφαρμόζεται εις τα Νηπιαγωγεία, 6) Ανακοινώσεις περί των εφαρμοζομένων σήμερον εις τα Διδασκαλεία μεθόδων αγωγής, και 7) Λειτουργία μαθητικών συσσιτίων». Σχετικά βλ., το ίδιο, ο.π. καθώς επίσης και Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, εποπτεία Α. Δημαράς, επιμέλεια Κώστας Καρακαλάκης, *Τα Εκπαιδευτικά Συνέδρια του 1930, II Συνέδριον Διευθυντών και Υποδιευθυντών Διδασκαλείων της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως και των Νηπιαγωγών*, Α' έκδοση, Αθήνα 2004.

⁵⁷ Αντίστοιχα στο συνέδριο των γενικών επιθεωρητών η θεματολογία ήταν: «1) Ανασκόπησις της μέχρι τούδε εφαρμογής του θεσμού των Γεν. Επιθεωρητών και πορίσματα εξαγόμενα εκ ταύτης, 2) Πώς πρέπει να έχη το αναλυτικόν και το ωρολόγιον πρόγραμμα των εν τοις εξαταξίοις Γυμνασίοις

παραπάνω θεμάτων. Έτσι για το συνέδριο των επιθεωρητών της δημοτικής εκπαίδευσης, εισηγητές ορίστηκαν για το πρώτο θέμα οι: Γ. Βασιλειάδης (Πειραιώς), Δ. Ζαφειρακόπουλος (Ανατολικής Αθήνας) και Κ. Μιχαηλίδης (Μαντινείας και Κυνουρίας). Για το δεύτερο θέμα εισηγητές ορίστηκαν οι: Σ. Βασιλακόπουλος (Κομοτινής), Κ. Κωνσταντινίδης (Χίου) και Β. Παπαγεωργίου (Κορινθίας). Για το τρίτο ορίστηκαν οι: Ηλ. Βλάχος (Πατρών) και Ζ. Καπερνάρος (Μεσσηνίας). Για το τέταρτο ορίστηκαν οι: Ι. Καλλιγιάς (Λάρισσας) και Γ. Μπούρας (Ξάνθης). Για το πέμπτο ορίστηκαν οι: Κ. Δραγώτης (Ευρυτανίας) και Ι. Σταυρακάκης (Ηρακλείου) και τέλος για το έκτο ορίστηκαν οι: Γ. Καράτσαλος (Κεφαλληνίας) και Σ. Πίσπερης (Εδέσσης)⁵⁸. Παρατηρούμε πως ο Παπαγεωργίου για άλλη μια φορά, όπως και στο συνέδριο του 1919, αναλαμβάνει να εισηγηθεί ένα θέμα (τροποποιήσεις του αναλυτικού και ωρολογίου προγράμματος), γεγονός που μας επιτρέπει να υποθέσουμε πως απολαμβάνει της εμπιστοσύνης του Υπουργείου. Είναι ένας από τους έξι επιθεωρητές που υπήρξαν ταυτόχρονα εισηγητές και στα δύο εκπαιδευτικά συνέδρια επιθεωρητών που πραγματοποιήθηκαν μέχρι τότε⁵⁹. Συν-εισηγητής είναι ένας επιθεωρητής, γνωστός από το 1919 για τις «καθαρές» γλωσσικές του προτιμήσεις, ο Κ. Κωνσταντινίδης Η πολιτική και εκπαιδευτική συγκυρία όμως του 1930 κατά την οποία διεξάγεται το συνέδριο των επιθεωρητών είναι εντελώς διαφορετική από αυτή του 1919.

Το συνέδριο αυτό, με βάση τα αναγραφόμενα στην έκδοση του Υπουργείου, το παρακολούθησαν σε όλες τις φάσεις του ο Υπουργός Γ. Παπανδρέου, τα μέλη του Εκπαιδευτικού Γνωμοδοτικού Συμβουλίου, τα περισσότερα των μελών των Εκπαιδευτικών Διοικητικών Συμβουλίων της Δημοτικής και Μέσης Εκπαίδευσης, πολλοί ανώτεροι υπάλληλοι του Υπουργείου και επίσης πολλοί εκπαιδευτικοί.

διδασκομένων μαθημάτων, 3) Η προσήκουσα διαρρύθμιση του διδακτηριακού ζητήματος, 4) Ανακοινώσεις περί των σήμερον εφαρμοζόμενων εις τα σχολεία της Μ. Εκπαιδύσεως μεθόδων διδασκαλίας και αγωγής, και 5) Λειτουργία μαθητικών συσσιτίων», στο ίδιο ο.π. Στοιχεία για το τι ειπώθηκε σε αυτό το συνέδριο έχουμε μόνο από το περιοδικό *Εργασία*.

⁵⁸ Στο πρόγραμμα των εισηγητών του συνεδρίου το έβδομο θέμα το οποίο αφορά τα μαθητικά συσσίτια δεν υπάρχει. Προφανώς στην τελική του επεξεργασία το θέμα αυτό απορρίφθηκε και δεν ορίστηκε έτσι εισηγητής.

⁵⁹ Οι υπόλοιποι ήταν: ο Δ. Ζαφειρακόπουλος, ο Ζ. Καπερνάρος, ο Ι. Σταυρακάκης, ο Γ. Καράτσαλος, και ο Γ. Μπούρας.

Προφανώς, για ένα χρονικό διάστημα το Συνέδριο αυτό, όπως κι αυτά που ακολούθησαν, αποτέλεσαν σημαντικά εκπαιδευτικά γεγονότα.

Το «Διδασκαλικό Βήμα», με την ευκαιρία της έναρξης του συνεδρίου, καταθέτει στο πρωτοσέλιδό του τις προσδοκίες της Διδασκαλικής Ομοσπονδίας από τους επιθεωρητές. Αν και οι διοικούντες την Ομοσπονδία διατηρούν επιφυλάξεις στο κατά πόσο θα τηρηθούν οι δεσμεύσεις της πολιτικής ηγεσίας για τακτικά τέτοια συνέδρια, αφού όπως επισημαίνουν τίποτα στην εκπαιδευτική της πολιτική δε μαρτυρά κάτι τέτοιο, αναφέροντας χαρακτηριστικά ένα κατάλογο αρνήσεων από μέρους της στην ικανοποίηση δίκαιων αιτημάτων του διδασκαλικού κόσμου, υποδέχονται το συνέδριο θετικά, κυρίως για δύο λόγους. Ο πρώτος, όπως αναφέρουν σχετικά, είναι η δυνατότητα που παρέχουν: «για μελέτη προβλημάτων εκπαιδευτικών, αποστολή πολύ σπουδαία, μάλιστα στη χώρα μας, που η παιδαγωγική σκέψη είναι στα σπάργανα, η έλλειψις από επιστημονικό εκπαιδευτικό τύπο είναι απόλυτη και η κυκλοφορία του επιστημονικού βιβλίου είναι μηδαμινή»⁶⁰. Ο δεύτερος, και πιο ουσιώδης, όπως σημειώνει το «Διδασκαλικό Βήμα», είναι η ευκαιρία που παρέχει η πραγματοποίηση ενός συνεδρίου για «συνάντηση γνωριμίας, ανταλλαγής γνώμων των εκπαιδευτικών λειτουργών, που γνωστές επαγγελματικές συνθήκες τους έχουν διασκορπίσει στα πέρατα της χώρας, σε αποστάσεις από τα κέντρα πολλές φορές ανυπέρβλητες για τα φτωχά τους βαλάντια, αποστάσεις που δυσκολεύουν αν δε ματαιώνουν, και ολότελα κάθε οργανωτική, κάθε ομαδική προσπάθεια για βελτίωση των ηθικών και των οικονομικών όρων της ζωής τους»⁶¹. Η ΔΟΕ απευθύνεται προς τους επιθεωρητές θεωρώντας τους οργανικό κομμάτι του διδασκαλικού σώματος, και τους ζητά να συσπειρωθούν και να οργανωθούν σε συνδικαλιστική βάση. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Η μεγάλη συγγένεια των οικονομικών και ηθικών διεκδικήσεων δασκάλων και επιθεωρητών και η ρυθμισμένη οργανική σύνδεση επιθεωρητικού και διδασκαλικών συλλόγων θα έχη πολλαπλά αποτελέσματα, ωφέλιμα για τον κοινόν αγώνα. Γιατί και ενιαία συνείδηση εκπαιδευτικών απόψεων θα καλλιεργηθή, και ενιαίο πρόγραμμα οικονομικών διεκδικήσεων θα επιδιωχθή, και οι παρεξηγήσεις που τόσες φορές ετάραξαν τις σχέσεις των δύο κλάδων και που προήλθαν από επεμβάσεις μερικών επιθεωρητών στα οργανωτικά ζητήματα των

⁶⁰ Σχετικά βλ. το πρωτοσέλιδο άρθρο με τίτλο: «Με την ευκαιρία του Παιδαγωγικού Συνεδρίου» στο *Διδασκαλικό Βήμα*, χρονιά Ζ', αριθ. τεύχους 290, Αθήναι 31 Αυγούστου 1930.

⁶¹ Στο ίδιο ό.π.

δασκάλων, θα αρθούν, διότι ο οργανωμένος πλέον επιθεωρητικός κλάδος θα έχη τη φυσιολογική, τη νόμιμη, σα να πούμε, εκδήλωσή του μέσα στο σωματείο του και δι' αυτού μέσα στην ενιαία ομοσπονδιακή οργάνωση»⁶².

Στο συνέδριο αυτό παραβρέθηκαν εξήντα οκτώ (68) επιθεωρητές από τους εβδομήντα έναν (71) που απαριθμούσε συνολικά εκείνη την εποχή το σώμα των επιθεωρητών της δημοτικής εκπαίδευσης. Από τη μελέτη των στοιχείων, τα οποία τους αφορούν, βλέπουμε πως στη πλειοψηφία οι επιθεωρητές ήταν οι ίδιοι με αυτούς του πρώτου συνεδρίου. Βέβαια, το διάστημα που μεσολάβησε έγιναν κάποιες υποχρεωτικές αλλαγές σε πρόσωπα, σε αντικατάσταση άλλων που αποχώρησαν, κυρίως λόγω συνταξιοδότησης⁶³, χωρίς όμως να ανατραπεί σημαντικά ο συσχετισμός μεταξύ «παλαιών και νέων». Τα ίδια πρόσωπα δεν πρέπει να ξεχνάμε πως τώρα είναι δεκαπέντε χρόνια μεγαλύτερα, έχουν διανύσει ήδη ένα μεγάλο μέρος της υπηρεσιακής τους σταδιοδρομίας ως επιθεωρητές και, όπως ισχυρίστηκε ο Δ. Λάμπας (πρόεδρος του συνεδρίου), το διάστημα το οποίο μεσολάβησε από το προηγούμενο συνέδριο έχει κάνει τους επιθεωρητές «περισσότερο ώριμους».

Ο πίνακας, ο οποίος ακολουθεί, παρουσιάζει τη διάκριση μεταξύ παλαιών και νέων επιθεωρητών. Συγκεκριμένα το 1930 το σώμα των επιθεωρητών είχε την παρακάτω σύνθεση:

ΠΙΝΑΚΑΣ 4. Διάκριση «παλαιών- νέων» επιθεωρητών κατά το έτος 1930.

ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΗΣ	ΠΑΛΑΙΟΣ (Πριν το 1920)	ΝΕΟΣ (Μετά το 1920)	ΕΙΣΟΔΟΣ ΣΤΟ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΣΩΜΑ*
Θ. Παπαβασιλείου	✓		
Φ. Ματαράγκας		✓	1923
Γ. Βασιλειάδης	✓		
Τρ. Παπαθανασίου		✓	1926
Κ. Μιχαηλίδης		✓	1922
Ι. Δρομάζος		✓	1923

⁶² Στο ίδιο οπ.

* Τα έτη που αναγράφονται στη σχετική στήλη, αφορούν το έτος εισόδου στο επιθεωρητικό σώμα, έπειτα από επεξεργασία των σχετικών ΦΕΚ

⁶³ Στο Συνέδριο του 1930 δεν συμμετέχουν για παράδειγμα οι δημοτικιστές επιθεωρητές Επαμεινώνδας Παπαμιχαήλ (Νόντας Έλατος), Δημοσθένης Ανδρεάδης και Δημήτριος Κοντογιάννης, οι οποίοι έχουν αποχωρήσει ο καθένας για δικούς του λόγους από το επιθεωρητικό σώμα.

Π. Μπατσούτας	✓		
Ι. Βαλέργας		✓	1925
Ι. Δημητριάδης		✓	1923
Α. Γκιόλμας	✓		
Π. Κοκκίνης	✓		
Γ. Καράτσαλος	✓		
Γ. Σπερνοβασίλης		✓	1925
Γ. Αραβώσης	✓		
Α. Χαραλαμπόπουλος		✓	1923
Κ. Λεοντάρης	✓		
Σ. Κυριακίδης	✓		
Ι. Φώτιος		✓	1923
Π. Βεργόπουλος	✓		
Ι. Σταυρακάκης	✓		
Α. Στυλιανόπουλος		✓	1922
Χ. Λούπας	✓		
Α. Γεραντώνης		✓	1923
Κ. Λαγουμιτζάκης	✓		
Β. Οικονομίδης		✓	1923
Μ. Σταβάρας	✓		
Β. Παπαγεωργίου	✓		
Α. Μπρούστας	✓		
Π. Μπέλκας		✓	1923
Π.Δ. Παναγόπουλος	✓		
Π. Οικονόμου		✓	1923
Ι. Κερασόπουλος	✓		
Ι. Δανόπουλος		✓	1925
Κ. Μπακανάκης	✓		
Γ. Ζαγοριανάκος		✓	1923
Π. Κωνσταντινόπουλος	✓		
Ν. Δέπος	✓		
Κ. Αναγνωστόπουλος	✓		

Κ. Κωνσταντινίδης	✓		
Π. Στεφανάκος	✓		
Γ. Σπετσιέρης		✓	1923
Ν. Παπακώστας		✓	1922
Η. Βλάχος	✓		
Ι. Φωτόπουλος		✓	1923
Π. Ταμπακόπουλος		✓	1928
Π. Παυλός	✓		
Γ. Ξυδιάς	✓		
Γ. Μπούρας	✓		
Σ. Μένταυλος	✓		
Ι. Βαγιονίτης	✓		
Σ. Πίσπερης		✓	1925 (Πέθανε από ατύχημα το 1935)
Ι. Καπερνάρος	✓		
Π. Πύρζας	✓		
Κ. Αντωνίου		✓	1925
Ι. Ασβεστάς	✓		
Ι. Τσιότρας	✓		
Ν. Γύπαρης		✓	1922
Ι. Αναστασόπουλος	✓		
Κ. Δραγώτης		✓	1925
Β. Πατίτσας	✓		
Α. Γιούρτσης		✓	1928
Ζ. Καπερνάρος	✓		
Δ. Ζαφειρακόπουλος	✓		
Σ. Βασιλικόπουλος		✓	1925
Η. Πετρόπουλος		✓	1925
Χ. Μπούκουρας	✓		
Ι. Καλλιγιάς		✓	1923
Δ. Κυβέλλος	✓		
Μ. Παπαδάκης		✓	1923

Το Συνέδριο άνοιξε τις εργασίες του με ομιλία του ίδιου του υπουργού Γ. Παπανδρέου. Ο υπουργός έκανε από την αρχή σαφείς τους λόγους πραγματοποίησης αυτού του συνεδρίου. Από το λόγο του επισημαίνουμε τα εξής σημεία: α) Θεώρησε τα εκπαιδευτικά συνέδρια χρήσιμα και απαραίτητα γιατί δημιουργούν «προσωπική επικοινωνία» και «επιτυγχάνουν την αμοιβαία διαφώτιση με την συνάντησι της πείρας των Επαρχιών και της θεωρίας του Κέντρου»⁶⁴, β) Ανακοίνωσε την πολιτική που θα ασκήσει πάνω σε αυτό το ζήτημα το υπουργείο, επισημαίνοντας ότι ρυθμίστηκε θεσμικά η πραγματοποίηση τέτοιων συνεδρίων ανά διετία μεταξύ των στελεχών της εκπαίδευσης, ενώ στο μεσοδιάστημα θα συνεδριάζει το ΑΕΣ με προορισμό την ενιαία κατεύθυνση στους κλάδους της εκπαίδευσης, γ) Επιφυλάχθηκε να εξηγήσει και να προδιαγράψει στο τέλος του συνεδρίου, «όταν θα έχουμε γνωριστή περισσότερο»⁶⁵, τις αρχές της εκπαιδευτικής πολιτικής που πρόκειται να ακολουθήσει το υπουργείο, δ) Θεώρησε σε αυτή τη φάση επιβεβλημένο να παρουσιάσει μόνο το εκπαιδευτικό έργο που ήδη έχει επιτελέσει το υπουργείο. Έτσι έκανε λόγο για δημιουργία εξατάξιου δημοτικού, με παράλληλη δημιουργία πρακτικών σχολών, ώστε ο ελληνικός λαός να αποκτήσει «εκτός της στοιχειώδους θεωρητικής και πρακτικήν εκπαίδευσιν δια την αντιμετώπισιν των αναγκών της ζωής και την οικονομικήν του ευημερίαν»⁶⁶. Ανέφερε επίσης την δημιουργία πεντατάξεων διδασκαλείων, τις προσπάθειες για την ανέγερση σχολικών κτιρίων και την οργάνωση σε νέες βάσεις της διοίκησης της εκπαίδευσης με την ίδρυση του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου, και τέλος ε) Κατέθεσε την προσωπική του εκτίμηση για το πώς αντιλαμβάνεται τους νόμους. Με την τοποθέτησή του αυτή, ο Γ. Παπανδρέου επιχειρεί έμμεσα να ενοχοποιήσει τους επιθεωρητές και το σύνολο των εκπαιδευτικών, για τα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής πολιτικής και να αθώσει, μέσω της αναγωγής των νόμων σε ουδέτερα σχήματα, την εκπαιδευτική πολιτική και την κρατική εξουσία. Συγκεκριμένα, επισήμανε: «δεν υπερτιμώ την αξίαν των νόμων. Οι νόμοι καθ' ημάς είναι δυνατότητες αι οποίαι αναμένουν πραγματοποίησιν. Είναι σχήματα τα οποία αναμένουν περιεχόμενον. Και όταν η αλήθεια αυτή ισχύη κατά

⁶⁴ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ.15

⁶⁵ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ.16

⁶⁶ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ.16

κανόνα δια κάθε νόμον, έχει ασφαλώς ισχύν απείρως περισσοτέραν εις την εκπαίδευσιν, η οποία αποτελεί κατ'έξοχην ψυχικήν λειτουργίαν»⁶⁷.

Ανάλογες ομιλίες ακολούθησαν τόσο από τον Θ. Παρασκευόπουλο, Γεν. Γραμματέα του υπουργείου τότε όσο και από τον Δ. Λάμψα, πρόεδρο του Εκπαιδευτικού Γνωμοδοτικού Συμβουλίου και πρόεδρο του συνεδρίου (οι Μίλτος Κουντουράς και Μαρία Αμαριώτου ορίστηκαν αναπληρωτές του).

Σε ό,τι αφορά τις εισηγήσεις των συνέδρων- επιθεωρητών θα αρκεστούμε να παρουσιάσουμε κριτικά ορισμένες χαρακτηριστικές τοποθετήσεις των εισηγητών, τα βασικά σημεία της εισήγησης και των παρεμβάσεων του Παπαγεωργίου, και τα πορίσματα τα οποία προέκυψαν με βάση τις εισηγήσεις και παρεμβάσεις των επιθεωρητών σε κάθε θέμα, έτσι όπως οι ίδιοι τα ψήφισαν στο τέλος της κάθε συνεδρίας. Για το σκοπό αυτό θα ακολουθήσουμε τη θεματική παρουσίαση των ζητημάτων τα οποία τέθηκαν:

ι. Το καθοδηγητικό και διοικητικό έργο των επιθεωρητών: Το θέμα της πρώτης μέρας αφορούσε τον προβληματισμό των επιθεωρητών γύρω από τις δυνατότητες πραγματοποίησης του έργου τους. Τόσο ο Γ. Βασιλειάδης ως πρώτος εισηγητής όσο και οι άλλοι δύο συνεισηγητές, με μακροσκελείς εισηγήσεις επιχείρησαν να περιγράψουν τις υπερβολικές σε ποσότητα αρμοδιότητες του διοικητικού έργου τους και το μέγεθος της γραφειοκρατικής τους δουλειάς, που εν τέλει λειτουργούσε σε βάρος του πρωτεύοντος έργου τους, του καθοδηγητικού, στο οποίο και θα έπρεπε να ήταν στραμμένη η προσοχή τους, όπως χαρακτηριστικά επισήμαναν.

Η σύνοψη των εισηγήσεων, πάνω σε αυτό το θέμα, επέτρεψε στον πρόεδρο του συνεδρίου να απευθυνθεί προς τους συνέδρους, θέτοντας προς διαπραγμάτευση τα εξής σημεία- προβλήματα ως αίτια της κατάστασης που επικρατούσε στο χώρο των επιθεωρητών: α) Η έλλειψη βοηθητικού προσωπικού στα γραφεία των επιθεωρητών, β) η άνιση κατανομή των εκπαιδευτικών περιφερειών ως προς τον αριθμό των σχολείων και των δασκάλων, γ) η ατελής σύνθεση των εποπτικών συμβουλίων, δ) η έλλειψη ομοιομορφίας στην τήρηση του Αρχείου των επιθεωρητών, ε) η σύγχυση και διατήρηση διατάξεων που δυσχεραίνουν το διοικητικό έργο τους, και στ) η έλλειψη έμφασης στη διαρρύθμιση ειδικά του καθοδηγητικού τους έργου.

⁶⁷ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ.18

Στα σημεία αυτά ο Πρόεδρος της συνεδρίας (Δ. Λάμπας) κάλεσε τους επιθεωρητές να καταθέσουν τη γνώμη τους. Θα σταθούμε ιδιαίτερα στο τρίτο ζήτημα, «της ατελούς σύνθεσης των εποπτικών συμβουλίων». Το σημείο αυτό αποτελούσε εκείνη την περίοδο σημείο αντιπαράθεσης μεταξύ του υπουργείου και της ομοσπονδίας των δασκάλων, τη ΔΟΕ.

Η ΔΟΕ, σε ότι αφορούσε την διοίκηση της Εκπαίδευσης, είχε επεξεργαστεί και καταθέσει τις απόψεις της από νωρίς. Από το 3^ο Συνέδριό της κιόλας πρότεινε την αλλαγή του τρόπου διοίκησης της εκπαίδευσης, προβάλλοντας ως κύριο αίτημα την αυτοδιοίκηση και αποκέντρωση των αρμοδιοτήτων. Κατά καιρούς άνοιγε και σχετικό διάλογο μέσα από τις στήλες του Διδασκαλικού Βήματος, σε όσους επιθυμούσαν να καταθέσουν τις απόψεις τους, όπου ανάμεσά τους ήταν και ο Παπαγεωργίου, όπως αναφέραμε στη σελ. 282 της παρούσας εργασίας. Σε ό,τι αφορά την περίοδο που εξετάζουμε το 1928, όταν ανέλαβε ο Ε. Βενιζέλος τη διακυβέρνηση, η ΔΟΕ δράττει της ευκαιρίας και δημοσιεύει στο Διδασκαλικό Βήμα⁶⁸ τις αποφάσεις της, ανοίγοντας για άλλη μια φορά σχετικό διάλογο με τους ενδιαφερόμενους. Στο κείμενο αυτό επισημαίνουμε τη ριζοσπαστική θέση της για τη σύνθεση των Εποπτικών Συμβουλίων. Ζητά να είναι 5μελή, απαρτιζόμενα από δύο δημοδιδασκάλους, δύο γονείς εκπρόσωπους των σχολικών επιτροπών και τον επιθεωρητή ως εισηγητή. Το 1929 υποβάλλει και σχετικό υπόμνημα⁶⁹ στο Κ. Γόντικα που ήταν υπουργός Παιδείας τότε, όπου εκεί διαφοροποιεί σχετικά τις απόψεις της, εισάγοντας τη «βαθμιαία» μετεξέλιξη της σύνθεσης των Εποπτικών Συμβουλίων. Συγκεκριμένα, αποδέχεται την υπάρχουσα τριμελή τους σύνθεση, προτείνοντας τις θέσεις αυτές να καταλαμβάνουν ο Επιθεωρητής, ένας αιρετός εκπρόσωπος δασκάλων, ο οποίος θα εκλέγεται κάθε χρόνο και ένας διευθυντής δημοτικού σχολείου. Η ΔΟΕ εκτιμά το 1929, πως οι γονείς δεν είναι ακόμα έτοιμοι να συμμετάσχουν στα Εποπτικά Συμβούλια και πρέπει πρώτα να «θητεύσουν» στις σχολικές επιτροπές και όταν με τον καιρό αποκτήσουν την απαιτούμενη πείρα, τότε να επεκταθεί η συμμετοχή τους στα Εποπτικά Συμβούλια.

⁶⁸ Σχετικά βλ. «Αι απόψεις του Κλάδου για τη Διοίκηση της Παιδείας», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, αρ. φύλλου 196, Αθήνα 14-Οκτ.- 1928, σ. 3-4.

⁶⁹ Σχετικά βλ. «Το Υπόμνημα της Διδ. Ομοσπονδίας για τη μεταρρύθμιση του διοικητικού συστήματος της Παιδείας. Οι βασικές αρχές ενός εκσυγχρονισμένου διοικητικού συστήματος της Παιδείας: Αποκέντρωση και Αυτοδιοίκηση», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, αρ. φύλλου 253, Αθήνα 1- Δεκ- 1929, σ. 1 κ.ε.

Αυτή την πρόταση έκανε η ΔΟΕ και στον Γ. Παπανδρέου μόλις ανέλαβε υπουργός μετά τον Κ. Γόντικα.

Στο ζήτημα αυτό ο Γ. Παπανδρέου αντέδρασε ζωηρά και, όπως αναφέραμε στην προηγούμενη ενότητα κατά την εισηγητική έκθεση του Ν. 4553/1930, επιχειρηματολόγησε κατά αυτής της θέσης, αποφασίζοντας να αφήσει τη σύνθεση «ως έχει». Λίγο καιρό μετά, το θέμα επανέρχεται αυτή τη φορά στο συνέδριο των επιθεωρητών. Εκτιμούμε πως το ζήτημα αυτό αποτέλεσε, ως ένα βαθμό, έκπληξη για τον υπουργό που παρακολουθούσε τις εργασίες του συνεδρίου.

Ο Γ. Παπανδρέου με παρέμβαση του αμέσως μετά την εισήγηση του δεύτερου εισηγητή (Ζαφειρακόπουλου), επιχείρησε να αναστρέψει το κλίμα. Βλέποντας πως τα πράγματα παίρνουν μια ανεπιθύμητη τροπή για τον ίδιο, προσπάθησε να στρέψει το ενδιαφέρον από την ουσία του ζητήματος. Ισχυρίστηκε πως ο ίδιος θα άλλαζε το νόμο, που αφορά τη σύνθεση των Εποπτικών Συμβουλίων, εάν οι επιθεωρητές αποδέχονταν πως «δικτατορούν». Φυσικά, κάτι τέτοιο δεν θα μπορούσαν οι επιθεωρητές να παραδεχθούν. Μάλιστα ο ίδιος ο Παπανδρέου προέτρεψε τους επιθεωρητές να συμφωνήσουν μαζί του πως τα άλλα δύο μέλη του Συμβουλίου, ο πρωτοδίκης και ο γυμνασιάρχης δηλαδή, καλώς συμμετέχουν σε αυτό, γιατί αποτρέπουν αφενός τον επιθεωρητή να εμφανίζεται ως δικτάτορας αφετέρου προστατεύουν τους δασκάλους από αυθαιρεσίες. Βάζοντας αυτό το δίλλημα ο Παπανδρέου έλπιζε πως θα εγκλώβιζε τους επιθεωρητές στη λογική του. Οι επιθεωρητές όμως στις ομιλίες τους, πλην ελάχιστων, δεν τον ακολούθησαν.

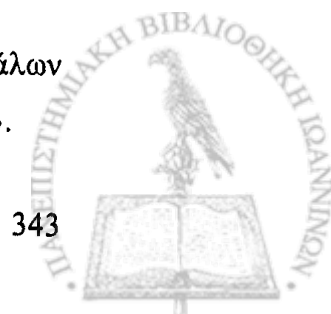
Το λόγο πήραν αρκετοί επιθεωρητές, οι οποίοι όπως φαίνεται από τις τοποθετήσεις τους, άλλοι τάσσονταν υπέρ της συμμετοχής των δημοδιδασκάλων με κάποιες προϋποθέσεις και άλλοι κατά. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις καταγεγραμμένες τοποθετήσεις των επιθεωρητών, σημειώνουμε τις εξής:

Ο Σ. Μένταυλος πρότεινε αντί του Γυμνασιάρχη να συμμετέχει δημοδ/λος, διορισμένος από κατάλογο που θα έχει υποδείξει ο επιθεωρητής.

Ο Θ. Παπαβασιλείου δέχεται διορισμό δημ/λου από τον επιθεωρητή στο Ε.Σ. με ορισμένα προαπαιτούμενα (να διανύει το 33 έτος της υπηρεσίας του, άμεσα ανακλητός από το υπουργείο κ.α).

Ο Ι. Σταυρακάκης αρνήθηκε την παρουσία δημ/λων στα συμβούλια, και μόνο σε «έσχατη» περίπτωση να διορίζεται από τον επιθεωρητή.

Ο Κ. Μπακανάκης τάχθηκε ανοικτά υπέρ της συμμετοχής δημοδιδασκάλων και σε περίπτωση που η πολιτεία το αρνηθεί να γίνει διορισμός «εκ των αρίστων».

Ο Π. Ταμπακόπουλος – μόλις ενάμιση έτους επιθεωρητής- τάχθηκε καθαρά υπέρ της συμμετοχής δημ/λων στα συμβούλια.

Το ίδιο πρότεινε και ο Π. Παυλούρος, ο οποίος επιχειρηματολόγησε υπέρ της συμμετοχής δημ/λων.

Ο Ι. Καλλιγιάς επέμεινε στην τοποθέτησή του να μείνει η σύνθεση ως έχει, με διορισμό «εν ανάγκη» από το υπουργείο του δημ/λου ο οποίος να συμμετέχει στα συμβούλια.

Ο Γ. Σπετσιέρης τάχθηκε καθαρά κατά της συμμετοχής δημ/λων, ισχυριζόμενος πως ο Κλάδος των δασκάλων «μετέχει δια του επιθεωρητού». Σημείωσε μάλιστα πως ως επιθεωρητής «Αισθανόμεθα ότι είμεθα αντιπρόσωποι του Κλάδου».

Ο Τ. Παπαθανασίου τάχθηκε κι αυτός κατά της συμμετοχής δασκάλων, λέγοντας πως «το σημερινό συμβούλιο είναι άριστα συγκροτημένο». Πρότεινε οι πειθαρχικές συνεδριάσεις του Ε.Σ. να είναι «ανοικτές», ώστε να τις παρακολουθούν οι ενδιαφερόμενοι, όπως στα δικαστήρια. Διαμαρτυρήθηκε έντονα για το χαρακτηρισμό ότι οι επιθεωρητές δικτατορούν.

Ο Χ. Μπούκουρας θεώρησε τους αιρετούς ως «ζημία» για τους ίδιους τους δασκάλους, ισχυριζόμενος πως οι δάσκαλοι δεν μπορούν να κρίνουν αμερόληπτα.

Ο Ι. Δρομάζος πρότεινε να προστεθεί στην ήδη υπάρχουσα σύνθεση του Ε.Σ. ένας αιρετός δημ/λος

Ο Κ. Δραγώτης ισχυρίστηκε στην τοποθέτησή του πως κατά την κοινή συνείδηση οι επιθεωρητές ασκούν δικτατορία. Τα άλλα δύο μέλη δεν μπορούν αντικειμενικά να συνεισφέρουν κάτι ουσιαστικό στις συνεδριάσεις του Ε.Σ. κι έτσι ο επιθεωρητής «δικτατορεί χωρίς να το θέλη». Προτείνει τη συμμετοχή δημ/λων στα Ε.Σ. -όπως και πολιτών- αλλά όχι αιρετών παρά μόνο με διορισμό.

Το προεδρείο δεν μπόρεσε να καταλήξει στο ποια γνώμη υπερισχύει ανάμεσα στους επιθεωρητές και πρότεινε ψηφοφορία, όπως κι έγινε. Τα ερωτήματα που τέθηκαν από το Δ. Λάμψα στο σώμα, όπως ο ίδιος τα σχηματοποίησε ήταν: α) αν τα σημερινά συμβούλια έχουν καλώς και β) αν πρέπει να μετέχουν στα Εποπτικά Συμβούλια δημ/λοι⁷⁰. Δεν γνωρίζουμε συγκεκριμένα ποιοι επιθεωρητές τάχθηκαν

⁷⁰ Τα ερωτήματα αυτά δεν αναφέρονται στην έκδοση του Υπουργείου για το Εκπαιδευτικό Συνέδριο, παρά μόνο στο Διδασκαλικό Βήμα. Σχετικά βλ., «Το Β' Συνέδριο των Επιθεωρητών», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, αρ. φύλλου 291, Αθήνα 7 Σεπ- 1930, σ. 6.

υπέρ και ποιοι κατά. Γνωρίζουμε πως ψήφισαν 64 παρόντες επιθεωρητές στη συνεδρία και υπέρ της συμμετοχής δημ/λων στα εποπτικά συμβούλια ψήφισαν 37 επιθεωρητές (ποσοστό περίπου 60%), κατά της συμμετοχής 24 και 5 έδωσαν λευκή ψήφο⁷¹.

Στη σύνοψή του ο πρόεδρος του συνεδρίου υπογράμμισε: «[...] το Συνέδριον ευρίσκον κατά βάσιν ορθήν την σύνθεσιν του Εποπτικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως φρονεί κατά πλειοψηφίαν, ότι τούτο θα ελειτουργεί αρτιώτερον, αν συμμετείχεν αυτού και δημοδιδάσκαλος των από πάσης απόψεως διακρινομένων εν τη περιφερεία και δη είτε οριζόμενος υπό του Υπουργείου και του οικείου επιθεωρητού είτε αιρετός υπό του Κλάδου»⁷².

Το Διδασκαλικό Βήμα σε επόμενη δημοσίευσή του διαπίστωνε: «Αναγνώριστηκε από τους πιο αρμόδιους να έχουν γνώμη στο ζήτημα αυτό, τους επιθεωρητές, πως η παρουσία των δασκάλων στα εποπτικά συμβούλια είναι και δυνατή και επιβεβλημένη»⁷³. Αξίζει εδώ να σημειώσουμε πως μπορεί η ΔΟΕ να γνώρισε την ήττα στο ζήτημα αυτό από τον Γ. Παπανδρέου, αλλά ταυτόχρονα η όλη εξέλιξη αφενός βοήθησε τις δύο ομοσπονδίες (ΔΟΕ και Νέα ΔΟΕ), οι οποίες είχαν κοινές θέσεις στο αίτημα αυτό, να ενωθούν το επόμενο διάστημα⁷⁴, αφετέρου η ΔΟΕ απέκτησε συμμάχους στο αίτημά της τους επιθεωρητές.

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε τα εξής:

A) Διαφαίνεται από την όλη συζήτηση στα πλαίσια του Συνεδρίου, πως το ζήτημα της συμμετοχής αιρετών εκπροσώπων στα Εποπτικά Συμβούλια, ως αποτέλεσμα της δράσης της ΔΟΕ, συνεχίζει να αποτελεί βασικό σημείο αντιπαράθεσης ανάμεσα στους εκπαιδευτικούς και την εκπαιδευτική πολιτική. Παρότι δεν προβλέπονταν συζήτηση γι' αυτό το θέμα, με βάση το πρόγραμμα του Συνεδρίου, εντούτοις απασχόλησε το Συνέδριο και αναδείχθηκε σε ένα από τα κεντρικά ζητήματα αντιπαράθεσης και των επιθεωρητών με το Υπουργείο Παιδείας.

B) Με βάση τις τοποθετήσεις των επιθεωρητών μπορούμε να συμπεράνουμε πως η θέση της ΔΟΕ έχει ανάμεσά τους πολλούς υποστηρικτές. Η αποδοχή της θέσης της ΔΟΕ από ένα σημαντικό τμήμα των επιθεωρητών φαίνεται να σχετίζεται: α) με

⁷¹ Σχετικά βλ. *Τα Εκπαιδευτικά Συνέδρια του 1930*, Αθήνα, χχ, σ. 148.

⁷² Στο ίδιο, ο.π. σ. 149.

⁷³ Σχετικά βλ. «Η αυτοδιοίκηση του Διδασκαλικού Κλάδου», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, αρ. φύλλου 291, Αθήνα 7 Σεπ- 1930.

⁷⁴ Σχετικά βλ. Αθανασιάδης Θ., *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία στο Μεσοπόλεμο* ..κτλ, ό.π., σελ. 511-537.

την επίδραση που ασκούν στους επιθεωρητές τα αιτήματα και οι προσδοκίες του εκπαιδευτικού κόσμου, β) με το χαρακτήρα των Εποπτικών Συμβουλίων και τις διαφορετικές προτάσεις που υπάρχουν γι' αυτόν από τους εκπαιδευτικούς και το Υπουργείο, και γ) με το περιεχόμενο του επιθεωρητικού ελέγχου.

Γ) Η εκπαιδευτική πολιτική όπως αυτή αποτυπώνεται στις παρεμβάσεις του Υπουργού Παιδείας, φαίνεται να θεωρεί ιδιαίτερα κρίσιμο ζήτημα τη σύνθεση των Εποπτικών Συμβουλίων. Η ρητά διατυπωμένη θέση με την οποία ο Υπουργός Παιδείας αρνείται οποιαδήποτε συμμετοχή αιρετών εκπροσώπων των εκπαιδευτικών στα Εποπτικά Συμβούλια, δεν αναφέρεται απλά στη σύνθεση των Εποπτικών Συμβουλίων αλλά μέσω της σύνθεσης επιχειρεί να προσδιορίσει το ρόλο τους και το περιεχόμενο του επιθεωρητικού ελέγχου.

Δ) Μπορούμε με βάση τις τοποθετήσεις των επιθεωρητών και του Υπουργού Παιδείας να διακρίνουμε δύο αντιλήψεις για τη λειτουργία των Εποπτικών Συμβουλίων. Και οι δύο αντιλήψεις υποτάσσονται κατ' αρχήν στους γενικότερους στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής, δηλαδή τον έλεγχο του βαθμού υλοποίησής της. Διαφοροποιούνται όμως ως προς το ακόλουθο κρίσιμο ζήτημα: η θέση του Υπουργείου ως προς τη σύνθεση των Εποπτικών Συμβουλίων, αποκλείοντας κάθε συμμετοχή αιρετών εκπροσώπων των εκπαιδευτικών σε αυτά, αρνείται ρητά κάθε διαπραγμάτευση στα Εποπτικά Συμβούλια για την εκπαιδευτική πολιτική και τον έλεγχο εφαρμογής της. Αντίθετα, η θέση της ΔΟΕ και των επιθεωρητών, οι οποίοι την στηρίζουν, μέσω της συμμετοχής εκπροσώπων στα Εποπτικά Συμβούλια, τείνει να μεταφέρει σε αυτά τις αντιπαραθέσεις και τις συγκρούσεις για την εκπαιδευτική πολιτική και τον επιθεωρητικό έλεγχο. Μπορούμε επίσης βάσιμα να υποθέσουμε πως, για το τμήμα εκείνο των επιθεωρητών που υποστηρίζει τις θέσεις της ΔΟΕ, η συμμετοχή αιρετών εκπροσώπων των εκπαιδευτικών στα Εποπτικά Συμβούλια φαίνεται να συνδέεται με τη σχετική αυτονομία των ίδιων των επιθεωρητών. Η συμμετοχή αιρετών εκπροσώπων, δηλαδή η συζήτηση μέσα στα Εποπτικά Συμβούλια των θέσεων των εκπαιδευτικών, τείνει να τα μετατρέψει σε ένα βαθμό, χωρίς να αναιρεί το χαρακτήρα τους, από απλά εκτελεστικά όργανα σε όργανα διαπραγμάτευσης της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Σε σχέση με τα υπόλοιπα ζητήματα που τέθηκαν από τα πορίσματα των συζητήσεων του συνεδρίου επισημαίνουμε τα εξής:

α) Ως προς την πρώτη αδυναμία που εντόπισαν οι επιθεωρητές, της έλλειψης επαρκούς βοηθητικού προσωπικού, διαπιστώθηκε από την μεγάλη πλειοψηφία του σώματος, πως ο πρόσφατα τοποθετημένος γραφέας για το γραφείο του επιθεωρητή, σύμφωνα με το νέο νόμο για τη διοίκηση της εκπαίδευσης, δεν επαρκεί. Προτάθηκε να διορισθεί κι ένας δημοδιδάσκαλος δίπλα σε κάθε επιθεωρητή, στον οποίο θα ανατεθούν και ορισμένα διοικητικά καθήκοντα του επιθεωρητή, θα τον αναπληρώνει δε στα καθήκοντά του, όταν αυτός περιοδεύει.

β) Ως προς το ζήτημα της ανομοιογένειας των εκπαιδευτικών περιοχών το σώμα των επιθεωρητών κατέληξε ότι απαιτείται να ελαφρυνθούν οι ομολογουμένως μεγάλες περιφέρειες, ταυτόχρονα δε να αυξηθούν στον οριζόμενο από το νόμο αριθμό των 120. Το πιο σημαντικό όμως πάνω σε αυτό το θέμα, είναι ότι, όπως χαρακτηρίστικά αναφέρει το προεδρείο, ζητήθηκε από ορισμένους επιθεωρητές ο διαχωρισμός του δυσπρόστατου έργου των επιθεωρητών και η «απόδοσις εκατέρου εις ίδιον πρόσωπον»⁷⁵.

γ) Στο ζήτημα της ομοιομορφίας των αρχείων στα γραφεία των επιθεωρητών το σώμα αποδέχθηκε την πρόταση του Γ. Βασιλειάδη, ο οποίος κατέθεσε ακριβή κατάλογο βιβλίων.

δ) Στο ζήτημα των διατάξεων που δυσχεραίνουν την εκπλήρωση των διοικητικών καθηκόντων των επιθεωρητών αποφασίστηκε να συγκεντρωθούν οι προτάσεις και να τεθούν στην κρίση της προϊσταμένης αρχής.

ε) Τέλος, σε ότι αφορά την τελευταία διαπιστωθείσα ατέλεια περί του αν η έλλειψη ομοιομορφίας στο καθοδηγητικό έργο των επιθεωρητών έχει επιπτώσεις στην ατελή διεξαγωγή αυτού, οι επιθεωρητές επισήμαναν τα εξής: α) το καθοδηγητικό έργο των επιθεωρητών θα γίνει αρτιότερο όταν αποκατασταθεί μεταξύ του Κέντρου και των επιθεωρητικών συνεδρίων μεγαλύτερη ενότητα και ομοιομορφία ως προς τις οδηγίες που στέλνουν οι επιθεωρητές προς τους δασκάλους, τις εγκυκλίους, τον τρόπο εφαρμογής των τοπικών και γενικών συνεδρίων κατά περιφέρειες, των υποδειγματικών διδασκαλιών, ως προς τις εκθέσεις που συντάσσουν για τους δασκάλους κ.τ.τ., β) Να ληφθεί μέριμνα για τον εξοπλισμό των σχολείων με εποπτικά μέσα, με διδακτικά όργανα, με σύσταση διδασκαλικής και μαθητικής βιβλιοθήκης και τέλος με σύσταση πρότυπων δημοτικών σχολείων στα οποία εκ περιτροπής θα επισκέπτονται δάσκαλοι για να παρατηρούν την εργασία τους.

⁷⁵ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 134.

Η πρώτη μέρα τελείωσε με αυτά τα πορίσματα και η επόμενη ήταν η σειρά της διαπραγμάτευσης θέματος από ομάδα εισηγητών, στην οποία συμμετείχε κι ο Β. Παπαγεωργίου.

ii. Τροποποιήσεις στο αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα του δημοτικού σχολείου: Το θέμα της δεύτερης ημέρας αφορούσε τις αλλαγές που προτείνουν οι επιθεωρητές στο αναλυτικό κι ωρολόγιο πρόγραμμα του δημοτικού. Πρώτος εισηγητής ήταν ο Σ. Βασιλακόπουλος, επιθεωρητής Κομοτηνής. Στην εισήγησή του προσπάθησε να παρουσιάσει τις βασικές αλλαγές που πρέπει να γίνουν στο αναλυτικό και ωρολόγιο πρόγραμμα του δημοτικού, ώστε να είναι σύμφωνες με το πνεύμα της μεταρρύθμισης που επιδίωκε η πολιτική ηγεσία. Για το σκοπό αυτό πρότεινε να εισαχθούν νέα μαθήματα, όπως της γεωπονίας και βιοτεχνίας κατά πρώτο λόγο, σύμφωνα με την πρακτική κατεύθυνση του δημοτικού σχολείου και της αγωγής του πολίτη, κατά δεύτερο, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του αστικού ορθολογισμού.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι αντιλήψεις του για το «Σχολείο Εργασίας» του οποίου στοιχεία επιχειρούνται να εισαχθούν στην ελληνική δημοτική εκπαίδευση από το τέλος της δεκαετίας του '30. Ο προβληματισμός φαίνεται να είναι κοινός σε μεγάλη μερίδα επιθεωρητών του συνεδρίου. Οι προβολές και οι συγκρίσεις των απόψεων αυτών με την αντίστοιχη απόπειρα (πέρα από ιστορικούς αναγωγισμούς και συγκρητισμούς) στη σημερινή εκπαιδευτική συγκυρία, μοιάζουν αναπόφευκτες. Συγκεκριμένα ο επιθεωρητής Σ. Βασιλακόπουλος αναφέρει: «Περί αντικαταστάσεως του ισχύοντος σήμερον προγράμματος δια του προγράμματος σχολείου εργασίας, περί του οποίου κατά τα τελευταία έτη γίνεται αρκετός θόρυβος, δεν δύναται να γίνη, τουλάχιστον σήμερον, σοβαρά συζήτησις. Διότι κατά τας αρχάς του σχολείου εργασίας η διάταξις της ύλης γίνεται ουχί κατά μαθήματα και ιδίας ώρας διδασκαλίας, αλλά καθ' ενιαίον συγκεντρωτικό σύστημα, διατασσομένου συνολικού ποσού συνανηκουσών γνώσεων, εις μεγάλας διδακτικές ενότητες, εκάστη των οποίων δύναται να απασχολήση επί μακρόν τους μαθητάς, κατά την πρόσκτησιν δε της διδακτέας ύλης λαμβάνονται ως αφετηρία τα διαφέροντα των μαθητών, εισαγομένης ούτω της επ' ευκαιρία διδασκαλίας»⁷⁶. Κάτι τέτοιο ο εισηγητής δεν βλέπει να επιτυγχάνεται γιατί λείπουν οι ελάχιστες προϋποθέσεις, τις οποίες η εκπαιδευτική πολιτική της εποχής δεν έχει εξασφαλίσει.

⁷⁶ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 166.

Ο δεύτερος εισηγητής, επιθεωρητής Κ. Κωνσταντινίδης, επιχείρησε να αντικρούσει την διαδεδομένη, κατά αυτόν, αντίληψη ότι στα εκπαιδευτικά ζητήματα της Ελλάδας, το λάθος βρίσκεται στα πράγματα και «ως εκ τούτου στα αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα». «Το λάθος βρίσκεται στη μέθοδο», αντικρούει. Ως κύρια λαθεμένη αντίληψη αναφέρει πως είναι η υπέρμετρη προσκόλληση στη μνήμη: «Μοναδικόν κριτήριον ίνα προαχθή τις από τάξεως εις τάξιν, ίνα τύχη απολυτηρίου ή πτυχίου, ίνα διορισθή εις δημόσιαν θέσιν είναι η μνήμη. Η πλάνη δε αύτη κατέχει σύμπασαν την φυλήν, από των μαθητών μέχρι των γονέων, των διδασκάλων, των Επιθεωρητών και των νομοθετών ακόμη»⁷⁷. Οι προτάσεις του, με βάση την εισήγησή του για την τροποποίηση του αναλυτικού προγράμματος, κινούνται εντός του πλαισίου της κυρίαρχης εκπαιδευτικής πολιτικής. Για κάποιον που πρώτη φορά τον ακούει, δεν θα είχε επιχειρήματα να τον κατατάξει στο χώρο των συντηρητικών. Ο ίδιος, με αφορμή την πρότασή του για κατάργηση της διδασκαλίας του Ευαγγελίου από το πρωτότυπο αιτιολόγησε τη στάση του, ως εξής: «Δεν θέλω να αφήσω εις άλλον των κ. κ. συναδέλφων μου το επικίνδυνον εγχείρημα να συστήση την διαγραφήν του Ευαγγελίου εκ του προγράμματος. Είναι πολύ θλιβερόν, αλλά πρέπει να διαγραφή. Λέγω τούτο εγώ, ολιγώτερον κίνδυνον διατρέχων να χαρακτηρισθώ ως άθεος ή κομμουνιστής, αφού δεν είμαι, όσον άλλοι, δημοτικιστής»⁷⁸. Η δήλωση αυτή είναι χαρακτηριστική της «νέας τάξης πραγμάτων» και των «συμμαχιών» που δημιουργούν οι νέες κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες της εποχής του 1930.

Ως τρίτος εισηγητής, μίλησε ο Β. Παπαγεωργίου. Ο Γ. Παπανδρέου που όλη την ώρα παρακολουθούσε τις εργασίες του συνεδρίου, λίγο πριν μιλήσει ο Παπαγεωργίου, έκανε παρέμβαση ζητώντας από τους εισηγητές να είναι σύντομοι όσο το δυνατόν στις εισηγήσεις τους. Πρότεινε μάλιστα, αφού στη σκέψη του υπουργείου ήταν η ανά διετία πραγματοποίηση τέτοιων συνεδρίων, από το επόμενο, οι εισηγήσεις να μοιράζονται δύο μήνες πριν τη σύγκληση στους συνέδρους, ώστε κατά τη διάρκεια του συνεδρίου να γίνεται μόνο συζήτηση επί των εισηγήσεων και να εξασφαλιστεί έτσι ο γόνιμος διάλογος.

Ο Β. Παπαγεωργίου έχοντας κατά νου την παρέμβαση του υπουργού, επιχείρησε να θέσει μερικούς άξονες, πάνω στους οποίους στήριξε την εισήγησή του, ώστε να συντομεύσει τον χρόνο του. Ως πρώτο έθεσε το θέμα της αναγκαιότητας του

⁷⁷ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 223.

⁷⁸ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 229-230.

ωρολογίου προγράμματος, ξεκαθαρίζοντας πως στην περίπτωση εφαρμογής του σχολείου εργασίας, κάτι τέτοιο δεν θα είχε νόημα. Αντί αυτού: «θα απαιτηθή ιδιαίτερον διάγραμμα, κατά σχολείον, αναλόγως των ιδιαίτερων συνθηκών και του περιβάλλοντος, ώστε να καθορισθούν τα στηρίγματα, εφ' ων θα δώση την κατεύθυνσιν ο διδάσκαλος με την μέθοδον σχολείου εργασίας». Όπως εκτιμά όμως κι ο ίδιος ένα τέτοιο σχολείο θα αργήσει να εφαρμοστεί και λαμβάνοντας υπόψη τη σημερινή πραγματικότητα, το μωσαϊκό της προέλευσης των δασκάλων και την «υποχρεωτική» εφαρμογή της Ερβαρτιανής μεθόδου, η παρουσία αναλυτικού προγράμματος εκτιμά πως είναι αναγκαία. Τότε το Α.Π. είναι απαραίτητο, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει: «τόσο δια τους επιμελείς όσον και δια τους οκνηρούς διδασκάλους».

Ως δεύτερο άξονα έθεσε το ζήτημα της σύνταξης ενός αναλυτικού προγράμματος. Ξεκαθάρισε εξαρχής πως «εν και το αυτό πρόγραμμα, δεν είναι δυνατόν, ούτε σκόπιμον να εφαρμόζεται εις όλας τας περιφέρειάς του Κράτους». Την πρότασή του αυτή την συγκεκριμενοποιεί ακόμα περισσότερο. Εκτιμά πως ούτε εντός της περιφέρειας μπορεί και πρέπει να εφαρμοστεί ένα πρόγραμμα, ούτε καν εντός του νομού. Ως παράδειγμα ανέφερε την δική του εμπειρία από την θητεία του στην Κορινθία. Χαρακτηριστικά είπε: «Εις την Κορινθίαν άλλαι ασχολίαι και συνθήκαι ζωής είναι εις τα πεδινά μέρη, άλλαι και διάφοροι εις τους ορεινούς Δήμους, και τέλος άλλαι και διάφοροι εις τους δύο Αλβανοφώνους Δήμους Περαχωριτών και Σολυγείας. Ωστε; Ωστε και το νυν εν χρήσει Α.Π. εφήρμοζα πάντοτε πλημμελώς και ελαστικώς. Εξομολογούμαι την αμαρτίαν μου. Προσπαθούσα να τηρώ τα κυριώτατα σημεία του επισήμου Α.Π., να μην εξέρχομαι του πλαισίου τούτου, αλλά και επέτρεπα πρωτοβουλίαν και πειραματισμούς»⁷⁹. Στο σημείο αυτό ο 50χρονος πια Παπαγεωργίου γίνεται κατά ένα τρόπο δεικτικός προς τους ανωτέρους του, εκφράζοντας εμμέσως, πλην σαφώς, το σύνολο των επιθεωρητών, τουλάχιστον της γενιάς του. Επιχειρώντας να τεκμηριώσει την επιλογή του να δώσει περιθώρια ελιγμών και πειραματισμών πάνω στο ζήτημα της εφαρμογής του Α.Π. ανέφερε: «Επειραματίσθημεν εις πλείστας περιφέρειας και εν συνεργασίαν μετά πλείστων δημοδιδασκάλων προς καταρτισμόν Α.Π. Εάν δε δεν εκαταλήξαμεν εις τον επιδιωχθέντα σκοπόν, αυτό οφείλεται εις πλείστα αίτια, μερικά των οποίων είναι τα εξής: α) Ότι αφ' ότου εισήχθημεν εις το επιθεωρητικόν στάδιον (1915), είχομεν

⁷⁹ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 247.

πάντοτε να αντιμετωπίσωμεν Ανωμαλίας Πολιτικές, Κοινωνικές και Εκπαιδευτικές. Συνέπεια τούτων είναι, ότι εστερούμεθα της δεούσης ψυχικής ηρεμίας, β) Ότι δεν εμείναμεν, όσον χρόνον έπρεπε, εις εκάστην περιφέρειαν, γ) Ότι δεν μας εδόθη ουδεμία παρώθησις σχετική ούτε εκ των άνω, ούτε άλλοθεν ποθέν, και δ) Ότι εστερούμεθα του υλικού χρόνου και της δεούσης ανέσεως, άτινα απαιτούνται απαραίτητως δια τοιαύτην παρατήρησιν και εργασίαν»⁸⁰.

Στη συνέχεια ο Παπαγεωργίου παρουσίασε στο σώμα πρακτικές οδηγίες για τον προγραμματισμό της διδακτέας ύλης, σχέδιο κατάρτισης ημερολογίου αυτής και επιλογή της, με έμφαση στα στοιχεία τα οποία προσδίδουν «τοπικό» χαρακτήρα στο Α.Π. Το υλικό αυτό, επισήμανε πως θα πρέπει να παραδίνεται από τους δημοδιδασκάλους στον επιθεωρητή κι από εκεί να προωθείται στο Γνωμοδοτικό Συμβούλιον για «επιστημονική επεξεργασία και τακτοποίησιν». Με βάση τη τακτική αυτή, κατά τον Παπαγεωργίου, επιτυγχάνεται η επιθυμητή συνεργασία μεταξύ των παραγόντων που εμπλέκονται στην εκπαιδευτική διαδικασία και εξασφαλίζουν τους όρους επιτυχίας των στόχων του σχολείου.

Με βάση τις τρεις κύριες εισηγήσεις που ακούστηκαν, το προεδρείο της δεύτερης μέρας (Πρόεδρος ο Μ. Κουντουράς) έθεσε προς συζήτηση τα εξής σημεία: «1) η ελαστικότητα και η κατά τόπους ελευθερία εφαρμογής του προγράμματος, 2) Το είδος και η ποσότης της ύλης και των μαθημάτων του προγράμματος, 3) Το ωρολόγιον πρόγραμμα και 4) Σχολική ζωή και πρόγραμμα»⁸¹.

Τα πορίσματα της συζήτησης πάνω σε αυτά τα ζητήματα ήταν:

1.- Ως προς την ελαστικότητα του προγράμματος προκρίθηκαν τρεις απόψεις: η πρώτη, η οποία ουσιαστικά απωθεί την ελαστικότητα και προδιαγράφει ως πιο ενδεδειγμένη την τακτική κατά την οποία «τα καταρτιζόμενα προγράμματα των κάθεκαστον περιφερειών συναρμολογηθούν από το Κέντρο εις εν ενιαίον πρόγραμμα επιτρέπων διαφόρους κατά περιφερείας εναλλαγάς. Η δεύτερη, η οποία ζητά να καταρτιστεί από το Κέντρο ένα πρόγραμμα «τόσον ευρύ και πλούσιον, ώστε να προδιαγράφη ου μόνον την κοινήν διά πάντα τα σχολεία ύλην αλλά και την ενδεικνυομένην ιδιαίτέρως διά τα σχολεία εκάστης περιοχής». Και η Τρίτη, η οποία εκτιμά πως θα επιδιωχθεί καλύτερα ο σκοπός της εκπαίδευσης, εάν το Κέντρο συντάξει προγράμματα όπου θα προδιαγράφη μόνο τις γενικές αρχές του κάθε

⁸⁰ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 247-248.

⁸¹ Σχετικά βλ. στο ίδιο ο.π. σ. 251.

μαθήματος και θα επιτρέπει έτσι στους δασκάλους, σε συνεννόηση με τους επιθεωρητές, να «καθορίζουν τα καθέκαστα της ύλης εκάστου μαθήματος, προσαρμοζόμενα εις τας ανάγκας των σχολείων των».

2.- Σχετικά με τα διδακτέα μαθήματα, το σώμα των επιθεωρητών δεν φάνηκε διχασμένο. Όλοι συμφώνησαν πως απαιτείται η εισαγωγή νέων μαθημάτων, όπως των γεωπονικών για τις αγροτικές περιοχές και των βιοτεχνικών για τις αστικές, σε όλες ανεξαιρέτως η κοινωνική και πολιτική αγωγή, και τέλος, στα κορίτσια τα οικοκυρικά μαθήματα. Οι επιθεωρητές φαίνεται να αποδέχονται τις προτάσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής, οι οποίες αφορούν τη σχέση του σχολείου με την κοινωνική πραγματικότητα.

3.- Σε σχέση με τη διάταξη της ύλης, οι επιθεωρητές συμφώνησαν πως η συγκεντρωτική μέθοδος «είναι πρόωρος» ακόμη να εφαρμοστεί. Αυτό δεν πρέπει να εμποδίσει τους επιθυμούντες να το τολμήσουν όπου νομίζουν ότι μπορούν και ιδιαίτερα, αν είναι εφικτό, αυτό να γίνει στις πρώτες τάξεις του δημοτικού.

4.- Ως προς την έκταση της ύλης δεν βρέθηκαν κοινά σημεία μεταξύ των επιθεωρητών, στο δε ζήτημα του ωρολογίου προγράμματος άλλοι επιθεωρητές τάχθηκαν υπέρ του ημερήσιου και άλλοι υπέρ του ημι-ημερήσιου.

Από τη θεματολογία και το περιεχόμενο της συζήτησης που παρουσιάσαμε ως τώρα, παρατηρούμε ότι το ζήτημα της δημοτικής γλώσσας δε φαίνεται να απασχόλησε ιδιαίτερα τους επιθεωρητές. Αν και από πολλούς επισημάνθηκε ότι η διδασκαλία του δημοτικού στηρίζεται στην καθαρεύουσα και αποκλειστικά στις δύο τελευταίες τάξεις διδάσκεται μόνο αυτή, εντούτοις, δεν έγινε κάποια ιδιαίτερη συζήτηση για το ζήτημα της εφαρμογής της δημοτικής. Θυμίζουμε πως την εποχή αυτή τόσο στο επίπεδο της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και στο συνδικαλιστικό χώρο, ιδιαίτερα στο χώρο της ΔΟΕ, η δημοτική δεν αποτελούσε σημείο αιχμής. Αντίθετα, οι προσπάθειες οι οποίες γίνονται το διάστημα αυτό για την επανένωση της διασπασμένης ΔΟΕ, επέφεραν ένα είδος συμβιβασμού ανάμεσα στις αντίπαλες δυνάμεις, προκειμένου να επιτευχθεί η ένωση. Μέσα σε αυτό το κλίμα, δεν μας εκπλήσσει η συμπεριφορά των επιθεωρητών ή των οργανωτών του συνεδρίου, οι οποίοι δεν επέμειναν πάνω σε αυτό το ζήτημα. Διαπιστώνουμε λοιπόν πως το συνέδριο των επιθεωρητών (με εκφρασμένους υποστηρικτές ανάμεσά τους τόσο στο χώρο των δημοτικιστών όσο και των καθαρευουσιάνων) λειτούργησε μέσα στην συγκυρία της εποχής, προσδιορίστηκε από αυτήν και ως ένα βαθμό εξυπηρέτησε την κυρίαρχη κοινή συνισταμένη της εκπαιδευτικής πολιτικής.

iii. *Λειτουργία του Μονοτάξιου Δημοτικού Σχολείου και ζητήματα επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών.* Οι επόμενες δύο ημέρες είχαν ως θέματα διαπραγμάτευσης τη τρίτη θεματική.

Σε ό,τι αφορά τα μονοθέσια σχολεία, οι εισηγητές κατά πρώτο λόγο και ένας μεγάλος αριθμός επιθεωρητών κατά δεύτερο με τις παρεμβάσεις τους κατέθεσαν έναν έντονο προβληματισμό στο κατά πόσο μπορεί ο τύπος αυτού του σχολείου να εκπληρώσει τους στόχους της εκπαίδευσης. Οι απόψεις τους δίστανται.

Ο Παπαγεωργίου στη δική του παρέμβαση επισήμανε για ακόμη μια φορά, όπως και στο παρελθόν, την ανάγκη να τοποθετούνται στα μονοθέσια σχολεία οι «άριστοι» δημοδιδάσκαλοι και να πάψει η «δυσπιστία» του Εκπαιδευτικού Διοικητικού Συμβουλίου απέναντι σε αυτή την κατάσταση. Η εμπειρία του από τη δική του θητεία λέει ότι σε αυτά τα σχολεία τοποθετήθηκαν «ανάπηροι διανοητικώς και ακατάρτιστοι επιστημονικώς»⁸² δημοδιδάσκαλοι, οι οποίοι αναιρούν την πρόοδο από την πλειονότητα των μαθητών, αφού οι περισσότεροι φοιτούν αποκλειστικά σε τέτοια σχολεία. Χαρακτηριστικά ανέφερε: «Η κοινωνία μεμψιμοιρεί και γογγύζει και φοβούμαι, μήπως εντός ολίγου καιρού ευρεθώμεν προ γενικής εξεγέρσεως της Κοινωνίας. Διότι εις τα μονοτάξια σχολεία με δημοδιδασκάλους των δύο μαρτύρων, δημοδιδασκάλους εξ αφομοιώσεως, δημοδιδασκάλους εξ Υποδιδασκαλείων παραμελούνται τα επιστημονικά μαθήματα, ήτοι τα Μαθηματικά, τα Φυσιογνωστικά, η Γεωμετρία κ.τ.τ. Επισημαίνομεν τον κίνδυνον και νίπτομεν τας χείρας μας»⁸³.

Συνεχίζοντας την παρέμβασή του, στα πλαίσια των διορθωτικών κινήσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής την οποία θα την κάνουν πιο «αποδοτική», ο Παπαγεωργίου ζήτησε να μειωθεί ο απαιτούμενος αριθμός μαθητών για να ιδρυθούν τέτοια σχολεία, ορίζοντας τους δεκαπέντε μαθητές ως μίνιμουμ όριο, χαρακτηρίζοντας ένα τέτοιο μέτρο «Κοινωνικό ευεργέτημα».

Τέλος, ζήτησε να διαχωριστούν τα Μαθηματικά από την Τρίτη- Τετάρτη και την Πέμπτη – Έκτη τάξεις και κάθε τάξη να κάνει τα δικά της. Επίσης, αναφέρθηκε και στις κοινές ώρες λειτουργίας και μέρες αργιών με τα πολυτάξια, ώστε να επιτευχθεί ομοιομορφία ως προς τη λειτουργία των σχολείων.

⁸² Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 379-380.

⁸³ Στο ίδιο ο.π. σ. 380.

Τα πορίσματα τα οποία ανακοινώθηκαν από τον Μ. Κουντουρά, ο οποίος ήταν πρόεδρος της γ' συνεδρίας, με βάση τις εισηγήσεις και παρεμβάσεις του συνόλου των επιθεωρητών ήταν:

α) Σε ό,τι αφορά τη χρησιμότητα των μονοτάξιων σχολείων διατυπώθηκαν τρεις απόψεις. Οι ακραίες θέσεις υποστήριζαν η μία την πλήρη κατάργηση αυτών των σχολείων και λήψη κατάλληλων μέτρων, τα οποία να οδηγούν στην αντικατάστασή τους με «πληρέστερους τύπους» και η άλλη υποστήριζε πως ο τύπος αυτού του σχολείου είναι ο «ιδεώδης» και θα έπρεπε όλα τα υπόλοιπα (πολυτάξια) σχολεία να «μετατραπούν σε μονοτάξια». Η Τρίτη η οποία ήταν συμβιβαστική, ανάμεσά τους συγκαταλέγουμε κι αυτήν του Παπαγεωργίου, υποστήριξε πως τα μονοτάξια παρουσιάζουν αρκετά μειονεκτήματα, αλλά οι σημερινές οικονομικές συνθήκες το κατατάσσουν στα «αναντικατάστατα», πλην όμως πρέπει «να ληφθούν τα κατάλληλα μέτρα προς εξουδετέρωσιν των μειονεκτημάτων αυτού»⁸⁴.

β) Σχετικά με τον δάσκαλο του σχολείου αυτού, όλοι συμφώνησαν πως θα πρέπει να διορίζεται κάποιος «εκ των καλών πτυχιούχων των Διδασκαλείων», να υπηρετεί αρκετό διάστημα σε αυτό και η υπηρεσία να τον ανταμείβει με ορισμένα υπηρεσιακά πλεονεκτήματα.

γ) Συμφωνία υπήρξε και στον αριθμό των μαθητών που πρέπει να έχει ένα μονοθέσιο σχολείο, με το όριο να κυμαίνεται μεταξύ 15-40, το πολύ 50 μαθητές.

δ) Διαφωνία υπήρξε στον αριθμό των τάξεων ενός τέτοιου σχολείου, με άλλους να υποστηρίζουν ότι όπου λειτουργούν διπλανά πολυτάξια, οι τάξεις του μονοθεσίου να είναι τέσσερις και τις δύο τελευταίες να τις φοιτούν οι μαθητές στα πολυτάξια και άλλοι να υποστηρίζουν ότι σε κάθε περίπτωση το μονοθέσιο να λειτουργεί με έξι τάξεις, υπερασπίζοντας έτσι και το πρόσφατα ρυθμισμένο ζήτημα του ορίου της υποχρεωτικής φοίτησης.

ε) Τέλος, οι επιθεωρητές συμφώνησαν πως τα σχολεία αυτά χρειάζονται εξοπλισμό σε εποπτικά μέσα, βιβλιοθήκες κ.α.

Για άλλη μια μέρα και με αφορμή το θέμα των μονοτάξιων δεν ειπώθηκε κάτι ιδιαίτερο για τη δημοτική γλώσσα κι έτσι ούτε η σύνοψη έθεσε αυτό το ζήτημα προς ψήφιση.

Η τέταρτη μέρα αναλώθηκε στη συζήτηση για τη λειτουργία της μετεκπαίδευσης. Πάλι ακούστηκαν, πέραν των εισηγητών, αρκετές γνώμες από

⁸⁴ Στο ίδιο ο.π. σ. 406.

πολλούς επιθεωρητές, οι οποίοι έλαβαν το λόγο. Ανάμεσά τους ήταν κι ο Β. Παπαγεωργίου.

Κατ' αρχήν, οι εισηγητές Ι. Καλλιγιάς και Γ. Μπούρας υποστήριξαν πως η μετεκπαίδευση, έτσι όπως είναι ρυθμισμένη, δεν είναι «άρτια». Τόσο η Πανεπιστημιακή όσο και η γεωπονική και η τεχνική υποστήριξαν πως υστερούν, ζητώντας κυρίως για την Πανεπιστημιακή «να αποχωρισθί τελείως από την εκπαίδευση των μελλόντων λειτουργών της Μέσης Εκπαιδευσεως»⁸⁵. Οι άλλοι δύο τύποι προτάθηκε να αυξήσουν άμεσα το χρόνο φοίτησης των μετεκπαιδευθέντων δασκάλων σε δύο χρόνια, για να μπορέσουν σε αυτό το χρονικό διάστημα να αποκτήσουν μια πιο ολοκληρωμένη φοίτηση.

Ένα άλλο θέμα που έθιξαν, αφορούσε το μέλλον αυτών που πήγαιναν στην μετεκπαίδευση, αφού το κίνητρο ήταν να γίνουν επιθεωρητές, πράγμα που η πολιτεία δεν τους εξασφάλιζε. Το πρόβλημα ήταν πως οι δάσκαλοι αυτοί έχαναν τη «ζέση» τους μετά για προσφορά στο σχολείο, συγκεντρώνονταν στα αστικά κέντρα βλέποντας την ύπαιθρο που είχε την ανάγκη τους και γενικά έφεραν σε δύσκολη θέση την πολιτεία, η οποία δαπανούσε πολλά χρήματα για την μετεκπαίδευση.

Ο Β. Παπαγεωργίου στην παρέμβασή του ήταν, για άλλη μια φορά, ιδιαίτερα αιχμηρός:

- Υποστήριξε κι αυτός την ανάθεση της μετεκπαίδευσης των δασκάλων σε άλλον φορέα, από αυτόν του Πανεπιστημίου. Συγκεκριμένα ανέφερε: «Δια την ανωτέραν μετεκπαίδευσην, εξ ης θα προέλθουν οι Επιθεωρηταί και οι Διευθυνταί των σχολείων, έχω την γνώμιν ότι απαιτείται Παιδαγωγικόν Ινστιτούτον κεχωρισμένως και ανεξαρτήτως του Πανεπιστημίου με ιδιαίτερον μόνιμον προσωπικόν και με κέντρον εργασίας τα προβλήματα του δημ. σχολείου κι ουχί, όπως σήμερον, ως παράρτημα τρόπον τινά της διδασκαλείας του Καθηγητού της Παιδαγωγικής του Πανεπιστημίου δια τους λειτουργούς της Μ. Εκπαιδ[ευσης]. φύρδην- μίγδην μετά των φοιτητών»⁸⁶. Είναι προφανές πως με αυτή του τη δήλωση διαχωρίζεται πλήρως με την ως τότε ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική πάνω σε αυτό το ζήτημα. Ως φιλελεύθερος διανοούμενος έχει συγκεκριμένη άποψη για το ρόλο του Πανεπιστημίου στη διαμόρφωση του στελεχικού δυναμικού της δημοτικής εκπαίδευσης, το οποίο δεν εμπιστεύεται και για το λόγο αυτό ζητά την

⁸⁵ Στο ίδιο ο.π. σ. 409.

⁸⁶ Στο ίδιο ο.π. σ.435.

αντικατάσταση φορέα επιμόρφωσης. Προχωρώντας τη σκέψη του ολοκληρώνει την πρότασή του ζητώντας: «Το προσωπικόν του Ινστιτούτου θα αποτελείται από 2-3 Παιδαγωγούς εκ των αρίστων. Το οίκημα θα περιέχη αιθούσας διδασκαλίας, διαλέξεων, συναυλιών, εργαστήρια, βιβλιοθήκην, κήπον, γυμναστήριον κττ [...] Εις το παιδαγωγικόν Ινστιτούτον δέον να προσαρτηθούν 2-3 μονοτάξια δημοτικά κι έν πολυτάξιον»⁸⁷.

-Ως προς το Γεωργικό φροντιστήριο εκτίμησε πως είναι απολύτως απαραίτητο, για να δημιουργηθεί γεωργική συνείδηση, επισημαίνοντας «εάν δεν απέφερον καρπούς εις τούτο δεν πταίουν αυτοί [σ.σ. οι δημοδιδάσκαλοι] διότι δεν τους παρασχέθηκαν τα μέσα»⁸⁸.

-Πρότεινε την αποστολή όσο το δυνατόν περισσότερων δασκάλων στην Ευρώπη για μετεκπαίδευση, μαζί με 5-10 Επιθεωρητές κατ' έτος «δια δύο τουλάχιστον εξάμηνα για επίσκεψη σχολείων και μελέτην εκπαιδευτικών ζητημάτων».

-Τάχθηκε υπέρ της σύγκλισης συνεδρίων ανάμεσα στον επιθεωρητή και τους δασκάλους της περιφέρειάς του, με περιεχόμενο τη συζήτηση διαφόρων θεμάτων και την πραγματοποίηση υποδειγματικών διδασκαλιών.

-Ανάμεσα στο έργο των επιθεωρητών πρότεινε να είναι και η παρακολούθηση 10-15 επιθεωρητών κάθε μήνα του τρόπου λειτουργίας και της έμπρακτης εφαρμογής του σχολείου Εργασίας από πρότυπα σχολεία, ώστε να «εφοδιάζονται με ιδέες και απόψεις».

Τα πορίσματα της τέταρτης ημέρας τα οποία εξάχθηκαν από το σύνολο των ομιλητών, δεν απείχαν ιδιαίτερα από τις απόψεις που κατέθεσε ο Παπαγεωργίου. Συγκεκριμένα, οι επιθεωρητές κατέληξαν στην σκέψη πως η μετεκπαίδευση των δασκάλων είναι απαραίτητη, με τους περισσότερους «να φρονούν ότι αυτή πρέπει να γίνεται εις ιδία καθιδρύματα (Παιδαγωγική Ακαδημία, Παιδαγωγικόν Ινστιτούτο κ.ο.π.) καταλλήλως προς τούτο οργανωμένα». Από την άλλη, υπήρξε μία μικρή μερίδα επιθεωρητών, οι οποίοι υποστήριξαν ότι «η προς τον σκοπόν τούτο γινομένην σήμερον Πανεπιστημιακή μετεκπαίδευσις δύναται να διατηρηθή μεταρρυθμιζομένη μόνον επί το πρακτικώτερον και αυξανομένην κατά χρόνον»⁸⁹. Υποστηρίχτηκε

⁸⁷ Στο ίδιο ο.π.

⁸⁸ Στο ίδιο ο.π.

⁸⁹ Στο ίδιο ο.π. σ. 485.

επίσης η συνέχιση της πραγματοποίησης τοπικών και γενικών συνεδρίων κατά περιφέρεια, η αποστολή δασκάλων στην Εσπερία για σπουδές, ενώ για τη γεωργική μετεκπαίδευση μόνο ένας μικρός αριθμός επιθεωρητών (ανάμεσά τους κι ο Παπαγεωργίου) υποστήριξαν την ύπαρξή τους, σε αντίθεση με την πλειοψηφία, οι οποίοι θεώρησαν ότι δεν απέφεραν καρπούς και πρότειναν την κατάργησή τους, με τη μεταβίβαση παροχής των σχετικών γνώσεων στα Διδασκαλεία.

iv. Η μικτή φοίτηση και το διδακτηριακό ζήτημα. Οι δύο τελευταίες ημέρες του συνεδρίου αναλώθηκαν στη συζήτηση των θεμάτων τα οποία αφορούσαν α) τα επιβαλλόμενα μέτρα που πρέπει να ληφθούν υπόψη από τη μικτή φοίτηση και β) το διδακτηριακό πρόβλημα. Στο ζήτημα της μικτής φοίτησης τόσο οι εισηγητές όσο και αρκετοί επιθεωρητές που πήραν το λόγο, έτσι όπως αποτυπώνεται και στα λόγια του προέδρου Δ. Λάμψα από τη σύνοψη της συζήτησης που επιχείρησε, διαφάνηκε η αποδοχή από το σύνολο του σώματος της πρότασης της πολιτικής ηγεσίας να αποφασίσει τη μικτή φοίτηση στο δημοτικό σχολείο. Το σώμα υποστήριξε πως με αυτήν «αμβλύνονται μέχρι μεγίστου δυνατού ορίου οι μεταξύ των δύο φύλων υφιστάμενες αντιθέσεις, λαμβάνουν δε αμφότερα την ευκαιρία να εκτιμήσουν τας ικανότητες αλλήλων και την χρησιμότητα της αποστολής εκατέρου, προπαιδούνται δε και διά εν τω μέλλοντι αρμονικὴν συνεργασίαν[.]»⁹⁰. Τα μέτρα που προτάθηκαν από τους επιθεωρητές για την επιτυχία του εγχειρήματος (παιδονομικά, διοικητικά, διδακτικά) ήταν ποικίλα, ώστε η σύνοψη του προέδρου ήταν αδύνατον να τα αναφέρει. Οι προτάσεις των επιθεωρητών αφορούσαν:

α) Ως προς τα παιδονομικά μέτρα: 1) «Να μην μένουν ελεύθερα εις την συναναστροφὴν και συνεργασίαν των μέσα εις το σχολεῖον τα αγόρια με τα κορίτσια χωρίς την αδιάλειπτον παρουσίαν ενός διδασκάλου», 2) «Να υπάρχουν ξεχωριστοὶ χώροι δια τα διαλείμματα και τας συγκεντρώσεις εκατέρου των φύλων» 3) «Να υπάρχουν ἀπαραιτήτως ξεχωριστά αποχωρητήρια, ὅπως πολὺ σωστά υπέδειξεν σχετικὴ ἐγκύκλιος του Υπουργείου, και μάλιστα εις ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων και με ἀποκεκρυμμένας τας εισόδους των», 4) «Να χρησιμοποιεῖται ἡ τακτικὴ ἐργασία ὡς ἀντίδοτον των σαρκικῶν ἀνησυχιῶν των προώρων ἡβαζόντων μαθητῶν και μαθητριῶν δια συχνοτέρου πως ἐλέγχου εις τούτους [..]»⁹¹ κ.α.

⁹⁰ Στο ίδιο ο.π. σ. 550-551.

⁹¹ Στο ίδιο ο.π. σ. 492-493

β) Ως προς τα διοικητικά μέτρα προτάθηκε ο επιθεωρητής: 1) «Να προλαμβάνη την τοποθέτησιν εις το αυτό σχολείον ετεροφύλλων διδασκάλων, που έχει λόγους να φοβήται, ότι θα καταστήσουν το σχολείον των θέατρον των ασελών αδυναμιών τους», 2) «Να θεσπίση κάποιον έλεγχο εις την περιβολήν των διδασκαλισσών και των μεγαλυτέρων μαθητριών εντός τουλάχιστον των σχολείων, ώστε να λείψουν τα άσεμνα υποδείγματα μέσα εις τους ναούς της νοικοκυρεμένης απλότητος και της παρθενικής αιδημοσύνης, όπως πρέπει να είναι τα σχολεία», 3) «Να εξευρεθή ένας τρόπος να παρέχεται περισσοτέρα άνεσις εις το Εποπτικόν έργον του επιθεωρητού και εις το κεφάλαιον αυτό, διότι, όπως είναι σήμερα τα πράγματα, ο επιθεωρητής μόνον εκ τυχαίων περιστατικών ημπορεί να λάβη αφορμήν δια να προσέξη εις την ηθικήν ποιότητα των διδασκάλων»⁹² κ.α.

γ) Ως προς τα διδακτικά μέτρα προτάθηκε: 1) «Εις τα διτάξια και πολυτάξια σχολεία να αναλαμβάνουν την διδασκαλίαν των κατωτέρων τάξεων διδασκάλισσαι, διότι αύται προσαρμόζονται καλύτερον προς τας ψυχολογικάς απαιτήσεις των μικρών παιδιών», 2) «Αδιακρίτων της ηλικίας να είμεθα ολιγώτερον απαιτητικοί από τα θήλακα κατά την διδασκαλίαν των Μαθηματικών, διότι ταύτα κατά το πλείστον υπολείπονται των αρρένων εις το μάθημα τούτο»⁹³ κ.α.

Από τη μελέτη των προτάσεων τα οποία κατατέθηκαν σε αυτό το ζήτημα, διαπιστώνουμε πως οι προτάσεις των επιθεωρητών εξέταζαν κατά βάση το ηθικό μέρος του ζητήματος, αποφεύγοντας να εντάξουν στην ανάλυσή τους τη λογική που διέπει η εφαρμογή της συνεκπαίδευσης, δηλαδή ποια η σχέση της με την προοπτική της βιομηχανικής μετεξέλιξης της ελληνικής κοινωνίας. Ως προς αυτό το σημείο οι επιθεωρητές δεν κατάφεραν να συνδέσουν την αναγκαιότητα αυτού του μέτρου με την επιτυχία των στόχων του δημοτικού σχολείου. Η σχετική συζήτηση που είχε ξεκινήσει από το 1924 μέσα από τις στήλες του περιοδικού Έργασία, στην οποία συμμετείχε κι ο Παπαγεωργίου, και συνεχίστηκε στο εν λόγω συνέδριο, έμεινε στα ίδια επιχειρήματα.

Στο τελευταίο θέμα του συνεδρίου, το διδακτηριακό, τόσο οι εισηγητές όσο και οι άλλοι επιθεωρητές με τις παρεμβάσεις τους, διαπίστωσαν πως «η διδακτηριακή νομοθεσία έχει άριστα». Τα σημεία στα οποία έδωσαν προσοχή ήταν η πολυμορφία των σχολικών επιτροπών, ζητώντας την απλοποίησή τους, οι συνεχείς

⁹² Στο ίδιο ο.π. σ. 496

⁹³ Στο ίδιο ο.π. σ. 520-521.

εκλογές και διορισμοί μελών των επιτροπών, οι οποίες δεν επιτρέπουν στα άξια μέλη να μείνουν και να προσφέρουν σε αυτές τις επιτροπές, η έλλειψη πόρων των επιτροπών, και τέλος, η απλούστευση και ταχύτερη διεκπεραίωση των υπηρεσιών της αρχιτεκτονικής υπηρεσίας του υπουργείου.

Οι επιθεωρητές επίσης ζήτησαν καλύτερη διαρρύθμιση των σχολικών κτιρίων, με την προσθήκη κατάλληλων αιθουσών και εξοπλισμού, προκειμένου αυτά να βοηθήσουν στην υλοποίηση των στόχων του σχολείου.

Μετά τις παρεμβάσεις των επιθεωρητών στο θέμα αυτό, το λόγο πήρε ο διευθυντής του αρχιτεκτονικού τμήματος του Υπουργείου, ο οποίος προσπάθησε να παρουσιάσει τα βήματα προόδου που συντελέστηκαν το τελευταίο διάστημα ως προς το κτιριακό.

Το συνέδριο έληξε τις εργασίες του με μία γενική σύνοψη του προέδρου Δ. Λάμψα, επί του συνόλου των θεμάτων που διαπραγματεύθηκαν και τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξαν. Στη συνέχεια ο υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου, με βάση την υπόσχεση που είχε δώσει στην αρχή του συνεδρίου και τα μηνύματα που έλαβε από τους επιθεωρητές κατά τη διάρκειά του, θέλησε να ξεκαθαρίσει τους στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής της υπουργικής του θητείας. Η περίοδος «γνωριμίας», που είχε ζητήσει με την αρχική του ομιλία, ολοκληρώθηκε. Ο Γ. Παπανδρέου, με αφορμή το ζήτημα της φοίτησης Ελλήνων μαθητών σε ξένες σχολές που δραστηριοποιούνταν στον ελληνικό χώρο, μίλησε για την απόφασή του να μην επιτρέψει άλλο τη φοίτηση αυτή. Στο αντεπιχείρημα ότι στις σχολές αυτές παρέχεται «προστασία» του εθνικού στοιχείου, σε αντίθεση με τα δημοτικά, λόγω του ότι πολλοί Έλληνες δάσκαλοι είναι κομμουνιστές, ο Παπανδρέου απαίτησε από τους επιθεωρητές, με βάση το ιδιώνυμο, να μάθει εάν υπάρχει κομμουνιστής δάσκαλος στην περιφέρεια κάποιου επιθεωρητή. Στο σύνολό τους τότε οι επιθεωρητές σηκώθηκαν όρθιοι και αρνήθηκαν την ύπαρξη τέτοιου δασκάλου. Ο υπουργός, δείχνοντας ανακουφισμένος, συμπληρώνει: «Χαίρω, δια την διαβεβαίωσιν, η οποία μου επιτρέπει να διακηρύξω προς την Ελληνική Κοινωνίαν, ότι η Ελληνική Παιδεία παραμένει πιστή και αφωσιωμένη εις τα ιδεώδη του Έθνους». Στη συνέχεια ο Υπουργός ξεκαθάρισε το στόχο του ιδιώνυμου, τον οποίο ταύτισε με το στόχο της εκπαιδευτικής πολιτικής: «Αλλ' επιθυμώ να προσθέσω, ότι, και αν τυχόν εις το μέλλον εκδηλωθούν τοιαύται τάσεις, πρέπει να παταχθούν αμειλίκτως. Εις μίαν δημοκρατίαν οι πολίται έχουν ελευθερίαν φρονημάτων. Και δια τούτο το ιδιώνυμο χαρακτηρίζει ως αδίκημα μόνον την έμπρακτον εκδήλωσιν του κομμουνιστικού

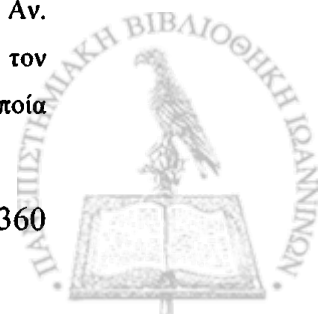
φρονήματος. Αλλά δια τους διδασκάλους δεν είναι απαραίτητος η έμπρακτος εκδήλωσης δια να είναι υπεύθυνοι. Αρκεί και το φρόνημα. Διότι ο διδάσκαλος είναι φορέας ιδανικών. Και δεν είναι δυνατόν να εμπιστευθώμεν τον εθνικόν φρονηματισμόν εις τοιούτους, οι οποίοι εμπαιίζουν και υπονομεύουν την ιδέαν του Έθνους. Διδάσκαλος κομμουνιστής είναι ηναγκασμένος ή να παραβιάση τον όρκον του ή να παραβιάση την συνειδήσιν του. Και αι δύο περιπτώσεις είναι απαράδεκτοι. Ας συμπεράνωμεν λοιπόν: Κομμουνιστής διδάσκαλος δεν υπάρχει σήμερα εις την εκπαίδευσιν, αλλ, αν τυχόν παρουσιασθή εις το μέλλον, αποτελεί κοινόν καθήκον πάντων ημών η άμεσος απόλυσίς του, διότι δεν έχει θέσιν εις την Ελληνικήν Εκπαίδευσιν»⁹⁴.

Αμέσως μετά την ομιλία του Παπανδρέου το λόγο πήρε η Μ. Αμαριώτου, η οποία μίλησε για το ρόλο της γυναίκας δασκάλας στη δημοτική εκπαίδευση.

Λίγο πριν τους αποχαιρετιστήριους λόγους και υπό «το βάρος» ακόμα των λεγομένων του Υπουργού πάνω στην εκπαιδευτική πολιτική, στο βήμα ανέβηκε ο Β. Παπαγεωργίου, ο οποίος έκανε μια μικρή ιστορική διάλεξη για το εκπαιδευτικό έργο του Ι. Καποδίστρια, με αφορμή τα 100 χρόνια από τη δολοφονία του. Ο Β. Παπαγεωργίου το διάστημα της παραμονής του στην Κορινθία, είχε ασχοληθεί ιδιαίτερα με την ιστορική μελέτη του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος. Η ενασχόληση αυτή δεν ήταν κάτι καινούργιο. Στο προσωπικό του αρχείο βρήκαμε κι άλλες ιδιόχειρες μελέτες που είχε κάνει, περισσότερο θα λέγαμε προσωπογραφίες επιφανών ανδρών, όπως λ.χ. του Ούγκου Φώσκολου, του Δ. Σολωμού κ.α. Το διάστημα της παραμονής του στην Κέρκυρα, ο Παπαγεωργίου το αφιέρωσε στη μελέτη του αρχείου του Εϋνάρδου, προσωπικού γραμματέα του Ι. Καποδίστρια, κι από αυτό συμπεραίνουμε πως τις ιστορικές μελέτες του πάνω σε πρόσωπα και θεσμούς, ο Παπαγεωργίου τις στήριζε σε πρωτογενές αρχειακό υλικό. Δείγματα αυτού του είδους γραφής θα τα βλέπουμε στο εξής είτε μέσα από τις στήλες του εκπαιδευτικού περιοδικού «Ερμής», στο οποίο αρθρογραφεί συχνά με συναφές περιεχόμενο⁹⁵ είτε στη συμμετοχή του σε ένα συλλογικό εκπαιδευτικό τόμο που θα εκδοθεί το αμέσως προσεχές διάστημα.

⁹⁴ Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π.σ.592-593.

⁹⁵ Την εποχή αυτή ο Β. Παπαγεωργίου γράφει σειρά άρθρων, με θέμα την εκπαιδευτική πολιτική του Ι. Καποδίστρια, τα οποία στέλνει για δημοσίευση στο εκπαιδευτικό περιοδικό *Ερμής* του Αν. Καραγιάννη. Δεν γνωρίζουμε ακριβώς τους λόγους που τον κάνουν να συνεργαστεί με τον Καραγιάννη. Συνήθως ο Παπαγεωργίου, όλο το προηγούμενο διάστημα επέλεγε περιοδικά, στα οποία

Το συνέδριο θα τελειώσει με τους γνωστούς για την περίπτωση αποχαιρετιστήριους λόγους μεταξύ του Γ. Βασιλειάδη ως εκπροσώπου των επιθεωρητών, του προέδρου Δ. Λάμψα και τέλος του ίδιου του Υπουργού. Από το λόγο του Υπουργού επισημαίνουμε, αφού σχετίζονται με το θέμα μας, μόνο δύο σημεία: α) την παραίνεσή του προς τους επιθεωρητές να μην δίνουν μεγάλη σημασία στη μέθοδο και στη θεωρία και να αρκεστούν στα όσα η εμπειρία τους έχει δείξει. Η απαίτηση με άλλα λόγια που έχει ο Παπανδρέου από τους επιθεωρητές, είναι να ασχοληθούν με το «πρακτικό» μέρος της εκπαιδευτικής πολιτικής, δηλ. ζητά την ενασχόλησή τους με την υλοποίησή της. Στην προσπάθεια αυτή το πλέον απαραίτητο εφόδιο είναι η εμπειρία που έχουν αποκτήσει -ή θα αποκτήσουν -από την επαφή τους με τον εκπαιδευτικό κόσμο. Στο σημείο αυτό διακρίνουμε, με βάση τον Γκράμσι, την άποψη για τη θέση των επιθεωρητών στην «ιεραρχία» των διανοουμένων, με κριτήριο «τη διανοητική δραστηριότητα» που παράγουν- η οποία αντιστοιχεί στους «κατώτερους βαθμοφόρους»- με την επισήμανση του ίδιου του Γκράμσι, πως «δεν πρέπει να ξεχνάμε πως η πραγματική τους σημασία είναι ανώτερη απ' όσο συνήθως την υπολογίζουμε»⁹⁶. β) Την άποψη του Υπουργού για το έργο του δασκάλου και του επιθεωρητή, το οποίο παρομοιάζει με έργο αποστόλου. Με βάση αυτή την παραδοχή διατυπώνει την άποψή του για τον «προορισμό του σχολείου και ιδίως του Λαϊκού», τον οποίο ορίζει ως: « η τόνωσις των ψυχών και των συνειδήσεων και η δημιουργία

οι εκδότες τους κινούνταν σαφώς στον φιλελεύθερο χώρο. Υποθέτουμε πως οι λόγοι έχουν να κάνουν με την γενικότερη κατάσταση που επικρατεί την περίοδο αυτή στο χώρο της Ομοσπονδίας των δασκάλων και κατ' επέκταση στο χώρο της εκπαίδευσης. Θυμίζουμε, πως το 1930 έγινε η επανένωση των δύο τμημάτων της ΔΟΕ σε μία κι ενιαία ομοσπονδία. Σχετικά με τις εξελίξεις και την ερμηνεία αυτών βλ. Αθανασιάδης Θ., *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας στο Μεσοπόλεμο*, ο.π. σ.579-585. Προφανώς, ο Παπαγεωργίου την εποχή αυτή υιοθετεί ορισμένα χαρακτηριστικά, τα οποία τον κάνουν να φαίνεται υπερκομματικός. Η συμμετοχή του σε ένα «συντηρητικό» περιοδικό ενέχει στοιχεία συμβιβασμού, τη στιγμή μάλιστα που το κυρίαρχο δίπολο που διαμορφώνεται την εποχή αυτή δεν ήταν πια «βενιζελικός» - «αντιβενιζελικός» αλλά «εθνικιστής»- «κομμουνιστής». Η συνεργασία του Παπαγεωργίου με το περιοδικό αυτό θα διαρκέσει αρκετό καιρό και συγκεκριμένα όλο το διάστημα της παραμονής του στην Κορινθία, με αφορμή διάφορα θέματα. Σχετικά με τις εν λόγω δημοσιεύσεις βλ. περ. *Ερμής*, έτος ΙΑ' τεύχη 409 (10/Μαΐου/1930), 415 (21/Ιουν/1930), 418 (12/Ιουλ/1930), 432 (18/Οκτ/1930), 433 (25/Οκτ/1930), 437 (22/Νοε/1930), 441 (20/Δεκ/1930), έτος ΙΒ', τεύχος 464 (30/Μαΐου/1931).

⁹⁶ Σχετικά για αυτές τις απόψεις βλ. Γκράμσι Α., *Οι διανοούμενοι*, εκδ. Στοχαστής, Γ' έκδοση, Αθήνα 1972, σ. 63.

ευγενούς ανώτερου φρονήματος»⁹⁷. Είναι προφανές πως αυτός ο προορισμός παίρνει περιεχόμενο και υλοποιείται από έναν ορισμένο τύπο δασκάλου, μέσα σε ένα ορισμένο τύπο σχολείου και προσδιορίζεται από το αντίθετό του, από τα στοιχεία δηλ. που ο ίδιος ο υπουργός απέκλεισε στην καταληκτική ομιλία του προς τους επιθεωρητές.

Αμέσως μετά το τέλος του συνεδρίου οι επιθεωρητές συνέταξαν υπόμνημα προς την Κυβέρνηση, με το οποίο ζητούσαν να γίνουν οι προαγωγές των δημοδιδασκάλων που καιρό τώρα καθυστερούσαν. Με το υπόμνημά τους αυτό οι επιθεωρητές: α) υπενθύμισαν για άλλη μια φορά τη σχέση τους με τους δασκάλους. Είναι μια σχέση ιεραρχική ανάμεσα σε προϊσταμένους και υφισταμένους. Συγκεκριμένα ανέφεραν στο υπόμνημα: «Οι επιθεωρηταί των σχολείων της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως στρέφουσι τους στοχασμούς των εις τας ανάγκας του διδακτικού προσωπικού των σχολείων ων προϊστανται, τους δημοδιδασκάλους των, και αναλογίζονται μίαν αδικίαν, ήτις προσγίνεται εις αυτούς εκ της αποστερήσεως των προαγωγών των»⁹⁸, και β) ανταπέδωσαν διακριτικά το ενδιαφέρον της ΔΟΕ προς το χώρο τους, με βάση το πρωτοσέλιδο άρθρο του «Δ. Βήματος» λίγο πριν την έναρξη του συνεδρίου. Θυμίζουμε πως το 1927 οι επιθεωρητές έκαναν κάποιες προσπάθειες να οργανωθούν συνδικαλιστικά, όμως η συγκυρία της εποχής δεν επέτρεψε να ολοκληρωθεί αυτή η προσπάθεια. Το 1930 οι επιθεωρητές, λαμβάνοντας υπόψη τις πρόσφατες θεσμικές ρυθμίσεις (π.χ. Ιδιώνυμο), φαίνεται πως εγκαταλείπουν ανάλογες προσπάθειες, παρά τις παραινέσεις της ΔΟΕ. Στο εξής θα επιλέξουν να αυτοπροσδιορίζονται ως υπάλληλοι του Κράτους και φορείς της κρατικής ιδεολογίας.

Από τη συνοπτική παρουσίαση του β' επιθεωρητικού συνεδρίου, το 1930, διαπιστώνουμε τα εξής:

Α) Το συνέδριο αυτό έγινε μέσα σε μια διαφορετική πολιτική συγκυρία από αυτή του πρώτου (1919). Ως εκ τούτου τα στοιχεία που προσδιόριζαν το πρώτο συνέδριο, όπως η μαχητικότητα μερικών επιθεωρητών για την υπεράσπιση του δημοτικισμού, οι σαφείς διαχωριστικές γραμμές ανάμεσα σε επιθεωρητές υποστηρικτές του δημοτικισμού και αντιπάλους, η ύπαρξη κλίματος ευφορίας και

⁹⁷ Σχετικά βλ. *Τα Εκπαιδευτικά Συνέδρια*, ο.π. σ.599.

⁹⁸ Σχετικά βλ. «Οι επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων μ' ένα υπόμνημά τους στην κυβέρνηση ζητούν να γίνουν οι προαγωγές στο διδασκαλικό κλάδο», στο *Διδακταλικό Βήμα*, τεύχος, 292, Αθήνα 1930, σ. 8.

ανανέωσης της δημοτικής εκπαίδευσης, ο έντονος και δημιουργικός προβληματισμός για τους στόχους της εκπαίδευσης, ώστε να ανταποκρίνεται στις ανάγκες της εποχής, έδωσαν τη θέση τους στο δεύτερο συνέδριο στο συμβιβασμό, στις ήπιες παρεμβάσεις, στην υπαλληλική υποχρέωση. Οι επιθεωρητές, ακολουθώντας το γενικότερο κλίμα της εποχής, το οποίο στα πλαίσια της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης και των θεσμικών παρεμβάσεων ήταν ανασφαλές, και με βάση τις εξελίξεις που προηγήθηκαν τόσο στο χώρο του δημοτικισμού (διάσπαση Ε.Ο.) όσο και του συνδικαλιστικού χώρου των δασκάλων (διάσπαση ΔΟΕ), επιχείρησαν να κρατήσουν αποστάσεις και συμβιβαστική θέση. Το θέμα της δημοτικής γλώσσας, αν και ως ενός σημείου θεσπισμένου, όχι όμως και οριστικά λυμένου, δεν απασχόλησε τους επιθεωρητές, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων⁹⁹. Το ίδιο συνέβη και με την άρνηση από την πλειοψηφία των επιθεωρητών υιοθέτησης του σχολείου εργασίας ως ενδεδειγμένου τύπου σχολείου το οποίο να αρμόζει στους διακηρυγμένους στόχους¹⁰⁰. Γενικότερα,

⁹⁹ Η θέση του επιθεωρητή π.χ. Βασιλακόπουλου (ή Βασιλικόπουλου κατά άλλους) στην εισήγησή του, να διδάσκεται αποκλειστικά η δημοτική στα (νέα) εξατάξια δημοτικά, και να καταργηθεί η διγλωσσία, όσο ουσιαστική κι αν είναι, δεν συνιστά, κατά τη γνώμη μας, παρέμβαση από πλευράς του σώματος των επιθεωρητών γιατί δεν υποστηρίχτηκε κατόπιν στις ομιλίες άλλων επιθεωρητών.

¹⁰⁰ Κριτική στο β' συνέδριο των επιθεωρητών άσκησε από τις στήλες του περιοδικού του «Ερμής», ο Αν. Καραγιάννης. Συγκεκριμένα με πρωτοσέλιδά του, καθώς επίσης και με εκτενείς αναφορές στις εισηγήσεις και παρεμβάσεις των επιθεωρητών, ήταν από τους λίγους που ενδιαφέρθηκαν ιδιαίτερα για το συνέδριο αυτό. Γενικότερα, η κριτική του Α. Καραγιάννη για το συνέδριο προερχόταν από αντιπολιτευτική διάθεση και αφορούσε: α) Το σκοπό του συνεδρίου όπου έκρινε πως «ώφειλε να είνε η έρευνα των μεγάλων και υψηλότερων τούτων απόψεων της ζωής και η υπόδειξις τρόπου και των μέσων δι' ων θα ηδυνάμεθα να επανέλθωμεν εις τον ιστορικόν ημών βίον αποτρέποντας ούτως απειλουμένας συμφοράς. Η Πολιτεία προκρίνασα και καθορίσασα σκοπούς του συνεδρίου διαφόρους των ως άνω αναγραφέντων εσημείωσεν προφανή αποτυχία», β) Την οργάνωση του συνεδρίου, όπου έκρινε πως: «Το Εκπαιδευτικόν Γνωμοδοτικόν Συμβούλιον όφειλε να παράσχη εις τους επιθεωρητάς όλα τα αναγκαία στατιστικά στοιχεία μετά των σχετικών πληροφοριών περί των εν αλλοδαπή κρατούντων, να παραπέμψη δε και εις καταλλήλους πηγάς. [...] Δυστυχώς εξ όλων τούτων ουδέν συνέβη», γ) Τη διεξαγωγή των εργασιών. Στο θέμα αυτό έκρινε πως οι εισηγήσεις έπαιρναν όλο σχεδόν τον διαθέσιμο χρόνο χωρίς να αφήνουν περιθώρια για διαλογική συζήτηση. Ιδιαίτερα σκληρή κριτική, η οποία άγγιζε τα όρια της εμπάθειας, άσκησε προσωπικά στο Μ. Κουντουρά «το γνωστό δημιουργό της αναρχίας εν τω Διδασκαλείω θηλέων Θεσσαλονίκης, ο καταδικασμένος εις την συνείδησιν του διδασκαλικού κόσμου», για τον οποίο υποστήριξε πως «είνε νέος όλως άπειρος, βραδύς την σκέψιν και βραδύτερος την γλώσσαν, εστερημένος δε εξ ολοκλήρου οιασδήποτε ευστροφίας και τακτ κοινοβουλευτισμού». Ωστε και σ' αυτό το τομέα το συνέδριο, κατά αυτόν απέτυχε, τέλος δ) Το χαρακτήρα του συνεδρίου. Στο σημείο αυτό επισήμανε χαρακτηριστικά:

διαφάνηκε πως το σώμα των επιθεωρητών ακολούθησε την επίσημη εκπαιδευτική πολιτική χωρίς ενστάσεις.

Β) Τα σχετικά όρια αυτονομίας των επιθεωρητών, με βάση και τις παρεμβάσεις του ίδιου του Υπουργού Παιδείας, φαίνεται πως περιορίζονται. Οι επιθεωρητές καλούνται να λογοδοτήσουν για κομμουνιστές δασκάλους που τυχόν υπηρετούν στις περιφέρειές τους. Το αυστηρό θεσμικό πλαίσιο που έχει σχηματιστεί δεν αφήνει μεγάλα περιθώρια ελιγμών.

Γ) Οι επιθεωρητές στο σύνολό τους αισθάνονται ότι «πνίγονται» από τον όγκο του γραφειοκρατικού έργου που έχουν να εκπληρώσουν και το καταθέτουν. Αν και ο κύριος κορμός του επιθεωρητικού σώματος προέρχεται από το διάστημα 1915-1920, ώστε στο β' συνέδριο να εμφανίζονται αρκετά έμπειροι, η πλειοψηφία αυτών διέκρινε ότι δεν γίνεται να εκπληρωθούν τα διοικητικά και παιδαγωγικά τους καθήκοντα με συνέπεια, αναδεικνύοντας τις ατέλειες του θεσμικού πλαισίου. Υπερβάλλοντας ζήλος δεν διαπιστώθηκε. Η νέα – αν και τελευταία, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων – προσπάθεια των φιλελευθέρων να συγκροτήσουν σύγχρονο αστικό σχολείο στην Ελλάδα, δεν διαθέτει ανανεωτική ορμή ανάμεσα στους επιθεωρητές. Αντίθετα διαπιστώνουμε πως επικρατεί έντονος σκεπτικισμός και εν μέρει απογοήτευση.

Ειδικότερα για τον Παπαγεωργίου διαπιστώνουμε:

Α) Ακολουθεί με τη στάση του το γενικότερο κλίμα και υπακούει στις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ως φιλελεύθερος εκφράζει προβληματισμό και ενστάσεις για την συνύπαρξη πειθαρχικών-διοικητικών και παιδαγωγικών καθηκόντων στο ρόλο του επιθεωρητή.

«Βεβαίως ο τόνος των συζητήσεων δεν ανέβη όσον έπρεπε είτε δια την συντηρητικότητα της πλειονότητας των συνέδρων είτε δια την έλλειψιν κοινοβουλευτικών μαχητών μεταξύ αυτών. [...] Ο κ. Υπουργός της Παιδείας οσάκις παρεβρέθη και ωμίλησεν εν τω Συνεδρίω εκηρύχθη κατά των υπερβολών και συνέστησε να υποσταλή το λάβαρον των ακροτήτων. Τοιουτοτρόπως το Συνέδριον έταμε μέσην οδόν και αφήκε γενικώς αρίστην την εντύπωσιν». Γενικότερα, η κριτική του απευθυνόταν προς την πολιτική ηγεσία και τους επίσημους φορείς της. Απέναντι στους επιθεωρητές ο Καραγιάννης κρατούσε στάση θετική, κάνοντας μάλιστα, σε κάθε τεύχος, ξεχωριστό αφιέρωμα, ένα είδος προσωπογραφίας, για κάθε έναν επιθεωρητή (ανάμεσά τους και στο Β. Παπαγεωργίου). Για όλους είχε κάτι θετικό να γράψει. Σχετικά βλ. περ. *Ερμής*, έτος ΙΑ', Αθήνα 1930, από τεύχος 426/6- Σεπ.- 1930 έως και τεύχος 434/1- Νοεμ.- 1930.

Β) Η κριτική του εξακολουθεί να εστιάζεται σε ζητήματα που μπορούν να κάνουν την εκπαιδευτική πολιτική περισσότερο αποδοτική. Φαίνεται να υπερασπίζεται με μεγαλύτερη συνέπεια από άλλους επιθεωρητές, τη δυνατότητα εφαρμογής του νέου σχολείου και ιδιαίτερα τις αρχές του σχολείου Εργασίας. Με την όλη στάση του εντάσσεται καθαρά στους υπερασπιστές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης.

Γ) Η ενασχόλησή του με την ιστορική μελέτη μας δείχνει πως ο Παπαγεωργίου μέσα από αυτή του την επιλογή επιχειρεί να διερευνήσει ιστορικά την πορεία και την εξέλιξη της δημοτικής εκπαίδευσης, δίνοντας μια νέα διάσταση στο ρόλο του επιθεωρητή.

Δύο χρόνια μετά τη σύγκλιση του συνεδρίου (1932), ο Β. Παπαγεωργίου συμμετέχει μαζί με τον Ηλ. Βλάχο, επίσης επιθεωρητή (Αθηνών) και τον Νικ. Σμυρνή, Τμηματάρχη Δημ. Εκπαίδευσης του Υπουργείου Παιδείας, στην έκδοση του γνωστού συλλογικού τόμου «Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδύσεως»¹⁰¹. Το έργο αυτό αποτελεί πολύτιμο βοήθημα, ακόμα και σήμερα, λόγω των σημαντικών στοιχείων που περιέχει, αρκετών μελετητών της περιόδου αυτής.

Πέρα από τη συμμετοχή του ίδιου του τμηματάρχη της Δημοτικής εκπαίδευσης, από τις πρώτες σελίδες του – με την ολοσέλιδη φωτογραφία του Γ. Παπανδρέου και άρθρο του στην αρχή με θέμα: «Η Δημοκρατία και η Λαϊκή Παιδεία»- αντιλαμβάνεται κανείς πως πρόκειται για μια κίνηση, η οποία ξεκινά από τα γραφεία του Υπουργείου και εντάσσεται στην προσπάθεια ενίσχυσης του προφίλ του Υπουργού και της εκπαιδευτικής πολιτικής αυτής της περιόδου. Για παράδειγμα στο συγκεκριμένο άρθρο του ο Γ. Παπανδρέου επιχειρεί να περιγράψει τα βήματα προόδου που έγιναν την περίοδο 1928-1932, κυρίως μέσα από την κατασκευή σχολικών κτιρίων. Επίσης, ο Υπουργός, αναφερόμενος στους εκπαιδευτικούς προσπαθεί να προσδιορίσει το έργο τους. Συγκεκριμένα ισχυρίζεται: «Ακριβώς όμως, διότι η ικανοποίηση των υψηλών αναγκών της Λαϊκής Παιδείας προφανώς- όχι από κακήν θέλησιν, αλλά μόνον από πραγματική αδυναμίας- καθυστερεί οφείλουν οι διδάσκαλοι όχι να ελαττώνουν, αλλά να πολλαπλασιάζουν τας προσπάθειάς των. Άλλως τε ολόκληρος η Ιστορία της Ελλάδος, ανά τους αιώνας υπήρξεν η αντικατάστασις του υλικού παράγοντος με τον ηθικόν. Και η δυνατότης αυτή ισχύει

¹⁰¹ Σχετικά βλ., *Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδύσεως*, επιμ. Σμυρνής Ν., Βλάχος Η., Παπαγεωργίου Β., Τόμος Α', 1932, Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, Αθήναι 1932.

προ παντός δια την Εκπαίδευσιν[...] Ο ενθουσιασμός και η αποστολική πίστις του διδασκάλου αποτελούν την πρώτην θεμελιώδη προϋπόθεσιν της ευδοκιμήσεως του Σχολείου και της Παιδείας»¹⁰².

Οι επιμελητές του τόμου, από τη μεριά τους, εξηγούν στον πρόλογο πως το έργο αυτό προτίθενται να το συνεχίσουν και το επόμενο διάστημα, εκδίδοντας ένα τόμο ανά έτος, με σκοπό να «συζητούνται από περιωπής όλα τα απασχολούντα το λαϊκόν μας σχολείον ζητήματα, θα διερευνώνται μετά της προσηκούσης επιμελείας πείράματα και πορίσματα φιλοπόνων ερευνητών, θα εξαίρωνται προσπάθειαι φιλοτίμων εργατών του λαϊκού σχολείου και θα παρακολουθούνται τα εκάστοτε εμφανιζόμενα εις τας πολιτισμένας χώρας ποικίλα παιδαγωγικά ρεύματα»¹⁰³.

Τα πρόσωπα τα οποία καταθέτουν στις σελίδες του βιβλίου τις μελέτες τους, έχουν ως σκοπό να καταδείξουν το επίπεδο ανάπτυξης της Παιδαγωγικής στην Ελλάδα, το έργο που έχει συντελεστεί και εν τέλει να προδιαγράψουν τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Είναι όλα τους πρόσωπα που συμμετέχουν με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στη χάραξη της εκπαιδευτικής πολιτικής. Χαρακτηριστικά αναφέρουμε τους: Ευάγγελο Κακούρο, Διευθυντή τότε της Παιδείας, Νικόλαο Εξαρχόπουλο, καθηγητή Παιδαγωγικής και Διευθυντή της Μετεκπαίδευσης των δημοδιδασκάλων, το Δημήτριο Λάμψα, πρόεδρο του Γνωμοδοτικού Συμβουλίου, τον Ιάκωβο Βαχαβιόλο, πρώην πρόεδρο του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, τον Ιωάννη Σκουτερόπουλο Εκπαιδευτικό Σύμβουλο, τον Σπυρίδωνα Χασιώτη γερουσιαστή, τον Εμμανουήλ Λαμπαδάριο Διευθυντή της Σχολικής Υγιεινής, τον Γ. Παλαιολόγο πρώην Εκπαιδευτικό Σύμβουλο. Επίσης, περιέχονται εργασίες, κυρίως, μιας σειράς επιθεωρητών ή επώνυμων για την εποχή τους δασκάλων, οι οποίοι θέλησαν με τις μελέτες τους να καταδείξουν: α) το έργο παιδαγωγών (π.χ. ο Δ. Ανδρεάδης, πρώην πια επιθεωρητής, με τη μελέτη του για τους εκλιπόντες παιδαγωγούς), β) το επίπεδο ανάπτυξης στο οποίο βρίσκεται η δημοτική εκπαίδευση στην Ελλάδα και η προβληματική που έχει καταδειχθεί (π.χ. ο Ι. Φωτόπουλος με τη μελέτη «Η δημοτική μας εκπαίδευση και σκέψεις για τη βελτίωσή της» ή ο Β. Οικονομίδης με τη μελέτη «Το εκπαιδευτικό μας πρόβλημα»), γ) ποιο πρέπει να είναι το έργο του δασκάλου (π.χ. η μελέτη του Π. Παναγόπουλου «Ο

¹⁰² Σχετικά βλ. Παπανδρέου Γ., «Η Δημοκρατία και η Λαϊκή Παιδεία», στο *Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως*, 1932, Εκδ. Οίκος Δημητράκου, Αθήναι, 1932, σ. 7.

¹⁰³ Στο ίδιο ο.π. σ.1.

νοικοκύρης δάσκαλος» ή του Αν. Χαραλαμπίδου με τη μελέτη «Τι επέτυχε η Ελλάδα από τον δημοδιδάσκαλον και τι αξιού παρ' εκείνου του 1931-2031»), δ) την πορεία του επιθεωρητικού θεσμού (π.χ. η μελέτη του Γ. Βασιλειάδη «Ιστορική ανασκόπησης του θεσμού της Επιθεωρήσεως των σχολείων της στοιχ. Εκπαιδεύσεως,») ε) την παρουσίαση της ιστορικής εξέλιξης εκπαιδευτικών θεσμών και ιδρυμάτων (π.χ. η μελέτη της Αικ. Βαρουζάκη «Η ιστορία της εν Αθήναις Φιλεκπαιδευτικής Εταιρείας «Αρσάκειον» ή η μελέτη του Ηλ. Γοντζέ «Η εξέλιξι των δημοδιδασκαλικών συλλόγων εν Ελλάδι») κ.α.

Από τους τρεις επιμελητές του βιβλίου, μόνο ο Β. Παπαγεωργίου κατέθεσε εργασίες, δύο συνολικά, οι οποίες ανήκουν στην κατηγορία των ιστορικών μελετών. Η μία αφορούσε το εκπαιδευτικό έργο του Ι. Καποδίστρια (μελέτη αντίστοιχη με αυτή που έκανε και στο συνέδριο των επιθεωρητών) και η άλλη την εμφάνιση και πορεία της αλληλοδιδασκαλικής μεθόδου στην Ελλάδα.

Ο τόμος ολοκληρώνεται με την παράθεση σχετικών στατιστικών πινάκων της δημοτικής εκπαίδευσης, έτσι όπως εμφανίζεται κατά το έτος 1932.

Η ύπαρξη ενός τέτοιου βιβλίου, το οποίο θα κάλυπτε τα παραπάνω ζητήματα και θα παρείχε τα απαιτούμενα στατιστικά στοιχεία ήταν απαραίτητη. Εξάλλου, η αναγκαιότητά του είχε γίνει αντικείμενο συζήτησης ήδη από το β' επιθεωρητικό συνέδριο. Διεξοδική κριτική στο βιβλίο άσκησε, αμέσως μετά την έκδοσή του, ο Καραγιάννης από τις στήλες του περιοδικού Ερμής. Τα κύρια σημεία της βιβλιοκριτικής του αφορούσαν: α) Την σημαντικότητα ύπαρξης τέτοιων επετηρίδων. Συγκεκριμένα ανέφερε: «Δια της επετηρίδος το Κράτος θα γνωρίζη τι έχει και τι του λείπει. Και επί τη βάσει των δεδομένων δύναται να καθορίζη εκάστοτε την πολιτικήν του, δηλαδή να ρυθμίζη την όλην κίνησιν της κρατικής μηχανής ή του κλάδου εις ον αναφέρεται η επετηρίς, να μεταβάλλη κατευθύνσεις, να αντικαθιστά συστήματα, να εφαρμόζη μέτρα προληπτικά ή να θεραπευτικά και ούτω καθ' εξής [...]». β) Το ποιος οφείλει να εκδίδει επετηρίδες. Στο σημείο αυτό ο Καραγιάννης στρέφεται κατά της εκπαιδευτικής πολιτικής. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Προκειμένου δε περί της Επετηρίδος της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, η έκδοσίς της όφειλε να είνε έργον του Υπουργείου της Παιδείας, εκπροσωπούντως εν προκειμένω την επίσημον Πολιτείαν. Υπό την προστασίαν του Υπουργείου η έκδοσις της εκπαιδευτικής επετηρίδος θ' απέβαινεν ιδιαίτερος κρατικός οργανισμός, όστις δια του χρόνου εξελισσόμενος θα εξυπηρέτει την εκπαίδευσιν σπουδαιότατα. Το επίσημον Κράτος όμως διά τον έναν ή τον άλλον λόγον δεν ηδυνήθη μέχρις σήμερα να εκδώση την εκπαιδευτικήν του

επετηρίδα». γ) Την εκτίμηση της προσπάθειας των επιμελητών. Στο σημείο αυτό ο Καραγιάννης αναφέρει «Ό,τι επί εκατόν ολόκληρα έτη ελεύθερου βίου δεν ηδυνήθη να μας δώση επί του προκειμένου το Υπουργείον της Παιδείας, ανέλαβον να φέρουν εις φως τρεις φιλότιμοι και επίλεκτοι εργάτες της εκπαιδύσεως [...]. Η σύλληψις της εκδόσεως του έργου υπήρξεν λίαν επιτυχής, το σχέδιον, ελλείψι πλουσίας πείρας, υποτυπώδες και η εκτέλεσις εν ταις γενικαίς γραμμαίς καλή. Και δεν ήτο δυνατόν να γίνη άλλως. Το έργον, καθ' εαυτό θεωρούμενον, είνε ογκώδες και ως εκ της φύσεώς του δυσχερές». δ) Τις διαπιστωμένες, κατά αυτόν, αδυναμίες και λάθη. Ως τέτοιες θεώρησε: «Τοιουτοτρόπως ένας επιθεωρητής, αντί να γράψη περί του εκπαιδευτικού μας προβλήματος, ηδύνατο να μας πληροφορήση χρονογραφικώς πόσοι σχολικοί κήποι υπάρχουν εις την περιφέρειάν του, πόσα παιδιά εργάζονται εις αυτούς και επί πόσας ώρας, ποία η έκτασίς των, ποία τα καλλιεργούμενα εν αυτοίς φυτά [...]. Επίσης άλλος επιθεωρητής, αντί να γράψη τας σκέψεις του περί βελτιώσεως της εκπαιδύσεως, ημπορούσε να μας δώση την κίνησιν των μαθητών της περιφέρειας του, ήτοι πόσοι ενεγράφησαν κατά φύλον, πόσοι εφοίτησαν, πόσοι προήχθησαν [...]. Εις τινά κεφάλαια της επετηρίδος παρατηρούνται λάθη τινά πραγματικά, χωρίς βεβαίως ταύτα να παραβλάπτουν την αρχιτεκτονικήν του έργου ή την οικονομίαν της όλης ύλης». Ως παράδειγμα ανέφερε τα πραγματολογικά λάθη της μελέτης του Ηλ. Γονζέ, όπου παρατίθενται και λάθος ημερομηνίες και λάθος, κατά το συγγραφέα, εκτιμήσεις. ε) Τέλος, ο Καραγιάννης θα ολοκληρώσει την κριτική του εκτιμώντας πως η έκδοση πρέπει να συνεχιστεί, επισημαίνοντας πως πρέπει «να καταστή εθνικός οργανισμός», ο οποίος θα αναλαμβάνει στο εξής την έκδοση ανάλογων εγχειρημάτων.

Η συμμετοχή του Παπαγεωργίου στο βιβλίο αυτό αναμφισβήτητα ενισχύει το προφίλ του. Πέρα από τη διεκπεραίωση των επιθεωρητικών καθηκόντων, η ενασχόληση με την έκδοση βιβλίου, σήμαινε επιπλέον μόχθο, χωρίς εξασφαλισμένες υλικές απολαβές. Στα βιογραφικά του σημειώματα ο Παπαγεωργίου καταθέτει την προσωπική του εκτίμηση για τη συμμετοχή του στο βιβλίο αυτό. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Το έργον τούτο θα μείνη μνημειώδες, ως μία ευσυνείδητος προσπάθεια διαφωτίσεως του Κλάδου. Συνετάχθη εν Συνεργασία μετά του τότε τμηματάρχου μας κ. Ν. Σμυρνή και Ηλ. Βλάχου, επιθεωρητή Αθηνών. Το έργον τούτο εξετιμήθη, πλην δυστυχώς δια πολλούς λόγους δεν απέφερε κέρδος. Έτυχεν η αλλαγή του

Τμηματάρχου Σμυρνή και η νομισματική κρίσις. Τα πολλά μας τάφαγαν επιθεωρηταί και διδάσκαλοι»¹⁰⁴.

Από τη μέχρι τώρα παρουσίαση των δεδομένων, τα οποία συγκροτούν τη θεματική κατηγορία ανάλυσης των στόχων του σχολείου, διαπιστώνουμε πως: α) Η υλοποίηση του στόχου της μεταρρύθμισης του 1929 για «των εις τον βίον χρησίμων στοιχειωδών γνώσεων», υπερπροσδιορίζεται από τις ανάγκες των κυρίαρχων δυνάμεων στη συγκυρία και οδηγεί σε ένα ιδιότυπο μείγμα σχολείου εργασίας και εθνοφρονηματικού ρόλου του σχολείου. β) Η άσκηση εξουσίας από τους φιλελεύθερους, παρά τους περιορισμούς που επιφέρουν οι θεσμικές ρυθμίσεις στο σύνολο του εκπαιδευτικού σώματος, επιτρέπει στον επιθεωρητή Β. Παπαγεωργίου, λόγω ιδεολογικής συνάφειας αλλά και της θέσης του κοντά στο «Κέντρο», να έχει μια ιδιαίτερη παρουσία. Συμμετέχει ενεργά, στη διαμόρφωση των στόχων του σχολείου και πρωταγωνιστεί στη διάχυσή τους προς το εκπαιδευτικό σώμα. γ) Οι επιθεωρητές, στο σύνολό τους, εξακολουθούν να θεωρούνται από την πολιτική ηγεσία ως κομβικής σημασίας παράγοντες στην επίτευξη των στόχων του σχολείου.

ii) *Οι σχολικές και διδακτικές πρακτικές*: Είναι φανερό πως οι στόχοι του σχολείου απαιτούν ένα ορισμένο σύνολο σχολικών και διδακτικών πρακτικών, οι οποίες να υπηρετούν αυτούς τους στόχους. Η εμπλοκή του Β. Παπαγεωργίου, καθώς επίσης και των άλλων επιθεωρητών, στην αποσαφήνιση αυτών των στόχων, αναπόφευκτα τους οδηγεί στην επιλογή αντίστοιχων σχολικών και διδακτικών πρακτικών με ανάλογο περιεχόμενο. Στην παρούσα ενότητα θα επιχειρήσουμε να εντοπίσουμε τα δεδομένα, με τα οποία ο επιθεωρητής Παπαγεωργίου σύστησε, συγκρότησε και προώθησε το σύνολο των αποδεκτών σχολικών και διδακτικών πρακτικών, με τις οποίες συνδέονται οι στόχοι του σχολείου.

Τα δεδομένα που συλλέξαμε και απαντούν σε αυτή τη θεματική κατηγορία, είναι τα εξής:

Α. Το 1929 ο Παπαγεωργίου εκδίδει το βιβλίο με τίτλο «Ζωντανοί-Πεθαμένοι»¹⁰⁵. Πρόκειται για ένα διήγημα γραμμένο με γλαφυρό τρόπο, σε απλή

¹⁰⁴ Παπαγεωργίου Β., *Βιογραφικά Σημειώματα*, σ. 76.

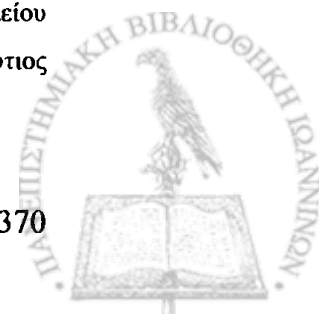
δημοτική, το οποίο έχει ως πλοκή την επίσκεψη ενός επιθεωρητή σε ένα χωριό της Π. Ελλάδας (κωμόπολη της Ναυπακτίας), τις συζητήσεις του με τους τοπικούς παράγοντες (δικολάβο, γιατρό, δήμαρχο, ιεροκήρυκα, εμπόρους κ.α), με τη συνακόλουθη επίσκεψή του στο σχολείο και την εκεί συνάντηση με το δάσκαλο και τους μαθητές. Αντικείμενο του βιβλίου αυτού είναι η αξία της δημοτικής γλώσσας ως διδασκόμενης γλώσσας στο δημοτικό σχολείο και οι σχέσεις που διαμορφώνονται από τη χρήση της με τα δεδομένα και τις αντιλήψεις του κοινωνικού περίγυρου. Είναι σαφές πως ο συγγραφέας υιοθετεί μια άκρως θετική άποψη για την αξία της δημοτικής. Με απλά επιχειρήματα και πολλά παραδείγματα περιγράφει μια σειρά από σχολικές και διδακτικές πρακτικές, οι οποίες αποτελούν τα μέσα όπου πάνω τους θα στηριχτεί η εκμάθησή της και ταυτόχρονα βοηθούν να συνειδητοποιήσουν όλοι, - μαθητές και γονείς- τα οφέλη που θα προκύψουν στο μέλλον.

Οι σχολικές και διδακτικές πρακτικές που περιγράφονται στο κείμενο συνίστανται στα γνωστά ως τότε επιχειρήματα που κατά καιρούς έχουν ακουστεί και αποτελούν το «ιδεολογικό οπλοστάσιο» μιας μεγάλης μερίδας δημοτικιστών. Συγκεκριμένα στο κείμενο αναφέρονται απόψεις όπως:

α) Η δημοτική γλώσσα κρίνεται απαραίτητη για να μπορέσει να επιτευχθεί ο στόχος του σχολείου που όπως περιγράφει ο Παπαγεωργίου είναι: «να βγάξη πολίτες χρήσιμους με δραστηριότητα, με αυτενέργεια, με πρωτοβουλία». Με βάση αυτό το στόχο, στο σχολείο επιβάλλεται η δημοτική γιατί προσφέρει οικονομία χρόνου και ευκολία στην εκμάθηση αφού βρίσκεται κοντά στις πρότερες γνώσεις του μαθητή.

β) Η υπόθεση της σύστασης και εξοπλισμού ενός σχολείου θα πρέπει πρώτα από όλα να αφορά τους ίδιους τους κατοίκους μιας περιοχής.

¹⁰⁵ Το βιβλίο αυτό δεν καταφέραμε να το εντοπίσουμε στο προσωπικό αρχείο του Β. Παπαγεωργίου ή κάπου αλλού. Στα βιογραφικά του σημειώματα και συγκεκριμένα στο κατάλογο των δημοσιευμάτων του, αναφέρει την παρουσία του, σημειώνοντας πως εκδόθηκε από τον εκδοτικό οίκο Δημητράκου και με την παρατήρηση: «Εις χωριστόν φάκελον έχω τα κατά το βιβλίον αυτό ως και τας επιστολάς των πολιτευομένων και λοιπών εκπαιδευτικών. Το βιβλιαράκι αυτό έπιασε». Αντίθετα καταφέραμε ένα μεγάλο μέρος του κειμένου να το εντοπίσουμε στο περιοδικό «Εργασία και Ζωή», που εξέδιδε το Διδασκαλείο Λαμίας από το Μάρτιο του 1932 έως το Σεπτέμβριο του 1933. Το περιοδικό ήταν μηνιαίο και στις τελευταίες σελίδες του δημοσίευε σε κάθε τεύχος και από ένα τμήμα. Διευθυντής τότε του Διδασκαλείου και υπεύθυνος του περιοδικού ήταν ο Μ. Παπαμαύρος και υποδιευθύντρια η Έλλη Λαμπρίδη. Σχετικά βλ. *περ. Εργασία και Ζωή*, Μηνιαίο Παιδαγωγικό περιοδικό του Διδασκαλείου Λαμίας, εκ των τυπογραφικών καταστημάτων Αδελφ. Γ. Παπαδέλου, Λαμία, τεύχη 1-10, από Μάρτιος 1931 έως Σεπτέμβριος 1933.

γ) Το δημοτικό θα πρέπει να λειτουργεί με έξι τάξεις, σε βάρος των ελληνικών σχολείων και των γυμνασίων, γιατί σε αυτά θα πηγαίνει μικρός αριθμός μαθητών σε αντίθεση με τα δημοτικά που θα δέχεται όλους τους μαθητές.

δ) Η διδασκαλία της δημοτικής μπορεί να εξαναγκάσει άλλους κοινωνικούς φορείς (εκκλησία, δικαστήρια, εφημερίδες κ.α.) να προσαρμόσουν το λόγο τους σε αυτό που μιλούν και κατανοούν οι περισσότεροι, δηλ. στην υιοθέτηση της δημοτικής.

ε) Σε σχέση με τους αρχαίους κλασσικούς συγγραφείς, το ζητούμενο είναι να γνώρισεις το περιεχόμενο και την αξία των λεγομένων τους και όχι τα μορφικά χαρακτηριστικά της γλώσσας τους.

στ) Το δημοτικό σχολείο θα πρέπει να μαθαίνει στα παιδιά την αξία της αγροτικής ζωής και του πρακτικού βίου. Με τον τρόπο αυτό θα εξασφαλιστούν συνθήκες οικονομικής ανάπτυξης ενός τόπου αλλά και οι προϋποθέσεις χειραφέτησης από τον έλεγχο των πολιτευτών που θέλουν για προσωπικούς λόγους να κρατήσουν τον κόσμο στην αμάθεια.

ζ) Τα νέα αναγνωστικά (Τα Ψηλά βουνά κ.α) προσφέρουν μεγάλη χαρά στα παιδιά, είναι κατανοητά και καλλιεργούν την φιλαναγνωσία. Καθήκον του δάσκαλου είναι να καλλιεργήσει αυτά τα χαρακτηριστικά, προσφέροντας πρότυπη ανάγνωση ο ίδιος αλλά και επιτρέποντας στα παιδιά τη δραματοποίηση. Ανάλογη πρακτική πρέπει να έχει ο δάσκαλος και στα θρησκευτικά των μικρών τάξεων, προσφέροντας για εκμάθηση μικρές προσευχές στη δημοτική.

Οι προτάσεις του Παπαγεωργίου για τις πρακτικές που πρέπει να αναπτύξουν ιδιαίτερα οι άνθρωποι της υπαίθρου, μας αποδεικνύει πως εξακολουθεί να παραμένει πιστός στις αρχές του δημοτικισμού. Εκτιμώντας πως υπάρχει η πολιτική βούληση από μεριάς της πολιτικής εξουσίας, ο ίδιος συντονίζει τις δυνάμεις του και προσπαθεί, εκτός από τον καθαρά υπηρεσιακό δρόμο, να βρει τρόπους επικοινωνίας με το ευρύτερο εκπαιδευτικό και κοινωνικό σώμα, προκειμένου να μιλήσει για την αξία της δημοτικής γλώσσας. Και αυτό το κάνει με τον τρόπο που του είναι ιδιαίτερα προσφιλής: την δημοσίευση των απόψεών του.

Η πολιτική ηγεσία γι' αυτή του την πρωτοβουλία τον ανταμείβει. Στο προσωπικό αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε εγκύκλιο συστατική του βιβλίου αυτού υπογεγραμμένη από τον ίδιο το Γ. Παπανδρέου. Συγκεκριμένα στην εγκύκλιο αναφέρεται: «Έχοντες υπ' όψει την υπ' αριθμ 8 πράξιν του Γνωμοδοτικού Εκπαιδευτικού Συμβουλίου παρακαλούμεν όπως συστήσετε εις τους δημ/λους και μαθητάς διδασκαλείων το υπό του επιθεωρητού των δημ. σχολείων Κορινθίας κ.

Παπαγεωργίου εκδοθέν έργον Ζωντανοί- Πεθαμένοι. Το βιβλίο τούτο γραμμένο εις ύφος απλόν, απέριτον και επαγωγόν το διεξέρχεται τις μετά πολλής ευχαριστίας. Δι' αυτού ο συγγραφεύς πληροί μίαν μεγάλην ανάγκην, την συνειδητήν δηλαδή προτίμησιν της λαϊκής ημών γλώσσης εις τα σχολεία»¹⁰⁶.

Β. Το στοιχείο το οποίο δηλώνει με τον πιο ξεκάθαρο τρόπο το σύνολο των αποδεκτών σχολικών και διδακτικών πρακτικών που υιοθετεί ο Παπαγεωργίου είναι, όταν κατά τη διάρκεια της θητείας του στην Κορινθία, και ιδιαίτερα κατά το διάστημα 1931-1934, συστήνει σε συνεργασία με ομάδα δασκάλων, το πρότυπο αγροτικό σχολείο του Μελισσίου¹⁰⁷. Η ενασχόληση του επιθεωρητή με την ίδρυση προτύπων σχολείων καθώς επίσης και την ανάπτυξη σχολικών κήπων, είναι κατά βάση θεσμική υποχρέωση. Ο Παπαγεωργίου στην μέχρι τώρα επιθεωρητική του δράση, προσπαθεί να προάγει τη γεωργική εκπαίδευση και τον αγροτικό προσανατολισμό των δημοτικών σχολείων. Στην Κορινθία βρήκε τις συνθήκες που απαιτούνταν για να προωθήσει τα σχέδιά του: κατάλληλο διδακτικό προσωπικό-μετεκπαιδευμένο στα γεωργικά φροντιστήρια, αγροτική περιοχή ιδιαίτερα ανεπτυγμένη, κατάλληλους σχολικούς χώρους, θετική υποδοχή της τοπικής κοινωνίας.

Λίγο καιρό πριν δημιουργήσει το πρότυπο σχολείο, ο Παπαγεωργίου είχε προετοιμάσει το έδαφος με άρθρο του στο Διδασκαλικό Βήμα. Συγκεκριμένα σε άρθρο του το 1929 με τίτλο: «Κάμετε σε κάθε σχολείο και ένα σχολικόν κήπον»¹⁰⁸, αποκαλύπτει σε μεγάλο βαθμό τις επιδιώξεις του Παπαγεωργίου και πώς αυτός αντιλαμβάνεται τη δημοτική εκπαίδευση. Κατά αυτόν το πρόσφατα θεσμικό πλαίσιο που όριζε τη δημιουργία γεωργικών φροντιστηρίων, το γεωργικό προσανατολισμό της εκπαίδευσης και άλλα σχετικά, δεν τον πείθουν πως συνιστούν αλλαγή στο εκπαιδευτικό τοπίο. Χαρακτηριστικά σημείωνε: «Μα εμείς που ζούμε στην Ελλάδα και παροικούμε στα Ιεροσόλυμα γελούμε με την καρδιά μας, γιατί όλες αυτές οι

¹⁰⁶ Σχετικά βλ. εγκύκλιος 6/ αρ. Πρ. 4723/22-1-31, «Εγκύκλιος συστατική βιβλίου του επιθεωρητού Β. Παπαγεωργίου».

¹⁰⁷ Το Μελίσσι είναι ένα μικρό παραθαλάσσιο χωριό, αμέσως μετά το Ξυλόκαστρο, στην κατεύθυνση από Κόρινθο προς Πάτρα. Πρόκειται για μια τοποθεσία της βόρειας Κορινθίας, η οποία χαρακτηρίζεται από την σημαντική ευφορία του εδάφους της και την ποικιλία των αγροτικών προϊόντων της.

¹⁰⁸ Σχετικά βλ. Παπαγεωργίου Β., «Κάμετε σε κάθε σχολείο και ένα σχολικόν κήπον», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, τεύχος 218, Αθήναι 1929, σ. 5.

φούργιες μου θυμίζουν την παροιμία «άλλαξε ο Μανωλιός και φόρεσε τα ρούχα αλλιώς». Γιατί ο καιρός που έγινοντο τα θαύματα πέρασε, και με νομοσχέδια, η κατάσταση δεν μεταβάλλεται, όπως με τας εγκυκλίους μέχρι σήμερα η γεωπονική υπηρεσία δεν κατώρθωσε να γνωρισθή με το λαό και με τη γη»¹⁰⁹. Στην όλη προσπάθεια που γίνεται ο Παπαγεωργίου θεωρεί πως ακρογωνιαίος λίθος θα πρέπει να είναι ο επιθεωρητής, αφού σημειώνει: «τονίζουμε πρώτα την άγνοια των νομοθετών, οίτινες εις τα περιφερειακά συμβούλια έβαλαν όλους τους ποικιλώνυμους επόπτας και επιθεωρητάς έβαλαν τον νομομηχανικό ακόμα, αλλά ελησμόνησαν τον πραγματικόν και απαραίτητον σύμβουλον, τον επιθεωρητήν των δημ. σχολείων. Όποιος έζησε στην εξοχή, όποιος έζησε τα γεωργικά ζητήματα στην πράξι και όχι στην θεωρία, εκείνος μόνο γνωρίζει την σημασία που έχει η συμμετοχή του επιθεωρητού των δημ. σχολείων εις ένα γεωργικό συμβούλιο»¹¹⁰. Η πρότασή του είναι συγκεκριμένη: «Χωρίς να σκεφθήτε να εξασφαλίσετε Σχολικόν κήπον και στο τελευταίο χωριό, ευτυχία δεν θα ιδήτε ποτέ. Μόνον ο Σχολικός κήπος θα χρησιμεύση ως κολυμβήθρα Σιλωάμ γεωργικής μορφώσεως του αγροτικού λαού»¹¹¹. Η πρότασή του λοιπόν ήταν συγκεκριμένη: κέντρο γεωργικής μορφώσεως θα είναι ο σχολικός κήπος, και άξονας γύρω από τον οποίο θα κινούνται όλα, το δημοτικό σχολείο με τον επιθεωρητή.

Το περιοδικό *Ερμής*, θα αφιερώσει ένα τεύχος του αποκλειστικά για το σχολείο Μελισσίου και τον προϊστάμενό του, τον Παπαγεωργίου¹¹². Στις σελίδες του

¹⁰⁹ Στο ίδιο οπ.

¹¹⁰ Στο ίδιο οπ.

¹¹¹ Στο ίδιο οπ.

¹¹² Σχετικά βλ. περ. *Ερμής*, έτος ΙΕ', τεύχος 569, Αθήναι, 10 Νοεμβρίου 1934. Αφιέρωμα στο σχολείο Μελισσίου, με άρθρο το οποίο υπογράφει ο Β. Παπαγεωργίου, έκανε και νωρίτερα, το 1933, χρονιά κατά την οποία ξεκίνησε την έκδοσή του, το εκπαιδευτικό περιοδικό *Εκπαιδευτικά Χρονικά*. Το περιοδικό αυτό το οποίο φιλοδοξούσε να γίνει ο κατ' εξοχήν εκφραστής της επίσημης εκπαιδευτικής πολιτικής, (υπεύθυνος έκδοσης ήταν ο τέως επιθεωρητής Αθ. Μπρούστας, σχετικά βλ. Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, *Ελληνικά Παιδαγωγικά Περιοδικά 1831-1991, Βιβλιογραφία, 1831-1974, Α' Φάση*, εποπτεία Αλ. Δημαράς, επιμέλεια Χάρης Αθανασιάδης, Αθήνα 2004, σ.179-182), θα αποτελέσει «βήμα της συντηρητικής παιδαγωγικής διανόησης του 1930» και υποστηρικτής έπειτα του μεταξικού καθεστώτος. Σχετικά βλ. τη στήλη «Από τη δράσιν των δημοδιδασκάλων» - Υπό του Β. Παπαγεωργίου, επιθεωρητού Δημ. Σχολείων Κορινθίας «Το Σχολείον Μελισσίου -Σικυώνος», στο περ. *Εκπαιδευτικά Χρονικά*, έτος Α', τεύχος Ι' Αθήναι Φεβρουάριος 1933 (κι όχι Απρίλιος, όπως λανθασμένα αναφέρεται η έναρξη έκδοσής του στο βιβλίο του ΚΕΕ), σ. 25-33.

περιγράφονται με σαφήνεια οι στόχοι του σχολείου αυτού, οι σχολικές και διδακτικές πρακτικές και τα αποτελέσματα αυτής της προσπάθειας. Επίσης, φιλοξενούνται και αρκετές φωτογραφίες, πράγμα ιδιαίτερα σπάνιο αυτήν την εποχή, οι οποίες δείχνουν μαθητές σε ώρα εργασίας, τα εργαστήρια, εκθέματα από έργα των μαθητών και επίσης φωτογραφίες των ίδιων των συντελεστών.

Το δημοτικό σχολείο Μελισσίου αποτέλεσε μια προσπάθεια εφαρμογής των αρχών του σχολείου Εργασίας, προσαρμοσμένο στα ελληνικά δεδομένα. Η παρουσίασή του εκτιμούμε ότι παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, γιατί μας αποκαλύπτει αφενός το σύνολο των πρακτικών που εξυπηρετούν την αγροτική εκπαίδευση στην Ελλάδα, την οποία τόσο πιστά στήριξε ο Παπαγεωργίου και αφετέρου, ως τυπικό παράδειγμα εφαρμογής σχολείου Εργασίας στην προπολεμική Ελλάδα, θα μας αποκαλύψει τον τρόπο σκέψης και τα όρια εφαρμογής ενός τέτοιου εγχειρήματος, στο οποίο υπήρξε διοικητικά και παιδαγωγικά υπεύθυνος.

Για να γραφτεί το αφιέρωμα στο περιοδικό Ερμής, ο Αν. Καραγιάννης, όπως ο ίδιος αποκαλύπτει, επισκέφθηκε το σχολείο αυτοπροσώπως, συνομίλησε με τους τοπικούς παράγοντες, πήρε συνέντευξη από τον Παπαγεωργίου και γνωρίστηκε τέλος με τους δασκάλους.

Ο ίδιος από τον πρόλογο ακόμα δηλώνει εντυπωσιασμένος, χαρακτηρίζοντας αυτό που συνέβη στην Κορινθία «γεωργικό και σχολικό πολιτισμό». Στο κείμενό του αναφέρεται σε αδρές γραμμές στα χαρακτηριστικά που συνθέτουν τον πολιτισμό αυτό και καταγράφει το σύνολο των σχολείων και εκπαιδευτικών της περιοχής, που με τον έναν ή τον άλλο τρόπο στήριξαν αυτή την προσπάθεια.

Το κείμενο στο περ. «Ερμής» αναφέρεται στην υπηρεσιακή έκθεση του Παπαγεωργίου προς το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο «Περί της γεωργικής μορφώσεως εν τοις δημοτικίς σχολείοις Κορινθίας». Στην έκθεση αυτή ο Παπαγεωργίου δήλωνε πως: «Η καθόλου ενέργειά μας από της γεωργικής πλευράς υπεβοηθήθη αποτελεσματικώς διά των κάτωθι μέσων: 1) Διά των σχολικών κήπων, 2) Διά του εξευγενισμού αγρίων δένδρων και 3) Διά διαλέξεων και ομιλιών»¹¹³. Στην έκθεσή του ο Παπαγεωργίου δηλώνει πως στηρίχτηκε σε δασκάλους, οι οποίοι «είχαν γνώση και δύναμιν για να δημιουργήσουν». Η προσπάθεια αυτή συνάντησε πολλές δυσκολίες αλλά «συστηματικώς ενεργούντες και υπομένοντες τα πάντα υπερνικήσαμεν». Ακολουθεί κατάλογος των σχολείων Κορινθίας στα οποία

¹¹³ Στο ίδιο ο.π. σ. 306.

δημιουργήθηκαν πρότυποι σχολικοί κήποι και εξηγεί πως κατόρθωσαν να πείσουν τους μαθητές να συμμετάσχουν σε αυτή τη διαδικασία. Στην έκθεση περιγράφονται με λεπτομέρειες τα αποτελέσματα της εκπαιδευτικής διαδικασίας που εφαρμόστηκε στους μαθητές. Συγκεκριμένα αναφέρεται πως: «Χιλιάδες μαθητών έμαθαν να κατασκευάζουν σπορεία και να στρωμάτωνουν διαφόρους σπόρους και να μεταπλάσσουν το έδαφος. Έμαθαν να εξευγενίζουν άγρια δέντρα... Κατενόησαν την σημασίαν και την ωφελιμότητα των δέντρων όχι εκ μελέτης αλλ' εξ αυτών των πράγματων.»¹¹⁴ κ.α. Περιγράφονται τα προτερήματα που ανέπτυξαν οι μαθητές, όπως: «Η αναπτυσσόμενη άμυλλα είναι αξιόλογος [..]. Αναπτύσσεται η πρωτοβουλία, η αυτενέργεια και το υπεύθυνον συγχρόνως, η καλαισθησία, η φιλομάθεια, η παρατηρητικότητα, η τάξις εν τη εργασία και η αγάπη προς τον αγροτικόν βίον»¹¹⁵ ή «Πλην των ειρημένων ωφελημάτων οι μαθηταί δια των σχολικών κήπων μαθαίνουν εμπράκτως στοιχεία γεωργικής οικονομίας και αποταμιεύσεως»¹¹⁶.

Τέλος, ο Β. Παπαγεωργίου καταλήγει την υπηρεσιακή του έκθεση με τα εξής πορίσματα- προτάσεις: «1) Η γεωργική των δημοδιδασκάλων είναι πολύτιμος και απαραίτητος διά την γεωργικήν προπαίδευσιν των μαθητών και των κατοίκων, 2) Η δημιουργία σχολικών κήπων πλήρων θεωρείται από εκπαιδευτικής, γεωργικής και κοινωνικής απόψεως ως επιβεβλημένον συμπλήρωμα εκάστου σχολείου, 3) Το Υπουργείον Παιδείας να δείξη θερμόν ενδιαφέρον και δραστήριον ενέργειαν και μέριμναν υπέρ της επιτυχίας των σχολικών κήπων και ιδία εις το ζήτημα της απαλλοτριώσεως γηπέδων, ηθικής και υλικής ενισχύσεως των δημοδιδασκάλων, των εργαζομένων ως ανωτέρω, ευεργετικώς, 4) Αι νομαρχίαι να δύνανται να παρέχουν διά διοικητικών ενεργειών παρά τοις κοινοτάρχοις θετικήν και ουσιαστικήν ενίσχυσιν εις το έργον των σχολικών κήπων, και 5) Η διάθεσις εκ μέρους του Υπουργείου Γεωργίας γεωπόνου ειδικώς ασχολουμένου με σχολικούς κήπους κρίνεται τα μάλιστα επιβεβλημένη»¹¹⁷.

Στο προσωπικό αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε απόσπασμα Πράξης του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως με την οποία δίνεται απάντηση στα λεγόμενα της έκθεσης αυτής. Στην απάντησή του το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ισχυρίζεται τα εξής: α) «Το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον πιστεύον ότι άνευ

¹¹⁴ Στο ίδιο ο.π. σ. 306.

¹¹⁵ Στο ίδιο ο.π. σ. 307.

¹¹⁶ Στο ίδιο ο.π. σ. 309.

¹¹⁷ Στο ίδιο ο.π. σ. 309.

υπάρξεως καλού σχολικού κήπου και σπουδαίας καλλιέργειας αυτού δεν είναι δυνατόν να πραγματοποιηθή αξίας λόγου ο σκοπός του δημοτικού σχολείου, συναισθάνεται έπι μείζονα την χαράν διά το έργον αυτό του Επιθεωρητού και των διδασκάλων Κορινθίας», και β) στο ερώτημα του Παπαγεωργίου «Ποιος θα μας ενισχύση ηθικώς; Ποίος θα μας καθοδηγήση εις το τόσο βαρύ έργον;», «Το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον λυπείται, ότι δι' ανεξάντλητον φόρτον εργασίας, το οποίον εν πολλοίς ατυχώς άνευ λόγου δίδουν Επιθεωρηταί και διδάσκαλοι, δεν ηδυνήθη και τοιαύτα έργα να παρακολουθήση αμέσως δια των μελών αυτού. Αλλ' όμως αληθές είναι, ότι ο έχων ιδανικά και θέλων να πράττη τι υπέρ το συνήθες δεν έχειν ανάγκην παρακολουθήσεων ή ενισχύσεων ηθικών. Ο τοιαύτην ανάγκην έχων ελάχιστα και θνησιγενή τινά μόνον δύναται να κατορθώση. Διά τον πράγματι ιδανικά έχοντα διδάσκαλον υπεραρκεί ο ιδανικά έχων Επιθεωρητής του. Ιδανικά έχων Επιθεωρητής ουδέν άλλο χρειάζεται ...»¹¹⁸.

Η τοποθέτηση αυτή του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου το 1935, δεν αφήνει περιθώρια για παρερμηνείες. Σύμφωνα με την επίσημη πολιτική θέση, οι δάσκαλοι και τα στελέχη της εκπαίδευσης, όταν κάνουν τη δουλειά τους όπως πρέπει, δεν πρέπει να αποβλέπουν στην αναγνώριση του έργου τους από την πολιτεία ούτε να την αποζητούν. Η Πολιτεία αυτά τα ζητήματα τα θεωρεί αυτονόητα. Αρκεί η εσωτερίκευση ενός συνόλου ηθικών αξιών και ιδανικών, τα οποία θα τους οδηγούν στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους. Ανάλογες παρατηρήσεις, όπως σημειώσαμε και πιο πριν, έκανε και το προηγούμενο διάστημα ο Γ. Παπανδρέου¹¹⁹. Παρατηρούμε δηλ. ότι οι παροτρύνσεις και συμβουλές του Γ. Παπανδρέου το προηγούμενο διάστημα για τη «Λαϊκή Παιδεία», εξακολουθούν να προσδιορίζουν, ως προς αυτές τις παραμέτρους, και την μεταβενιζελική εκπαιδευτική πολιτική.

Στο αφιέρωμα του περ. «Ερμής» υπάρχει επίσης συνέντευξη που παραχώρησε ο Παπαγεωργίου στον Καραγιάννη. Από αυτήν επισημαίνουμε τα εξής στοιχεία:

Α) Στην ερώτηση «ποια ανάγκη σας έκανε να εργαστείτε τοιουτοτρόπως», ο Παπαγεωργίου απάντησε πως τον έσπρωξε «μια εσωτερική ανησυχία». Και συμπλήρωσε: «Πάντα έβλεπα τα σχολεία μας να δουλεύουν στην ρουτίνα και ετούτο με επλήγωνε ψυχικός. Έβλεπα ότι τα σχολεία μας απέβλεπαν το πλείστον εις

¹¹⁸ Σχετικά βλ. Απόσπασμα της υπ' αριθμ 10 Πράξεως της 5^{ης} Φεβρουαρίου 1935 του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως.

¹¹⁹ Σχετικά βλ. σελ. 365 της παρούσας εργασίας.

παραγωγή γνώσεων Ξηρών και αθηρημένων και παρατηρήσεων των γενικών μέθρων των των ανώτερων των δεξωτέρων και των προσηλωσασαίων του μαθητικού του να Ξηρή στην κοινωνία[.] Πάντως με έπαιξαν η ανακάλυψή μου του των παραγωγών αυτή του λαϊκού σχολείου μας και πώς εις τα αθηναϊκά μέρη και ενόψει των βεβαιών μου είχαν υπό των άλλων αυτήν κατάσταση».

Β) Σε ό, τι αφορά σχετικά εργασία για τις κανονικές προημείς της λειτουργίας του σχολείου Μελετώσα ο Παιδαγωγός αναφέρει τις εξής: 1. Πλήρης γενική μόρφωση, 2. Ανώτερη δεξωτέρων, 3. Γενικώς προσανατολισμός, 4. Μόρφωση της καρδιάς, 5. Προσηλωσασαί στην αυτοδιδασκαλία, 6. Προσηλωσασαί στην κοινωνία και 7. Για τα κοινά στοιχεία οικονομίας, πολιτικής, κοινωνικής κ.τ.τ. Για τα παραπάνω τα μαθήματα του αναφέρονται να διδασκούν πρώτα από όλα της γενικής μόρφωσης είναι και τα γενικώς της χειροτεχνίας και των εργαλείων, της μουσικής και της αυτοδιδασκαλίας.

Γ) Σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο εργάζονται οι μαθητές, ο Παιδαγωγός δίνει το ακόλουθο περιγραφή: Κέντρο της όλης διδασκαλίας υπήρξε ο σχολικός κήπος. Οι σχολικές του κήποι γίνονταν τα αναφεύμενα. Στο σχολείο λειτουργούσε μαθητική επιτροπή, η οποία παρακολούθησε το έργο κάθε μαθητή. Ο κάθε μαθητής αναμύθων την επίσημη ενός μαθήματος του κήπου: «Εκπαιδευτικός μαθητής όσον διαβίετε μύα ανέγκη εις τον ασμακόν του κήπου εζητούσε ώδεται ν' ασχοληθή εις ασάν. ενώ οι άλλοι μαθητές ασχολούντο με άλλες γενικές ασχολίες». σημείωσε ο Παιδαγωγός. Και συμπλήρωσε: «Εξόστη η ελευθερία αυτή του να κωλυρητική η παραβουλή και άλλα ενδιαφέρει αναποστήματα. Έπρεπε ο μαθητής μόνος του να διακρίνη τις ανέγκη του κήπου του. Οι γνωστών ο κήπος έχει ανέγκη μύλων των εκπαίδων αναφεύμενων και εργασιών προς των ασμακόν και του πόσο καταρτίζονται υπό των αρμοδίων επιτροπών και έκαστα αναφεύμενα εργασιών εν το κήπο ομαδικών και ασμακόν. Το προσιωπικών του σχολείου καταργήσε καθημερινώς τις ασμακούς και εκπαίδους ανέγκη του κήπου παρακολούθησε πρώτα εξ ασάν εργασιών ανακάλυψή υπό των μαθητών, πρώτα και πώς εθερμετώντο υπό ασάν και μόνος εις εκπαίδους ανέγκη προς αναφογήν Ξημίας αναβίσαμε εις το καθηκόντων των μαθητών, αλλά και πώς του να καταστήσει του καταλλήλων αναφεύμενων των παρατηρησιακότητων και την ανακάλυψαν όρθων ασάν. Δεν εισηγήσο πρώτος ο διδασκαλίας εις τον κήπον. Πάντως αναφεύμενων οι μαθητές αναφεύμενων υπό

του κήπου. Και ούτως επιτεύχθη, ώστε αι μεταδιδόμεναι γνώσεις να λάβουν σάρκα και οστά και να μεταβληθούν εις δυναμικότητα»¹²⁰.

Με βάση το σχολικό κήπο, ο Παπαγεωργίου στη συνέχεια έδωσε ένα περίγραμμα της σχολικής ύλης που ακολουθούσε το σχολείο. Συγκεκριμένα ο Παπαγεωργίου ανέφερε μια σειρά παρεμβάσεις στη διδασκόμενη ύλη με βάση τα εξής μαθήματα:

α) Στη Φυσική Ιστορία. Σε αυτό το μάθημα η ύλη για τις τέσσερις πρώτες αφορούσε την ζωολογία, την ανθοκομία, τα καλλωπιστικά δέντρα και θάμνους και τέλος τα καρποφόρα δέντρα. Στις δύο ανώτερες τάξεις η ύλη αφορούσε τα είδη των δέντρων, τις ωφέλειες αυτών, το πώς ζει ένα δέντρο, τις συνθήκες του εδάφους, τους τρόπους πολλαπλασιασμού των δέντρων, το πότισμα, η λίπανση, οι εχθροί ενός δέντρου και τέλος προφυλακτικά και θεραπευτικά μέτρα.

β) Στη Χημεία. Στο μάθημα αυτό έμφαση δόθηκε στα στοιχεία που σχετίζονται με τα φυτά όπως συστατικά στοιχεία των φυτών, στοιχεία της φύσης που ενώνονται με τα στοιχεία των φυτών, ενώσεις μέσω των οποίων χορηγούνται στα φυτά τα στοιχεία τους, ενώσεις που χρησιμοποιούνται ως φάρμακα στα φυτά και τέλος τρόπους προφύλαξης κατά το σχηματισμό των ενώσεων.

γ) Στη Φυσική Πειραματική. Στο μάθημα αυτό γίνεται επιλογή της ύλης τέτοια ώστε οι μαθητές να ωφεληθούν κατά την αγροτική τους ζωή. Ιδιαίτερη σημασία δίνεται στις θεματικές κατηγορίες: της βαρύτητας (νήμα της στάθμης για την τοποθέτηση πασσάλων και τη χρήση γωνιόμετρου), της συνοχής σωμάτων (κατά το σπάσιμο μιας πέτρας ή κατά το σκάψιμο του χωραφιού), στο αδιαχώρητο (εκτόπιση των υδάτων), στα φαινόμενα των τριχοειδών σωλήνων και των επικοινωνούντων δοχείων (π.χ. κατά το πότισμα), στην πίεση των υγρών - Άνωση, (όταν π.χ. βουτούν οι μαθητές το ποτιστήρι στη γούρνα για να πιάσουν νερό), στην πλευρική πίεση, στην ατμοσφαιρική πίεση, στη θερμότητα κ.α.

δ) Στη Γεωμετρία. Εδώ έμφαση δίνεται στις γραμμές (για τη διαρρύθμιση του κήπου) στις επιφάνειες (κήποι τετράγωνοι, ορθογώνιοι κ.α.), στα σώματα και στον όγκο των σωμάτων (εύρεση όγκου δεξαμενής κ.α)

ε) Στη διδασκαλία της Αριθμητικής και του Γλωσσικού μαθήματος. Για παράδειγμα στην Αριθμητική οι μαθητές μαθαίνουν να βρίσκουν έξοδα και έσοδα από πωλήσεις προϊόντων, κεφάλαιο, κέρδη, ζημιές κ.α Στο δε γλωσσικό οι μαθητές

¹²⁰ Στο ίδιο ο.π. σ. 312-313.

καλούνται για παράδειγμα να γράψουν εκθέσεις με αφορμή διάφορα γεγονότα που συνέβησαν στο σχολικό κήπο και άλλα παρόμοια.

Ο Παπαγεωργίου συμπλήρωσε τέλος τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σχολείου με τα εξής στοιχεία:

α) Ο σχολικός κήπος και οι ασχολίες του βοηθούν τους μαθητές στο να αναπτύξουν κοινωνικότητα, αλληλεγγύη και αλληλοβοήθεια, να αποκτήσουν τάξη «εν τη εργασία», νοικοκυροσύνη και προνοητικότητα, αγάπη για τον αγροτικό βίο-φυσιολατρία, δεξιότητες χειρωνακτικές και αίσθημα γεωργικής οικονομίας.

β) Στο σχολείο λειτουργούν παράλληλα διάφορες συλλογές (όπως λ.χ. εντόμων, φυσιολογικές, λιπασμάτων και φυτοφαρμάκων, ζώων και φυτών μέσα σε φορμόλη και συλλογές διάφορων χωμάτων, όλα απαραίτητα για την ενημέρωση των μαθητών. ~

γ) Το σχολείο συμπληρώνουν διάφορα εποπτικά μέσα, όπως μικροκατασκευές (π.χ. το βροχόμετρο), ο σχολικός κινηματογράφος με ταινίες που έχουν θέματα θρησκευτικού περιεχομένου αλλά κυρίως αγροτικά ζητήματα (π.χ. κινήσεις ζώων, κινήσεις της γης, αλιεία σφουγγαριού, η μύγα και οι μεταμορφώσεις της κα) και τέλος, μουσικά όργανα όπου σύμφωνα με τον Παπαγεωργίου «σχολείον χωρίς μουσική είναι δεσμωτήριον» και

δ) Τέλος, ο Παπαγεωργίου ισχυρίζεται πως εφαρμόστηκε η αυτοδιοίκηση από τους μαθητές, «όχι απολύτως αλλά με ωρισμένους περιορισμούς, αναλόγως της πνευματικής αναπτύξεως των μαθητών [...]», έτσι ώστε «Διά της απολαύσεως των αγαθών της αυτοδιοικήσεως συνήθισε το παιδί εις την ευνομίαν και υποταγήν εις τους νόμους».

Όλα τα παραπάνω κάνουν το σχολείο Μελισσίου να φαντάζει «ξεχωριστό» από τα άλλα σχολεία. Σε λίγο καιρό, με βάση το σχετικό δημοσίευμα, έγινε γνωστό στην ευρύτερη περιοχή και πολλά άλλα σχολεία το επισκέφθηκαν για να το δουν από κοντά και να γνωρίσουν τις μεθόδους του. Για το λόγο αυτό ο Παπαγεωργίου ζήτησε από τους ανωτέρους του να του επιτραπεί να μετεκπαιδεύσει τους δασκάλους της περιοχής του σε αυτό το σχολείο σε διάστημα δύο ετών.

Το κείμενο- αφιέρωμα στο σχολείο Μελισσίου καταλήγει με τον κατάλογο πολιτικών και διοικητικών υπαλλήλων που το επισκέφθηκαν και τις εντυπώσεις που σχημάτισαν¹²¹.

Στο προσωπικό αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε επιστολές που απευθύνονται προς αυτόν και τον συγχαίρουν για το συγκεκριμένο έργο του. Σημειώνουμε τις επιστολές: α) του Υπουργού Παιδείας, τότε, Ι. Μαρκόπουλου στην οποία σημειώνεται: «Εκ της υποβληθείσης ημίν υμετέρας εκθέσεως και εκ των δημοσιευθέντων εις το τεύχος του εκπαιδευτικού περιοδικού Ερμής ελάβομεν γνώσιν της γενομένης εργασίας εν τω σχολείω Μεσισσίου της υμετέρας περιφέρειας. Αλλά πλην τούτου και ο Διευθυντής του Τμήματος της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως όστις επεσκέφθη το εν λόγω σχολείον ανέφερεν υμίν τα της συντελεσθείσης και συντελουμένης εις το σχολείον τούτο εργασίας της αξίας εξάρσεως από πάσης απόψεως. Διά το έργον τούτο το οφειλόμενον κατά το πρώτον λόγον εις την ημετέραν πρωτοβουλίαν και ενεργητικότητα εκφράζομεν υμίν την ευαρέσκειαν ημών»¹²², και β) του Π. Δεκάζου, υπουργού Γεωργίας στην οποία σημειώνεται χαρακτηριστικά: «Συγχαίροντες υμάς διά τας ευγενείς και εκπολιτιστικάς προσπαθείας σας προς την κατεύθυνσιν ταύτην ως και διά τα πραγματοποιηθέντα αποτελέσματα τα οποία προέκυψαν εκ της εργασίας των μικρών μαθητών εις τους σχολικούς κήπους Κορινθίας υπό την επίβλεψιν των δημοδιδασκάλων των και την εμπνευσμένην καθοδήγησιν υμών, σας εκφράζομεν την ευαρέσκειαν ημών ελπίζοντες ότι διά της τοιαύτης ημών ενεργείας σας παρέχομεν ηθικήν ημών ενθάρρυνσιν προς συνέχισιν του εκπολιτιστικού και κοινωφελούς έργου σας και εν τω μέλλοντι, μετά του αυτού εν και πρότερον ζήλου...»¹²³

Ο Παπαγεωργίου στα «Βιογραφικά του σημειώματα» αναφέρει χαρακτηριστικά για την όλη προσπάθειά του στο σχολείο Μελισσίου: «Η εργασία

¹²¹ Ανάμεσά τους ήταν οι παρακάτω: «Ο γερουσιαστής γεωπόνος Σ. Χασιώτης, ο Τμηματάρχης της δημοτικής εκπαιδεύσεως κ. Ζερβός, ο γενικός γραμματεύς του υπουργείου Γεωργίας κ. Παμπούκας, ο κ Θ. Τζωρτζάκης διευθυντής Συνεταιριστικής Σχολής μετά της κυρίας του, καθηγήτριας, ο γενικός επιθεωρητής Γεωργίας κ. Φούμης, ο υγειονομικός επιθεωρητής Α΄ Περιφέρειας κ. Λ. Χριστόπουλος και ο αρχιτέκτων του Υπουργείου Παιδείας κ. Στ. Σταματίου, Δικηγόροι, ιατροί και άλλοι διανοούμενοι». Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 330.

¹²² Σχετικά βλ., επιστολή Υπουργείου Θρησκευμάτων και Παιδείας, αρ, πρωτ. 76910, 77784 π. έ. / 21 Ιανουαρίου 1935;

¹²³ Σχετικά βλ. επιστολή του Υπουργείου Γεωργίας, Δ/σης Α΄ Γεωργ. Τμήμα Γεωργικής Εκπαιδεύσεως, με αρ. πρ. 18881/9 Φεβρ. 1935.

μου αυτή μου εκόστισε εις μόχθους, πλην με ικανοποίησε εξαιρετικά. Ελυπήθηκα μόνο που η πολιτική ανωμαλία δεν αφήκε ευκαιρία να μελετηθή το σύστημα του Σχολείου αυτού, διά να γίνη αφορμή μελέτης του όλου μας εκπαιδευτικού προβλήματος»¹²⁴. Σε λίγο καιρό ο Παπαγεωργίου θα βρεθεί με μετάθεση στην Ζάκυνθο. Τη μετάθεση αυτή δεν την ήθελε, γιατί πίστευε ότι δεν του άξιζε. Όταν το 1938 ζήτησε να φύγει με μετάθεση από την Ζάκυνθο για την Αμαλιάδα, απευθυνόμενος με επιστολή του προς τον Γεωργακόπουλο, Υπουργό Παιδείας τότε, υποστήριξε σχετικά: «Το σχολείον τούτο [εννοεί το σχολείο Μελισσίου] κατώρθωσε να ίδη ο Διευθυντής του Υπουργείου κ. Ζερβός. Επί 5 έτη ουδέν μέλος του τότε Εκπαιδευτικού Συμβουλίου κατεδέχθη να επιθεωρήση το έργον μας. Δύο υπουργοί εξεκίνησαν να μεταβούν εις Μελίσι, αλλ' ο μεν εις ημποδίσθη εις Λουτράκι, ο δε έτερος ημποδίσθη υπό του τότε πρωθυπουργού εις Παλαιάν Κόρινθον»¹²⁵. Το ύφος της απάντησης του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, στην έκθεση που απέστειλε ο Παπαγεωργίου, μαρτυρούσε την αντιμετώπιση της προϊστάμενης αρχής απέναντί του. Το 1935 που πήρε την απάντηση, ήδη ο ίδιος έχει μετατεθεί στην Ζάκυνθο, το έργο του έχει διακοπεί και όλα αυτά φάνταζαν ως τυπικές υπεκφυγές. Σίγουρα, ο ίδιος θα επιθυμούσε κάτι περισσότερο από την όλη προσπάθεια που έκανε. Είναι προφανές πως και για τον επιθεωρητή Παπαγεωργίου ισχύει ότι οι ευαρέσκεις, πολύτιμες για τον υπηρεσιακό φάκελο κάποιου υπαλλήλου, δεν αποτελούν πάντα «ικανή και αναγκαία συνθήκη» για την ικανοποίηση υπηρεσιακών αιτημάτων.

Γ. Εκτός από την σύσταση και λειτουργία του πρότυπου αγροτικού σχολείου στο Μελίσι – Κορινθίας, ο Παπαγεωργίου επεδίωκε μέσα από την πραγματοποίηση παιδαγωγικών συνεδρίων να προσδιορίζει το πλαίσιο των αποδεκτών σχολικών και διδακτικών πρακτικών. Ως τέτοιο παράδειγμα αυτής της περιόδου έχουμε το δεδομένο της πραγματοποίησης τοπικού παιδαγωγικού συνεδρίου στην Κόρινθο το 1931. Στοιχεία γι' αυτό το συνέδριο μας δίνει το Διδασκαλικό Βήμα που αναφέρθηκε σε αυτό εκτενώς και με συνοδευτικό φωτογραφικό υλικό¹²⁶. Μία συνοπτική περιγραφή του είναι ενδεικτική του τρόπου με τον οποίο συγκροτούνται τα συνέδρια την εποχή αυτή:

¹²⁴ Παπαγεωργίου Β., *Βιογραφικά Σημειώματα*, ο.π. σ. 131.

¹²⁵ «Αντίγραφον επιστολής προς τον Υπουργόν κ. Γεωργακόπουλον», στο *Προσωπικό Αρχείο του Β. Παπαγεωργίου*.

¹²⁶ Σχετικά βλ. Γαλάνης Ν. (πρόεδρος τότε του Συλλόγου δημοδιδασκάλων Κορινθίας), «Το εκπαιδευτικό Συνέδριο Κορινθίας», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, τεύχος 345, Αθήναι 1931, σ. 5.

Σε ότι αφορά την οργάνωση, για άλλη μία φορά ακολουθήθηκε το ανάλογο «τυπικό». Τα Διδασκαλικό Βήμα αναφέρει: «Κληθείσαι παρέστησαν άπασαι αι Πολιτικάι, Δικαστικάι, και Στρατιωτικάι αρχαί, εκ μέρους δε του Υπουργού Παιδείας παρέστη ο εκπαιδευτικός Σύμβουλος κ. Ι. Σκουτερόπουλος. Εντύπωσιν ιδιαίτεραν προυξένησεν η παρουσία απάντων σχεδόν των δημοδιδασκάλων. Η έναρξις εγένετο δι' αγιασμού ον ετέλεσεν ο Σεβασμιώτατος Μητροπολίτης κ. Δαμασκηνός επίτηδες κατελθών εξ Αθηνών»¹²⁷.

Ο Παπαγεωργίου με την εναρκτήρια ομιλία του προσδιόρισε το πλαίσιο του συνεδρίου. Συγκεκριμένα, τόνισε τη σημασία πραγματοποίησης τέτοιων συνεδρίων και στάθηκε ιδιαίτερα στην αποστολή των δασκάλων, «των οποίων έπλεξε το εγκώμιον και παρώτρυνε αυτούς όπως μετά της αυτής ζέσεως εξακολουθήσι το έργον των, χωρίς ν' αποθαρρύνωνται από προσκαίρους εναντιότητας εκ μέρους αμορφώτων Κοινωνιών». Κάλεσε τους δασκάλους να γίνουν «διαπρύσιοι κήρυκες των ευγενεστέρων ιδεών» και «προάγγελοι μιας εθνικής ανοίξεως». Παραλλήλισε το έργο των δασκάλων με έργου του Ιησού Χριστού λέγοντας χαρακτηριστικά: «Αντλήσατε παράδειγμα από την εικόνα του εσταυρωμένου ήτις εξεικονίζει το έργον μας και την αποστολήν μας! Ναι κ. Συνάδελφοι αξίζει και να σταυρωθώμεν χάριν του γενικού καλού, αυτός είναι άλλως τε ο βαρύς κλήρος του κλάδου μας»¹²⁸.

Τα κυρίως θέματα του συνεδρίου αυτού ήταν το «σχολείο Εργασίας» και το «Μονοτάξιο Δημοτικό Σχολείο». Την αρχική τοποθέτηση έκανε ο προσκεκλημένος εκπαιδευτικός σύμβουλος Ι. Σκουτερόπουλος, ενώ για το Σχολ. Εργασίας μίλησε ο Σπηλιωτόπουλος, παιδαγωγός της Ιερατικής Σχολής, για τις γεωργικές ασθένειες ο Β. Ζέρβας νομογεωπόνος Κορινθίας, για τη χειροτεχνία ο καθηγητής Φαλταίτς και για τη μουσική ο καθηγητής Μαλαγάρης.

Ο συγγραφέας του άρθρου και πρόεδρος του συλλόγου δημοδιδασκάλων Κορινθίας, με τη λήξη του συνεδρίου, μίλησε κι αυτός εξαιρώντας τη στάση του Παπαγεωργίου «για την αγάπη του για τους δημοδιδασκάλους, την πατρικὴν αυτού προστασίαν, την αρτιωτάτην μόρφωσιν, την ευθυδικίαν και ευθυκρισίαν, τον ακέραιον και αδαμάντινον αυτού χαρακτήρα, και την καθόλου δράσιν του και το διαφέρον του υπέρ του Λαϊκού Σχολείου».

¹²⁷ Στο ίδιο οπ.

¹²⁸ Στο ίδιο οπ.

Στο συνέδριο επίσης οι σύνεδροι εκπαιδευτικοί επισκέφθηκαν μια ειδική διαμορφωμένη αίθουσα στην οποία εκτίθονταν έργα χειροτεχνίας των μαθητών των δημοτικών σχολείων Κορινθίας.

Από τα παραπάνω διαπιστώνουμε πως τα εκπαιδευτικά συνέδρια εξακολουθούν, όπως και στο προηγούμενο διάστημα, να θεωρούνται «αυτοτελή μέσα» διάχυσης της εκπαιδευτικής πολιτικής και συμμόρφωσης προς μια ορισμένη κατεύθυνση. Ο Παπαγεωργίου τηρεί τα θεσμικά προσχήματα, πιστεύει στο ρόλο τους και τα θεωρεί κι αυτός συνδετικό κρίκο ανάμεσα στην βούληση και την υλοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής, «μεταφράζοντας», κυρίως, τις προτάσεις σε υλικές πρακτικές από πλευράς των δασκάλων.

Δ. Από το 1933 κι έπειτα, με την πτώση της κυβέρνησης των φιλελευθέρων, άρχισαν να διαμορφώνονται νέα δεδομένα στην ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική, από τις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις που ανέλαβαν την εξουσία. Κύριο θύμα αυτής της κατάστασης υπήρξε η δημοτική γλώσσα. Η υποχώρησή της το 1933 αρχικά στις τέσσερις πρώτες τάξεις, από τις έξι που ίσχυε ως τότε - με συνδιδασκαλία της καθαρεύουσας για τις δύο τελευταίες- και αργότερα το 1935, αποκλειστικά στις τρεις πρώτες, αποτελούν το τίμημα αυτών των εξελίξεων. Η επαναφορά της καθαρεύουσας επιφέρει αναστάτωση στο διδασκαλικό κόσμο. Ο Παπαγεωργίου πειθαρχώντας στις νέες απαιτήσεις των καιρών, στέλνει εγκύκλιο προς τους δημοδιδασκάλους της περιοχής του με οδηγίες στο πώς να διδάξουν την καθαρεύουσα. Προηγουμένως, όπως όφειλε θεσμικά, ζητά την έγκριση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου στις προτεινόμενες οδηγίες. Στο κείμενο αυτό ο Παπαγεωργίου ισχυρίζεται πως: «Οι νεώτεροι δημ/λοι από 15ετίας και εντεύθεν και αι δημ/σσαι ουδεμίαν ιδέαν έχουν διακρίσεως δημοτικής και καθαρευούσης, αρχαίας ή ιδιωματισμών. Εκ των αναφορών και των επιθεωρήσεων συναντώμεν καθημερινώς τοιαύτα δείγματα γλωσσικής αβεβαιότητας, ώστε αληθώς απορούμεν πώς θα κατορθώσουν ούτοι να διδάξουν καθαρεύουσα. Θα ήτο ευχής έργον αν εις τα διδασκαλεία και εις τα Αρσάκεια εδιδάσκετο επαρκής λογοτεχνία ώστε να κατατοπισθούν εις το γλωσσικόν ζήτημα. Διά τους λόγους τούτους κατά καθήκον [υπογράμμισή δική μας], επιθυμούμεν να ελκύσωμεν την πολύτιμον Υμών προσοχήν επί τω τέλει να συστηθή

η χορήγησης καταλλήλων γλωσσικών βοηθημάτων προς λυσιτελεστέραν διδασκαλίαν της καθαρνούσης»¹²⁹.

Στη συνημμένη εγκύκλιό του ο Παπαγεωργίου δίνει τις, απαραίτητες κατά αυτόν, οδηγίες για τη διδασκαλία της καθαρνούσας.

Για να μπορέσουμε να διακρίνουμε τις σχέσεις ανάμεσα στις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής και τον έλεγχο των σχολικών και διδακτικών πρακτικών από τους επιθεωρητές, θεωρούμε σκόπιμο να αντιπαραβάλλουμε τις οδηγίες αυτές του Β. Παπαγεωργίου με εκείνες που περιέχονται σε μία προηγούμενη εγκύκλιό του. Συγκεκριμένα το 1933, ο Παπαγεωργίου στα πλαίσια της ενασχόλησής του με τη λαογραφία, ζητά από τους δασκάλους να του αποσταλούν όσα στοιχεία μπορέσουν να συλλέξουν με θέματα: παραδόσεις για δράκους, νεράιδες κτλ, παραδόσεις για την ονομασία χωριών, ήθη και έθιμα παλαιών γάμων, βαπτίσεων κτλ, παραμύθια αλληγορικά, ξόρκια, κατάρες ευχές, παροιμίες, ανέκδοτα, βλασφημίες, ανιγμάτα, γνωμικά, μοιρολόγια, δημοτικά τραγούδια κ.α. Κυρίως ζητά λεξιλόγιο των «σπουδαιότερων και ιδιοματικωτέρων λέξων αναφερομένων εις λέξεις και όρους γεωργικούς, κηπουρικούς, κτηνοτροφικούς, γαλακτοκομικούς κττ». Οι λέξεις αυτές ζητά να ερμηνεύονται και να επεξηγούνται. Στην κατεύθυνση αυτή ζητά από τους δασκάλους να μην επιχειρούν καμία παρέμβαση σε αυτές: «Το ξέρω να μη τροποποιείται εις ξεύρω ή το ρίζε εις ρίψε κτα. Θέλομεν γνησίαν την προφοράν των λαογραφικών στοιχείων ως ταύτα διατηρούνται εις τα στόματα των γερόντων, των απλοϊκών, των αγραμμάτων επαγγελματιών. Όπου ο λαός προφέρει ου αδερφός να γραφή έτσι κι όχι ο αδερφός» Καταλήγοντας αναφέρει πως: «Της πολυτίμου συμβολής σας [εννοείται των δημοδιδασκάλων] γνωρίζομεν ότι και δημοσία εν καιρώ θα γείνη εύφημος μνεία».

Η αλλαγή της εκπαιδευτικής συγκυρίας από το 1933 στο 1935 τροποποιεί τα δεδομένα. Με την νέα του εγκύκλιο (1935) ο Παπαγεωργίου δεν νομιμοποιείται πια να ζητά από τους δασκάλους στοιχεία που να τονώνουν το λαϊκό αίσθημα. Ενδεικτικά αναφέρουμε ορισμένες οδηγίες του από τη σχετική εγκύκλιο του 1935:

¹²⁹ Σχετικά βλ. «Υπόμνημα Προς το Σον Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως», με αριθμ πρωτ. 403/ 7-2-1934, στο προσωπικό αρχείο του Β. Παπαγεωργίου. Παρόμοιες οδηγίες θα δώσει ο Παπαγεωργίου και το 1937 από τη νέα του θέση στη Ζάκυνθο, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια. Η εισαγωγή της καθαρνούσας στην Δ' τάξη «καθυστέρησε» για δύο χρόνια, μέχρι που τελικά εισάγεται από το σχολικό έτος 1937-1938.

•
«α) Μάθημα ολίγον κατ' αρχάς και πολυμερή και βαθυτάτην επεξεργασίαν από πάσης απόψεως....

δ) Επειδή η αυτοτελής διδασκαλία της Γραμματικής δεν είναι δυνατή, αι γραμματικά παρατηρήσεις θα διδάσκονται επί τη βάσει της ορθογραφικής ασκήσεως αναλόγως των παρεχομένων αφορμών... Εάν οι μαθηταί αντιγράφουν μάθημα αναγνώσεως ή και την κατ' οίκον περίληψιν σκόπιμον κρίνομεν να συνηθίσουν το γραπτόν τούτο να δύναται να αντιγράφουν άνευ σφαλμάτων ορθογραφικών. Επί των ασκήσεων τούτων γίνονται και αι γραμματικά και Συντακτικά ασκήσεις...

στ) Μέγιστον σφάλμα είναι να αρχίξη η διδασκαλία της γραμματικής κατά τον τρόπο, καθ' ον έχει γραφή αυτή. Ήτοι να αρχίζωμεν από τα γράμματα, συλλαβάς, άρθρα και να καταλήγωμεν εις τα ρήματα και τα άκλιτα μέρη. Φαντασθήτε το αδίκημα που διαπράττεται εις την μόρφωσιν των μαθητών, όταν κατά το τέλος του σχολικού έτους οι μαθηταί ευρίσκονται εις τας Αντωνυμίας και ουδέν γνωρίζουν περί ρήματος...

θ) Φροντίζετε να διδάσκονται πλήρεις οι ορισμοί του ρήματος και του ουσιαστικού. Δεν είναι ουσιαστικά όσα φανερόνουν ουσίας ή κατ' άλλους πρόσωπα, ζώα ή πράγματα, αλλ' ότι ουσιαστικά είναι αι λέξεις με τας οποίας ονομάζομεν τα πρόσωπα, τα ζώα ή τα πράγματα, τας ιδιότητας, καταστάσεις ή ενεργείας αυτών. Συγκεκριμένα δεν είναι όσα πιάνομε και αφηρημένα όσα δεν πιάνομε !!

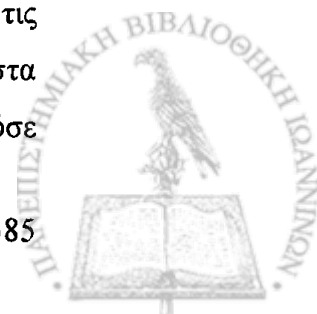
ι) Ουδέποτε να διδάσκετε απaráσκευοι. Μελετάτε γραμματικάς, συντακτικά και κρατείτε σημειώσεις των καταλλήλων ασκήσεων δι εκάστην ημέραν..

ιβ) Εις τας ανωτέρας τάξεις η προφορική διδασκαλία θα διεξάγεται αναμφιβόλως ως και μέχρι σήμερον εις την δημοτικήν αποφευγομένων ιδιωματισμών ή και εξεζητημένων λέξεων δημοτικής εκεί όπου η έκφρασις είναι εύκολος εις την απλήν καθαρεύουσαν...

ιε) Αι πληθυντικά καταλήξεις ουσι κι να- ωσι σκοπιμώτερον να διδάσκονται εις ουν. π.χ. οι μαθηταί ψάλλουν, τρέχουν, πηδούν.

ιστ) Εις ωρισμένα χρονικά διαστήματα αφίνομεν ελευθέρους τους μαθητάς να γράφουν ελευθέρας εκθέσεις εις οιανδήποτε γλωσσικήν έκφρασιν θέλουν και όπως αισθάνονται διά να μη εμποδίζεται και η πρωτοβουλία των και η αυτενέργειά των».

Από τα παραπάνω διαπιστώνομε πως ο Παπαγεωργίου, ως επιθεωρητής, με την αλλαγή των δεδομένων της εκπαιδευτικής πολιτικής, προσαρμόζει αντίστοιχα τις οδηγίες του. Έτσι κατά το διάστημα που εφαρμοζόταν η δημοτική γλώσσα και στα πλαίσια της σχετικής του αυτονομίας, πέρα από τον έλεγχο εφαρμογής της, θεωρούσε

κινήματος. Πάντως διαφαίνεται ότι αν και αρκετοί δάσκαλοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με το ιδιώνυμο, λίγοι τελικά αντιμετώπισαν τις συνέπειες του νόμου. Ως χαρακτηριστική περίπτωση αναφέρουμε αυτήν των έξι δασκάλων από το Κιλκίς¹³¹, η οποία είχε αίσια γι' αυτούς κατάληξη.

Το πώς αντιμετώπιζε μία μερίδα φιλελεύθερων επιθεωρητών το συγκεκριμένο ζήτημα μας το δίνει ως παράδειγμα η περίπτωση του επιθεωρητή Κ. Μπακανάκη (της «γενιάς» του Παπαγεωργίου) σε άρθρο του στο περιοδικό «Ερμής» στη συγκυρία του 1935¹³². Στο συγκεκριμένο άρθρο ο επιθεωρητής Μπακανάκης ισχυρίζεται τα εξής: «αριστερίζοντες και κομμουνισταί διδάσκαλοι ήσαν, αλλά δεν είναι. Και δεν ήσαν αλλά εφαινοντο ότι είναι. Και εφαινοντο διότι είχαν συμφέρον να φανούν [...] Ας αφήσωμεν τους διδασκάλους κι ας ζητήσωμεν αλλού τας ευθύνας μιας ανωμάλου

¹³¹ Η περίπτωση του Κιλκίς φαίνεται πως είχε δημιουργήσει αρκετή εντύπωση εκείνη την περίοδο. Συγκεκριμένα ο υπουργός Παιδείας Γ. Παπανδρέου το 1931, είχε στείλει μία εγκύκλιο προς τους επιθεωρητές, στην οποία τους καλούσε να είναι ιδιαίτερα προσεκτικοί όταν πρόκειται να παραπέμψουν κάποιον δάσκαλο «επί κομμουνισμών». Χαρακτηριστικά το δημοσίευμα του Δ. Βήματος αναφέρει: «ο κ. Υπουργός της Παιδείας απέστειλεν εγκύκλιον προς τους επιθεωρητάς των Δημοτικών σχολείων του Κράτους αναφορικώς προς την υπόθεσιν των καταγγελλέντων ως κομμουνιστών δημοδιδασκάλων Κιλκίς, Εις την εγκύκλιον τονίζει ο κ. υπουργός το ανακόλουθον και τας ατελείας της εισηγητικής εκθέσεως, του οικείου επιθεωρητού [σημ δική μας: με βάση έρευνά μας πρόκειται για τον επιθεωρητή Π. Μπατσούτα, ο οποίος υπηρετούσε τότε στην περιφέρεια Κιλκίς], επί τη βάσει της οποίας παραπέμφθησαν οι εξ δημοδιδάσκαλοι ενώπιον του Διοικητικού Συμβουλίου της Δημοτικής Εκπαιδύσεως. Ο εν λόγω επιθεωρητής, καίτοι εις προηγηθείσας εκθέσεις του εξήρε την εκπαιδευτικήν και εθνικήν δράσιν των δημοδιδασκάλων τούτων, παρέπεμψεν εν τούτοις επί τη απλή καταγγελία των στρατιωτικών αρχών τούτους εις το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον, χωρίς να επιληφθή εμπεριστατωμένων ανακρίσεων, ως έπρεπε προς εξακρίβωσιν ή μη των αποδιδομένων εναντίον των κατηγοριών. Λαμβάνων εκ τούτου αφορμήν ο κ. υπουργός, τονίζει ότι οι διδάσκαλοι, και ίδια οι εν Μακεδονία και Θράκη, δεν αρκεί να είναι επαγγελματίαι, αλλά πρέπει να εμπνέωνται από την συναίσθησιν του μεγάλου εθνικού των καθήκοντος. Ειδικώς δε εις τα μέρη ταύτα λόγω των κοινωνικών ιδιαιτέρων συνθηκών η εργασία των πρέπει να έχη έντονον εθνικόν χαρακτήρα διότι μόνοι ούτοι, λόγω της θέσεώς των δύνανται να δημιουργήσουν ελληνικήν εθνικήν συνείδησιν εις τους υπό ξένας επιρροάς διατελέσαντες πληθυσμούς». Τελικά οι έξι αυτοί δάσκαλοι, με απόφαση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου αθωώθησαν. Σχετικά βλ. *Διδασκαλικό Βήμα*, τεύχος 345, Αθήναι, 1931. σ. 12.

¹³² Σχετικά βλ. Μπακανάκης Κ., «Ο Διδάσκαλος εν τω έργω του, έναντι του επιθεωρητού, της κοινωνίας και της πολιτείας», στο περ *Ερμής*, τεύχος 574, έτος ΙΕ', Αθήναι, 20 Ιανουαρίου 1935, σ. 432-437. Θυμίζουμε πως ο Κ. Μπακανάκης έγινε επιθεωρητής το 1914, προηγουμένως ως δάσκαλος είχε αναπτύξει συνδικαλιστική δράση, ενώ τέλος, στο συνέδριο του 1930 είχε υποστηρίξει τη συμμετοχή αιρετών δασκάλων στα Εποπτικά Συμβούλια.

καταστάσεως. Σήμερα κάμων απολογισμόν της ως τώρα πορείας μου και της πορείας σας δηλώ, όχι δια να φανώ ευχάριστος, αλλά με πεποίθησιν ότι εις αυτήν δεν υπάρχουν διδάσκαλοι κομμουνισταί. Εάν παρά την δήλωσιν αυτήν αποδειχθή ότι υπάρχει κάποιος, αυτός ο κάποιος δεν είναι διδάσκαλος. Και εξηγούμαι: Διδάσκαλος, αν είναι κομμουνιστής δεν γνωρίζει την εργασίαν του. Δεν γνωρίζει από πού έρχεται και πού πηγαίνει, ποίον καθήκον εκτελεί και ποίον είναι το περιεχόμενον της επαγγελματικής του ιδιότητος. Είναι δηλαδή απαιδαγώγητος. Δεν έχει τουτέστιν τα ουσιαστικά προσόντα του διδασκάλου. Είναι όθεν, αν δεν σπεύση να φύγη μόνος του, απολυτέος όχι επί κομμουνισμώ, αλλ' επί ανεπαρκεία». Για τον επιθεωρητή Μπακανάκη είναι ξεκάθαρο ποιος ευθύνεται για την κατάσταση που δημιουργήθηκε: είναι η Διδασκαλική Ομοσπονδία και η οργανωτική συμπεριφορά του δασκάλου. Την απάντησή του αυτή τη στοιχειοθετεί ως εξής: «Ο διδάσκαλος εξερχόμενος του σχολείου, όχι βέβαια κάθε διδάσκαλος, και εισερχόμενος εις την Διδασκαλικήν Ομοσπονδίαν επάθαινε, αν δεν παθαίνη και σήμερα, μίαν ψυχικήν αλλοίωσιν. Ενόμιζε, αν δεν νομίζη και σήμερα, ότι δεν είναι πια ο μορφωτής αλλά το μέλος ενός σωματείου. Και από εδώ ήρχιζεν μία ελαφρά λοξοδρομία, εκ της οποίας εδημιουργήθησαν παρεξηγήσεις και απεδόθησαν οι χαρακτηρισμοί αριστεροί, κομμουνισταί. Κομμουνισταί όχι διότι δεν είναι παιδαγωγημένοι, αλλά κομμουνισταί, διότι πιστεύουν, ως εκείνοι, ότι το κράτος πρέπει να εκβιασθή να ικανοποιήση τα αιτήματά των. Το ότι το κράτος ηνείχετο ή και ανέχεται να υπάρχη Διδασκαλική Ομοσπονδία, με σωματειακήν κυρίως, ίνα μην είπω μόνον, ή μάλλον με τοιαύτην παρερμηνείαν της υπάρξεως και του σκοπού αυτής μορφής, είναι πλέον ή αρκετόν δια τους έχοντας την αντίληψιν ότι δεν είναι μόνον διδάσκαλοι αλλά και εταίροι μιας επιχειρήσεως. Το αρκετόν δε αυτό δεν είναι ανάγκη να καθιστούν και επικίνδυνον και εθνικώς επιζήμιον. Ο πραγματικός διδάσκαλος ονειρεύθη και θέλει την Ομοσπονδίαν όχι δια να διεκδικήση δι' αυτής τα δικαιώματά του αλλά ως μίαν πνευματικήν ένωσιν προς ανταλλαγήν γνώμων και λήψιν αποφάσεων, αφορωσών εις την προαγωγήν και εν γένει προς εξύψωσιν της εκπαιδεύσεως και του κλάδου»¹³³.

Οι παραπάνω απόψεις του επιθεωρητή Μπακανάκη, εκτιμούμε πως περιγράφουν με σαφήνεια τα όρια ανοχής των φιλελευθέρων με το συνδικαλιστικό κίνημα. Η εξέλιξη του συνδικαλιστικού κινήματος σε μαχητικό διεκδικητή αιτημάτων και η αντίληψη που διαμορφώνει για το κράτος-εργοδότη φαίνεται πως κινούνται

¹³³ Στο ίδιο ο.π.

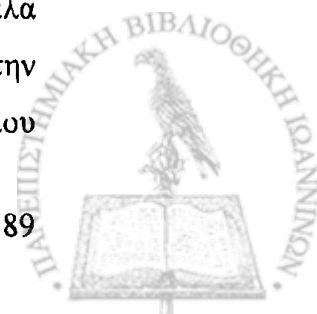
εκτός των ορίων ανοχής που είχαν θέσει οι φιλελεύθεροι για την αποδοχή του. Έτσι λοιπόν για μερικούς επιθεωρητές το «ιδιώνυμο» φαίνεται να αιτιολογείται ως φυσιολογική εξέλιξη μιας στρεβλής θεώρησης των ζητημάτων, τα οποία αφορούν τη σχέση κράτους- δασκάλων, για την οποία θεώρηση αποκλειστικά υπεύθυνη είναι η Διδασκαλική Ομοσπονδία και άρα οι ηγέτες της, που το τελευταίο διάστημα είχαν σχέσεις με την αριστερά.. Έτσι έμμεσα υπεύθυνη για το ιδιώνυμο φαίνεται πως είναι για τους φιλελεύθερους η αριστερά.

Εκτός από το ιδιώνυμο οι επιθεωρητές είχαν, με βάση το θεσμικό πλαίσιο που ίσχυε με βάση τα όσα όριζε ο Ν. 4653, ένα σαφές θεσμικό πλαίσιο να ακολουθήσουν σε ό,τι αφορούσε τον έλεγχο των δασκάλων.

Ο Β. Παπαγεωργίου το διάστημα 1929-1933 φαίνεται να συμφωνούσε εκπαιδευτικά, πολιτικά και ιδεολογικά με τις προτάσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Απαιτούσε συγκεκριμένη στάση από τους δασκάλους και τους έλεγχε ως προς την εφαρμογή των σχολικών και διδακτικών πρακτικών, οι οποίες οδηγούσαν στην ικανοποίηση των στόχων που είχαν τεθεί για την εκπαίδευση και ευρύτερα για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Αλλά και όταν οι πολιτικές συνθήκες άλλαξαν τόσο το διάστημα 1933-1936 όσο και αργότερα με τη δικτατορία του Μεταξά, ο ίδιος φρόντισε να στοιχίσει το λόγο και τις απαιτήσεις του με τα νέα δεδομένα.

Συγκεκριμένα, τα δεδομένα, τα οποία απαντούν στην τρίτη θεματική κατηγορία ανάλυσης που έχουμε θέσει, δηλ. την επιθεωρητική δράση του Παπαγεωργίου ως προς έλεγχο των δασκάλων, συγκροτούνται από τα εξής στοιχεία:

α) Κατά το διάστημα υπηρεσίας του στην Κορινθία ο Παπαγεωργίου φρόντιζε να επαινεί προσπάθειες δασκάλων που διακρίνονταν από τη συνέπειά τους απέναντι στην εφαρμογή μέτρων με τα οποία προωθούνταν οι στόχοι του σχολείου και κυρίως ο πρακτικός και γεωργικός προσανατολισμός της δημοτικής εκπαίδευσης. Για παράδειγμα ο Β. Παπαγεωργίου στέλνει υπόμνημα προς το Υπουργείο Παιδείας με σκοπό να επαινέσει το δάσκαλο Β. Ντόκα για το έργο του στην περιφέρεια Ξυλοκάστρου. Συγκεκριμένα ανέφερε: «Ο δημοδιδάσκαλος ούτος υπηρετήσας επί 38 έτη συνεχή και το πλείστον εν των άνω χωρίω [Πιτσά – Ξυλοκάστρου] ου μόνον κατά την εκπλήρωσιν των σχολικών καθηκόντων του ευσυνειδήτως ειργάσθη ώστε ουδέ και απλή επίπληξις να επισκιάση αυτόν εν τη καθόλου εργασία και συμπεριφορά του ως δασκάλου και μέλους της Κοινωνίας, αλλά πάντοτε εμπνεόμενος από τα μεγάλα ιδανικά και τους ευγενείς σκοπούς του Δημοτικού Σχολείου και έχων οδηγόν την υπερόχως εξανθρωπιστικήν και Εθνικήν αποστολήν του Έλληνος δημοδιδασκάλου

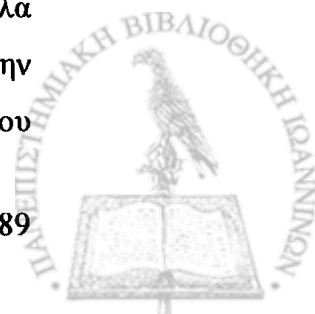
εκτός των ορίων ανοχής που είχαν θέσει οι φιλελεύθεροι για την αποδοχή του. Έτσι λοιπόν για μερικούς επιθεωρητές το «ιδιώνυμο» φαίνεται να αιτιολογείται ως φυσιολογική εξέλιξη μιας στρεβλής θεώρησης των ζητημάτων, τα οποία αφορούν τη σχέση κράτους- δασκάλων, για την οποία θεώρηση αποκλειστικά υπεύθυνη είναι η Διδασκαλική Ομοσπονδία και άρα οι ηγέτες της, που το τελευταίο διάστημα είχαν σχέσεις με την αριστερά.. Έτσι έμμεσα υπεύθυνη για το ιδιώνυμο φαίνεται πως είναι για τους φιλελεύθερους η αριστερά.

Εκτός από το ιδιώνυμο οι επιθεωρητές είχαν, με βάση το θεσμικό πλαίσιο που ίσχυε με βάση τα όσα όριζε ο Ν. 4653, ένα σαφές θεσμικό πλαίσιο να ακολουθήσουν σε ό,τι αφορούσε τον έλεγχο των δασκάλων.

Ο Β. Παπαγεωργίου το διάστημα 1929-1933 φαίνεται να συμφωνούσε εκπαιδευτικά, πολιτικά και ιδεολογικά με τις προτάσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Απαιτούσε συγκεκριμένη στάση από τους δασκάλους και τους έλεγχε ως προς την εφαρμογή των σχολικών και διδακτικών πρακτικών, οι οποίες οδηγούσαν στην ικανοποίηση των στόχων που είχαν τεθεί για την εκπαίδευση και ευρύτερα για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Αλλά και όταν οι πολιτικές συνθήκες άλλαξαν τόσο το διάστημα 1933-1936 όσο και αργότερα με τη δικτατορία του Μεταξά, ο ίδιος φρόντισε να στοιχίσει το λόγο και τις απαιτήσεις του με τα νέα δεδομένα.

Συγκεκριμένα, τα δεδομένα, τα οποία απαντούν στην τρίτη θεματική κατηγορία ανάλυσης που έχουμε θέσει, δηλ. την επιθεωρητική δράση του Παπαγεωργίου ως προς έλεγχο των δασκάλων, συγκροτούνται από τα εξής στοιχεία:

α) Κατά το διάστημα υπηρεσίας του στην Κορινθία ο Παπαγεωργίου φρόντιζε να επαινεί προσπάθειες δασκάλων που διακρίνονταν από τη συνέπειά τους απέναντι στην εφαρμογή μέτρων με τα οποία προωθούνταν οι στόχοι του σχολείου και κυρίως ο πρακτικός και γεωργικός προσανατολισμός της δημοτικής εκπαίδευσης. Για παράδειγμα ο Β. Παπαγεωργίου στέλνει υπόμνημα προς το Υπουργείο Παιδείας με σκοπό να επαινέσει το δάσκαλο Β. Ντόκα για το έργο του στην περιφέρεια Ξυλοκάστρου. Συγκεκριμένα ανέφερε: «Ο δημοδιδάσκαλος ούτος υπηρετήσας επί 38 έτη συνεχή και το πλείστον εν των άνω χωρίω [Πιτσά – Ξυλοκάστρου] ου μόνον κατά την εκπλήρωσιν των σχολικών καθηκόντων του ευσυνειδήτως ειργάσθη ώστε ουδέ και απλή επίπληξις να επισκιάση αυτόν εν τη καθόλου εργασία και συμπεριφορά του ως δασκάλου και μέλους της Κοινωνίας, αλλά πάντοτε εμπνεόμενος από τα μεγάλα ιδανικά και τους ευγενείς σκοπούς του Δημοτικού Σχολείου και έχων οδηγόν την υπερόχως εξανθρωπιστικήν και Εθνικήν αποστολήν του Έλληνος δημοδιδασκάλου

και προς τας αξιώσεις αυτής πάντοτε ερρυθμίζε τα του Δημοσίου και ιδιωτικού βίου». Είναι προφανές, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, ότι ο Παπαγεωργίου προσδιορίζει ως επιθυμητό τύπο δασκάλου, αυτόν ο οποίος συνδυάζει τον «έντιμο» υπηρεσιακό και προσωπικό βίο με τον γνώστη της «εθνικής» του αποστολής. Συνεχίζοντας στο ίδιο μοτίβο ο Παπαγεωργίου συμπληρώνει «Την ενεργητικήν αυτού δράσιν δεν περιώρισεν εντός των τοίχων του Σχολείου μόνον, αλλά σχεδόν επί όλων των κοινωνικών και προοδευτικών ζητημάτων». Ποια ήταν αυτά τα ζητήματα μας τα περιγράφει αναλυτικά: «Και τοιαύτα εξετελέσθησαν τη εμπνεύσει του αρκετά, οίον 1) η ίδρυσις εν τη ορεινή διαμονή των κατοίκων δι' εισφορών και προσωπικής εργασίας αυτών ενός υποφερτού διδασκηρίου. 2) Ίδρυσις ναού ευπροσώπου και στερεού. 3) Η ίδρυσις νεού λαμπρού διδασκηρίου εν τη παραλία Πιτσιά και ο καταρτισμός προαυλίων πεφραγμένων δια σιδηρών κγκλίδων στολισμένων δια ποικίλων δένδρων, ανθέων, τρανταφυλλεών, και σπορείων, 4) Η ίδρυσις σιδηροδρομικού σταθμού. 5) Κοινοτικού γραφείου και Δικαστικού Κετρίου ευπρεπούς ως και Κοινοτικών δρόμων και γεφυρών δια προσωπικής εργασίας και δαπάνης της Κοινότητος εις ην υπηρετεί ως γραμματεύς, ων ο διαρκής πεφωτισμένος οδηγός παρωθών τους διοικούντας και διοικούμενους επί τα βελτίω και εις την εκτέλεσιν σπουδαίων κοινωφελών και εκπολιτιστικών έργων». Εκείνο όμως που κατά τον Παπαγεωργίου ξεχωρίζει ιδιαίτερα το έργο του εν λόγω δασκάλου είναι η «από τριακονταπενταετίας ασχολούμενος εις μελέτας γεωπονικάς και παρακολουθών έκτοτε μετ' ιδιαίτερας προσοχής πάσας τας προόδους της επιστήμης ταύτης αλληλογραφιών μετά γεωπόνων και ιδία μετά του διαπρεπούς γεωπόνου και ήδη γερουσιαστού κ. Χασιώτου κατέστη άριστος γεωπόνος καθοδηγών τους γεωργούς εις το θείον έργον των. Αόκνας δε εργαζόμενος και αδιαλείπτως διδάσκων μικρούς και μεγάλους κατώρθωσε να μεταβάλη την πριν τραχεία και γυμνήν χώραν εις γην της επαγγελίας και τους πρώην πενιχρούς αγρότας εις ευκαταστάτους τιμίους και προοδευτικούς διά της εμπνεύσεως του έρατος προς την γεωργίαν και επιστημονικής καλλιέργειας της γης».

Η πρωτοβουλία του Παπαγεωργίου να επαινει δασκάλους με τα χαρακτηριστικά που περιγράψαμε πιο πάνω δεν μένει χωρίς αντίκρισμα. Η πολιτική ηγεσία αποδέχεται αυτές τις αναφορές και αντιδρά ανάλογα. Συγκεκριμένα, στο αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε επιστολή του Γ. Παπανδρέου προς αυτόν, στην οποία εκφράζεται η ευαρέσκεια της πολιτικής ηγεσίας για το γεωργικό έργο των δημοδιδασκάλων. Σχετικά αναφέρεται: «Έχοντες υπ' όψει τηλεγράφημα του

Προέδρου της Κοινότητας Χιλιμοδίου δι' ου εκφράζονται αι ευχαριστίαι των κατοίκων δια την επιτυχή συνδρομή των δημοδιδασκάλων των εις τον εμβολιασμόν των δένδρων εκφράζομεν υμίν και τοις δημοδιδασκάλοις της ημετέρας περιφέρειας την άκραν ημών ευαρέσκεϊαν διά τον υπέρ της γεωργίας ζήλον σας και την ενεργόν συμμετοχήν σας εις τον επιστημονικόν διαφωτισμόν των γεωργών»¹³⁴.

Επίσης, σε άλλη επιστολή, ο προϊστάμενος της γεωργικής περιφέρειας Αργολιδο-κορινθίας απευθυνόμενος προς τον Παπαγεωργίου, επαινεί ονομαστικά δημοδιδασκάλους για τη γεωργική δράση τους¹³⁵.

Είναι σταθερή η προσήλωση του Παπαγεωργίου στην γεωργική εκπαίδευση και επίσης διατηρεί μεγάλη εκτίμηση στους δασκάλους που διοχετεύουν την δράση τους προς αυτήν την κατεύθυνση και τα παράγωγά της. Για παράδειγμα, το 1934 σε άρθρο του στο περ. «Συνεταιριστής», το οποίο αναδημοσίευσε ο Ερμής, ο Παπαγεωργίου αναφέρεται στο πώς γεννήθηκε και ανδρώθηκε η συνεταιριστική ιδέα στην νεότερη Ελλάδα. Ανάμεσα στα άλλα αναφέρει συγκεκριμένα για τους δασκάλους: «Ο εκπαιδευτικός κλάδος τροφοδοτεί τον νέον θεσμόν με τους θαλερώτερους βλαστούς του, με τα ευψυχότερα στελέχη του. Οι δημοδιδάσκαλοι προερχόμενοι εξ αγροτικών μερών, ζώντες εν μέσω αγροτικού περιβάλλοντος, κάτοχοι πλουσίας ψυχολογικής προπαιδείσεως, κατείχον τελείως την ψυχοσύνθεσιν του αγρότου, εν πάσει λεπτομερεία και την ζωήν του μέχρι των τελευταίων και ποικίλων αποχρώσεων και πτυχών του. Αυτό ήτο το μυστικόν της επιτυχίας του έργου των δημοδιδασκάλων εποπτών των συνεταιρισμών διότι ως πεπειραμένοι ιατροί ενήργουν σκοπιμώτατα και ευστοχώτατα μεταχειριζόμενοι τα εκάστοτε φάρμακα»¹³⁶.

Βέβαια, κατά τη διάρκεια της επιθεωρητικής του πορείας, ο Παπαγεωργίου αντιμετώπισε και στιγμές παραπόνων από κάποιους δασκάλους, που θεώρησαν πως δεν εκτιμήθηκε επαρκώς η συνεισφορά τους. Στην αποχαιρετιστήρια εγκύκλιό του από την Κορινθία, λόγω της μετάθεσής του στην Ζάκυνθο, ο Παπαγεωργίου απευθυνόμενος προς τους δημοδιδασκάλους επιχείρησε μια συνολική αποτίμηση του

¹³⁴ Επιστολή με αρθ. Πρωτ. 21079/7 Απρ. 1930, του Υπουργού Παιδείας, Γ. Παπανδρέου, «Προς τον επιθεωρητήν των δημ. σχολείων. Κόρινθος».

¹³⁵ Σχετικά βλ. την επιστολή με αρθ, πρωτ. 253/31 Μαρ. 1930, «Προς τον επιθεωρητήν Δημοτικών Σχολείων».

¹³⁶ Σχετικά βλ. Παπαγεωργίου Β., «Η συμβολή των δημοδιδασκάλων εις την ανάπτυξιν των Συνεταιρισμών», στο περ. Ερμής, τεύχος 578, Αθήναι 10 Μαρτίου 1935, σ. 508-509.

έργου του. Εκεί ανάμεσα στα άλλα υποστήριξε: «Εάν επετεύχθη τι είτε εις το διδακτηριακόν μέρος, είτε εν το κυρίως Παιδευτικόν, είτε εις την γεωργικήν και πρακτικήν μόρφωσιν του μικρόκοσμου των Σχολείων δια τούτο άξιοι τιμής είσθε υμείς, οίτι πάσαν φιλότιμον προσπάθειαν κατεβάλατε διά την εκτέλεσιν πάσης υποδείξεως». Για να συμπληρώσει λίγο παρακάτω: «Μας απομένει όμως μία λύπη, διότι δεν ηδυνήθημεν λόγω δυσχερειών του Νόμου να ικανοποιήσωμεν – ως επιθυμούμεν διακαώς- πολλούς συναδέλφους αξίους πάσης ηθικής ενισχύσεως και ικανοποιήσεως».

Αμέσως μετά την εγκύκλιο αυτή και αφού ο Παπαγεωργίου μετατίθεται στην Ζάκυνθο, από τις στήλες του «Ερμή», ένας πρωτοβάθμιος δάσκαλος της ορεινής Κορινθίας, διαμαρτυρόμενος για την μη προαγωγή του ισχυρίστηκε ότι: «το αδίκημα τούτο οφείλεται εις τον άδικον νόμον της ισοπεδώσεως των βαθμών και εις ενίους επιθεωρητάς μη απηλλαγμένους ανθρωπίνων ατελειών, ίσως δε και αντιπαθούντας τους πρωτοβαθμίους». Το «παράπονο» του συγκεκριμένου δάσκαλου πήγαζε από τα εξής επιχειρηματολογία: «Δεν έκαμε χρώμα, όπως βλέπετε, το ιδικόν μου άριστα παρμένον με πλήρεις σχεδόν γυμνασιακάς σπουδάς και κατόπιν τριετούς κοσκινίσματος εις το τριτάξιον διδασκαλείον Πελοποννήσου από τον πρώτου μεγέθους παιδαγωγικόν αστέρα της Ελλάδος, τον σημερινόν καθηγητή της Παιδαγωγικής και Πρύτανιν του Πανεπιστημίου σεβαστόν κ. Νικόλαον Εξαρχόπουλον, ούτε το γέρας ούτινος έτυχον από του έτους 1925, ούτε η εναετής παραμονήν μου εις τον βαθμόν γραμματέως α', [...] ούτε αι πομπώδεις εκθέσεις, ευαρέσκειαι, έπαινοι και επαινετικά επιστολαί των εκάστοτε προϊσταμένων, εξ ων τρεις του τέως τοιούτου, ούτε η 50ετής ηλικία μου, ούτε η εξωσχολική εν γένει δράσις, ούτε το νέον τετρατάξιον διδακτήριον το οποίον παρουσίασα δύο έτη μετά την απονομήν γέρατος...ούτε τέλος η ενεργός συμμετοχή μου, ως εισηγητού ιδίως, εις όλα τα θέματα των μέχρι τούδε συγκροτηθέντων εν τη περιφερεία μας διδασκαλικών συνεδρίων»¹³⁷. Για να καταλήξει λίγο πιο κάτω: «Εγώ το ψωμί μου το έφαγα. Εισηγητηλήκι πιά δεν περιμένω ούτε και μου χρειάζεται παραμονάς της εξόδου εκ της υπηρεσίας μου. Το χαρίζω εις εκείνον που εδικαιούτο να το προσφέρει, όπως ήθελε[.] Δεν φαντάζομαι να υπάρχη ιερώτερον χρέος δι' ένα προϊστάμενον οιονδήποτε από τας προτάσεις προαγωγής υφισταμένων· διά τούτο πρέπει ο προϊστάμενος εν τη εκτελέσει του ιερωτάτου τούτου χρέους του να βάλη το χέρι του

¹³⁷ Στο ίδιο οπ.

επιθεωρηταί...τουμπάρονται από τους πεδινούς δημοδιδασκάλους εις βάρος των ορεινών...»¹⁴¹.

Ο επιθεωρητικός έλεγχος των δασκάλων, επειδή ακριβώς δεν συντελείται σε κοινωνικό κενό, φαίνεται να διαπερνιέται από τις αντιφάσεις της εκπαιδευτικής και κοινωνικής πραγματικότητας. Η συμμόρφωση με τις επιταγές της εκπαιδευτικής και πολιτικής και του θεσμικού πλαισίου, η υλοποίηση και ο έλεγχος της δράσης των δασκάλων αναδεικνύουν τις ανεπάρκειες και τις αδυναμίες της εκπαιδευτικής πολιτικής. Οι επιδιώξεις των δασκάλων, η ανταπόκριση των θεσμικών οργάνων, και κυρίως οι παλινωδίες ως προς το εύρος υλοποίησης των διακηρυγμένων στόχων του σχολείου, δημιουργούν εστίες έντασης.

β) Ο Παπαγεωργίου υπογράμμισε συχνά πως τον ενδιέφεραν κυρίως οι συνθήκες εργασίας των εκπαιδευτικών. Αυτό το θεωρούσε σημαντικό παράγοντα για την απόδοσή τους και κατ' επέκταση για την επιτυχή επίτευξη των στόχων του σχολείου. Όταν το 1935 βρέθηκε στην Ζάκυνθο, από την επιθεώρηση που έκανε τον πρώτο καιρό στα σχολεία της νέας του περιφέρειας, διαπίστωσε πως μερικοί εξωτερικοί παράγοντες δεν επέτρεπαν την απρόσκοπτη εργασία των δασκάλων. Συγκεκριμένα, αμέσως μετά την πρώτη του επιθεώρηση, αναγκάζεται να στείλει μία εγκύκλιο, στην οποία επεσήμανε τα εξής «Ουδένα διαφεύγει η σπουδαιότης της καθαριότητας και ευπρεπείας του διδακτηρίου. Η ύπαρξις εν τοις διδακτηρίοις γραφείων Συνεταιρισμών, Γραφείων Κοινοτήτων, και Τηλεφωνικών Γραφείων αποβαίνει πρόξενος όχι μόνον ανησυχίας εις το εκπαιδευτικόν μας έργον αλλά και ρυπαρότητος και πάσης αθλιότητος. Τα διδακτήρια πρέπει να διέπη πνεύμα οικοκυρωσύνης και συν τω χρόνω θα καταστούν Μουσεία. Διά ταύτα παραγγέλομεν, όπως απροφασίστως απομακρύνετε τα τηλέφωνα, τα γραφεία των Κοινοτήτων και Συνεταιρισμών. Όσοι θέλετε τα τηλέφωνα, δέον να τα τοποθετήσετε εις την οικίαν σας, όπου και τα μηχανήματα είναι μάλλον εξησφαλισμένα. Απαγορεύομεν απολύτως την ύπαρξιν τηλεφώνων και Γραφείων Συνεταιρισμών εις τα διδακτήρια ως και τα Γραφεία Κοινοτήτων, εφ' όσον ο προϋπολογισμός έχει άνω των 4 χιλιάδων δραχμών έσοδα. Επιστώμεν την προσοχήν σας εις την εφαρμογήν της εγκυκλίου μας ταύτης»¹⁴².

¹⁴¹ Στο ίδιο οπ.

¹⁴² Σχετικά βλ. Εγκύκλιος του Β. Παπαγεωργίου με αρθ. Πρωτ. 1099/ 24 Οκτ. 1935, «Προς τα Δημοτικά Σχολεία της Περιφέρειας μας».

Τα προβλήματα για τον Παπαγεωργίου ξεκινούν αμέσως μετά την εγκύκλιο αυτή. Η αντίδραση της Νομαρχίας Ζακύνθου, ήταν άμεση. Ο Νομάρχης ζητά από τον Παπαγεωργίου να ανακαλέσει την εγκύκλιο και τον εγκαλεί στις αρμοδιότητές του. Συγκεκριμένα, με επιστολή του αναφέρει: «Κατόπιν των ανωτέρω παραγγέλλομεν, όπως ανακαλέσητε το ταχύτερον την ρηθείσαν εγκύκλιόν σας, απέχετε δ' εφεξής επιμελώς πάσης αναμίξεως εις ζητήματα ανήκοντα εις την αρμοδιότητα αποκλειστικώς της Διοικήσεως και μόνον μέσω ταύτης να ζητήτε την διευθέτησιν αυτών και εφ' όσον ταύτα σχετίζονται με το έργον της Εκπαιδεύσεως»¹⁴³ Η απάντηση της Νομαρχίας ήρθε στις 8 Νοεμβρίου του 1935. Λίγες μέρες πριν – 3 Νοεμβρίου- είχε διεξαχθεί το γνωστό Δημοψήφισμα για την παλινόρθωση της Βασιλείας, με τη γνωστή, μεγάλης έκτασης νοθεία του εκλογικού αποτελέσματος (Αποχή των βενιζελικών και 99,7% υπέρ της παλινόρθωσης). Τα κοινωνικά και πολιτικά δεδομένα έχουν πια αλλάξει και ο Παπαγεωργίου καλείται να τα πάρει πια σοβαρά υπόψη του. Ο Παπαγεωργίου αναγκάζεται να ενημερώσει το τμήμα Δημοτικής του Υπουργείου Παιδείας για τις κινήσεις του και να τους επισημάνει ότι και κατά τη διάρκεια της θητείας του στην Κορινθία είχε διαπράξει το ίδιο και τότε το υπουργείο τον είχε καλύψει. Όμως τώρα πια οι καταστάσεις είναι διαφορετικές.

Δύο μήνες αργότερα – Ιανουάριος του 1936- μία τοπική εφημερίδα της Ζακύνθου δημοσιεύει εγκύκλιο του Παπαγεωργίου¹⁴⁴. Στην εγκύκλιο αυτή ο Παπαγεωργίου απευθύνεται προς τους δημοδιδασκάλους της περιφέρειάς του και τους ζητά, ενόψει των βουλευτικών εκλογών, να επιδείξουν «συνετή» στάση. Συγκεκριμένα, η εγκύκλιος αναφέρει: «Επικειμένων των Βουλευτικών εκλογών δεν κρίνομεν άσκοπον να υπομνήσωμεν υμίν, όπως επιμελώς αποφύγητε πάσαν ανάμειξιν εις Πολιτικός ή φατριαστικός ενεργείας, δυναμένης αφ' ενός μεν να εκθέσουν την υπόληψιν υμών, αφ' ετέρου δε να επισύρουν την αυστηράν τιμωρίαν σας εκ μέρους του παρ' υμίν Εποπτικού Συμβουλίου. Αποτελεί δε ζήτημα τιμής να μη καταγγελθή δημ/λος επί φατριασμών». Για άλλη μια φορά η πολιτική ουδετερότητα των δασκάλων ανάγεται σε κυρίαρχο ζήτημα. Η γενικότερη πολιτική κατάσταση της διετίας 1934-1936, θέτει νέα αυστηρότερα πλαίσια για τους δασκάλους- κρατικούς υπαλλήλους. Την προηγούμενη χρονιά είχαν πραγματοποιηθεί μεγάλης έκτασης μεταβολές στο

¹⁴³ Σχετικά βλ. Εγκύκλιος Νομαρχίας Ζακύνθου, με αρθ. Πρωτ. 5130 /8 Νοεμβρίου 1935, «Προς τον κ. επιθεωρητήν Δημ. Εκπαιδεύσεως».

¹⁴⁴ Σχετικά βλ. «Εκ μίας εγκυκλίου» στην εφ. *Καθημερινή (Ζακύνθου)*, έτος Α', αριθ. φύλ. 195, Ζάκυνθος, 10 Ιανουαρίου 1936, σ. 1.

χώρο της εκπαίδευσης, αγγίζοντας τα όρια, για άλλη μια φορά, διώξεων. Ο επιθεωρητής Παπαγεωργίου αναλαμβάνει να περιφρουρήσει την πολιτική ουδετερότητα, επισύροντας το ενδεχόμενο τιμωρίας από το Εποπτικό Συμβούλιο σε όσους δασκάλους δεν επιδείξουν την «πρέπουσα στάση». Θυμίζουμε πως σε μια άλλη πολιτική συγκυρία και συγκεκριμένα σε αυτήν του 1923, ο τότε αντιβενιζελικός συνασπισμός κομμάτων είχε επιλέξει την τακτική της αποχής από τις επερχόμενες βουλευτικές εκλογές. Ο φιλοκυβερνητικός Παπαγεωργίου, όπου τότε υπρετούσε στην Κεφαλληνία, σύνταξε εγκύκλιο προς τους δημοδιδασκάλους στην οποία έλεγε: «Παραγγέλομεν όπως εντός δύο ημερών από της λήψεως της παρούσης απολογηθήτε διά τίνα λόγον απέσχετε της ψηφοφορίας, εκδηλώσαντες ούτως έμπρακτον δυσμένειαν κατά Κυβερνητικών αποφάσεων και δια της αποχής γενόμενοι αφορμή φατριασμού και σκανδαλισμού της Κοινωνίας, τουθ' όπερ ανάρμοστον δια δημόσιον υπάλληλον»¹⁴⁵. Τότε ήταν η αποχή, τώρα είναι η «πολιτική ανάμειξις» των δημοδιδασκάλων. Η αντιπαραβολή αυτών των εγκυκλίων μας επιτρέπει για άλλη μια φορά να διαπιστώσουμε πως ο επιθεωρητής Παπαγεωργίου προσαρμόζει το περιεχόμενο των εγκυκλίων του στην πολιτική συγκυρία, καταλήγοντας στα ίδια μέτρα αντιμετώπισης και τιμωρίας των δασκάλων.

Στην εγκύκλιο του 1936, ο Παπαγεωργίου, πέρα από το να επισείσει τον κίνδυνο τιμωρίας των δασκάλων, θεωρεί καθήκον του να περιγράψει και τον τύπο δασκάλου που απαιτεί η νέα κατάσταση. Συγκεκριμένα, ισχυρίζεται: «Τον Δημοδιδάσκαλο τον θέλομεν υπερήφανον και φρονηματίαν, αλλ' ουδέποτε ευτελή φατριαστήν. Δικαιούται να εκτελέση το Συνταγματικόν του δικαίωμα με όλη την ελευθερίαν της Συνειδήσεώς του. Δεν τον θέλομεν βεβαίως Πολιτικόν ευνούχον, αλλ' όχι και καταχραστήν της θέσεώς του, της αξιοπρεπείας του και της Ιεράς του αποστολής. Την στιγμήν καθ' ην θα παρεξηγηθή ο Δημ/λος εκ πολιτικών φατριασμών παύει πλέον να είναι ο Ιδεολόγος λειτουργός της Πολιτείας, ο μύστης των απαλών παιδικών ψυχών και μεταβάλλεται πλέον εις χειρώνακτα εργάτην. Το έργον του καθίσταται ανιαρόν και στείρον. Δεν δύναται δε ποτέ δημοδιδάσκαλος εξηυτελισμένος και δούλος να μορφώση ψυχάς ελευθέρων Πολιτών. Ελπίζομεν, ότι η φωνή μας, φωνή προϊσταμένου με πείραν και διδάγματα εκ του παρελθόντος, θα γείνη ακουστή προς το άμεσον συμφέρον υμών αυτών και του Κλάδου

¹⁴⁵ Σχετικά βλ. εφ. Σκριπ, 11-1- 1924.

γενικότερον»¹⁴⁶. Ο λόγος και τα επιχειρήματα του Παπαγεωργίου ταυτίζονται απόλυτα θα λέγαμε με την αντίληψη της κυρίαρχης τότε εκπαιδευτικής πολιτικής που πρώτος είχε υποδείξει ο Γ. Παπανδρέου. Τα χαρακτηριστικά του δασκάλου, τα οποία με σαφήνεια περιγράφονται πιο πάνω αποτελούν τα αποδεκτά πλαίσια συγκρότησης της υπηρεσιακής προσωπικότητάς του και ταυτόχρονα ορίζουν και τα όρια ελέγχου του.

γ) Η νέα κατάσταση που επιφέρει η δικτατορία της 4^{ης} Αυγούστου, δημιουργεί και νέα δεδομένα, αντίστοιχα, στο χώρο της εκπαίδευσης. Με την έναρξη της σχολικής χρονιάς 1936-1937, ο Παπαγεωργίου καλεί τους δασκάλους της περιφέρειάς του ενώπιον του Νομάρχη, ως εκπροσώπου της πολιτείας και με πρόσχημα το καλωσόρισμα, για να τους μιλήσει πάνω στις νέες κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ο λόγος του σε αυτή την συγκέντρωση παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον, όχι μόνο γιατί συνιστά την πρώτη επαφή με το νέο καθεστώς και την υποδοχή που έτυχε από τους επιθεωρητές, αλλά και γιατί προσδιορίζει με σαφήνεια το ρόλο του δάσκαλου στη νέα κατάσταση που δημιουργήθηκε. Θεωρούμε σκόπιμο να παρουσιάσουμε εκτενή τμήματα αυτής της ομιλίας, γιατί θα μας επιτρέψει να συγκροτήσουμε με επάρκεια το πλαίσιο ελέγχου που διαμορφώνεται στις νέες αυτές συνθήκες.

Από τα πρώτα λόγια της ομιλίας του Παπαγεωργίου διαφαίνονται καθαρά οι βάσεις που συγκροτούν τη σχέση αυτή: κρατισμός και υποταγή. Συγκεκριμένα ο Παπαγεωργίου αναφέρει: «Εις την σημερινήν μας συγκέντρωσιν μας κάμνει όλως εξαιρετικήν τιμήν η παρουσία του κ. Νομάρχου μας, ήτις οφείλεται εις την εξαιρετικήν εκτίμησιν ην αποδίδει προς την σπουδαιωτάτην ταύτην Κρατικήν υπηρεσίαν, την εκπαίδευσιν και τους λειουργούς ταύτης. Ομολογούμεν, ότι τοιαύτη τιμή μας ευχαριστεί, μας εξυψώνει και μας καθιστά υπερήφανους και μας υποχρεώνει εξ' άλλου, όπως καταβάλωμεν πάσας τας ψυχικάς, σωματικάς, και πνευματικάς δυνάμεις μας να φανώμεν αντάξιοι της τοιαύτης εκτιμήσεως και εμπιστοσύνης. Προς τον εντιμότατον κ. Νομάρχην δια την τιμήν ταύτην εξ' ονόματος όλων των λειουργών της Δημ. εκπαιδεύσεως του νομού Ζακύνθου υποβάλλω τας θερμοτάτας ευχαριστίας και την βαθείαν μας ευγνωμοσύνην».

¹⁴⁶ Σχετικά βλ., «Εκ μίας Εγκυκλίου», οπ.

Αμέσως μετά τις αβροφροσύνες ο Παπαγεωργίου περνά στο κυρίως θέμα της συνάντησης. Το πρώτο στοιχείο που καταθέτει είναι η πολιτική εκτίμηση της παρούσας κατάστασης: «Σήμερον κύριοι Συνάδελφοι ευρισκόμεθα υπό νέαν Πολιτειακήν κατάστασιν από της σωτηρίου ημέρας της 4 Αυγούστου. Ο αχαλίνωτος φατριασμός των κομμάτων, η βαθυτάτη διαίρεσις των πολιτών, η αποχαλίνωσις του τύπου, η εμπάθεια και το μίσος των φατριών, η εξανέμησις του Προϋπολογισμού, του τιμίου τούτου ιδρώτος του Λαού, εις τους κηφήνας και αργομίσθους των φατριών, αι διαρκείς απειλαί περί κινήματων, αι συνεχείς απεργίαι, η έκπτωσις των ηθικών αξιών και η δηλητηρίασις ενός μεγάλου μέρους της νεολαίας μας εκ του μιάσματος και των κηρυγμάτων της Μόσχας είχαν δημιουργήσει είδος κοινωνικής αναρχίας και προσεπάθουν εκμεταλλευόμενοι είτε την ανεργίαν, είτε την δυστυχίαν των νέων να αποσυνθέσθουν το Κράτος, δια της αυτονομήσεως της Βορείου Ελλάδος κ.λ.π. Εις όλους τους τιμίους Έλληνας διάχυτος επτερύγιζεν ο πόθος μιας εθνικής μεταβολής. Όλοι εποθούμεν μεταβολήν πλην των εχθρών της τάξεως και της Πατρίδος. Και να η μεταβολή έγεινεν υπό την σημερινήν Εθνικήν Κυβέρνησιν εν συνεργασία μετά της Α.Μ. του Βασιλέως μας». Η μεταξική δικτατορία δεν θα μπορούσε να βρει σε τόσο σύντομο χρονικό διάστημα πιο «διαπύρσιον» κήρυκα των μηνυμάτων της, από τον επιθεωρητή Παπαγεωργίου και μάλιστα στις εσχατιές της ελληνικής περιφέρειας ή καλύτερα από την «φυλακή» της Ζακύνθου, κατά τα λεγόμενα του ίδιου. Το ερώτημα είναι γιατί ο Παπαγεωργίου ενδύεται τον μανδύα του υποστηρικτή της δικτατορίας. Ο ίδιος έχει ξαναζήσει υπηρεσιακά κι άλλες δικτατορίες το προηγούμενο διάστημα. Μάλιστα το 1926, στην περίοδο της Παγκαλικής δικτατορίας, ο ίδιος αντιμετώπισε τον Πάγκαλο με περίσσιο θάρρος, όταν βρέθηκε απέναντί του. Συγκεκριμένα, στην διαπιστωμένη αναστάτωση που είχε δημιουργηθεί από τις διώξεις που είχε πραγματοποιήσει η κυβέρνηση Πάγκαλου, διαμαρτυρήθηκε απέναντί του, όταν ο ίδιος βρέθηκε στα πλαίσια της περιοδείας του στην Κέρκυρα που υπηρετούσε, ότι έγιναν υπερβολικά πολλές «υπηρεσιακές μεταβολές», οι οποίες έτειναν «να παραλύσουν την εκπαίδευσιν»¹⁴⁷. Τώρα όμως η στάση του διαφέρει. Ο Παπαγεωργίου φαίνεται να παίρνει υπόψη του τη σοβαρότητα και τα δεδομένα της νέας συγκυρίας και ανάλογα να προσαρμόζει τόσο το λόγο του όσο και τις πρακτικές του.

¹⁴⁷ Η συγκεκριμένη αναφορά βρίσκεται στο Αθανασιάδης Θ., *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία Ελλάδας στο Μεσοπόλεμο..*, οπ., σ. 453.

Ο λόγος του στη συγκεκριμένη ομιλία εστιάζεται στον εκπαιδευτικό χώρο. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Η ανακούφισις, ήτις διακρίνεται εις τα πρόσωπα όλου του κόσμου είναι τρανή απόδειξις της επιτυχίας της μεταβολής ταύτης. Και αν όλος ο Υπαλληλικός κόσμος ανέπνευσεν, ο Εκπαιδευτικός πρέπει να ευγνωμονή την Εθνικήν ταύτην Κυβέρνησιν, διότι απηλλάγη διαρκούς εφιάλτου καταδιώξεων και εκδικήσεων. Μόλις προ ενός έτους χιλιάδες πέντε εκπαιδευτικών λειτουργών επλήρωναν το μίσος των παραφρόνων και αφιλοπατρίδων Πολιτικών Πατριδοκαπήλων με την αναστάτωσιν των οικογενειών των, με την εξαθλίωσιν και εξευτελισμόν. Τώρα αυτά πλέον ανήκουν εις το παρελθόν. Η Εθνική απόφασις της 4 Αυγούστου έθεσε τέρμα εις τας ατασθαλίας αυτάς. Και ήδη αναπνέομεν ήσυχοι αέρα Εθνικόν».

Ο Ψαπαγεωργίου θα απαιτήσει από τους δασκάλους να επιδείξουν συγκεκριμένη στάση, αναφέροντας: «διά να ανορθωθή το ταχύτερον η Πατρίς μας και να επανεύρη τον Ιστορικόν της δρόμον, πρέπει άπαντες οι Πολίται και ίδια οι δημόσιοι υπάλληλοι, και προ πάντων οι Εκπαιδευτικοί, να καταβάλωμεν όλως εξαιρετικής προσπάθειας [...] ή «Παρέβαλα το έργον σας και την αποστολήν σας με την εικόνα του Εσταυρωμένου. Η ζωή σας είναι μια συνεχής αυταπάρνησις» ή, τέλος, «πρέπει και υμείς να επιρτρατεύσωμεν πάσας ικμάδας της ζωής μας και να τας θέσωμεν επί του Βωμού της Πατρίδος».

Η εξήγηση που θα δώσει για να αιτιολογήσει την στάση που απαιτείται έχει κι αυτή ιδιαίτερο ενδιαφέρον: «Είμεθα όλοι λειτουργοί μιας Κρατικής υπηρεσίας, όπως είναι η εκπαίδευσις. Συνεπώς ως Κρατικά όργανα έχομεν τους αυτούς σκοπούς, τας ίδιας επιδιώξεις και τα ίδια ιδεώδη με το Κράτος. Δεν δύναμαι να φαντασθώ Δημόσιον Υπάλληλον και μάλιστα Εκπαιδευτικόν όστις να επιδιώκη ξένα και αλλότρια ιδεώδη προς εκείνα του Κράτους. Δεν είσθε μόνον Εκπαιδευτικοί υπάλληλοι, αλίμονον αν το έργον των δημοδιδασκάλων περιωρίζεται εις τους 4 τοίχους του σχολείου. Το έργον σας είναι Κοινωνικόν και έτι υψηλότερον Εθνικόν. Μέσα εις τας μικράς και οπισθοδρομικάς κοινότητες που κατοικείτε προσπαθήσατε να μορφώσετε και διαπλάσετε φρονηματιστικώς τους πολίτας, να καθοδηγήσετε ειλικρινώς, να συμβουλευέτε πατρικώς και να δημιουργήσετε μιαν Εθνικήν Συνείδησιν και να διαμορφώσετε την νέαν γενεάν ανταξίαν των τιμίων παραδόσεων του Ελληνισμού. Αναπτύξατε σταθερώς το Θρησκευτικόν Συναίσθημα σύμφωνον με τας τιμίας παραδόσεις της Ορθοδόξου ημών Εκκλησίας. Προσπαθήσατε, να φωτίζετε και δαπλάττετε την Κοινωνίαν, να διαμορφώνετε την υγιεστέραν αντίληψιν, να

χαλυβδώνετε τας ψυχάς των εις την αγάπην προς την Πατρίδα, και την Θρησκείαν μας και να ηγήσθε πάσης εκπολιτιστικής και Κοινωνικής χειραφετήσεως έχοντες υπόψη ότι ανήκετε εις την Πατρίδα και μόνην. Κηρύγματα διεθνιστικά, Κηρύγματα Κοσμοπολιτικά σήμερον δεν έχουν θέσιν. Πρέπει να μορφώσωμεν πρωτίστως Έλληνας το Σώμα, την Ψυχήν και το Πνεύμα. Με εξαιρετικήν ικανοποίησιν ποιούμεαι την δήλωσιν ότι το μίasma της Μόσχας δεν εμόλυνε το τίμιον Σώμα των δημοδιδασκάλων Ζακύνθου [...] Γενήτε οι διαπρύσιοι κήρυκες των ευγενεστέρων ιδεών και οι ιεροφάνται μιας νέας Εθνικής ζωής, γενήτε οι προάγγελοι μιας νέας Εθνικής ανοίξεως [...] ». Και η ομιλία κλείνει με την εξής αναφορά: «Ο Εντιμότατος κ. Νομάρχης παρακολουθών το έργον σας δεν θα παραλείψη να γνωρίση προς την Κυβέρνησιν την πολύτιμον συμβολήν σας εις το αναδημιουργικόν έργον της και εις την προσπάθειάν της όπως το Κράτος βαδίση επί τα πεπρωμένα της Φυλής ...».

Ο λόγος του επιθεωρητή Παπαγεωργίου δεν αφήνει πολλά περιθώρια παρερμηνειών. Είναι προσαρμοσμένος στην πολιτική συγκυρία που δημιουργεί η δικτατορία του Μεταξά. Είναι σαφές πως μέσα από αυτή την προσαρμογή επιχειρεί να βρει κοινές συνισταμένες του επιθεωρητικού ελέγχου με τη διαφύλαξη μιας εθνικά προσανατολισμένης εκπαίδευσης. Σε λίγο καιρό θα ακολουθήσει και το νέο θεσμικό πλαίσιο για την εποπτεία και τη διοίκηση της εκπαίδευσης, όπου όλα αυτά θα αποκτήσουν συγκεκριμένο περιεχόμενο. Ιδιαίτερη σημασία έχει η «υποδοχή» που επιφύλαξαν και οι άλλοι επιθεωρητές, στα νέα δεδομένα που δημιούργησε η δικτατορία του Γ. Μεταξά.

Γ. «ΝΕΟΝ ΚΡΑΤΟΣ» - ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

(1936-1944)

α. *Η θεσμική συγκρότηση της επιθεώρησης κατά τη μεταξική περίοδο (1936-1940)*

Η φιλοβασιλική δικτατορία του Ι. Μεταξά επέφερε αλλαγές στη διοίκηση και στον εποπτικό μηχανισμό της δημοτικής εκπαίδευσης. Με μία σειρά αναγκαστικών νόμων, όπως τιλοφορούνταν οι άμεσες, προσηματικές και ανεξέλεγκτες κοινοβουλευτικά παρεμβάσεις της κυβέρνησης του δικτάτορα, επιχειρήθηκε να ελεγχθεί το σύνολο των εποπτικών και διοικητικών μηχανισμών της εκπαίδευσης, και ταυτόχρονα να εμποτιστούν με τα χαρακτηριστικά των ιδεολογικών της αντιλήψεων. Αμέσως μόλις ανέλαβε την εξουσία ξετυλίγει το σχέδιό της, το οποίο, αρχικά, αποτελείται από τρεις φάσεις:

Φάση πρώτη: Η αρχή της παρέμβασης έγινε με τον Αναγκαστικό Νόμο (Α.Ν. στο εξής) 42/1936¹, με τον οποίον καταργήθηκαν οι θέσεις των αιρετών μελών του εκπαιδευτικού συμβουλίου και των συναφών διατάξεων του Ν. 4653/1930. Οι προθέσεις της δικτατορίας γίνονται αμέσως σαφείς. Στο διοικητικό σχήμα που έχει στις προθέσεις της να εφαρμόσει, οι αιρετοί εκπρόσωποι του κλάδου των δασκάλων δεν έχουν καμία θέση. Με το μέτρο αυτό, ο Ι. Μεταξάς και οι κυρίαρχες δυνάμεις που τον στηρίζουν, αναιρούν την προσπάθεια του οργανωμένου συνδικαλιστικού κινήματος των εκπαιδευτικών να συμμετέχουν και να παρεμβαίνουν στα ζητήματα διοίκησης.

Φάση δεύτερη: Η δικτατορία του Ι. Μεταξά έκρινε πως ο έλεγχος των δασκάλων θα έπρεπε να αυξηθεί ως προς την έκταση και την έντασή του. Ως προς την έκταση αυτό έγινε με την αύξηση των θέσεων των επιθεωρητών. Με τον Α.Ν. 252/1936² αυξήθηκαν οι εκπαιδευτικές περιφέρειες και κατά συνέπεια οι θέσεις των

¹ Αναγκαστικός Νόμος 42/1936, «Περί καταργήσεως του θεσμού και των θέσεων των αιρετών μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, στο ΦΕΚ, 378/31-Αυγ-1936, τεύχ.Α'.

² Αναγκαστικός Νόμος 252/1936, «Περί αυξήσεως των θέσεων των Επιθεωρητών της Δημοτικής Εκπαιδευσεως», στο ΦΕΚ 460/17- Οκτ.-1936, τεύχ. Α'.

επιθεωρητών³. Ως προς την ένταση ορίστηκε, στο ίδιο νομοθέτημα, ότι ειδικά για τις περιοχές της Μακεδονίας, Θράκης και Ηπείρου (οι επονομαζόμενες «Νέες Χώρες»), οι επιθεωρητές υποχρεώνονται να τις επιθεωρούν τρεις φορές το χρόνο (όταν για τις άλλες περιοχές, όπως όριζε ο νόμος, ήταν δύο φορές το χρόνο). Η ρύθμιση αυτή σχετίζεται με την προτεραιότητα την οποία δείχνει η δικτατορία στον έλεγχο του έργου και του φρονήματος των εκπαιδευτικών των ακριτικών περιοχών.

Φάση Τρίτη: Επαναπροσδιορίζει τη διαδικασία διορισμού και τα απαραίτητα προσόντα των επιθεωρητών. Συγκεκριμένα, με βάση τον Α.Ν. 252, προστέθηκε ρύθμιση με την οποία επιθεωρητές μπορούσαν να γίνουν και: α) οι πτυχιούχοι της φιλοσοφικής ή της θεολογικής σχολής που είχαν τουλάχιστον πέντε έτη υπηρεσίας ως πρωτοβάθμιοι καθηγητές σε διδασκαλεία της δημοτικής εκπαίδευσης, Παιδαγωγικές Ακαδημίες ή σε σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, β) οι πτυχιούχοι διδασκαλείων της δημοτικής εκπαίδευσης ή Παιδαγωγικών Ακαδημιών και είχαν τα προσόντα να προσέλθουν σε διαγωνισμό και γ) αυτοί που είχαν υπηρετήσει ως διευθυντές ή υποδιευθυντές σε διδασκαλεία ή Παιδαγωγικές Ακαδημίες. Δηλαδή, ενώ μέχρι τώρα ίσχυε ότι μόνο οι μετεκπαιδευθέντες στο Πανεπιστήμιο κατόπιν διαγωνισμού είχαν το δικαίωμα να γίνουν επιθεωρητές, η κυβέρνηση Μεταξά (με υπουργό Παιδείας τον Κ. Γεωργακόπουλο) προσθέτει και μερικές άλλες κατηγορίες εκπαιδευτικών, στους οποίους τώρα δίνεται η δυνατότητα να γίνουν επιθεωρητές χωρίς διαγωνισμό αλλά με διορισμό⁴. Επιχειρήθηκε με άλλα λόγια, σε αυτή τη φάση, η αλλαγή του συσχετισμού των δυνάμεων εντός του επιθεωρητικού σώματος προς όφελος των φασιστικών και συντηρητικών απόψεων.

Ένα χρόνο μετά τις παρεμβάσεις αυτές ο Μεταξάς, απαλλαγμένος από την παρουσία των εκπαιδευτικών στα όργανα διοίκησης και αφού έκανε γνωστές τις προθέσεις του, προχωρά σε μια ουσιαστική παρέμβαση στη δομή και οργάνωση του μηχανισμού διοίκησης της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης με τον Α.Ν. 767 «Περί

³ Οι πρόσθετες θέσεις είναι επτά και είναι οι εξής: Νεστορίου, Αμυνταίου, Αλμωπίας, Βισαλτίας, Β' Δράμας, Β' Καβάλας, Β' Πειραιά. Σχετικά βλπ. Φίλος Στ., *Το χρονικό ενός θεσμού...κτλ.*, ο.π. σ. 92.

⁴ Πράγματι, ενώ στο διαγωνισμό του 1936 πέτυχαν 17 δάσκαλοι, τελικά το 1937 διορίζονται 14 από τον πίνακα αυτόν και δύο με βάση τα νέα κριτήρια που βάζει ο Α.Ν. 252. Συγκεκριμένα διορίστηκαν δύο καθηγητές καταργηθέντων διδασκαλείων. Σχετικά βλπ. Φίλος Στ., *Το χρονικό ενός θεσμού...κτλ.*, ο.π., σ. 93. Εδώ βλ. τον πίνακα στη σελίδα 419-422.

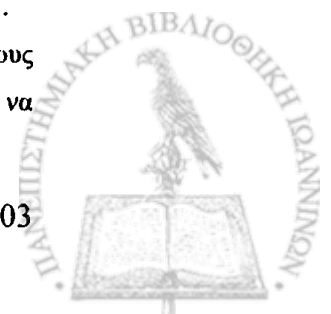
Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως»⁵. Με το νομοθέτημα ορίζονται νέα όργανα διοίκησης και επιθεώρησης. Συγκεκριμένα, η διοίκηση της εκπαίδευσης, με βάση τον Α.Ν. 767, παρουσιάζει την ακόλουθη σύνθεση:

α) Στην κορυφή της διοικητικής πυραμίδας παραμένει ο Υπουργός «Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας», όπως ονομάζεται τώρα το υπουργείο, ο οποίος ασκεί την εξουσία του δια μέσου της κεντρικής υπηρεσίας του υπουργείου. Στο υπουργείο έχει την έδρα του επίσης το «Ανώτατο Συμβούλιο Εκπαιδεύσεως» (ΑΣΕ), αντίστοιχο με το ΑΕΣ του 1930. Ουσιαστικά δεν πρόκειται μόνο περί αναγραμματισμού της ονομασίας του, αφού τώρα το νέο συμβούλιο αποτελείται από μόλις 5 μόνιμα μέλη. Μειώνονται δηλαδή δραστικά τα μόνιμα μέλη του και καταργούνται, εκτός από τις θέσεις αιρετών, κι όλες οι θέσεις των φορέων των παραγωγικών δυνάμεων. Το νέο δηλ. Εκπαιδευτικό Συμβούλιο χάνει τα όποια χαρακτηριστικά «λαϊκής συμμετοχής» το συναποτελούσαν και αποκτά νέα, αμιγώς εξειδικευμένου- τεχνοκρατικού χαρακτήρα. Ο νόμος ορίζει πως τα μόνιμα μέλη μπορεί να είναι πτυχιούχοι της Φιλοσοφικής ή Θεολογικής ή των Μαθηματικών και της Φυσικής ελληνικού ή ξένου πανεπιστημίου, με πενταετή τουλάχιστον προϋπηρεσία σε σχολείο της δημοτικής ή μέσης εκπαίδευσης και διετεείς σπουδές ή φροντιστηριακές ασκήσεις σε πανεπιστήμια της Ευρώπης ή Αμερικής. Μέλη του ΑΣΕ μπορούν να γίνουν και προηγούμενοι διατελέσαντες σύμβουλοι. Στις συνεδριάσεις του ΑΣΕ συμμετέχουν, κατά περίπτωση, κι άλλα μέλη τα οποία προσκαλούνται για ειδικά θέματα, χωρίς δικαίωμα ψήφου. Το υπουργείο ή το «ειδικό πειθαρχικό συμβούλιο», το οποίο για πρώτη φορά συστήνεται, μπορεί να τιμωρεί τα μόνιμα μέλη του Συμβουλίου «δια παράβασιν ή παραμέλησιν των καθηκόντων των και δι' απρεπή ή ασυμβίβαστον διαγωγήν» με τις πειθαρχικές ποινές α) της επίπληξης, β) του προστίμου μέχρι το μισό μισθό τους γ) προσωρινή απόλυση (ποινές τις οποίες επιβάλλει ο υπουργός) και δ) με οριστική απόλυση (ποινή την οποία επιβάλλει το πειθαρχικό συμβούλιο).

Οι αρμοδιότητες του ΑΣΕ δεν διαφοροποιούνται σε σχέση με το προηγούμενο αντίστοιχο όργανο του 1930. Αν και κατά βάση οι αρμοδιότητές του παραμένουν γνωμοδοτικές⁶, παρατηρούμε ότι από το νόμο δίνεται ιδιαίτερη έμφαση στις

⁵ Αν. Νόμος 767/1937, «Περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως», στο ΦΕΚ. 255/5- Ιουλ.-1937, τεύχ.Α΄.

⁶ Οι γνωμοδοτικές αρμοδιότητες τις οποίες αναλαμβάνει το ΑΣΕ είναι: α) να γνωμοδοτεί για τους διορισμούς, τις προαγωγές ή τις μεταθέσεις του προσωπικού των προαναφερθέντων σχολών, β) να

ελεγκτικές του αρμοδιότητες, όπως η διενέργεια επιθεωρήσεων στις Παιδαγωγικές Ακαδημίες μία φορά το χρόνο. Με τον Α.Ν.1296/1938⁷, ο οποίος συμπληρώνει ή τροποποιεί σημεία του Α.Ν. 767, οι ελεγκτικές του αρμοδιότητες επεκτείνονται και σε άλλα ιδρύματα εκπαίδευσης, όπως τη Γυμναστική Ακαδημία και τα Διδασκαλεία Μέσης Εκπαίδευσης, Νηπιαγωγών και Οικοκυρικών (Χαροκόπειος Σχολή). Ταυτόχρονα το ΑΣΕ αποκτά με το Α.Ν. 1296 και πειθαρχικές αρμοδιότητες, όπως να ασκεί πειθαρχική εξουσία σε παραπτώματα των μελών του ΑΕΣΣΕ, ένα νέο όργανο που συστήνεται την περίοδο αυτή και παρουσιάζεται στη συνέχεια.

β) Για πρώτη φορά με το νέο αυτό νόμο, εισάγονται στη διοίκηση της εκπαίδευσης οι «Γενικοί Επιθεωρητές της Στοιχειώδους Εκπαιδευσεως».⁸ Με τον Α.Ν. 767 δημιουργούνται έξι τέτοιες θέσεις ενώ με τον Α.Ν. 1296 προστίθεται ακόμα μία. Τα δημοτικά σχολεία της ελληνικής επικράτειας χωρίζονται έτσι σε επτά

καταρτίζει αναλυτικές οδηγίες «δια την ορθήν και επιστημονικήν εκτέλεσιν του έργου των επιθεωρητών», γ) να γνωμοδοτεί για παροχή άδειας λειτουργίας σε ιδιωτικά σχολεία της μέσης εκπαίδευσης, δ) να αποφαινεται «περί της χρησιμότητος εκδιδόμενων βιβλίων», να συντάσσει οδηγίες για την ποσότητα και την ύλη των διδακτικών βιβλίων, όπως επίσης να συντάσσει τα αναλυτικά και ωρολόγια προγράμματα των μαθημάτων και των δύο βαθμίδων, ε) να προΐσταται των συνεδρίων όλων των κατηγοριών (γενικών επιθεωρητών, επιθεωρητών και διευθυντών Παιδαγωγικών Ακαδημιών), στ) να παρασκευάζει τα σχέδια νόμων, διαταγμάτων και εγκυκλίων. Κανένα διάταγμα δεν δημοσιεύεται εάν πριν δεν έχει γνωμοδοτήσει το ΑΣΕ και ζ) να υποβάλλει στο Υπουργείο ετήσια έκθεση πεπραγμένων με τις προτάσεις του για «τα ενδεικνυόμενα δια την βελτίωσιν της εκπαιδευσεως μέτρα».

⁷Αν. Νόμος 1296/1938, «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 767/1937 περί διοικήσεως της εκπαιδευσεως», στο ΦΕΚ. 254/7 -Ιουλ-1938, τεύχ. Α'.

⁸ Γενικοί επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσης μπορούσαν να γίνουν: α) αυτοί που υπηρέτησαν ως μόνιμοι εκπαιδευτικοί σύμβουλοι στα προηγούμενα συμβούλια, β) οι διευθυντές με προϋπηρεσία τουλάχιστον δύο χρόνων των Παιδαγωγικών Ακαδημιών ή των Διδασκαλείων της δημοτικής, γ) οι πτυχιούχοι της φιλοσοφικής ή θεολογικής των ελληνικών πανεπιστημίων με αποδείξεις διετών φροντιστηριακών ασκήσεων σε πανεπιστήμια της Ευρώπης ή Αμερικής και με πενταετή υπηρεσία σε σχολεία της δημοτικής ή μέσης εκπαίδευσης, δ) οι επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσης με τις ίδιες σπουδές όπως παραπάνω στο εξωτερικό και δεκαετή προϋπηρεσία ως επιθεωρητές ή διευθυντές διδασκαλείων δημοτικής εκπαίδευσης και ε) (με συμπλήρωμα του αν. νόμου 1296), οι επιθεωρητές με απλά δεκαετή «ευδόκιμη» προϋπηρεσία ως επιθεωρητές. Οι γενικοί επιθεωρητές τιμωρούνταν με επίπληξη, πρόστιμο μέχρι 500 δρχ., πρόστιμο όσο ο μηνιαίος μισθός, προσωρινή απόλυση μέχρι τριών μηνών και με οριστική απόλυση. Όλες τις ποινές τις επιβάλλει ο υπουργός. Τις τρεις πρώτες ποινές μπορεί να τις επιβάλλει απ' ευθείας ο ίδιος, ενώ τις δύο τελευταίες με σχετική απόφαση πρώτα του ΑΣΕ.

διευρυμένες εκπαιδευτικές περιφέρειες, όπου σε κάθε μία συστήνεται και από ένα «Ανώτερο Εποπτικό Συμβούλιο Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως (ΑΕΣΣΕ)». Με το μέτρο αυτό παύει η «κηδεμονία» της δημοτικής από τη μέση εκπαίδευση, η οποία ξεκίνησε από το 1895 (με το Ν. ΒΤΜΘ)⁹. Οι λόγοι αυτής της «χειραφέτησης» φαίνεται να σχετίζονται αφενός με εξελίξεις που αφορούν την ίδια την δημοτική εκπαίδευση (επέκταση σχολικού δικτύου, αριθμός μαθητών- εκπαιδευτικών- επιθεωρητών) και αφετέρου με τις εκπαιδευτικές και πολιτικές προτεραιότητες των κυρίαρχων δυνάμεων στη συγκυρία. Οι προτεραιότητες αυτές φαίνεται να προκρίνουν την ισχυροποίηση του κρατικού ελέγχου στο όνομα της αποκέντρωσης.

Το «Ανώτερο Εποπτικό Συμβούλιο της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως» (ΑΕΣΣΕ) είναι τριμελές. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η σύνθεσή του. Το απαρτίζουν ο γενικός επιθεωρητής, ο διευθυντής της Παιδαγωγικής Ακαδημίας που λειτουργεί στην έδρα του συμβουλίου¹⁰ και ένας ανώτερος αξιωματικός όπλου από το σώμα στρατού ή μεραρχία ή σύνταγμα, που έχουν την ίδια έδρα με αυτή του συμβουλίου. Τον αξιωματικό τον προτείνει ο διοικητής αυτών των μονάδων και αλλάζει κάθε χρόνο. Όπου δεν υπάρχει στρατιωτική μονάδα, τη θέση αυτή την καταλαμβάνει ένας εφέτης ή όπου κι αυτό δεν είναι δυνατόν, ο πρόεδρος των πρωτοδικών, με την παρατήρηση ότι πρόεδρος του οργάνου γίνεται «ο κατά βαθμόν ανώτερος, μεταξύ δε ομοιοβάθμων, ο αρχαιότερος». Η δικτατορία Μεταξά, διαπιστώνοντας ίσως ότι δεν αρκούσε η εφαρμογή του ιδιώνυμου, επιχειρεί να ελέγξει πιο δραστικά τις αντιλήψεις και τις πρακτικές των εκπαιδευτικών. Αξιοποιεί την κατεύθυνση «δι' υπαλλήλων του Κράτους αποκέντρωσις», αλλά στα πλαίσια της συγκυρίας επιχειρεί μια «ιδιότυπη σύμπτυξη» των ιδεολογικών και των κατασταλτικών μηχανισμών του κράτους. Η συμμετοχή «αξιωματικού όπλου» στα όργανα διοίκησης και εποπτείας τείνει να καταργήσει την όποια σχετική αυτονομία των ιδεολογικών μηχανισμών του κράτους. Ο έλεγχος των εκπαιδευτικών παίρνει έτσι χαρακτήρα πλήρους υποταγής στην κρατική εξουσία.

⁹ Νούτσος Χ., «Ο θεσμός του επιθεωρητή στην εκπαίδευση», στο *Πρακτικά Ημερίδας με θέμα: Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση σήμερα*, Διδασκαλείο «Δημ. Γληνός»- Σύλλογος Μετεκπαιδευομένων, ΑΠΘ- Π.Τ.Δ.Ε., Θεσσαλονίκη, Σεπτ. 2001, σ.10.

¹⁰ Σε περίπτωση που δεν λειτουργεί στην έδρα του Συμβουλίου Παιδαγωγική Ακαδημία, τη θέση του Δ/ντή την καταλαμβάνει ένας ακόμα Γενικός επιθεωρητής Μέσης εκπαίδευσης.

Αρμοδιότητες του ΑΕΣΣΕ¹¹ είναι: α) να ασκεί εποπτεία στα Εποπτικά Συμβούλια της Στοιχ. Εκπαίδευσης, τους επιθεωρητές και τα σχολεία που υπάγονται στη περιφέρειά του, β) να προτείνει τη μετάθεση των επιθεωρητών εντός της περιφέρειας, καθώς επίσης και να ασκεί και πειθαρχική εξουσία επάνω τους, όπως και στα υπόλοιπα μέλη του εποπτικού συμβουλίου, αφού αποφασίζει για την τιμωρία τους ή και την απόλυση των επιθεωρητών και για τα πειθαρχικά παραπτώματα των υπολοίπων. Θέτει στη διάθεση του ΑΣΕ την απόφαση για μετάθεση ενός επιθεωρητή από περιφέρεια σε περιφέρεια (με τον Α.Ν. 1296 η αρμοδιότητα αυτή ανατίθεται στο Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο), γ) να τηρεί μητρώο ποιότητας των επιθεωρητών, γ) να προτείνει τη μετάθεση των εκπαιδευτικών από περιφέρεια σε περιφέρεια, δ) να λειτουργεί ως δευτεροβάθμιο όργανο των εποπτικών συμβουλίων, αφού στις αρμοδιότητές του είναι να κρίνει τις αποφάσεις των εποπτικών συμβουλίων σε ό,τι αφορά τις μεταθέσεις ή ποινές που επιβλήθηκαν σε εκπαιδευτικούς, με δικαίωμα να τις ακυρώνει ή να τις τροποποιεί. Εξετάζει επίσης τις ενστάσεις, τις οποίες καταθέτουν οι εκπαιδευτικοί, ε) να κρίνει τις αποφάσεις των εποπτικών συμβουλίων σε πειθαρχικά παραπτώματα των εκπαιδευτικών, οι οποίοι εργάζονται στα ιδιωτικά σχολεία της δημοτικής εκπαίδευσης, καθώς επίσης και ό,τι αφορά τα σχετικά με την ίδρυση αυτών, στ) να προτείνει τη χορήγηση αναρρωτικών αδειών πέρα των τριών μηνών σε εκπαιδευτικούς¹².

¹¹ Αντίστοιχα ορίζονται ανώτερα εποπτικά συμβούλια και για τη μέση εκπαίδευση (ΑΕΣΜΕ). Σ' αυτήν συστήνονται δώδεκα, κατά ανώτερο όριο, τέτοιες θέσεις γενικών επιθεωρητών, σε δώδεκα εκπαιδευτικές περιφέρειες της Ελλάδας (με τον αν. νόμο 1296 προστίθεται ακόμα μία). Γενικοί επιθεωρητές όμως της μέσης εκπαίδευσης με τον αν. νόμο 767 γίνονται και άλλοι δώδεκα και είναι: δύο Μαθηματικών, δύο Φυσικών, δύο Γυμναστικής, ένας της Σχολιατρικής Υπηρεσίας, ένας των μειονοτικών και ξένων σχολείων, ένας για τα σχολεία που λειτουργούν στο εξωτερικό, ένας της Μουσικής, και δύο των ξένων γλωσσών και τεχνικών μαθημάτων αντίστοιχα. Με επόμενο νόμο (αν. νόμος 1296) οι δύο τελευταίες θέσεις γενικών επιθεωρητών καταργήθηκαν.

¹² Εκτός από τα παραπάνω, το ΑΕΣΣΕ στον Α.Ν. 1296 προστίθενται κι άλλες αρμοδιότητες όπως: α) να τροποποιεί τις αποφάσεις των εποπτικών συμβουλίων, β) αναλαμβάνει να εκδικάζει τις ενστάσεις που γίνονται για τις προαγωγές των δασκάλων, γ) να γνωμοδοτεί για τις προαγωγές των επιθεωρητών δ) να διενεργεί τις αμοιβαίες αποσπάσεις των εκπαιδευτικών, επιτρέποντας στον γενικό επιθεωρητή να αποσπά εκπαιδευτικούς σε άλλη περιφέρεια για διάστημα «μη δυνάμενον να υπερβή το σχολικόν έτος». Το ΑΕΣΣΕ στην επόμενη συνεδρίασή του εγκρίνει ή τροποποιεί την συγκεκριμένη απόφαση του Γ. Επιθεωρητή.

- γ) Συντονιστικό ρόλο των ΑΕΣΣΕ (Δημοτικής) και ΑΕΣΜΕ (Μέσης εκπαίδευσης), αναλαμβάνει το «Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο» (ΚΕΣ), το οποίο συστήνεται γι' αυτό το λόγο. Μέλη του ΚΕΣ¹³ είναι δύο μέλη του Ανώτατου Συμβουλίου Εκπαιδύσεως, τα οποία ορίζονται γι' αυτό το σκοπό, οι έξι γενικοί επιθεωρητές της δημοτικής και οι έξι γενικοί επιθεωρητές της μέσης εκπαίδευσης, οι οποίοι ορίζονται από το ΑΣΕ ανά διετία. Το κεντρικό αυτό συμβούλιο χωρίζεται σε δύο τμήματα: της δημοτικής και μέσης αντίστοιχα, με πρόεδρο στο κάθε ένα το μέλος του ΑΣΕ και μέλη τους γενικούς επιθεωρητές της κάθε βαθμίδας, συγκροτώντας δύο νέα όργανα: το Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως (ΚΕΣΣΕ) και το Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο Μέσης Εκπαιδύσεως (ΚΕΣΜΕ).

δ) Στη βάση όλου αυτού του πολύπλοκου οικοδομήματος διοίκησης και εποπτείας της εκπαίδευσης υπάρχουν τα Εποπτικά Συμβούλια της Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως (ΕΣΣΕ). Με βάση τον Α.Ν. 767/1937 τα σχολεία της στοιχειώδους (δημοτικής) εκπαίδευσης κατανέμονται σε εκατό (100), κατά ανώτατο όριο, εκπαιδευτικές περιφέρειες. Οι εκατό αυτές εκπαιδευτικές περιφέρειες με τη σειρά τους κατανέμονται για πρώτη φορά σε «Εποπτικά Συμβούλια Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως» (ΕΣΣΕ¹⁴) όσα και οι νομοί της Ελλάδας. Έδρα τους έχουν την

¹³ Αρμοδιότητες του ΚΕΣ είναι: α) να κρίνει τις αποφάσεις των ΑΕΣΣΕ και ΑΕΣΜΕ σε ότι αφορά τις μεταθέσεις ή τις πειθαρχικές τιμωρίες των εκπαιδευτικών, β) να προτείνει τις μεταθέσεις των επιθεωρητών και των εκπαιδευτικών, της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης, από τη μια περιφέρεια στην άλλη είτε με αίτησή τους είτε «προς το συμφέρον της υπηρεσίας» και εκδικάζει τις ενστάσεις, γ) να προτείνει τη χορήγηση εκπαιδευτικών αδειών σε επιθεωρητές και εκπαιδευτικούς, δ) να προτείνει την ίδρυση ή κατάργηση σχολείων της μέσης εκπαίδευσης και ε) να καταρτίζει τους οριστικούς πίνακες προαγωγής των εκπαιδευτικών.

¹⁴ Οι αρμοδιότητες του ΕΣΣΕ είναι: α) να γνωματεύει για τις ανάγκες της εκπαίδευσης της περιφέρειάς του, την έναρξη και λήξη των μαθημάτων, όπου τοπικοί λόγοι επιβάλλουν κάτι τέτοιο, β) να προτείνει την σύσταση, προαγωγή, συγχώνευση, διαίρεση και κατάργηση δημοτικών σχολείων, νηπιαγωγείων και νυκτερινών σχολείων, γ) να τηρεί μητρώο και βιβλίο ποιότητας του εκπαιδευτικού. Σε περίπτωση μετάθεσής του το βιβλίο αυτό υποχρεώνεται να το στείλει ο πρόεδρος (δηλ. ο αξιωματικός) του εποπτικού συμβουλίου που ανήκε, στο νέο ΕΣΣΕ στο οποίο μετατίθεται, δ) να αποφασίζει για τη μετάθεση, την πειθαρχική τιμωρία και την απόλυση των δασκάλων της περιφέρειάς του και την πειθαρχική τιμωρία των εκπαιδευτικών των ιδιωτικών σχολείων. Ο εκπαιδευτικός, που πρόκειται να τιμωρηθεί, του δίνεται η δυνατότητα να υποστηρίξει μόνο προφορικά, μπροστά στο ΕΣΣΕ τις θέσεις του, ε) να θέτει στη διάθεση του ΑΕΣΣΕ τους εκπαιδευτικούς τους οποίους κρίνει ότι πρέπει να

πρωτεύουσα του κάθε νομού. Ενώ δηλαδή μέχρι τώρα υπήρχαν τόσα Εποπτικά Συμβούλια δημοτικής εκπαίδευσης όσα και οι εκπαιδευτικές περιφέρειες, στο εξής τα Εποπτικά Συμβούλια είναι όσα και οι νομοί της χώρας, περιλαμβάνοντας, σε αρκετές περιπτώσεις, πέραν της μίας εκπαιδευτικές περιφέρειες. Και εδώ, όπως συμβαίνει και στο ΑΕΣΣΕ, η σύνθεση του συμβουλίου είναι αποκαλυπτική των προθέσεων. Είναι τριμελή και αποτελούνται από έναν αξιωματικό όπλου της μονάδας που εδράζεται στο νομό (και σε περίπτωση μη ύπαρξης τέτοιας μονάδας από έναν πρωτοδίκη) και δύο επιθεωρητές. Πρόεδρος του ΕΣΣΕ γίνεται ο αξιωματικός (ή ο πρωτοδίκης σε περίπτωση απουσίας του).

Με αυτές τις ρυθμίσεις είναι φανερό πως η όλη συγκρότηση των Εποπτικών Συμβουλίων και η κατανομή τους στο σύνολο της χώρας παίρνουν συγκεντρωτικό χαρακτήρα, ο οποίος διευκολύνει την άσκηση αμεσότερου ελέγχου από την κρατική εξουσία. Στο άρθρο 8 του Α.Ν. 767 περιγράφεται, αποκλειστικά, το καθήκον του επιθεωρητή να ασκεί πειθαρχική εξουσία στο προσωπικό των σχολείων της περιφέρειάς του, ορίζοντας ότι μπορεί να επιβάλλει «ανεκκλήτως»¹⁵ τις ποινές της επίπληξης και του πρόστιμου μέχρι 300 δρχ. στους εκπαιδευτικούς¹⁶, ενώ για τις υπόλοιπες αρμοδιότητές του αναφέρεται αόριστα πως αυτές θα οριστούν με Β.Δ. που θα εκδοθεί στο μέλλον. Στον Α.Ν. 1296 προστίθεται ρύθμιση με την οποία κάθε επιθεωρητής, και των δύο βαθμίδων, είναι υποχρεωμένος να τηρεί «φύλλον ποιότητας» των εκπαιδευτικών της περιφέρειάς τους, «κατά τύπον ορισθησόμενον δι' αποφάσεως του Υπουργού» στο οποίο καταχωρεί: α) την κρίση του επιθεωρητή για το δάσκαλο «τουλάχιστον άπαξ κατ' έτος», β) τις ποινές που τυχόν του έχουν επιβληθεί, γ) τις άδειες που του χορηγήθηκαν και δ) «τας παρασχεθείσας υπό του

μετατεθούν, όταν τους θεωρεί ακατάλληλους για τα σχολεία στα οποία υπηρετούν, δίνοντας στο ΕΣΣΕ τη δυνατότητα ακόμα και να διατάξει την άμεση απομάκρυνση αυτών, και στ) να αποφασίζει (με τον Α.Ν. 1296 να προτείνει προς το ΑΕΣΣΕ) την χορήγηση αναρρωτικής άδειας μέχρι τριών μηνών σε εκπαιδευτικούς.

¹⁵ Ποινές δηλαδή που δεν ακυρώνονται ούτε δίνεται το δικαίωμα ένστασης.

¹⁶ Το έργο της «ανωτέρας παιδαγωγικής και καθόλου επιστημονικής εποπτείας του έργου του προσωπικού των δημοτικών σχολείων και νηπιαγωγείων και η καθοδήγησις αυτού και η άμεσος εποπτεία και ο έλεγχος των επιθεωρητών» ανήκει στους γενικούς επιθεωρητές της στοιχειώδους εκπαίδευσης που εισάγονται με αυτό το νόμο. Σχετικά βλ. άρθ. 15 του Α.Ν. 767. Μία σύγκριση του άρθρου 8 του αν. νόμου 767/1936, με το άρθρο 10 του νόμου 1242/1919 είναι αρκετή για να δείξει την έμφαση που αποδίδεται στον πειθαρχικό ρόλο των επιθεωρητών.

επιθεωρούμενου ιδιαίτερας υπηρεσίας προς το σχολείον, την νεολαίαν και την κοινωνίαν εν γένει»¹⁷.

Επιθεωρητές με βάση αυτό το νομοθέτημα μπορούν να διοριστούν οι πτυχιούχοι δημοδιδάσκαλοι «αμέμπτου ήθους» και με «ευδόκιμη πραγματική προϋπηρεσία» δέκα τουλάχιστον ετών σε δημόσια σχολεία, αφού πρώτα επιτύχουν σε διαγωνισμό, τον οποίο θα διενεργήσει μια επιτροπή του υπουργείου¹⁸. Για το σκοπό αυτό συντάσσεται πίνακας επιτυχόντων διάρκειας δύο ετών. Από τους επιτυχόντες θα προτιμούνται οι μετεκπαιδευθέντες στο Πανεπιστήμιο και οι πτυχιούχοι του Πανεπιστημίου. Αν ο πίνακας εξαντληθεί και υπάρχουν ακόμα κενές θέσεις προβλέπεται ότι επιθεωρητές μπορούν να γίνουν χωρίς συμμετοχή στο διαγωνισμό: α) οι «ευδοκίμως προϋπηρετήσαντες» ως τέτοιοι, β) οι διευθυντές, υποδιευθυντές ή καθηγητές των Παιδαγωγικών Ακαδημιών και διδασκαλείων (όλοι τους με προϋπηρεσία τουλάχιστον δύο χρόνων) και γ) Δημοδιδάσκαλοι που έχουν μετεκπαιδευτεί και έχουν προϋπηρεσία 15 χρόνια. Με την ρύθμιση αυτή ουσιαστικά ανοίγει ο δρόμος για απευθείας διορισμό δημοδιδασκάλων στη θέση επιθεωρητή, χωρίς να πραγματοποιείται διαγωνισμός, πράγμα που θα γίνει, όπως θα διαπιστώσουμε από το 1938.

Με τον Α.Ν. 1296/1938 οι παραπάνω ρυθμίσεις τροποποιούνται και ορίζεται ότι για να γίνει κάποιος επιθεωρητής χρειάζεται πρώτα να γνωμοδοτήσει θετικά το ΚΕΣΣΕ για πτυχιούχους δημοδιδασκάλους με άμεμπτο ήθος και ευδόκιμη πραγματική προϋπηρεσία δέκα τουλάχιστον ετών ή οκτώ, εάν έχουν προηγουμένως μετεκπαιδευτεί στο Πανεπιστήμιο. Η ρύθμιση αυτή προσδιορίζει με σαφήνεια τις προϋποθέσεις, οι οποίες απαιτούνται από τους δασκάλους, προκειμένου να διεκδικήσουν μια θέση επιθεωρητή κατά τη μεταξική περίοδο. Ο επιθεωρητής τέλος, όπως αναφέρει το σχετικό νομοθέτημα, μετατίθεται υποχρεωτικά μετά από οκτώ συνεχή έτη σε μία περιφέρεια, αλλά και νωρίτερα με αίτησή του ή «προς το συμφέρον της εκπαιδύσεως».

¹⁷ Σχετικά βλ., άρθρο 9 του Α.Ν. 1296/1938, ο.π.

¹⁸ Η επιτροπή αυτή προβλέπεται να αποτελείται από το διευθυντή Παιδείας του υπουργείου (ή σε περίπτωση αδυναμίας, του διευθυντή της Δημοτικής Εκπαίδευσης του υπουργείου), το διευθυντή της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Αθηνών και το γενικό επιθεωρητή της περιφέρειας Αθηνών. Σχετικά βλ. άρθρο 8 του συγκεκριμένου νόμου.

ε) Ιδιαίτερο ρόλο στη νέα αυτή δομή της διοίκησης, με βάση το νομοθέτημα, αναλαμβάνει και ο Νομάρχης. Θα τον συναντήσουμε αρκετές φορές μέσα στα άρθρα του νόμου να αναλαμβάνει διοικητικό- πειθαρχικό ρόλο στην εκπαίδευση. Συγκεκριμένα έχει το δικαίωμα: α) να επιβάλλει απευθείας τις ποινές της επίπληξης και του προστίμου μέχρι 500 δρχ. στους επιθεωρητές¹⁹ (δικαίωμα που έχει και ο γενικός επιθεωρητής) (άρθρο 10 του Α.Ν. 767), β) να μην εκτελεί αποφάσεις των εποπτικών συμβουλίων σε περιπτώσεις μεταθέσεων εκπαιδευτικών και των δύο βαθμίδων και να τις παραπέμπει στα ανώτερα εποπτικά συμβούλια όπου και οριστικά αποφαινόνται (άρθρο 25 του Α.Ν. 1296) γ) είναι αποδέκτης των αντιγράφων (σε πλήρη μορφή) των συνεδριάσεων του εποπτικού συμβουλίου (ΕΣΣΕ) κ.α.

Οι πράξεις όλων των κατηγοριών των εποπτικών συμβουλίων, τα οποία συστήνονται αυτή την περίοδο και στις δύο βαθμίδες, διακρίνονται σε προτάσεις, αποφάσεις και γνωμοδοτήσεις. Ο νόμος ορίζει ρητά πως τελικός αποδέκτης αυτών είναι ο υπουργός. Τις προτάσεις μπορεί να μη τις εκτελέσει, τις γνωμοδοτήσεις μπορεί να τις τροποποιήσει και τις αποφάσεις υποχρεώνεται να τις εκτελέσει μέχρι 15 ημέρες αφού τις παραλάβει (άρθρο 31 του νόμου 767).

Ένα χρόνο αργότερα (Οκτώβριος του 1939), όταν υπουργός Εθνικής Παιδείας αναλαμβάνει ο ίδιος ο Μεταξάς, γίνεται νέα τροποποίηση της επιθεώρησης και πλευρών της διοίκησης της εκπαίδευσης με τον Α.Ν. 2029/1939²⁰. Με βάση αυτό το νομοθέτημα συγκροτείται ένας νέος μηχανισμός δημιουργίας επιθεωρητών. Αρχικά, ιδρύονται με απόφαση του ΚΕΣΣΕ, πρότυπα δημοτικά σχολεία (ένα μονοτάξιο, ένα τριτάξιο και ένα εξατάξιο) στην εκπαιδευτική περιφέρεια του κάθε επιθεωρητή. Όπου λειτουργεί Παιδαγωγική Ακαδημία δεν χρειάζεται να ιδρυθούν τέτοια σχολεία, αφού είναι γνωστό ότι λειτουργούν ήδη, από προηγούμενες ρυθμίσεις, πρότυπα σχολεία δίπλα σε αυτές. Στα πρότυπα σχολεία τοποθετούνται με μετάθεση, κατόπιν εξετάσεων που διενεργούνται ανά διετία σε κάθε γενική επιθεώρηση, δάσκαλοι και δασκάλες με συγκεκριμένη αναλογία. Δηλαδή στα μονοθέσια διορίζονται μόνο άντρες, στα τριθέσια δύο άντρες έναντι μίας γυναίκας και στα εξαθέσια τέσσερις άντρες έναντι δύο γυναικών. Για να συμμετέχει κάποιος στο διαγωνισμό για την

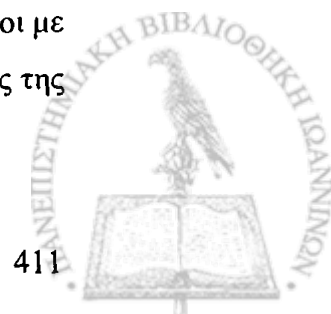
¹⁹ Χαρακτηριστικό είναι επίσης ότι ενώ στο νόμο 767 (άρθ. 10) δινόταν το δικαίωμα της ένστασης στον επιθεωρητή σε απόφαση του ανώτερου εποπτικού συμβουλίου, με το νόμο 1296 (άρθ. 6) το δικαίωμα αυτό καταργείται.

²⁰ Σχετικά βλ. ΦΕΚ 447/ 19 Οκτ. 1939, τεύχος Α'.

κατάληψη μιας τέτοιας θέσης θα πρέπει να είναι πτυχιούχος Διδασκαλείου ή Παιδαγωγικής Ακαδημίας, να έχει «ευδόκιμη υπηρεσία και άμεμπτο ήθος», να μην είναι πάνω από 40 ετών και ειδικά για τους άντρες να έχουν πριν μετεκπαιδευτεί «επιτυχώς» στο Πανεπιστήμιο. Από τον πίνακα των επιτυχόντων, όσοι έχουν τιμωρηθεί στο παρελθόν με πειθαρχική ποινή ανώτερη του προστίμου των 300δρχ., διαγράφονται. Εάν αυτό συμβεί κατά τη διάρκεια της θητείας τους σε αυτά τα σχολεία, υποχρεωτικά μετατίθενται. Το ίδιο θα συμβεί εάν υπερβούν το 45^ο έτος ηλικίας τους. Οι εκπαιδευτικοί που θα παραμείνουν θα επιθεωρούνται υποχρεωτικά από τον οικείο επιθεωρητή δύο φορές τουλάχιστον το χρόνο, από δε τον γενικό επιθεωρητή μία φορά τουλάχιστον το χρόνο. Η κάθε επιθεώρηση θα είναι εξαντλητική και θα συμπληρώνεται λεπτομερής έκθεση, η οποία θα στέλνεται προς το ΚΕΣΣΕ. Το ΚΕΣΣΕ με τη σειρά του «επί τη βάση των συγκεντρωμένων εκθέσεων και λοιπών κρινομένων παρά τούτου αναγκαίων στοιχείων», θα προβαίνει μέσω ενός μέλους του σε δική του επιθεώρηση αυτών των σχολείων και θα αποφαινεται «δι' ητιολογημένης πράξεώς του [...] περί των εκ των υπηρετούντων εις τα σχολεία ταύτα ευδοκιμούντων εκδήλως, τόσον ως διδασκάλων όσον και ως υπαλλήλων εν γένει περί της σειράς της εν γένει ικανότητός των». Θα προβαίνει δηλαδή σε συγκρότηση ενός πίνακα με αξιολογική κατάταξη των εκπαιδευτικών αυτών. Με βάση αυτόν τον πίνακα, οι συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί θα διορίζονται ως δόκιμοι επιθεωρητές για μια διετία κι έπειτα «κατά πρότασιν του ΚΕΣΣΕ μετ' ειδικήν έκθεσιν του οικείου Γενικού Επιθεωρητού Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως» θα μονιμοποιούνται.

Σε ό,τι αφορά το υπόλοιπο σώμα των δασκάλων, τους οποίους δεν αφορά η παραπάνω υπηρεσιακή εξέλιξη, στο σχετικό νομοθέτημα ακολουθείται και γι' αυτούς αντίστοιχη πρακτική, δηλ. η χρησιμοποίηση «εξωσχολικών» παραγόντων ελέγχου (νομάρχης, αξιωματικός) και η ύπαρξη «θετικής» έκθεσης του αρμόδιου επιθεωρητή, στην οποία να τεκμηριώνεται η «ευδόκιμη υπηρεσία», προκειμένου να πιστοποιηθεί η «ποιότητα» του δασκάλου. Η υπηρεσιακή έκθεση και τα ειδικά «εθνικά» χαρακτηριστικά που απαιτεί, ανάγεται σε βασικό κριτήριο υπηρεσιακής εξέλιξης κατά την περίοδο της μεταξικής δικτατορίας.

Με βάση τα παραπάνω παρατηρούμε ότι οι δάσκαλοι έρχονται αντιμέτωποι με ένα ιδιαίτερα αυταρχικό θεσμικό πλαίσιο. Συγκεκριμένα σε τρεις βασικούς τομείς της υπαλληλικής σχέσης των δασκάλων προβλέπονται τα εξής:

α) Διορισμός των δημοδιδασκάλων: Οριστική τοποθέτηση σε οργανικές θέσεις μιας περιφέρειας γίνονται με πράξη του Νομάρχη στηριγμένη σε απόφαση του οικείου ΕΣΣΕ «λαμβανομένων υπ' όψιν, προς το συμφέρον της υπηρεσίας, κατά πρώτον των αναγκών των ευδοκίμως υπηρετούντων εκπαιδευτικών λειτουργών και ακολούθως των διορισθέντων»²¹, δίνοντας στον ενδιαφερόμενο δάσκαλο το δικαίωμα της ένστασης στην απόφαση του ΕΣΣΕ.

- Ιδιαίτερη αναφορά γίνεται σε όσους δημοδιδασκάλους επιθυμούν να αναδιοριστούν σε κενές θέσεις δημοτικών σχολείων, θέτοντας ως κριτήρια την προϋπηρεσία τους σε κρατικά δημοτικά σχολεία και «εφ' όσον έχουν προσφέρει αποδεδειγμένως εθνικάς υπηρεσίας, κατά πρότασιν του οικείου Γενικού Διοικητού ή Νομάρχου»²².

β) Προαγωγή των δημοδιδασκάλων: Στο νομοθέτημα ορίζεται πως προαγωγή από τη μια κατηγορία στην άλλη, πλην της τελευταίας γίνεται με τη συμπλήρωση του απαιτούμενου χρόνου διδασκαλικής υπηρεσίας «στηριζομένην εις ειδικήν έκθεσιν του οικείου Επιθεωρητού Δημοτικών Σχολείων, ευδόκιμον εν γένει υπηρεσίαν και επιτυχόντες εις εξέτασιν, [..]. Ο αποτυχών κατά την εξέτασιν υποχρεούται να προσέλθη προς νέαν εξέτασιν κατά το επόμενον έτος και εν Δευτέρα αποτυχία κατά το μεθεπόμενον. Ο αποτυχών και εκ τρίτου εισάγεται υπό του αρμοδίου Επιθεωρητού εις το οικείον ΕΣΣΕ προς οριστικήν απόλυσιν λόγω επαγγελματικής ανεπαρκείας ανεπιδέκτου βελτιώσεως. Ο μη εμφανιζόμενος αδικαιολογήτως ή διακόπτων αδικαιολογήτως την εξέτασιν θεωρείται αποτυχών. Οι εκ των περιλαμβανομένων εις τον πίνακα προακτέων τιμωρούμενοι δι' αποφάσεως του οικείου συμβουλίου δια ποινής ανωτέρας του προστίμου δραχμών 300 κηρύσσονται στάσιμοι δια της αυτής αποφάσεως, διά της οποίας ορίζεται συγχρόνως και η διάρκεια της στασιμότητας»²³.

γ) Πειθαρχικές ποινές των δημοδιδασκάλων: Αυτές ιεραρχούνται σε τέσσερις κατηγορίες: 1) η επίπληξη, 2) το πρόστιμο μέχρι το μισό του μισθού, 3) η προσωρινή απόλυση μέχρι τρεις μήνες, με αντίστοιχη μείωση στο μισό των αποδοχών τους και 4) η οριστική απόλυση.

²¹ Άρθρο 8, του Α.Ν. 2029, ο.π.

²² Στο ίδιο ο.π.

²³ Άρθρο 11, του Α.Ν. 2029, ο.π.

Στις αρχές του 1940 ψηφίζεται και νέος αναγκαστικός νόμος, ο οποίος αφορά την διοίκηση της εκπαίδευσης. Είναι ο Α.Ν. 2180/1940²⁴. Ουσιαστικά αποτελεί την κωδικοποίηση και συγκέντρωση όλων των νομοθετημάτων που αφορούν την διοίκηση της εκπαίδευσης, από την έναρξη της δικτατορίας Μεταξά. Δεν παρατηρούνται βασικές αποκλίσεις από τις ρυθμίσεις που προηγήθηκαν. Οι διαφοροποιήσεις, οι οποίες εισάγονται, σχετίζονται με επιμέρους ζητήματα και αφορούν παρεμβάσεις πάνω στην αποτελεσματικότερη άσκηση του επιθεωρητικού ελέγχου. Συνοπτικά αυτές είναι:

α) Την αύξηση από πέντε σε δεκαπέντε έτη της προϋπηρεσίας σε σχολεία αυτών που μπορούν να γίνουν μέλη του ΑΕΣ και είναι πτυχιούχοι της Φιλοσοφικής, Θεολογικής κ.α. σχολών.

β) Τον ορισμό τριών διευθυντών δημοτικών σχολείων της περιφέρειας ενός επιθεωρητή, οι οποίοι «βοηθούν» στη «ταχείαν διεκπεραίωσιν των υποβαλλομένων κατά του διδακτικού προσωπικού παραπόνων ή καταγγελιών».

γ) Την υποχρεωτική μετάθεση ενός επιθεωρητή σε άλλη περιφέρεια έπειτα από πέντε συνεχή χρόνια.

δ) Την προεδρία στα ΕΣΣΕ την αναλαμβάνει τώρα ο κατά βαθμόν ανώτερος και «επί ισοβάθμων» ο αρχαιότερος και όχι αποκλειστικά ο αξιωματικός όπως ίσχυε. Η παρουσία του αξιωματικού όπλου στα ΕΣΣΕ εξακολουθεί να υφίσταται.

ε) Την δυνατότητα που έχει ο επιθεωρητής της στοιχειώδους εκπαίδευσης να αποσπά μέχρι ένα μήνα εκπαιδευτικούς σε «εξαιρετική ανάγκη» απευθείας χωρίς να προηγείται απόφαση του ΕΣΣΕ αλλά να έπεται.

στ) Την αύξηση των διευρυμένων περιφερειών των εποπτικών συμβουλίων (ΑΕΣΣΕ) από επτά σε εννέα.

ζ) Την αύξηση από πέντε σε δέκα έτη της απαιτούμενης προϋπηρεσίας των πτυχιούχων της φιλοσοφικής κα σχολών που επιθυμούν να γίνουν γενικοί επιθεωρητές της στοιχειώδους εκπαίδευσης στα ΑΕΣΣΕ.

²⁴ Αν. Νόμος 2180/1940, «Περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως των διατάξεων του Α.Ν. 767 περί διοικήσεως της εκπαίδευσεως και των διατάξεων δια των οποίων συνεπληρώθη και ετροποποιήθη ούτος», στο ΦΕΚ 14/12- Ιαν- 1940, τεύχ.Α'.

η) Την σύσταση Εποπτικού Συμβουλίου Ιδιωτικών Εκπαιδευτηρίων (ΕΣΙΕ) από τέσσερα μέλη με έδρα την Αθήνα, και

θ) Την άσκηση πειθαρχικής εξουσίας επί των εκπαιδευτικών που βρίσκονται σε εκπαιδευτική άδεια και μετεκπαιδούνται στα Πανεπιστήμια, στα γεωργικά φροντιστήρια και στα Διδασκαλεία της Μέσης εκπαίδευσης ή των αποσπασμένων σε σχολεία άλλης περιφέρειας, από τα οικεία εποπτικά συμβούλια του τόπου που εδράζουν αυτά. Επίσης, με ειδικό άρθρο, ορίζεται η μετάθεση εκπαιδευτικών «προς το συμφέρον της υπηρεσίας», αφού όπως χαρακτηριστικά διατυπώνεται: «δυνάμει να ενεργηθή εξαιρετικώς και κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους, όταν η παραμονή τούτου εις το σχολείον, εις το οποίον ανήκει οργανικώς, έχει καταστή επιβλαβής εις βαθμόν μη επιτρέποντα άνευ σοβαράς ζημίας του σχολείου την αναβολήν της μεταθέσεως...»²⁵.

Μια ουσιαστική διαφοροποίηση, στο ζήτημα των επιθεωρητών, υπάρχει στο νόμο αυτό με το άρθρο 8, όπου επιτρέπει στην κυβέρνηση να διορίζει επιθεωρητές αρχικά ως δόκιμους για μια διετία κι έπειτα με ειδική έκθεση του οικείου γενικού επιθεωρητή Στοιχ. Εκπαιδύσεως ως μόνιμους. Ο Στ. Φίλος σχετικά αναφέρει ότι το 4μηνο Μάρτιος- Ιούνιος του 1940 διορίστηκαν 24 τέτοιοι επιθεωρητές, οι οποίοι αντιστοιχούσαν στο 25% των οργανικών θέσεων του εποπτικού προσωπικού. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν «φίλα προσκείμενοι» στην κυβέρνηση Μεταξά και κατάγονταν από την ιδιαίτερη πατρίδα του υφυπουργού Παιδείας Σπέντζα. Μάλιστα σε αρκετούς από αυτούς υπήρξε αρνητική εισήγηση του αρμόδιου οργάνου Κ.Ε.Σ.Σ.Ε. πράγμα που δημιούργησε σκάνδαλο. Γι' αυτό με τον Α.Ν. 2517/1940²⁶ που ακολούθησε, αποφασίστηκε να μη γίνονται επιθεωρητές όσοι δεν είχαν μετεκπαιδευτεί στο Πανεπιστήμιο²⁷ και σε όσες περιπτώσεις είχε συμβεί αυτό (αφού υπήρξαν τέτοιες περιπτώσεις²⁸), υποχρεώνονταν με βάση το νόμο να παρακολουθήσουν τα μαθήματα της μετεκπαίδευσης, υπολογιζόμενος αυτός ο χρόνος ως εκπαιδευτική άδεια.

²⁵ Άρθρο 69 του Α.Ν. 2180/1940, ο.π.

²⁶ Αν. Νόμος 2517/1940, «Περί ρυθμίσεως ζητημάτων της αρμοδιότητας του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας» στο ΦΕΚ 266/31- Αυγ- 1940, τεύχ.Α'.

²⁷ Άρθρο 28 του Αν. Νόμου 2517/1940, ο.π.

²⁸ Σχετικά βλπ. Φίλος Στ., *Το χρονικό ενός θεσμού...* κτλ., ο.π., σ.100.

Ο Ι. Μεταξάς, το διάστημα της δικτατορίας του, εισήγαγε νέα στοιχεία για την εποχή του, προκειμένου να στηρίξει το αδύναμο καθεστώς του. Σύμφωνα με τη σχετική βιβλιογραφία θεωρείται επισφαλές να χαρακτηριστεί ως καθαρά φασιστικό το καθεστώς του Μεταξά, αφού μια σειρά αντιφατικών μέτρων αναιρούν αυτό το χαρακτηρισμό²⁹. Το βέβαιο είναι ότι το κόμμα του Μεταξά μιμήθηκε πρακτικές φασιστικών καθεστώτων και κυρίως των δύο βασικών ευρωπαϊκών: του ιταλικού και του γερμανικού. Το κύριο στοιχείο που εισήγαγε ήταν η προπαγάνδα, την οποία επιχείρησε να εφαρμόσει σε πολλές υπηρεσίες και μηχανισμούς, όπως στην τέχνη και στα νεοεισαχθέντα τότε μέσα όπως ήταν ο κινηματογράφος και το ραδιόφωνο³⁰. Το σχολείο την μεταξική περίοδο αξιοποιήθηκε ως αυστηρά ελεγχόμενος κρατικός μηχανισμός και αποτέλεσε επίσης προνομιακό πεδίο παρέμβασης. Η «Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας» (ΕΟΝ) η οποία συστήθηκε από τη δικτατορία³¹ εντάσσεται κι αυτή στην προσπάθεια να εξασφαλιστούν προϋποθέσεις ιδεολογικής παρέμβασης στον ευαίσθητο χώρο της νεολαίας με σκοπό να «σφυρηλατηθούν» οι νέοι με συγκεκριμένες αξίες, ώστε να αποτελέσουν το μελλοντικό υποστηρικτικό λαϊκό δυναμικό των απόψεών της. Επικεφαλής της όλης οργανωτικής προσπάθειας ανέλαβε ο ίδιος ο Μεταξάς. Οι δάσκαλοι και κυρίως οι επιθεωρητές υποχρεώθηκαν να αποτελέσουν τους καθοδηγητές και οργανωτές της ΕΟΝ σε τοπικό και περιφερειακό

²⁹ Χαρακτηριστικό παράδειγμα η ξεκάθαρη πρόοδος της 4^{ης} Αυγούστου στην αγγλική εξωτερική πολιτική. Σχετικά με το χαρακτήρα της μεταξικής δικτατορίας, ως υπερασπιστή του αστικού καθεστώτος βλ. Mark Mazower, *Greece and the inter-war economic crisis*, Οξφόρδη, 1991, σ. 302-305. Ο επιστημονικός διάλογος για την πολιτική του Μεταξά, ουσιαστικά ξεκινά στην Ελλάδα από τον Απρίλιο του 1984 με το συνέδριο «Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση. Η Ελλάδα 1936-1944», τα πρακτικά του οποίου εκδίδονται σε τόμο το 1989, με επιμέλεια του Χ. Φλάισερ και του Ν. Σβορώνου από το Μορφωτικό Ίδρυμα της Αγροτικής Τράπεζας. Άλλες μελέτες που ασχολήθηκαν με τα χαρακτηριστικά του καθεστώτος του Μεταξά είναι: Λιναρδάτος Σπ., *Η εξωτερική πολιτική της 4^{ης} Αυγούστου*, Αθήνα, 1975, Κολιόπουλος Ι., *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος, 1935-1941: ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1985, Προκόπης Παλασράτης «Εξωτερική Πολιτική», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα*, επιμ. Χρ. Χατζηιωσήφ, τ. Β2, Αθήνα, 2003, σ.

³⁰ Σχετικά βλ. την εργασία του Βαγγέλη Αγ., *Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα.....*, Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2006, η οποία διαπραγματεύεται τα ζητήματα της προπαγάνδας στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας

³¹ Σχετικά με το θεσμικό πλαίσιο της οργάνωσης αυτής βλ. Α.Ν. 334/1936, στο περ. *Ερμής*, 1-11 Δεκ. 1936, σ. 276-277.

επίπεδο. Έτσι το διάστημα αυτό ο εκπαιδευτικός κόσμος υποχρεώνεται θεσμικά, να υλοποιήσει τα σχέδια ιδεολογικής παρέμβασης της δικτατορίας.³²

³² Χαρακτηριστικές είναι οι σχετικές εγκύκλιοι που εκδίδονται την εποχή αυτή και αφορούν τη «βοήθεια» των σχολείων στο έργο της ΕΟΝ, καθώς επίσης και την υποχρεωτική προώθηση του περιοδικού της, «Η ΝΕΟΛΑΙΑ», ανάμεσα στους μαθητές. Σχετικά αναφέρουμε τις εγκυκλίους: α) αριθ. εγκυκ 89/ αριθ. πρωτ 93897/ 4 Σεπ 1940 «Περί του περιοδικού «Η Νεολαία», στο οποίο αναφέρεται χαρακτηριστικά: «Το περιοδικόν «η ΝΕΟΛΑΙΑ» του οποίου η ύλη, τερπνή και διδακτική, ανταποκρίνεται πλήρως στους σκοπούς της Εθνικής Παιδείας, ως την αντιλαμβάνεται και την απαιτεί το Κράτος της 4^{ης} Αυγούστου, σκοπούς ηθικής και Εθνικής διαπαιδαγωγήσεως της Νεολαίας, πρέπει να καταστεί ο αχώριστος σύντροφος των μαθητών, όχι, βεβαίως, δια της μεθόδου της υποχρεωτικής κυκλοφορίας, αλλά δια μέσων που θα καταστήσουν την κυκλοφορία ταύτην αναγκαία δια τους μαθητάς. Η χρησιμοποίησις δηλαδή, των δημοσιευμάτων της «ΝΕΟΛΑΙΑΣ» εις τα μαθήματα της Εθνικής αγωγής, Νεοελληνικών αναγνωσμάτων και των θεμάτων εκθέσεων θα καταστήση το επίσημον τούτο όργανον της ΕΟΝ ένα απαραίτητο σχολικόν βοήθημα δια τον μαθητήν, αλλά και ένα τερπνόν φίλον, που θα αποτελέση δι αυτόν το καλλίτερον και ωφελιμότερον εξωσχολικόν ανάγνωσμα. Οι Γενικοί Επιθεωρηταί και Επιθεωρηταί, ως και οι Διευθυνταί των Σχολείων, δέον να αναλάβωσι προσωπικώς την οργάνωσιν της κυκλοφορίας, είτε δια της εγγραφής συνδρομητών μεταξύ των μαθητών, είτε διά της δημιουργίας αναγνωστών κατά το εφαρμοσθέν μέχρι τούδε σύστημα εν τοις σχολείοις», β) αριθ εγκυκ. 121/ αριθ πρωτ. 89444/ 12 Σεπ 1939, στην οποία επισημαίνεται πάλι πως «Εντελλόμεθα προς τούτο, όπως οι κ.κ. Επιθεωρηταί και Διευθυνταί των σχολείων παρακολουθήσουν προσωπικώς το ζήτημα της διαδόσεως του περιοδικού η «ΝΕΟΛΑΙΑ» μεταξύ των μαθητών, φροντίζοντες δια κατάλληλων ομιλιών, εκθέσεων λαμβανομένων εκ του περιεχομένου του περιοδικού και δι' αναγνώσεων εκ τούτου, όπως η «ΝΕΟΛΑΙΑ» γίνη το κυριώτερον εξωσχολικόν ανάγνωσμα της μαθητιώσης Νεολαίας», γ) αριθ εγκυκ 141/ αριθμ πρωτ 98898/ 9 Οκτ 1939, «Περί ενεργού συμβολής των εκπαιδευτικών εις το έργον της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας», όπου σημειώνεται χαρακτηριστικά: «Δια της γενικεύσεως της εγγραφής πάντων των μαθητών εις την ΕΟΝ είναι πρόδηλον, ότι τα Σχολεία του Κράτους καθίστανται πλέον φυτώρια και κυψέλαι των μελών της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας [...] Οι εκπαιδευτικοί εν γένει λειτουργοί καθίστανται πραγματικοί σκαπανείς, εκτός της πνευματικής, και της ηθικής και της εθνικής μορφώσεως των νέων [...] Άλλως εις το μέλλον δεν είναι δυνατόν να θεωρήται ως υπηρεσία του εκπαιδευτικού επαρκής η εκτέλεσις του τυπικού μέρους της διδασκαλίας, αλλ' η εκπλήρωσις του πλήρους μορφωτικού σκοπού του επιδιωκομένου υπό του Σχολείου ομού μετά της Εθνικής Οργανώσεως Νεολαίας», δ) αριθ εγκυκ 180 με αριθμ πρωτ 118174/20 Νοε 1939 «Περί των σχολείων υποβοήθησις του έργου της ΕΟΝ και αι υποχρεώσεις των μαθητών προς αυτήν», στην οποία περιγράφονται μια σειρά υποχρεώσεις και δράσεις των μαθητών σε συνεργασία με τους δασκάλους τους, όπως η διδασκαλία του μαθήματος της εθνικής και ηθικής αγωγής, η ενασχόληση των μαθητών στους σχηματισμούς της ΕΟΝ, ο εκκλησιασμός των μαθητών, η απονομή χαιρετισμού και οι εκδηλώσεις σεβασμού κ.α, και τέλος ε) αριθμ εγκυκ 137 με αριθμ πρωτ 96431/ 3 Οκτ 1939 «Περί της 7^{ης} Νοεμβρίου, ως ημέρας ιστορικής λόγω καθιερώσεως του θεσμού της ΕΟΝ στην οποία καλούνται οι Διευθυντές των σχολείων να υποβάλουν εκθέσεις «επί της

Ο Ι. Μεταξάς αμέσως μετά την κατάληψη της εξουσίας, δήλωσε με σαφήνεια το ιδεολογικό στίγμα του καθεστώτος του και τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής του πολιτικής³³. Σε λόγο του, ο οποίος γίνεται έπειτα από μια αιφνιδιαστική απαίτηση παρέλασης των μαθητών και δασκάλων της Θεσσαλονίκης, (είναι χαρακτηριστική η εμμονή του Μεταξά, την οποία και «κληροδότησε» στις επόμενες κυβερνήσεις, στις «στρατιωτικού τύπου» μαθητικές παρελάσεις καθώς επίσης και η ιδιαίτερη βαρύτητα που έδωσε στο μάθημα της γυμναστικής), περιγράφει τα βασικά χαρακτηριστικά της εκπαιδευτικής πολιτικής την οποία προτίθεται να ακολουθήσει. Τα στοιχεία που τη συνθέτουν είναι:

α) Ο Ι. Μεταξάς δηλώνει άμεσα την υποταγή της εκπαίδευσης στο «Νέον Κράτος». Συγκεκριμένα αναφέρει: «Πρώτον οφείλω να σας πω ότι την εκπαίδευσιν της νεολαίας έχει απόλυτον δικαίωμα να διευθύνη το Κράτος, σύμφωνα με τας ιδέας και τους σκοπούς του». Χαρακτηριστικό είναι και το πώς εννοεί το ρόλο των εκπαιδευτικών: «Δεν ημπορώ εις κανένα και εις καμμίαν από εσάς να επιτρέψω να έχη ιδέας διαφορετικές από εκείνας του Κράτους. Και απαιτώ, μάλιστα, όχι μόνον να έχετε τας ιδέας αυτάς, αλλά και να τας πιστεύετε και να εργάζεσθε σύμφωνα με αυτάς με ενθουσιασμόν. Εάν κανείς ή καμμία από σας ήθελε έχη διαφορετικές ιδέας- πράγμα το οποίον δεν πιστεύω- καλύτερα είναι να παύση να εργάζεται δια την εκπαίδευσιν των παιδιών. Τόσον περισσότερο έχω το δικαίωμα να έχω την απαίτησιν αυτήν, όσον το σημερινόν Κράτος είναι Κράτος, καθαρώς Εθνικόν, δηλαδή αι ιδέαι του και αι σκέψεις του δια την νεολαίαν την πατρίδος είναι καθαρώς ελληνικαί και κατά συνέπειαν δεν επιτρέπεται εις κανένα και καμμίαν από εσάς να μη έχη τας αυτάς ιδέας με το Κράτος. Διότι όταν το Κράτος το σημερινόν θέλει να εξασφαλίση την νεολαίαν υπέρ της ελληνικής πατρίδος, θα παραμερίση με αυστηρότητα κάθε εμπόδιον». Η απαίτηση του Μεταξά δεν είναι κάτι το νέο για το σώμα των δασκάλων. Παρόμοιες αντιλήψεις είχε καταθέσει και το προηγούμενο

διεξαγωγής της Εορτής ταύτης προς τους κ.κ. Νομάρχας, και εν αντιγράφω προς ημάς, δια των αρμοδίων Επιθεωρητών, εντελλομένων την παρακολούθησιν της κατά τον αρμόζοντα τρόπον εκτελέσεως της παρούσης». Όλες οι προαναφερόμενες εγκύκλιοι βρέθηκαν στο αρχείο του Δημοτικού Σχολείου Τραγανού Ηλείας. Ευχαριστώ θερμά το διευθυντή του Δημοτικού σχολείου Τραγανού κ. Π. Μαραζιώτη, για τη δυνατότητα που μου έδωσε να μελετήσω το αρχείο του σχολείου, καθώς επίσης και για τη διευκόλυνση που μου παρείχε στην αποδελτίωσή του.

³³ Σχετικά βλ. «Βαρουσήμαντος λόγος του κ. Μεταξά προς τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς Θεσσαλονίκης», στο περ. *Ερμής*, τεύχος 626, 1-11 Νοε. 1936, Αθήναι, σ. 234-235

διάστημα ο Γ. Παπανδρέου, απευθυνόμενος προς το σύνολο της εκπαιδευτικής κοινότητας στο γνωστό κείμενο «Τα ιδανικά της δημοκρατικής παιδείας». Στο κείμενο αυτό ο Παπανδρέου δήλωνε: «Εφ' όσον όμως η εκπαίδευσις ανήκει εις το Κράτος, είναι προφανές ότι οφείλει [ο δάσκαλος] να είναι φορέας του πνεύματος της Πολιτείας, κατ' εντολήν της οποίας λειτουργεί. [...]. Διδάσκαλοι όμως, οι οποίοι τυχόν δεν συμφωνούν, διότι προτιμούν είτε την Ανατροπήν είτε την Αντίδρασιν, δικαιούνται, βεβαίως, να διατηρήσουν τας πεποιθήσεις των, αλλά όχι τας θέσεις των»³⁴. Φυσικά δεν μπορεί παρά να πάρει κανείς υπόψη του τη διαφορετική συγκυρία, στην οποία διατυπώνονται οι παραπάνω απόψεις. Το κοινό στοιχείο ανάμεσα στις δύο περιόδους είναι η αντίληψη για τη σχέση εκπαίδευσης και εκπαιδευτικών με το Κράτος.

β) Ως προς το περιεχόμενο της εκπαίδευσης ο Ι. Μεταξάς απευθυνόμενος προς του δασκάλους τους ζητά: «Πρώτα – πρώτα να τα κάμετε [σημ. τους μαθητές] αληθινά ελληνόπουλα και ελληνοπούλες, έχετε δε δια να τα ενθουσιάσετε μια τέτοια πατρίδα σαν την δικήν μας. Και περισσότερο υλικό από κάθε άλλο έθνος.[...] Πρέπει να τα μάθετε να είναι πειθαρχικά διότι ανήκουν εις ένα σύνολον, προς το οποίον πρέπει να εναρμονίζονται και να μην κάνει το κάθε ένα ό, τι του κατεβαίνει εις το κεφάλι του. Πρέπει να τα μάθετε ότι ελευθερία χωρίς τάξιν και πειθαρχίαν είναι αναρχία. Το άλλο πράγμα που θέλω να σας συστήσω είναι, ότι πρέπει να τους αναπτύξετε το θρησκευτικόν συναίσθημα[...] Εκείνο που θέλω είναι να πιστεύουν εις την ανωτέραν δύναμιν του Θεού και να υποτάσσονται εις αυτήν. Θέλω να ζήσουν σαν Έλληνες χριστιανοί.[...] Το τρίτον πλέον πράγμα που σας ζητώ είναι να μην περιορίζεσθε εις το να αποκτούν τα παιδιά ξηρόν φορτίον γνώσεων[...] Κύριον έργον σας είναι η διάπλασις του χαρακτήρος των και η ανάπτυξις της θεληματικότητός των»³⁵.

Παρόμοιες απόψεις, περισσότερο αναπτυγμένες, θα διατυπώσει και ο ύπουργός Παιδείας Κ. Γεωργακόπουλος με την ευκαιρία της έναρξης της νέας σχολικής χρονιάς 1936-37 σε εγκύκλιό του προς τους δασκάλους³⁶. Στην εγκύκλιο

³⁴ Σχετικά βλ. Παπανδρέου Γ., «Τα ιδανικά της δημοκρατικής παιδείας», στο περ. *Ερμής*, τεύχος 502, Αθήναι, 20 Φεβ. 1932, σ. 678-681.

³⁵ Λόγος του Μεταξά, ο.π. σ. 234-235.

³⁶ Σχετικά βλ. Εγκύκλιος 413, με αρθ. Πρωτ.76854/17-10-1936, «Προς άπαντας τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς». Η εγκύκλιος δημοσιεύθηκε στο περιοδικό *Ερμής* με τίτλο: «Ο ύπουργός της Παιδείας κ.

αυτή θα επιμείνει στη διδασκαλία μιας ορισμένης αντίληψης, προσαρμοσμένης στα δεδομένα των ιδεολογικών αναφορών του «Νέου Κράτους», της Ιστορίας, των Θρησκευτικών και της Εθνικής Αγωγής³⁷.

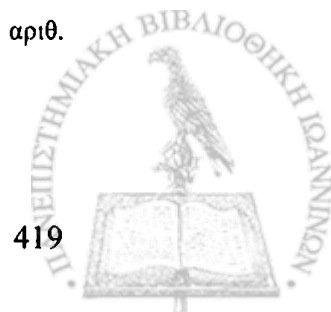
Σε νεότερη εγκύκλιο του Κ. Γεωργακόπουλου, αυτή τη φορά προς τους επιθεωρητές, θα οριστούν ακριβώς τα πλαίσια, εντός των οποίων, θα πραγματοποιηθούν οι παραπάνω στόχοι³⁸. Καταρχήν, ο υπουργός στην εγκύκλιο αυτή θα ορίσει εκ νέου το σκοπό του θεσμού των επιθεωρητών ως εξής: «Την άσκηση της εποπτείας και του πάσης φύσεως ελέγχου επί των επιθεωρουμένων δι' οργάνων περιορισμένης τοπικής περιφέρειας, ήτοι την άσκηση λειτουργιών, τας οποίας (άνευ των επιθεωρητών) είναι φύσει αδύνατον να ασκήση η κεντρική υπηρεσία του Υπουργείου της Παιδείας. Επομένως σεις είσθε ο οφθαλμός της Κυβερνήσεως εν τη περιφέρειά σας, το όργανον του Κράτους δια του οποίου εμφανίζεται τούτο εν τη εκπαιδευτική αρμοδιότητί του και ενεργεί συμφώνως προς τους σχετικούς νόμους και διατάγματα»³⁹. Τα παραπάνω αποτελούν προϋπόθεση για να προχωρήσει ο υπουργός στην εξής επισήμανση: «Πρωτίστως δέον να έχητε υπ' όψει σας ότι είσθε υπεύθυνοι απέναντι εμού δια τους υφ' υμάς εκπαιδευτικούς λειτουργούς. Ανεπάρκεια, παραβάσεις, αντιδράσεις, ηθικά παραπτώματα οιοδήποτε εξ αυτών μη παρατηρούμενα και μη ελεγχόμενα δεόντως υφ' υμών σας καθιστούν συνυπευθύνους μετά του πταιστού και θα επισύρουν εφ' υμών τας αναλόγους

Γεωργακόπουλος προς τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς. Διχασμός, κοινοβουλευτισμός, κομμουνισμός, εκπαίδευσις- Το καθήκον των διδασκάλων- Αι νέαι κατευθύνσεις», περ. Ερμής, έτος ΙΖ', τεύχος 628, Αθήναι, 21-12-1936/ 1-1-1937, σ.282-284.

³⁷ Ένα απόσπασμα της εγκυκλίου είναι χαρακτηριστικό των αντιλήψεων αυτών: «Καθ' όλην την μακράίωνα ιστορίαν του ο Ελληνισμός έχει να επιδείξη, ως κυριωτάτην αρετήν του, πλην της πνευματικής υπεροχής του, την άφθαστον φιλοπατριάν του. Οι Λεωνίδαι δεν έλειψαν ποτέ από την Ελλάδα[..] Αλλά και σήμερα τα παραδείγματα ταύτα είναι άφθονα. Εχρειάσθη ολόκληρος η κομματική ανευλάβεια προς παν υγιές και ηθικόν, ο 20ετής διχασμός και η κομμουνιστική προπαγάνδα δια να καλύψουν υπό παχύ στρώμα λήθης τα ηρωικά κατορθώματα των συγχρόνων Ελλήνων. Οι γονείς των μαθητών σας και οι πλείστοι εξ υμών είσθε οι δημιουργοί νέας δόξης της Ελλάδος». Σχετικά βλ. στο ίδιο ο.π.

³⁸ Σχετικά βλ. Εγκύκλιος με αριθμ. Πρωτ. 33257/ 26-4-1937, «Προς τους κ.κ. γενικούς επιθεωρητάς των σχολείων και τους επιθεωρητάς της δημοτικής εκπαίδευσως», στο περ. Ερμής, έτος ΙΗ', αριθ. τεύχους 636, Αθήναι, 1 Μαΐου 1937, σ. 10.

³⁹ Στο ίδιο, ο.π.

κυρώσεις»⁴⁰. Ως προς δε την επάρκεια των επιθεωρηθέντων, ανάμεσα στα άλλα, ο υπουργός θα επισημάνει: «Πάσα ανεπάρκεια, πάσα ακαταλληλότης δια την εκπλήρωσιν του μεγάλου τούτου σκοπού, δεν είνε δυνατόν να κριθή ως θα εκρίνετο ανάλογος περίπτωσης οιουδήποτε άλλου δημοσίου λειτουργού. Διότι η ανεπάρκεια αύτη και η ακαταλληλότης έχουν άμεσον αντίκτυπον επί της μορφώσεως και του ψυχικού εξοπλισμού ωρισμένου αριθμού Ελληνοπαίδων και δημιουργούν κινδύνους δυναμένους να επιφέρουν εις το μέλλον καταστροφάς». Ως προς το ηθικό κύρος ο υπουργός θα επιμείνει: «Παρεκτροπαί εν τω κοινωνικώ βίω εκθέτουσαι το γόητρον του εκπαιδευτικού λειτουργού πρέπει να τιμωρώνται αμέσως και αυστηρώς. Βίος αναξιοπρεπής, εμφάνις ανάρμοστος προς την θέσιν του διδασκάλου, επέμβασις του εις ζητήματα ξένα προς την εκπαίδευσιν και τας συναφείς ή και γενικωτέρας ηθικάς κοινωνικάς επιδιώξεις πρέπει να ελέγχωνται»⁴¹. Τέλος, ως προς την προσαρμογή στις κατευθύνσεις του νέου κράτους ο υπουργός θα επισημάνει: «Το έργον τούτο πρέπει να συντελεσθή διά κοινής προσπάθειας όλων των Ελλήνων, ιδιαίτατα όμως και κατά πρώτιστον λόγον των εκπαιδευτικών λειτουργών. Η κυβέρνησις τοιούτους επιδιώκουσα σκοπούς, εξασφάλισα δικαιοσύνην και ισοπολιτείαν δι' όλους τους Έλληνας, μη έχουσα ουδεμίαν κομματικήν ή ιδιοτελή επιδίωξιν, αξιοί να συναντά εν τω προσώπω των κρατικών υπαλλήλων και δη των εκπαιδευτικών ειλικρινείς και αφωσιωμένους συνεργάτας. Οι μη θέλοντες να την ακολουθήσουν εις το δημιουργικόν έργον της δεν δύνανται να αποτελούν μέλη της κρατικής λειτουργίας, οι δε αντιδρώντες εις αυτό πρέπει να πατάσσωνται ως εχθροί της πατρίδος»⁴².

Συνοψίζοντας, διαπιστώνουμε πως από το 1933 μέχρι το 1940 η μεταβενιζελική πολιτική και εκπαιδευτική πραγματικότητα καθορίζεται από συντακτικές πράξεις, αναγκαστικούς νόμους και δικτατορίες. Ο έλεγχος των εποπτικών και διοικητικών μηχανισμών περνά στα χέρια των συντηρητικών δυνάμεων. Όπως είναι φυσικό η κατάσταση αυτή επηρέασε και την εκπαίδευση. Στο διάστημα αυτό η κρατική εξουσία επιχείρησε τη σταδιακή ανανέωση του εποπτικού μηχανισμού, με κύριο κριτήριο τον ιδεολογικό έλεγχο του «φρονήματος» των επιθεωρητών που θα τον στελεχώσουν. Υπολογίζεται, όπως φαίνεται από τον πίνακα

⁴⁰ Στο ίδιο, ο.π.

⁴¹ Στο ίδιο, ο.π.

⁴² Στο ίδιο, ο.π.

διορισμών για τις θέσεις επιθεωρητών, ο οποίος ακολουθεί, από το 1933-1940, το 70% των θέσεων ανανεώθηκαν και καλύφθηκαν με πρόσωπα προσκείμενα στις ιδεολογικές αντιλήψεις των φιλοβασιλικών και συντηρητικών. Όπως θα διαπιστώσουμε, από τις 100 εκπαιδευτικές περιφέρειες τις οποίες όριζε ο Α.Ν. 767, οι 67 δόθηκαν σε εκπαιδευτικούς οι οποίοι κατέλαβαν θέση επιθεωρητή το διάστημα 1933-1940. Από αυτούς οι 28 διορίστηκαν με διαγωνισμό, οι 33 με απευθείας διορισμό, οι 3 με αναδιορισμό και τέλος οι υπόλοιποι 3 υπήρξαν καθηγητές διδασκαλείων και τοποθετήθηκαν με απευθείας διορισμό.

Ο άμεσος χαρακτήρας του ελέγχου της κρατικής εξουσίας στη μορφή και το περιεχόμενο της επιθεώρησης έχει ομόλογες συνέπειες στο τρόπο άσκησης του επιθεωρητικού ελέγχου, τις σχολικές και διδακτικές πρακτικές και τους εκπαιδευτικούς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5. Διορισμοί επιθεωρητών δημοτικής εκπαίδευσης το διάστημα 1933- 1940.

α/α	Όνοματεπώνυμο επιθεωρητή	Έτος διορισμού	Τρόπος διορισμού
-	Π. Τσακίρης	1933	Αναδιορισμός (ακύρωση)
-	Μ. Παπαδάκης	1933	Αναδιορισμός (ακύρωση)
-	Π. Μπακανάκης	1933	Αναδιορισμός (ακύρωση) *1
1	Μ. Σιγάλας	1934	Με διαγωνισμό
2	Α. Δεληγιώργης	1934	Με διαγωνισμό
3	Τζ. Τζακιάς	1934	Με διαγωνισμό
4	Ε. Φιλιππίδης	1934	Με διαγωνισμό *2
5	Ι. Τουρνάς	1935	Με διαγωνισμό
6	Π. Τσακίρης	1935	Αναδιορισμός
7	Μ. Παπαδάκης	1935	Αναδιορισμός
8	Γ. Γκόλφης	1935	Αναδιορισμός
9	Ι. Παθούλης	1935	Με διαγωνισμό *3
10	Θ. Φωτεινόπουλος	1935	Με διαγωνισμό
11	Γ. Κυτίνος	1935	Με διαγωνισμό

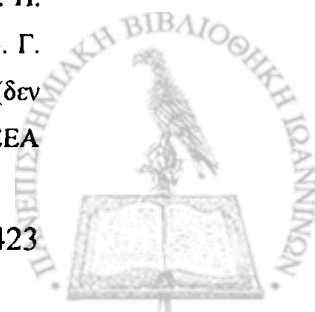

12	Α. Λέκκας	1935	Με διαγωνισμό
13	Γ. Παπαϊωάννου	1935	Με διαγωνισμό
14	Τ. Παπαθεοδώρου	1935	Με διαγωνισμό
15	Γ. Στάθης	1937	Με διαγωνισμό *4
16	Ε. Παπαϊωάννου	1937	Με διαγωνισμό
17	Ν. Αριδάς	1937	Με διαγωνισμό
18	Δ. Βάντζιος	1937	Με διαγωνισμό
19	Σ. Γκόνος	1937	Με διαγωνισμό
20	Γ. Χατζής	1937	Με διαγωνισμό
21	Β. Παρλαβάντζας	1937	Με διαγωνισμό
22	Α. Αλεξόπουλος	1937	Με διαγωνισμό
23	Κ. Σταυρινίδης	1937	Με διαγωνισμό
24	Μ. Μάζης	1937	Με διαγωνισμό
25	Γ. Μανιάτης	1937	Με διαγωνισμό
26	Χ. Κούρος	1937	Με διαγωνισμό *5
27	Α. Σπυρόπουλος	1937	Με διαγωνισμό
28	Φ. Οικονόμου	1937	Με διαγωνισμό
29	Γ. Λουκάκης	1937	Διορισμός (καθηγητής Δ/λείου)
30	Ε. Κωνσταντόπουλος	1937	Διορισμός (καθηγητής Δ/λείου)
31	Π. Παπαδάς	1937	Με διαγωνισμό *6
32	Δ. Γαρδίκας	1937	Διορισμός (δ/ντής Δ/λείου)
33	Γ. Γκουρομίχος	1937	Με διαγωνισμό
34	Χ. Γεωργόπουλος	1937	Με διαγωνισμό
35	Δ. Μάγος	1938	Διορισμός *7
36	Δ. Γιαννιάς	1938	Διορισμός
37	Κ. Μπάλλας	1938	Διορισμός
38	Γ. Βλάχος	1938	Διορισμός
39	Σ. Λότσης	1938	Διορισμός
40	Μ. Ματθαιάσος	1938	Διορισμός
41	Η. Βασιλείου	1938	Διορισμός
42	Γ. Μαρίνης	1938	Διορισμός
43	Ε. Καραμήτσος	1938	Διορισμός

44	Δ. Γερουλάνος	1940	Διορισμός
45-	Ν. Σπαθής	1940	Διορισμός
46	Χ. Κοντόπουλος	1940	Διορισμός
47	Γ. Σακελλάρης	1940	Διορισμός
48	Ι. Παπαϊωάννου	1940	Διορισμός
49	Α. Πετσάλας	1940	Διορισμός
50	Π. Κουντουριώτης	1940	Διορισμός
51	Α. Δημόπουλος	1940	Διορισμός
52	Γ. Στράτος	1940	Διορισμός
53	Δ. Μπάρκουλας	1940	Διορισμός
54	Π. Νινιός	1940	Διορισμός
55	Χ. Στεργιόπουλος	1940	Διορισμός
56	Κ. Κολοβός	1940	Διορισμός
57	Κ. Χαραλαμπόπουλος	1940	Διορισμός
58	Σ. Λαζαρίδης	1940	Διορισμός
59	Ν. Ψωμόπουλος	1940	Διορισμός
60	Γ. Παναγιωτόπουλος	1940	Διορισμός
61	Ε. Παπαδόπουλος	1940	Διορισμός
62	Α. Παπανδρέου	1940	Διορισμός
63	Ι. Αθανασόπουλος	1940	Διορισμός
64	Π. Κασιμάτης	1940	Διορισμός
65	Γ. Πιάς	1940	Διορισμός * 8
66	Κ. Σάχνικας	1940	Διορισμός
67	Γ. Αγγελόπουλος	1940	Διορισμός

*1. Ο αναδιορισμός των τριών αυτών επιθεωρητών ακυρώθηκε, έπειτα από προσφυγή στο Στ Ε του Γ. Πριμικήρη γιατί με βάση τον πίνακα επιτυχόντων, με διαγωνισμό, του 1932 ήταν δεύτερος στη λίστα αλλά δεν διορίστηκε. Αντίθετα οι Σιγάλας, Δεληγιώργης και Τζακιάς διορίστηκαν. Ο πίνακας επιτυχόντων του 1932 με σειρά κατάταξης ήταν: 1. Μ. Σιγάλας, 2. Γ. Πριμικήρης (δεν διορίστηκε ποτέ), 3. Α. Δεληγιώργης, 4. Τ. Τζακιάς, 5. Κ. Τζανετής (δεν διορίστηκε ποτέ), 6. Η. Θεοδώρου (διορίστηκε από την ΠΕΕΑ το 1944 επιθεωρητής στη Λέσβο), 7. Σ. Βεληβάσης (δεν διορίστηκε ποτέ), 8. Κ. Πυργιωτάκης (δεν διορίστηκε ποτέ), 9. Ε. Φιλιππίδης, 10. Δ. Βάντζιος, 11. Ι. Τουρνάς, 12. Π. Παπαδάς, 13. Χ. Κοντόπουλος, 14. Α. Καμπάνης (δεν διορίστηκε ποτέ), 15. Γ. Παπαϊωάννου, 16. Γ. Μιχαλόπουλος (δεν διορίστηκε ποτέ), 17. Ν. Σταρίδας (δεν διορίστηκε ποτέ), 19. Γ. Κολόμβος (δεν διορίστηκε ποτέ), 20. Ι. Στάθης (δεν διορίστηκε ποτέ) και 21. Α. Τσικάρης (διορίστηκε από την ΠΕΕΑ

το 1944 επιθεωρητής στην Έδεσσα). Η παράθεση της κατάταξης σε συνδυασμό με τους διορισμούς που αναφέρονται σε παρένθεση, περιγράφουν ξεκάθαρα τις υπερβάσεις που έγιναν στους διορισμούς επιθεωρητών που ακολούθησαν.

*2. Διορίστηκε με βάση τον πίνακα επιτυχόντων του 1932 αλλά ως ένατος χρειάστηκε να «προσπεράσει» τους 5 (+1 τον Πριμικήρη) που υπήρχαν πριν από αυτόν.

*3. Για τους Φωτεινόπουλο, Παθούλη και Κυτίνο το 1935 είχε καταγγελθεί στον τύπο, με βάση τα όσα αναφέρει σχετικά ο Σ. Φίλος, ότι ως δάσκαλοι του Πειραματικού σχολείου του Παν. Αθηνών, μεσολάβησε στο διορισμό τους ο Ν. Εξαρχόπουλος, ο οποίος τότε ήταν επόπτης στο συγκεκριμένο σχολείο.

*4. Ο Πίνακας των επιτυχόντων του 1937, με διαγωνισμό, περιλαμβάνει όλους όσους αναφέρονται στο έτος 1937, πλην των Αναστάσιου Τιρλιλή και Δημήτρη Γερορρίζου, οι οποίοι ως 15^{ος} και 16^{ος} αντίστοιχα στον πίνακα δεν διορίστηκαν ποτέ. Αντίθετα ο 17^{ος} στη σειρά Γεώργιος Γκουρομήχος διορίστηκε, παρακάμπτοντας τους δύο προηγούμενους. Ο Σ. Φίλος αναφέρει πως ο Γκουρομήχος άλλαξε στην πορεία πολιτική άποψη, αφού κατά τη διάρκεια της κατοχής έλαβε ενεργό μέρος στην Εθνική Αντίσταση. Το ίδιο συνέβη και με τους επιθεωρητές Χαράλαμπο Γεωργόπουλο και Ευάγγελο Καραμήτσο. Το 1937 διορίστηκαν (χωρίς συμμετοχή σε διαγωνισμό) και δύο καθηγητές διδασκαλείου, ο Γ. Λουκάκης καθηγητής του Διδασκαλείου Κοζάνης και ο Ε. Κωνσταντόπουλος καθηγητής Διδασκαλείου Λαμίας.

*5. Ο Χρίστος Κούρος κατά τη διάρκεια της δικτατορίας Μεταξά τέθηκε σε εξάμηνη διαθεσιμότητα, γιατί κρίθηκε ως «ακατάλληλος» (ΦΕΚ 122/28-6-1940, τευχ. Γ').

*6. Ο Π. Παπαδάς ως πρόεδρος του διδασκαλικού συλλόγου Κορινθίας, πριν το 1928, είχε δημιουργήσει προβλήματα στον γνωστό δημοτικιστή επιθεωρητή Δ. Κοντογιάννη, ο οποίος υπηρετούσε τότε στην Κορινθία και τον οποίον αντικατέστησε έπειτα ο Β. Παπαγεωργίου.

*7. Από το χρονικό αυτό σημείο κι έπειτα (1938) η κατάληψη θέσης επιθεωρητή γίνεται με απευθείας διορισμό. Η επιλογή της μεταξικής δικτατορίας να διορίζει επιθεωρητές και όχι να διενεργεί διαγωνισμούς, εκτιμούμε πως διευκολύνει την επιλογή από πρόσωπα φίλα προσκείμενα στις αντιλήψεις της.

*8. Ο Γ. Πιάς ως έφεδρος υπολοχαγός, σκοτώθηκε στο μέτωπο το 1941.

β. Η θεσμική συγκρότηση της επιθεώρησης στην κατοχική περίοδο (1941-1944)

Η εμπλοκή της Ελλάδας στο β' παγκόσμιο πόλεμο και οι εξελίξεις που ακολούθησαν μέχρι την απελευθέρωση, ανέστειλαν πέρα από οτιδήποτε άλλο και το όποιο νομοθετικό έργο αφορούσε το θεσμό της επιθεώρησης. Από τη σχετική αρχειακή έρευνα που διενεργήσαμε δε διαπιστώσαμε την ύπαρξη κάποιων νομοθετημάτων αυτής της περιόδου, τα οποία να αναφέρονται στη ρύθμιση ζητημάτων επιθεώρησης. Η επίταξη των σχολικών κτηρίων από τα στρατεύματα κατοχής, η καταστροφή άλλων, η ελλιπής χρηματοδότηση και οι αντικειμενικές συνθήκες πολέμου που διαμορφώθηκαν, δεν επέτρεψαν την ομαλή λειτουργία του σχολικού δικτύου⁴³. Αρκετοί επιθεωρητές αποσπάστηκαν σε αστικά κέντρα, άλλοι βρέθηκαν στα πεδία των μαχών, μαζί με αρκετούς δασκάλους και άλλοι μένοντας στις θέσεις τους επιχείρησαν να λειτουργήσουν υποτυπωδώς τα δημοτικά σχολεία. Αρκετοί εκπαιδευτικοί, κυρίως της δημοτικής εκπαίδευσης, θα αποτελέσουν στη συνέχεια τον κύριο κορμό της αντιστασιακής δράσης, που θα αναπτυχθεί στον ελληνικό χώρο, απέναντι στις δυνάμεις κατοχής.

Σε σχέση με τα ζητήματα διοίκησης της εκπαίδευσης, αναφέρουμε μόνο το Νομοθετικό Διάταγμα 1755/17-Σεπ-1942 «Περί διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως», με το οποίο αντικαταστάθηκαν τα μέλη του εκπαιδευτικού συμβουλίου από τους απολυθέντες του 1937, με το κριτήριο της «στρατιωτικοποίησης» όμως να παραμένει σε ισχύ⁴⁴.

Την άνοιξη του 1944 η Π.Ε.Ε.Α. (Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης, πολιτική οργάνωση του ΕΑΜ), αφού διόρισε ως επιθεωρητές

⁴³ Αντιπαρέβαλε, πάνω σε αυτό το σημείο, τις επισημάνσεις του Α. Δημαρά, ο οποίος μιλά για «ολοκληρωτική εξάρθρωση του (εκπαιδευτικού) συστήματος», στο Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε*, Τεκμήρια ιστορίας, τόμ Β', Εστία, Αθήνα, 1998, σ. ν'.

⁴⁴ Για τις επιδιώξεις των κατοχικών κυβερνήσεων και τον ιδιαίτερο ρόλο τους βλ μεταξύ άλλων και: Λούλος Κ., «Διαρθρωτικές τομές και συνέχειες σε βασικούς μηχανισμούς εξουσίας διά μέσου των «εκκαθαρίσεων», 1936-1946, στο συλλογικό τόμο *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο, Τομές και συνέχειες*, επιμέλεια Χάγκεν Φλάισερ, τέταρτη έκδοση, εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα, 2003, σ. 291-307, καθώς επίσης και Σβορώνος Ν., «Τα κύρια προβλήματα της περιόδου 1940-1950», στο συλλογικό τόμο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1984.

μερικούς δασκάλους⁴⁵, τους έστειλε σε περιοχές που η ίδια έλεγχε για να οργανώσουν το σχολικό δίκτυο. Η κατάσταση που αντιμετώπισαν ήταν τραγική. Οι ελλείψεις σε κτιριακή υποδομή και τα κενά σε διδακτικό προσωπικό ήταν μεγάλα. Οι διορισμοί δασκάλων, στους οποίους προχώρησε η Π.Ε.Ε.Α., προκειμένου να λειτουργήσουν τα κλειστά δημοτικά σχολεία, δεν επαρκούσαν. Για το λόγο αυτό ιδρύθηκαν ειδικά φροντιστήρια παρασκευής διδακτικού προσωπικού τρίμηνης διάρκειας, με τα οποία επιχειρήθηκε να αντιμετωπιστεί η κατάσταση.

Θα πρέπει να επισημάνουμε ότι η όλη προσπάθεια της Π.Ε.Ε.Α. (με βασικούς υπεύθυνους τους Π. Κόκκαλη και Κ. Σωτηρίου για τα εκπαιδευτικά), για μια παιδεία «αληθινά λαοκρατική που να εξυπηρετεί τα συμφέροντα του δουλευτή λαού» είχαν ως προϋπόθεση τη δημιουργία αντίστοιχων κοινωνικών συνθηκών, οι οποίες αποτέλεσαν γενικότερο στόχο της προσπάθειας που είχε αναλάβει η αντιστασιακή δράση του ελληνικού λαού.

Τον Οκτώβρη του 1944, η κυβέρνηση «Εθνικής Ενώσεως» με πρωθυπουργό τον Γ. Παπανδρέου και μερικούς Εαμικούς υπουργούς στη σύνθεσή της, αναλαμβάνει την κυβέρνηση στην απελευθερωμένη Ελλάδα, φέρνοντας μαζί της τις συμφωνίες της Καζέρτας και του Λιβάνου. Ο επικυρίαρχος ρόλος των Άγγλων στα εσωτερικά ζητήματα της Ελλάδας επιβεβαιώνεται με την στρατιωτική παρουσία βρετανικών δυνάμεων στον ελληνικό χώρο. Η πολύπλευρη δυναμική του ΕΑΜ, η οποία είχε δομηθεί στα χρόνια του αντιφασιστικού αγώνα και μετέπειτα μέσω της δράσης της στην εθνικοαπελευθερωτική περίοδο, στεκόταν εμπόδιο στην προσπάθεια ανάκτησης της αστικής εξουσίας και των δομών της. Προτεραιότητα των συσπειρωμένων τώρα αστικών δυνάμεων προβάλλει η πολιτική και κοινωνική ήττα του ΕΑΜ. Ο Γ. Παπανδρέου, αμέσως μετά την ανάληψη της εξουσίας, θα στρέψει την προσοχή του προς αυτή την κατεύθυνση.

Το πρώτο βήμα του πρωθυπουργού σε σχέση με την εκπαίδευση ήταν η αγάθηση της «Γενικής Διευθύνσεως της Παιδείας» στο δημοτικιστή Ε. Παπανούτσο⁴⁶, στο κυβερνητικό σχήμα με Υπουργό Παιδείας τον συντηρητικό Π.

⁴⁵ Τα ονόματα των δασκάλων που διορίστηκαν επιθεωρητές παρατίθενται στο Φίλος Σ., *Το χρονικό ενός θεσμού..* κτλ., ο.π. σ. 103.

⁴⁶ Για την επιλογή του Ε. Παπανούτσου και τις συνδηλώσεις αυτού του εγχειρήματος βλ. Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της κομής και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα: 1944-1946*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003, σ.28-33.

Χατζηπάνο⁴⁷. Ο Γ. Παπανδρέου ήδη από τη πρώτη ανοικτή ομιλία του στην πλατεία Συντάγματος μίλησε για το Κράτος- «Όργανο», με το οποίο θα επιδιωκόταν η «εθνική και οικονομική αποκατάσταση». Το αμέσως επόμενο διάστημα εξαγγέλει το εκπαιδευτικό πρόγραμμα της κυβέρνησής του. Αίσθηση προκαλεί η πρόταση για την δομή της Μέσης εκπαίδευσης, η οποία σε σχέση με την μεταρρύθμιση του 1929 ανατρέπει βασικές πτυχές: Προτείνεται γυμνάσιο με διάρκεια φοίτησης 4 έτη κι έπειτα διετής κύκλος σπουδών σε κλασικό ή πρακτικό λύκειο. Όσο για το δημοτικό παραμένει στην αρχική θέση για εξάχρονη εκπαίδευση με μελλοντική προοπτική την αύξησή του σε δύο έτη ακόμη «επαγγελματικής εκπαίδευσης»⁴⁸.

Το ΕΑΜ, το οποίο αν και από την αρχή δεν επέμεινε στην ανάθεση του υπουργείου Παιδείας σε κάποιο μέλος του και απέρριψε σχετικές προτάσεις, απάντησε στις κυβερνητικές εξαγγελίες, καλώντας τον πρωθυπουργό να δράσει άμεσα στα «επείγοντα εκπαιδευτικά προβλήματα της μεταβατικής περιόδου». Κάλεσε τον πρωθυπουργό να μην παρασυρθεί σε αντιλαϊκές λύσεις και να ξεκαθαρίσει γρήγορα τις εκπαιδευτικές βαθμίδες από τα φιλομεταξικά και φιλοκατοχικά στοιχεία, μαζί με τα αντίστοιχα σχολικά εγχειρίδια που παρήχθησαν από το μεταξικό καθεστώς⁴⁹.

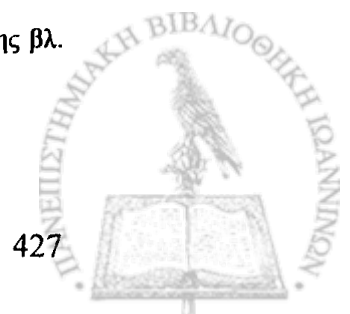
Το Δεκέμβρη του 1944 κατατίθεται νέος νόμος για τη διοίκηση της εκπαίδευσης. Όπως επισημαίνεται: «Για τη νέα ηγεσία του υπουργείου Παιδείας οι κατευθύνσεις της Εθνικής Παιδείας» ήταν άμεσα συναρτημένες με την εφαρμογή του νόμου 54 για τη διοίκηση της εκπαίδευσης⁵⁰. Τα γεγονότα όμως τα οποία μεσολάβησαν, τα γνωστά Δεκεμβριανά, προσθέτουν νέες παραμέτρους και μεταφέρουν ουσιαστικά την όποια εφαρμογή του αμέσως μετά τις εξελίξεις αυτές και τη συμφωνία της Βάρκιζας.

⁴⁷ Το πολιτικό προσωπικό του Υπουργείου θα συμπληρώσουν οι Δ. Τουλούπας γενικός γραμματέας, Θρ. Σταύρου διευθυντής Μέσης εκπαίδευσης και Θ. Παρασκευόπουλος διευθυντής Δημοτικής εκπαίδευσης. Τα μέλη αυτά όμως θα διοριστούν τον Μάρτη του 1945, γιατί μεσολάβησαν τα Δεκεμβριανά, τα οποία καθυστέρησαν τις εξελίξεις.

⁴⁸ Για τις πρωθυπουργικές εξαγγελίες πάνω στην εκπαίδευση βλ. Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της Καμήλας...*, ο.π. σ.34-35

⁴⁹ Την απάντηση στις κυβερνητικές εξαγγελίες την δίνει ο Κ. Σωτηρίου. Για το περιεχόμενό της βλ. στο ίδιο ο.π. σ. 36-37.

⁵⁰ Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας...*, ο.π. σ. 47.

γ. Η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου την περίοδο 1936-1944.

Ο Β. Παπαγεωργίου, όπως επισημάναμε και στην προηγούμενη ενότητα, το διάστημα 1935-1939 ασκεί τα επιθεωρητικά του καθήκοντα στην Ζάκυνθο. Από εκεί θα μετατεθεί στην Αμαλιάδα για να φύγει λίγο πριν την έναρξη των πολεμικών γεγονότων του 1940, για ένα διάστημα περίπου 10 μηνών, με μετάθεση στη Λαμία και το 1941 να επιστρέψει πάλι στην Αμαλιάδα και να παραμείνει μέχρι το τέλος της περιόδου.

Ένα χρόνο μετά την μετάθεσή του στη Ζάκυνθο ξεσπά η δικτατορία Μεταξά. Ο λόγος του προς τους δασκάλους της περιφέρειάς του, όπως τον παραθέσαμε, αποτελεί άραγε κοινή πρακτική, ανάλογη των τοποθετήσεων και άλλων επιθεωρητών την περίοδο αυτή; Με άλλα λόγια, αποτελεί και ως προς αυτό το σημείο τυπική περίπτωση επιθεωρητή;

Αν ξεφυλλίσουμε λίγο τα εκπαιδευτικά περιοδικά της εποχής και σταθούμε στις εγκυκλίους, που έστειλαν οι επιθεωρητές διαφόρων περιοχών προς τους δασκάλους τους την περίοδο αυτή, θα διαπιστώσουμε ότι φαίνεται να ακολουθούν παρόμοια πρακτική με αυτή του Β. Παπαγεωργίου. Για παράδειγμα παραθέτουμε τις εγκυκλίους των: α) Ηλία Βλάχου, επιθεωρητή τότε της Β' περιφέρειας Αθηνών, στην οποία μεταξύ άλλων αναφέρει: «Επί τη ενάρξει του σχολικού έτους απευθύνω προς υμάς θερμήν σύστασιν, όπως κατά την αρξαμένην ήδη νέαν περίοδον αναγεννήσεως της χώρας μας, μετά την αποκατάστασιν απολύτου ησυχίας και γαλήνης εν τω Κράτει, επιδείξητε ου μόνον την αυτήν, ως πρότερον, φιλοπονίαν, αλλ' έτι πλέον ειλικρινή αφοσίωσιν και εξαιρετικόν ενθουσιασμόν εν τη ασκήσει του σημαντικού επαγγέλματος εν ω ετάχθητε. Με τας νέας κατευθύνσεις αι οποίαι χαράσσονται δια την γενικήν αναδημιουργίαν του Κράτους υπό της Σης Κυβερνήσεως και ιδίως όσον άφορά την Παιδείαν, έχετε την ευκαιρίαν να αφωσιωθήτε απερισπάστως εις το έργον σας και να δείξητε ότι ο διδάσκαλος, όταν θελήση, είναι τω όντι ο κυριώτερος μοχλός της εθνικής αναγεννήσεως, διότι ο διδάσκαλος είναι εκείνος όστις θα εμπνεύση εις τας απαλές παιδικάς ψυχάς τα υψηλά θρησκευτικά, οικογενειακά και κοινωνικά

συναισθήματα.»⁵¹, β) Ιωάννη Καλλιγά, επιθεωρητή της Γ' περιφέρειας Αθηνών, ο οποίος με αφορμή το θάνατο του Κωνσταντίνου, ζητά από τους δασκάλους της περιφέρειάς του να διδάξουν στους μαθητές τους το μέγεθος της φιλοπατρίας του βασιλιά. Ανάμεσα στα άλλα επισημαίνει: «Μήπως μόνον η ιστορία έχει θέσιν εις την περιγραφὴν του ενδόξου παρελθόντος του Κωνσταντίνου; Έχει και παιδαγωγική, η οποία θα διαπλάττη την νέαν γενεάν με τα διδάγματα του μεγάλου αυτού Έλληνος και θα παρέχη εν πάσῃ στιγμῇ εις τον διδάσκαλον τα μέσα της ελληνικής αγωγῆς, της ελληνοπρεπούς μορφώσεως, της πειθαρχημένης ελευθερίας και πρωτοβουλίας και της προφυλάξεως της νεολαίας μας από πάσαν άλλην αντίθετον ιδέαν, τείνουσαν εις την διαφθοράν των ιδανικῶν των Ελλήνων»⁵², γ) του επιθεωρητή Διδυμοτείχου Ευρ. Φιλιππίδη, ο οποίος σημειώνει σε εγκύκλιό του: « Η Εθνική σημερινή Κυβέρνησις μας έχει στερεάν την απόφασιν να καταστήση και πάλιν την ένδοξον πατρίδα μας, πηγὴν μεγαουργίας και ευδαιμονίας. [...] Η φιλοπατρία είναι σύλληψις ελληνικής διανοίας και ελληνικής καρδίας. [...] Είναι γνωστόν εις όλους τους συναδέλφους ότι από πολλού τα τοιαύτα αισθήματα, ήρχισαν να αμβλύνωνται παρά τω ελληνικῷ λαῷ και δυστυχῶς ήρχισαν να αμβλύνωνται επιφόβως προοδευτικῶς. [...] Τρέφω μεγίστας ἐλπίδας προς τους συνεργάτας δημοδιδασκάλους της περιφερείας μας .. να υπομνήσω την γραπτὴν και άγραφον εντολήν ην εις αυτούς ανέθεσεν η Ελληνική Πατρίς»⁵³. Παρόμοιες αντιλήψεις θα διαπιστώσουμε κι από άλλους, όπως π.χ. τον επιθεωρητή Λήμνου Βασίλειο Παρλαβάντζα⁵⁴, τον επιθεωρητή Αχαΐας Γ. Ξυδιά⁵⁵, τον Γενικό

⁵¹ Σχετικά βλ. εγκύκλιος του Ηλ. Βλάχου με αριθ. πρωτ. 2002/2-9-1936, «Προς τους λειτουργούς της Δημ. Εκπαιδύσεως της Β' Περιφερείας Αθηνών, στο περ. *Ερμής*, έτος ΙΖ', αριθ. τεύχους 626, Αθήναι, 1-21 Νοεμ, 1936, σ. 238.

⁵² Σχετικά βλ. Ι. Καλλιγάς, εγκύκλιος «Προς τους κ.κ. δημοδιδασκάλους της περιφερείας», στο περ. *Ερμής*, έτος ΙΖ', τεύχος 628, Αθήναι, 21-12- 1936/ 1-1-1937, σ. 288.

⁵³ Σχετικά βλ. Ε. Φιλιππίδης, εγκύκλιος /18 Οκτωβρίου 1936, «Προς τους κ. κ. Διευθυντάς των σχολικῶν τμημάτων», στο ίδιο, ο.π.

⁵⁴ Σχετικά βλ. Β. Παρλαβάντζα, εγκύκλιος 343/8 Φεβ. 1937 «Προς τους κ.κ. Διευθυντάς των δημοτικῶν σχολείων και τους κ. κ. δημοδιδασκάλους αμοτέρων των φύλων της περιφερείας» ,στο περ. *Ερμής*, έτος ΙΖ', τεύχος 634, Αθήναι 1-11 Απριλίου 1937, σ. 408.

⁵⁵ Σχετικά βλ. Γ. Ξυδιάς, εγκύκλιος «Προς τους κ.κ. Δημοδιδασκάλους της Εκπαιδευτικής περιφερείας Πατρῶν. Διά των τμηματάρχων και διευθυντῶν των δημοτικῶν σχολείων, στο περ. *Ερμής*, έτος ΙΖ', τεύχος 623, Αθήναι 21 Σεπτεμβρίου 1936, σ. 195.

επιθεωρητή της 12^{ης} Εκπαιδευτικής Περιφέρειας (με έδρα τα Ιωάννινα), Δημήτριο Παπούλια⁵⁶ κ.α.

Είναι προφανές, από τα παραπάνω, ότι ο Β. Παπαγεωργίου, δεν ήταν ο μοναδικός επιθεωρητής, ο οποίος «υποδέχθηκε» την δικτατορία Μεταξά σε επίσημη ομιλία του ή έγγραφό του θετικά, με μια διάθεση έπαρσης και λυρισμού θα λέγαμε σε ορισμένα σημεία, δείχνοντας ότι υπάρχει συμφωνία με τα βασικά προτάγματα των ιδεολογικών αναφορών της. Δεν θα πρέπει να λησμονούμε, βεβαίως, και τα αντικειμενικά στενά περιθώρια διαφοροποιήσεων, που τυχόν διέθεταν οι επιθεωρητές στη συγκυρία που διαμορφωνόταν τότε. Οι επιθεωρητές φαίνεται πως το μήνυμα της συμμόρφωσης στις επιταγές της δικτατορίας, το έλαβαν πρώτοι και πειθάρχησαν. Σε κάθε περίπτωση η δικτατορία Μεταξά, το πρώτο διάστημα επιβολής της, δεν κινδύνευσε από το σώμα των επιθεωρητών. Οι ίδιοι έδειχναν πως ήταν πρόθυμοι να στηρίξουν τις βασικές επιλογές της και να συνεργαστούν, στα πλαίσια που όρισε το νέο θεσμικό πλαίσιο, για την επιτυχία του.

Η παρακολούθηση της επιθεωρητικής δράσης του Παπαγεωργίου, ως προς τις τρεις θεματικές κατηγορίες ανάλυσης τις οποίες έχουμε θέσει, θα μας επιτρέψει να διακρίνουμε τα όρια της σχετικής αυτονομίας που διέθετε το διάστημα 1937-1944 και να οδηγηθούμε, στο μέτρο του δυνατού, σε τυχόν γενικεύσεις για το σύνολο του επιθεωρητικού σώματος.

α) *Οι στόχοι του σχολείου*: Το σύνολο του επιθεωρητικού σώματος ακολούθησε πιστά τους όρους που έθετε η δικτατορία του Μεταξά στην εκπαιδευτική της πολιτική. Η υπηρεσιακή δράση των επιθεωρητών κι ανάμεσά τους και του Β. Παπαγεωργίου, δεν έδειχνε σημάδια διαφοροποίησης. Η προσωπική του όμως αντίληψη, έτσι όπως την κατέθετε στα «Βιογραφικά του Σημειώματα», φαίνεται πως ήταν εντελώς διαφορετική. Σε κείμενό του, γραμμένο τον Ιούνιο του 1942, σε μια φάση ουσιαστικά απραξίας από τα επιθεωρητικά του καθήκοντα, λόγω της κατάστασης που διαμόρφωνε ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος σε ό,τι αφορούσε τουλάχιστον τη λειτουργία του σχολικού δικτύου, κι αφού ο Μεταξάς είχε πεθάνει ήδη, ο Παπαγεωργίου διατυπώνει με σαφήνεια την γνώμη πάνω σε πρόσωπα και

⁵⁶ Σχετικά βλ. Δ. Παπούλιας, εγκύκλιος της 9/Δεκ/ 1936, «Προς τους κ. κ. Διευθυντές των σχολείων της ΙΒ΄ Περιφέρειας και επιθεωρητές των δημοτικών σχολείων αυτής», στο περ. Ερμής, έτος ΙΖ΄ τεύχος 629, Αθήναι 1936-37, σ. 286-287.

θεσμούς στα χρόνια της δικτατορίας. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Ο χειρότερος κακός δαίμων της καταστροφής του Κράτους και του Βασιλικού Οίκου ήτο ο καταχθόνιος και έκφυλος αξιωματικός Ιωαν. Μεταξάς, όστις από του 1936 της 4^{ης} Αυγούστου με μίαν συμμορίαν λωποδυτών και αποβρασμάτων απεμύζησε πάσαν ικμάδα, κατεπάτησε τας ελευθερίας του Λαού, διέφθειρε ένα βλάκα βασιλέα, και τέλος, κατώρθωσε να καταστρέψη το Κράτος και να το υποδουλώση εις την Ιταλίαν-Γερμανίαν. Η ηθική του υποστάθμη ήτο κατωτάτη. Φαντασθήτε, ότι είχε ιδιαιτέρους όλους τους κυναΐδους. Κατεσπατάλησε δισεκατομμύρια φορολογίας του Λαού. Εμάζεψε όλα τα περιτρίμματα για Υπουργούς και όλους του ανισορρόπους και αργοσχόλους για Νομάρχας. Κατετυράνησε τον Λαό όσον ουδέποτε άλλοτε. Ουδέποτε είχα εμπιστοσύνη εις τον άνθρωπον αυτόν. Και είναι άξιον προσοχής, και εκτιμήσεως ότι και ο Ελληνικός Λαός ουδέποτε του έδωκεν εμπιστοσύνην»⁵⁷.

Τα παραπάνω μας δίνουν μια σαφή εικόνα των σκέψεων του Παπαγεωργίου για το πώς αντιλαμβανόταν τη λειτουργία του κράτους στα χρόνια του Μεταξά. Σημαντικές είναι και οι αναφορές του στο σώμα των αξιωματικών του στρατού, μια και αυτοί αφενός εμπλέκονταν ως επικεφαλής στα εποπτικά συμβούλια αφετέρου κρίνονταν για τη στάση τους στις μάχες που μόλις διεξήχθησαν. Συγκεκριμένα για τους αξιωματικούς, στο ίδιο κείμενο, αναφέρει χαρακτηριστικά: «Όσο είδα είναι, ότι στρατός πραγματικός με συνείδηση στρατιωτική, με παράδοση στρατιωτική και Εθνική Συνείδηση δεν υπάρχει. Ο στρατός μας είναι συρφετός με αχρήστους και ανικάνους αξιωματικούς, αληθινούς κοπρίτες! Παντού και πάντοτε ο στρατός απέδειξε ότι με πρώτην δυσμενή της τύχης εκδήλωσιν διαλύεται, χωρίς να έχη καμμίαν συνείδησιν υψηλοτέρας αποστολής ή Εθνικής υποχρεώσεως. Το πλείστον των αξιωματικών είναι διεφθαρμένοι, κλέπται, μέθυστοι, ρέποντες προς πάσαν ασωτίαν, ανίκανοι να συναισθανθούν το ύψος της αποστολής των. Δεν λέγω υπερβολάς! [...] Εάν κάποτε αιθριάση ο ουρανός της Ελλάδος είναι ανάγκη οι αξιωματικοί να περάσουν από Λαϊκά δικαστήρια και εκεί θα ιδήτε τα αίτια που διέπραξαν εις βάρος των παιδών του Λαού και της εθνικής τιμής. Ο στρατός πρέπει να καθαρθή από τα μιάσματα και καρκινώματα των αξιωματικών του, άλλως προτιμότερο να μη υπάρχει στρατός. Αν δε ειπήτε και για τους αξιωματικούς της Χωροφυλακής, «Θού Κύριε φυλακήν τω στόματί μου».[...] Ο στρατός που επολέμησε και έχυσε το αίμα του και υπερασπίστηκε την πατρίδα του όπως έπρεπε, ο στρατός

⁵⁷ Απόσπασμα από τα «Βιογραφικά Σημειώματα» του Β. Παπαγεωργίου, ό.π., σ. 109.

αυτός που είδε τα χάλια και αίσχη των αξιωματικών του, αυτός ο στρατός πρέπει να ξεκαθαρίσει και το άγος αυτό των αξιωματικών»⁵⁸. Και καταλήγει μετά από λίγο: «Εφθόνησε ο άτιμος ο Μεταξάς την πρόοδον του λαού και δεν εχώνευε τους υπαλλήλους. Τα Ελληνικά σχολεία και Ημιγυμνάσια κατηργήθησαν και απέμεινε ο πολύς Λαός πάλιν χωρίς σχολεία μορφωτικά. [...] Εις το μέγα αυτό εγκληματικό και Αντεθνικό έργο θα συνυπολογισθούν και εκείνοι που συνήργησαν εις τα εγκληματικά σχέδια ενός απατεώνας. Ιδίως το μεγαλύτερο μέρος της ευθύνης το φέρει και θα το φέρη εις το διηνεκές ο Στρατός, όστις, επιληθόμενος της υψηλής του Εθνικής αποστολής κατήντησε να γίνη εγκληματικός υποστηρικτής ενός αχρείου συγκροτήματος»⁵⁹.

Οι σκέψεις αυτές, όπως τις παραθέσαμε παραπάνω, δεν αποτελούν τίποτε περισσότερο από προσωπικές εκτιμήσεις, γραμμένες σε ένα προσωπικό ημερολόγιο, για χρήση δική του και των οικείων του. Αντίθετα, η υπηρεσιακή του δράση, όπως θα αποδείξουμε στη συνέχεια, ακολουθεί τις επιταγές της εκπαιδευτικής πολιτικής ως προς τους στόχους του σχολείου, αυτό που εντέλει αντιλαμβάνεται και «εισπράττει» τόσο ο δάσκαλος της περιφέρειας στην οποία προΐσταται όσο και οι ανώτεροί του που τον παρακολουθούσαν. Η αρχή έγινε με το λόγο του στην έναρξη του σχολικού έτους 1936-1937 και αφού είχε εγκατασταθεί η δικτατορία. Η δημόσια παρουσία του, έτσι όπως οροθετούνταν από την υπαλληλική του ιδιότητα, δεν παρουσίαζε στοιχεία που να μας επιτρέψουν να διακρίνουμε διαφορετικές πρακτικές του Παπαγεωργίου από τις αυστηρά καθορισμένες. Από την άλλη, παρατηρούμε ότι το διάστημα αυτό, συνεργάζεται αποκλειστικά σχεδόν με το περ. «Ερμής». Επίσης, το 1939, ο Παπαγεωργίου εκδίδει το βιβλίο του «Ο Καποδίστριας και η Εκπαίδευσις», ένα καθαρά ιστορικό βιβλίο, αρχαιακού υλικού, το οποίο αποτέλεσε προϊόν δεκαετούς ενασχόλησής του με αυτό το αντικείμενο, στηριγμένο στα αρχεία του Εϋνάρδου (Γραμματέα του Ι. Καποδίστρια), τα οποία εντόπισε από την εποχή που υπηρετούσε στην Κέρκυρα, και τμήματά του είχε δημοσιεύσει στον Ερμή (κυρίως εγκυκλίους της περιόδου αυτής), Θυμίζουμε πως σχετικά με αυτό το θέμα είχε αναφερθεί σε πανηγυρική ομιλία του στο β' Συνέδριο των Επιθεωρητών του 1930.

Η δικτατορία Μεταξά γνώριζε προφανώς το φιλελεύθερο πολιτικό παρελθόν του Παπαγεωργίου. Όσο «τυπικά» και αν συμπεριφερόταν ο ίδιος, ποτέ δεν κέρδισε

⁵⁸ Στο ίδιο ό.π. σ. 115.

⁵⁹ Στο ίδιο ό.π. σ. 117.

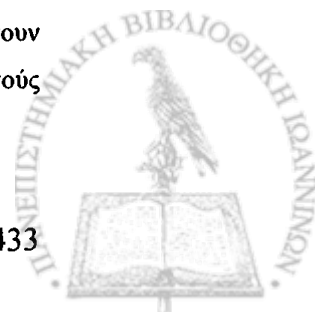
την εμπιστοσύνη της. Αντίθετα, έπειτα από λίγο διάστημα βρέθηκε αντιμέτωπος με αυτήν. Συγκεκριμένα, αναφέρουμε τη μεροληπτική στάση της δικτατορίας απέναντί του, η οποία έγινε με αφορμή το εν λόγω βιβλίο, όπου, αν και με ασαφή σχετική διαταγή, ο υφυπουργός Παιδείας τότε, ο Ν. Σπέντζας, τον τιμώρησε με 6μηνη διαθεσιμότητα⁶⁰. Η τιμωρία του στηρίχτηκε στο ότι διακινήθηκαν αντίτυπα του βιβλίου του από τον βοηθό επιθεωρητή Πατρών στην εκεί έδρα της επιθεώρησης. Τούτο κρίθηκε ως παράνομο, αφού απαγορευόταν η διακίνηση βιβλίων σε εκπαιδευτικούς, και μάλιστα επ' αμοιβή, από τα γραφεία επιθεωρητών, καθώς επίσης και από όλους τους σχολικούς χώρους. Το ζήτημα το οποίο έθεσε σε αμφισβήτηση ο Παπαγεωργίου ήταν εάν το μέτρο αυτό αφορούσε και τους συγγραφείς των βιβλίων. Έπειτα από πέντε μήνες διαθεσιμότητας ο Παπαγεωργίου επιστρέφει στην υπηρεσία του απαλλαγμένος από κάθε κατηγορία. Ο ίδιος θα μας εξηγήσει τους λόγους αυτής της κατάστασης που δημιουργήθηκε.

Ο Β. Παπαγεωργίου με την έναρξη της δικτατορίας (1936) είχε ήδη 32 χρόνια υπηρεσίας, από τα οποία τα 21 σε θέση επιθεωρητή. Οι προτεραιότητές του ήταν σαφείς και συγκεκριμένες από τις προηγούμενες περιόδους, όπως παραδείγματος χάριν σε ό,τι αφορά την κατεύθυνση της δημοτικής εκπαίδευσης στον αγροτικό τομέα. Με αυτό το περιεχόμενο ο Παπαγεωργίου συνέχισε να εργάζεται, την στιγμή μάλιστα που και η εκπαιδευτική πολιτική του Μεταξά πάνω σε αυτό το ζήτημα δεν διαφοροποιούνταν, αντίθετα μάλιστα φαίνεται πως αποτελούσε και αυτής προτεραιότητα⁶¹.

Στα «Βιογραφικά του Σημειώματα» ο Β. Παπαγεωργίου σημειώνει: «Εκείνο όμως που συμβαίνει στο Υπουργείο της Παιδείας είναι άξιο ιδιαίτερας προσοχής. Είναι Υπουργείο Παιδείας και εν ώ έχει 20 χιλ. ανθρώπους εκπαιδευτικούς αφίνεται

⁶⁰ Η 6μηνη διαθεσιμότητα εκδόθηκε με Β.Δ. στο ΦΕΚ 237/ 7 Νοε- 1939, τεύχος Β', με ισχύ από την 1^η Νοεμβρίου, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «ετέθητε εις εξάμηνον διαθεσιμότητα ως ακατάλληλος δια το έργον του Επιθεωρητού των δημοτικών σχολείων».

⁶¹ Χαρακτηριστικά αναφέρουμε την εγκύκλιο 124/18 Σεπ. 1939 του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, «Για την εντατική καλλιέργεια της γης». Στην εγκύκλιο αυτή τονίζεται η ανάγκη «να αυξήσουμε την παραγωγή μας όσο πιο περισσότερο μπορούμε. Δεν πρέπει λοιπόν ούτε σπιθαμή γης να μείνη ακαλλιέργητη». Στην εγκύκλιο επισημαίνεται πως: «Οι σχολικοί κήποι όλων των σχολείων όπως και κάθε διαθέσιμη γωνιά από τον περίβολο των Εκκλησιών και σπιτιών σας πρέπει να γίνουν υποδείγματα για την παρακίνηση όλων στην προσπάθεια αυτή. [...] Αυτοί που θ' αδιαφορήσουν στην παρούσα έκκληση ας μη ξεχνούν ότι οι πειθαρχικές κυρώσεις θα είναι γι' αυτούς παραδειγματικές».

να διοικείται από δικηγόρους, την πληγή αυτή της νεωτέρας Ελλάδος; Έχει τόσους εκπαιδευτικούς διακεκριμένους, τόσους Επιθεωρητάς, τόσους με μόρφωσιν εξαιρετικήν και μόρφωσιν Ευρωπαϊκήν και εν τούτοις οι υπάλληλοι του Υπουργείου είναι ξένοι προς το εκπαιδευτικόν έργον! Θα ήτο απείρως προτιμότερον και σκοπιμότερον εάν η Διοίκηση του Υπουργείου εδίδετο, εις άνδρας του Κλάδου, οι οποίοι γνωρίζουν τας ανάγκας του, τα τρωτά του και πονούν για την προαγωγή του. Αλλ' εκείνο που γίνεται με τη Στοιχειώδη ή Λαϊκή Εκπαίδευσι είναι ακατανόητον και άνευ προηγουμένου. Δηλ. ενώ η Λαϊκή εκπαίδευσις έχει πολλά καλά και πολύτιμα στοιχεία εν τούτοις μέχρι πρότινος όλαι, αι θέσεις είχαν καταληφθή υπό αντιπροσώπων της Μέσης εκπαιδύσεως. Εις τα εκπαιδευτικά Συμβούλια όλου της Μέσης, οι Γεν. Επιθεωρηταί όλου της Μέσης και έτσι τα προβλήματα της Στοιχ. Εκπαιδύσεως εξητάζοντο πάντοτε με τα όμματα της Μέσης Εκπαιδύσεως. Ως και τα εποπτικά συμβούλια οι Πρόεδροι ήσαν οι Γυμνασιάρχαι. Παλαιότερα δε από του 1896, αφ' ότου δηλ ίσχυσεν ο Νόμος ΒΤΜΘ' μέχρι του 1902-03 και επιθεωρηταί διαρίζοντο εκ της Μέσης Εκπαιδύσεως, δηλ. η Λαϊκή Εκπαίδευσις ήτο ουσιαστικώς υπό την κηδεμονίαν της Μέσης Εκπαιδύσεως ή των δικηγόρων. Παν ό,τι έγινε τούτο οφείλεται εις την ζωτικότητα του Κλάδου»⁶².

Τα παραπάνω δεν τα αναφέρει τυχαία ο Παπαγεωργίου το 1942. Αποτελούν σκέψεις που έχει «υφάνει» καιρό τώρα. Κυρίως, αποτελούν προσπάθεια από μέρους του να αιτιολογήσει την αίτησή του, την οποία κατέθεσε το 1939, προκειμένου να αναλάβει θέση γενικού επιθεωρητή, με βάση τη σχετική ρύθμιση της δικτατορίας Μεταξά. Αυτή τη θέση τελικά δεν κατάφερε ποτέ να αναλάβει. Λίγες μέρες πριν συζητηθούν και αποφασισθούν οι αιτήσεις, ο Παπαγεωργίου τέθηκε σε βμνην διαθεσιμότητα από το Υπουργείο. Προφανώς με αυτόν το εύσχημο τρόπο η πολιτική εξουσία απόφυγε ένα μη αρεστό γι' αυτήν πρόσωπο στην διοικητική ιεραρχία των γενικών επιθεωρητών. Το ζήτημα αυτό ο Παπαγεωργίου το θεώρησε βαριά προσβολή προς το πρόσωπό του και ξεκίνησε έναν αγώνα αποκατάστασης του κύρους του και δικαίωσής του. Στο προσωπικό αρχείο του Παπαγεωργίου βρέθηκαν σειρά από ύπομνηματα και αιτήσεις, με τα οποία επιχειρούσε να αιτιολογήσει το άδικο της υπόθεσης αλλά και να μεταπείσει τους υπεύθυνους και να αναλάβει εν τέλει τη θέση αυτή. Σε ένα από αυτά, και συγκεκριμένα σε υπόμνημά του, την 1-9-1943, προς το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και με αφορμή τη δεύτερη απόπειρα που κάνει για να

⁶² «Βιογραφικά Σημειώματα» του Β. Παπαγεωργίου, σ.112-113

διορισθεί ως γενικός επιθεωρητής, αναφέρει: «Προκειμένου να γίνη εκλογή Γενικών Επιθεωρητών είχαν υποβάλει από του Απριλίου 1939 μίαν ολιγόλεξον αίτησιν χωρίς να μνημονεύσω ουδέν υπηρεσιακόν στοιχείον με την ιδέαν ότι το Σον Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον κατέχει άπαντα τα υπηρεσιακά τεκμήρια των Επιθεωρητών. Η αίτησή μας εκείνη, ως μας πληροφόρησαν ανεπισήμως, δεν ετέθη υπό κρίσιν, διότι ο τότε Υφυπουργός της Δικτατορίας Ν. Σπέντζας μας έθεσεν άνευ ουδενός υπηρεσιακού στοιχείου εις διαθεσιμότητα. Μόλις ετελείωσεν η εκλογή των κ.κ. Χαραλαμπίδου και Φωτίου μας επανέφερε πάλιν εις την υπηρεσίαν. Δεν επιμένομεν περισσότερον εις το σημείον αυτό, διότι η πράξις ομιλεί αφ' εαυτής. Επί πλέον αναφέρομεν ότι ο νυν Υπουργός κ. Λούβαρης ανεκάλεσε το Β.Δ/γμα⁶³ εκείνο της διαθεσιμότητος καίτοι ουδεμίαν σημασίαν ενείχε τούτο δι' ημάς σήμερον. Συνεπώς απέμεινεν εις ημάς ένα εξαιρετικόν αδίκημα. Εξελέγησαν ως Γενικάί Επιθεωρηταί νεώτεροί μας 8 ολόκληρα έτη και δεν δυνάμεθα να πείσωμεν τον εαυτόν μας ότι είμεθα κατώτεροι αυτών»⁶⁴.

Στα υπομνήματά του (μετά το 1941) ο Παπαγεωργίου χρησιμοποιούσε «σκληρή» γλώσσα και «βαριές» εκφράσεις τόσο για τον πρώην πια μεταξικό υφυπουργό Ν. Σπέντζα όσο και για τα μέλη του τότε Εκπαιδευτικού Συμβουλίου του ΑΣΕ και του ΚΕΣΣΕ. Συγκεκριμένα σε ένα απόσπασμα του πρώτου υπομνήματός του, το 1941, όταν ο ίδιος βρίσκεται με «αναγκαστική» πια μετάθεση στη Λαμία, αναφέρει: «Το δε εμπαθές του πράγματος, το και παράλογον, είναι ότι ενώ τιμώρησε τον κύριον δράστην παραβάσεως μιάς εγκυκλίου – ην ως δημ/λος δεν είχε υποχρέωσιν να γνωρίζη, διότι η εγκύκλιος απηυθύνετο εις τους επιθεωρητάς και ο αναπληρωτής Επιθεωρητού Πατρών μόλις προ ολίγων ημερών εστάλη εκ Κορίνθου εις Πάτρας προς αναπλήρωσιν του Επιθεωρητού Πατρών- με τρίμηνον διαθεσιμότητα, ημάς τιμωρεί χωρίς να υπάρχη νομικόν έρεισμα με δμηνον τοιαύτην. Και το αποτέλεσμα απήλθεν όπως το είχε προδιαγράψει ο πρώην Υπουργός της Παιδείας, άνθρωπος γνωστός δια τε την αμάθειάν του, το ιταμόν και βάνουσον της διαγωγής του, την έλλειψιν ανατροφής και την ροπήν προς τας αυθαιρεσίας. Εξελέγησαν και διωρίσθησαν τρεις Γεν. Επιθεωρηταί, δι ους ομόθυμος υπήρξεν η

⁶³ Πράγματι, ο Β. Παπαγεωργίου με το Β.Δ. της 29 Μαρτίου 1940, το οποίο δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ 88/14 Μαΐου 1940 τεύχος Β' ανακλήθηκε η διαθεσιμότητά του και ανέλαβε πάλι υπηρεσία στην Αμαλιάδα.

⁶⁴ Υπόμνημα του Β. Παπαγεωργίου, Επιθεωρητού Δημ. Σχολείων Αμαλιάδος, «Προς το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον, Εις Αθήνας» με αριθμ. Πρωτ. 1145 και ημερομηνία, 1-9-1943.

έκπληξις και αποδοκιμασία του Κλάδου, του τετάρτου μη προφθάσαντος να ορκισθή, διότι τον συνέλαβεν η Δικαιοσύνη δια κλοπὰς κ.τ.τ. Το τοιούτον υπήρξεν απαρχή νοθεύσεως και εξαρθρώσεως της Εκπαιδεύσεως. Αι πραγματικά αξία κατεπατήθησαν με θαυμαστήν ελαφρότητα και ασυνειδησίαν. Δημοσιεύεται Α.Ν. αμέσως και μετριάζεται το όριον της ηλικίας των Επιθεωρητών και Γενικών τοιούτων από 65 εις 60. Μετά την εκλογήν των ειρημένων Επιθεωρητών αμέσως δημοσιεύεται άλλος Α.Ν. και το όριον ορίζεται από 60 εις 50 ετών! Διορίζονται επιθεωρηταί Δημ. Εκπαιδεύσεως μετεκπαιδευθέντες και έχοντες ηλικίαν 40 ετών. Επειδή όμως μερικοί δημ/λοι εκ της ιδιαιτέρας περιφέρειας του Υπουργού, φίλοι, κουμπάροι κ.τ.τ. ήσαν μεγαλύτεροι ηλικίας, δημοσιεύεται Α.Ν. και το όριον αυξάνεται εις 45 ετών. Και ενώ οι εκλεγησόμενοι έδει να είναι μετεκπαιδευθέντες, εντούτοις ο νόμος δεν ισχύει προκειμένου δια τους φίλους και κουμπάρους του Υπουργού και όντως εκλέγοναι ως Επιθεωρηταί μη μετεκπαιδευθέντες!! δια να τεθούν επί κεφαλής πεπειραμένων και μετεκπαιδευμένων δημοδιδασκάλων!! Και υπό το Κράτος της γενικής κατακραυγής του Κλάδου και της Κοινωνίας συνέρχεται προς στιγμήν ο Υπουργός και αναγκάζεται να δημοσιεύση νέον Α.Ν. τον Σ/βριον π. ε. δι' ου εκλήθησαν οι τοιούτοι Επιθεωρηταί να μετεκπαιδευθούν!![...] Και το λυπηρόν και αποκαρδιωτικόν ήτο ότι τας πλέον παραλόγους αποφάσεις, τας πλέον αναιδείς και ανηθίκους προτάσεις του τότε Υπουργού Ν. Σπέντζα τα Εκπαιδευτικά Συμβούλια τός ΑΣΕ και ΚΕΣΣΕ έσπευδον μετά αηδούς ευτελείας να επικυρώσουν και να μη τολμούν να φέρουν την παραμικράν αντίρρησιν. Αυτοί, οι οποίοι ετάχθησαν ως φραγμός κατά των αυθαιρεσιών του Υπουργού, αυτοί πρώτοι μετεβλήθησαν εις ασυνείδητα όργανα φαύλου Υπουργού και εις αληθείς δημίους και εκτελεστάς αυθαιρέτων και παραλόγων αποφάσεων χάριν του ευτελούς μισθαρίου των! Εις την γενικήν αυτήν φρενήρη κραιπάλην κατά της Ηθικής και του δικαίου και του συμφέροντος της Εκπαιδεύσεως προθύμως συνήργει και ο Διευθύνων το Τμήμα κ. Πλακοκέφαλος, αφ' ου και αυτός έλαβε το μερίδιόν του, ήτοι έδωκε την θέσιν του Επιθεωρητού εις τινα δημ/λον ως προίκα της αδελφής του!! Τον παρελ. Αύγουστον επηκολούθησαν μεταθέσεις Επιθεωρητών, χωρίς να υπάρχη ουδεις λόγος, χωρίς να προηγηθή καμμία αιτίασις, καμμία ανάκρισις, κανέν παράπονον. Μετετέθημεν εκ της περιφέρειας Αμαλιάδος ενταύθα [στη Λαμία] και οι Δήμιοι του ΚΕΣΣΕ εξετέλεσαν τας επιταγάς του Υπουργού αδιαμαρτυρητώς και μάλιστα ώρισαν και το ποσόν των οδοιπορικών μου εις δραχ. 15000!! [...] Και έκτοτε μένομεν ενταύθα καθηλωμένοι εις τον

υπηρεσιακόν μας Καύκασον δια το πάθος του Υπουργού Σπέντζα και την αδικαιολόγητον ευτέλειαν των Εκπαιδ. Συμβούλων».

Στο ίδιο υπόμνημα ο Παπαγεωργίου δεν διστάζει να αναφερθεί και σε παραδείγματα άλλων συναδέλφων του επιθεωρητών, οι οποίοι για διάφορους λόγους, είχαν παρόμοια αντιμετώπιση. Συγκεκριμένα ανέφερε: «Άλλος συνάδελφός μας, ο μακαρίτης Κων. Δραγώτης, ευρισκόμενος εις το τέλος του βίου του, πάσχων εκ καρκίνου, ουδ' αυτός εύρε οίκτον εις τας Νερωνείους Ψυχάς του Υπουργού και των Εκπαιδευτικών Συμβούλων, αλλ' εξετοξεύθη εις Ρεθύμνην – Κρήτης!! Ο δε Ι. Αναστασόπουλος εξεσφεδονίσθη εκ Βερροίας εις Καβάλλαν δια να εξαναγκασθή εις παραίτησιν».

Για την στάση του αυτή και τις εκφράσεις που χρησιμοποίησε, το νέο Εκπαιδευτικό Συμβούλιο που συστήθηκε μετά το 1942 τον κάλεσε σε απολογία. Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο με απόφασή του εκτίμησε πως ο Παπαγεωργίου «δια γλώσσης ήτις δεν δύναται να είναι ανεκτή ως γλώσσα εκπαιδευτικού λειτουργού προς την ανωτάτην εκπαιδευτικήν αρχήν [...] και επειδή καθ' ον χρόνον εγράφη το πρώτον υπόμνημα των 25 Μαΐου 1941 εν τω οποίω και περιέχονται τα ανωτέρω κατά των ΑΣΕ και ΚΣΣΕ λεγόμενα, άπερ και μεταφέρονται είτα αυτολεξεί εις το δεύτερον υπόμνημα της 26 Δεκεμβρίου 1942, τα Συμβούλια τούτα ήσαν ακόμη θεσμοί του Κράτους, νομίμως λειτουργούντες, ώστε ο επιθεωρητής Β. Παπαγεωργίου είναι υπηρεσιακώς υπεύθυνος δι' όσα και αβασίμως υπό πραγματικήν έποψιν καταλλήλως και δια γλώσσης παντελώς ανοικείου προς εκπαιδευτικόν λειτουργόν και παντελή ανευλάβειαν προς προϊσταμένας αρχάς αποδεικνυούσης... δια ταύτα το Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον αποφασίζει πριν προβή εις τον υπηρεσιακόν έλεγchon του Επιθεωρητού [...] να παραγγείλη αυτώ, όπως εντός δέκα ημερών από της κοινοποιήσεως αυτώ του σχετικού εγγράφου αναφέρη αυτώ εγγράφως, επί αποδείξει και δια του αρμοδίου γεν. Επιθεωρητού [...] λεπτομερώς και ανά μίαν εκάστην πράξιν των ΑΣΕ και ΚΕΣΣΕ των υπομνημάτων αυτού ως αξίαν μομφής οιασδήποτε»⁶⁵.

Στο αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε ιδιόχειρη επιστολή προς το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, με την οποία επιχείρησε να απαντήσει. Στο κείμενο αυτό ο Παπαγεωργίου προσπάθησε να αμβλύνει τις εντυπώσεις: «Ομολογούμεν ότι το ύφος της υπ. Αρ. 45/25-5-2941 εμπιστευτικού υπομνήματός μου προς τον υπουργό

⁶⁵ Απόσπασμα πράξης του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου με αριθ, 78 της 24-7-1943.

Παιδείας είναι τραχύ – τραχύτατον και ανάρμοστον εις δημόσιον υπάλληλον. Πλην παρακαλούμεν να ληφθή υπ’ όψιν ότι το υπόμνημα εκείνο συνετάγη εις στιγμήν αληθούς διανοητικής παραζάλης ήτις απέκλειε ηρεμίαν ψυχής». Θα υπενθυμίσει στο συγκεκριμένο κείμενο όλη την υπηρεσιακή του διαδρομή αμέσως μετά την υπηρεσία του στην Κόρινθο, τις προσμονές που είχε για συνέχιση του αγροτικού του έργου στη δημοτική εκπαίδευση, τη δύσκολη οικονομική του κατάσταση στην οποία βρισκόταν προκειμένου να ανταποκριθεί στις ανάγκες της θμελούς οικογένειάς του και τέλος, τη συγκυρία του πολέμου, όπου αναπάντεχα στις 28 Οκτωβρίου του 1940 λαμβάνει ένταλμα 15.000 δρχ για να μεταφερθεί οικογενειακώς στην Λαμία, για να υπηρετήσει, «εξεσφεδονισμένος» ουσιαστικά από τη δικτατορία Μεταξά. Η επιστολή του καταλήγει: «Εάν εκ παρεξηγήσεως ή αγνοίας των γεγονότων, καθόσον διεμένομεν μακράν, απεδώκαμεν ευθύνην εις το Α. Ε. Συμβούλιον, παρακαλούμεν να τύχωμεν συγγνώμης»⁶⁶.

Τελικά, με παρέμβαση του προέδρου του Συμβουλίου και παλιού γνωστού του Παπαγεωργίου, Ν. Καραχρίστου, ο οποίος ζήτησε: α) να μην απολογηθεί άμεσα ο Παπαγεωργίου, αν και τον «βαραίνουν βαρύτατα πειθαρχικά παραπτώματα», αλλά το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο «να αναβάλη τούτο δι’ ευθετώτερον χρόνον» και β) «να ασχοληθή με την εξέτασιν της ουσίας των παραπόνων του μετά προηγουμένην διεκπεραίωσιν της ανωτέρω κατηγορίας», το ζήτημα της τελικής κρίσης παραπέμφθηκε στο μέλλον⁶⁷.

Ο Παπαγεωργίου, από όσο γνωρίζουμε, δεν τιμωρήθηκε το διάστημα αυτό (1943). Οι συνθήκες της κατοχής δεν επέτρεπαν να συνεχιστεί άλλο αυτή η υπόθεση. Όπως θα δούμε στην επόμενη περίοδο, το ζήτημα δε θα ξεχαστεί και θα του ζητηθεί εκ νέου να απολογηθεί. Στη συγκυρία όμως που διαμόρφωσαν οι μεταπολεμικές εξελίξεις και ιδίως τα μετα- Δεκεμβριανά, ο Παπαγεωργίου θα βρεθεί στη δίνη του Θ’ Ψηφίσματος και το ζήτημα αυτό τελικά θα ενσωματωθεί στα νέα δεδομένα.

Τα σαράντα χρόνια περίπου συνολικής υπηρεσίας στην εκπαίδευση, τα οποία συμπλήρωνε τη σχολική χρονιά 1942-43, έδιναν στον Παπαγεωργίου μια διάθεση δυναμικής αντιμετώπισης των διαφόρων υπηρεσιακών θεμάτων που προέκυπταν. Ποτέ όμως δεν έφτασε την όποια αντιπαράθεσή του ως τα άκρα. Όχι μόνο δεν ήθελε

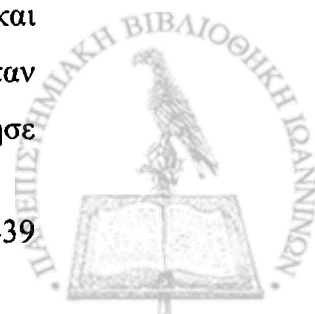
⁶⁶ Επιστολή προς το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο «Επί τη υπ αρ. 1490 παραγγελία». Την επιστολή αυτή ο Παπαγεωργίου την συνέταξε στην Αθήνα όπου βρισκόταν την περίοδο εκείνη.

⁶⁷ Στο ίδιο ό.π.

να διακινδυνεύσει τη παρουσία του στο επιθεωρητικό σώμα αλλά επιδίωξε, όταν οι συνθήκες του το επέτρεψαν, να ανέλθει κι άλλο στην εκπαιδευτική ιεραρχία. Τα όρια της σχετικής του αυτονομίας, ιδιαίτερα κατά την περίοδο Μεταξά ήταν μικρά και το αντιλαμβανόταν. Τώρα, βρισκόταν πια προς το τέλος της καριέρας του και επιθυμούσε τη θέση του Γεν. Επιθεωρητή κυρίως ως επιβράβευση της συνολικής εκπαιδευτικής του παρουσίας. Ήταν υπέρμαχος της δυνατότητας να δοθούν τέτοιες θέσεις στους επιθεωρητές της δημοτικής εκπαίδευσης, γιατί θεωρούσε πως έτσι θα διοικούνταν καλύτερα η εκπαίδευση και θα επιτυγχάνονταν με μεγαλύτερη ασφάλεια οι στόχοι του σχολείου. Επί της ουσίας δεν είχε κανέναν ενδοιασμό να αναλάβει μια τέτοια θέση κατά την περίοδο της δικτατορίας Μεταξά, αφού τα μοναδικά επιχειρήματα που χρησιμοποίησε στην όλη του διαμάχη με το υπουργείο ήταν ο «έντιμος και συνετός πρότερος εκπαιδευτικός του βίος» και η αρχαιότητα, τεκμήρια που όπως ισχυριζόταν αντικειμενικά τα εκπλήρωνε, αλλά οι «φαύλοι πολιτικοί» του υπουργείου δεν του τα αναγνώρισαν λόγω «εμπάθειας προς το πρόσωπό του».

Ο Παπαγεωργίου δεν συγκαταλεγόταν στους οπαδούς της Μεταξικής νομενκλατούρας. Όσο κι αν προσπάθησε να μην φανούν οι όποιες πολιτικές του προτιμήσεις και υπηρεσιακά ακολούθησε κατά γράμμα τις εντολές των πολιτικών του προϊσταμένων, δεν κατάφερε να τους μεταπεισει. «Μου απέμεινε η αντίληψις ότι το έργο μας δεν εκρίθη ακριβοδικαίως υπό των προϊσταμένων μας. Υπηρετήσαμεν επί 31 έτη ως επιθεωρητής και πρώτην φοράν παρουσιαζόμεθα προ Υμών. Ουδέποτε ετιμωρήθημεν, ουδέποτε υπελείφθημεν εις ό, τι διετάχθημεν. Πάντοτε κρατήσαμε υψηλά την τιμήν της υπηρεσίας μας» θα αναφέρει στην απαντητική του επιστολή προς το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο όταν τον κάλεσε να απολογηθεί.

Με τα ίδια χαρακτηριστικά που είχε διαμορφώσει κατά τις προηγούμενες περιόδους, με αυτά προσπάθησε να συνεχίσει το έργο του και κατά την περίοδο που εξετάζουμε. Συγκεκριμένα, λίγο πριν ξεσπάσει η δικτατορία του Μεταξά (Αύγουστος 1936), κι ενώ υπηρετούσε στην Ζάκυνθο, αντιμετώπιζε έντονο το πρόβλημα της «άτακτης φοίτησης» των μαθητών. Αυτό ήταν κάτι που επίμονα τον απασχολούσε και προσπαθούσε να το αντιμετωπίσει προς όφελος της τοπικής κοινωνίας, σε κάθε εκπαιδευτική περιφέρεια που βρισκόταν. Η αντιμετώπιση του ζητήματος αυτού, είχε άμεση επίπτωση, όπως ο ίδιος επισήμανε, στο αν θα επιτευχθούν οι στόχοι του σχολείου. Ευρισκόμενος στη Ζάκυνθο προσπάθησε με υπομνήματα, δημοσιεύσεις και υπηρεσιακές παρεμβάσεις να επιλύσει το πρόβλημα αυτό, το οποίο εμφανιζόταν ιδιαίτερα οξυμμένο. Συγκεκριμένα, με βάση μια κατατοπιστική έρευνα που εκπόνησε

ο ίδιος ο Παπαγεωργίου, συνέταξε υπόμνημα προς το Υπουργείο Παιδείας και τις Διευθύνσεις Δημοτικής και Σχολικής Υγιεινής, στο οποίο αναφέρει με στοιχεία το μέγεθος της σχολικής διαρροής η οποία καταγράφεται στο νησί⁶⁸. Ως αίτια της κατάστασης αυτής, στο συγκεκριμένο υπόμνημα ανέφερε πως ήταν: α) οι μακρινές αποστάσεις διαμονής των μαθητών από το σχολείο, ιδίως το φθινόπωρο όπου οι μαθητές διαμένουν στα κτήματά τους, β) οι ασθένειες και ιδιαίτερα τα κρούσματα ελονοσίας που παρατηρήθηκαν, γ) η απασχόληση των μαθητών σε οικιακές εργασίες «λόγω βιοπορισμού και ιδίως των κορασίων», δ) η πενία, «ήτις δεν επιτρέπει εις τους μαθητάς εάρκειαν υποδημάτων και ενδυμάτων, ε) η δυστροφία και η κακομοιριά των γονέων, στ) οι οικογενειακές περιπέτειες (ασθένειες, φυλακίσεις κ.α.) και τέλος ζ) η απασχόληση των μαθητών σε αγροτικές εργασίες. Ως πιο ισχυρό αίτιο, ο Παπαγεωργίου αναφέρει στο υπόμνημά του την «πενία» και οι ιδιαίτερες συνθήκες στις οποίες ζουν οι Ζακυνθιοί. Για το εν λόγω ζήτημα ο Παπαγεωργίου έκανε μια ιστορική ανασκόπηση, από τα πρώτα χρόνια της ελληνικής επανάστασης, φέρνοντας στο φως εκθέσεις εγχώριων εφόρων (επιθεωρητών της εποχής), όπως για παράδειγμα του Παν. Χαλικιόπουλου κ.α. στην οποία διαφάνηκε ότι «η άτακτος φοίτησις αποτελεί πληγήν αθεράπευτον και από αιώνος παράδοσιν δια την Ζάκυνθον». Ιδιαίτερο ενδιαφέρον από αυτό το υπόμνημα παρουσιάζει η πρόταση του Παπαγεωργίου για την καταπολέμηση αυτού του φαινομένου. «Αν η προσοχή μας στραφή εις το σημείον αυτό αποτελεσματικώς, τότε εκλείνει οριστικώς και η άτακτος φοίτησις. Και αναλυτικώς εκφραζόμενοι ισχυριζόμεθα ότι, εάν εις τα απουσιάζοντα παιδιά παράσχωμεν βιβλία και είδη γραφής δωρεάν, κανέν ζεύγος πεδύλων, μίαν ποδιάν, ένα ζεστό ρόφημα το πρωί και μία φέτα ψωμί, τότε απουσία ουδεμία θα σημειωθή [...] Απέναντι της καταστάσεως ταύτης πώς ήτο δυνατόν να σκεφθώ περί τιμωρίας γονέων, ανθρώπων δυστυχισμένων; Ο νόμος ενέχει την εξωτερικήν βίαν, την αναγκαστικήν φοίτησιν, αλλά καθ' ημάς η φοίτησις δέον να γίνεται εξ αγαθής συνειδήσεως της οικογενείας. Και δια τούτο κατελήξαμεν εις το ακλόνητον συμπέρασμα ότι το σχολείον δια να εκπληρώση τον υψηλόν προορισμόν δέον να αποβάλη την μορφήν βίας, της απειλής, του μαστιγίου, της τιμωρίας, της εκδικήσεως

⁶⁸ Υπόμνημα Περί άτακτου φοιτήσεως των μαθητών εν τοις Δημ. Σχολείοις Νομού Ζακύνθου. Υποβληθέν εις το Σ. Υπουργείον Παιδείας, Δ/ση Δημοτικής και Δ/ση Σχολικής Υγιεινής, με ημερομηνία 20-8- 1936.

και να μεταβληθῆ εἰς Κέντρον μορφώσεως και Κοινωνικῆς Προνοίας, όπου θα βασιλεύῃ ἡ ἀλληλεγγύη, ὁ αλτρουισμός, ἡ συμπάθεια και ἡ ἀγάπη»⁶⁹.

Λίγο καιρό πριν και συγκεκριμένα στις 14 Φεβρουαρίου 1936 ὁ Παπαγεωργίου σε συνεργασία με τον σχολικό αρχιτέκτονα, συνέταξε ἔκθεση «Ἐπί της διδακτηριακῆς καταστάσεως της εκπαιδευτικῆς περιφερείας Ζακύνθου». Στην ἔκθεση αὐτή περιγράφονται με σαφήνεια οἱ ἀναγκαῖες ἐργασίες ἐπισκευῆς και κατασκευῆς ἐκ νέου των σχολικῶν κτιρίων που ἀπαιτοῦνται στο νησί. Ὅλα αὐτά ὁμως με την ἐναρξῆ της δικτατορίας ἐμείνα τελικά στα χαρτιά. Ἡ ὅποια σχετικὴ δραστηριότητα διακόπηκε. Στο ὑπόμνημα του 1943, ὅταν ὁ Παπαγεωργίου ζητούσε ἐκ νέου να γίνῃ γενικός ἐπιθεωρητής, για την περίοδο αὐτή ἰσχυριζόταν: «Ὡς ἠθικὴ ικανοποίησις μας ἀπομένει ὅτι και το Ὑπουργεῖον Παιδείας (τμήμα Ἀρχιτεκτονικῶν) ἐδέχθη ὑπόμνημά μας, καθ' ὃ δια δανείου 10.000.000 δρχ ἐλύομεν το διδακτηριακὸν ζήτημα. Και διότι εἴμεθα ἡμεῖς ἐκεῖ ὡς Ἐπιθεωρητής ἐδέχθη τον πειραματισμὸν τούτον το Ὑπουργεῖον και ὁ Ὄργανισμός Κοιν. Προνοίας Ζακύνθου ἐμερίμνησε να ἐκπονηθῆ σχετικὸς νόμος, ὅστις και ἐψηφίσθη, ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου ἐματαίωσε το ἔργον μας».

Τα παραπάνω μας ὁδηγοῦν στην ἐξῆς διαπίστωση: μέχρι το διάστημα 1936, ὅταν οἱ πολιτικὲς και εκπαιδευτικὲς συνθήκες το ἐπέτρεπαν και στο βαθμὸ που ὁ Παπαγεωργίου ἀντιλαμβανόταν το ρόλο του ὡς διοικητικὸς και παιδαγωγικὸς προϊστάμενος μιας σχολικῆς περιφέρειας, προσπαθοῦσε να ἀντιμετωπίζει τις εκπαιδευτικὲς ἀνάγκες που προέκυπταν, με βάση τις θεσμικὲς του υποχρεώσεις, ὥστε να ἐπιτυγχάνει το σχολεῖο τους στόχους του. Ὅταν ὁμως τα περιθώρια παρέμβασης που εἶχε στη διάθεσή του, λόγω ἀλλαγῆς της συγκυρίας, ὅπως συνέβη με την ἐπιβολὴ της δικτατορίας Μεταξά, περιορίστηκαν και οἱ προτεραιότητες της εκπαιδευτικῆς πολιτικῆς μεταβλήθηκαν, αὐτὸ εἶχε ἀμεση ἐπίπτωση στον τρόπο ἀσκήσεως της ἐπιθεωρητικῆς του δράσεως. Συγκεκριμένα φαίνεται πως ἀνέτρεψαν το σχεδιασμὸ του και ἀνέστειλαν βασικὲς πτυχές της. Ὁ ἴδιος στην συγκυρία που διαμορφώθηκε με την δικτατορία του Μεταξά, ὅπως φάνηκε, ἀντέδρασε ἀμεσα. Ἐπέδειξε γρήγορη και εὐκόλη «προσαρμοστικότητα» στα νέα δεδομένα: ἐκθείασε τους προσανατολισμούς της δικτατορίας και κάλεσε τους δασκάλους να ἐργαστοῦν ὅλοι μαζί στο νέο περιεχόμενο της «ἐθνικῆς ἀναγέννησεως», μη παραλείποντας ἀπὸ την ἄλλη να κάνει σαφεῖς ὑποδείξεις πάνω στα νέα κοινωνικά και πολιτικὰ δεδομένα, ζητώντας ἀπὸ

⁶⁹ Στο ἴδιο ο.π.

τους υφισταμένους του εκπαιδευτικούς να καταδικάσουν τις «νέες» θεωρίες και να κρατήσουν ως κρατικοί υπάλληλοι την πρέπουσα στάση, η οποία, σύμφωνα με σχετικές οδηγίες του Υπουργείου, δεν ήταν άλλη από την ουδετερότητα. Το ίδιο φαίνεται πως κάνουν και άλλοι επιθεωρητές την περίοδο αυτή. Ο ουδέτερος ρόλος που από την πρώτη στιγμή είχε υιοθετήσει και ο ίδιος στην υπηρεσιακή του συμπεριφορά δεν του έθετε άλλου είδους διλλήματα, πέρα από το κατά πόσο τηρούσε το κριτήριο της συνέπειας με τις κάθε φορά υποχρεώσεις που έθετε το θεσμικό πλαίσιο. Εκεί που έδειξε να αντιδρά, και πάλι εντός των υπηρεσιακών του ορίων, ήταν όταν αντιμετώπιζε εμπόδια είτε στην υπηρεσιακή του εξέλιξη είτε όταν οι κρατικοί φορείς του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου, έκαναν παρέμβαση στο έργο του ή τον έθιγαν προσωπικά. Ο Παπαγεωργίου υπερασπίστηκε τον εαυτό του, φροντίζοντας να χρησιμοποιήσει στην επιχειρηματολογία του τα θεμελιακά χαρακτηριστικά της επιθεώρησης, όπως: α) την εξυπηρέτηση του «εθνικού συμφέροντος» και β) την υποχρέωση κάθε κρατικού υπαλλήλου ο οποίος εντέλλεται να ασκεί εξουσία να εμφανίζεται ως θεματοφύλακας της «ηθικής». Άρα διαπιστώνουμε από τον τρόπο με τον οποίο αντιδρά ότι αποτελεί, και ως προς αυτή την παράμετρο, τυπική περίπτωση επιθεωρητή.

β) Οι σχολικές και διδακτικές πρακτικές: Τα ζητήματα τα οποία αφορούν την σχέση της επιθεώρησης με τη λειτουργία των σχολείων το διάστημα της δικτατορίας Μεταξά και κυρίως την κατοχική περίοδο, αποτελούν αναμφισβήτητα πολύτιμα τεκμήρια, αφού, όπως είναι γνωστό από τη σχετική βιβλιογραφία, αρχειακό υλικό το οποίο να αναφέρεται στα ζητήματα λειτουργίας των σχολείων αυτής της περιόδου είναι δυσεύρετα, και ως εκ τούτου η μέχρι τώρα τεκμηρίωση πάνω σε αυτό το τομέα είναι ελλιπής. Το αρχειακό υλικό του Παπαγεωργίου εκτιμούμε ότι μπορεί να μας προσφέρει σημαντική βοήθεια σε αυτό το τομέα.

Την περίοδο κατά την οποία βρισκόταν ο Παπαγεωργίου στην Ζάκυνθο, οι οικονομικές, εκπαιδευτικές και κοινωνικές συνθήκες του νησιού δεν του επέτρεψαν να ασχοληθεί με αυτό που ο ίδιος επιδίωκε, την κατεύθυνση δηλ. του δημοτικού σχολείου προς την αγροτική εκπαίδευση, τομέας ο οποίος αποτελούσε την κύρια κατεύθυνση της επιθεωρητικής δράσης του. Αποκομμένος στο νησί αυτό περίμενε να συμπληρωθεί ο χρόνος παραμονής του και να μετατεθεί σε άλλη περιφέρεια, με αγροτική υποδομή. Εντούτοις, όπως μαρτυρούν σχετικές εγκύκλιοι που βρέθηκαν στο

αρχείο του, ο Παπαγεωργίου επιχείρησε να δημιουργήσει ένα υποτυπώδες έστω δίκτυο σχολικών κήπων, όπως όφειλε εξάλλου, βάσει των εντολών της εκπαιδευτικής πολιτικής⁷⁰. Τα αποτελέσματα δεν ήταν τα επιθυμητά. Σε υπόμνημά του προς το Υπουργείο ανέφερε: «Από τριετίας ηργίσαμεν ωθώντας τους δημοδιδασκάλους προς δημιουργίαν σχολ. κήπων, αλλά τα αποτελέσματα ήσαν ανάξια λόγου»⁷¹. Την κρίση του αυτή την στηρίζει σε ένα κατάλογο αιτιών που επέφεραν το αποτέλεσμα αυτό. Η παράθεση των αιτιών θεωρούμε πως είναι απαραίτητη γιατί α) εμπεριέχει στοιχεία προσωπικών κρίσεων του Παπαγεωργίου για την ασκούμενη εκπαιδευτική πολιτική, και β) αποτυπώνει στη συγκυρία του 1938 τη γενικότερη κατάσταση που επικρατεί στην περιφέρεια. Συγκεκριμένα ως αίτια της αποτυχίας της δημιουργίας σχολικών κήπων ανέφερε:

«1. Το ακατάλληλον των σχολείων. Τα διδακτήρια έχουν ιδρυθή εις μέρη όπου δεν υπάρχει κατάλληλος χώρος. 2. Η έλλειψις ύδατος.[..] 3. Η αδιαφορία των διδασκάλων, οι οποίοι μη ευρίσκοντες ενθάρρυσιν ουδαμόθεν απελπίζονται και θεωρούν το ζήτημα των κήπων ως αγγαρεία. 4. Η κατάργησις της Γεωργικής μετεκπαιδύσεως. Ουδείς έχει μετεκπαιδευθή γεωργικώς εκ των διδασκάλων της περιφέρειας μας πλην ενός και τούτου μετατεθέντος εκ των νέων Χωρών. Η κατάργησις του θεσμού της Γεωρ. Μετεκπαιδύσεως επέφερε σημαντικώτατην ζημίαν εις την εκπαίδευσιν. 5. Η έλλειψις πάσης βοήθειας χρηματικής εκ των σχολ. Ταμείων, διότι όλα είναι κενά. 6. Η δυστροπία, αδιαφορία και οπισθοδρομικότης των Σχολικών Εφορειών, αίτινες κατέστησαν μάστιξ της Εκπαιδύσεως. 7. Η αδιαφορία των Νομαρχών εις τα τοιαύτα ζητήματα. Άπασαι οι αναγραφόμεναι αρωγαί των κοινοτήτων διεγράφησαν κατόπιν διαταγής του Υπουργείου Εσωτερικών και τοιουτοτρόπως εστερήθησαν τα Σχολ. Ταμεία του σπουδαιοτάτου τούτου πόρου. 8. Η αδιαφορία των Κοινοταρχών, ήτις ήτο φυσική αφ' ής ουδεμία παρά των Νομαρχών ελάμβανον ώθησιν[.]. 9. Η έλλειψις ασφαλείας [..] διότι μόλις το θέρος έκλεισαν τα σχολεία αμέσως τα ζώα εισήρχοντο ακαταλύτως, διότι τους κήπους και τα προαύλια ως και αυτά τα διδακτήρια- ως ανεφέραμεν εν καιρώ δι' ιδίου υπομνήματος- τα εθεώρουν Δημόσια... Η αγροφυλακή ήτο ανίσχυρος. 10. Το κινητόν του προσωπικού,

⁷⁰ Συγκεκριμένα ο Παπαγεωργίου έπρεπε να απαντήσει στην υπ' αριθμ 125515/236 εγκύκλιου του Υπουργείου Παιδείας, «Περί σχολικών κήπων», με βάση την οποία καλούνταν να υποβάλει μία έκθεση της κατάστασης που επικρατούσε στην περιφέρειά του και να υποδείξει μέτρα ενίσχυσης του Κράτους προς τη δημιουργία σχολικών κήπων.

⁷¹ Εγκύλιος με αριθ. πρωτ. 20/3-2-1938 «Προς το επί της Εθνικής Παιδείας Σον Υπουργείον».

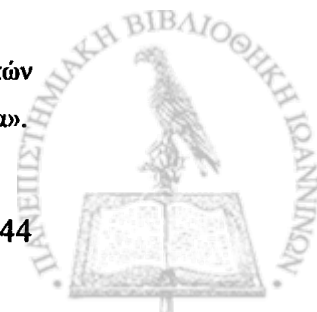
περί ου και άλλοτε ανεφέραμεν εις το Υπουργείον και το Εποπτ. Συμβούλιον ησχολήθη το π.ε. δια πρακτικού του και εις ουδεμία μας εδόθη απάντησις παρ' ουδενός αρμοδίου Προϊσταμένου. Δηλαδή 27 Δημοδιδάσκαλοι την πρωίαν εκκινούν εκ της πόλεως ή άλλων χωρίων και μεταβαίνουν εις τα σχολεία της υπαίθρου και μ.μ. επανέρχονται εις τας οικίας των. Πρωτοφανές γεγονός εξ όσων γνωρίζω. Και όταν ο διδάσκαλος δεν μένη μονίμως να ενδιαφερθή να γνωρισθή με γονείς και μαθητάς, αδύνατον το σχολείον να προοδεύση [...].¹¹ Η μεγάλη βραδύτης- αν μη αντίδρασις- εις την απαλλοτρίωσιν των καταλλήλων γηπέδων, η παρατηρουμένη εκ μέρους του Υπουργείου»⁷². Ο Παπαγεωργίου δε χάνει ευκαιρία το διάστημα αυτό και μέσα από επίσημα έγγραφα να συμπεριλάβει το προσωπικό του παράπονο για την τύχη που του επιφύλαξαν, έπειτα δηλαδή από μία γόνιμη και επιτυχημένη περίοδο στην περιφέρεια της Κορινθίας να «εξεσφενδονησθή εις την άγονον από απόψεως σχολικών κήπων περιφέρειαν της Ζακύνθου [...] Την ωμήν αλήθειαν αγαγράφομεν προς το Σον Υπουργείον διά να εκτιμήση υπό ποίας συνθήκας διατελούν οι Επιθεωρηταί και τίνας αμοιβάς λαμβάνουν παρά της Πολιτείας οι Επιθεωρηταί εκείνοι, οίτινες είχαν την ατυχίαν να μένουν προσκεκολλημένοι εις την εξυπηρέτησιν μόνον και μόνον της Εθνικής Ιδέας και δεν εκάμπτοντο εις τας εξωφρενικάς και ανηθικούς απαιτήσεις της Πολιτικής. Τα αναφέρονεν όλα αυτά διά να εκτιμήση εις ποίας δυσκολίας και κινδύνους θα βρεθή ο Επιθεωρητής εκείνος, όστις θα θελήση να εργασθή υπέρ μίας ιδέας»⁷³.

Πέρα από τις διάφορες αντιξοότητες τις οποίες αντιμετώπιζε ο Παπαγεωργίου, εντούτοις προσπάθησε στα πλαίσια των επιθεωρητικών του καθηκόντων να εφαρμόσει τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής ως προς τις σχολικές και διδακτικές πρακτικές. Για παράδειγμα αναφέρουμε τις προσπάθειες που κάνει για την εισαγωγή της Ενιαίας Συγκεντρωτικής Διδασκαλίας (ΕΣΔ), με τους όρους που θέτει η συγκυρία, στα δημοτικά σχολεία της περιφέρειάς του. Σε απαντητική του επιστολή⁷⁴ προς τον Γενικό επιθεωρητή της Στ' Περιφέρειας, στην οποία ανήκε η Ζάκυνθος, για το «παραχθέν παιδαγωγικό του έργο», τη σχολική χρονιά 1937-1938 ο Παπαγεωργίου ανέφερε: «Το έτος 1937-1938 έλαβον χώρα αι εξής Παιδαγωγικαί Συγκεντρώσεις 1^ο. Την 9^η Οκτωβρίου 1937. Κατά ταύτην πλην των υπηρεσιακών ανακοινώσεων

⁷² Στο ίδιο ο.π.

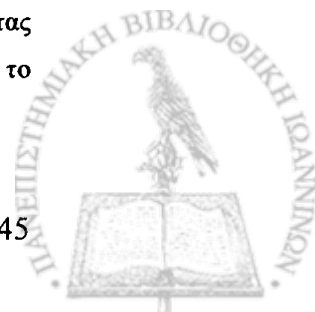
⁷³ Στο ίδιο, ο.π.

⁷⁴ Απαντητική Επιστολή του Β. Παπαγεωργίου με αρθ. πρωτ. 1033/4-7-1938, «Περί Παιδαγωγικών Συγκεντρώσεων. Προς τον κ. Γενικόν Επιθεωρητήν Στοιχ. Εκπαιδεύσεως Στ' Περιφέρειας- Ιωάννινα».

προσεπαθήσαμεν να κατατοπίσωμεν τούτους [σημ. τους δημοδιδασκάλους] εις την ευρυθμότεραν λειτουργίαν των σχολείων των. 2^{ov} Την 16 Φεβρουαρίου 1938 επ' ευκαιρία της αφίξεως Υμών⁷⁵ και 3^{ov} Την 30 Ιουνίου 1938 διαρκείας μίας ημέρας. Κατά ταύτην πλην των υπηρεσιακών ανακοινώσεων συνεζητήσαμεν κατά πλάτος και βάθος επί των απαιτήσεων της υπ. Αρ. 274 εγκυκλίου Υμών, ώστε από του νέου έτους να είναι προητοιμασμένοι διά το έργο των. Κυρίως επεμείναμεν να κατανοήσουν ότι όλοι οι διδάσκαλοι δύνανται να είναι εις θέσιν να αλλάξουν τον τόνον και το πνεύμα της παλαιάς διδασκαλίας. Υπεδείξαμεν και τα κατάλληλα βοηθήματα προς μελέτην και όλας τας προκαταρκτικάς εργασίας διά να λείπη η προχειρολογία. Κατά την συγκέντρωσιν αυτήν ανεπτύξαμεν λεπτομερώς την εργασίαν κατά την Συγκεντρωτικήν διδασκαλίαν δι' εκείνους οίτινες αισθάνονται τους εαυτούς των ικανούς. Διά τους λοιπούς υπεδείξαμεν πως, και κατά το καθιερωμένον σύστημα και αν εργάζονται, να δύνανται να μεταβάλουν τον ρυθμόν και τον τόνον της διδασκαλίας δια της αυτενεργείας των μαθητών, δια της δραματοποιήσεως, δια των εμβασύνσεων και διά παντός τρόπου εκφράσεως του περιεχομένου, διά της διά μαθητών προσκομίσεως υλικού, δι' αλληλογραφίας και ανακοινώσεων ειδικών κ.λ.π. Επίσης συνεζητήθη εν ολομेलεία το ζήτημα της

⁷⁵ Στον λόγο του ο Παπαγεωργίου, προς τιμή του Γενικού επιθεωρητή Μ. Μιχαλόπουλο, θα βρει την ευκαιρία να υπερασπιστεί το νέο θεσμό. Ένα μικρό απόσπασμα του λόγου του είναι χαρακτηριστικό των αντιλήψεών του: «Οι δημ/λοι Ζακύνθου κύριε Γεν. Επιθεωρητά δοκιμάζουν εξαιρετικήν χαράν δια την παρουσίαν Σας και γενικώτερον αισθάνονται την υποχρέωσιν να εκφράσουν προς την Εθν. Κυβέρνησιν και ιδιαιτέρως προς τον Προϊστάμενόν μας κ. Υπουργόν της Παιδείας την θερμήν των ευγνωμοσύνην δια τον θεσπισθέντα θεσμόν των Γεν. Επιθεωρητών, όστις απετέλεσεν από πολλών ετών τον μύχιον και διακαή πόθον των λειτουργών της Λαϊκής Παιδείας». («Προσφώνησις προς τον κ. Γεν. Επιθεωρητήν Στ' Περιφέρειας κ. Μ. Μιχαλόπουλον εις την συγκέντρωσιν Δημ/λων Ζακύνθου της 16 Φεβ. 1938» από το προσωπικό αρχείο του Παπαγεωργίου). Ο Παπαγεωργίου δείχνει ενθουσιασμένος με τη δυνατότητα αυτή και στο λόγο του θα υπερασπιστεί το νέο θεσμό, προβλέποντας πως τα ζητήματα της εκπαίδευσης στο εξής θα αντιμετωπίζονται με μεγαλύτερη αποφασιστικότητα, ειλικρίνεια και «επ' ωφελεία της δημοτικής εκπαιδεύσεως και των λειτουργών της». Τέλος, στο λόγο του δεν παρέλειψε να αναφερθεί και στο ιδεολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο θα λειτουργήσει ο νέος θεσμός: «Είμαι υποχρεωμένος κ. Γεν. Επιθ. παρουσιάζων προς Υμάς τους δημ/λους Ζακύνθου να τονίσω το ευχάριστον γεγονός ότι άπαντες είναι προσηλωμένοι εις την μεγάλην Εθνικήν ιδέαν, ότι εργάζονται εντός του πλαισίου των Εθνικών Ιδεωδών, των Εθνικών μας παραδόσεων και ότι αι διεθνείς ανατρεπτικάί θεωρίαί του Βορρά δεν εύρον ουδέποτε απήχησιν εις τας ευγενείς ψυχάς των δημ/λων Ζακύνθου, οίτινες ως πολικόν Αστέρα του έργου των πάντοτε είχαν το Εθνικόν και μόνον το Εθνικόν συμφέρον».

συνεχούς διδασκαλίας κατελήξαντες εις το συμπέρασμα, ότι δέον να εφαρμοσθή εις εξαιρετικάς μόνον περιστάσεις και όπου οι Συνοικισμοί είναι διασκορπισμένοι εις μεγάλας αποστάσεις»⁷⁶.

Στο ίδιο κείμενο ο Παπαγεωργίου περιγράφει τις εξειδικευμένες κινήσεις που έκανε, για να βοηθήσει το διδακτικό προσωπικό της περιοχής του πάνω στις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής, εξηγώντας ταυτόχρονα και τους λόγους αυτών των επιλογών. Συγκεκριμένα ανέφερε: «Καθιερώσαμεν από του Ιανουαρίου συγκεντρώσεις κατά τοπικές περιοχάς εις τα κάτωθι Κέντρα: 1. Ζάκυνθον πόλιν, 2. Βανάτον, 3. Καταστάρι, 4. Μαχαιράδον, 5. Βολίμες και 6. Παντοκράτορα. Και κατά τους έξ μήνας συνήλθον όλα τα τμήματα και συνεζητήθησαν επί διαφόρων ζητημάτων διατυπωθέντων υφ' Υμών εις τας εγκυκλίους Υμών ή υφ' ημών. Τοιαύτα θέματα συνεζητήθησαν τα επόμενα. 1) Περί σχολικών κήπων, 2) Περί σχολικής αλληλογραφίας, 3) Περί αυτοδιοικήσεως, 4) Περί του Σχολείου ως Κέντρου Κοινωνικής κινήσεως, 5) Περί ενιαίας διδασκαλίας και 6) Περί Εθνικοθησκευτικής διδασκαλίας. Τα θέματα ταύτα συνεζητήθησαν δι' ενεργού συμμετοχής των διδασκάλων απάντων σχεδόν [...] Εις τα τοπικά Συνέδρια ήσαν ολίγοι οι συνερχόμενοι διδάσκαλοι 10-15 και ήσαν υποχρεωμένοι όλοι να μελετούν, διότι εγένετο αμέσως καταφανής η μη ενεργός συμμετοχή των ή η παθητική των παρακολούθησις. Εν ω εις τα Γενικά Παιδαγωγικά Συνέδρια ενεργόν μέρος ελάμβανον μόνον ολίγοι, πάντες δε οι λοιποί έμενον σιωπηρά εφεδρεία, πάντοτε συμφωνούντες με τον προλαλήσαντα. [...] Έχομεν διατάξει δι' εγκυκλίου μας, όπως από της επομένης εκάστου Συνεδρίου έκαστος δημοδιδάσκαλος προσπαθή να εφαρμόζη κατά το δυνατόν τα εξαχθέντα πορίσματα καταγράφων εις ίδιον βιβλίον τι εξ εκάστου εφαρμόζει, τι δεν δύναται να εφαρμόση και τίνα εμπόδια συναντά και τι κατά την γνώμην τα μέτρα προς άρσιν των εμποδίων»⁷⁷. Ο Παπαγεωργίου θα καταλήξει στο έγγραφο αυτό με μία πρόταση προς τον Γ. Επιθεωρητή, σχετική με την διαπίστωση την οποία έκανε σε ότι αφορά τα προβλήματα που δημιουργούνταν από τις μετακινήσεις των δασκάλων από την έδρα του σχολείου τους, με σκοπό να τις αποτρέψει. Συγκεκριμένα πρότεινε: «Υποβάλλομεν θερμήν παράκλησιν όπως δι' αποφάσεως του ΑΕΣΣΕ διαταχθώμεν και απαγορευώμεν άνευ ελαστικότητος τινός την μετακίνησιν του προσωπικού, εκ των μερών ένθα διαμένουν. Εάν το Σον ΑΕΣΣΕ δεν δύναται να αποφασίση, τότε

⁷⁶ Απαντητική επιστολή του Β. Παπαγεωργίου «Περί Παιδαγωγικών Συγκεντρώσεων», ο.π.

⁷⁷ Στο ίδιο, ο.π.

παρακαλούμεν, όπως δια πλείστους λόγους διαταχθώμεν παρ' Υμών προς τούτο». Είναι προφανές πως ο Παπαγεωργίου καταλογίζει μεγάλο μέρος της ευθύνης για την υλοποίηση των αποδεκτών σχολικών και διδακτικών πρακτικών στους δασκάλους και πιστεύει πως ένα πιο αυστηρό πλαίσιο ελέγχου τους στην υπηρεσιακή τους ζωή θα επιφέρει θετικά αποτελέσματα για την πραγματοποίηση των στόχων του δημοτικού σχολείου.

Ο επιθεωρητής Β. Παπαγεωργίου, το διάστημα παραμονής του στην Ζάκυνθο και με βάση τις εξελίξεις στο γλωσσικό, θα στείλει υπόμνημα προς το Υπουργείο, παρόμοιο με αυτό της περιόδου που ήταν στην Κορινθία, με το οποίο θα ζητά οδηγίες για τη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις τρεις τελευταίες τάξεις του δημοτικού⁷⁸. Το πρόβλημα συγκεκριμένα αφορά τη συνδιδασκαλία των τάξεων Γ' και Δ' στο γλωσσικό μάθημα, για τους μαθητές που πηγαίνουν στα μονοτάξια, διτάξια και τριτάξια σχολεία, όπου οι μεν μαθητές της Γ' τάξης διδάσκονται τη δημοτική ενώ αυτοί της Δ' τάξης από το σχολικό έτος 1937-38 την καθαρεύουσα. Ο Παπαγεωργίου στο υπόμνημά του επιχειρεί με αναλυτικό τρόπο να καταδείξει ότι οι διδακτέες ώρες ειδικά στο μονοτάξιο δεν επαρκούν. «Δεν επιμένομεν εις την εκδοχήν ότι εις τα μονοτάξια δυνάμεθα να αρκεσθώμεν εις μαθήματα διαρκείας ¼ της ώρας. Τούτο μόνον ως αστείότης εκλαμβάνεται δι' εκείνους, οίτινες γνωρίζουσι καλώς το σχολείον. Τώρα πώς θα εξοικονομηθούν αι εργασίαι; Δύο τινά προκύπτουν ή αι ώραι θα αυξηθούν εις 7 ημηρεσίως ότε το ζήτημα χρήζει πολλής μελέτης δια την αντοχήν διδασκάλων και μαθητών δεδομένου ότι σήμερον λόγω ελλιπούς διατροφής η αδενίτις θριαμβεύει εις τα δημοτικά σχολεία, ή θα περιορισθούν αι ώραι των λοιπών μαθημάτων κατ' αναλογίαν. Μάλλον αποκλίνομεν υπέρ της δευτέρας λύσεως»⁷⁹. Σε ό,τι αφορά τη διδασκαλία της γλώσσας ο Παπαγεωργίου ισχυρίζεται: «Συνεπώς ενδείκνυται δια πάντα φιλότιμον και προσεκτικόν διδάσκαλον, όπως η θεμελίωσις της καθαρεύουσας γείνη επί τη βάσει και εν συγκρίσει με τη διδαχθείσαν ύλην της Δημοτικής εις την Γ'». Ο Παπαγεωργίου εδώ επιχειρεί να διασώσει ό,τι μπορεί. Αποδέχεται την εντολή της εκπαιδευτικής πολιτικής να διδαχθεί η καθαρεύουσα στο δημοτικό σχολείο - δεν θα μπορούσε να κάνει κι αλλιώς, χωρίς συνέπειες για τον ίδιο- και ταυτόχρονα ως θιασώτης της δημοτικής, προσπαθεί να βρει τρόπους ώστε η

⁷⁸ «Υπόμνημα περί γλωσσικής διδασκαλίας εν δημοτικοίς Σχολείοις. Προς το Επί της Εθν. Παιδείας Σον Υπουργείο και το Σον Κεντρικόν Εποπτικόν Συμβούλιον Στοιχειώδους Εκπαιδύσεως- Αθήνας», έγγραφο του επιθεωρητή Ζακύνθου Β. Παπαγεωργίου με αριθ. πρωτ. 1570/17-Οκτ- 1937.

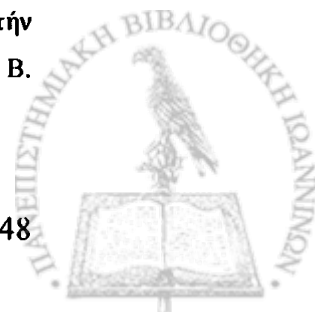
⁷⁹ Στο ίδιο, ο.π.

μετάβαση να γίνει ομαλά, χωρίς να κοπούν οριστικά οι σύνδεσμοι με την δημοτική γλώσσα. Έτσι, στην εγκύκλιο που εσωκλείει στο υπόμνημά του, την οποία καταθέτει προς έγκριση, προτείνει: «Η προφορική διδασκαλία θα διεξάγεται αναμφιβόλως ως και μέχρι σήμερα εις την δημοτικήν αποφευγομένων των ιδιωματισμών ή και εξεζητημένων λέξεων δημοτικής εκεί όπου η έκφρασις είναι εύκολος εις την απλήν καθαρεύουσαν» ή «Αι περιλήψεις των διδασκομένων μαθημάτων ως και οι συνθέσεις κατ' ανάγκην δέον να γράφονται εις την απλήν ρέουσαν καθαρεύουσαν αποφευγομένης πάσης ιδιαιτούσης εκφράσεως» ή «Αι πληθυντικά καταλήξεις των ρημάτων –ουσι και να –ωσι σκοπιμότερον να διδάσκονται εις –ουν π.χ. οι μαθηταί ψάλλουν, τρέχουν, πηδούν. Συνήθισαν να τρώγουν και να πίνουν» κ.α.

Παρατηρούμε δηλαδή πως ο επιθεωρητής Παπαγεωργίου διαμεσολαβεί ανάμεσα στην εκπαιδευτική πολιτική και στους δασκάλους πάνω στο ζήτημα της διδασκαλίας της καθαρεύουσας στο γλωσσικό μάθημα και προσπαθεί με οδηγίες, υπομνήματα και παραινέσεις προς τους εκπαιδευτικούς να την κάνει αποδεκτή, τροποποιώντας επιμέρους ζητήματα, χωρίς όμως να διαφοροποιείται ουσιαστικά από τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής ως προς το ζήτημα αυτό.

Στο αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε επίσης έγγραφα, τα οποία φανερώνουν πως οι σχέσεις του με τις νέες αυξημένες αρμοδιότητες του Νομάρχη, με βάση το θεσμικό πλαίσιο, οι οποίες επηρέαζαν τις σχολικές και διδακτικές πρακτικές, δεν ήταν αρμονικές. Συγκεκριμένα ο Παπαγεωργίου διαμαρτύρεται με έγγραφό του στον Γενικό Επιθεωρητή της περιφέρειάς του γιατί κατά το σχολικό έτος 1937-1938 στα σχολεία που προϊστάται δεν ζητήθηκε η γνώμη του, όταν αυτά λόγω ασθενειών των μαθητών διέκοψαν τα μαθήματά τους⁸⁰. Χαρακτηριστικά αναφέρει: «Από μηνός Ιανουαρίου ε.έ. άρχισαν ν' αναφαίνονται κρούσματα ιλαράς. Και αντί ως είχομεν κανονίσει κατά το παρ. έτος να ζητήται η γνώμη ημών και του Σχολιάτρου και να διακόπτονται τα μαθήματα δι' αποφάσεως του Επ. Συμβουλίου επί τη βάσει πάντοτε υπευθύνου γνωματεύσεως του Διευθυντού του Υγειονομικού Κέντρου ηκολουθήθη το κάτωθι σύστημα. Αγνοούνται παντελώς και ο Επιθεωρητής και ο Σχολιάτρος. Επί τη απλή ειδοποιήσει του Υγειον. Κέντρου ότι εσημειώθησαν κρούσματα ιλαράς η Νομαρχία διέτασσε την διακοπήν των μαθημάτων των σχολείων μη επιδεχόμενη

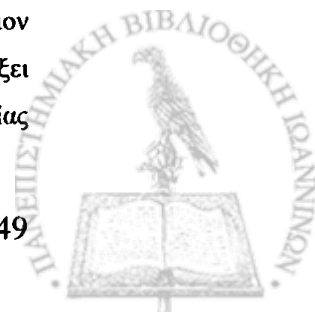
⁸⁰ «Περί διακοπής μαθημάτων και αρμοδιότητος επιθεωρητών. Προς τον κ. Γενικόν Επιθεωρητήν Στοιχ. Εκπαιδεύσεως Στ' Περιφέρειας- Ιωάννινα», έγγραφο του επιθεωρητή Ζακύνθου Β. Παπαγεωργίου με αριθ. πρωτ. 1083/5- Ιουλ. 1938.

ουδεμίαν αντίρρησην ή συζήτησιν. Ήρκει μία αναφορά Προέδρου Κοινότητος ή μία αναφορά διδασκαλίσεως επιθυμούσης να ξεσκάση ολίγον εις την πόλιν προς το Υγειον. Κέντρον και το πράγμα ετελείωνε. Διετάσσετο το κλείσιμο των σχολείων. Και τοιουτοτρόπως διεκόπησαν τα μαθήματα όλων σχεδόν των σχολείων της Νήσου επί οκταήμερον ή δεκαήμερον ονομαστικώς, ουσιαστικώς επί 20-30 ημέρας!!». Ο Παπαγεωργίου στη συνέχεια αναφέρει σειρά περιπτώσεων κατά τις οποίες τα σχολεία έκλεισαν με απόφαση της Νομαρχίας Ζακύνθου σε συνεννόηση με το Υγειονομικό κέντρο, χωρίς να ερωτηθεί ο ίδιος ή ο σχολίατρος. Καταλήγοντας αναφέρει: «Και επειδή η τοιαύτη αντίληψις της Νομαρχίας άπτεται της υπηρεσιακής μας τιμής και αποστολής εθεωρήσαμεν σκόπιμον ν' αναφέρωμεν τα γεγονότα ταύτα και να παρακαλέσωμεν Υμάς, όπως, ευαρεστούμενοι προέλθητε εις τας νομίμους ενεργείας και τακτοποιηθή εν τω μέλλοντι η θέσις του Επιθεωρητού προς πρόληψιν αναποφεύκτων προστριβών εις τα έργα της υπηρεσίας του [...] Ένεκα της ανωμαλίας ταύτης εις τα σχολεία μας και της ατάκτου φοιτήσεως εξ αιτίας ιλαράς, γρίπης, αμυγδαλίτιδος και κοκκύτιδος ηναγκάσθημεν να ορίσωμεν την λήξιν των μαθημάτων την 26^{ην} Ιουνίου διά να συμπληρωθούν μερικά κενά».

Κατά το τέλος του 1938 ο Β. Παπαγεωργίου μετατίθεται στην Αμαλιάδα⁸¹.

⁸¹ Για την μετάθεση αυτή φαίνεται πως μόχθησε αρκετά. Στο προσωπικό αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε ένα αντίγραφο επιστολής του προς τον Υπουργό Παιδείας Γεωργακόπουλο, με ημερομηνία 3-2-1938, της οποίας εκτενή αποσπάσματα θεωρούμε σκόπιμο να τα παραθέσουμε: «Σεβαστέ μοι κ. Υπουργέ. Σύμφωνα με την παραγγελία Σας, ων είχετε την ευγενή καλωσύνην να μου ειπήτε κατά την ενώπιόν σας παρουσίασιν μας τον παρ. Σεπτέμβριον, όπως Σας υπενθυμίσωμεν το ζήτημα, λαμβάνω το θάρρος να Σας παρακαλέσω όπως μου επιτρέψητε να σας απασχολήσω ολίγας στιγμάς. Ειργάσθην εν Κορινθία από του 1928 – 1935 ήτοι 6 ½ έτη. Επέμεινα όσον ουδείς άλλος εις το Γεωργικόν μέρος και τον γεωργικόν προσανατολισμόν μαθητών και κοινοτήτων με αφαντάστως επιτυχείς καρπούς.[...] Το σχολείον τούτο κατώρθωσε να ίδη ο Διευθυντής του Υπουργείου κ. Ζερβός. Επί 5 έτη ουδέν μέλος του τότε Εκπαιδευτικού Συμβουλίου κατεδέχθη να επιθεωρήση το έργον μας[...] Έφτυσα κυριολεκτικώς αίμα και ειργάσθην με όλην την δύναμιν της ψυχής μου δια να δημιουργήσω γεωργικόν Συναγερμόν εν Κορινθία και η αμοιβή μου ήτο ότι εψηφίσθησαν δύο Νόμοι κατάργησης της δετίας, υπό του διαβοήτου Γεώργα διά να με εκτοπίσουν της Κορινθίας, διότι ως υπερήφανος Καλαβρυτινός δεν εκαμπόμην εις τας εξωφρενικάς και ανηθικούς πιέσεις του και διότι είχα υποδείξει απαλλοτριώσεις γηπέδων δια σχολ. κήπους και διδακτήρια ανηκόντων εις Πολιτικούς παράγοντας. Το δε αφαντάστως παράνομον ήτο ότι εν ω εδικαιούμην ως Πολύτεκνος να μετατεθώ εις Ηλείαν – ως και το Συμβούλιον Επικρατείας ανεγνώρισε και ο τότε Γεν. Γραμματεύς κ. Παλαιολόγου ως συμπολίτης είχεν υποδείξει ως δίκαιον- εντούτοις εξεσφενδονίσθην υπό του τότε Εκπαιδ. Συμβουλίου τη απαιτήσει της ιδίας

Στην αποχαιρετιστήρια εγκύκλιό του προς τους δασκάλους της Ζακύνθου θα εκφράσει τις ευχαριστίες του στο διδασκαλικό σώμα της περιφέρειάς του και θα επιμείνει: «Απομακρυνόμεθα με αίσθημα εξαιρετικής ικανοποίησης εκ της σκέψεως ότι τας προνομίας του κλάδου, ας μας ενεπιστεύθησαν η πολιτεία και η συνείδησις του κλάδου, τας διεφυλάξαμεν ως κόρην οφθαλμού από πάσης ξένης υπηρεσίας»⁸². Είναι προφανές πως και μόνο η χρήση του όρου «κλάδος» υποκρύπτει μια συνδικαλιστική αναφορά από μέρους του, δείχνοντας πως δεν θεωρεί τον εαυτό του αποκομμένο από το διδασκαλικό σώμα. Βέβαια θα κλείσει τον αποχαιρετισμό του με σαφείς αναφορές στο πλαίσιο της συγκυρίας : «Ευχόμεθα προς υμάς να μη απολίπη ποτέ ο ζήλος προς το υψηλότατον και εθνικότατον έργον και μάλιστα σήμερον, ότε ανεγείρεται περίλαμπρον το μέγα εθνικόν οικοδόμημα υπό της παρούσης Εθνικής Κυβερνήσεως και όποτε παρίσταται ανάγκη όπως και την τελευταίαν ικμάδα της πνευματικής, σωματικής και ψυχικής σας δυνάμεως αφιερώσετε εις το βωμόν της μεγάλης μας πατρίδος»⁸³.

Πολιτικής εις Ζάκυνθον επί μεγίστη ζημία της πολυμελεστάτης οικογενείας μου. Ήδη πληροφορούμαι ότι πρόκειται να πληρωθή η νεά περιφέρεια Αμαλιάδος. Ουδείς εμού έχει πλείστα δικαιώματα να καταλάβη την έδραν αυτήν. Δεν υπέβαλα αίτησιν, διότι με την αίτησιν θα στερηθώ των οδοιπορικών μου εξόδων.[...] Τώρα δεν ημπορώ να υποχρεωθώ να πληρώσω πάλιν 5-7 χιλ. δρχ. δι' Αμαλιάδα, διότι οικονομικώς είμαι πτώμα. Προϊστάμενος με 6 χιλ δρχ. το μήνα με 10μελή οικογένειαν πώς να ζήση; Και δια τούτο είπον εις την υπηρεσίαν αν θέλη ας με μεταθέση διά λόγους υπηρεσίας ή προς το συμφέρον της εκπαιδεύσεως ως ειδικόν δια τα γεωργικά ζητήματα δια μίαν τόσον γεωργικήν χώραν της Αμαλιάδος. Μετά τα ειρημένα Σας παρακαλώ, όπως επεκτείνητε το πατριωτικόν Σας ενδιαφέρον και εις εμέ, αφ, ου λάβετε υπόψιν και τον φάκελον της ποιότητός μου. Μένω καρφωμένος εις τον υπηρεσιακόν Καύκασον της Ζακύνθου από πολιτικήν εμπάθειαν μόνον και μόνον διότι εξετέλεσα το καθήκον μου με ενθουσιασμόν, δι' όπερ και ευαρεσκείας μου έδωκαν, αλλ' αφ' ου απεμακρύνθην της Κορινθίας. Εις το πρόσωπόν Σας διαβλέπω τον Ηρακλέα, όστις θα με απολυτρώση του Καυκάσου τούτου και εμέ και την οικογένειάν μου, η οποία κινδυνεύει να μείνη χωρίς μόρφωσιν εδώ εις την εξορίαν και να συλλογίζεται κανείς ότι ημείς φθείρομεν σώμα και νου δια να μορφώσωμεν τους άλλους και τα παιδιά μας να μένουν στραβά. Από την παρούσαν Εθνικήν Κυβέρνησιν ζητώ δικαιοσύνην απλή και όχι ηθικήν αμοιβήν των κόπων μου και μόχθων μου, οίτινες με κανέν νόμισμα δεν ξεπληρώνονται. Ζητώ συγγνώμην διά την ενόχλησιν [...]κ.τ.λ».

⁸² Σχετικά βλ. Β. Παπαγεωργίου «Αποχαιρετιστήριον προς τους κ.κ. δημοδιδασκάλους αμφοτέρων των φύλων της περιφέρειας Ζακύνθου», στο περ. *Ερμής*, έτος ΙΘ', τεύχος 666, Αθήναι, 30 Δεκεμβρίου 1938. σ. 184.

⁸³ Στο ίδιο, ο.π.

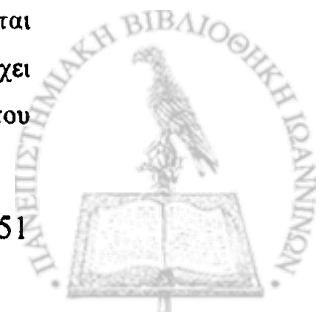
Περιχαρής στη νέα του θέση, ο Παπαγεωργίου θα επιδοθεί στην εφαρμογή της αγροτικής συνεταιριστικής ιδέας και στη σύνδεσή της με τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Το πρώτο διάστημα της παραμονής του στην Αμαλιάδα- υπάρχει και το δεύτερο, από τα μέσα περίπου του 1941, όπου επιστρέφει μετά από μια δεκάμηνη μετάθεση στη Λαμία- θα επιδοθεί στην δημιουργία πρότυπου αγροτικού σχολείου στο χωριό Τραγανό. Η προσπάθεια αυτή είναι και η τελευταία που κάνει με αντικείμενο την ίδρυση αγροτικών σχολείων, αφού οι εξελίξεις στο εκπαιδευτικό και πολιτικό πεδίο που θα ακολουθήσουν ουσιαστικά δεν θα του δώσουν άλλη ευκαιρία, μέχρι πια να συνταξιοδοτηθεί.

Για το σχολείο στο Τραγανό- Ηλείας, θα αφιερώσει ειδικό τεύχος το περιοδικό «Ερμής», όπως ακριβώς έκανε και με το σχολείο Μελισσίου- Κορινθίας⁸⁴. Το αφιέρωμα αυτό αποτελεί τυπικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο προχωρά ο Παπαγεωργίου στην εφαρμογή αγροτικών προγραμμάτων και συνιστά το σύνολο των σχολικών και διδακτικών πρακτικών, με τις οποίες στηρίζει ένα τέτοιο εγχείρημα. Η συγκυρία βέβαια δεν είναι η ίδια με αυτή του 1930-33, τότε που επιχειρούσε ανάλογα θέματα ο Παπαγεωργίου με το σχολείο Μελισσίου. Τώρα η νέα του προσπάθεια υποχρεωτικά εντάσσεται στα δεδομένα που δημιουργεί η μεταξική δικτατορία, με αναφορές στους στόχους που θέτει η αγροτική της πολιτική.

Στο συγκεκριμένο αφιέρωμα του Ερμή αρθρογραφούν ο Αντ. Καραγιάννης κάνοντας ένα είδος προλόγου και ο Β. Παπαγεωργίου παρουσιάζοντας τα κοινωνικά χαρακτηριστικά και την επίδραση του σχολείου. Ο Καραγιάννης στο κείμενο αυτό φαίνεται πως είναι υποστηρικτής της ιδεολογίας των «ελίτ», με σαφείς αναφορές στην ανωτερότητα μερικών με κριτήριο το είδος της εργασίας τους: άνθρωποι του πνεύματος και χειρώνακτες⁸⁵. Στο κείμενό του επισημαίνει το πώς κατάφεραν οι

⁸⁴ Σχετικά βλ. «Το Σχολείον Τραγανού, Παράγων λαμπρού αγροτικού πολιτισμού», αφιέρωμα σε ειδικό τεύχος του περ. *Ερμής*, έτος Κ', τεύχος 709, Αθήναι, 30 Απριλίου 1940.

⁸⁵ Είναι χαρακτηριστικές οι αναφορές του Καραγιάννη, οι οποίες δικαιολογούν αυτή τη θεώρηση: «Δια τους μορφωμένους ανθρώπους τους ολίγους και μεμνημένους, η ζωή μπορεί να είνε και μια υψηλή κροσμοθεωρία. Και ένα δόγμα μεταφυσικόν. Και ένα υπερβατικόν πρόβλημα. Αποτελεί η αντίληψις αυτή την πλευράν της αφαιρετικής πνευματικής εργασίας και εκείνης του κόσμου των ιδεών, ο οποίος, ως γεγονός δευτερογενές, προκύπτει ως και είδωλον μακράς και ουχ ήττον κρισίμου του νου κυοφορίας ταυτιζομένης προς την πολυμερή και πολύτροπον των υλικών μορφών επεξεργασίαν.[..] Δια τους πολλούς όμως ανθρώπους τους μέσους και κατωτέρους- δια τους ανθρώπους που εργάζονται και παράγουν και δημιουργούν, η ζωή είνε μορφαί.[..] Δεν έχει λοιπόν ιδεολογίαν ο πολύς λαός; Έχει αλλά και ταύτην υπό μορφήν υλικήν.[..] Η δευτέρα αυτή υλική θεώρησις του κόσμου υπό του

δάσκαλοι του συγκεκριμένου σχολείου με το έργο τους να συζεύξουν την πνευματική με την υλική θεώρηση του κόσμου: «Οι διδάσκαλοι του Τραγανού εις την ευρείαν μόρφωσιν των, εις τον ευγενή και υψηλόν κόσμον των ιδεών των και εις την φίλλαλον διάθεσιν της ψυχής των επρόσθεσαν τας πρακτικάς των ικανότητας και εδημιούργησαν ευρείας πραγματικάς καταστάσεις, μέσα εις τας οποίας διεμορφώθησαν αι λαμπρότεραι, αι ευγενέστεραι και ωραιότεραι υλικάί μορφαί της ζωής ως και αι εξ αυτών απορρέουσαι ηθικάί τοιαύται. Η μορφή της παραγωγικής εργασίας που ηθικοποιεί και φρονηματίζει [...]»⁸⁶. Είναι προφανές πως ο Καραγιάννης με την παρέμβασή του όχι μόνο ερμήνευσε αυθαίρετα την εργασία του σχολείου αλλά επιδίωξε, με βάση την κυρίαρχη ιδεολογία, να προσδιορίσει και το πλαίσιο εντός του οποίου οι δάσκαλοι όπως και το σχολείο οφείλουν να εντάξουν τις ενέργειές τους. Αποτελεί ερώτημα εάν οι δάσκαλοι του Τραγανού είχαν στις προθέσεις του αυτά που καταγράφει ως σκοπούς ο Καραγιάννης.

Ο Β. Παπαγεωργίου από τη μεριά του, στην παρουσίαση του σχολείου, στέκεται σε ένα καθαρά περιγραφικό επίπεδο. Με το άρθρο του περιγράφει το σύνολο των προϊόντων και τις πρωτοπόρες καλλιεργητικές μεθόδους που εφάρμοσαν οι δάσκαλοι του δημοτικού σχολείου Τραγανού, επιτυγχάνοντας να μεγιστοποιήσουν τα αποτελέσματα των καλλιεργειών του χωριού. Ένα χαρακτηριστικό απόσπασμα του Παπαγεωργίου για τις δεντροκαλλιέργειες αναφέρει: «Η συμβολή του σχολείου επί του σημείου αυτού υπήρξε και πάλιν εξαιρετική. Πρώτον μεν δια του παραδείγματος των διδασκάλων, οίτινες πολύ ενωρίς αντιληφθέντες την μεγάλην αξίαν της δεντροκαλλιέργειας επεδόθησαν μετά ζήλου εις αυτήν, ώστε σήμερον να είναι κάτοχοι ωραιωτάτων ελαιώνων και λοιπών οπωροφόρων δένδρων, και δεύτερον διά του σχολικού κήπου. Αισθανόμενοι [σημ. οι δάσκαλοι] οι ίδιοι μεγάλην αγάπην προς την γην και τα δένδρα, ενσταλάζουν ταύτην βαθεία εις τας παιδικάς ψυχάς εις βαθμόν, ώστε από της μικράς των ηλικίας οι μαθηταί των να θεωρούν την ζωήν των αναποσπάστως συνδεδεμένην με τα δένδρα. Εξερχόμενοι δε του σχολείου να γίνωνται πρωτοπόροι, κεκτημένοι όλα τα προς τούτο απαραίτητα εφόδια. [...] Η εν αυτό απασχόλησις των μαθητών προκαλεί απερίγραπτον ευχαρίστησιν.

ανθρώπου ευρίσκεται ίσως πλησιέστερον προς τη φύσιν της ζωής. Διότι πράγματι ζωή είναι η δημιουργία. Και η δημιουργία απορρέει από την αντίδρασιν, από την πάλην, από τον αγώνα. Αγώνα δε και πάλην διεξάγει κατά κανόνα ο κάτω άνθρωπος, ο εργάτης, ο χειρώναξ, ο παραγωγός, ο τέκτων». Σχετικά βλ. στο ίδιο, ο.π. σ. 485

⁸⁶ Στο ίδιο, ο.π., σ. 486.

Κατανεμημένοι εις ομάδας, καλλιεργούν, παρατηρούν και περιποιούνται τα τμήματά των μετά μεγίστης επιμελείας και ενδιαφέροντος [...]»⁸⁷.

Ειδική αναφορά κάνει ο επιθεωρητής Παπαγεωργίου στις «παράπλευρες ωφέλειες» αυτού του τρόπου εργασίας στο σχολείο Τραγανού. Συγκεκριμένα αναφέρεται: α) στην διαμόρφωση ορισμένων χαρακτηριστικών της κοινωνικής ζωής των μαθητών και κατ' επέκταση των κατοίκων του χωριού: «Το σχολείον και η εργασία έχει επιδράσει σπουδαίως επί της ηθικής των αναπτύξεως, δεδομένου ότι η εργασία ηθικοποιεί τον άνθρωπον. Διακρίνονται διά την ευγένειά των, την μεγάλην των φιλοξενίαν, το φιλήσυχον και την θρησκευτικότητά των, την έφεσιν προς πάσαν ευγενή πράξιν, τον αλτρουϊσμόν, την αλληλεγγύη των και την μεταξύ των ομόνοιαν, μέγα μέρος των οποίων οφείλεται εις την επίδρασιν του σχολείου, η εν τω οποίω διαπαιδαγώγησις γίνεται μετ' εξαιρετικής επιμελείας»⁸⁸, β) στη διαμόρφωση κοινών στάσεων και αντιλήψεων των κατοίκων ως προς τις αξίες της ζωής, όπως παραδείγματος χάριν την ποιότητα ζωής των νέων ή την από κοινού αντιμετώπιση εκβιαστικών διλημμάτων. Συγκεκριμένα ο Παπαγεωργίου σημειώνει: «Επιθυμούντες οι διδάσκαλοι όπως οι αποφοιτώντες του σχολείου και ριπτόμενοι εις την βιοπάλην μαθηταί συνεχίσουν και περαιτέρω τη μόρφωσιν των και την εν γένει πνευματικήν των εξέλιξιν επ' αγαθώ εαυτών και της κοινωνίας, ίδρυσαν από ετών κοινωνικήν βιβλιοθήκην, την οποίαν πλουτίσαντες με πολλά βιβλία ηθικοπλαστικά και αγροτικής εγκυκλοπαιδείας, κατέστησαν ταύτην προσφιλέστατον πνευματικόν κέντρον και ενδιαίτημα νέων και μεγάλων [...] προκαλούντες ούτω την απομάκρυνσιν των νέων εκ των ποικιλωνύμων ψυχοφθόρων κέντρων και επισύροντες την μεγίστην προς αυτούς εκτίμησιν της κοινωνίας. [...] Τρανότατον δείγμα της προς τους διδασκάλους απεριόριστου εμπιστοσύνης των κατοίκων και της ψυχικής υπεροχής των Τραγαναίων αποτελεί η σθεναρά και νικηφόρος αντίδρασις των εις το εναντίον αυτών συμπηχθέν τραστ των ιδιοκτητών αλωνιστικών μηχανών κατά το παρελθόν έτος [...] Το σχολείον και πάλιν εμφανίζεται οδηγός και προστάτης της κοινότητος και προς αυτό στρέφονται οι ελπίδες των απειλουμένων παραγωγών»⁸⁹, γ) στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών, οι οποίες συμβάλλουν στην οικονομική χειραφέτηση των κατοίκων, όπως συνέβη με την εξαγορά ιδιωτικού υδραύλακα ή την ενασχόληση με σύγχρονες

⁸⁷ Στο ίδιο, ο.π., σ. 495.

⁸⁸ Στο ίδιο, ο.π. σ. 496.

⁸⁹ Στο ίδιο, ο.π. σ. 496.

μεθόδους συντήρησης πτηνοτροφείων και μελισσοκομείων, και δ) στην ιδεολογική «συμπόρευση» των στόχων του σχολείου με την επίσημη κρατική εκπαιδευτική πολιτική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η «φυσιολογική» σύνδεση του σχολείου με την «Εθνικήν Οργάνωσιν Νεολαίας». Όπως σημειώνει ο Παπαγεωργίου: «Κατόπιν της τοιαύτης προόδου του δεν ήτο δυνατόν να υστερήση το Τραγανό εις την Οργάνωσιν της Εθνικής Νεολαίας, την σύστασιν της οποίας οι διδάσκαλοι και οι λοιποί κάτοικοι υπεδέχθησαν με ενθουσιασμόν. Ενενήκοντα και πλέον νέοι αποτελούν το εξωσχολικόν τμήμα, το οποίον και δρα εις την πρώτην γραμμήν»⁹⁰. Στο προσωπικό αρχείο του Παπαγεωργίου βρέθηκε φωτογραφία από την εποχή αυτή, στην οποία διακρίνεται ο Παπαγεωργίου ανάμεσα σε ένστολους νέους και νέες της ΕΟΝ να ασχολούνται με γεωργικές εργασίες.

Τα παραπάνω μας επιτρέπουν την εξής διαπίστωση: Ο Παπαγεωργίου κατά την μεταξική περίοδο αν και επιμένει, στα πλαίσια της σχετικής του αυτονομίας, να εφαρμόζει αγροτικά προγράμματα στα δημοτικά σχολεία της περιφέρειας Αμαλιάδας, φροντίζει εντούτοις να εντάσσονται αυτά στα όρια της επιτρεπόμενης εκπαιδευτικής και γενικότερης κυρίαρχης κοινωνικής πολιτικής. Επί της ουσίας δεν διαφοροποιείται, δεν απομακρύνεται από το κυρίαρχο πλαίσιο αλλά μεταφράζει με το δικό του τρόπο, μέσω των αγροτικών προγραμμάτων, τους σκοπούς και τους στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής σε σχολικές και διδακτικές πρακτικές.

Τα δεδομένα θα διαφοροποιηθούν όταν η Ελλάδα θα εμπλακεί στον δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο. Η δυσκολία λειτουργίας του σχολικού δικτύου θα αποτυπωθεί και στην πρακτική εφαρμογή των εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Οι προτεραιότητες τροποποιούνται. Ο κόσμος θα φροντίσει σε πρώτη φάση να διασώσει τον εαυτό του από τη δίνη του πολέμου. Το φάσμα της πείνας κάνει σιγά-σιγά την εμφάνισή του. Ο Παπαγεωργίου θα παραμείνει στη θέση του, πρώτα στην περιφέρεια της Λαμίας κι έπειτα στην Αμαλιάδα όταν θα επιστρέψει πάλι. Μια σειρά εγκυκλίων, τις οποίες βρήκαμε στο αρχείο του ιδίου και στο δημοτικό σχολείο Τραγανού, μας περιγράφουν με σαφήνεια τις δυσκολίες και τα όρια λειτουργίας των δημοτικών σχολείων: Επιτάξεις κτιρίων, σοβαρά προβλήματα επάρκειας υλικών και υποδομών, υπολειτουργία των ωρολογίων προγραμμάτων κ.α συνθέτουν το σκηνικό που επικρατεί την κατοχική περίοδο.

⁹⁰ Στο ίδιο, ο.π. σ. 497.

Από την άλλη, μία σειρά εγκυκλίων του ίδιου του Παπαγεωργίου, του γενικού επιθεωρητή και του Υπουργείου, τις οποίες καταφέραμε να εντοπίσουμε από αυτή την περίοδο, μας καταδείχνουν ένα σαφές περίγραμμα των σχολικών και διδακτικών πρακτικών, οι οποίες εφαρμόστηκαν κατά τη φάση αυτή.

Στην πρώτη εγκύκλιο του Παπαγεωργίου, αμέσως μετά την επιστροφή του από τη Λαμία στην Αμαλιάδα, αφού χαιρετίζει τους δασκάλους, με βάση το εθιμοτυπικό, ζητά από αυτούς να επιδείξουν σύνεση με τα στρατεύματα κατοχής. Συγκεκριμένα αναφέρει: «Καίτοι θεωρώ περιττόν εντούτοις υπομιμνήσκω την υποχρέωσιν όπως καθοδηγήτε μαθητάς και πολίτας στον απόλυτον σεβασμόν και ευπροσηγορίαν προς τα στρατεύματα κατοχής και αποφυγήν πάσης πράξεως ή εκδηλώσεως δυναμένης να προκαλέση παρεξηγήσεις»⁹¹. Για ακόμα μια φορά ο επιθεωρητής μεσολαβεί μεταξύ της εκάστοτε εξουσίας και του εκπαιδευτικού δυναμικού και των πολιτών προκειμένου να εξομαλύνει τις σχέσεις, να αποτρέψει καταστάσεις, να κάνει εντέλει, αν όχι αποδεκτή, τουλάχιστον ανεκτή την ίδια την εξουσία. Ακόμα κι αν αυτή πηγάζει από έναν κατακτητή. Τα χαρακτηριστικά της ύπαρξης του θεσμού της επιθεώρησης, παρατηρούμε ότι διατηρούνται και στις πιο ακραίες περιστάσεις. Είναι προφανές ότι ο Παπαγεωργίου δεν ενεργεί αυτόβουλα. Φαίνεται πως ακολουθεί εντολές της ηγεσίας του Υπουργείου Παιδείας της «Ελληνικής Πολιτείας», όπως αποκαλείται τώρα η ελληνική επικράτεια.

Το ζήτημα της φοίτησης την κατοχική περίοδο φαίνεται ότι απασχόλησε ιδιαίτερα τους επιθεωρητές. Οι συνθήκες προφανώς δεν επέτρεπαν την απρόσκοπτη παρουσία των μαθητών στα σχολεία. Έτσι, σε άλλη εγκύκλιο του Παπαγεωργίου ζητείται από τους τμηματάρχες των κατά τόπους περιφερειών των σχολείων να στέλνονται ανά 15θήμερο δελτία φοιτήσεως των μαθητών. Μαζί με τις απουσίες των μαθητών ο επιθεωρητής ζητά να «περιορισθεί το λυπηρό φαινόμενο της αυθαιρέτου απουσίας των διδασκάλων»⁹². «Δεν πρέπει να δίδωμεν το δικαίωμα εις την κοινωνίαν να μας εγκαλούν και να δίδωμεν το παράδειγμα της παραλυσίας», σημειώνει στην εγκύκλιό του ο Παπαγεωργίου. Επίσης με την ίδια εγκύκλιο ζητεί από τους δασκάλους να προσέξουν ιδιαίτερα και το ζήτημα του εκκλησιασμού των μαθητών, καλώντας τους να το θεωρήσουν «ζήτημα φιλοτιμίας».

⁹¹ «Βιβλίο Αντιγραφής Εγκυκλίων», αριθ. 1567, Αμαλιάς τη 1^η Οκτωβρίου 1941, στο *Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Τραγανού Ηλείας*.

⁹² *Βιβλίο Αντιγραφής Εγκυκλίων*, .ο.π., αριθ. 1570/ 2-10- 1941

Την ίδια περίοδο -Οκτώβρης του 1941- με άλλη εγκύκλιό του ο Παπαγεωργίου και με αφορμή την διπλή εορτή του εορτασμού του Αγίου Δημητρίου και την επέτειο της απελευθέρωσης της Θεσ/νίκης, προωθεί τον προγραμματισμό της σχολικής εορτής με βάση οδηγίες του Υπουργείου. Ορίζεται η παραμονή της εορτής ως αργία, η οποία προβλέπει για τα σχολεία τον εξής εορτασμό: Δοξολογία ή προσευχή, ανακοίνωση των διευθυντών των σχολείων στους μαθητές του «συνταχθέντος λόγου του Υπουργού της Παιδείας» και τέλος το άκουσμα του Εθνικού Ύμνου. Με το λόγο του Υπουργού Κ. Λογοθετόπουλου, ο οποίος επισυνάπτεται με την εγκύκλιο, επιχειρείται μια σαφής ιδεολογική παρέμβαση⁹³. Από τη μια προβάλλεται το ένδοξο ηρωικό παρελθόν των Ελλήνων, καλώντας τους πολίτες να διατηρήσουν την ιστορική τους μνήμη: «Δεν δυνάμεθα, δεν δικαιούμεθα, να αποσβέσωμεν το παρελθόν και να αρνηθώμεν ιστορίαν ην έγραψαν χρυσούς γράμμασι τρισένδοξον και αθάνατον τρεις άλλαι χλιετηρίδες διά μόχθων συνεχών [..δυσνόητο] υπερανθρώπων». Από την άλλη περιορίζεται το παρελθόν αυτό στα γεγονότα των Βαλκανικών πολέμων, αποφεύγοντας οποιαδήποτε αναφορά ή νύξη στο πρόσφατο αλβανικό έπος: «Ας ανατρέξωμεν λοιπόν εις το παρελθόν και ας ζήσωμεν ημέρας τας οποίας έζησαν οι πατέρες μας προ 39 ετών!». Ο σκοπός της ομιλίας αυτής, όπως αποκαλύπτεται στη συνέχεια, προφανής: Προβάλλεται, για λόγους καθαρά ιδεολογικής κατανάλωσης, ως στόχος, η αναβίωση της πάλαι ποτέ Μεγάλης Ιδέας, ελπίζοντας η παρέμβαση αυτή να λειτουργήσει και σαν αντίδοτο στο χαμηλό ηθικό των Ελλήνων που δημιούργησαν οι συνθήκες του πολέμου. Συγκεκριμένα αναφέρεται: «Ο διάδοχος Κωνσταντίνος αρχιστράτηγος επί κεφαλής των αθανάτων Τσολιάδων του, [δυσνόητο] διέταξεν τα δυνάμεις του να ενεργήσουν ευρείαν κυκλωτικήν κίνησιν κατά της Θεσ/νίκης. Το επιτυχές του ελιγμού, η ακατάσχετος ορμή, η ανδρεία και η αποφασιστικότης των Ελληνικών Στρατευμάτων [..] και την 11^{ην} νυκτερινήν υπογράφονται τα πρωτόκολλα της παραδόσεως της πόλεως. Η ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ! Ο ελληνικός στρατός εισέρχεται θριαμβευτής εις την δευτέραν πρωτεύουσα του Ελληνισμού και τελείται δοξολογία εις τον Ναόν της Αγίας Σοφίας. Το τι επακολούθησε δεν περιγράφεται! Οι πατέρες μας έζησαν μίαν σπάνιαν, μίαν αλησμόνητον ημέραν.

⁹³ Εγκύκλιος του Υπουργείου Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, με αριθ. πρωτ. 72000, «Προς τους κ.κ. Γενικούς Επιθεωρητάς Μέσης και Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως, Ιδιωτικών Σχολείων, Ξένων και Μειονοτικών, Επιθεωρητάς Δημοτικών Σχολείων και τα Εκπαιδευτικά Ιδρύματα των άλλων Υπουργείων», Αθήναι 18- Οκτ- 1941, στο «Βιβλίο Αντιγραφής Εγκυκλίων» στο Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Τραγανού – Ηλείας.

Ησθάνθησαν το θριαμβευτικό πέρασμα της Ιστορίας. Είδαν να γίνεται πραγματικότητας η μεγάλη ιδέα της απελευθέρωσης του Υποδούλου Ελληνισμού».

Παρ' όλες τις παρεμβάσεις αυτού του είδους, τα προβλήματα στη λειτουργία των σχολείων εξακολουθούν να υφίστανται. Με άλλη εγκύκλιό του ο Παπαγεωργίου αναπροσαρμόζει το ωρολόγιο πρόγραμμα των μαθημάτων των δημοτικών σχολείων της περιφέρειάς του, προκειμένου αυτά να προσαρμοστούν στα δεδομένα που δημιουργούν οι νέες συνθήκες. Στην εγκύκλιο αυτή περιορίζονται οι ώρες διδασκαλίας ανά τάξη σε κάθε μάθημα. Για παράδειγμα για τις τάξεις Α και Β το πρόγραμμα αναπροσαρμόζεται ως εξής: Για την πρώτη διδακτική ώρα (ανάγνωση και γραφή) προβλέπεται να διατίθενται 6 ώρες εβδομαδιαία. Για τη δεύτερη διδακτική ώρα (αριθμητικές ασχολίες) δύο 20λεπτα της ώρας, την εβδομάδα. Για τον προφορικό λόγο, δηλαδή προσευχές, μικρές θρησκευτικές ιστορίες, λεκτικές ασκήσεις, παραμύθια και τραγούδια να διατίθενται 4 διδακτικές ώρες εβδομαδιαία, από 40 λεπτά της ώρας. Ανάλογα ρυθμίζονται οι ώρες και για τις άλλες τάξεις στα πολυτάξια σχολεία (4/θέσια και άνω) και στα ολιγοθέσια (τριτάξια και κάτω). Στην ίδια εγκύκλιο δίνονται οδηγίες του Υπουργείου για την προαγωγή των μαθητών στην επόμενη τάξη. Η έκπτωση σε όλους τους τομείς είναι εμφανής. Ουσιαστικά τα σχολεία υπολειπονται και οι απαιτήσεις είναι υποτυπώδεις. Συγκεκριμένα δίνονται οι εξής οδηγίες: «Οι μαθηταί των δημοτικών σχολείων προάγονται ή απολύονται α) αν η φοίτησις αυτών είναι ελλιπής και η διαγωγή αυτών τουλάχιστον καλή. Ελλιπής φοίτησις λογίζεται αν αι εξ οιασδήποτε αιτίας απουσίαι των μαθητών υπερβαίνουν το 1/3 των εργασίμων ημερών εκάστου των εν λόγω σχολικών ετών. Διά το σχολικόν έτος 1940-41 δεν θα υπολογισθούν αι απουσίαι του Ιουνίου και Ιουλίου, β) αν ο μαθητής λάβη βαθμούς τουλάχιστον «σχεδόν καλώς» εις την ανάγνωσιν και την αριθμητικήν. Κατά τα σχολικά έτη 1940-41 και 1941-42 απαγορεύεται η κατ' οίκον απασχόλησις των μαθητών διά γραπτών ή άλλων εργασιών. Κατά το προσεχές σχολικόν έτος 1941-42 οι μαθηταί Β' τάξεως θα διδασθούν και κατά τον Ιανουάριον και Φεβρουάριον το Β Μέρος του αλφαβηταρίου. Το αναγνωστικόν της Β τάξεως θα δοθή εις αυτούς από την 1^{ην} Μαρτίου. Ως προς την εφαρμογήν του αναλυτικού προγράμματος κατά τα λοιπά ισχύουν αι ήδη δοθείσαι οδηγίαι προς τους λειτουργούς της Στοιχ. Εκπαιδύσεως δια την οργάνωσιν της Σχολικής Εργασίας κατά το σχολικόν έτος 1940-1941». Συμπληρωματική εγκύκλιος τον Νοέμβρη του 1941 ορίζει «τα μαθήματα των σχολείων δέον να αρχίζουν από την 10^{ην} πρωινήν και να

λήγουν την δωδεκάτην, περιοριζομένης της διδασκαλίας κατά μίαν ώραν. Διακοπαί εορτών άρξεται από 15 Δεκεμβρίου και θα λήγουν την 15 Ιανουαρίου».

Σε άλλες εγκυκλίους δεν λείπουν παρατηρήσεις, παραινέσεις και εντολές προς τους δασκάλους να εκμεταλλευθούν κάθε δυνατότητα που τους δίνει το σχολείο, παρόλη την αρνητική συγκυρία που δημιουργεί η κατοχή, προκειμένου να διδάξουν αξιοπρεπώς τα μαθήματά τους. Συγκεκριμένα με εγκύκλιό του⁹⁴ ο γενικός επιθεωρητής Α. Χαραλαμπίδης, της Ζ΄ περιφέρειας, στην οποία ανήκε και ο Παπαγεωργίου, και στη βάση «εμπεριστατωμένων επιθεωρήσεων», όπως ο ίδιος δήλωνε, ζητούσε από τους δασκάλους να χρησιμοποιούν τα εποπτικά μέσα που διαθέτουν τα σχολεία τους και να μη «θεωρούν ταύτα ως απλά διακοσμητικά μέσα». Παραπονείται στους δασκάλους ότι οι μαθητές «εις το μάθημα της ορθογραφίας είναι τελείως ακατάρτιστοι. Δεν δύνανται να χρησιμοποιούν ούτε τα απλούστατα σημεία τονισμού, δεν γνωρίζουν ότι τα αρχικά γράμματα των κυρίων ονομάτων γράφονται δια κεφαλαίων, δεν ορθογραφούν τα ημέρας της εβδομάδος, τους μήνας και τας εποχάς του έτους». Διευκρινίζει ότι «πλείστοι των διδασκάλων έχουν παρεξηγήση τας γενικάς συστάσεις των επιθεωρητών καθ' ας δεν πρέπει η Γραμματική και Τεχνολογία να αποτελή το κύριον ως άλλοτε σημείον τούτου και της τελείας παραμελήσεως των ορθογ. ασκήσεων και γραμματικών εφαρμογών. Μεταξύ τούτων υπάρχει απόστασις κολοσιαία καταλήγουσα εις εξοβελισμόν της Ελληνικής γλώσσης εκ του λαϊκού σχολείου». Σε άλλο σημείο σημειώνει πως «παραμελείται σχεδόν τελείως εις πλείστα σχολεία η Β τάξις δι' οικονομίας χρόνου», καθώς επίσης και ότι «εις τινά σχολεία η κατανομή των μαθημάτων έχει γίνη κατά τρόπον αντιπαιδαγωγικόν. Εις των διδασκάλων π.χ. διδάσκει ανάγνωσιν, έτερος γραμματικήν, άλλος έκθεσιν κλπ εν ώ τα μαθήματα ταύτα είναι αλληλένδετα η δε διδασκαλία τούτων υφ' ενός και του αυτού διδασκάλου θα είναι καρποφοτέρα». Διαπιστώνει επίσης ότι «εις ελάχιστα σχολεία εφαρμόζεται η συγκεντρωτική διδασκαλία εν ώ τούτο υπέρ πάσαν άλλην εποχήν επιβάλλεται ήδια και δια τα άλλα πλεονεκτήματα και δια την οικονομίαν χρόνου». Τέλος, σε ότι αφορά τις διδακτικές πρακτικές, ο γενικός επιθεωρητής φέρεται δυσαρεστημένος και με την διδασκαλία του εθνικού ύμνου, αφού σε άλλα σχολεία η μελωδία του είναι αξιοθρήνητη, ενώ σε

⁹⁴ «Κοινοποίησης της υπ' αριθμ 1574 Διαταγής του κ. Γεν. Επιθεωρητού Ζ΄ Περιφέρειας προς γνώσιν και συμμόρφωσιν» της 16-10- 1941, στο «Βιβλίο Αντιγραφής Εγκυκλίων», ο.π.

άλλα δεν «ψέλλεται» καθόλου και ούτε έχει κοινοποιηθεί η σχετική εγκύκλιος, ως προς τούτο, του Υπουργείου.

Ως προς τους δασκάλους της περιφέρειάς του, ο γενικός επιθεωρητής παρατηρεί ότι κάνουν πολλές και αδικαιολόγητες απουσίες, δεν μελετούν τις εγκυκλίους ως οφείλουν και κάνουν υπερβολική χρήση αναρρωτικών αδειών. Και καταλήγει: «Απευθύνοντες προς υμάς την παρούσαν δεν αρνούμαι ούτε τας επισιτιστικές ούτε τας άλλας δυσμενείς συνθήκας τας οποίας διέρχεται η χώρα μας [...] Άι περιστάσεις επιβάλουν εντονώτερον το ενδιαφέρον και θερμότερον τον ζήλον και άγρυπνον την προσοχήν μας δια την πνευματικήν ανάπτυξιν και ηθικήν προαγωγήν του Ελληνόπαιδος ον μας ενεπιστεύθη η Ελληνική Πολιτεία».

Με άλλη εγκύκλιό του ο Παπαγεωργίου καλεί τους δασκάλους της περιφέρειάς του να συμμορφωθούν με τις σχετικές οδηγίες σε ότι αφορά τις εισπράξεις από τις εγγραφές των μαθητών υπέρ των σχολικών ταμείων και των μαθητικών συσσιτίων. Σημειώνει μάλιστα: «Διά παν διατυπούμενον παράπονον του λοιπού θέλομεν ασκήση αυστηρόν έλεγχον και διά πάσαν παρατηρουμένην αταξίαν θα επιβάλωμεν αυστηρότατες κρίσεις»⁹⁵. Τέλος, με άλλη εγκύκλιό του παρατηρεί τους δασκάλους γιατί καθυστερούσαν να καταβάλουν τις συνδρομές στο περιοδικό «Σχολική Υγιεινή» και να προσπαθήσουν να τις εξοφλήσουν⁹⁶.

Το σχολικό έτος 1941-42 φαίνεται πως δεν πραγματοποιήθηκε στον προβλεπόμενο χρόνο του γιατί διακόπηκε. Το ίδιο έγινε και το προηγούμενο σχολικό έτος 1940-41. Τη χρονιά αυτή, όπως σημειώσαμε, ο Παπαγεωργίου βρίσκεται στη Λαμία και την πρόωρη διακοπή επιβεβαιώνει ο ίδιος σε σχετική του εγκύκλιο το Δεκέμβριο του 1940⁹⁷. Από άλλη σχετική εγκύκλιο του Β. Παπαγεωργίου και συγκεκριμένα της 28 Αυγούστου του 1942, η οποία αναφέρεται στα σχολεία της περιφέρειας Αμαλιάδας, δίνονται οι εξής οδηγίες: «α) την 1^η Σεπτεμβρίου ε.έ. [σημ

⁹⁵ Εγκύκλιος με αριθ. 30 της 24/11/1942, στο «Βιβλίο Αντιγραφής Εγκυκλίων», ο.π.

⁹⁶ Εγκύκλιος με αριθ. 29 της 19/11/1942, στο «Βιβλίο Αντιγραφής Εγκυκλίων», ο.π.

⁹⁷ Συγκεκριμένα ο Παπαγεωργίου στην εν λόγω εγκύκλιο προς τους δασκάλους αναφέρει: «...Το έργο σας είναι εξ ίσου σπουδαίον όσον και εις την πρώτην γραμμήν του μετώπου. Εάν τα σχολεία έκλεισαν ιδού ενώπιόν σας έχετε πλήθος απασχολήσεων...», στο εγκύκλιος 19/2802 εν Λαμία 31 Δεκεμβρίου 1940, «Προς τους δημ/λους περιφέρειας μας». Σχετικά με τις αναβολές και μεταθέσεις πραγματοποίησης των διδακτικών σχολικών ετών βλ. και σύγκρινε με την αντίστοιχη αναφορά του Α. Δημαρά, σε ότι αφορά τη λειτουργία του Βαρβακειού την περίοδο αυτή, στο Δημαράς Α. (επιμ), *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, Τεκμήρια Ιστορίας, (1895-1967)*, τόμος Β' Εστία – Νέα Ελληνική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1998, σ. ν' και να'

1942] αρχίσητε τα μαθήματα επιτρεπομένων των συμπληρωματικών εγγραφών μέχρι την 10^η Σεπτεμβρίου μόνον διά τους μαθητάς τους καθυστερούμενους ένεκεν σοβαρών και εξαιρετικών λόγων, β) Η λήξη του σχολικού έτους [σημ. εννοείται το σχολικό έτος 1941-42] ορίζεται την 20^η Δεκεμβρίου ε.έ. εκδιδομένων των αποτελεσμάτων της προόδου των μαθητών επί τη βάσει του ελέγχου της ημερησίας προόδου άνευ της διενεργείας των διαγωνισμών, γ) Το νέον σχολικόν έτος 1942-43 άρχεται την 8^η Ιανουαρίου 1943 και λήγει την 30^η Ιουνίου 1943, δ) Έκαστος Δ/ντής θα αναφέρει ονομαστικώς την 1^η Σεπτεμβρίου ποίοι εκ του προσωπικού παρουσιάσθησαν και τίνες απουσιάζουν. Από τούδε θα αρχίση η καθαριότης του διδακτηρίου και πάσα προπαρασκευαστική εργασία. Η εργασία θα περιορισθή εις τα σπουδαιότερα και με ρυθμούς γοργούς λαμβανομένου υπ' όψιν του μικρού χρόνου του σχολ. έτους και επί τη βάσει των παλαιών βιβλίων»⁹⁸.

Μέσα στις συνθήκες αυτές ο Παπαγεωργίου δεν αμελεί να ασχοληθεί και με το αντικείμενο που τον ενδιαφέρει ιδιαίτερα. Αναφερόμαστε συγκεκριμένα στη σύσταση και λειτουργία σχολικών κήπων. Σε σχετική του εγκύκλιο ζητά από τους δασκάλους: «Όσοι εκαλλιέργησαν Σχολικόν κήπον ή έκαμαν οιεσδήποτε εργασίας αγροτικά διά λογαριασμόν του σχολείου να μας υποβάλουν τάχιστα ειδικήν έκθεσιν ης ην απαραιτήτως δέον να μνημονεύονται 1) τι είδη εκαλλιεργήθησαν εις τον κήπον, 2) Ποίον το προϊόν της επιχειρήσεως ταύτης 3) Πώς διατέθη τούτο 4) Τι ποσόν εισπαράχθηκε 5) Πού ετοποθετήθη τούτο. Επίσης να μνημονευθούν και αι γενόμεναι αντίστοιχαι δαπάναι διά την ολικήν καλλιέργειαν του Σχολ. κήπου»⁹⁹.

Τα παραπάνω μας αποδεικνύουν πως την περίοδο 1940-1942, αμέσως μετά δηλαδή την έκρηξη του πολέμου και στα πρώτα χρόνια της κατοχής, στην ελληνική περιφέρεια, ο θεσμός της επιθεώρησης, όπου υπάρχουν επιθεωρητές, λειτουργεί, οι εντεταλμένοι επιθεωρητές ασκούν επιθεωρητικό έργο, κάνουν περιοδείες, ενημερώνονται για τα ζητήματα λειτουργίας των δημοτικών σχολείων, τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι δάσκαλοι και τον τρόπο με τον οποίο εφαρμόζουν τις θεσμικές τους υποχρεώσεις. Επίσης, οι επιθεωρητές επικοινωνούν υπηρεσιακά με τους γενικούς επιθεωρητές και το αντίστροφο, προκειμένου να συλλέξουν πληροφορίες ή να δώσουν οδηγίες και αντίστοιχα να τις μεταβιβάσουν

⁹⁸ Εγκύκλιος επιθεωρητή Β. Παπαγεωργίου «Προς τα Δημοτικά Σχολεία της Περιφέρειας μας» με ημερομηνία 28/8/1942, στο *Βιβλίο Αντιγραφής Εγκυκλίων*, ο.π.

⁹⁹ Εγκύκλιος επιθεωρητή Β. Παπαγεωργίου «Προς τα Δημοτικά Σχολεία της Περιφέρειας μας» με ημερομηνία 8/11/1941, στο *Βιβλίο Αντιγραφής Εγκυκλίων*, ο.π.

προς τους υφισταμένους τους δασκάλους των σχολείων. Οι παρατηρήσεις που εμπεριέχονται στις εγκυκλίους και οι διαταγές τους αποδεικνύουν ότι είναι γνωστή και ταυτόχρονα αποδεκτή στη διοίκηση η χαλαρότητα λειτουργίας των δημοτικών σχολείων, η οποία δικαιολογείται από τις συνθήκες λειτουργίας των σχολείων στη συγκυρία της κατοχής. Εντούτοις, ο θεσμός της επιθεώρησης παρατηρούμε ότι προσπαθεί να μην παρεκκλίνει των ρυθμισμένων του υποχρεώσεων, ασκεί έλεγχο, εγκυβρίζει τους δασκάλους στις αποδεκτές σχολικές και διδακτικές πρακτικές και εν γένει προσπαθεί να εξασφαλίσει τον τρόπο λειτουργίας των σχολείων εντός των θεσμικά οριοθετημένων πλαισίων.

Από τον Αύγουστο του 1942 ο Παπαγεωργίου αλλάζει τακτική με την οποία σημειώνει τις παρατηρήσεις του στα «Βιογραφικά Σημειώματα». Ενώ μέχρι τότε επιχειρούσε να καταγράφει τις προσωπικές του εκτιμήσεις πάνω στα διάφορα ζητήματα της υπηρεσιακής του σταδιοδρομίας και εκπαιδευτικά θέματα που τον απασχολούσαν, από αυτή τη χρονική στιγμή δίνει μια μορφή ημερολογίου σε αυτό. Χωρίς να τηρεί καθημερινή ενημέρωση, καταγράφει σε αυτό τηλεγραφικά, με ημερολογιακή αναφορά τα σημαντικότερα εκπαιδευτικά, κοινωνικά και πολεμικά γεγονότα που συμβαίνουν στην περιοχή του. Προφανώς η αβεβαιότητα για το μέλλον του, λόγω των δύσκολων στιγμών που περνούσε αυτός, η οικογένειά του αλλά και το σύνολο των ανθρώπων γύρω του, τον έστρεψε προς αυτή την πρακτική. Σε μία του αναφορά, με ημερομηνία 10 Απριλίου 1943, τον βλέπουμε για πρώτη φορά να κάνει αναφορά στην παρουσία ανταρτών στην περιοχή του. Συγκεκριμένα την ημέρα αυτή αναφέρει: «Προχθές εδημοσιεύθη υπουργική μεταρρύθμιση. Παιδεία ο κ. Λογοθετόπουλος και ανέλαβεν ως Πρωθυπουργός ο κ. Ιωάννης Ράλλης. Υπουργός της Παιδείας ωρίσθη ο κ. Νικ. Λούβαρης Καθ/τής του Πανεπιστημίου. Αλλά και πάλι σήμερον εθρυλήθη παραίτηση της Κυβερνήσεως επί τω λόγω ότι οι Βούλγαροι κατέλαβον την Θεσ/νίκην. Πολλαί φήμαι κυκλοφορούν περί συμπτώξεως του μετώπου των Αξονικών δυνάμεων εις Τύνιδα, περί αποβάσεως των Αγγλοαμερικανών εις Πελοπόννησον κ.τ.τ. Η ατμόσφαιρα θολή. Ποικίλαι διαδόσεις περί ανταρτών». Η αμέσως επόμενη αναφορά σε αυτό το θέμα γράφεται στο «ημερολόγιό» του τον Ιούλιο του 1943: «Ηρχισαν από τινός συχνοί βομβαρδισμοί Κατακόλου, Πύργου, Αλφειούσης, Κυλλήνης και άλλων μερών υπό των αγγλοαμερικανών. Εξ άλλου ήρχισαν να αναφαίνωνται εις τα περίχωρά μας και επαναστάτες του Ε.Α.Μ. υπό αρχηγόν κάποιον Σπανογιάννην λοχαγόν εξ Αθηνών. Προεκκλήθησαν και μερικά επεισόδια εις Σιμόπουλον, Μαζαράκι κ.τ.τ. Οι

επαναστάτες εφόνευσαν καταδότην τινά αισχρόν υποκείμενον κάποιον Δημόπουλον εξ Αγραπδοχωρίου. Εις Κουρούταν, Αρκούδι και λοιπά παραλιακά μέρη κατασκευάζονται οχυρωματικά έργα. Γερμανικόν Σύνταγμα εγκαταστάθη εις Ολυμπίαν Αρχαίαν. Πάντως επικρατεί ανησυχία».

Ο Παπαγεωργίου παρατηρούμε ότι τοποθετεί την παρουσία των ανταρτών στην περιοχή της Ηλείας από τα μέσα του 1943. Το στοιχείο αυτό φαίνεται πως συμφωνεί και με την σχετική βιβλιογραφία¹⁰⁰. Το αμέσως επόμενο διάστημα ο μητροπολίτης Ηλείας Αντώνιος θα βρεθεί κοντά στους αντάρτες του ΕΛΑΣ και μαζί με τους Γιάννη Βουρνά και Πιέρρο Πετροπουλάκη θα αποτελέσουν την Διοικητική Επιτροπή Πελοποννήσου της Π.Ε.Ε.Α., υπεύθυνοι για την εκπαίδευση (Γραφείο Παιδείας και Θρησκευμάτων). Ο Β. Παπαγεωργίου διατηρούσε στο αρχείο του υλικό της Π.Ε.Ε.Α., στο οποίο κρατούσε σημειώσεις, πράγμα που μας επιτρέπει να διαπιστώσουμε ότι το μελετούσε. Από τον Σεπτέμβριο του 1944 μέχρι και το Φεβρουάριο του 1945 η Πελοπόννησος και ιδιαίτερα ο Νομός Ηλείας ήταν υπό τις διαταγές της Π.Ε.Ε.Α. ως «Διευθύνουσα Αρχή» της περιοχής. Την κατάσταση αυτή, όπως θα διαπιστώσουμε στη συνέχεια της εργασίας μας, θα τη χρησιμοποιήσει αργότερα ως στοιχείο ο Παπαγεωργίου, όταν θα επιχειρήσει να ανασκευάσει τις κατηγορίες εναντίον του.

Με βάση το αρχειακό υλικό, το οποίο μελετούσε ο Παπαγεωργίου και αναφέρεται στις πρωτοβουλίες της Π.Ε.Ε.Α. σημειώνουμε τα εξής:

Η Π.Ε.Ε.Α. επιδίωξε να θεμελιώσει το περιεχόμενο της Παιδείας στην πολεμική περίοδο στην ελεύθερη Ελλάδα πάνω σε τρεις άξονες:

α) Ένταξη του σχολείου (Δημοτική και Μέση εκπαίδευση) στον Εθνικοαπελευθερωτικό και Λαολυτρωτικό Αγώνα. Η αρχή αυτή, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στα κείμενά της, στηρίζεται πάνω στις εξής ενέργειες: Συνειδητοποίηση και αφομοίωση των σκοπών του διπλού αγώνα. Απαλλαγή του σχολείου από κάθε στοιχείο που έρχεται σε αντίθεση με τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, όπως αλλαγή των αναγνωστικών Δημοτικού της 4^{ης} Αυγούστου και των αντίστοιχων Νεοελληνικών αναγνωσμάτων Γυμνασίου της 4^{ης} Αυγούστου, αποκατάσταση της ιστορικής αλήθειας για τη Νεοελληνική ιστορία μέσα από τα βιβλία της Ιστορίας του Γυμνασίου. Αφήγηση μαχών και ανδραγαθημάτων από τον

¹⁰⁰ Σχετικά βλ. Λυμπεράτος Μ., «Οι οργανώσεις της Αντίστασης», στο Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αι., Τόμος Γ2, επιμέλεια Χρ. Χατζηιωσήφ- Πρ. Παπαστράτης, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007, σ. 9-67.

αγώνα στο βουνό και στη πόλη. Συμμετοχή στις εργασίες του αγώνα (μεταφορά, σύνδεσμοι, καλλιέργεια κτημάτων ανταρτών, βοήθεια στις οικογένειές τους κ.α.). Συμμετοχή στην ΕΠΟΝ. Πολιτική διαπαιδαγώγηση όπως ερμηνεία του έργου της τοπικής Αυτοδιοίκησης, των Λαϊκών δικαστηρίων, του Λαϊκού στρατού, της Λαϊκής παιδείας σαν κατακτήσεις του Λαού).

β) Ξεκαθάρισμα του περιττού και άχρηστου υλικού με καταρτισμό συνεργείων για το ξεκαθάρισμα της ύλης και συγκέντρωση των προτάσεων των συλλόγων δασκάλων για την αναθεώρηση της ύλης σε κάθε μάθημα, και

γ) Ανύψωση του σχολείου σε εκπολιτιστικό παράγοντα με διαλέξεις, λαϊκές βιβλιοθήκες, γιορτές, θέατρα, μέτρα υγιεινής κλπ.

Ως προς την κοινωνική λειτουργία του σχολείου η Π.Ε.Ε.Α. πρότεινε:

α) να λυθούν από την επίταξη όσο το δυνατόν περισσότερα σχολεία και να επισκευασθούν τα καμένα σχολεία, όπως και τα ιδιωτικά σπίτια και οι εκκλησίες.

β) Να επιστρέψουν οι δάσκαλοι στα σχολεία τους. Οι οργανώσεις που τους απασχολούσαν να τους απαλλάξουν και να γυρίσουν στις θέσεις τους. Να συμπληρωθούν τα κενά με αποφοίτους Διδασκαλείων και Π. Ακαδημιών. Να διοριστούν προσωρινοί δάσκαλοι. Να εξακολουθήσει η λειτουργία των παιδαγωγικών φροντιστηρίων. Να συμπληρωθούν τα κενά στην ελεύθερη Ελλάδα με δασκάλους από τα αστικά κέντρα (Αθήνα) και γι' αυτό να μεριμνήσουν οι οργανώσεις. Να αναλάβουν οι τοπικές Αυτοδιοικήσεις τη στέγαση και διατροφή των δασκάλων και των οικογενειών τους.

γ) Να γίνει υποχρεωτική η φοίτηση στα Δημοτικά σχολεία (όχι στη Μέση). Αυτό θα επιτευχθεί με την ίδρυση παιδικών σταθμών, την οργάνωση μαθητικών συσσιτίων και στο τελευταίο χωριό, με το να δοθούν δωρεάν βιβλία και σχολικό υλικό στα άπορα παιδιά, με το να προσαρμοστεί η λειτουργία των σχολείων στις εργασίες των κατοίκων, και την επέμβαση του Λαϊκού δικαστηρίου σε όσους γονείς δυστροπούσαν και δεν έστελναν τα παιδιά τους στο σχολείο.

Ειδικότερα για τη σχολική χρονιά 1944-45 η Π.Ε.Ε.Α. απέστειλε εγκύκλιο¹⁰¹, με την οποία ρύθμιζε τα βασικά ζητήματα λειτουργίας των σχολείων της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης ώστε να επανέλθουν σε φυσιολογικούς ρυθμούς: Έναρξη σχολικού έτους, εγγραφές, εξετάσεις και πρόγραμμα.

¹⁰¹ Εγκύκλιος με αριθ. 32/ 249- 13/8/1944, «Προς τα σχολεία Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης Πελοποννήσου».

Ορίζει ως έναρξη του σχολικού έτους 1944-45 την 1^η Σεπτεμβρίου. Το δημοτικό και το γυμνάσιο τα ορίζει ως εξατάξια. Ρυθμίζει τις προαγωγικές και απολυτήριες εξετάσεις στο δημοτικό από 1-5 Σεπτεμβρίου και τις νέες εγγραφές από 6-10 του μήνα. Η έναρξη των μαθημάτων ορίστηκε την 11^η Σεπτεμβρίου. Αντίστοιχα για τα γυμνάσια ορίστηκαν οι εγγραφές από 1-20 Σεπ., οι εξετάσεις των μετεξεταστέων και οι προαγωγικές ή απολυτήριες όσων δεν πήγαν τον Ιούλιο από την 1-8 Σεπ. και την έναρξη την 18^η Σεπ. Επιτυχών θεωρείται κάθε μαθητής που ο μέσος όρος όλων των μαθημάτων του είναι τουλάχιστον ίσος με τη βάση. Η βαθμολογική κλίμακα διατηρείται από 1-20 για τα γυμνάσια και 0-10 για τα δημοτικά. Οι εγγραφές γίνονται ατελώς στα γυμνάσια καθώς επίσης και οι τίτλοι όλων των σχολείων. Η φοίτηση ορίζεται μικτή για το δημοτικό και το γυμνάσιο, ενώ για το δημοτικό ιδιαίτερα είναι υποχρεωτική, ανεξαρτήτου ηλικίας του μαθητή εάν είναι αναλφάβητος. Επανερχεται το πρόγραμμα των εξατάξιων δημοτικών και απαγορεύθηκε αυστηρά η χρήση των αναγνωστικών της 4^{ης} Αυγούστου. Στην εγκύκλιο αναφέρεται η υπόσχεση πως για τις τάξεις Δ', Ε', και Στ' θα δοθούν νέα αναγνωστικά, τα οποία βρίσκονται υπό εκτύπωση, ενώ για τις Β', Γ' και Α' τάξεις, τα αναγνωστικά και αλφαβητάριο αντίστοιχα της προ του 1932 περιόδου.

Με βάση τα παραπάνω, ο Παπαγεωργίου είχε μπροστά του συγκεκριμένη δράση, με συγκεκριμένο περιεχόμενο. Επί της ουσίας, προϊστάμενη αρχή δεν ήταν, από το Σεπτέμβριο του 1944, το Υπουργείο Παιδείας στην Αθήνα, αλλά η διοικούσα επιτροπή της Π.Ε.Ε.Α., η οποία έλεγχε την περιοχή. Θα μπορούσε βέβαια ο Παπαγεωργίου να εγκαταλείψει τη θέση του και να ζητήσει καταφύγιο αλλού. Όμως δε το έκανε. Έκανε την επιλογή του: παρέμεινε στη θέση του και μάλιστα, όπως θα δούμε στη συνέχεια, συνεργάστηκε με τις τοπικές οργανώσεις του ΕΑΜ σε αρκετά ζητήματα. Ο Παπαγεωργίου εξάλλου δεν ήταν η μοναδική περίπτωση επιθεωρητή ο οποίος βρέθηκε αντιμέτωπος με αυτή την κατάσταση. Από τη σχετική βιβλιογραφία μαθαίνουμε πως σε ανάλογη κατάσταση βρέθηκαν: ο επιθεωρητής Γεώργιος Βλάχος, ο οποίος υπηρετούσε στην Ευρυτανία και ο Δημήτριος Γερουλάνος, επιθεωρητής Πωγωνίου. Σημειώνουμε πως αρχικά ο Παπαγεωργίου αντιμετώπιζε την παρουσία των ανταρτών και ιδιαίτερα την αντιστασιακή τους δράση μέχρι το τέλος του 1943 αρνητικά και με μεγάλη καχυποψία. Τον ενοχλούσε η παρουσία τους και δεν ανεχόταν την αναφορά τους για την «δικτατορία του προλεταριάτου». Στα «Βιογραφικά του Σημειώματα» κατά διαστήματα και ανάλογα με τα περιστατικά που συνέβαιναν, καταφερόταν με ιδιαίτερα σκληρές φράσεις για το ΕΑΜ. Σε ένα

χαρακτηριστικό απόσπασμα αναφέρει: «Σαν να μην μας έλειπε τίποτε και μόνον το καθεστωτικό ζήτημα έμενε! Σκλάβοι ακόμα και οι αμετανόητοι του ΚΚΕ οπαδοί οι μη έχοντες ούτε ιερόν ούτε όσιον, όργανα τυφλά της Μόσχας θυμήθηκαν τη λαοκρατία! Αχρείοι Γραμματείς και Φαρισαίοι. Οι την κάμηλον καταπίνοντες και τον κώνωπα διϋλίζοντες. Και πότε κύριοι δεν είχαμε λαοκρατίαν; Εάν εξαιρέσετε την περίοδον της επαισχύστου Δικτατορίας πάντοτε εκυβερνούσε ο Λαός [...] Γιατί δε λέτε την αλήθεια ότι θέλετε οχλοκρατία; Και πώς διά μαγικής ράβδου της Κίρκης οι διεφθαρμένοι και εξαχρειωμένοι λέτσοι και αχθοφόροι θα μεταβληθούν εις τιμίους ανθρώπους; Έχομε εθνική κατάρα. Και οι Κομμουνισταί όργανα του σκότους και του διαβόλου βρήκαν την πιο χειρότερη στιγμή να κορέσουν τα αιμοβόρα ένστικτά των!». Αυτά τα γράφει ο Παπαγεωργίου 30 Νοεμβρίου 1943.

Όμως από το τέλος του 1943 μέχρι το τέλος του 1944 θα μεσολαβήσουν πολλά γεγονότα, τα οποία θα τον κάνουν να αλλάξει στάση απέναντι στο ΕΑΜ. Τα γεγονότα αυτά ήταν:

1) Ο Παπαγεωργίου από το τέλος του 1943 θα χάσει την επαφή του με το Υπουργείο. Αυτό έχει ως άμεσο επακόλουθο να αρχίσουν οι καθυστερήσεις στις πληρωμές των μισθών των δασκάλων και του ίδιου. Οι συχνές επιτάξεις κτιρίων από τους κατακτητές, στα οποία κατά καιρούς στέγαζε το γραφείο του, θα τον φέρουν σε δεινή θέση. Το μεγαλύτερο πρόβλημα την περίοδο αυτή ήταν οι συχνές ανατιμήσεις των προϊόντων, τα οποία έφθασαν σε δυσθεώρητα ύψη κι έγιναν απλησίαστα για τους μισθούς των εκπαιδευτικών. Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα της κατάστασης η οποία διαμορφώνονται με τις τιμές βασικών προϊόντων το πεντάμηνο Μάρτιος έως Αύγουστος του 1944, μας τη δίνει ο ίδιος σε σχέση με το μισθό του, στους παρακάτω πίνακες:

ΠΙΝΑΚΑΣ 6. Τιμές βασικών προϊόντων σε σχέση με το μισθό του επιθεωρητήκατά το Μάρτιο του 1944

ΠΡΟΪΟΝΤΑ	ΑΞΙΑ ΣΕ ΔΡΧ (ανά οκά)	ΜΙΣΘΟΣ ΣΕ ΔΡΧ (ανά κατηγορία)
Αραποσίτι	180.000-200.000	Ενοποιημένος: 1.248.000
Πατάτες	240.000	Πολυετής υπηρεσία: 800.000
Μακαρόνια	520.000	Επίδομα τέκνων: 374.000
Τυρί	700.000- 1.200.000	Επίδομα τροφής (30*48): 1.440.000
Πορτοκάλια	15.000-25.000 το ένα	
Λεμόνια	4.000-10.000 το ένα	Σύνολο μισθού: 3.862.000

ΠΙΝΑΚΑΣ 7. Τιμές βασικών προϊόντων σε σχέση με το μισθό του επιθεωρητήκατά τον Ιούλιο του 1944

ΠΡΟΪΟΝΤΑ	ΑΞΙΑ ΣΕ ΔΡΧ (ανά οκά)	ΜΙΣΘΟΣ ΣΕ ΔΡΧ (ανά κατηγορία)
Σιτάρι	3.000.000	Ενοποιημένος: 7.488.000
Τυρί	12- 14.000.000	Πολυετής υπηρεσία: 4.800.000
Κρέας	16-18.000.000	Επίδομα τέκνων: 2.246.400
Ντομάτες	1-1.200.000	Επίδομα τροφής (30*288): 8.640.000
Λάδι	24-28.000.000	
Ροδάκινα	1.600.000- 2.000.000	Σύνολο μισθού: 23.174.400

ΠΙΝΑΚΑΣ 8. Τιμές βασικών προϊόντων σε σχέση με το μισθό του επιθεωρητήκατά τον Αύγουστο του 1944

ΠΡΟΪΟΝΤΑ	ΑΞΙΑ ΣΕ ΔΡΧ (ανά οκά)	ΜΙΣΘΟΣ ΣΕ ΔΡΧ (ανά κατηγορία)
Σταφίδα	10-12.000.000	Ενοποιημένος: 29.952.000
Αυγά	8-10.000.000 το ένα	Πολυετής υπηρεσία: 19.200.000
Κρέας	100.000.000	Επίδομα τέκνων: 8.984.000
Σπίρτα	15.000.000 το κουτί	Επίδομα τροφής (30*1.154): 34.560.000
Λάδι	300.000.000	Επίδομα θέσης: 37.078.400
Τσιγάρα	1.300.000 το ένα	Σύνολο μισθού: 129.774.400

Οι παραπάνω πίνακες είναι ενδεικτικοί της πληθώρας παραδειγμάτων τα οποία αναφέρει ο Παπαγεωργίου στο προσωπικό του ημερολόγιο, προκειμένου να περιγράψει την απελπιστική κατάσταση, στην οποία είχαν περιέλθει τόσο αυτός όσο και οι υπόλοιποι δάσκαλοι και οι οποίοι, όπως γνωρίζουμε, είχαν μισθό αναλογικά μικρότερο από του επιθεωρητή.

2) Το 1943 ο Παπαγεωργίου κάνει, όπως σημειώσαμε παραπάνω, νέα αίτηση για να τοποθετηθεί ως γενικός επιθεωρητής. Αντιδρώντας το Υπουργείο, τον καλεί με τη σειρά του σε απολογία για τους «απρεπείς» χαρακτηρισμούς που είχε αποδώσει στα μέλη του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου το 1941. Ο Παπαγεωργίου απογοητευμένος θα στείλει υπόμνημα με το οποίο θα χαρακτηρίσει την κίνηση αυτή άστοχη, θα απορήσει για την τόσο μεγάλη καθυστέρηση να τον καλέσουν για να απολογηθεί, θεωρώντας ότι το χρονικό διάστημα το οποίο μεσολάβησε, του έδωσε την εντύπωση της εξάλειψης κάθε κατηγορίας¹⁰².

3) Το αμέσως επόμενο διάστημα ήρθαν οι συμφωνίες του Λιβάνου και της Καζέρτας, τις οποίες ο Παπαγεωργίου θεωρεί, όπως καταμαρτυρά στο ημερολόγιό του, ως δείγμα πως οι κομμουνιστές «έριξαν νερό στο κρασί τους». Ακόμα κι όταν έληξε ο πόλεμος και ήρθε η απελευθέρωση, η κατάσταση δεν φάνηκε να βελτιώνεται. Η ελευθερία έφερε στην περιοχή του τα Τάγματα Ασφαλείας, για τα οποία αναφέρει πως παρά τις αρχικές του ελπίδες, «αποδείχθηκαν στην διοίκηση χειρότεροι από τους κατακτητές». Παράλληλα σημείωνε πως οι μαυραγορίτες και οι δωσίλογοι εξακολουθούσαν να λυμαίνονται τα λιγοστά τρόφιμα και κάθε έννοια ανθρώπινης αξιοπρέπειας.

4) Το διάστημα 1943-44 μεσολάβησε η άνοδος του Μητροπολίτη Ηλείας Αντώνιου στο βουνό για να ενσωματωθεί με τους αντάρτες, πράγμα που φαίνεται να επηρέασε πολύ την κρίση του Παπαγεωργίου.

5) Στις 13 Σεπτεμβρίου 1944 πραγματοποιήθηκε μεγάλη σύσκεψη στο κανηματοθέατρο «Πάνθεον» της Αμαλιάδας μεταξύ εκπροσώπων του ΕΑΜ και εκπαιδευτικών (δασκάλων και καθηγητών). Στη συνάντηση αυτή οι εκπρόσωποι του ΕΑΜ ενημέρωσαν τους εκπαιδευτικούς για τη πραγματοποίηση του «Α! Διδασκαλικού Συνεδρίου», το οποίο έγινε στην Ανδρίτσαινα και τις αποφάσεις στις

¹⁰² Σχετικά βλ. εδώ σ. 436.

οποίες κατέληξε. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Παπαγεωργίου, τις αποφάσεις αυτές τις έκρινε «ριζοσπαστικές πολύ». Στη συζήτηση, που ακολούθησε, ο ίδιος ορίστηκε πρόεδρος. Στη δική του ομιλία, όπως σημειώνει στο ημερολόγιό του, επιχείρησε να υπερασπιστεί το έργο του δασκάλου. Συγκεκριμένα, υποστήριξε τα εξής: «Πρόκειται περί ξεθεμελιώματος παλαιού συστήματος και δημιουργίας Νέου. Πρέπει να είμαστε εφεκτικοί και να λαμβάνωμε υπ' όψιν μας την πραγματικότητα, η οποία πολύ θα μας ωφελήσει. Ο δάσκαλος στάθηκε ο μοναδικός και ανιδιοτελής φίλος του Λαού και εν τούτοις δεν έτυχε να του αναγνωρίσει αυτός το έργο του. Μια μέρα ο Λαός θα στήσει ανδριάντα στον άγνωστο δάσκαλο. Το έργο του διδασκάλου δεν μοιάζει σαν των άλλων υπαλλήλων που εργάζονται μηχανικά. Ο Δάσκαλος βάνει στο έργο του το μυαλό του, το στήθος του, την ψυχή του, το είναι του ολόκληρο, λιώνει σαν τη λαμπάδα για να φωτίσει το Λαό, και να τον ανυψώσει ψηλότερα».

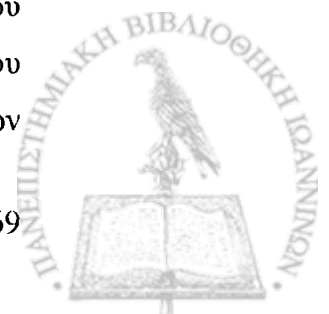
6) Λίγο καιρό μετά (21 Οκτωβρίου 1944), συμμετέχει μαζί με άλλους δημόσιους υπαλλήλους σε σύσκεψη στα γραφεία της εφορείας με θέμα την ίδρυση Κέντρου Δημοσίων Υπαλλήλων Αμαλιάδας. Στη σύσκεψη αυτή συμφωνήθηκε να γίνει ένα προσωρινό προεδρείο για να φροντίσει όλα τα προκαταρκτικά ζητήματα ίδρυσης αυτής της συνδικαλιστικής οργάνωσης. Πρόεδρος της επιτροπής αναλαμβάνει πάλι ο ίδιος.

Όλα τα παραπάνω (22 Νοεμβρίου 1944), τον κάνουν να κάνει την αυτοκριτική του και να αναφέρει στα «Βιογραφικά του Σημειώματα»: «Είναι ανάγκη να γίνη μια εκκαθάριση του ζητήματος του ανταρτικού Σώματος και του ΕΑΜ. “Δεινόν γε η άγνοια και πολλών κακών αιτία”, έλεγαν οι παλαιοί μας πρόγονοι. Λοιπόν το ίδιο πάθαμε κι εμείς με το ζήτημα του ΕΑΜ. Δεν κατορθώθηκε να γίνη καλή διαφώτιση εδώ για πολλούς λόγους. Ο κατακτητής με την προπαγάνδρα του εδυσφημούσε το έργο του ΕΑΜ. Πολλοί πλούσιοι και φιλοτομαρισταί είχαν λόγους να θέλουν τη συνεργασία τους με τους κατακτητές για να πλουτίσουν. Πολλοί με πορωμένη την ψυχή και τη συνείδηση ήθελαν το χουζούρι τους και μούτζα νάχη η πατρίδα και η ελευθερία. Το ΕΑΜ κατασυκοφαντήθηκε. Δεν ήταν κομμουνιστικό έργο. Μα μέσα στο ΕΑΜ είχαν θέση και πήραν θέση και κλήθηκαν να πάρουν θέση όλα τα κόμματα. Μα το μεγάλο σφάλμα ήταν των μεγάλων κομμάτων ότι τράβηξαν τον εαυτούλη τους έξω από την οργάνωση και έτσι έμειναν τα παιδιά του Λαού και μέσα στην οργάνωση αυτή μπήκαν και οι Κομμουνιστές, που αποδείχτηκαν τα μαχμώτερα στοιχεία. Το ΕΑΜ κήρυξε επανάσταση κατά του κατακτητή. Με επαναστατικό δικαίωμα είχε στη διάθεσή του να κάμη ό, τι ήθελε το φιλοτόμαρο

Ρωμιό που έκλεινε τα μάτια του και τα μάτια της ψυχής του στις επιταγές και το συμφέρον του έθνους. Εν τούτοις αρκέστηκε μόνο να πλήξει τους αντιδραστικούς, όλους αυτούς που δεν έβαναν μυαλό και εκείνους που συνεργάστηκαν με τους κατακτητές για προσωπικά ωφελήματα. Λοιπόν τώρα φωτίζεται από όλες τις πλευρές το υπέροχο και πατριωτικό έργο του ΕΑΜ. Τώρα εξαγνίζονται στη συνείδησή μου. Μετανοώ γιατί απέδωκα στην οργάνωση αυτή καθαρώς κομμουνιστική επιδίωξη. Κάθε κίνημα πρέπει να εξετάζεται χωρίς προκατάληψη και χωρίς πείσματα αλλά με αντικειμενικότητα. Εκείνο που πέτυχε το ΕΑΜ στη συνείδηση του έθνους δηλ. ότι πέτυχε να προλάβη την επιστράτευση του Ελληνικού Λαού με τα ιστορικά εκείνα συλλαλητήρια των Αθηνών που ο Λαός πρόβαλε τα στήθια του στα πολυβόλα ατρόμητος φωνάζοντας “κάτω η επιστράτευση”. Έτερον καλόν ότι εμπέδωσε το αίσθημα της ασφαλείας στην ύπαιθρο χώρα. Το δε σπουδαιότερο είναι ότι καθήλωσε 200 χιλ. Γερμανικού στρατού στην Ελλάδα και έτσι παρέσχε πολύτιμο συνδρομή στους συμμάχους μας. Έγινε αφορμή να κατακτήσει ο Λαός τη δημοτική γλώσσα, την αυτοδιοίκηση και τη λαϊκή δικαιοσύνη. Κάθε τίμιος άνθρωπος που θέλει να επικρίνη το έργο του ΕΑΜ πρέπει να καθαρίση τον εαυτό του, την ψυχή του από κάθε φαυλοκρατική προκατάληψη. Να κρίνη τι προσέφερε αυτός στον αγώνα, τι μπορούσε αυτός να προσφέρει, να αυτοκριτικάρη τον εαυτό του και τότε να κρίνη το έργο των παιδιών εκείνων του ΕΑΜ, τα οποία ξυπόλητα και πεινώντας έδειξαν απaráμιλλη αυτοθυσία και φιλοπατρία. Άλλως πρέπει να σιγούν, να κλείνουν τα στόματά τους για να μη προκαλούν τη δίκαιη αγανάκτηση του Λαού. Να μην το κάνουν σαν τα σκουλήκια που στις καταιγίδες και στις θύελλες κρύβουν τα κεφάλια τους στη λάσπη και μόλις ξεφύγουν από τον κίνδυνο αμέσως σηκώνουν τα κεφάλια τους για να χύσουν δηλητήριο. Δεν επιτρέπεται κριτική του έργου του ΕΑΜ από τους προδότες, τους κοιμισμένους από τους συμφεροντολόγους. Αυτοί δεν είναι ικανοί να κρίνουν τα έργα των πατριωτών, δεν έχουν το δικαίωμα. Πολύ ήταν που τους αφήνουν να ζούνε. Να χωράνε την ευγένεια των ανταρτών μας». Θυμίζουμε για άλλη μια φορά, ότι τις σκέψεις αυτές ο Παπαγεωργίου τις έγραφε στο προσωπικό βιβλίο της ζωής του και σε καμία περίπτωση δεν αποτέλεσαν προϊόν, το οποίο να γνωστοποιήθηκε σε κρατικές υπηρεσίες ή οπουδήποτε αλλού.

6) Το Νοέμβρη του 1944 θα τον δούμε να κάνει διάλεξη σε κεντρικό σημείο της Αμαλιάδας για την αξία της δημοτικής γλώσσας, στα πλαίσια των διαλέξεων που είχε ζητήσει για τη διαφώτιση του λαού η Π.Ε.Ε.Α. Στο αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε την τοπική εφημερίδα με τίτλο «Ο Μαχητής» και υπότιτλο «Όργανο των

Επιτροπών ΕΑΜ Ηλείας και Ολυμπίας»¹⁰³, η οποία αναφέρει για τη διάλεξη αυτή: «Την περασμένη Κυριακή 5 του μήνα σε πλατειά συγκέντρωση στο Κινηματογράφο «Πάνθεον» ο επιθεωρητής της δημοτικής εκπαίδευσης, συναγωνιστής Β. Παπαγεωργίου, μίλησε για τη δημοτική γλώσσα...». Η διάλεξη αυτή υπάρχει αυτούσια επίσης στο αρχείο του.

Ο Παπαγεωργίου στην εισαγωγή της εισήγησής του εξηγεί τους λόγους για τους οποίους κάνει αυτή τη διάλεξη: «Αν ανάλαβα σαν εκπαιδευτικός, ύστερα από παράκληση του ΕΑΜ να κάμω μια διάλεξη για τη δημοτική γλώσσα τούτο το έκαμα μονάχα από ένα υπέρτατο χρέος, που πρέπει νάχη κάθε άνθρωπος, ν' αγαπάει δηλ. το Λαό, να τον σέβεται και να θέλη το καλό και την προκοπή του, από το χρέος ν' αγωνίζεται καθένας για τον άγνωστο θεό, δηλ. για την αλήθεια. Αυτή άλλωστε είναι η μοίρα των εκπαιδευτικών. Το χρέος αυτό το εκπληρώνω με όλος εξαιρετική ευχαρίστηση προκειμένου να καθοδηγήσω τους νέους μας, τη νεολαία μας, που αποτελεί για κάθε χώρα το καμάρι και ταυτόχρονα το μοναδικό και παρήγορο θεμέλιο της Εθνικής μας ευημερίας. Είναι τα χελιδόνια που θα μας φέρουν μια γοργή και σταθερή Εθνική άνοιξη». Η διάλεξή του, μεγάλη σε όγκο, είχε συγκεκριμένη δομή και ακολούθησε το σχήμα που ο ίδιος εμπιστευόταν από παλιότερες μελέτες: μια συγκροτημένη ιστορική αναδρομή πίσω στο χρόνο, προκειμένου να περιγράψει την ιστορική εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας, από τα αρχαία χρόνια μέχρι τη σύγχρονη συγκυρία. Χρησιμοποιώντας απλή δημοτική στις αναφορές του, επιχείρησε να σταθεί ακριβώς στο σκοπό της διάλεξης. Να διαφωτίσει το κοινό πάνω στο πώς δημιουργήθηκε ιστορικά η γλωσσική διαμάχη ανάμεσα στην καθαρεύουσα και στη δημοτική. Να εξηγήσει τους κοινωνικούς παράγοντες που εκπροσωπούν την κάθε μια εκδοχή της. Στο τέλος να υμνήσει τη δημοτική γλώσσα και το λαό, να ξεδιαλύνει απορίες, να ενθαρρύνει. Καταλήγοντας αναφέρει πάνω στο ζήτημα της διγλωσσίας: «Και πώς θα γλιτώσουμε από τη διγλωσσία; Προσέγγιση των δύο γλωσσών, όπως πολύ ύπουλα και στρατηγικά γράφουν οι καθαρευουσιάνοι και υποστηρίζουν δεν είναι δυνατή. Η πραγματικότητα δεν ξαίρει αμοιβαία προσέγγιση. Ξαίρει μονάχα την ολοκληρωτική εξαφάνιση της διγλωσσίας με την εξαφάνιση της φτιαχτής γλώσσας και την επικράτηση της ζωντανής, της πραγματικής γλώσσας του λαού. Στο ζήτημα

¹⁰³ Σχετικά βλ. τη στήλη «Μας γράφουν οι ανταποκριτές μας, Από την Αμαλιάδα», στην εφ. *Ο Μαχητής*, *Όργανο των επιτροπών ΕΑΜ Ηλείας και Ολυμπίας*, χρόνος 2^{ος}, αρ. φύλλου 62, Πύργος 11 Νοέμβρη 1944, σ. 2.

της γλώσσας αποδίδομε πρωταρχική και όλως εξαιρετική σημασία. Φτάνομε μάλιστα στο συμπέρασμα να υποστηρίξομε πως και μόνο το ζήτημα της γλώσσας εάν κατορθωθεί στη μεταπολεμική αυτή κοσμογονία, θα το θεωρήσουμε ότι οι αγώνες και οι μόχθοι του Έθνους και του ΕΑΜ δεν πήγαν χαμένοι και άκαρποι».

Είναι προφανές, ότι οι απόψεις του Παπαγεωργίου γύρω από το γλωσσικό και η θέρμη με την οποία αναφέρεται σ' αυτό, επηρεάζονται και από τις εξελίξεις στο πολιτικό πεδίο, οι οποίες συμβαίνουν την εποχή αυτή. Η ανάληψη της εξουσίας από τον Γ. Παπανδρέου, ο οποίος ηγείται μιας ευρείας συναινετικής κυβέρνησης και η προσπάθεια που γίνεται στο υπουργείο Παιδείας για την επαναφορά του ζητήματος της δημοτικής γλώσσας, παρά την παρουσία του συντηρητικού υπουργού παιδείας Π. Χατζηπάνου, με την παρέμβαση γνωστών δημοτικιστών, όπως τους Ε. Παπανούτσο, Μ. Τριανταφυλλίδη και Α. Δελμούζο, δίνουν στον Παπαγεωργίου την πεποίθηση ότι τα εκπαιδευτικά ζητήματα παίρνουν μια επιθυμητή τροπή¹⁰⁴.

Από την παρουσίαση των μέχρι τώρα δεδομένων, τα οποία αφορούν την κατοχική περίοδο 1940-1944, ως προς τη θεματική κατηγορία των σχολικών και διδακτικών πρακτικών, διαπιστώνουμε τα εξής:

α) Κατά την περίοδο της κατοχής ο Παπαγεωργίου παρέμεινε στη θέση του, ασκώντας το επιθεωρητικό του έργο: παρακολουθούσε την εφαρμογή των σχολικών και διδακτικών πρακτικών, παρεμβαίνοντας στο βαθμό που του επέτρεπαν οι συνθήκες κατοχής, με οδηγίες και εγκυκλίους προς τους δασκάλους, ώστε να εξασφαλιστούν υποτυπωδώς οι βασικές λειτουργίες της δημοτικής εκπαίδευσης.

β) Οι συνθήκες, οι οποίες επικράτησαν στην κατοχική Ελλάδα και συγκεκριμένα στην περιφέρειά του, δεν του επέτρεψαν, σχεδόν καθόλου, να διατηρήσει κάποια περιθώρια σχετικής αυτονομίας. Το σχολικό δίκτυο παρέλυσε κι ο ίδιος δεν είχε καμία δυνατότητα παρέμβασης σε κανένα τομέα ευθύνης του.

γ) Η κατάσταση ανατρέπεται από την στιγμή που αναλαμβάνει την εξουσία στην περιοχή η ΠΕΕΑ και το ΕΑΜ. Ο Παπαγεωργίου, ευρισκόμενος κυριολεκτικά εκτός επικοινωνίας με το υπουργείο Παιδείας, για λόγους που δεν σχετίζονταν με τον ίδιο, έκανε τις επιλογές του. Κάτω από το πρίσμα των συνθηκών που δημιουργήθηκαν με την ανάληψη της εξουσίας από το ΕΑΜ, παρατηρούμε πως

¹⁰⁴ Για μια ερμηνεία των ζητημάτων τα οποία σχετίζονται με την εκπαιδευτική πολιτική την περίοδο 1944-1946 βλ. Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα: 1944-1946*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003 και ειδικότερα για τις εξελίξεις στο γλωσσικό και την εκπαιδευτική πολιτική κατά το 1944, βλ. το κεφάλαιο «Το όργανο και το πρόγραμμα» σ. 22-43.

επιχειρεί να αξιοποιήσει τα περιθώρια δράσης που του παρέχει η νέα συγκυρία. Συνεργάζεται με το ΕΑΜ, αναλαμβάνει πρωτοβουλίες και συμμετέχει σε συνδικαλιστικούς σχηματισμούς. Έτσι, το διάστημα από το Σεπτέμβριο του 1944 μέχρι και το Φεβρουάριο του 1945, ο επιθεωρητής Παπαγεωργίου βιώνει στο χώρο της εκπαίδευσης μια εντελώς διαφορετική κατάσταση. Στη επόμενη περίοδο θα δούμε τις συνέπειες των επιλογών του.

iii) Ο έλεγχος των δασκάλων: Η παρουσίαση των δεδομένων, τα οποία αφορούν τη θεματική κατηγορία της σχέσης της επιθεώρησης με τα ζητήματα ελέγχου των δασκάλων, την περίοδο 1937-1944, συγκροτείται από τα ακόλουθα στοιχεία:

Ο Β. Παπαγεωργίου μέχρι την κήρυξη του πολέμου, δηλ. κατά την διάρκεια της μεταξικής περιόδου, τόσο στην Ζάκυνθο όσο και στην περιφέρεια της Αμαλιάδας, ασκούσε επιθεωρητικό έλεγχο με βάση τις θεσμικά ρυθμισμένες υποχρεώσεις, βάσει του Α.Ν. 767 αλλά και τις εντολές που κατά καιρούς έπαιρνε από το υπουργείο Παιδείας. Η δικτατορία Μεταξά δημιούργησε γύρω από το έργο των δασκάλων ένα ασφυκτικό πλαίσιο ενεργειών. Οι δάσκαλοι ελέγχονταν αυστηρά τόσο εντός του σχολείου όσο, κυρίως, και για την εξωσχολική τους δράση. Η απόπειρα δημιουργίας, από μεριάς της δικτατορίας, ενός σώματος δασκάλων πλήρως ελεγχόμενων, αποσκοπούσε στον ιδεολογικό τους φρονηματισμό και έμμεσα στην ιδεολογική χειραγώγηση της τοπικής κοινωνίας. Οι δάσκαλοι μαζί με τους επιθεωρητές, σε συνεργασία με διορισμένους από την κυβέρνηση πολίτες, ανέλαβαν τη σύσταση και λειτουργία της ΕΟΝ, με στρατιωτική δομή και ιεραρχία, η οποία αποσκοπούσε στην εγγάραξη συγκεκριμένων ιδεολογικών χαρακτηριστικών στη νεολαία. Ο δάσκαλος, περισσότερο από κάθε άλλη περίοδο, επιδιώκεται να γίνει το ζωντανό παράδειγμα αμέμπτου ηθικής, πρότυπο οικογενειάρχη και υπερασπιστή των χαρακτηριστικών της μεταξικής φασιστικής ιδεολογίας. Η προπαγάνδα ανακηρύσσεται σε βασικό χαρακτηριστικό της μεταξικής πολιτικής και υποχρεωτική ενυσχόληση του εκπαιδευτικού σώματος. Ο ρόλος έτσι τον οποίο ανέθετε το καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου στο δάσκαλο ήταν διττός: από τη μια παιδαγωγικός και από την άλλη καθαρά πολιτικός. Το πρόβλημα που προέκυπτε αφορούσε στο κατά πόσο οι Έλληνες δάσκαλοι ήταν φερέγγυοι να αναλάβουν αυτήν την απυστολή. Γι' αυτό και

επιστημάνεται σε επίσημα κείμενα: της εποχής ως αρχικό βήμα η εισαγωγή της κατά-
κλάδου από «τους αντίκονους και τα ζιζάνια»¹⁰⁵.

Οι επιπτώσεις του καθαστάτους, αναστή στην εκπαιδευτική δομή, με την
κυτάργηση των ηγυμνασίων, την ίδρυση οκτατάξιου γυμνασίου, με τελικό στα όρια
εισαγωγής μαθητών σε ανώτ. (τους όλοι μαθητές ανά γυμνάσιο) και των υποβιβασμών
αντίστοιχα της δημοτικής εκπαίδευσης στα τέσσερα χρόνια, αποσκοπούσε στην
προσανατολισμό της νεολαίας προς το πρωτεύον βίβ. Ο στόχος είναι κοινός με ανώτ
της τελευταίας, αστικής, μεταρρύθμισης του 1938: μόνο που τώρα επιλέχθηκαν
διφορετικές μέθοδοι. Ανάωτ. και ευδιόφρα, κυρίως τη μετακίνηση δικτατορίας ήσαν οι
προσανατολισμός της νεολαίας σε μια προσχεδιασμένη κατεύθυνση με βάση «τα
σημερινές και μέλλοντες ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας και της ελληνικής
οικονομίας [...] και να δημιουργήσει την εφημερίαν την οποίαν μας επιτρέπεται
εθνικός μας πλούτος»¹⁰⁶.

Με την κατεύθυνση αυτή ο Ι Παιδαγωγικός γενικός δόξ είχε αντήρηση. Σε όλη
του την επιθεωρητική διαδρομή επιζητούσε ως κύρια κατεύθυνση της δημοτικής
εκπαίδευσης την αγροτική ενσχόληση, γιατί εισηγούσε ότι η Ελλάδα πρωτογενώς
πρέπει να είναι προσανατολισμένη προς τον αγροτικό χώρο.

Όταν ο γενικός επιθεωρητής τον κάλεσε το 1938 να αποστείλει προς ανώτ
στοιχεία με την εξωσχολική δράση των δασκάλων της περιφέρειας του (υπηρετούσε
τότε στην Ζάκυνθο) ο Ι Παιδαγωγικός ως όφαιλε απάντησε με βάση την ασκούμενη
εκπαιδευτική πολιτική. Χαρακτηριστικά ανέφερε: «έλα, ετελέσθη της ένωσης
εγκολίου Υμνών λαμβάνομεν την τιμή να αναφέρωμεν τα εξής. Ότι όλοι εργασάμεθα
μας υπ' αριθ. 45 εξηγήσαμεν την υποβιβαστική εξωσχολική δράσεως. Μας

¹⁰⁵ «Ανέστη λατὸν να ενώνωμεν την έρσηναι ημῶν γόρην από το κεφάλαιον της ιδεολογικής
διωκτικῆς και [...] τῶν του Έλληνας διδασκάλου ως Εθνικῆς πρωτογενότου [...] Ἐξῆς λατὸν
θῆωμεν το έργον της σημερινῆς κατεστάσεως να προήγη, εἰς ὅδωμεν την Ελλάδα, και την
Νεολαίαν της να αναβιτισθῶν ψυχικῶς, πρέπει να κινήσωμεν συμμεχῶς, εἰς το έργον μας, και
κῆρικῶς ενθουσιώδεις αυτού του Έλληνας διδασκάλου, ὡς οἱ προηγούμενος εκκωθῶρισται του
κλάδου από τους αντίκονους και από τα ζιζάνια, στο Αγγελῆς Ἰ. Π. Πάρι χιμῶται ο κῶσικῶς και
χομηγῶδεις ποσῶν... Μετῆρωμεν Ἐθνικῶς (χρημῆς και νεολαίωτες) πρωτογενῶς, στα χῆμα, της
μεταξίως δικτατορίας. Ἰββλιόρωμε. Ἀθήνα, 2000, σ. 139-140.

¹⁰⁶ Στο ἴδιο, σ. σ. 134-135.

υπέβαλαν σχετικής αναφοράς εκ των 92 δημ/λων μόνον 34»¹⁰⁷. Το στοιχείο αυτό φαίνεται να συμφωνεί με την άποψη η οποία επικρατεί στη σχετική βιβλιογραφία, ότι δηλαδή «οι δάσκαλοι έκαναν το έργο που τους επιβαλλόταν (ΕΟΝ, προπαγανδιστικές εκδηλώσεις) χωρίς κανέναν ενθουσιασμό και όρεξη, μάλλον με δυσφορία»¹⁰⁸. Ο Β. Παπαγεωργίου διευκρινίζει στην επιστολή του: «Τα μνημονευόμενα στοιχεία εξωσχολικής δράσεως δεν είναι άξια λόγου, αλλά αποτελούν εκτέλεσιν έργων στοιχειώδους υποχρεώσεως ως π.χ. αι διδασκάλισσαι οδηγούν τας γυναίκας εις την κοπτικήν και ραπτικήν ή ότι (πολλοί δημ/λοι) καθοδηγούν και νουθετούν τους κατοίκους εις τας εκπολιτιστικά έργα, εις συμφιλιωτικές τάσεις, ενεργούν εκκλησιασμόν μαθητών κ.τ.τ.»¹⁰⁹. Στη συνέχεια της επιστολής του παραθέτει στοιχεία για τους δασκάλους τους οποίους ο ίδιος ξεχώρισε για τη δράση τους. Κάνοντας μὴ επεξεργασία πάνω στα στοιχεία που απέστειλε ο Β. Παπαγεωργίου διαπιστώνουμε ότι ξεχώρισε από τους 32 που πήρε απάντηση τους 21 δασκάλους και δασκάλες. Αυτοί κατανέμονται ως εξής: έντεκα (11) για την καλλιέργεια σχολικών κήπων, δεντροφύτευση και εξευγενισμό δέντρων, τέσσερις (4) για οργάνωση παραρτήματος ΕΟΝ, τέσσερις (4) για ίδρυση εσπερινών σχολείων και έναν (1) με ειδική μνεία για το έργο του συνολικά, για τον οποίο ανέφερε ότι επιτέλεσε πολύπλευρο κοινωνικό έργο όπως: «μετέβαλε το σχολείον του εις αληθές κέντρον πάσης Κοινωνικής κινήσεως ευεργετικής, συνεφιλίωσε τους πρώην διαμαχόμενους κατοίκους του μεμακρυσμένου και παρηγκωνισμένου τούτου χωρίου, συγκεντρώνει όλους τους νέους και τους κατοίκους εις το σχολείον, όπου τους διδάσκει, τους νουθετεί, τους γυμνάζει, τους ασκεί εις χορούς, εις άσματα και ως άλλος Ορφεύς δια της Μουσικής προσπαθεί να εξημερώση τους κατοίκους, τους οδηγεί εις την Εκκλησίαν, εις κοινοτικά έργα, δεντροφυτείας, εις διάνοιξιν δρόμων και εν ενί λόγω δια της θαυμαστής του εργασίας ανεδείχθη όντως Σκαπανεύς της Κοινωνικής αναγεννήσεως και πάσης Εθνικής Προόδου»¹¹⁰.

Κατά την περίοδο που ο Παπαγεωργίου υπηρετούσε στην Αμαλιάδα, αναφέραμε πως ασχολήθηκε ιδιαίτερα με την ίδρυση και λειτουργία πρότυπου

¹⁰⁷ Επιστολή με αρ. πρωτ. 751/11-8-1938, «Προς τον κ. Γενικόν Επιθεωρητήν Στοιχ. Εκπαιδεύσεως Στ' Περιφέρειας- Ιωάννινα, επί τη υπ' αρ. 649/18 εγκυκλίω», στο προσωπικό αρχείο του Β. Παπαγεωργίου.

¹⁰⁸ Σχετικά βλ., Αγγελής Β., *Γιατί χαιρείται ο κόσμος και χαμογελάει πατέρα...*, ό.π. σ. 141.

¹⁰⁹ Επιστολή του Β. Παπαγεωργίου προς τον γενικό επιθεωρητή, ο.π.

¹¹⁰ Στο ίδιο, ο.π.

αγροτικού δημοτικού σχολείου. Το έργο των δασκάλων αυτού του σχολείου, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται σε άρθρο του περ. “Ερμής” με συγγραφέα τον ίδιο, αποτέλεσε παράδειγμα για τους άλλους δασκάλους. Η επιλογή να δημιουργεί πρότυπα συμπεριφοράς δασκάλων μέσω της δράσης τους, τα οποία όφειλαν να προσεγγίσουν και οι υπόλοιποι δάσκαλοι, ήταν πάγια τακτική του Παπαγεωργίου. Αυτός ο τρόπος λειτουργούσε έμμεσα ως μέτρο σύγκρισης και συνεπώς ως μέθοδος αξιολόγησης των εκπαιδευτικών. Στην επιλογή του αυτή είχε ως σύμμαχο και την εκπαιδευτική πολιτική, η οποία συνιστούσε ανάλογη τακτική και έδινε το δικαίωμα στον επιθεωρητή να ασκήσει τον όποιο έλεγχο και αξιολόγηση πάνω στους δασκάλους με κριτήρια την υπηρεσιακή και εξωσχολική τους δράση.

Το πρόβλημα που αντιμετώπιζε ο Παπαγεωργίου κατά τη διάρκεια της μεταξικής δικτατορίας αφορούσε, όπως επισημάναμε πιο πάνω, τη σχέση του με το Νομάρχη, ο οποίος, με βάση τις θεσμικές ρυθμίσεις, ανέλαβε αυξημένες ελεγκτικές και πειθαρχικές αρμοδιότητες, σε σχέση με παλαιότερες περιόδους. Το ζήτημα των αρμοδιοτήτων συχνά δημιουργούσε ένταση μεταξύ Νομάρχη και επιθεωρητών.

Συγκεκριμένα, όταν ο Παπαγεωργίου υπηρετούσε στη Λαμία αντιμετώπισε έντονα αυτό το πρόβλημα και μάλιστα στη κρίσιμη συγκυρία που όριζε η έναρξη των πολεμικών γεγονότων. Σε αυτή την κατάσταση δεν ήταν μόνος. Στο προσωπικό του αρχείο βρήκαμε επιστολές και επίσημα έγγραφα, τα οποία αποδεικνύουν ότι και ο άλλος επιθεωρητής δημοτικής εκπαίδευσης της Α! περιφέρειας Λαμίας, Β. Οικονομίδης, αντιμετώπιζε με τον Παπαγεωργίου την αυθαιρεσία του Νομάρχη και των υπαλλήλων του, δίνοντας έτσι κι ένα δείγμα των επιλογών της μεταξικής δικτατορίας σε αυτές τις θέσεις. Και οι δύο επιθεωρητές διαμαρτυρήθηκαν προς το Υπουργείο Παιδείας, ο καθένας με δική του επιστολή για την παρέμβαση που ασκούσε ο Νομάρχης στο έργο τους. Συγκεκριμένα, αν και οι εντολές του Υπουργείου με την έναρξη του πολέμου ήταν σαφείς και ζητούσαν από τους δασκάλους να παραμείνουν στις θέσεις τους και να παρέχουν κάθε δυνατή βοήθεια στο λαό, όπως να προπαγανδίζουν στους κατοίκους το έργο της εντατικής καλλιέργειας της γης, την παρασκευή μάλλινων ειδών, την συλλογή φανέλων, τη συνδρομή τους στους κατοίκους, οι οποίοι στερούνται επαρκών γραμματικών γνώσεων με το να αναλαμβάνουν τη σύνταξη επιστολών για τους επιστρατευμένους, την αναγραφή των διευθύνσεων των ταχυδρομικών δεμάτων κ.α., ο νομάρχης Φθιώτιδας και Φωκίδας σε συνεργασία με τον γενικό του γραμματέα αποφάσισαν διαφορετικά. Συγκεκριμένα, απέσπασαν έναν μεγάλο αριθμό δασκάλων και ιδιαίτερα

διδασκαλισσών στα αστικά κέντρα της περιοχής αφήνοντας έτσι τα χωριά χωρίς τη συνδρομή και την παρουσία αυτών. Αυτό εξόργισε τους επαθεωρητές και τους ανάγκασε να διαμαρτυρηθούν στο Υπουργείο. Στην δική του επιστολή ο Παπαγεωργίου ανέφερε και άλλα παραδείγματα προηγούμενων παρεμβάσεων του Νομάρχη σε ζητήματα αποσπάσεων γυναικών δασκάλων, οι οποίες παρεμβάσεις, όπως ισχυριζόταν, ήταν όλες τους παράνομες και αυθαίρετες.

Ο χαρακτήρας του καθεστώτος της 4^{ης} Αυγούστου και η όλη συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού δεν μπορούσε να αποφύγει την εκδήλωση αντιφάσεων και συγκρούσεων εντός των μηχανισμών.

Με την κατάρρευση του μετάπου και την παρουσία των κατοχικών δυνάμεων, το σχολικό δίκτυο παραλύει. Ο Παπαγεωργίου παρέμεινε στη θέση του και προσπάθησε κάτω από αντίξοες συνθήκες να ασχοληθεί, στο μέτρο του δυνατού, και με τον έλεγχο των δασκάλων. Θα τον δούμε πολλές φορές να απευθύνεται με εγκυκλίους στους δασκάλους της περιφέρειάς του και να τους ζητά να τηρούν με συνέπεια τα υπηρεσιακά βιβλία του σχολείου και τα βιβλία διδασκόμενης ύλης. Ιδιαίτερα στέκεται στη τήρηση από μέρους τους των οδηγιών που περιέχουν οι εγκύκλιοι και στην πιστή εφαρμογή τους. Μία από αυτές συνιστά να αποφεύγουν οι δάσκαλοι προστριβές με τις κατοχικές δυνάμεις και παρόμοια να καθοδηγούν τους πολίτες. Στο τέλος κάθε εγκυκλίου χρησιμοποιεί ως μόνιμη επωδό εκφράσεις όπως: «προς αποφυγήν αυστηρού ελέγχου» ή «τούτο θα επηρεάσει τας γενομένας κρίσεις» ή «οι αμελούντες θα τιμωρηθούν παραδειγματικώς». Αν μη τι άλλο, στις συνθήκες που δημιουργεί η κατοχή, το αυστηρό ύφος, επιχειρεί να μεταφέρει στους δασκάλους την αντίληψη ότι η διαδικασία του ελεγκτικού μηχανισμού είναι παρούσα, η οποία απαιτεί και προϋποθέτει από αυτούς υπηρεσιακή πειθαρχία.

Δ. ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ (1945-1949)

α. Θεσμικές παρεμβάσεις και επιπτώσεις στην επιθεώρηση κατά την περίοδο 1945-1949.

Ο Νόμος 54 «Περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως» αν και ψηφίστηκε στις 23 Νοεμβρίου του 1944 και δημοσιεύτηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως την 1^η Δεκεμβρίου του ίδιου έτους¹, εντούτοις τέθηκε σε ισχύ αμέσως μετά τα Δεκεμβριανά και τη Συμφωνία της Βάρκιζας. Οι βασικότερες ρυθμίσεις του ήταν οι εξής:

α) Καταργήθηκε το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο του 1942 και τα μέλη του απολύθηκαν. Τα μέλη τα οποία απολύθηκαν ήταν: ο Ι. Σκουτερόπουλος, ο Σ. Καλλιάφας, ο Ν. Καραχρίστος, ο Θ. Παρασκευόπουλος, ο Κ. Παπαδημητρίου, ο Χ. Γκιτάτος, ο Ν. Βασιλόπουλος, ο Ν. Μιχαλόπουλος, ο Η. Λάγιος, ο Δ. Σουχλέρης και η Σ. Γεδεών². Όσοι από αυτούς ήταν δημόσιοι υπάλληλοι, ο νόμος όριζε πως θα επανέρχονταν στο βαθμό που κατείχαν πριν την ανάληψη θέσης συμβούλου. Καταργήθηκε επίσης η θέση θεολόγου Εκπαιδευτικού Συμβούλου, η οποία συστήθηκε σύμφωνα με ρύθμιση του Νόμου 489/1943³.

β) Στη θέση του παλαιού συστήθηκε νέο Συμβούλιο με την ονομασία: «Κεντρικό Διοικητικό και Γνωμοδοτικό Συμβούλιο Εκπαιδεύσεως» (Κ.Δ.Γ.Σ.Ε). Το αποτελούσαν δώδεκα μέλη, από τα οποία τα δέκα ήταν τακτικά και τα δύο αιρετά. Ο νόμος όριζε πως από τα τακτικά μέλη το ένα υποχρεωτικά θα έπρεπε να ήταν από το διδακτικό προσωπικό της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως, δηλαδή δάσκαλος ή δασκάλα, πτυχιούχος Διδασκαλείου Δημοτικής Εκπαίδευσης ή Παιδαγωγικής Ακαδημίας με τριετείς Παιδαγωγικές σπουδές στην Εσπερία ή την Αμερική, με πάνω από πέντε έτη προϋπηρεσίας σε δημόσια ή αναγνωρισμένα σχολεία και με συγγραφική δράση. Επίσης ένα μέλος τουλάχιστον θα έπρεπε να ήταν πτυχιούχος των φυσικών και ένα των μαθηματικών επιστημών. Οι υπόλοιποι θα έπρεπε να ήταν πτυχιούχοι Φιλοσοφικής ή Θεολογικής σχολής ελληνικών ή ξένων πανεπιστημίων με δεκαετή τουλάχιστον προϋπηρεσία σε σχολεία της δημοτικής ή μέσης εκπαίδευσης.

¹ Σχετικά βλ., Νόμος 54, «Περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως», στο ΦΕΚ 30/ 1- Δεκ.- 1944, τεύχος Α'.

² Αν και οι απολύσεις έγιναν με το ίδιο Διάταγμα (10-Φεβ,-1945), δημοσιεύτηκαν τμηματικά στα ΦΕΚ 39/27- Φεβ.-145 και 43/3- Μάρ,- 1945, τεύχος Β'.

³ Άρθρο 3 του Νόμου 54/1944.

γ) Καταργήθηκε ο Μεταξικός Α.Ν. 42/1936 με τον οποίον παύτηκε ο θεσμός και ως εκ τούτου οι θέσεις των αιρετών μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου και επανήλθαν σε ισχύ οι διατάξεις πριν τον νόμο αυτό. Στη νέα σύνθεση του ΚΔΓΣΕ ως αιρετά μέλη ορίστηκε να ήταν αρχικά οι εκλεγμένοι αιρετοί του 1936, πριν δηλ. την επιβολή της δικτατορίας της 4^{ης} Αυγούστου, με λήξη της θητείας τους στις 31 Αυγούστου του 1945. Λίγο καιρό πριν και συγκεκριμένα τον Ιούνιο του 1945, γινόταν πρόβλεψη να διεξαχθούν εκλογές στους κόλπους των δασκάλων για να εκλεγούν νέοι αιρετοί εκπρόσωποι που θα αντικαθιστούσαν από τον Σεπτέμβριο τους πρώτους αιρετούς.

δ) Επανήλθαν σε ισχύ οι διατάξεις προ του Ν. Δ. 1755/1942 για τη σύνθεση, τη λειτουργία και τις αρμοδιότητες των Ανώτερων Εποπτικών Συμβουλίων της Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαίδευσης.

ε) Ορίστηκε πως στις συνεδριάσεις του Συμβουλίου θα μπορούσαν να μετέχουν ο Γενικός Διευθυντής Παιδείας (εν προκειμένω ο Ε. Παπανούτσος), καθώς επίσης οι διευθυντές της Στοιχειώδους και Μέσης Εκπαιδεύσεως, όλοι ως ισότιμα μέλη με τα άλλα του Συμβουλίου, χωρίς δικαίωμα όμως ψήφου.

στ) Δίπλα στο ΚΔΓΣΕ ορίστηκε πως πρόκειται να συσταθεί άμεσα μία «Ανωτάτη Επιτροπή Μελέτης των Εκπαιδευτικών Ζητημάτων», αποτελούμενη από «διακεκριμένους επιστήμονες και εκπαιδευτικούς», με σκοπό τα «προς μελέτην των Εκπαιδευτικών ζητημάτων της χώρας και δια την ενότητα και τον συντονισμόν της Εκπαιδεύσεως εις τους διαφόρους τύπους και τας διαφόρους βαθμίδας αυτής. Τα ζητήματα του έργου και της σύνθεσης της επιτροπής θα ρυθμίζονταν από διατάγματα, τα οποία θα ακολουθούσαν στο μέλλον, χωρίς να ορίζει ο νόμος τον ακριβή χρόνο.

Με διάταγμα το οποίο ακολούθησε τα γεγονότα του Δεκεμβρίου, διορίστηκαν τα νέα μέλη του ΚΔΓΣΕ⁴. Αυτά ήταν: πρόεδρος ο Ν. Καραχρίστος, πρώην εκπαιδευτικός σύμβουλος και μέλη οι: Θ. Παρασκευόπουλος, Η. Λάγιος, Ν. Μιχαλόπουλος, Δ. Μισυρλής, Α. Βαμπούλης, Β. Τατάκης, Δ. Γιδαράκος, Δ. Κουϊμουτσόπουλος και από το χώρο της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως η Ειρήνη Παϊδούση. Μέχρι το Μάρτη του 1946 μέλη του ΚΔΓΣΕ έγιναν και οι Ε. Σέκκερης, Γ. Ζομπανάκης, Α. Παπαγεωργακόπουλος, Σοφ. Γεδεών, και ο Ι. Σκουτερόπουλος⁵.

⁴ Σχετικά βλ., ΦΕΚ 43/3- Μαρτ-1945.

⁵ Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο θα παραμείνει με την κατοχική του σύνθεση μέχρι και τις 12-Ιαν-1945. Ως ΚΔΓΣΕ θα συνεδριάσει μόλις στις 13- Απρ.- 1945, ενώ λίγο πριν στις 28- Μαρ- 1945

Όλοι τους, πλην μερικών, υπήρξαν πρόσωπα πολιτικά προσκείμενα στον φιλελεύθερο χώρο κι έτσι υλοποιήθηκε ο πρώτος στόχος τον οποίο έθεσε ο Γ. Παπανδρέου για το χώρο της εκπαίδευσης αναλαμβάνοντας την εξουσία, να γίνει δηλ. η στελέχωση της ανώτερης διοίκησης της εκπαίδευσης με πρόσωπα προερχόμενα από τη φιλελεύθερη αστική διάνοηση. Με άλλα λόγια, το Κράτος, ως «Το όργανον δια την επιδίωξιν και της εθνικής και της οικονομικής αποκαταστάσεως»⁶, θα στηριζόταν σε ένα σώμα «κεντρών» στελεχών, το οποίο θα διαφοροποιούνταν τόσο από αυτά της μεταξικής δικτατορίας και των κατοχικών κυβερνήσεων όσο και από αυτά της αριστερής διάνοησης, έτσι όπως αναδείχθηκαν από τη δράση τους στις ελεύθερες περιοχές όπου κυριάρχησε το ΕΑΜ.

Ο Νόμος 54/1944 προσδιόριζε το σημείο αφετηρίας, από το οποίο θα ξεκινούσε η «αντεπίθεση για την άλωση» του διοικητικού και εποπτικού μηχανισμού. Για άλλη μια φορά, όπως συνήθως συνέβαινε και στις παλαιότερες μεταρρυθμιστικές απόπειρες, ως αφετηρία προσδιορίστηκε η κορυφή της διοικητικής ιεραρχίας. Αντίθετα, ο νόμος, όχι μόνο δεν όριζε κάτι ιδιαίτερο για τους επιθεωρητές αλλά ούτε καν έκανε κάποια σχετική αναφορά σε αυτούς. Αυτό πρακτικά σήμαινε πως, εφόσον ο θεσμός της επιθεώρησης δεν ρυθμίστηκε εκ νέου, επέτρεψε ουσιαστικά να ισχύσουν οι παλαιότερες ρυθμίσεις. Συγκεκριμένα, κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο, με ευθύνη των φιλελεύθερων, η σύνθεση των Εποπτικών συμβουλίων με τη συμμετοχή του αξιωματικού όπλου παρέμεινε σε ισχύ⁷. Η ρύθμιση αυτή παρέμεινε μέχρι και τις παραμονές των εκλογών του Μαρτίου του 1946. Μόλις τότε κατατέθηκαν τα σχετικά διατάγματα για τη σύνθεση, τη λειτουργία και τη δικαιοδοσία των πρωτοβάθμιων οργάνων ΕΣΣΕ και ΕΣΜΕ, τα οποία απέρριψαν τη

συγκροτήθηκε σε σώμα με τη νέα του σύνθεση και εξέλεξε ως πρόεδρο τον Ν. Καραχρίστο. Οι απολυθέντες κατοχικοί και μεταξικοί Σύμβουλοι όλο το προηγούμενο διάστημα είχαν αναλωθεί σε έναν αγώνα προάσπισης των συμφερόντων τους με προσφυγές και κατευθυνόμενα κείμενα στον φιλοδεξιό τύπο της εποχής. Οι ελιγμοί του Ε. Παπανούτσου σαφείς: Εκδίδεται ο Α.Ν. 158/ 7-Μαρ-1945 όπου τα τακτικά μέλη γίνονται 11 και όταν αυτό δεν αρκεί για να σχηματιστούν οι απαραίτητοι ευνοϊκοί συσχετισμοί θα εκδοθεί ο Α.Ν. 656/12-Νοεμ-1945 όπου τα τακτικά μέλη γίνονται 16.

⁶ Φράση την οποία χρησιμοποίησε ο Γ. Παπανδρέου σε ομιλία του στο Σύνταγμα, έτσι όπως καταγράφεται στο Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας*.. κτλ, ό.π. σ. 24.

⁷ Σημειώνουμε πως το ΚΔΓΣΕ είχε γνωματεύσει αρνητικά ως προς τη συμμετοχή αξιωματικών στα πρωτοβάθμια συμβούλια ΕΣΣΕ και ΕΣΜΕ από το 1945 (Πράξις 16, 24-4-1945). Εντούτοις στην πράξη αυτό δεν εφαρμόστηκε μέχρι το 1946 όταν ψηφίστηκαν σχετικές διατάξεις.

συμμετοχή εκπροσώπων του κρατικού κατασταλτικού μηχανισμού⁸. Στο διάστημα που μεσολάβησε ό,τι ήταν να γίνει με τα βασικά διακυβεύματα της εκπαιδευτικής πολιτικής (γλωσσικό - δομή της εκπαίδευσης) και την τύχη των αντιστασιακών δασκάλων, έγινε.

Συγκεκριμένα, στη συγκυρία που διαμορφώθηκε μετά την ήττα των δυνάμεων του ΕΑΜ στα Δεκεμβριανά και τους όρους της Συμφωνίας της Βάρκιζας, η οποία ακολούθησε, η «κεντρώα» κυβέρνηση βρέθηκε αντιμέτωπη με νέα δεδομένα, τα οποία τροποποίησαν τις προτεραιότητες στην εφαρμογή του εκπαιδευτικού της προγράμματος. Αυτό για την εκπαίδευση σήμαινε πως, αν και πρακτικά, το βασικό πρόβλημα ήταν η αποκατάσταση των ζημιών στα σχολεία και η επανέναρξη της λειτουργίας του σχολικού δικτύου, με βάση τις εξαγγελίες που κατέθεσε η κυβέρνηση Παπανδρέου, η εκκαθάριση των δημοσίων υπηρεσιών, άρα και του σχολείου, από τους «αναμιχθέντες εις το κίνημα υπαλλήλων», προβάλλει ως ευκαιρία που δεν πρέπει να χαθεί. Το σχέδιο των αστικών δυνάμεων για την ολοκληρωτική επανάκτηση της εξουσίας τίθεται σε εφαρμογή. Μετά τη νίκη στο πεδίο των συγκρούσεων, ήρθε η σειρά των εκκαθαρίσεων, οι οποίες θα οδηγούσαν τελικά και στην πολιτική νίκη. Για το σκοπό αυτό η κυβέρνηση Βούλγαρη, η οποία αναλαμβάνει τα ηνία αμέσως μετά τη σύντομη διακυβέρνηση Γ. Παπανδρέου, εκδίδει τη Σ[υντακτική].Π[ράξη]. 25 «Περί εκκαθαρίσεως των Κρατικών οργανισμών εκ των λαβόντων μέρος κτλ εις το στασιαστικόν κίνημα της 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944»⁹. Το νομοθέτημα αυτό πρόκρινε τη σύσταση επιτροπών ή συμβουλίων ανά υπουργείο, με σκοπό να θέσει σε διαθεσιμότητα τους υπαλλήλους που συμμετείχαν στη «στάση» του Δεκεμβρίου. Η τύχη των υπαλλήλων αυτών θα κρινόταν οριστικά όταν η χώρα θα αποκτούσε κυβέρνηση από Συντακτική Συνέλευση. Σε κάθε περίπτωση το νομοθέτημα αυτό όριζε πως κανένας υπάλληλος δεν θα διωκόταν για τα πολιτικά του φρονήματα παρά μόνο για, αποδεδειγμένη με μάρτυρες, «συνεργία». Η έκταση της εφαρμογής αυτού του μέτρου για τους εκπαιδευτικούς ήταν ακόμα απροσδιόριστη. Με το νομοθέτημα αυτό «εγκαινιάζονται θεσμικά οι διώξεις και εκκαθαρίσεις των αριστερών εκπαιδευτικών»¹⁰.

⁸ Σχετικά βλ., Α.Ν. 951 και 1109 στα ΦΕΚ 52 και 105/ 1946, τεύχος Α΄, του 1946.

⁹ Σχετικά βλ., ΦΕΚ 67/22 – Μαρ.- 1945, τεύχος Α΄.

¹⁰ Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας.....κτλ*, ο.π. σ. 115.

Το αμέσως επόμενο διάστημα ψηφίστηκε η Σ.Π. 36 της 14^{ης} Απριλίου του 1945 ¹¹, συμπληρωματική της Σ.Π. 25, η οποία αναφέρεται συγκεκριμένα στη «διαθεσιμότητα του διδακτικού προσωπικού των σχολείων της Στοιχειώδους Εκπαιδεύσεως». Σε αυτήν την πράξη ορίστηκε πως σε κάθε πρωτεύουσα νομού θα συστήνονταν και από μία «Επιτροπή» αποτελούμενη από έναν πρωτοδίκη και δύο επιθεωρητές δημοτικής εκπαίδευσης, με σκοπό να κρίνει τους «υπηρετούντες δημοδιδασκάλους ή δημοδιδασκάλισσες». Η διαδικασία κάθε μίας Επιτροπής θα έπρεπε να ολοκληρωθεί μέσα σε διάστημα δύο το πολύ μηνών και το πόρισμα να διαβιβαστεί στη συνέχεια στον Υπουργό Παιδείας, όπου είχε και την τελική κρίση για να τεθεί κάποιος εκπαιδευτικός σε διαθεσιμότητα. Βασική προϋπόθεση για να συμμετάσχει κάποιος επιθεωρητής σε μία επιτροπή είναι πρώτα να έχει ελεγχθεί ο ίδιος από το «Κεντρικό Εκκαθαριστικό Συμβούλιο» του Υπουργείου Παιδείας, το οποίο συστήνεται για το λόγο αυτό ¹². Το συμβούλιο αυτό θα έκρινε πρώτα τους γενικούς επιθεωρητές, τους επιθεωρητές της μέσης εκπαίδευσης και τους επιθεωρητές της δημοτικής κι έπειτα αυτοί θα συγκροτούσαν τις εκκαθαριστικές επιτροπές κατά νομούς. Η απόφαση για τη συγκρότηση των κατά νομούς επιτροπών βάρυνε την κάθε νομαρχία ξεχωριστά. Όμως στις περισσότερες των περιπτώσεων οι επιθεωρητές ήταν ένας για κάθε νομό. Έτσι θα έπρεπε κάποιος από γειτονικό νομό να προστεθεί για να συγκροτηθεί η επιτροπή. Αυτό συναντούσε δυσκολίες γιατί στο ίδιο διάστημα αυτός ο επιθεωρητής συγκροτούσε επιτροπή στο δικό του νομό και γενικά θα έπρεπε να συνεννοηθούν οι νομαρχίες όμορων περιοχών για να έχουν τον απαιτούμενο αριθμό επιθεωρητών σε κάθε επιτροπή. Αντίθετα στη μέση εκπαίδευση τη συγκρότηση των «επιτροπών» είχε αναλάβει απευθείας το Υπουργείο, με αποτέλεσμα να μην σημειωθεί καθυστέρηση στις εκεί διαδικασίες.

¹¹ Σχετικά βλ. ΦΕΚ 93/14- Απρ.- 1945, τεύχος Α'.

¹² Ο Ε. Παπανούτσος σε εμπιστευτική επιστολή προς τον υπουργό Ι. Θεοδορακόπουλο τον ενημέρωνε πως μέχρι το Νοέμβριο του 1945 το «Κεντρικό εκκαθαριστικό συμβούλιο» είχε ολοκληρώσει το έργο της, θέτοντας σε διαθεσιμότητα τρεις επιθεωρητές στοιχειώδους εκπαίδευσης. Σχετικά βλ. Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας...κτλ*, ο.π., σ.117-118. Στο σχετικό ΦΕΚ όμως δημοσιεύτηκαν πέντε επιθεωρητές, οι οποίοι με υπουργική απόφαση τέθηκαν τελικά σε διαθεσιμότητα. Πρόκειται για τους: Χαρ. Γεωργόπουλο (Μεσολογγίου) Αγ. Γιούρτση (Ιωαννίνων) Γεωρ. Γκουρομίχο (Παραμυθιάς), Ευαγ. Καραμήτσο (Κόνιτσας) και Δημ. Γιαννιά (Πιερίας). Σχετικά βλ. Υπουργική Πράξη 49934/ 5- Σεπ- 1945 στο ΦΕΚ 220/ 13- Σεπ- 1945, τεύχος Γ'.

Για την ηγεσία του Υπουργείου Παιδείας και των ανώτερων στελεχών του, το διάστημα 1945-1946, το ζήτημα της ολοκλήρωσης των εκκαθαρίσεων από τους «στασιαστές εκπαιδευτικούς» ήταν θέμα άμεσης προτεραιότητας. Ο Ε. Παπανούτσος παραβρίσκεται συχνά στις συνεδριάσεις του ΚΔΓΣΕ και επιχειρεί να παρέμβει στη διαδικασία. Για παράδειγμα, αν και το Κεντρικό Συμβούλιο από το Μάρτιο του 1945 είχε γνωμοδοτήσει για άμεσες και γενικευμένες μεταθέσεις επιθεωρητών της δημοτικής εκπαίδευσης, ο Ε. Παπανούτσος με την έκδοση των πρώτων Σ.Π., (24, 25 και 26/ 1945¹³), παρευρίσκεται στο ΚΔΓΣΕ και ζητά από τα μέλη του να καθυστερήσουν για λίγο καιρό τις μεταθέσεις, μέχρι να δοθούν οι απαραίτητες οδηγίες. Οι μεταθέσεις των επιθεωρητών θα πραγματοποιηθούν τελικά τον Μάιο του 1945, σε δύο φάσεις¹⁴. Θα μετακινηθεί το σύνολο σχεδόν των επιθεωρητών της «στοιχειώδους εκπαιδύσεως».

Η «προτεραιότητα στη νομιμότητά τους» και η «διασφάλιση της αμεροληψίας και της αντικειμενικότητας των κρίσεων»¹⁵ κατά τη φάση των εκκαθαρίσεων, ήταν τα δύο στοιχεία που ζητούσε ο Παπανούτσος επίμονα από τις επιτροπές. Έτσι με τη νέα Σ.Π. 68 του Ιουλίου του 1945¹⁶ ορίζεται πως ο χρόνος των τεσσάρων μηνών θεωρείται καταληκτικός για να ολοκληρώσουν οι επιτροπές το έργο τους, ενώ διευκρινίζεται πως οι αποφάσεις των επιτροπών είναι δεσμευτικές για τον Υπουργό. Από τις 44 επιτροπές που είχαν συσταθεί για τη δημοτική εκπαίδευση μέχρι το

¹³ Η Σ.Π. 24 /20 Μαρ. 1945 δημοσιευμένη στο ΦΕΚ 69/ 24 Μαρ 1945, τεύχος Α', αναφέρεται στην «αποκατάσταση απολυθέντων δημοσίων υπαλλήλων». Με αυτή την Πράξη επανήλθαν στη θέση τους οι επιθεωρητές Βασ. Θεοφανόπουλος και Σπ. Μένταυλος, οι οποίοι είχαν εξαναγκαστεί σε παραίτηση κατά την περίοδο της Μεταξικής δικτατορίας. Από το τέλος περίπου του 1945 ο Θεοφανόπουλος ανέλαβε τη διεύθυνση του περιοδικού Ερμής. Με τη Σ.Π. 26/ 21 Μαρ 1945, δημοσιευμένη στο ίδιο ΦΕΚ όπως και η προηγούμενη, «Περί απολύσεως Δημοσίων Υπαλλήλων συνεργασθέντων μετά του εχθρού κατά την περίοδο της Κατοχής», επιχειρείται στα πλαίσια εφαρμογής των όρων της Συμφωνίας της Βάρκιζας να εκκαθαριστούν οι δημόσιες υπηρεσίες από τους υπαλλήλους που αποδεδειγμένα συνεργάστηκαν με τους κατακτητές. Η διαδικασία κι εδώ είναι παρόμοια με αυτή της 25 Σ.Π., με σύσταση δηλ. Επιτροπών. Η πολιτική προτεραιότητα όμως η οποία δόθηκε στους κινηματίες του Δεκεμβρίου, έφεραν σε δεύτερη μοίρα οποιαδήποτε άλλη ενασχόληση των επιτροπών εκκαθάρισης.

¹⁴ Αναφερόμαστε στα διατάγματα: α) 2- Μαΐου- 1945 στο ΦΕΚ 105/ 12- Μαΐου- 1945 , τεύχος Γ' και β) 20- Μαΐου- 1945 στο ΦΕΚ 117/ 26- Μαΐου- 1945, τεύχος Γ' . Τα ονόματα των επιθεωρητών που μετατέθηκαν αναφέρονται στο Φίλος Σ., *Το χρονικό ενός θεσμού...* ο.π. σ. 105-108.

¹⁵ Οι σχετικές αναφορές στο Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας...* κτλ., ο.π. σ.120.

¹⁶ Σχετικά βλ., ΦΕΚ 192/ 19- Ιουλ.- 1945, τεύχος Α'.

Νοέμβριο του 1945, κατά μαρτυρία του Ε. Παπανούτσου, είχαν ολοκληρώσει το έργο τους μόνο τέσσερις (4). Απέμεναν άλλες 40. Ήταν ορατή η πιθανότητα να βγουν εκτός χρόνου οι διαδικασίες εκκαθάρισης.

Το ζήτημα της εκκαθάρισης στο σώμα των εκπαιδευτικών για την αστική εξουσία δεν θα έπρεπε να «κλείσει» για κανένα λόγο, ιδιαίτερα δε από τυπικά προσχώματα. Γι' αυτό και όταν ακόμα το Δεκέμβριο του 1945 γίνεται μια προσπάθεια να ηρεμήσουν τα πράγματα με την αναστάτωση που δημιουργήθηκε από τις εκκαθαρίσεις στις δημόσιες υπηρεσίες και κατατίθεται η 89 Σ.Π¹⁷, με την οποία ανακαλούνται από τη διαθεσιμότητα όσοι υπάλληλοι κρίθηκαν, «επανερχόμενοι αυτοδικαίως» στις θέσεις τους, οι δάσκαλοι και δασκάλες μένουν εκτός αυτής της ρύθμισης. Γι' αυτούς αναφέρεται πως θα εκδοθεί «ιδία Συντακτική Πράξη». Τελικά, μέχρι τις εκλογές του 1946 οι επιτροπές εκκαθάρισης θα καταφέρουν να ολοκληρώσουν το έργο τους.

Το κλίμα το οποίο δημιουργείται αυτή την περίοδο στους κόλπους των εκπαιδευτικών είναι βαρύ. Θα πρέπει στο ζήτημα των εκκαθαρίσεων να συνυπολογίσουμε τις προσχεδιασμένες καταγγελίες «γονέων και κηδεμόνων» κατά δασκάλων στα τοπικά Εποπτικά Συμβούλια, το ρόλο της χωροφυλακής και της εθνοφυλακής στις καταγγελίες που φτάνουν σε αυτά, την παρουσία αξιωματικών στην σύνθεσή τους, το κύμα «λευκής τρομοκρατίας», το οποίο εγκαινιάζεται την περίοδο αυτή κατά των εκπαιδευτικών, και τέλος την οικονομική αδυναμία τόσο του κρατικού προϋπολογισμού για την εκπαίδευση όσο και των ίδιων των εκπαιδευτικών, για να συνθέσουμε ολοκληρωμένα την εξαθλιωμένη εικόνα που παρουσιάζει η εκπαιδευτική κατάσταση κατά το τέλος του 1945¹⁸. Αρκετοί εκπαιδευτικοί, από αυτούς που δεν τέθηκαν σε διαθεσιμότητα, μετατέθηκαν από τα Εποπτικά Συμβούλια, δοκιμάζοντας έτσι κι αυτοί μια «νομότυπη και αποτελεσματική εκκαθαριστική πρακτική».

Το 1946 θα πραγματοποιηθούν οι εκλογές και θα νικήσει το Λαϊκό κόμμα. Η πολιτική πρακτική των φιλελεύθερων του «τρίτου δρόμου», η οποία ουσιαστικά ασκούσε, με την απροκάλυπτη παρέμβαση των Άγγλων, τη διακυβέρνηση την περίοδο 1944-1946, δεν κατάφερε ούτε τον εαυτό της να διασώσει από την εκλογική

¹⁷ Σχετικά βλ., ΦΕΚ 322/31- Δεκ -1945, τεύχος Α'.

¹⁸ Για το κλίμα που διαμορφώνεται την περίοδο αυτή βλ., Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας...* κτλ., ο.π. σ. 122-124.

ήττα. Επέλεξαν μία πρακτική, η οποία τελικά αποδείχθηκε ότι «κουβαλούσε νερό στο μύλο» της συντηρητικής ιδεολογίας. Απέκλεισαν κάθε επικοινωνία με την αριστερά, αφήνοντας ταυτόχρονα ανοικτές τις κερκόπορτες από τα δεξιά. Η εξουσία επανακτάται από την πιο συντηρητική πλευρά των αστικών δυνάμεων. Η αριστερά έκανε κι αυτή τις επιλογές της με την άρνησή της να συμμετάσχει στον εκλογικό αγώνα.

Οι συνέπειες του εκλογικού αποτελέσματος δεν άργησαν να φανούν στον λαό και ιδιαίτερα στο εκπαιδευτικό σώμα. Το λαϊκό κόμμα, απαλλαγμένο από κάθε κάλυμα, ανέλαβε όπως αυτό «επιθυμούσε» την ανοικοδόμηση των αστικών δομών. Ως πρώτο βήμα επέλεξε να αναλάβει μια νέα διαδικασία «εξυγίανσης» των δημοσίων υπηρεσιών, αυτή τη φορά όχι μόνο από τους συμμετέχοντες κατά τα την περίοδο του Δεκεμβρίου του 1944 αλλά ουσιαστικά και για όσους κρατικούς υπαλλήλους, οι οποίοι, με τον ένα ή τον άλλο τρόπο, είχαν αναπτύξει αντιστασιακή δράση κατά την περίοδο της κατοχής μέσα από τους κόλπους του ΕΑΜ.

Το Θ΄ Ψήφισμα προβάλλει ως προμετωπίδα αυτής της προσπάθειας¹⁹. Στο πρόλογό του επιχειρείται η αιτιολόγηση και η αναγκαιότητα της ύπαρξής του. Αναφέρεται για παράδειγμα: «1) Ότι επί δεκαετίαν η Χώρα εστερήθη του διά του ελευθέρου ελέγχου εγγυωμένου καλήν και χρηστήν διοίκησιν κοινοβουλευτικού πολιτεύματος. 2) Ότι εντός της αυτής δεκαετίας υπεβλήθη αύτη εις πολυετή εχθρικήν στρατιωτικήν κατοχήν κατακτητών κα επιδρομέων. 3) Ότι εν συνεχεία υπέστη την συμφοράν εσωτερικής στάσεως και υφίσταται ακόμη τα επακόλουθά της..»²⁰ κ.α . Για τους λόγους αυτούς, συνεχίζει, «προς πραγμάτωσιν της ηθικής και οικονομικής ανασυγκροτήσεως της Χώρας επιβάλλεται η εξυγιάσις των [σημ. των δημοσίων υπηρεσιών]. Καταλήγοντας, στον πρόλογο του Ψηφίσματος επισημαίνεται ο χαρακτήρας κι ο φορέας πραγμάτωσής του, αναφέροντας συγκεκριμένα: «το έργον τούτο – έργον ηθικού καθαρισμού και βασική προϋπόθεσις της ανορθώσεως- ανήκει εις την εκ των ελευθέρων εκλογών προκύψασαν Λαϊκήν Αντιπροσωπείαν και επιβάλλεται υπό σαφούς Λαϊκής επιταγής και του υψίστου νόμου σωτηρίας της Πατρίδος». Η νομότυπη κάλυψη των μέτρων που ακολουθούν, επιχειρήθηκε δηλ. να στηριχθεί και στην ηθική δικαίωση.

¹⁹ Σχετικά βλ. Θ΄ Ψήφισμα «Περί εξυγιάσεως των Δημοσίων υπηρεσιών κλπ», στο ΦΕΚ 251/ 28 Αυγ. 1946, τεύχος Α΄.

²⁰ Στο ίδιο, ο.π.

Με το ψήφισμα αυτό ορίζεται πως οι υπάλληλοι για τους οποίους θα αποδειχθεί, πάλι μέσα από τη διαδικασία επιτροπών (άρθρο 5), ότι: α) επέδειξαν «διαγωγή ασυμβίβαστο προς την ιδιότητά των», β) είχαν «εκούσια και συνειδητή συνεργασία μετά των κατακτητών», γ) είχαν «οιαδήποτε συμμετοχή ή συνέργεια εις την εκδήλωσιν της από 3^{ης} Δεκεμβρίου 1944 μέχρι 12^{ης} Φεβρουαρίου 1945 στάσεως, έκτοτε και εφεξής[...] δράσις ή και συμμετοχήν εις τοιαύτην, κατά της εν τω Κράτει εννόμου τάξεως, ή υπέρ των συμμετασχόντων εις την άνω στάσιν ή και υπέρ των αντικρατικών και αντεθνικών επιδιώξεων και σκοπών τούτων», και τέλος δ), επέδειξαν «έλλειψιν επιστημονικής ... εν γένει επαρκείας, ή έλλειψιν ήθους ή ηθικής καταπτώσεως», θα απολύονται από την υπηρεσία τους με απόφαση του αρμόδιου υπουργού δημοσιευμένη σε Βασιλικό Διάταγμα, που θα εκδίδεται για το σκοπό αυτό. Ορίζονται οι σχετικές χρονικές προθεσμίες μέσα στις οποίες θα πρέπει οι επιτροπές να ολοκληρώσουν το έργο τους και δίνονται οι ανάλογες οδηγίες για ζητήματα αποδοχών ή συνταξιοδότησης των απολυμένων. Με το άρθρο 7 δίνεται η δυνατότητα στους αντίστοιχους υπουργούς των υπαλλήλων να θέτουν εάν θέλουν «εις ειδικήν κατάστασιν διαθεσιμότητος, προς κρίσιν κατά το παρόν» αυτούς, με τις ίδιες συνέπειες όπως και για τους απολυμένους.

Με εμβόλιμο άρθρο (10^ο), το οποίο ουσιαστικά δεν αφορά το σκοπό του ψηφίσματος, το λαϊκό κόμμα επιχειρεί να εκμεταλλευτεί την κατάσταση που δημιουργείται για άμεσο κομματικό όφελος. Συγκεκριμένα στο άρθρο αυτό ορίζεται πως, εντός τριών μηνών, επιτρέπεται στους υπουργούς των υπηρεσιών να διορίζουν, μεταθέτουν και να αποσπούν υπαλλήλους, με βασιλικά διατάγματα, τα οποία θα εκδίδονται με πρότασή τους.

Με βάση αυτές τις ρυθμίσεις, η κυβέρνηση του λαϊκού κόμματος απέκτησε την ευχέρεια να «αποβάλει» τους ανεπιθύμητους, κατ' αυτήν, υπαλλήλους και ταυτόχρονα, χωρίς χρονοτριβή και θεσμικό έλεγχο, να διορίσει άλλους στη θέση τους, φίλα προσκείμενους. Το μέτρο αυτό εφαρμόστηκε ιδιαίτερα στην εκπαίδευση. Συγκεκριμένα το διάστημα από το Νοέμβριο του 1946 μέχρι τον Ιούνιο του 1947, υπολογίζοντας και τις παρατάσεις οι οποίες δόθηκαν στο Θ' Ψήφισμα για ευνόητους λόγους, διορίστηκαν - χωρίς διαγωνισμό - 33 δάσκαλοι ως επιθεωρητές δημοτικής εκπαίδευσης²¹.

²¹ Τα ονόματα και τα σχετικά ΦΕΚ διορισμού τους βλ. στο Φίλος Στ, *Το χρονικό ενός θεσμού...* κτλ., ο.π. σ. 111.

Μετά το Θ΄ Ψήφισμα δημιουργείται έκρυθμη κατάσταση στην κοινωνία. Η τρομοκρατία των παρακρατικών και κρατικών υπηρεσιών εξωθεί την κατάσταση στα άκρα. Οι υποσχέσεις για εκτόνωση της κατάστασης καταπατήθηκαν. Η αριστερά ζητά από το λαό να αντισταθεί. Ξεσπά εμφύλιος πόλεμος ο οποίος θα διαρκέσει τρία χρόνια.

Η κυβέρνηση του Λαϊκού κόμματος συνεχίζει την παραγωγή νομοθετημάτων μετά το Θ΄ Ψήφισμα τα οποία επιχειρούν να προασπίσουν το χαρακτήρα του αστικού κράτους. Τα βασικότερα είναι:

α) Ο Α.Ν. 509/1947 «Περί μέτρων ασφαλείας του Κράτους, του πολιτεύματος, του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών»²². Με τον νόμο αυτό το Κομμουνιστικό Κόμμα, το ΕΑΜ και η Εθνική Αλληλεγγύη, «προπαρασκευάσαντα και ενεργούντα την κατά της ακεραιότητας της Χώρας προδοτικήν ανταρσίαν διαλύονται». Βαριές ποινές (ισόβια κάθειρξη, θάνατος, εκτόπιση κ.α) περιμένει όσους «επιδιώκουν την εφαρμογήν ιδεών εχουσών ως έκδηλον σκοπόν την δια βιαίων μέσων ανατροπήν του Πολιτεύματος, του κρατούντος κοινωνικού συστήματος ή την απόσπασιν μέρους εκ του όλου της επικρατείας ή ενεργεί υπέρ του εφαρμογής αυτών προσηλυτισμόν». Τα αδικήματα αυτά ανακρίνονται και εκδικάζονται και εκτελούνται από Στρατοδικεία τα οποία συστήνονται με βάση το Γ΄ Ψήφισμα «Περί εκτάκτων μέτρων αφορόντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλειαν»²³ Και

β) Ο Α.Ν. 516/1948 «Περί ελέγχου νομιμοφροσύνης των δημοσίων κλπ υπαλλήλων και υπηρετών»²⁴. Με το νόμο αυτό εισάγεται η δήλωση νομιμοφροσύνης του πολίτη, ο οποίος επιθυμεί να διοριστεί ως δημόσιος υπάλληλος. Ο Νόμος επιχειρεί να ορίσει τον νομιμόφρονα υπάλληλο μέσω της άρνησης του όρου, δηλ «ως μη νομιμόφρων [...] θεωρείται ο εν άρθρων 1 του παρόντος υπάλληλος ή υπηρέτης εφ' όσον διεξάγοντος του Κράτους τον αγώνα υπέρ της υπάρξεώς του και της ακεραιότητος της Χώρας κατά της προδοτικής ανταρσίας πιστεύει εις τα κηρύγματα των προπαρασκευασάντων και επιχειρούντων την ανταρσίαν, εμφορείται από αντεθνικάς αντιλήψεις ή προπαγανδίζει καθ' οιονδήποτε τρόπον υπέρ του

²² Σχετικά βλ., ΦΕΚ 293/27 Δεκ 1947, τεύχος Α΄.

²³ Τον Α.Ν. 509? 1947 τον επικύρωσε το ΜΗ΄Ψήφισμα «Περί κυρώσεως του υπ' αριθμ 509/1947 Αναγκαστικού Νόμου περί μέτρων ασφαλείας κτλ» στο ΦΕΚ 95/ 19 Απρ 1948, τεύχος Α΄.

²⁴ Σχετικά βλ., ΦΕΚ 6/ 9 Ιαν 1948, τεύχος Α΄, ο οποίος κυρώθηκε με το ΜΘ΄ Ψήφισμα «Περί κυρώσεως του Α.Ν. 516/1948 κτλ» στο ΦΕΚ 98/19 Απρ 1948, τεύχος Α΄.

β. Η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου την περίοδο 1945-1948.

Η κατάσταση η οποία δημιουργείται στο χώρο της εκπαίδευσης αμέσως μετά τα Δεκεμβριανά, λειτουργεί προσθετικά στα ήδη συσσωρευμένα προβλήματα που αντιμετωπίζει ο χώρος από την κατοχική ακόμα περίοδο. Οι επιτάξεις κτηρίων, η καταστροφή άλλων, η αδυναμία έστω και υποτυπώδους κρατικής χρηματοδότησης σε συνδυασμό με την μεγάλη έλλειψη διδακτικού προσωπικού, ιδιαίτερα στην επαρχία, η οποία παρατηρείται την περίοδο αυτή, δεν επιτρέπουν να μιλήσουμε για λειτουργία ουσιαστικά του σχολικού δικτύου²⁵. Και είναι προφανές πως όταν δεν λειτουργεί το σχολικό δίκτυο δεν μπορούμε να μιλάμε για επιθεώρησή του, του οποίου η λειτουργία αποτελεί βασική προϋπόθεση.

Εντούτοις, στα πλαίσια της συγκυρίας η οποία διαμορφώνεται κατά την περίοδο από τα Δεκεμβριανά μέχρι την έναρξη του Εμφυλίου το 1946, ο θεσμός της Επιθεώρησης ως κρατικός μηχανισμός, διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο. Με βάση το θεσμικό πλαίσιο, το οποίο παραθέσαμε, οι επιθεωρητές συγκρότησαν τις επιτροπές για την εκκαθάριση των εκπαιδευτικών. Πάνω τους έπεφτε το βαρύ φορτίο της απόφασης για την τύχη μεγάλου αριθμού δασκάλων. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά του Β. Παπαγεωργίου πάνω σε αυτό το ζήτημα: «όλο το βάρος της ενεργείας αυτής πέφτει πάνω στον γενικό άτλαντα, τον Επιθεωρητή. Εποπτικό

²⁵ Μερικές εκπαιδευτικές ειδήσεις από τον περιοδικό «Νεοελληνική Παιδεία», είναι ενδεικτικές της εικόνας που παρουσιάζει ο χώρος της εκπαίδευσης την περίοδο αυτή. Σημειώνουμε μερικές: α) «Με εντολή του Υπουργού θεωρούνται πως δικαιολογημένα απουσίαζαν όλοι οι εκπαιδευτικοί που ήταν αποσπασμένοι σε διάφορα μέρη μέχρι την 1^η Οκτ [1945]. β) Το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο ζήτησε πίστωση για 1100 θέσεις καθηγητών και 1000 θέσεις δημοδιδασκάλων...» (τεύχος 1- Οκτ. 1945) γ) «Ο καθηγητής κ. Φωτιάδης που αντιπροσωπεύει στην εκπαιδευτική συνδιάσκεψη του Λονδίνου την Ελλάδα, δήλωσε πως οι καταστροφές στην ελληνική εκπαίδευση από τους κατακτητές είναι τεράστιες. Έτσι, σύμφωνα με τις δηλώσεις του το 45% των σχολείων και το 60% των αιθουσών παραδόσεως έχουν καταστραφεί. Στην Ήπειρο από τα 180 σχολεία έμειναν τα 14. Καταστραφήκανε 400.000 θρανία. Για πρώτα στελέχη στη δημοτική και μέση εκπαίδευση χρειάζονται 6000 εκπαιδευτικοί και τα παιδιά είναι αδύνατα και υποσιτισμένα. Κατά το κ. Φωτιάδη 300-400 χιλ. παιδιά είναι φυματικά και προφυματικά, ενώ μεγάλος αριθμός μαθητών έχει προσβληθή κι από την ελονοσία» (τεύχος 2- Νοεμ. 1945), δ) «Το σχολικό έτος 1944-1945 λήγει στις 23 του μηνός [Δεκεμβρίου] και το νέο σχολικό έτος αρχίζει στις 2 του Γενάρη του 1946», ε) Ο υπουργός της Παιδείας δήλωσε πως καμία απόσπαση εκπαιδευτικών δεν θα ενεργηθή από τη Μακεδονία και Θράκη γιατί τα περισσότερα σχολεία παραμένουν κλειστά από έλλειψη δασκάλων» (τεύχος 3- Δεκεμ. 1945).

Συμβούλιο= Επιθεωρητής στην ευθύνη. Το Υπουργείο επιμελώς τραβιέται έξω από την ουσία[...] Τα κάστανα από τη φωτιά θα τα βγάλουν οι Επιθεωρητές;»²⁶.

Η αναφορά αυτή, για να μπορέσουμε να την κατανοήσουμε, θα πρέπει να τοποθετηθεί εντός του ευρύτερου κοινωνικο- πολιτικού πλαισίου, το οποίο διαμορφώνεται την περίοδο αυτή. Πιο συγκεκριμένα, η κατάσταση η οποία παγιώνεται αμέσως μετά τα Δεκεμβριανά, έτσι όπως μας μαρτυρά ο Παπαγεωργίου από την Αμαλιάδα που υπηρετεί, έχει ως εξής:

α) Η δύσκολη οικονομική κατάσταση των εκπαιδευτικών. Ο Παπαγεωργίου σημειώνει χαρακτηριστικά στο προσωπικό του ημερολόγιο: «(7-2-1945) Χτες βράδυ διαδόθηκε η είδηση ότι επήλθε συμφωνία μεταξύ του ΕΑΜ και της Κυβερνήσεως. Εν τούτοις χρηματοποστολή ακόμη δεν ήρθε και οι ατυχείς μισθωτοί υποφέρουν την μεγαλύτεραν εξαθλίωσιν. Η διαγωγή των αρμοδίων δηλ. της Ελλ. Κυβερνήσεως και των Αγγλικών αρχών αποτελεί αιώνιον αίσχος. Κατεδίκασαν ένα Νομό ολόκληρο στην πείνα και στην εξαθλίωση»²⁷. Επισημαίνουμε πως, με βάση αναφορές του Παπαγεωργίου οι δάσκαλοι –και όλοι οι υπάλληλοι– παρέμειναν απλήρωτοι από το Νοέμβριο του 1944 μέχρι και τα μέσα Μαρτίου του 1945. Και όταν ακόμα η κατάσταση αυτή κακήν κακώς ομαλοποιήθηκε οι μισθοί δεν επαρκούσαν ούτε για τα αναγκαία. Χαρακτηριστικά ο Παπαγεωργίου σημειώνει: «Η κυβέρνησις παραπαίει[...] Εφόσον ο τιμάριθμος ανεβαίνει, η Κυβέρνησις ελαττώνει τους μισθούς».

β) Η τρομοκρατία των παρακρατικών και κρατικών οργάνων. Ο Παπαγεωργίου στην Αμαλιάδα βιώνει το έργο των παρακρατικών και κρατικών οργάνων σε καθημερινή σχεδόν βάση. Σημειώνουμε τρία χαρακτηριστικά αποσπάσματα από το ημερολόγιο του Παπαγεωργίου, διαφορετικών χρονικών στιγμών:

– (2 Απριλίου 1945). «Η εγκαθιδρυθείσα εδώ Εθνοφυλακή ηλιθίως και αντιπατριωτικώς φερομένη εξακολουθεί την τακτικήν της καταδρομής του αγώνος αντιστάσεως. Καταδιώκει συστηματικώς τους αγωνισθέντας κατά των τυράννων και μέσα σε αυτούς οι πλείστοι είναι από τους συνεργασθέντες με τους Γερμανούς! Κατόπιν τούτου πάνε περίπατο αι δηλώσεις του Πρωθυπουργού όταν οι κ.κ. αξιωματικοί της Εθνοφυλακής αποδεικνύονται τόσο βλακωδώς εργαζόμενοι».

²⁶ Το σχετικό απόσπασμα από εμπιστευτική επιστολή του Β. Παπαγεωργίου στους Ε. Παπανούτσο και Ι. Φώτιο – ο οποίος την εποχή εκείνη ήταν Δ/ντής της Δημοτικής Εκπαίδευσης του Υπουργείου– στις 11- 6- 1945, αναφέρεται στο Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας...* κτλ., ο.π. σ. 125.

²⁷ *Βιογραφικά Σημειώματα* του Β. Παπαγεωργίου σ. 245-246

→ (29 Μαΐου 1945) «Η δημόσιος ασφάλεια ευρίσκεται σε οικτρό σημείο. Οι δοσίλογοι και όσοι συνειργάσθησαν με τους Γερμανούς με το πρόσχημα του φιλομοναρχισμού καταδιώκουν απηνώς κάθε δημοκράτην, κάθε μέλος του ΕΑΜ, κάθε πατριώτη. Τοιαύτη πόρως, τοιαύτη ηλιθιότης είναι απίστευτος». Και

→ (5 Ιουλίου 1945). «Η τρομοκρατία εξακολουθεί. Τα πείσματα και τα πάθη εκδικήσεως με τα οποία τρέφονται άνθρωποι αμόρφωτοι και μικροί την ψυχήν και τα αισθήματα μαίνονται. Πτωστοστατούν οργανώσεις ανεύθυνοι ως η Οργάνωσις Χ., Κομιτάτον και άλλοι. Πολίτες συλλαμβάνονται από μέλη των οργανώσεων, ξυλοκοπούνται, βασανίζονται χωρίς να δώσουν λόγο σε κανένα. Αξιωματικοί με στολήν κυκλοφορούν ελεύθερα και ωπλισμένοι. Τέτοια καταρράκωσις της εννοίας του Κράτους πρώτην φοράν αντιμετωπίζομεν[...]»²⁸.

γ) Η αβεβαιότητα για το υπηρεσιακό μέλλον των ίδιων των επιθεωρητών.: Όπως αναφέρθηκε σχετικά στην εξέταση του θεσμικού πλαισίου αυτής της περιόδου, οι επιθεωρητές για να συμμετάσχουν στις εκκαθαριστικές επιτροπές, θα έπρεπε πρώτα να είχαν κριθεί από το «Κεντρικό» εκκαθαριστικό συμβούλιο του Υπουργείου. Στην πραγματικότητα όμως αυτά τα δύο συνέβαιναν ταυτόχρονα. Το έργο του Συμβουλίου, κατά μαρτυρία του Ε. Παπανούτσου, ολοκληρώθηκε το Νοέμβριο του 1945. Οι επιθεωρητές δηλαδή μέχρι τότε ήταν υπό κρίση, ενώ ταυτόχρονα συμμετείχαν το αντίστοιχο διάστημα στις εκκαθαριστικές επιτροπές των δασκάλων, προκειμένου να προλάβουν τις ημερομηνίες που αυστηρά τίθονταν από το θεσμικό πλαίσιο. Προσθέτουμε στην όλη αβεβαιότητα που δημιουργούσε η φάση αυτή και το στοιχείο ότι η εμπιστευτική αναφορά του Παπαγεωργίου έγινε τον Ιούνιο του 1945, ενώ ο ίδιος γνώριζε ότι από τον προηγούμενο Μάιο είχε ήδη δημοσιευθεί στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως η μετάθεσή του από την Αμαλιάδα στον Πύργο.

Στο διάστημα από το 1945 μέχρι το Μάρτιο του 1946 ο Παπαγεωργίου, με βάση επίσημο έγγραφο: α) υπήρξε πρόεδρος του ΕΣΣΕ Νομού Ηλείας, β) Διορίστηκε μέλος της εκκαθαριστικής Επιτροπής των Δημοδιδασκάλων των Νομών Αχαΐας και Ζακύνθου και γ) Έλαβε μέρος ως σύνεδρος κατά τους μήνες Αύγουστο και Οκτώβριο του 1945 στο ΑΕΣΣΕ Ζ' Περιφέρειας.²⁹.

²⁸ Στο ίδιο, ο.π. σ. 249, 251 και 257 αντίστοιχα. Παρέβαλε τις αναφορές αυτές με την αντίστοιχη στο Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας...* κτλ, ο.π. σ. 132.

²⁹ Συγκεκριμένα, με βάση στοιχεία που αντλούμε από τα Βιογραφικά του Σημειώματα, ο Παπαγεωργίου συμμετείχε στις εργασίες του ΑΕΣΣΕ Ζ' Περιφέρειας (με έδρα την Πάτρα), την πρώτη φορά από 12- 20 Αυγούστου 1945 «ελλείπει Γεν. Επιθεωρητού», όπως χαρακτηριστικά σημειώνει.

Σύμφωνα με τις θεματικές κατηγορίες ανάλυσης τις οποίες θέσαμε, στην πρώτη θεματική, αυτή της σχέσης της επιθεώρησης ως προς τους στόχους του σχολείου και με βάση τα όσα επισημάναμε ως τώρα, θα μπορούσαμε να ορίσουμε ως εξής το στόχο που θέτει η εκπαιδευτική πολιτική το διάστημα 1945-1948: Επιδιώκεται να επαναλειτουργήσει το σχολικό δίκτυο και να ομαλοποιηθούν οι εργασίες του, αποβάλλοντας από αυτό, μέσω εκκαθαριστικών πρακτικών, το σύνολο των εκπαιδευτικών, οι οποίοι είχαν αναπτύξει αντιστασιακή δράση ή υπήρξαν μέλη του ΕΑΜ. Επιχειρείται με άλλα λόγια η επανασύσταση του ρόλου του σχολείου ως ιδεολογικού μηχανισμού του αστικού κράτους, έπειτα από μια φάση κατά την οποία οι αστικές δυνάμεις έχασαν τον έλεγχό του. Για το σκοπό αυτό «επιστρατεύτηκε» ο κρατικός μηχανισμός των επιθεωρητών, χρησιμοποιώντας μονομερώς τα διοικητικού περιεχομένου χαρακτηριστικά του, ενώ η αντίστοιχη παιδαγωγική διάσταση του μηχανισμού αυτού, όσο διαρκούσε η διαδικασία των εκκαθαρίσεων, ελαχιστοποιήθηκε έως εξαφανίστηκε. Ο επιθεωρητής Β. Παπαγεωργίου, όπως κι όλοι οι άλλοι επιθεωρητές το διάστημα αυτό, ασκεί το επιθεωρητικό του έργο σύμφωνα με αυτά τα χαρακτηριστικά.

Ο Παπαγεωργίου αμέσως μετά τα Δεκεμβριανά, βλέποντας ότι σιγά-σιγά αρχίζει να σφίγγει ο κλοιός και γύρω από αυτόν, με βάση τη δράση του το προηγούμενο διάστημα, όταν κυριαρχούσε το ΕΑΜ και η ΠΕΕΑ στην περιοχή του, δεν μένει αδρανής. Χρησιμοποιεί όλα τα μέσα που διαθέτει για να προστατεύσει τον εαυτό του. Αυτό που αξιοποιεί ιδιαίτερα την εποχή αυτή είναι οι πολιτικές και υπηρεσιακές του φιλίες. Στο προσωπικό του αρχείο βρήκαμε αντίγραφα επιστολών που έστειλε το 1945 στον Ι. Φώτιο όταν ανέλαβε την Διεύθυνση της Δημοτικής Εκπαίδευσης στο Υπουργείο, καθώς επίσης και στους Γ. Αθανασιάδη-Νόβα με την ευκαιρία υπουργοποίησής του στο Υπουργείο Παιδείας και Αλ. Μυλωνά όταν ανέλαβε κι αυτός για ένα διάστημα υπουργός Οικονομικών. Ο λόγος προφανής: Τους θυμίζει την παρουσία του και επικαλείται την (πολιτική) φιλία τους ώστε – αδήλωτα – τα πράγματα πάρουν αρνητική τροπή να μεσολαβήσουν υπέρ του. Με τον Ι. Φώτιο τα πράγματα είναι περισσότερο καθαρά. Επικοινωνεί μαζί του λίγο πριν ξεκινήσουν

και την δεύτερη από 2-8 Οκτωβρίου του 1945. Αναφορές για τη συμμετοχή του στα παραπάνω όργανα υπάρχουν και στο επίσημο έγγραφο: «Απολογία Β. Παπαγεωργίου επί τη υπ' αριθμ 8553 Δ/γή του Υπουργείου Παιδείας», με ημερομηνία, Πύργος 13-2- 1947.

ΟΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΙ ΟΡΓΑΝΙΣΜΟΙ. Η ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΟΡΓΑΝΩΣΗΣ ΕΙΝΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΙ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΗΣ¹⁸

«ΑΝΤΙΣΤΗΤΕ ΜΑΘΗΤΕΣ ΚΑΙ ΦΙΛΟΙ»

ΓΙΑ ΤΟ ΚΑΛΟ

Με εξαιρετική ευγνωμοσύνη θέλω να αναφέρω τη δύναμη της Σχολής Εκπαιδευτικής του Υπουργείου μας. Είναι δεν ελευθερονομιολογούμε καθόλου ούτε με σκοπό ούτε με υπονοούμενο σκοπό. Σπειράει να σας συγχωρώ από τη βόλη της καρδιάς μου και για την ουσιαστική εργασία σας και για τη δύναμη της υπηρεσίας μας. Από όσον των Αθηνών 1941 γύρισε από την εξορία της Ιταλίας μακάρι να σας και έμαθα πως ήρθε να περνώ τα χρόνια με Περιορισμένη Ξενοφάνεια. Ας δοξολογήσω το Θεό που μας χάρισε τον χώρο για να δώσουμε το παρόν στο σημερινό προσκλήτριο της Πατρίδας μας. Είναι πως μελέτησα η οικονομολογική μεσοκίνηση των Ελλήνων. Στη σημερινή κατάσταση μιας τέτοιας μεσοκίνητης εξοικονόμησης με χρηματική βάση. Αλλά τουλάχιστον η μεσοκίνηση αυτή μπορεί να γίνει με προνοητή ώστε να μην μας τρώει οικονομικά. Είπαμε ποιολεπτοδώς πύματα. Για μένα ήθελα να μεσοκινήσουν οι οικονομίες ώστε στις περιόδους περιόδους όπως το κλάδο της προετοιμασίας κλάδους Σπινέρη με σε επιθυμίες να αλλάξουν ώστε οι πλάτες οικονομίες, οι οικονομίες με τις αντιθέσεις τους, με τις λειτουργίες τους, με τις λειτουργίες τους ο κλάδος πτυχία δεν επέτρεπε και σε επιθυμίες όπως με οικονομικά έργο της οικονομίας. Καθήκοντα εκπαιδευτική υπηρεσία να μεσοκινήσουν προνοητικώς ώστε έχουν στο ίδιο μέρος 5-8-10 χρόνια. Βρίσκουν και ύστερα από τις περιόδους τα τελευταία λειτουργούν όπως κάθε οργάνωση και οργάνωση των παιδιών και γονέων και ... μαθητών αυτών!

Με το Υπουργείο και με το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο έχουμε ένα τεράστιο λειτουργικό. Από της εσχάτης της Σταντίνης καθήκοντα καθήκοντα εδών εδών οργανωτικώς Νομάρχη εδών σε παιδαγωγία για να μη κινώ ότι την θέσαν του Γενικού για την οργάνωση έχουμε με εμείς τις ίδιες υπηρεσίες. Ας στείλει όμως έσως εδών. Έχουμε ο Γενικός-Γενικός 1946 και μεσοκίνησι χωρίς να υπάρχει καμιά προνοητικώς λάθος στη λίστα της λίστα λίστα. Καμιά δεν είναι και ο κ. Λόγος του θέλω να εξελίσσεται από το σώμα της καθήκοντα μόνον να μην βρούμεται ούτως στο έργο σου. Το λαμπρό είναι ότι το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο έδωσε την πιο

¹⁸ Το αντίγραφο επιστολής βρέθηκε στα αρχεία του Παιδαγωγικού. Δεν είναι βέβαια ούτε ότι την στιγμή της επιστολής ούτε ότι το τεμάχιο της κάρτας είναι ακριβώς το ίδιο με το αντίγραφο που βρήκαμε. Σε κάθε περίπτωση η επιστολή αυτή αναφέρεται τις ομοιότητες και τις παρόμοιες του Παιδαγωγικού.

εξευτελιστική διαγωγή με το να δεχθή ανεξέταστα να εξανδραποδίσω εμέ και άλλους. Στα 1942 ο κ. Ζερβός μου πρότεινε τη θέση του Γεν. Επιθεωρητού Κρήτης. Δεν την εδέχτηκα γιατί είχα τη γνώμη πως έπρεπε να απολυθούν όλοι οι Γεν. Επιθεωρητές και η εκλογή να γίνη από Συμβούλιο εμπιστοσύνης έστω και δια διαγωνισμού. Κι έτσι γίνανε επιθεωρητές ο Φωτόπουλος, ο Καλλιγιάς και ο Μάρκος ο Σιγάλας.[...] Ζητώ από το Συμβούλιο αντίγραφα των πράξεών του που εκλέχτηκαν οι Γεν. Επιθεωρητές και δεν μου τα δίνουν γιατί ντρέπονται φαίνεται. Όλοι δε παροικούμε στην Ιερουσαλήμ και ξέρουμε πως έγιναν οι εκλογές Γεν. Επιθεωρητών[...] Μόλις ελευθεροκοινωνήσουμε θα πεταχτώ και προφορικά θα λάβω την τιμή να Σας εκθέσω όλο το ιστορικό. Υπηρέτησα 41 χρόνια υπηρεσία λευκή και έντιμη. Παντού ανύψωσα την τιμή του κλάδου. Ο υπηρεσιακός μου φάκελος είναι στα χέρια Σας. Δύο αρχιερείς ο των Ιωαννίνων και ο μακαριώτατος Αθηνών είναι σε θέση να μαρτυρήσουν για την πολιτική μου. Μπήκα πλουσιώτατος και κατάντησα πτώμα οικονομικό. 7 παιδιά και κανένα δε σπούδασα.[...] Για να μετακινηθώ μακρύτερα δεν αντέχω. Για τας Πάτρας, εάν με τοποθετήσετε ως Γενικόν ικανοποιούμαι οικογενειακώς για 2-2 ½ χρόνια, οπότε θα μας πάρη το όριο (65 ετών). Για τη θέση του Γενικού δεν πιστεύω ο Νόμος ΦΜ'να εμποδίζη, και της Μέσης ο Γενικός άλλωστε ήταν εντόπιος (Αιγίου). Μπορώ να τοποθετηθώ και απλός επιθεωρητής στις Πάτρας αφού τα Καλάβρυτα ανήκουν σε άλλη περιφέρεια. Είτε το ένα είτε το άλλο θα ήσαν τα μόνα που να μη με εξευτελίσουν πλειότερο και να μην εξαθλιωθώ [...]

Με εξαιρετική τιμή και αγάπη.

Πρόθυμος

2-3-1945».

Από το γράμμα αυτό, εκτός από τις παράπλευρες πληροφορίες και τις απόψεις του για διάφορα ζητήματα που καταθέτει, καταλαβαίνουμε πως τον Παπαγεωργίου τον απασχολεί έντονα ακόμα η παλιά του διένεξη με την ηγεσία του υπουργείου όταν θέλησε να καταλάβει θέση Γενικού επιθεωρητή. Η εποχή μπορεί να μην είναι κατάλληλη για τα αιτήματα που προβάλλει, αλλά μπρος στη λαίλαπα που πλησιάζει προσπαθεί να διασφαλίσει ό,τι μπορεί. Παρόμοια τακτική, περισσότερο όμως τυπική, ακολουθεί και στις άλλες δύο επιστολές του προς τους πολιτικούς του «φίλους»³¹.

³¹ Τα κείμενα αυτά, για τα οποία ισχύουν οι ίδιες επιφυλάξεις όπως και για την επιστολή στον Ι. Φώτιο, είναι σύντομα, τηλεγραφικού χαρακτήρα κι έχουν την ίδια ημερομηνία και τα δύο, Πύργος 23-11-1945. Συγκεκριμένα η επιστολή προς τον Γ. Αθανασιάδη Νόβα αναφέρει: «Σεβαστέ μοι Φίλε. Σας

Λίγες μέρες μετά την εμπιστευτική επιστολή του Παπαγεωργίου προς τον Ε. Παπανούτσο, στην οποία εξέφραζε τις ανησυχίες του για τον τρόπο με τον οποίο διεξάγεται το ανακριτικό έργο στις εκκαθαριστικές επιχειρήσεις, βρίσκεται αντιμέτωπος και με την δική του περίπτωση. Συγκεκριμένα στις 18 Ιουνίου 1945 έρχεται στην Αμαλιάδα «ο Συνάδελφος Πατρών κ. Αν. Δεληγιώργης να κάμη ανακρίσεις επί τη βάσει αναφοράς γονέων και κηδεμόνων κατά εκπαιδευτικών και ημών ως... Αρχηγού της Ξαμικής κινήσεως, διοργανώσεως συλλαλητηρίων κ.τ.τ.»³². Οι ανακρίσεις διαρκούν τρεις ημέρες, 19,20 και 21 Ιουνίου. Κατόπιν ο ανακριτής-επιθεωρητής «ιεροκρυφίως το μεσονύκτιον ανεχώρησε διά Πάτρας». Από εκεί του κοινοποίησε περίληψη των κατηγοριών και του ζητά μέσα σε προθεσμία δύο ημερών να στείλει υπόμνημα με τις απαντήσεις του στις εις βάρος του κατηγορίες. Ο Παπαγεωργίου συντάσσει το Υπόμνημά του με στοιχεία: Αρ. Πρωτ. 795 στις 24 Ιουνίου 1945, «Προς τον κ. Αναπληρωτήν του Γεν. Επιθεωρητού Στοιχ. Εκπαιδεύσεως Ζ' Περιφέρειας, Εις Πάτρας», με κοινοποίηση 1) στο Υπουργείο Παιδείας, 2) στη Δ/σιν Στοιχ. Εκπαιδεύσεως και 3) στο Εκπαιδευτικόν Συμβούλιον.

Η παρουσίαση εκτενών αποσπασμάτων του 15σέλιδου Υπομνήματος του Β. Παπαγεωργίου θεωρούμε ότι αποτελεί σημαντικό ιστορικό ντοκουμέντο, στην έλλιπή, ιστοριογραφικά, τεκμηρίωση ανάλογων περιπτώσεων αυτής της ιστορικής περιόδου.

Στην αρχή του κειμένου αναφέρεται αυτούσιο το έγγραφο του ανακριτή – επιθεωρητή Αν. Δεληγιώργη, που απέστειλε στον Παπαγεωργίου, με βάση το οποίο

συγχαίρω ολόψυχα για την τοποθέτησή σας στο Υπουργείο Παιδείας. Χαίρω ιδιαίτερα γιατί η προτροπή μου και η διαίσθησή μου που σας εξέφρασα στο Υπουργείο Εσωτερικών τον περασμένο Μάρτη ξεπληρώθηκε τόσο σύντομα ! Στο Υπουργείο μας είναι η θέση σας. Ανασκουμπωθείτε και ριχτείτε με ψυχή. Ο εκπαιδευτικός κόσμος αναζητά έναν νέο Πετρίδη. Φανήτε αντάξιος των πόθων και των παλμών του. Πάντοτε στις διαταγές σας. Με εξαιρετική τιμή και αγάπη. Β. Παπαγεωργίου. Επιθεωρητής Δημ. Εκπαιδεύσεως περιφ. Ηλείας». Ανάλογη είναι και η επιστολή προς τον Α. Μυλωνά: «Σεβαστέ μοι Φιλε. Σας συγχαίρω ολόθερμα για την ανάληψη του Υπουργείου Οικονομικών και εύχομαι ολόψυχα να φανήτε αντάξιος των προσδοκιών των φίλων σας. Μη λησμονήτε ότι στο πρόσωπό σας το Αγροτικό Κόμμα δίνει εξετάσεις. Πολλά αναμένει από σας. Διεξάγομεν αγώνα εδώ κάτω (Αχαΐα και Ηλεία) για την πλήρη ενοποίηση του Α.Κ.Ε.. Προφορικός θα συζητήσουμε το ζήτημα αυτό όπως πρέπει. Με εξαιρετική εκτίμηση και αγάπη. Πρόθυμος φίλος σας. Βασ. Παπαγεωργίου. Επιθεωρητής Δημ. Εκπαιδεύσεως Περιφ. Ηλείας».

³² Η αναφορά από τα Βιογραφικά του Σημειώματα, σ. 252.

του απαγγέλλονται οι κατηγορίες που τον «βαραίνουν» Συγκεκριμένα το κείμενο αναφέρει:

«Προς τον κ. Παπαγεωργίου Βασίλειον, Επιθεωρητή Δημ. Σχολείων. Εις Αμαλιάδα.

Επειδή προ της ενάρξεως της καθ' υμών ανακρίσεως μας παρεκαλέσατε να σας ανακοινώσωμεν το αποτέλεσμα αυτής, ίνα δυνηθήτε και αποκρούσητε την καθ' υμών κατηγορίαν, έχομεν την τιμήν να σας γνωρίσωμεν, ότι κατά την ενεργηθείσαν ανάκρισιν κατετέθη υπό μαρτύρων ότι είσθε εκ των πλέον σημαντικών στελεχών της πολιτικής Οργανώσεως του ΕΑΜ. Τούτο δε καταφαίνεται εκ των εξής γεγονότων.

Συναναστρέφεσθε με επίλεκτα μέλη της Οργανώσεως του ΕΑΜ ως λ.χ. τον Αντώνιον Πετραλιάν, Φιλοσοφόπουλον, Αγγούρην, Κολιτσιδόπουλον κ.λ.π. Ελαμβάνετε μέρος εις συσκέψεις των ΕΑΜιτών. Επισκέπτεσθε συχνά τα γραφεία του ΕΑΜ και ΕΤΑ. Ενώ ηρνήθητε την παραχώρησιν των σχολείων εις τους Άγγλους δεν αντετάξατε ουδεμίαν άρνησιν εις την κατάληψιν αυτών υπό του ΕΑΜ δια συγκεντρώσεις και ευθύμους βραδυές. Προσεφωνήσατε τους Ελασίτας μετά την επάνοδόν των, εις εορτήν δοθείσαν υπό του ΕΑΜ προς τιμήν αυτών. Προηδρεύσατε Εαμικού εκπαιδευτικού Συνεδρίου ευχαρίστως. Εκαλέσατε τους διδασκάλους εις συνέδριον ίνα συζητήσητε «οποία η θέση του Εκπαιδευτικού κόσμου εις τον σημερινόν εθνικολαϊκοαπελευθερωτικόν αγώνα». Προηδρεύσατε του υπαλληλικού κέντρου και είσθε μέλος αυτού υπογράψαντες και πρόσκλησιν των υπαλλήλων Ηλείας να εγγραφώσιν εις αυτό, μολονότι τούτο είναι οργάνωσις εαμική ως δια τοιχοκολληθεισών εις την πόλιν σας προκηρύξεων διεκήρυξε και ο Παρτσαλίδης. Εκοινοποιήσατε εις τα σχολεία σας τας υπ. Αριθμ. Δ. Υ. 11-9-44 και 293 και 299 εγκυκλίους. Τέλος, συντελέσατε διά του παραδείγματός σας και του κύρους σας να εκκομουνισθούν πολλοί διδάσκαλοι της περιφερείας σας.

Εάν θέλετε δύνασθε να υποβάλητε σχετικόν υπόμνημα εις το Γραφείον μας εν Πάτραις εντός δύο ημερών, διότι πρόκειται να υποβάλωμεν τάχιστα τον σχετικόν φάκελον όπου δει.

• Ο Αναπληρωτής Γεν. Επιθεωρητού. Δεληγιώργης.»

Κάθε πρόταση του κειμένου ήταν και μία κατηγορία. Όλες όμως τις διαπερνούσε το ίδιο νήμα: Η στενή σχέση του Παπαγεωργίου με το ΕΑΜ. Στο έγγραφο - κατηγορητήριο ο Παπαγεωργίου επιχείρησε με το υπόμνημά του να απαντήσει και να ανασκευάσει τις κατηγορίες.

Αρχικά, επιχείρησε να τοποθετηθεί επί της διαδικασίας της ανάκρισης, με σκοπό να καταρρίψει το κατηγορητήριο, «εν τη γεννέσι του»:

«Είμεθα υποχρεωμένοι χάριν της αληθείας και της αξιοπρεπείας μας της υπαλληλικής να εκθέσωμεν την όλην σειρά της υποθέσεως αυτής δια να κρίνουν και αι Προϊστάμεναι υπηρεσίαι μας» σημειώνει στην αρχή του. Σε ένα μακροσκελές κείμενο περιγράφει με κάθε λεπτομέρεια ότι διαμείφθηκε από τη στιγμή της εμφάνισης του ανακριτή – επιθεωρητή μέχρι τη στιγμή που αναπάντεχα έφυγε. Μερικές λεπτομέρειες του κειμένου αυτού είναι χαρακτηριστικές: «Ηλθητε να διενεργήσητε εναντίον ημών και του Συναδέλφου μας Γεωρ. Αγγελοπούλου και εν τούτοις απεφύγατε λίαν επιμελώς να μας το είπητε καθαρά και ξάστερα, αλλά με μισομασημένα λόγια, ωσάν να επρόκειτο περί λίαν μυστηριώδους υποθέσεως. Μας εξητήσατε ως χάριν να μη συναναστραφώμεν προς αποφυγήν σχολίων. Έτσι κι έγινε. Εις την ολιγόστιμον συνάντησίν μας εις το Γραφείον μας λόγου γενομένου περί παραπόνων γονέων τινών καθ' ημών ότι δήθεν είμεθα πρωτεργάται της Εαμικής κινήσεως Σας έθεσα υπ' όψιν διάφορα έγγραφα, εξ ων απεδεικνύετο όλως το ενάντιον. Με παρακαλέσατε να σας τα θέσω υπ' όψιν εις το τέλος της ανακρίσεως, ότε θα μου ανακοινώσετε και το πόρισμα των ανακρίσεών σας, δια να κανονίσωμεν το ζήτημα της ανασκευής πάσης κατηγορίας. Μου εξητήσατε να στείλω 4-5 μάρτυρας της υπερασπίσεως. Τίποτε άλλο[...] Την Κυριακήν 17 Ιουνίου και Δευτέραν 18 ιδίου ησχολήθητε εις ανακρίσεις και την Τρίτην την μεσημβρίαν μου διεμηνύσατε δια του Δ/του του Δ' Σχολείου ότι παύει η εξέτασις των μαρτύρων υπερασπίσεως, ότι δεν ανακρίνετε άλλους και μάλιστα τους παρόντας τοιούτους[...] απεμακρύνατε ειπόντες ότι θα τους καλέσητε με τον κλητήρα όταν είναι ώρα. Και έτσι σύμφωνα με τους κανονισμούς των ανακρίσεων και την υπόσχεσίν σας ανεμένομεν ολόκληρον το απόγευμα της Τρίτης μέχρι της 8^{ης} ώρας εις το Γραφείον μας, αλλά δεν προσήλθετε.[...] Και την Τετάρτην λίαν πρωί περιεμέναμεν ότε περί την 11^{ην} πληροφορούμεθα ότι ψες το μεσονύκτιον Σιδηροδρομικώς ανεχωρήσατε δια Πάτρας. Ομολογούμεν ότι η είδησις αύτη μας κατέπληξε [...] Όσοι ήκουσαν κατεπλάγησαν δια την περιεργον διαγωγήν του Συναδέλφου –Ανακριτού και μάλιστα ο Επιστημονικός κόσμος και ο Εμπορικός, όστις ετοιμάζετο να προσέλθη σύσσωμος προς διαμαρτυρίαν λαμβάνων αφορμήν από το γεγονός ότι προσήλθον ως μάρτυρες κατηγορίας γνωστοί καφετζήδες και χασάπηδες ως και μερικά οικτρά νανάγια της οριστικώς εκπεσούσης φαυλοκρατίας, όπως π.χ. ο Δήμαρχος ο διορισθείς υπό του συγγενούς του Ταβουλάρη. Δήμαρχος του οποίου η μελανή διαχείρισις πολλάκις

Οι συγκρίσεις στο σημείο αυτό με το αντίστοιχο ανακριτικό έργο του ίδιου είναι αναπόφευκτες. Ο Παπαγεωργίου δεν είναι άσχετος με τη διαδικασία που πρέπει να ακολουθηθεί. Ο ίδιος γνωρίζει τι πρέπει να γίνει και επικαλείται στο υπόμνημά του την υπ. αριθμ 16719/4-6-1945 εγκύκλιο του Υπουργείου προς τους επιθεωρητές για τις κρίσεις των δημοδιδασκάλων: «Πάσας όμως τας πληροφορίας ταύτας οπονθεδήποτε προερχομένας δέον να ελέγχωσιν από πάσης πλευράς φροντίζουσαι, όπως ριφθή επ' αυτών όσο το δυνατόν περισσότερο φως καλούσαι οσάκις κρίνουν απαραίτητον τους υπό κατηγορίαν δημ/λους να ανασκευάσουν εάν δύνανται, τα εναντίον αυτών καταγγελλόμενα ενεργούσαι εν ανάγκη σχετικής ανακρίσεις και καταβάλλουσαι τέλος πάσαν προσπάθειαν, όπως η κρίσις των είναι απολύτως ανικειμενική και δίκαια». Αντίθετα με το γράμμα της εγκυκλίου, ισχυρίζεται πως στην περίπτωση του «παρατηρεί κανείς εσκεμμένην και βεβιασμένην ενέργειαν προγραφής και στραγγαλισμού πάσης εγγυήσεως αμύνης[...] Δηλ. ημείς κρινόμεθα ιεροκρυφίως και μεσαιωνικώς. Αυτό φωνάζουν τα πράγματα τουλάχιστον».

Στις επόμενες σελίδες του υπομνήματος ο Παπαγεωργίου θα ασχοληθεί με την ανασκευή των κατηγοριών με την σειρά με την οποία αναφέρονται στο κείμενο του ανακριτή:

Κατηγορία πρώτη: «Συναναστρεφόμεθα ορισμένα πρόσωπα». Στην κατηγορία αυτή ο Παπαγεωργίου απαντά πως τα πρόσωπα τα οποία αναφέρονται απουσίαζαν το επίμαχο χρονικό διάστημα από την περιοχή. Αναφέρει συγκεκριμένα: «Εκ των μνημονευομένων ο μεν Αντ. Πετραλιάς απουσιάζων από διετίας παρουσιάσθη κατά μήνα Φεβρουάριον –Μάρτιον 1945, ότε δηλ. διελύθη το Νοσοκομείο του στρατού, ο δε κ. Κολιτσιδόπουλος, Δ/της Αγροτικής Τραπέζης ενταύθα απουσιάζει από 2 ετών. Η πιστοποίησις θα ήτο ευχερεστάτη. Βλέπει κανείς σύγχυσις εις ονόματα κα γεγονότα χρονολογίας». Στη συνέχεια περνά στην αντεπίθεση ορίζοντας τον εαυτό του, ως στέλεχος μιας υπηρεσίας, υποχρεωμένο να συναναστρέφεται με όλους: «Δια τον Πετραλιάν, όπως είδε σχετικήν αλληλογραφία ο κ. Συνάδελφος- Ανακριτής εις το γραφείον μας υπάρχει και το προηγούμενον ότι με κατηγόρησε ως εμποδίζοντα τους δημ/λους να προσχωρήσουν εις το ΕΑΜ εξ ου διετρέξαμεν κίνδυνον συλλήψεως. Αποδεικνύεται με την κατηγορίαν ότι εγώ συναναστρέφομαι κάθε άνθρωπον χωρίς προκαταλήψεις. Δεν είμαι Κομματάρχης. Είμαι Προϊστάμενος Υπηρεσίας και είμαι υποχρεωμένος να έρχομαι σε επαφήν με κάθε πολίτην[...] Δεν εφαντάσθην ομολογώ ότι εις τα 1945 θα μοι απευθύνετε κατηγορία τοιαύτη. Αυτό θα έλειπε να μας δοθή και συνταγή ποιους θα κάνωμε παρέα και συντροφιά!! Μη χειρότερα!»

Κατηγορία δεύτερη: «Ελαμβάνατε μέρος εις συσκέψεις Εαμιτών». Εδώ ο Παπαγεωργίου είναι αποκαλυπτικός: «Και εδώ η ίδια σύγχυσις επικρατεί μάλλον χρονολογική και παρεξήγησις. Απαντώντες ως τίμιος και ειλικρινής Προϊστάμενος. Μάλιστα επεσκεπτόμενη τα Γραφεία, αλλά δια τίνα λόγον; Ανάγκη να ξεσκονισθή λιγάκι η μνήμη και να οπισθοχωρήσωμεν ολίγους μήνας. Μην Σεπτέμβριος 1944 όλος ο Νομός εδιοικείτο υπό του ΕΑΜ ή μάλλον υπό της ΠΕΕΑ και με διαταγάς της Δ.Ε [σημ. Διοικούσα Επιτροπή]. ΟΙ αντάρτες παρουσιάσθησαν κύριοι της καταστάσεως de facto. Παρουσιάσθησαν οργανωμένοι με την Δ. Επιτροπήν, με αξιωματικούς, με τον Μητροπολίτη επί κεφαλής, με τον Αμερικανόν σύνδεσμον του Διασυμμαχικού Επιτελείου. Εδιοίκησαν μέχρι των μέσων Φεβρουαρίου 1945. Εις τας διαταγάς αυτών υπήχθησαν όλαι αι Αρχαί. Διοικητικός αντιπρόσωπος (Νομάρχης) εις Πύργον διωρίσθη ο κ. Μάρας δικηγόρος γνωστός ιδεολόγος του Αγροτικού κόμματος. Η οργάνωσις αποτελείτο από Έλληνας όχι από Κάφρους. Από Έλληνας που ηγωνίσθησαν δύο χρόνια στα βουνά και εδημιούργησαν το αντίπαλον δέος και τον εφιάλτην των Γερμανών, οίτινες θρασύδειλοι ηναγκάσθησαν να περιχαρακωθούν εις πολλαπλά χαρακώματα συρματοπλεγμάτων δια να ασφαλισθούν. Και τόσος ήταν ο τρόμος των παληκαράδων Γερμανών αξιωματικών, ώστε κοιμώντο έχοντες μαζί των 3-4 περιστροφά και ο Αρχηγός των πολλάκις αφυπνίζετο έντρομος επυροβόλει και εφώναζε “ Παρτιζάν- Παρτιζάν”. Αυτό είδαμεν ημείς που παρακολουθήσαμεν όλον το δράμα της σκλαβιάς. Ήλθε η οργάνωσις. Τι έπρεπε να κάνωμεν; Να αντιταχώμεν; Να φύγωμεν; Αδύνατον. Το εθεωρούμεν λιποψυχίαν. Όλαι αι αρχαί συνειργάζοντο με την Οργάνωσιν, ήτις είχε την όλην διοίκησιν εις χείρας της. Μας προσεκάλουν ως Προϊσταμένους υπηρεσίας δια συσκέψεις διά τοπικά ζητήματα. Μπορούσαμε να αρνηθούμε; Πρέπει κανείς να έχη ζήση αληθινά την εποχή εκείνη για να κρίνη καλύτερα τα πράγματα. Λησμονούν ότι οι Δημόσιοι Υπάλληλοι ούτε τον Ιούλιον, επληρωθήκαμεν, ούτε τον Αύγουστον, ούτε τον Σεπτέμβριον, ούτε τον Οκτώβριον... αλλ’ ήρχισεν η πληρωμή τον.. Μάρτιον! Η πείνα και η εξαθλίωσις μας ήτο χειροτέρα της του 1941. Έπρεπε να φροντίσω για τους δημ/λους. Έτρεξα , πήγα στα γραφεία, παρακάλεσα, υπέδειξα, επρόλαβα αναστατώσεις του προσωπικού, έβαλα το στήθος μου ως κυματοθραύστην κατά πάσης διαβολής. Και δυστυχώς ήρχισαν να αναφαίνονται τοιαύται διαβολαί παρά μικρών και μικροψύχων ανθρώπων αποσκοπούσαι εις την αναστάτωσιν του προσωπικού ή εις ικανοποίησιν προσωπικών διαφορών. [...] Σας φέρων παράδειγμα ζωντανόν. Μανθάνω ότι στα Γραφεία γίνεται λόγος ζωηρός εναντίον ενός δημ/λου, όστις εκτύπησε μαθητήν, διότι τραγουδούσεν

αντάρτικο εμβατήριο. Καταλαβαίνεται τι μπορούσε να επακολουθήσει και ανευθύνως βέβαια. Ερωτών ποίος δημ/λος; Μου απαντούν ότι είναι μάλλον ο κ. Ιωάννης Φιλιππόπουλος Δ/της τότε του Δ' Σχολείου. Αμέσως τρέχω και προλαμβάνω.[...] Δεν περιωρίστην να σώσω το σαρκίον μου. Όχι! Την αποστολήν μου την γνωρίζω καλά. Δεν κρύφτηκα σε υπόγεια για να κρυφτώ από τους αντάρτες. Βγήκα περιοδεία, τους ετόνωσα, τους παρηγόρησα, τους εξησφάλισα τον επισιτισμό, επέεσα και ηπειλήσα χωρικούς δια τον επισιτισμόν των δημ/λων, τους συνέστησα εγκαρτέρησιν Εθνικήν, διετρέξαμεν κινδύνους, αλλ' αυτά τα ενομίζαμεν υποχρέωσίν μας ως εκ της θέσεώς μας. Καυχώμαι ότι συνεκράτησα το προσωπικόν μου και διά τους μόχθους μου θα έπρεπε να μου εκφράσει ευγνωμοσύνην η Πολιτεία. Οι δημ/λοι παντοιοτρόπως μου εξέφρασαν αυτήν. [...] Μήπως δεν μπορούσα και εγώ να το σκάσω και να πάω ή στο σπιτάκι μου ή να θρονιαστώ στο Κέντρο και να μη χαλώ τη ζαχαρένια μου; Μπορούσα λοιπόν και παραμπορούσα να το κάμω ευκολώτατα. Από 1^{ης} Σεπτεμβρίου 1941 δεν έφυγα από το καθήκον μου παρά τέλη Μαρτίου 1945 ότε πήγα εις Αθήνας. Και για να πεισθήτε ότι δεν λέγω λόγια, αλλά έργα αναγράφω την ομιλίαν που εκάμαμεν με τον κ. Δελμούζο, Παιδαγωγό, εις Αθήνας περί τα τέλη του Μαρτίου ε.έ.

-Δελμούζος: Δεν μου λέτε κ. Παπαγεωργίου πόσοι δασκάλοι σου έλαβαν μέρος στον ανταρτικόν αγώνα;

- Ημείς: Ελάχιστοι και συγκεκριμένως δύο εφονεύθησαν, εξ ων ο εις δεν είναι οργανικώς της περιφερείας μας. Και τρεις είχαν αναλάβει έργον προπαγάνδας και επιβλέψεως σχολείων, εξ ων πάλιν οι δύο δεν είναι της περιφερείας μας, αλλ' έχουν αποσπασθή εξ άλλων περιφερειών.

-Δελμούζος: Μα αυτό είναι απίστευτον κ. Παπαγεωργίου εδώ μας λέγουν για 30-35%

- Ημείς: Εγώ αυτό ξαίρω και αυτό βεβαιώνω. Από 200 δημ/λους προσωπικό βλέπετε μόνον 5 έλαβαν μέρος, εξ ων οι 3 εκ ξένων περιφερειών. Αλλά και αυτοί δεν εκινήθησαν από Κομμουνιστικό ιδεώδες, αλλ' από Εθνικήν φιλοτιμία. Κομμουνιστάς δημ/λους δεν έχομεν. Σας το βεβαιώ επισήμως.

-Δελμούζος: Περίεργο!

- Ημείς: Μη σας φαίνεται περίεργο. Μήπως για σας από τη δίκη Ναυπλίου 1914 δε λέγουν πως είσθε Κομμουνιστής και μεις κάναμε το δικηγόρο υποστηρίζοντες το αληθές; (δεικτικός)

Αυτή είναι η μόνη αλήθεια, το αληθινό Εκπαιδευτικό κάτοπτρο της δράσεώς μου και όποιος έχει λευκό το μέτωπο να έρθη να καθρεπτισθή».

Ο Παπαγεωργίου στο σημείο αυτό κάνει έναν απαραίτητο γι' αυτόν διαχωρισμό, αποκαλυπτικό της δράσης του: «Εις το κεφάλαιον αυτό πρέπει να κάνωμιν και μίαν προσθήκην. Η δράσις του ΕΑΜ πρέπει να διακριθή εις δύο. Εις την προ της αναχωρήσεως των Γερμανών και εις την ανάληψιν της εξουσίας. Διά την πρώτην περίοδον έχω έγγραφα που αποδεικνύουν ότι δεν είχα σχέσεις με την Οργάνωσιν του ΕΑΜ, τα είδεν αυτά ο κ. Συνάδελφος- Ανακριτής. Μάλιστα κατετέθη, πράγμα που δεν ήθελα να κατατεθή, από επίσημον Σύμβουλον της Εθνικιστικής Οργανώσεως ότι ήμουν μέλος υπό τον Ταγματάρχην κ. Μάντζιον. Διά την δευτέραν περίοδον τα πράγματα ομιλούν ευγλωττότερα πάσης υπόπτου και ανεξελέκτου καταθέσεως»³³.

Κατηγορία τρίτη και τέταρτη: Στις κατηγορίες ότι αρνήθηκε να παραχωρήσει σχολικά κτήρια στους Άγγλους ενώ αντίθετα τα παραχώρησε για συγκεντρώσεις του ΕΑΜ και για «ευθύμους βραδύες», και προσφώνησε τους Ελασίτες προς τιμή τους, ο Παπαγεωργίου τις αρνείται κατηγορηματικά ως «ψευδέστατες».

Κατηγορία πέμπτη: «Προηδρεύσατε Εαμικού Εκπαιδευτικού Συνεδρίου ευχαρίστως». Στην κατηγορία αυτή ο Παπαγεωργίου δίνει τις δικές του εξηγήσεις: «Εκκλήθησαν οι Εκπαιδευτικοί Μέσης και Δημοτικής Εκπαιδεύσεως εις Συνέδριον. Εκκήθημεν και ημείς δια προσωπικής προσκλήσεως. Προσήλθον όλοι. Παρουσιάσθησαν οι εκπροσωπούντες το εκπαιδευτικόν πρόγραμμα της Οργανώσεως 4-5 τοιούτοι άγνωστοι εντελώς εις εμέ τουλάχιστον διά να μας αναπτύξουν το πρόγραμμα, το Εκπαιδευτικό της Οργανώσεως. Προκαταβολικώς παρεκάλεσαν χάριν της ομαλής διεξαγωγής της Συνεδρίας να ορισθή ένας Πρόεδρος. Όλοι ομοφώνως

³³ Πράγματι, στο αρχείο του Παπαγεωργίου βρήκαμε σχετικά έγγραφα με τα οποία βεβαιώνεται πως αφενός ήταν μέλος της Οργάνωσης Μάντζιου («ανταρτικά ομάδες εκτελεσθέντος υπό του ΕΛΑΣ Ταγματάρχου Πεζικού Καραχάλιου Χρ») από τον ίδιο τον ταγματάρχη, για το διάστημα από το 1943 μέχρι 18-2- 1944 όταν «ηναγκάσθη να εγκαταλείψω την Αμαλιάδα και να καταφύγω εις Αθήνας» και αφετέρου βεβαίωση του διοικητή τμήματος Γενικής Ασφάλειας Πατρών – Γραφείο Πύργου, Β. Λύρη όπου βεβαιώνεται ότι μέχρι 25- 2 – 1944 «ουδεμίαν αφορμήν από αντεθνικής πλευράς ή αναμίξεως εις οργανώσεις έδωκεν εις αυτόν τόσο ο επιθεωρητής όσο και ο υιός του». Οι βεβαιώσεις όμως αυτές α) χρονολογούνται σε ημερομηνία ύστερη από τον Ιούλιο του 1945 (ένυ χρόνο μετά). Συγκεκριμένα η πρώτη έχει ημερομηνία 28-8-1946 και η δεύτερη 5-9-1946, και β) και οι δύο βεβαιώσεις χορηγήθηκαν κατόπιν αίτησης του ίδιου του Παπαγεωργίου. Προφανώς οι βεβαιώσεις αυτές δεν σχετίζονται με την παραπάνω πληροφορία του Παπαγεωργίου που επικαλείται στο υπόμνημά του. Τα έγγραφα αυτά σίγουρα θα του χρησίμευσαν σε επόμενη φάση, κατά την οποία όπως θα διαπιστώσουμε, συνεχίστηκε η δίωξή του.

ήρχισαν να φωνάζουν ο Επιθεωρητής. [...] Τι να κάμω; Μπορούσα να μην υπακούσω εις μία τοιαύτην φωνήν; Τούτο δυνατόν να το έκαμαν και εξ εκτιμήσεως, αλλά κατ' εμέ ψυχολογικώς κρίνοντας το ζήτημα ευρίσκω ότι με εξέλεξαν από υπολογισμό. Φήμαι διεσταυρούντο περί απολύσεως, περί μεταθέσεως, περί εξορίας κ.τ.τ. Ήσαν όλοι περίφοβοι. Στην απελπισία τους βρήκαν σωσίβιο τον Επιθεωρητή. Και καυχώμαι ότι τους έβγαλα ασπροπρόσωπους. Αφ' ου ωμίλησαν οι αντιπρόσωποι δια τας επιδιώξεις τους εις το τέλος ωμίλησα εκ καθήκοντος Προεδρικού και Εκπαιδευτικού. Ετόνισα ότι οι δημ/λοι πάντοτε έκαμαν το καθήκον τους [...] και το τέλος της ομιλίας μου επέστεψαν ζωηρά χειροκροτήματα.[...] Αν τούτο θεωρήται κατηγορία, τότε την ευθύνην την έχουν υπερεκατό Καθηγηταί και Δημ/λοι. Αν το θεωρούσαν τότε τούτο ως μη συνάδον με την αξιοπρέπειαν γιατί δεν έφευγαν; Τώρα ξύπνησε πολύ όψιμα η ... ευαισθησία των».

Κατηγορία έκτη: Στην κατηγορία ότι «εκαλέσατε τους Δημ/λους εις Συνέδριον ίνα συζητήσητε οποία η θέσις του Εκπαιδευτικού κόσμου εις το σημερινό Εθνικολαϊκόν – απελευθερωτικόν αγώνα» ο Παπαγεωργίου απάντησε ότι «έγινε πρόσκλησις παρά των υπευθύνων Γραφείων της Οργανώσεως και ουχί από ημάς[...] Εάν πρόκειται περί θεωρήσεως προσκλήσεων τούτο είναι αποτέλεσμα της παρεμβάσεώς μας, όπως πάσα πρόσκλησις προς τα σχολεία θεωρήται από ημάς τον φυσικόν Προϊστάμενον. Το έκαμα για να μη δώσω το δικαίωμα σε ξένους να επεμβαίνουν στα εσωτερικά της υπηρεσίας μας».

Κατηγορία έβδομη: Για την κατηγορία ότι «Προηδρεύσατε του υπολληλικού κέντρου κτλ» ο Παπαγεωργίου επαναλαμβάνει για ακόμη μία φορά πως «Το ΕΑΜ ήτο κράτος τότε» και συνεχίζει: «Μόλις ήρχισε να ελευθερώνεται το Κράτος η μόνη μας μέριμνα ήτο πως θα πληρωθούμεν γιατί κινδυνεύαμε αληθινά να πεθάνουμε της πείνας. Αρχίσαμε να σκεπτόμεθα ότι πρέπει να επανδρύσωμεν τα παλαιά υπηλληλικά Κέντρα, την Ομοσπονδίαν των Δημοσίων Υπαλλήλων δια να επιτύχωμεν την υλικήν και ηθικήν μας προαγωγήν και να βοηθήσωμεν την Κυβέρνησιν εις τούτο». Σημειώνουμε πως ο Παπαγεωργίου εδώ δεν κάνει καμία αναφορά στη ΔΟΕ, ίσως γιατί δεν ήθελε να συνδυαστεί οποιαδήποτε αναφορά του σε αυτήν με τη μορφή και το περιεχόμενο που απέκτησε κατά την αντιστασιακή περίοδο. Το ζήτημα για τον Παπαγεωργίου φαίνεται πως ήταν να περιορίσει το αντιστασιακό του προφίλ και να φανεί πως ο αγώνας του ήταν στα πλαίσια της νομιμότητας, του δικαίου και των υπαλληλικών του υποχρεώσεων. Μάλιστα, στο ζήτημα του υπαλληλικού κέντρου ο Παπαγεωργίου διευκρινίζει ότι «επειδή μερικοί μικρόψυχοι και στενοκέφαλοι

διέβλεπον ... δακτύλους και εις το ζήτημα αυτό, δια τον λόγον αυτόν ούτε το Καταστατικόν υπεβάλομεν εις Πρωτοδικείον, ούτε εις ουδεμίαν άλλην ενέργειαν προήλθομεν κι έτσι τα πράγματα έμειναν» Για να συμπληρώσει διαμαρτυρόμενος: «Ποτέ δεν ανέμενα να ιδω στα 1945 κατηγορία γιατί εφροντίσαμε για την προάσπισιν των επαγγελματικών μας συμφερόντων».

Κατηγορία όγδοη: Για την κατηγορία ότι προώθησε συγκεκριμένες εγκυκλίους της ΠΕΕΑ ο Παπαγεωργίου διευκρίνισε ότι την Δ.Υ. / 11-9-1944 δεν την βρήκε στο αρχείο του. Την εγκύκλιο 293 (αφορούσε την απαγόρευση του ΕΑΜ να εισαχθούν τα αναγνωστικά της μεταξικής περιόδου) την αγνόησε, γιατί ήδη τα σχολεία στερούνταν πίνακες και όλο το απαραίτητο υλικό και δεν ήταν δυνατόν να ξεκινήσουν τα μαθήματα χωρίς έστω τα αναγνωστικά και συμπληρώνει: «Η διαταγή του ΕΑΜ ήτο ρητή. Να μη εισαχθή κανέν βιβλίο του οργανισμού. Ο υπεύθυνος ήλθεν εις το Γραφείον μας και μας παρεπονέθη. Ανάλαβα ολόκληρον την ευθύνην εγώ και διέταξα την διαγραφήν ωρισμένων μερών». Όσο, τέλος, για την εγκύκλιο 299 (αφορούσε την προώθηση της υπ. αριθμ 581 διαταγής της Διοικούσας Επιτροπής Πελοποννήσου), ο Παπαγεωργίου σημείωσε πως και σε αυτή όπως σε όλες τις περιπτώσεις «προεβαίνομεν μετά περισκέψεως εις την εφαρμογήν αυτών. Ούτε δια τα βιβλία διετάξαμεν τίποτε, ούτε δια την γλώσσαν, αλλ' ηρκέσθημεν να ερωτήσωμεν το Σον Υπουργείον».

Κατηγορία ένατη: Τέλος, στην κατηγορία ότι «Συντελέσατε δια του παραδείγματός σας και του κύρους σας να εκκομμουνισθούν πολλοί διδάσκαλοι», απαντά: «Το τελευταίον ο κ. Συνάδελφος- Ανακριτής το αφήκεν ως χαριστικήν βολήν: Εκκομμουνισμός δεν γνωρίζομεν τίνος είναι αυτή η λέξις. Είναι οι ρετσινιές που δεν γλυτώνουν όλοι οι τολμηροί, οι προοδευτικοί, οι φρονηματία, οι φιλελεύθεροι φύσει από τους αμαθείς, από τους υπολογιστάς, από τους συμφεροντολόγους, από τους επιτηδείους.[...] Ημείς λυπούμεθα ακόμη περισσότερο δια την αναγραφήν αυτήν διότι κατετέθη παρά παθόντων υπό του ΕΑΜ ότι πολλοί διδ/λοι αν έμεινα μακράν του ΕΑΜ έμειναν χάριν εις την επίδρασίν μας. [...] Αν εζήτει πληροφορίας θα εμάνθανεν εξ επισήμων πηγών ότι ουδείς Κομμουνιστής δημ/λος υπάρχει εις την περιφέρειάν μας. Προοδευτικοί είναι. Μόνον Κομμουνισταί δεν είναι. Κομμουνισταί υπάρχουν σε μερικά μυαλά καθυστερημένα, αρρωστημένα και σκουριασμένα».

Από την παράθεση των αποσπασμάτων του υπομνήματος το οποίο ο Παπαγεωργίου συνέταξε για να απαντήσει στο κατηγορητήριο που τον βάραινε, διαπιστώνουμε τα εξής:

α) Ο Παπαγεωργίου επιδίωξε να καταρρίψει το κατηγορητήριο στοχεύοντας διπλά: στην διαδικασία που τήρησε ο ανακριτής του για να αντλήσει πληροφορίες, θεωρώντας τη διάτρητη και έωλη, κατηγορώντας ευθέως τον συντάκτη του για εμπάθεια. Σε δεύτερη φάση, επικεντρώνει την προσοχή του στο κατηγορητήριο, επιχειρώντας να φανεί ό, τι έγινε ως αποτέλεσμα προσαρμογής στα δεδομένα, τα οποία διαμόρφωναν οι ιδιαίτερες συνθήκες της «εαμοκρατίας» στην περιοχή της Αμαλιάδας που υπηρετούσε.

β) Ο Παπαγεωργίου επιδίωξε να κρατήσει μια μέση οδό. Αναγνώρισε το αυτονόητο, δηλ. την αντιστασιακή δράση των ανταρτών απέναντι στους κατακτητές αλλά αποκήρυξε την ιδεολογία τους. Επιχείρησε μ' άλλα λόγια να μεταφράσει την «ουδετερότητα των δημοσίων λειτουργιών» σε «αντικειμενική/ουδέτερη» θέση στο κοινωνικό επίπεδο. Η συγκυρία όμως ήταν διαφορετική.

Με βάση τα προηγούμενα, παρατηρούμε πως ο φιλελεύθερος Παπαγεωργίου βιώνει το διάστημα αυτό τη μεγάλη αντίφαση της εποχής του. Αν και πολιτικά συγκαταλέγεται στους νικητές αφού οι αστικές δυνάμεις φαίνεται ότι επικρατούν των αριστερών, εντούτοις ο ίδιος αντιμετωπίζεται από την εξουσία ως ηττημένος και υπόλογος. Η κατάσταση αυτή τον κάνει υπηρεσιακά ταυτόχρονα κριτή και κρινόμενο ή καλύτερα ανακριτή και κατηγορούμενο.

Μέσα στο γενικότερο κλίμα άσκησης του ιδιότυπου επιθεωρητικού έργου, το οποίο διαδραματίζεται την περίοδο αυτή, θα πρέπει να εντάξουμε και τις πιέσεις που δεχόταν το κάθε ΕΣΣΕ από γονείς ή κρατικούς φορείς για να τιμωρηθούν δάσκαλοι για τη δράση τους ή τα φρονήματά τους, τα οποία και συχνά τα εξομοίωναν. Είναι και σε αυτό το σημείο χαρακτηριστική η μαρτυρία που μας μεταφέρει ο Παπαγεωργίου.

Στα Βιογραφικά του Σημειώματα αναφέρει: «Σήμερα 7 Ιουλίου 1945 ανέλαβον υπηρεσίαν εις Πύργον. Με κατέπληξε το ότι είδα ότι το Τάγμα Εθνοφυλακής έχει καταγγείλει ως Κομμουνιστάς περίπου 100 δημ/λους και εκ των τριών περιφερειών. Όποιος χαφιάς, όποιος χαλές, όποιος μικρός άνθρωπος είχε οιανδήποτε αντίθεσιν με οιονδήποτε δημ/λον, αμέσως τον εσημείωνε η χαριτωμένη

Εθνοφυλακή και οι αξιωματικοί. Πρόθυμα ανδρείκελα μασκαράδων ανελάμβανον ελαφρά τη συνειδήσει να τα υιοθετούν».³⁴

Λίγες μέρες αργότερα και συγκεκριμένα στις 23 Ιουλίου ο διοικητής του 108 Τάγματος Εθνοφυλακής Χ. Δρακούσης καλεί τον Παπαγεωργίου στο γραφείο του και του ζητά επιτακτικά να καλέσει Εποπτικό Συμβούλιο με σκοπό να μετατεθούν οι «κομμουνιστές δάσκαλοι». Ο Παπαγεωργίου αντιστέκεται στην πρόταση αυτή και αντέτεινε την δικαιολογία πως τέτοια Συμβούλια έγιναν τρία το προηγούμενο διάστημα και συνεπώς αν γίνει άλλο θα είναι εκτός νόμου. Εκτός αυτού του επισήμανε πως ήταν νεόφερτος στην περιφέρεια και δεν είχε προλάβει να συλλέξει στοιχεία. Ακολούθησε ένας έντονος διάλογος μεταξύ τους στον οποίο ο διοικητής του αντέτεινε: «Στοιχεία έχω εγώ». Ο Παπαγεωργίου του απαντά: «Τα στοιχεία αυτά είναι δια λογαριασμόν σας». Ο διοικητής επιμένει: «Σας εστείλαμε τα στοιχεία», για να του υπενθυμίσει την διαδικασία ο Παπαγεωργίου: «Μάλιστα τα ελάβαμε και θα περάσουν στην Εκκαθαριστική Επιτροπή που προβλέπει ο Νόμος και θα διορίση η Νομαρχία». Έξαλλος ο διοικητής του απαντά: «Δεν αναγνωρίζω Νομάρχη. Ούτε κανέναν άλλον. Εγώ διατάσσω εδώ. Σε δύο μέρες πρέπει να καλέσης Συμβούλιο. Δεν θέλεις να καλέσης Συμβούλιο γιατί και συ είσαι δοσίλογος». Ο Παπαγεωργίου ταπεινωμένος θα καταθέσει το επόμενο διάστημα μήνυση κατά «Του Ταγματάρχου Χρίστου Δρακούση και Συνταγματάρχου Νικολάου Παπανικολάου» και θα την στείλει «Προς τον Εξοχώτατον Υπουργόν των Στρατιωτικών κ. Θ. Μανέτα»³⁵. Στην μήνυση αυτή ο Παπαγεωργίου θα εκθέσει τα γεγονότα με την παραπάνω στιχομυθία σε επισυναπτόμενο έγγραφο, συμπληρώνοντας: «Παρέπεισε [σημ. ο Ταγματάρχης] τον Συνταγματάρχη Ν. Παπανικολάου, όστις όλως αβασανίστως και ανεξετάστως εκοινοποίησεν εμπιστευτικήν εγκύκλιον προς τας Στρατιωτικάς Αρχάς ΝΔ Ελλάδος, Νομαρχίας Αχαΐας, Ηλείας και λοιπάς, Υπουργείον Παιδείας, δι ης με συκοφαντεί και με χαρακτηρίζει... ως Αναρχικόν!! και παραπονείται, διότι η Νομαρχία Αχαΐας με διώρισε μέλος της Εκκαθαριστικής Επιτροπής των Δημ/λων του Νομού Αχαΐας». Ο Παπαγεωργίου με τη μήνυσή του αξίωνε: «Να διαταχθή επισταμένη ανάκρισις παρ' εντίμου Αξιωματικού, διότι μέσος όρος δεν υπάρχει. Ή ημείς είμεθα αναρχικοί, οπότε πρέπει να απομακρυνθώμεν ως επιβλαβείς εις την Πατρίδα. Ή οι κ.κ. Αξιωματικοί

³⁴ Παπαγεωργίου Β., *Βιογραφικά Σημειώματα*, σ. 255.

³⁵ Αντίγραφο της μήνυσης αυτής με ημερομηνία 20-11-1945, υπάρχει αυτούσιο στο προσωπικό αρχείο του Β. Παπαγεωργίου.

είναι συκοφάντες προσπαθούντες να σπιλώνουν την τιμήν ενός Προϊσταμένου Υπηρεσίας με 200 δημ/λους, οπότε θα κρίνετε Σεις, Κύριε Υπουργέ, εάν δύναται ούτοι να παραμένουν εις τας Τάξεις του Ελληνικού Στρατού». Δεν γνωρίζουμε κάτι για την τύχη της κίνησης αυτής ούτε τι απέγινε με τους αξιωματικούς.

Το διάστημα από τις αρχές Ιουλίου 1945 μέχρι και λίγο καιρό μετά τις εκλογές του 1946 είναι το διάστημα κατά το οποίο ο Παπαγεωργίου ασκεί τα επιθεωρητικά του καθήκοντα στην νέα του περιφέρεια τον Πύργο. Το έργο αυτό διακόπτεται απότομα στις 23 Μαΐου του 1946, αφού τότε με το τηλεγράφημα υπ' αριθμ 42618 του υπουργού Παιδείας Παπαδήμου, καλείται «να παραδώσετε την υπηρεσίαν εις τον απεσπασμένον Κ. Χαραλαμπόπουλον και να παρουσιασθήτε ενώπιον του Υπουργού τιθέμενοι εις την διάθεσιν του Υπουργείου». Η περίοδος «ανοχής» που επέδειξαν οι «κεντρώοι» το διάστημα 1945-1946 προς το πρόσωπό του τελείωσε μαζί με την εκλογική τους ήττα το Μάρτιο του 1946.

Λίγο καιρό πριν πραγματοποιήθηκαν οι προαγωγές των επιθεωρητών για το βαθμό του Διευθυντή Β'. Ο Παπαγεωργίου δεν συμπεριλήφθηκε στις προαγωγές αυτές. Η δικαιολογία που του δόθηκε ήταν ότι από το 1941 ήταν υπόδικος για το υπόμνημα που είχε στείλει στον Υπουργό της Παιδείας στο οποίο έλεγχε το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και τον τότε υφυπουργό Σπέντζα για τη στάση τους απέναντί του με αποτέλεσμα την απόρριψη της αίτησής του για τη θέση του γενικού επιθεωρητή. Τον κάλεσαν στην Αθήνα και το διάστημα 5-15 Μαΐου παρουσιάζεται ενώπιον του ΚΔΓΣΕ με σκοπό να εκθέσει τους λόγους για τους οποίους έγραψε το γνωστό υπόμνημα. Ο ίδιος θα σημειώσει στις 20 Μαΐου: «Φάνηκε ότι με εδικαίωσαν. Θα ιδούμε τι θα κάμουν αργότερα». Αυτό το αργότερα όμως υπερπροσδιορίζεται από το εκλογικό αποτέλεσμα.

Η ιδιότυπη «ομηρεία» του Παπαγεωργίου επανέρχεται στην επιφάνεια και συμπλέκεται με το κατηγορητήριο του ανακριτή- επιθεωρητή, στην μετεκλογική συγκυρία δημιουργώντας ένα ασφυκτικό πλαίσιο γύρω του. Ο Παπαγεωργίου έχασε κάθε έρισμα. Οι πολιτικές του φιλίες στα ανώτερα κλιμάκια και η προστασία που του παρείχαν εξέπεσαν. Ζήτησε να τεθεί στη διάθεση της Γενικής επιθεώρησης στην Πάτρα ως υπεύθυνος συσσιτίων των μαθητικών εξοχών των Νομών Αχαΐας και Ηλείας αλλά ούτε κι αυτό κατάφερε. Το επόμενο διάστημα θα πάει τρεις φορές στην Αθήνα για να πληρωθεί από το Ταμείο Πληρωμών. Σε μία από αυτές συναντιέται με τον υπουργό όπου του έδωσε θολές και αόριστες υποσχέσεις ότι «θα κοιτάξει την υπόθεσή του».

Εν τω μεταξύ από τον Ιούλιο του 1946 κατατίθεται στη Βουλή το Θ΄ Ψήφισμα. Το αποτέλεσμα ήταν ότι στις 5 Οκτωβρίου 1946 ο υπουργός Παπαδήμος («Παπαδήμιο» τον αποκαλούσε ο Παπαγεωργίου) ανακάλεσε τη διαταγή του με την οποία τον έθετε στη διάθεση του Υπουργείου και τον θέτει τώρα σε «Ειδική διαθεσιμότητα σύμφωνα με το Θ΄ Ψήφισμα»³⁶. Καλείται άμεσα να περάσει από ειδική Επιτροπή, η οποία θα γνωμάτευε περί απολύσεως ή όχι, σύμφωνα με το νόμο. Αυτό γίνεται στις 20 Οκτωβρίου. Την Επιτροπή την αποτελούσαν οι Ι. Σκουτέρopoulos, ο Ν. Σουχλέρης και ο Δ/ντής του υπουργείου Ν. Ζερβός. «Σχεδόν δεν μου κατηγορήσαν τίποτε το σπουδαίο και είμαι βέβαιος ότι η Επιτροπή θα δώσει πόρισμα αθωωτικών», θα σημειώσει στο ημερολόγιό του. Από τις 15 Οκτωβρίου ο Παπαγεωργίου μισθοδοτείται με τα ¾ του μισθού του όπως όριζε το Ψήφισμα.

Στις 14 Φεβρουαρίου 1947 όμως τον καλούν πάλι σε απολογία «δια συμμετοχήν εις το κίνημα». Έπειτα από δύο μέρες (13 Φεβ.) στέλνει την απολογία του. Το κείμενο αυτό υπάρχει αυτούσιο στο προσωπικό του αρχείο³⁷. Δεν γνωρίζουμε ποιο ήταν ακριβώς το κατηγορητήριο αυτή τη φορά. Μπορούμε έμμεσα να το εξάγουμε από τις απαντήσεις του Παπαγεωργίου στην απολογία του. Σε τετρασέλιδο κείμενό του ο Παπαγεωργίου θα επιμείνει στην επιχειρηματολογία του σχετικού υπομνήματος που είχε αποστείλει πριν δύο χρόνια. Οι απαντήσεις του αφορούν τα ίδια ζητήματα που τέθηκαν και τότε. Ο Παπαγεωργίου πολύ πιο συνοπτικός αυτή τη φορά αναφέρει π.χ. στην πρώτη κατηγορία: «Κατά τον χρόνον της στάσεως Δεκεμβρίου είμεθα αποκλεισμένοι εις την θέσιν μας εις Αμαλιάδα και ουδεμίαν είδησιν στάσεως ελάβομεν, διότι ούτε συγκοινωνίαν υπήρχε, ούτε εφημερίδες εκκυκλοφόρουν, η δε ακανόνιστος τηλ/κή τοιαύτη υπήρχεν εις χείρας της ΠΕΕΑ, ήτις από 9 Σεπτεμβρίου 1944 μέχρι 20 Μαρτίου(;) 1945 κατείχε de facto τον Νομόν Ηλείας. Άλλωστε ημείς ηρχίσασμεν από 17 Σεπτεμβρίου 1944 κατά διαταγήν της

³⁶ Η σχετική απόφαση με την οποία τέθηκε σε «Ειδική διαθεσιμότητα» έγινε κατά την πρώτη φάση εφαρμογής του Θ΄ Ψηφίσματος ταυτόχρονα με αυτές των επιθεωρητών Ι. Παπαϊωάννου, Αγγ. Γιούρτση και Χ. Γεωργόπουλου, μαζί φυσικά με ένα μεγάλο αριθμό δασκάλων. Επίσης τότε απολύθηκαν οι Ε. Παπανούτσος από τη θέση του Γενικού Δ/ντή του Υπουργείου Παιδείας και Π. Πλακοφέφαλου και Γ. Μπαρμπαστάθη Δ/ντές του Υπουργείου, και οι Εκπαιδευτικοί Σύμβουλοι Ν. Καραχρίστος, Β. Τατάκης, Β. Γιδάρκος, Σ. Γεδεών και Ειρ. Παϊδούση. Σχετικά βλ. περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, Χρόνος Α΄, αριθμός 12, Αθήνα Σεπτέμβρης 1946, σ.15.

³⁷ «Απολογία Βασιλ. Παπαγεωργίου. Επιθεωρητού Δημ. Σχολείων Ηλείας εν ειδική διαθεσιμότητι. Επί τη υπ' αριθμ 8553 Διαταγή, Προς το επί της Παιδείας Σον Υπουργείον». Πύργος τη 13-2-1947.

ΠΕΕΑ και είμεθα απησχολημένοι και αφοσιωμένοι εις την εύρυθμον λειτουργίαν των Σχολείων χωρίς να περισπώμεθα εις εξωϋπηρεσιακάς ασχολίας. Τούτο έγινε και εις την περιφέρειαν Ηλείας. Τα σχολεία του Νομού Ηλείας ελειτούργησαν τακτικώς χωρίς διακοπάς. Τα γεγονότα τούτα διαπιστούνται ευχερέστατα και από τα αρχεία των Επιθεωρήσεων και των Σχολείων. Δυστυχώς καίτοι εξητήσαμεν εμπειριστατώμενην εξέτασιν, εν τούτοις εθεωρήθη σκοπιμώτερον να κρινώμεθα άνευ υπηρεσιακών ουσιαστικώς κριτηρίων». Από την απάντηση αυτή αντιλαμβανόμαστε πως η κατηγορία που του απευθύνθηκε ήταν πως είχε ενεργό συμμετοχή στην εκδήλωση της στάσης του Δεκεμβρίου.

Στη συνέχεια ο Παπαγεωργίου απαντά στο «δεύτερο και τρίτο κατηγορητήριο», το οποίο του απευθύνθηκε το οποίο σχετίζεται, μάλλον, με το ότι κατά τη διάρκεια από τη στάση μέχρι την παρούσα φάση ανέπτυξε αντεθνική συμπεριφορά. Στο σημείο αυτό εμπλέκεται και ο γιος του. Τούτο εξάγεται από την απάντησή του, η οποία ανέφερε: «Εις τα υπ' αριθμ 2 και 3 κατηγορητήρια ουδέν έχομεν ν' απαντήσωμεν εις αοριστολογίας. Έκαστος εκ των ιδίων του έργων ή αισχυνθήσεται ή δοξασθήσεται. Αλλ' ουδεμία πράξις μας και ουδεμία ενέργειά μας κατηγορείται. Ημείς εν τούτοις δικαιούμεθα να μνημονεύσουμε τα εξής τιμητικά δι' ημάς. 1) Εμείναμεν άνευ ειδικών Διαταγών εκ μέρους του Υπουργείου κατά την κατοχήν, περί της καθόλου στάσεώς μας. Εν τούτοις ημείς ετηρήσαμεν, όπως πάντοτε εθνικήν στάσιν, τόσον ημείς όσον και ο υιός μας. Τούτο διαπιστούται εκ του συνημμένου πιστοποιητικού αριθ. 1 Γεν. Ασφαλείας. 2) Παρέσχομεν την συμβολήν μας εις την Εθνικήν Οργάνωσιν Αντιστάσεως (Βεβαίωσις Μ. Μάντζιου. Αριθμ συνημ 2) Και εκ των δύο τούτων αντιγράφων μόνον προκύπτει αριδήλως, ότι ημείς είμεθα πλέον ή ανεπίληπτοι από πάσης πλευράς. 3) Συνεκρατήσαμεν 200 δημ/λους της περιφέρειας μας εις το έργον των και την Εθνικήν οδόν και καυχώμεθα δια τούτο. 4) Καυχώμεθα ότι εις ολόκληρον την Ηλείαν ουδείς δημ/λος Κομμουνιστής υπάρχει και τούτο διαπιστούται εκ των πραγμάτων και εξ' επισήμων εγγράφων. 5) Κατά το χρόνον 1944-1946 ησχολούμεθα εις το έργον μας και απόδειξις τούτου τα υπ' αριθμ. 3, 4 και 5 συνημμένα άτινα έτυχε να έχωμε πρόχειρα. 6) Μέχρι των αρχών Ιουνίου 1946 διετελέσαμεν α) Πρόεδρος ΕΣΣΕ Νομού Ηλείας, β) Διωρίσθημεν υπό του Σου Υπουργείου μέλος εκκαθαριστικής Επιτροπής των δημ/λων των Νομών Αχαΐας και Ζακύνθου, γ) Ελάβομεν μέρος ως σύνοδρος τον Σεπτέμβριον και Οκτώβριον 1945 εις το ΑΕΣΣΕ Ζ Περιφέρειας[...] 7) Ο ατομικός μας φάκελος εν τω Υπουργείω 43 ετών υπηρεσίας λευκής και ασπίλου είναι το αψευδές κάτοπτρον της όλης μου οντότητος.

[...] Αντί όμως αμοιβής τα γεγονότα ομιλούν μόνα των: 1) Δια της υπ' αριθμ 42618/22-5-1946 Διαταγής του κ. Υπουργού – μη στηριζομένης εις Νόμον-διετάχθημεν να παραδώσωμεν υπηρεσίαν εις προσωρινόν αναπληρωτήν και ετέθημεν εις την διάθεσιν του Υπουργείου. Και τούτο χωρίς να προηγηθή ουδεμία ανάκρισις ουδέν πόρισμα, ουδέ κλίσις καν εις απολογίαν, όπως θα ήρμοζεν εις Κράτος δικαίου και προκειμένου μάλιστα περί Προϊσταμένου Υπηρεσίας. 2) Δια της υπ' αριθμ 772 αναφοράς μας εξητήσαμεν να μείνωμεν ενταύθα εις την διάθεσιν του κ. Γενικού Ζ Περιφέρειας δια να μη εγκαταλείψωμεν εννεαμελή οικογένειαν απροστάτευτον. Δεν εισακούσθημεν όμως, ωσάν να είμεθα εγκληματίαι. 3) Δι' αιτήσεώς μας επί αποδείξει κατ' Αύγουστον, εξητήσαμεν να διαταχθή αυστηροτάτη ανάκρισις διά να διαλάμψη η αλήθεια. Δυστυχώς ουδέν ενεργήθη. 4) Εις τας 5 Οκτωβρίου 1946 δια της υπ' αριθμ 83/175 Δ/γής του κ. Υπουργού ανεκλήθη η διαταγή της θέσεώς μας εις την διάθεσιν του Υπουργείου. 5) Αυθημερόν διά να μην αναλάβωμεν υπηρεσίαν εν Πύργω διά της υπ' αριθμ 78523 δ/γής, ετέθημεν εις ειδικήν διαθεσιμότητα συμφώνως τω Θ. Ψηφίσματι. 6) Εις τας 20 Οκτωβρίου 1946 παρουσιάσθημεν ενώπιον της Νομίμου επιτροπής, η οποία ουδεμίαν συγκεκριμένη κατηγορίαν μας διετύπωσεν. 7) Ότι εκ της αναιτίου, ταύτης διώξεως, εστερήθημεν και της δικαίας προαγωγής μας εις το βαθμόν Διευθυντού Β, αφού ως Διευθυντής Α υπεβιβάσθημεν σύμφωνα με την 59 Συντακτικήν Πράξιν. 8) Ότι έκτοτε μένομεν αδικαιολογήτως εν διαθεσιμότητι, υφιστάμενοι την φαλκίδευσιν του γλίσχρου μισθού μας εις βάρος του ψωμιού των 7 παιδιών μας και ήδη μετά 4μηνον απομάκρυνσίν μας και μετά 4μηνον διαθεσιμότητα καλούμεθα εις απολογίαν και 9) Από τέλους Οκτωβρίου υπεβάλομεν κατάστασιν οδοιπορικών μας και αποζημιώσεώς μας δια τον χρόνον της απομακρύνσεώς μας εκ Πύργου μέχρι της επιστροφής μας και μέχρι σήμερον ουδέν ενεργήθη. Εκ της ειρημένης σειράς των γεγονότων εκτηδά η πραγματικότης ότι καταδιωκόμεθα εκ προκαταλήψεως δια τα πολιτικά μας φρονήματα και διότι εστάθημεν τίμιοι υπάλληλοι και διότι εκρατήσαμεν υψηλά την τιμήν της υπηρεσίας μας και διότι τα Άγια της υπηρεσίας μας ουδέποτε εδέχθημεν να τα παραδώσωμεν εις ανηθικούς βουλιμίας και συναλλαγάς των πολιτευομένων[...]».

Στην απολογία του ο Παπαγεωργίου επιχείρησε να υπερασπιστεί το έργο του. Περιέγραψε συνοπτικά την περιπέτειά του και στηρίχτηκε για άλλη μια φορά στη συνέπεια με την οποία υλοποίησε τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής και το περιεχόμενο του επιθεωρητικού ελέγχου. Στα πλαίσια όμως της συγκυρίας αυτά δεν ήταν αρκετά. Οι προτεραιότητες της κρατικής εξουσίας είναι τώρα διαφορετικές.

Και τούτη τη φορά όμως δεν υπήρξε καμία εξέλιξη. Έπειτα και από αυτή την απολογία παρέμεινε σε διαθεσιμότητα. Αντίθετα, στις 28 Μαΐου, κατά ομολογία του ίδιου, «διά της Αστυνομικής αρχής» έλαβε νέο έγγραφο το οποίο τον καλούσε πάλι σε απολογία³⁸. Το υπηρεσιακό και προσωπικό μαρτύριο του Παπαγεωργίου καθώς επίσης και η αβεβαιότητα για το μέλλον συνεχιζόταν. Τελικά μετά από διάφορες παρατάσεις που δόθηκαν στο Θ' Ψήφισμα, η τελευταία έθετε ως όριο το τέλος Σεπτεμβρίου για τις απολύσεις και το τέλος Οκτωβρίου 1947 για τις μεταθέσεις από το Υπουργείο. Μετά την παρέλευση και αυτών των ημερομηνιών όσοι παρέμειναν σε «Ειδική διαθεσιμότητα» και δεν απολύθηκαν τους δινόταν η δυνατότητα επιστροφής στην υπηρεσία τους.

Ο Παπαγεωργίου την 1^η Οκτωβρίου 1947 επανήλθε με βάση την παραπάνω ρύθμιση στη θέση του στον Πύργο. Επιστρέφοντας όμως σε αυτήν μαθαίνει ότι ο Υπουργός Παπαδήμος τον αποσπά στην Έδεσσα όπου σκόπευε και να τον μεταθέσει. Αυτό ήταν και το τελειωτικό «χτύπημα». Ο Παπαγεωργίου καταλαβαίνει ότι δεν μπορεί να αντιμετωπίσει την κατάσταση αυτή άλλο. Η κυβέρνηση του Λαϊκού κόμματος ήταν αποφασισμένη να μην επιτρέψει ούτε και την ομαλή του επιστροφή. Το 1947 συμπλήρωνε εξάλλου 44 έτη υπηρεσίας και ήθελε ένα χρόνο ακόμα (45 έτη) για να συμπληρώσει πλήρη υπηρεσία. Αγανακτισμένος και χωρίς άλλο κουράγιο δηλώνει παραίτηση. Ο ίδιος σημειώνει χαρακτηριστικά: «Αναγκάστηκα μπροστά σε τέτοια υπουργική ατιμία, σε μικρότητα πολιτικής και εξαχρείωση φανλοκρατική να υποβάλω στις 18 Οκτωβρίου 1947 την παραίτησή μου». Η παραίτησή του δημοσιεύτηκε στις 22 Δεκεμβρίου 1947. Το έγγραφο αποδοχής της απόλυσης του κοινοποιήθηκε στις 17 Ιανουαρίου. Ο Παπαγεωργίου είχε μπροστά του ένα εξάμηνο μέχρι την οριστική του έξοδο. Για το τελευταίο αυτό διάστημα ανέφερε: «Το εξάμηνον λήγει στις 11 Ιουλίου 1948. Ωστε από 11 Ιουλίου είμαι άνθρωπος και ελεύθερος πολίτης»³⁹.

³⁸ Δεν γνωρίζουμε κάτι περισσότερο γι αυτό το θέμα. Ούτε ποιος τον κάλεσε σε απολογία ούτε αν παρουσιάστηκε ούτε, εάν συνέβη αυτό, τι υποστήριξε.

³⁹ Ο γιος του όμως Γιώργος από τις 8 Ιουλίου 1947 συλλαμβάνεται από την ασφάλεια και μετά ένα μήνα κράτησης εξορίζεται στην Αρέθουσα της Ικαρίας. Σε λίγο καιρό όμως, μάλλον με παρέμβαση του Ι. Ρέντη, στον οποίο απευθύνεται ο πατέρας Παπαγεωργίου, απολύεται. Ο Γιώργος Παπαγεωργίου ήταν ενεργά αναμεμιγμένος στον αγροτικό συνεταιρισμό του χωριού του. Τα Χριστούγεννα του 1948 συλλαμβάνεται και πάλι και τον στέλνουν στη Μακρόνησο. Από εκεί θα επιστρέψει στις 26

Το διάστημα της διαθεσιμότητας δεν ήταν «νεκρό» εκπαιδευτικά για τον Παπαγεωργίου. Αν και ουσιαστικά βρίσκεται εκτός επιθεωρητικής δράσης, συμμετέχει μαζί με άλλους εκπαιδευτικούς μέσα από το περιοδικό «Νεοελληνική Παιδεία»⁴⁰, στην προσπάθεια συσπείρωσης «σοσιαλιστών- δημοκρατικών δασκάλων» η οποία γίνεται προκειμένου να αποτραπούν τα σχέδια για «την αναδιοργάνωση της εκπαίδευσης, με βάση τη μεταξική λογική»⁴¹.

Ο Παπαγεωργίου εμφανίζεται στο περιοδικό αυτό για πρώτη φορά τον Ιανουάριο του 1947 (τεύχος 13) και θα συνεργαστεί μαζί του μέχρι τον Οκτώβρη του 1948. Άλλες φορές θα τον δούμε να υπογράφει τα άρθρα του ως «Β. Παπαγεωργίου, Επιθεωρητής Δημοτικών Σχολείων» και άλλες φορές με το ψευδώνυμο που εισάγει από τότε, «Β. Βροντιάς»⁴².

Η θεματολογία του δεν μας είναι άγνωστη. Στηρίζεται σε ζητήματα που απασχόλησαν τον ίδιο από παλαιότερα και τα επαναφέρει με σκοπό να τα εντάξει στη μετακατοχική συγκυρία. Οι τελευταίες «εν υπηρεσία» απόψεις του παραμένουν

Σεπτεμβρίου του 1949, με το τέλος δηλ. του εμφυλίου. Οι πληροφορίες αυτές είναι καταγεγραμμένες στα Βιογραφικά Σημειώματα του Β. Παπαγεωργίου.

⁴⁰ Το περιοδικό Νεοελληνική Παιδεία εκδίδεται από το 1945 μέχρι το 1949. Διευθύνεται από συντακτική ομάδα και τον πρώτο καιρό εμφανίζονται οι Στέλιος Αλοΐζος, Γιάννης Ντεγιάννης και Γεώργιος Σακκάς. Είναι μηνιαίο και αποτελεί την «κεντρώα απάντηση στην πόλωση μεταξύ κομμουνιστών και δεξιών δασκάλων» στην μετακατοχική και εμφυλιακή περίοδο. Το περιοδικό διατηρεί μέχρι το θάνατο του Στ. Αλοΐζου στήλη με τις συνδικαλιστικές εξελίξεις στο χώρο των δασκάλων. Εκδίδεται στην Αθήνα από τον «Εκδοτικό Οίκο Αλικιώτη». Σχετικά βλ., Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας, *Ελληνικά Παιδαγωγικά Περιοδικά 1831-1991. Βιβλιογραφία 1831-1974, Φάση Α΄*, εποπ: Αλέξης Δημαράς, επιμέλεια: Θεοχ. Αθανασιάδης, Αθήνα 2004, σ. 303-306. Επισημαίνουμε ότι το 1948 ο Παπαγεωργίου συνεργάζεται με τον Γ. Σακκά και τον εκδοτικό οίκο Αλικιώτη και εκδίδουν σειρά βοηθητικών βιβλίων. Ο Παπαγεωργίου αναφέρει σχετικά: «Συμβληθείς με Γ. Σακκάν και Μιχ. Αλικιώτη έδωκα προς εκτύπωσιν την Γραμματικήν Καθαρευούσης και την Γραμματικήν Δημοτικής. Ο δε Σακκάς έβαλε τη Νέα Γεωγραφία- και τα τρία αυτά βοηθητικά ετυπώθησαν με το όνομα Β. Παπαγεωργίου- Γ. Σακκά. Δυστυχώς τα σχολεία της υπαίθρου εξηρθρώθησαν όλα και η κατανάλωσις όπως ουν δεν ήτο ικανοποιητική», στο Παπαγεωργίου Β., *Βιογραφικά Σημειώματα*, σ. 272.

⁴¹ Σχετικά βλ. Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας... κτλ.*, ο.π. σ. 99.

⁴² Σημειώνουμε πως η χρήση του ονόματος Βροντιάς παραπέμπει στο γενεαλογικό του δέντρο,- έτσι ονομάζονταν οι προγόνι του- όπως ο ίδιος το κατέγραψε στα «Βιογραφικά του Σημειώματα».

σταθερές με ό, τι υποστήριζε και στο παρελθόν, αποδεικνύοντας πως δεν έχασε το ιδεολογικό του στίγμα στο χώρο των φιλελεύθερων, παρ' όλα όσα μεσολάβησαν.

Ειδικότερα, η αρθρογραφία του ήταν η εξής:

α) «Για την ανύψωση του δημοδιδασκάλου και για την αναδιοργάνωση της Λαϊκής Παιδείας»⁴³. Στην μελέτη αυτή ο Παπαγεωργίου, με αφορμή τα πλείστα όσα δημιουργήθηκαν σε σχέση με τις διώξεις των δασκάλων και την ανάγκη να προχωρήσει ο κλάδος μπροστά, θα επαναφέρει το ζήτημα της εντοπιότητας. Θα στηριχτεί σε παλαιότερη αναφορά του, από το 1923-24, όταν για πρώτη φορά το έθετε, θεωρώντας ότι στην παρούσα μετακατοχική και εμφυλιακή συγκυρία η αντιμετώπιση του ζητήματος της εντοπιότητας είναι το μόνο μέτρο που «θα προστατεύσει» τους δασκάλους. Περιγράφει σε αδρές γραμμές τις συνέπειες που είχαν για τους δασκάλους οι πολιτικές αναταράξεις από το 1915-16 και σημειώνει: «Σήμερα όμως προστέθηκαν και άλλα γεγονότα, π.χ. δικτατορίες, πολιτικός σάλος από το 1934, επανάσταση του 1935, εκπαιδευτικοί εξανδραποδισμοί κτλ. Ύστερα 4 χρόνια επαχθούς δικτατορίας και 4 χρόνια απαισίας και βαρβαρικής σκλαβιάς.[...] Επακολουθούν γεγονότα γνωστά δηλ. έντονη και διαρκής προπαγάνδα του Κατακτητού, πλείστες και ποικιλώνυμες ομάδες και οργανώσεις αντίστασης, εκμετάλλευση των κατακτητών από ωρισμένους επιτηδείς, ανάπτυξη του μαυραγοριτισμού, εξαθλίωση του πληθυσμού, εκδικήσεις, συκοφαντίες, διαβολές, εκτελέσεις, συγκρούσεις, εξορίες, πυρπολήσεις κτηρίων κ.τ.τ., στα οποία και οι δημοδιδάσκαλοι δε στάθηκε δυνατόν να μείνουν, άνθρωποι και αυτοί, συνταγματικοί πολίτες, ξένοι από την 4ετή αυτή πολιτική και Κοινωνική Δίνη και φυσικό ήταν να υποστούν και αυτοί τη φυσική φθορά και να παρουσιάζονται σήμερα με ελαττωμένο ηθικό απέναντι των συμπολιτών τους και των μαθητών τους ακόμα». Είναι προφανής μια απόπειρα συμψηφισμού την οποία επιχειρεί ο Παπαγεωργίου εδώ, αφήνοντας απ' έξω τους παράγοντες που καθόρισαν την τροπή αυτή. Μιλά για «φυσική φθορά» και «ελαττωμένο ηθικό» αποφεύγοντας να εισαχθεί στα πολιτικά αίτια της κατάστασης. Χρησιμοποιεί δηλαδή τα γνωστά αδιέξοδα ερμηνευτικά πλαίσια των κεντρώων στην περίπτωση των δασκάλων, όπως έκανε εξάλλου και με την δική του περίπτωση. Στη μελέτη του θα προτείνει την πάγια θέση του για ουδετερότητα. Αυτή θα επιτευχθεί, κατά αυτόν, όταν θεσπιστεί η εφαρμογή του γνωστού παλιού νόμου ΦΜ «Περί

⁴³ Μελέτη με τον ομώνυμο τίτλο στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρονιά Β', αριθμός 13, Αθήνα Γενάρης 1947, σ. 8-13.

εντοπιότητα» και στους δασκάλους, ώστε άγνωστος μεταξύ αγνώστων ο δάσκαλος θα καταφέρει «να συγκεντρώσει την εκτίμηση και την συμπάθεια όλων των πολιτών και ενθαρρυνόμενος από όλους, εκτελεί αποτελεσματικά το καθήκον του και ανταποκρίνεται στην αποστολή του».

Β) «Το Μονοτάξιο Δημοτικό Σχολείο»⁴⁴. Στο άρθρο αυτό ο Παπαγεωργίου θα επιμείνει στην ανάγκη στήριξης του Μονοτάξιου Δημοτικού Σχολείου (ΜΔΣ) από «αρίστους άρρενες δημοδιδασκάλους». Είναι ο τύπος σχολείου ο οποίος κυριαρχεί στην εκπαιδευτική δομή της δημοτικής εκπαίδευσης και ζητά από την Πολιτεία να στηρίξει αυτά τα σχολεία γιατί «δεν μελετήθηκε όσο έπρεπε από τους αρμοδίους» και «παραμελήθηκε από την Πολιτεία παρ' όλες τις διαρκείς φωνές και διαμαρτυρίες των Επιθεωρητών και των Δημ/λων, που απόμειναν οι μόνοι που κατανοούν τη σημασία του». Με αφορμή τη σημασία που αποδίδει σε αυτό τον τύπο σχολείου, περιγράφει τον τύπο δασκάλου που θα το υπηρετεί: «ο ενθουσιώδης και γεμάτος από Εθνικούς παλμούς και ιδεώδη Δημ/λος. Αυτός ως ιεραπόστολος θα φωτίζει, θα θερμαίνει και θα καθοδηγή τους αγρότες στις Εθνικές κατευθύνσεις που χαράζει η Κυβέρνηση [...] Στην σημερινή μάλιστα εθνική περίοδο πρέπει να τοποθετηθούν στα ΜΔΣ οι πλέον δόκιμοι και ικανοί δημ/λοι εφοδιαζόμενοι με εξαιρετικά προνόμια και τιμητικές διακρίσεις». Ο Παπαγεωργίου θεωρεί πως «η τοποθέτηση νεαρών δημ/λων και δημοδιδασκαλισσών στα ΜΔΣ στάθηκε ένα από τα σημαντικότερα σφάλματα των παιδαγωγών μας, της Πολιτείας και των Εκπαιδ. Συμβουλιών εις βάρος της εννοίας της εξυπηρέτησης του αγροτικού πληθυσμού» Ο Παπαγεωργίου θα είναι σαφής: «Για τα ΜΔΣ η δασκάλα κατάντησε μια πληγή. Και αν με ρωτήσετε αν υπάρχει και μεγαλύτερη πληγή; Απαντώ μάλιστα. Αυτή είναι η παντρεμένη δασκάλα. Και αν θέλετε και την μεγαλύτερη πληγή από όλες αυτή είναι το ζεύγος των δασκάλων!». Είναι ξεκάθαρο από τα παραπάνω πως ο Παπαγεωργίου επιζητά έναν δάσκαλο «στρατευμένο» στην δουλειά του, απαλλαγμένο από κάθε είδους υποχρεώσεις και προσωπικά προβλήματα, α-πολιτικό (είναι κι αυτό πολιτική θέση) και προσηλωμένο αποκλειστικά στο υπηρεσιακό καθήκον και στην υψηλή του εθνική αποστολή⁴⁵.

⁴⁴ Ομότιτλο άρθρο του Β. Παπαγεωργίου στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρόνος Β', αριθμός 14, Αθήνα Φλεβάρης- Μάρτης 1947, σ. 63-69.

⁴⁵ Στα χαρακτηριστικά αυτά θα επιμείνει και σε μεταγενέστερο άρθρο του στο ίδιο περιοδικό. Θα εξακολουθήσει να ζητά «τον ζωντανό δάσκαλο που από την αποστολή του προορίζεται να είναι ο προφήτης, ο διαφωτιστής, ο ηγήτορας και ο σκαπανέας της Εθνικής μας αναδημιουργίας. [...] Δημ/λος με σβησμένη την εσωτερική φλόγα ξεπέφτει από το υψηλό αξίωμα του αληθινού ιεροφάντη στη θέση

Δίκαια τον ρώτησε σε επόμενο φύλλο του ίδιου περιοδικού ένας δάσκαλος: «Πού θα βρούμε τους λεύτερους δασκάλους, στη ψυχή και στο φρόνημα; Οι τέτοιοι δάσκαλοι – είναι κοινό μυστικό- με το δρόμο που τραβάμε, έφυγαν από την υπηρεσία και όσοι δεν έφυγαν ακόμη, ασφαλώς περιμένουν τη σειρά τους»⁴⁶. Ο Παπαγεωργίου επιμένει να εξιδανικεύει την πραγματικότητα σε όφελος της υποστήριξης των θέσεών του, η οποία (εξιδανίκευση) στις περισσότερες των περιπτώσεων λειτουργεί σε βάρος της κοινής πρακτικής.

γ) «Η Χαροκόπειος Οικοκυρική Σχολή»⁴⁷. Με το άρθρο αυτό ο Παπαγεωργίου καταθέτει τις απόψεις του στο σύζευγμα: πρακτική εκπαίδευση- ρόλος της γυναίκας. Συμπληρώνει, κατά κάποιον τρόπο θα λέγαμε, το προηγούμενο άρθρο του. Στην αρχή κάνει μια σύντομη ιστορική αναδρομή στο ζήτημα της πρακτικής εκπαίδευσης των κοριτσιών. Στέκεται ιδιαίτερα στην απόπειρα του Γ. Παπανδρέου στα 1930 για «να διοργανώσει τη Χαροκόπειο Οικοκυρική Σχολή, ως ανώτερη Σχολή, που να ετοιμάζονται και να μορφώνονται οι Διδασκάλισσες που θα δίδασκαν έπειτα στα κορίτσια του Λαού χίλιες δυο απαραίτητες και χρησιμώτατες γνώσεις», η οποία απόπειρα όπως αναφέρει έκφραζε «το φιλοπρόοδο πνεύμα που φυσούσε τότε στο Υπουργείο Παιδείας». Η άποψη του Παπαγεωργίου συμφωνεί με εκείνων που υποστηρίζουν: «όταν μορφώνουμε έναν άντρα μορφώνουμε ένα άτομο, μα όταν μορφώνουμε ένα κορίτσι μορφώνουμε μια οικογένεια!». Οι συνδηλώσεις είναι φανερές. Αντιστοιχεί στην εκπαίδευση της γυναίκας έναν ρόλο σύστοιχο με την κοινωνική της θέση, ο οποίος διαφέρει από αυτόν του άντρα άρα είναι άνισος. Ο ιδιότυπος ρατσισμός του Παπαγεωργίου με βάση τα έμφυλα χαρακτηριστικά διατηρείται αναλλοίωτος από το 1924-25 όταν αρθρογραφούσε στο περιοδικό «Εργασία» για την ανάγκη θέσπισης της μικτής φοίτησης. Επανέρχεται στο ζήτημα στη μεταπολεμική συγκυρία για να καταδείξει αφενός την οπισθοχώρηση που έγινε, με ευθύνη των συντηρητικών, στο ζήτημα της πρακτικής εκπαίδευσης της γυναίκας αφετέρου να προωθήσει την ανάγκη στήριξης της «ειδικής εκπαίδευσης της

του απλού χειρώνακτα. Παύει πια να είναι ο πλάστης ψυχών και ο σμιλευτής Εθνικών συνειδήσεων», Παπαγεωργίου Β., «Το εκπαιδευτικό πρόβλημα και ο δημοδιδάσκαλος» στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρονιά Γ', αρ. Φύλλου 28-29, Αθήνα Απρίλης Μάης 1948, σ. 123-125.

⁴⁶ Σχετικά βλ., Στήλη: «Απορίες και σκέψεις» Γ. Βαλμίδου, «Το Μονοτάξιο Δημοτικό Σχολείο του Β. Παπαγεωργίου» στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρόνος Β', αριθμός 18, Αθήνα Ιούνιος 1947, σ. 256.

⁴⁷ Ομότιτλο άρθρο με υπογραφή Β. Βροντιάς, στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρόνος Β', αριθμός 17, Αθήνα Μάης 1947, σ. 216-216.

γυναίκα» από το αντίστοιχο εκπαιδευτικό προσωπικό –τις γυναίκες δασκάλες οικοκυρικών- περνώντας έτσι τον έμφυλο διαχωρισμό από την κοινωνία στην επαγγελματική κατάρτιση. Καταλήγει στο άρθρο του προτείνοντας τρεις λύσεις: α) να τροποποιηθεί ο Νόμος ώστε να διορίζονται δασκάλες Οικοκυρικών στα μικτά Γυμνάσια β) να αντικατασταθεί ένας αριθμός δημοδιδασκαλισσών με δασκάλες Οικοκυρικών και γ) να ενισχυθούν οι Δήμοι οι οποίοι με πρωτοβουλία τους προχώρησαν στο διορισμό δασκάλων Οικοκυρικών στα σχολεία τους και να αναγνωριστεί η υπηρεσία τους.

δ) «Εάν υπήρχε Διδασκαλική Ομοσπονδία...»⁴⁸. Με το άρθρο αυτό ο Παπαγεωργίου συμμετέχει στην κριτική, η οποία ασκείται από τις σελίδες του περιοδικού Νεοελληνική Παιδεία την περίοδο αυτή, στην συντηρητική διοίκηση της Ομοσπονδίας. Κατηγορεί την Ομοσπονδία ότι δεν φροντίζει να καλύψει όπως οφείλει τις μεγάλες ανάγκες των δασκάλων, ιδρύοντας ταμείο αλληλοβοήθειας ή φτιάχνοντας το «Σπίτι του Δασκάλου». Η κριτική του είναι οξεία: «Εάν υπήρχε Διδασκαλική Ομοσπονδία δεν θα ετρομοκρατείτο ο Κλάδος επί δύο έτη, δεν θα εταλανιζόταν με μεσαιωνικές και αόριστες κατηγορίες, δεν θα εξευτελιζόταν εκβιαζόμενος να προσκυνήσει τους πολιτικούς τσελιγκάδες, δεν θα έχανε τα προνόμιά του να κρίνεται από τα Συμβούλιά του. Από τη σύσταση του Ελλ. Βασιλείου ποτέ άλλοτε ο Κλάδος δε δοκίμασε τόσον εξευτελισμό όσο το 1946-48 [...] Αυτοί [εννοούνται τα μέλη της Ομοσπονδίας] λαβαίνουν γνώση της κατηγορίας και λαβαίνουν όλα τα μέσα της αμύνης των ενώ ο Κλάδος σύρεται, διαβάλλεται, συκοφαντείται χωρίς να κατονομάζεται κατηγορία, γιατί γνωρίζουν, ότι κατηγορίες χωροφυλάκων, πολιτικής και ασφαλείας δεν ευσταθούν όταν έρθουν στο φως της ανακρίσεως [...] Και η σημερινή Ομοσπονδία –Θου Κύριε φυλακίην τω στόματί μου! Γλύφει, περισσάινει, ξεσκονίζει, θυμιατίζει και κραττεί το ίσω στο χαβά του Υπουργείου!!» Για να καταλήξει: «Η σημερινή Δ/κή Ομοσπονδία είναι δοσίλογος απέναντι του Κλάδου».

ε) «Τα βοηθητικά βιβλία» και «Η διδασκαλία της Γραμματικής»⁴⁹. Τα άρθρα αυτά του Παπαγεωργίου σχετίζονται προφανώς με την απόπειρα που κάνει την εποχή αυτή με τον Γ. Σακκά (Διευθυντή από το 1948 του περιοδικού) για την έκδοση

⁴⁸ Ομότιτλο άρθρο του Παπαγεωργίου με το όνομα Β. Βροντιάς στο περ. Νεοελληνική Παιδεία, χρόνος Β', αριθμός 23-24, Αθήνα Νοέμβρης – Δεκέμβρης 1947, σ. 573-575.

⁴⁹ Ομότιτλα άρθρα του Β. Παπαγεωργίου στο περ. Νεοελληνική Παιδεία, χρονιά Γ', αριθμ φύλλου 32 και 33-34, Αθήνα Αύγουστος και Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1948, σ. 256-257 και σ. 279-284 αντίστοιχα.

βοηθητικών βιβλίων. Με το πρώτο άρθρο με τίτλο «Τα βοηθητικά βιβλία» ο Παπαγεωργίου επαναλαμβάνει την ίδια ακριβώς επιχειρηματολογία την οποία χρησιμοποίησε και το 1924 στο περ. Εργασία, σε ανάλογη εργασία, μόνο που τότε απευθυνόταν σε διαφορετική συγκυρία. Τότε ήταν η ανάγκη να βοηθηθούν μαθητές και δάσκαλοι στην μεγάλη προσπάθεια που γινόταν να ανεβεί το μορφωτικό επίπεδο των μαθητών, στη συγκυρία της εφαρμογής της δημοτικής γλώσσας. Τώρα, ο Παπαγεωργίου επιχειρηματολογεί στην ανάγκη να δοθεί ελευθερία στους γονείς και τους μαθητές να επιλέξουν το βιβλίο που θα τους αρέσει περισσότερο με κριτήρια της αγοράς: βιβλία που αφενός να ικανοποιούν τους στόχους του «Επίσημου Αναλυτικού Προγράμματος» (ΕΑΠ), εμφανίσιμα και κατανοητά αφετέρου απαλλαγμένα από οποιαδήποτε παρέμβαση εκ μέρους της πολιτείας μέσω της διαδικασίας έγκρισης. Το μοναδικό κριτήριο κατά τον Παπαγεωργίου θα πρέπει να είναι ο νόμος της ελεύθερης αγοράς: το καλλίτερο θα ξεχωρίσει και θα αγοραστεί. Γι' αυτό και ο Παπαγεωργίου θα επισημάνει: «Μας φαίνεται αστείο και εντελώς παράνομον όσο και αντισυνταγματικόν το διαδιδόμενον ότι οι αρμόδιοι δεν θα επιτρέψουν την κυκλοφορίαν των μη εγκρινομένων βοηθητικών, καθόσον κανείς νόμος δεν μπορεί να εμποδίση τους γονείς και κηδεμόνες να αγοράσουν όσα βοηθητικά θέλουν να έχουν στο σπίτι τους και στη βιβλιοθήκη τους για τα παιδιά τους [...] Ό, τι ωφελεί και εμπνέει το παιδί είναι άριστο, αυτό είναι το σπουδαίο και εκεί πρέπει να μείνουμε χωρίς ματαιοπονίες και άκαρπες προχειρολογίες» θα ισχυριστεί.

Με το άρθρο του «Η διδασκαλία της Γραμματικής», ο Παπαγεωργίου περιγράφει τις αποδεκτές διδακτικές πρακτικές που πρέπει να αναπτύξουν οι δάσκαλοι στο συγκεκριμένο «μάθημα». Όλες του οι αναφορές είναι βγαλμένες από τις κατά καιρούς παρεμβάσεις του κατά τη διάρκεια της επιθεωρητικής του υπηρεσίας, είτε μέσω υπομνημάτων και εγκυκλίων που έστειλε στους δασκάλους είτε μέσω της προσωπικής παρατήρησης από την περιοδεία του στα δημοτικά σχολεία της περιφέρειας. Εφόσον το ζήτημα της παράλληλης διδασκαλίας της δημοτικής και της καθαρεύουσας παραμένει, ο Παπαγεωργίου έμμεσα υποβάλει την ανάγκη συστηματικής διδασκαλίας και των δύο γλωσσών, αποδίδοντας ιδιαίτερη έμφαση στη διδασκαλία της δημοτικής αφού αυτή αφορά το 80% των μαθητών οι οποίοι, όπως αναφέρει, θα «ολοκληρώσουν τις σπουδές τους στο Δημοτικό σχολείο και μόνο το 20% θα προχωρήσει τις σπουδές του στη Μέση εκπαίδευση.

στ) «Συνεργατισμός και Σχολεία»⁵⁰. Από την αρθρογραφία του Παπαγεωργίου δεν θα μπορούσε να λείπει και μια αναφορά στο Συνεργατισμό. Σε όλη του την επιθεωρητική δράση υπηρέτησε την ιδέα του συνεργατισμού με πίστη και αφοσίωση. Ίδρυσε σχεδόν σε κάθε περιφέρεια που πήγαινε και από ένα πρότυπο αγροτικό σχολείο, δίνοντας σε αυτό τις βασικές αρχές της συνεταιριστικής ιδέας. Για τον Παπαγεωργίου Λαϊκό σχολείο και Συνεργατισμός είναι δύο ιδέες αλληλένδετες. Η ιδεολογική βάση στη σκέψη του αποτυπώνεται καθαρά σε αυτό το άρθρο. Χαρακτηριστικά σημειώνει σε ένα απόσπασμά του: «Θα είναι χαρά Θεού και ευλογία στο χωριό εκείνο που θα μπορέσει να συγκεντρωθή στο Συνεταιρισμό του με ζήλο, με πίστη και με Συνείδηση. Εκκλησία – Σχολείο και Συνεταιρισμός, αυτά τα τρία κέντρα θα είναι για κάθε αγρότη συνειδητό και Συνεταιρισμένο τα κέντρα της ζωής του και του πολιτισμού του και για τα οποία πρέπει να δείχνη εξαιρετικό ενδιαφέρον και άμιλλα. Οι Συνεταιρισμοί εργάζονται πάνω στις πιο Δημοκρατικές αρχές. Ο πλούτος δεν ασκεί καμιά επιροή. Μία ψήφο έχει ο κάθε Συνεταίρος· δεν εκλέγεται ο πλούσιος, αλλ' ο ηθικός, ο έντιμος, ο δραστήριος. Τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις κοινές [...]».

Ο Παπαγεωργίου φαίνεται να υποστηρίζει με πάθος την συνεταιριστική ιδέα, εξιδανικεύοντας κάθε στοιχείο που – σύμφωνα με την άποψή του - την συγκροτεί.

Η παρουσίαση της αρθρογραφίας του Παπαγεωργίου κατά το διάστημα 1947-1948, περίοδο κατά την οποία βρισκόταν σε «ειδική διαθεσιμότητα», μας επιτρέπει τις εξής διαπιστώσεις:

α. Η δράση του Β. Παπαγεωργίου αν και δεν μπορεί να αναλυθεί στη φάση αυτή με βάση τις θεματικές κατηγορίες που έχουμε θέσει, μας φανερώνει έμμεσα – μέσω κυρίως της αρθρογραφίας του - πως υιοθετεί τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τα ζητήματα τα οποία αφορούν το ρόλο του δασκάλου, την αποστολή του σχολείου και τη θέση της δημοτικής εκπαίδευσης στο μεταπολεμικό και εμφυλιακό κοινωνικό πεδίο.

β. Ο Β. Παπαγεωργίου επιχειρεί να τοποθετηθεί με την πλευρά των «κεντρών δυνάμεων» τόσο στο κοινωνικό όσο και στο εκπαιδευτικό πεδίο. Η αρθρογραφία του σε ένα κατ' εξοχήν εκπαιδευτικό περιοδικό του «κεντρώου»

⁵⁰ Ομότιτλο άρθρο του τέως (όπως για πρώτη φορά αναφέρεται) Επιθεωρητή δημοτικών σχολείων Β. Παπαγεωργίου στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρονιά Γ', αρ. φύλλου 35, Αθήνα Δεκέμβριος 1948, σ.373-376.

χώρου, και οι επιθέσεις του στην συντηρητική ηγεσία της ΔΟΕ, με βάση τις θέσεις της μειοψηφίας των δημοκρατικών, συγκροτούν την τοποθέτηση ενός φιλελεύθερου στη συγκυρία, η οποία φανερώνει τις δυνατότητες αλλά και τους περιορισμούς της σχετικής του αυτονομίας.

γ. Ο Β. Παπαγεωργίου υπερασπίζεται σε πρακτικό (επιθεωρητική δράση) και θεωρητικό (αρθρογραφία) επίπεδο την ουδετερότητα και την αναγκαιότητα του επιθεωρητικού ελέγχου, τις οποίες συνδέει με τον «εθνικό» ρόλο του σχολείου. Οι προδιαγραφές του κρατικού ελέγχου στην εκπαίδευση τείνουν έτσι να «φυσικοποιούνται» προσδιορίζοντας έτσι και τα όρια μέσα στα οποία μπορεί να κινηθεί ένας επιθεωρητής. Ο Β. Παπαγεωργίου, παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις και την κριτική που ασκεί σε επιμέρους πλευρές της εκπαιδευτικής πολιτικής, δεν αμφισβητεί τη συμμορφωτική/νομιμοποιητική λειτουργία του επιθεωρητικού ελέγχου κινούμενος εντός των ορίων, τα οποία προσδιορίζει η κρατική εξουσία στη συγκυρία της περιόδου 1945-1948.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ
ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΩΝ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Ο ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗΣ (1914-1949)

Η λεπτομερής ανάλυση των μορφών επιθεώρησης της δημοτικής εκπαίδευσης, κατά το διάστημα 1914- 1949, σε σχέση με το κάθε φορά αντίστοιχο θεσμικό πλαίσιο, το οποίο τροποποιούσε βασικές συνιστώσες της, μας επιτρέπει τώρα να επιχειρήσουμε τον καθορισμό του χαρακτήρα της επιθεώρησης και να οδηγηθούμε κατά συνέπεια στην επαλήθευση ή την απόρριψη ορισμένων υποθέσεων της έρευνάς μας.

Στην κατεύθυνση αυτή αξιοποιώντας το σύνολο των δεδομένων, τα οποία αναφέρονται στις θεσμικές ρυθμίσεις της επιθεώρησης, μπορούμε να προσδιορίσουμε:

- α) Τον χρόνο και την έκταση των τροποποιήσεων του θεσμικού πλαισίου,
- β) Τα στοιχεία τα οποία διαφοροποιούνται,
- γ) Την κατεύθυνση των τροποποιήσεων του θεσμικού πλαισίου, και
- δ) Τους λόγους για τους οποίους τροποποιήθηκε το θεσμικό πλαίσιο.

Ο προσδιορισμός των παραπάνω στοιχείων θα μας επιτρέψει να μπορέσουμε στη συνέχεια να εξετάσουμε αν οι αλλαγές στο θεσμικό πλαίσιο επιφέρουν ομόλογες τροποποιήσεις της επιθεωρητικής δράσης του Β. Παπαγεωργίου. Η αλληλεπίδραση, η συσχέτιση και οι ενδεχόμενες «αποστάσεις» ανάμεσα στο θεσμικό πλαίσιο και την επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου, θα μας επιτρέψουν να οδηγηθούμε στη διαπίστωση του βαθμού συμφωνίας ανάμεσα στο θεσμικό πλαίσιο και την ασκούμενη επιθεώρηση.

Με βάση τα δεδομένα που έχουμε παραθέσει, μπορούμε συνοπτικά να επισημάνουμε τα εξής:

Α. Ως προς το χρόνο και την έκταση των τροποποιήσεων του θεσμικού πλαισίου της επιθεώρησης στη διάρκεια της περιόδου 1914-1948 διακρίνουμε τα εξής:

1. Το 1914 καθιερώνεται θεσμικά η δυνατότητα κατάληψης θέσης επιθεωρητή από το σώμα των δημοδιδασκάλων. Στο Ν.240/1914, της πρώιμης βενιζελικής περιόδου, με βάση τον οποίο συγκροτείται η εξεταζόμενη περίοδος, ρυθμίζονται τα

ζητήματα οργάνωσης και λειτουργίας της επιθεώρησης, καθώς επίσης και του συνόλου του διοικητικού μηχανισμού της δημοτικής και μέσης εκπαίδευσης (του συνόλου δηλαδή του σχολικού μηχανισμού). Ο Νόμος αυτός θα διατηρηθεί μέχρι το 1929. Η νομοθετική ρύθμιση της επιθεώρησης συνδέεται άμεσα με τις πρώτες απόπειρες των βενιζελικών κυβερνήσεων να μεταρρυθμίσουν το δημοτικό σχολείο προς την κατεύθυνση των νέων αστικών δομών. Αν και η απόπειρα αυτή αναιρείται από τις συντηρητικές δυνάμεις, οι οποίες αναλαμβάνουν την εξουσία σε ορισμένες φάσεις εντός της περιόδου, εντούτοις αποτελεί το μοναδικό νομοθέτημα το οποίο δεν αμφισβητείται. Βασική αρχή στο εξής, η οποία θα διέπει την λειτουργία της επιθεώρησης, είναι «η δια των υπαλλήλων του κράτους αποκέντρωσις». Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, το σχολικό δίκτυο ως προς τα αριθμητικά του δεδομένα θα αυξηθεί εντυπωσιακά. Η διεύρυνση των εδαφικών ορίων της Ελλάδας μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους και η Μικρασιατική καταστροφή με το προσφυγικό ρεύμα που ακολουθεί, εξηγούν τους λόγους της αύξησης αυτής. Η ανάγκη ελέγχου του Κράτους στο διευρυμένο σχολικό δίκτυο, συνδέεται άμεσα με την αύξηση του αριθμού των επιθεωρητών από 70 κατά ανώτατο όριο, όπως όριζε το σχετικό νομοθέτημα, στους 80, αμέσως μετά τη Μικρασιατική καταστροφή κι έπειτα από λίγο στους 90.

Με το συγκεκριμένο νόμο ρυθμίστηκε η ιεραρχική οργάνωση της εποπτείας, όπου οι δημοδιδάσκαλοι- επιθεωρητές αποτελούν, με βάση σχετική ρύθμιση, το «κατώτερο εποπτικό προσωπικό», ελεγχόμενοι ουσιαστικά από τη μέση εκπαίδευση και τα ανώτερα κλιμάκια του Υπουργείου Παιδείας (Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και Υπουργό). Οι επιθεωρητές αναλαμβάνουν ταυτόχρονα καθοδηγητικές-παιδαγωγικές και διοικητικές αρμοδιότητες. Ειδικότερα οι αρμοδιότητές τους αφορούν τέσσερις τομείς: α. Την αυτοψία τους στα σχολεία (περιοδείες), β. Τη σύνταξη αξιολογικών εκθέσεων των δασκάλων με βάση κάποιους δείκτες¹, γ. Την πραγματοποίηση παιδαγωγικών συναντήσεων (συνεδρίων), και δ. Την διοίκηση μιας εκπαιδευτικής περιφέρειας. Οι αρμοδιότητες αυτές, ως προς τη μορφή τους, θα παραμείνουν σε ισχύ καθ' όλη τη διάρκεια της εξεταζόμενης περιόδου. Αυτό που τροποποιείται, σε κάθε επιμέρους περίοδο που ορίσαμε, αφορά το περιεχόμενο των αρμοδιοτήτων, το οποίο βρίσκεται σε ευθεία συσχέτιση με τους στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής. Το διάστημα αυτό παγιώνονται τα βασικά χαρακτηριστικά της επιθεώρησης, ως

¹ Σχετικά με τους δείκτες οι οποίοι προκρίθηκαν βλ. σελ. 198 της παρούσας εργασίας.

απαραίτητος μηχανισμός ελέγχου και συμμόρφωσης των εκπαιδευτικών σε συμφωνία με τα βασικά προτάγματα της εκπαιδευτικής πολιτικής.

2. Ο Ν.240 θα τροποποιηθεί το διάστημα 1929-1930 με το Ν.4653/1930. Το νέο νομοθέτημα θα έχει μικρότερο διάστημα ζωής από αυτό που αντικατέστησε, γιατί θα ακολουθήσει η μεταξική δικτατορία του 1936, η οποία θα τροποποιήσει εκ νέου ορισμένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του θεσμού της επιθεώρησης. Ο Ν.4653/1930, επί θητείας Γ. Παπανδρέου ως υπουργού Παιδείας, θα αποτελέσει, όπως συγκεκριμένα ισχυρίστηκαν οι εμπνευστές του, αναγκαίο συμπλήρωμα των νομοθετικών ρυθμίσεων του 1929, με βάση τις οποίες εφαρμόστηκε εκ νέου η αστική εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Με το νόμο αυτό επιχειρήθηκε να επιβληθεί η υποχρέωση των επιθεωρητών να «στηρίζουν» την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Η κηδεμονία της δημοτικής εκπαίδευσης από τη μέση συνεχίστηκε, μόνο που αυτή τη φορά το οργανωτικό σχήμα σε επίπεδο περιφέρειας, δηλαδή το Εποπτικό Συμβούλιο της δημοτικής εκπαίδευσης, επεκτάθηκε και στη μέση εκπαίδευση, με ανάλογη σύνθεση. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται με το νόμο αυτό στις πειθαρχικές αρμοδιότητες των επιθεωρητών και των οργάνων ελέγχου των εκπαιδευτικών, σε συνδυασμό με νέα εργατικά νομοθετήματα, τα οποία ψηφίζονται, αφού επιλογή της ύστερης βενιζελικής πολιτικής είναι η αναχαίτιση της αύξησης των αριστερών δυνάμεων, που εμφανίζονται οργανωτικά και στο χώρο της εκπαίδευσης.

3. Η δικτατορία Μεταξά το 1936, επικαλούμενη τον κομμουνιστικό κίνδυνο, θα επιδιώξει με μια σειρά νομοθετικών μέτρων, να παρέμβει περισσότερο αποφασιστικά στη δομή και λειτουργία του σχολικού μηχανισμού. Ουσιαστικά ανατρέπει την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της προηγούμενης περιόδου. Το εγχείρημά της θα έχει άμεσο αντίκτυπο στη διοίκηση της εκπαίδευσης και κατά συνέπεια στο θεσμό της επιθεώρησης. Με μια σειρά μέτρων: α) επιχειρεί να ελέγξει το ιδεολογικό φρόνημα των επιθεωρητών, β) ανατρέπει τον τρόπο επιλογής των επιθεωρητών, παρακάμπτοντας τη μετεκπαίδευση ως κριτήριο για την επιλογή νέων επιθεωρητών, και προχωρεί στον απευθείας διορισμό τους με άτομα ιδεολογικά προσκείμενα στις δικές της παραδοχές, γ) διαμορφώνει ασφυκτικές διαδικασίες ελέγχου στα όργανα διοίκησης με την επιβολή συμμετοχής σε αυτά αξιωματικών όπλου, και δ) προχωρεί σε μια νέα σύσταση διοικητικών οργάνων, δημιουργώντας ένα πολυδαίδαλο διοικητικό μηχανισμό. Ταυτόχρονα επιλέγει τη διοικητική

αποσύνδεση της δημοτικής από τη μέση εκπαίδευση, με τη σύσταση γενικών επιθεωρήσεων- ελεγκτών του κατώτερου εποπτικού μηχανισμού, δηλαδή των επιθεωρητών- από εκπαιδευτικούς προερχόμενος από την οικεία βαθμίδα.

Οι συνθήκες κατά τη διάρκεια του δεύτερου παγκοσμίου πολέμου και της κατοχής αποδιαρθρώνουν το σχολικό δίκτυο και κατά συνέπεια τη λειτουργία του επιθεωρητικού ελέγχου. Θεσμικά, η επιθεώρηση θα λειτουργήσει κάτω από τις ίδιες με της μεταξικής περιόδου ρυθμίσεις, επιλογή σύμφωνη και με την επιθυμία των δοτών, από τους κατακτητές, κυβερνήσεων.

4. Η αντιφασιστική- εθνικοαπελευθερωτική οργάνωση στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας θα δημιουργήσει νέα δεδομένα και αντιλήψεις στη διοίκηση και το περιεχόμενο της μαζικής εκπαίδευσης στις απελευθερωμένες περιοχές της Ελλάδας κατά τη διάρκεια του πολέμου και της κατοχής. Όμως το τέλος του πολέμου και τα γεγονότα που ακολουθούν θέτουν νέες προτεραιότητες για τις αστικές δυνάμεις. Η ανάκτηση του σχολικού μηχανισμού προβάλλει για τις αστικές δυνάμεις πρωταρχικής σημασίας ζήτημα. Το νέο θεσμικό πλαίσιο το οποίο εισάγεται με το Ν. 54/1944, αν και αφήνει διακριτικά τη λειτουργία του επιθεωρητικού θεσμού στα μεταξικά πλαίσια, επιχειρεί να επαναφέρει τη δομή και τη λειτουργία της ανώτερης διοίκησης της εκπαίδευσης καθώς επίσης και του συνόλου του σχολικού μηχανισμού στα πριν της μεταξικής περιόδου δεδομένα. Ταυτόχρονα δημιουργούνται οι συνθήκες για την ολοκληρωτική επικράτηση συντηρητικών αστικών αντιλήψεων για το ρόλο των εποπτικών και διοικητικών μηχανισμών, όπως και για το σύνολο της μορφής και του περιεχομένου της εκπαίδευσης.

Β. Ως προς τα στοιχεία τα οποία τροποποιούνται, η ανάλυση των δεδομένων μας έδειξε πως αυτά αφορούν:

1. Τα προσόντα και το προφίλ των επιθεωρητών. Τα απαιτούμενα προσόντα και το προφίλ του επιθεωρητή, που αυτά συγκροτούν, παρατηρούμε ότι μεταβάλλονται ιστορικά. Είναι συνάρτηση δηλαδή του βαθμού ανάπτυξης του σχολικού δικτύου και των αντίστοιχων ρυθμών αύξησης του αριθμού των δημοδιδασκάλων, της οριζόμενης σχολικής γνώσης και του χαρακτήρα των επιλογών της εκπαιδευτικής πολιτικής. Έτσι από το διαγωνισμό του 1914-15, ως απαραίτητου κριτηρίου, σε συνδυασμό με ορισμένα υπηρεσιακά κριτήρια (όπως π.χ. ορισμένα

χρόνια διδακτικής εμπειρίας, θετικές αξιολογικές εκθέσεις, ιδιαίτερες γνώσεις κ.α.), οδηγούμαστε βαθμιαία στην αξιοποίηση της μετεκπαίδευσης από το 1924 κι έπειτα, ως απαραίτητου προσόντος για την κατάληψη θέσης επιθεωρητή. Ακολουθεί η αναίρεση των προϋποθέσεων αυτών από τη μεταξική δικτατορία, για λόγους οι οποίοι σχετίζονται με τον αυστηρότερο έλεγχο του φρονήματος των επιθεωρητών. Μπορούμε δηλαδή να επισημάνουμε πως τα προσόντα των επιθεωρητών σχετίζονται ταυτόχρονα με τις ανάγκες ελέγχου της εκπαιδευτικής διαδικασίας και με τις εξελίξεις στο πολιτικό και κοινωνικό επίπεδο, οι οποίες μεταφράζονται με έναν ορισμένο τρόπο από την εκπαιδευτική πολιτική.

2. *Τη σύνθεση και τις αρμοδιότητες των οργάνων διοίκησης, στα οποία συμμετέχει ο επιθεωρητής και το χαρακτήρα της συμμετοχής του σε αυτά.* Με το Ν.240/1914 για το διάστημα 1914-1929, ο επιθεωρητής συμμετέχει στα Εποπτικά Συμβούλια, τα οποία είναι αρχικά πενταμελή για να γίνουν πρώτα στις Ν. Χώρες κι έπειτα στην υπόλοιπη Ελλάδα τριμελή. Η έμμεση εκπροσώπηση των δασκάλων σε αυτά με την εκλογή δύο εκπροσώπων της τοπικής κοινωνίας εγκαταλείφθηκε γρήγορα για λόγους οι οποίοι σχετίζονταν αφενός με τις διαδικασίες επιτάχυνσης του διεκπεραιωτικού χαρακτήρα των Συμβουλίων και αφετέρου με τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής της πρώιμης βενιζελικής διακυβέρνησης. Στη σύνθεση των εποπτικών συμβουλίων, όπως αυτή διαμορφώνεται μέσα από αντιπαραθέσεις και συγκρούσεις, αποτυπώνεται η προσπάθεια της κρατικής εξουσίας να ελέγξει πλήρως το σχολικό μηχανισμό, αφαιρώντας ακόμα και έμμεσες δυνατότητες παρέμβασης της τοπικής κοινωνίας, όπως ίσχυε μέχρι τότε.

Όταν στην πορεία συγκροτήθηκε η Διδασκαλική Ομοσπονδία (1922), το οργανωμένο κίνημα των εκπαιδευτικών απαίτησε την απευθείας εκπροσώπηση των δασκάλων σε αυτά όπως και σε όλες τις ανώτερες βαθμίδες της διοικητικής ιεραρχίας. Το αίτημα της πραγματοποιείται εν μέρει και αφορά μόνο το Εκπαιδευτικό Συμβούλιο, το οποίο συγκροτήθηκε το διάστημα 1929-1936 με το Ν.4653/1930, για να το ακυρώσει έπειτα η μεταξική δικτατορία. Στις συγκρούσεις, οι οποίες αφορούν τη συμμετοχή των δασκάλων στα όργανα διοίκησης, η στάση της κρατικής εξουσίας δεν αφορά μόνο τη συμμετοχή ή όχι των δασκάλων ως δημοσίων υπαλλήλων αλλά κυρίως επιχειρεί να αντιμετωπίσει το ζήτημα της «εισβολής» και ανάπτυξης μορφών της ταξικής πάλης στον κρατικό μηχανισμό.

Ο επιθεωρητής στο Ν.240 ορίζεται ως ο καθοριστικός παράγοντας υλοποίησης των κατευθύνσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής και της επικοινωνίας με τους φορείς που βρίσκονται ιεραρχικά πάνω και κάτω από αυτόν. Στο Ν.4653/1930 αναφέρεται ρητά ως «ο προϊστάμενος μιας εκπαιδευτικής περιφέρειας», με την παρακολούθηση του έργου του από εκπροσώπους της μέσης εκπαίδευσης. Με τον Α.Ν. 767/1937 της μεταξικής περιόδου στη σύνθεση των Εποπτικών Συμβούλιων συμμετέχουν για πρώτη φορά δύο επιθεωρητές δημοτικής εκπαίδευσης, ενώ η τρίτη συμμετοχή αφορά την καθοριστική παρουσία αξιωματικού όπλου.

Από το 1895 ακόμα, όταν εισήχθησαν για πρώτη φορά οι μόνιμοι επιθεωρητές, η πολιτική εξουσία αναφέρεται σε αυτούς θεωρώντας τους σημαντικούς παράγοντες, τονίζοντας συγκεκριμένα πως είναι «η κλεις του οικοδομήματος». Ανάλογος χαρακτήρας αποδίδεται στο θεσμό του επιθεωρητή και την περίοδο 1914-1948. Συγκεκριμένα, την περίοδο 1914-1929 όταν και προκρίνεται η νέα «αποκεντρωτική» αντίληψη περί «υπαλλήλων του Κράτους», ο επιθεωρητής είναι ο δημόσιος υπάλληλος, ο οποίος σε συνεργασία με τους υπόλοιπους εποπτικούς φορείς (Εποπτικό Συμβούλιο, Κεντρικό Εποπτικό Συμβούλιο, Εκπαιδευτικό Συμβούλιο και Υπουργό) επωμίζεται το βασικό ρόλο της διοίκησης. Είναι «το ελεγκτήριο όργανο της πολιτείας, ο οφθαλμός, δια του οποίου αυτή επιβλέπει, εκτιμά, κατευθύνει, ρυθμίζει, προνοεί, και προάγει το εκπαιδευτικόν έργον»². Το διάστημα 1929-1936, στις συνθήκες που δημιουργούν τα νέα κοινωνικο- πολιτικά δεδομένα, ο επιθεωρητής είναι «το όργανο του Κράτους». Η εργαλειακή αντίληψη για το Κράτος την οποία υιοθετεί ο Γ. Παπανδρέου το διάστημα αυτό αποτυπώνεται εύγλωττα στις θέσεις τις οποίες εξέφρασε στην αντιπαράθεσή του με το οργανωμένο κίνημα των εκπαιδευτικών για τα αιτήματα της αποκέντρωσης και αυτοδιοίκησης. Συγκεκριμένα, στο ζήτημα της αποκέντρωσης θα επισημάνει πως «εις είναι ο στοιχειώδης και απαραίτητος όρος: Η ποσοτική και ποιοτική επάρκεια των οργάνων του Κράτους»³, δηλ. των επιθεωρητών. Στη μεταξική περίοδο το ζήτημα είναι

² Σχετικά βλ. «Αιτιολογική Έκθεσις του Νομοσχεδίου περί διοικήσεως της εκπαίδευσως» στο Μπουζάκης Σ., *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα*, Τόμος Α', εκδ. Gutenberg, Αθήνα, 2002, σ. 592.

³ Σχετικά βλ. Αθανασιάδης Χ., *Εκπαιδευτικά συνδικάτα και Βενιζελική εκπαιδευτική πολιτική (1928-1932)*, στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος»- Χανιά, *Η εκπαιδευτική πολιτική στα χρόνια του Ελευθερίου Βενιζέλου, Πρακτικά Συνεδρίου (2004)*, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2007, σελ. 133-141, εδώ σ.137.

ξεκάθαρο. Ο επιθεωρητής χαρακτηρίζεται ρητά ως «ο οφθαλμός της Κυβερνήσεως εν τη περιφέρεια και το όργανον του Κράτους δια του οποίου εμφανίζεται τούτο εν τη εκπαιδευτική αρμοδιότητι του και ενεργεί συμφώνως προς τους σχετικούς νόμους και διατάγματα»⁴.

3. *Το περιεχόμενο του επιθεωρητικού ελέγχου.* Ο επιθεωρητικός έλεγχος, ενώ αφορά πάντοτε το βαθμό συμμόρφωσης των εκπαιδευτικών και του σχολείου με τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής, αντλεί από αυτές περιεχόμενο, το οποίο ορίζεται σε κάθε περίοδο από τους βασικούς στόχους, στην υλοποίηση των οποίων καλείται να συμβάλει ο σχολικός μηχανισμός. Την περίοδο 1914-1920, π.χ. αφορά το βαθμό συμμόρφωσης με την προώθηση της δημοτικής γλώσσας κι άλλων επιδιώξεων, τις οποίες επιχειρούν οι κυβερνήσεις του Βενιζέλου (π.χ. η «αφομοίωση» των Ν. Χωρών). Την περίοδο 1929- 1932 αφορά το βαθμό της συμμόρφωσης με την προώθηση της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης (π.χ. καλλιέργεια σχολικών κήπων, η ελληνική εκδοχή του «Σχολείου Εργασίας», προσανατολισμός στην πρακτική εκπαίδευση κ.α.). Την περίοδο 1936-1940, αφορά το βαθμό συμμόρφωσης με τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής του Ι. Μεταξά (π.χ. καλλιέργεια ειδικών «εθνικών χαρακτηριστικών εκπαιδευτικών και μαθητών, συγκεκριμένη εξωσχολική εθνική δράση, ΕΟΝ, στήριξη του «Νέου Κράτους»). Την περίοδο 1944-1948 αφορά τις διαδικασίες εκκαθάρισης του εκπαιδευτικού σώματος από τα κομμουνιστικά στοιχεία.

Γ. Ως προς την κατεύθυνση των αλλαγών του θεσμικού πλαισίου, μπορούμε, αξιοποιώντας το σύνολο των δεδομένων της περιόδου 1914-1948, να επισημάνουμε τα ακόλουθα:

Ο επιθεωρητικός έλεγχος, έτσι όπως προσδιορίζεται στα θεσμικά κείμενα, σχετίζεται καθ' όλη τη διάρκεια της περιόδου με την νομιμοποίηση, αποδοχή και υλοποίηση των προτεραιοτήτων της εκπαιδευτικής πολιτικής. Οι όποιες αλλαγές τείνουν με άλλα λόγια, στη συγκρότηση ενός πλαισίου ρυθμίσεων, οι οποίες θα εξασφαλίζουν αφενός όρους υλοποίησης των κάθε φορά στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής και αφετέρου θα αποτρέπουν ή και θα αποκλείουν διαφορετικές πρακτικές. Έτσι π.χ. όταν οι βασικοί στόχοι της εκπαιδευτικής πολιτικής σχετίζονται άμεσα με

⁴ Σχετικά βλ. σελ. 419 της παρούσας εργασίας.

το περιεχόμενο του σχολείου και τις διδακτικές πρακτικές, προβάλλονται ως βασικό στοιχείο του επιθεωρητικού ελέγχου εκείνες οι ενέργειες, οι οποίες μπορούν να συγκροτήσουν, να τροποποιήσουν και να ελέγξουν ένα σύστοιχο προφίλ εκπαιδευτικών. Στην κατεύθυνση αυτή χρησιμοποιήθηκαν τα παιδαγωγικά συνέδρια των επιθεωρητών, τα φροντιστηριακά μαθήματα των ανωτέρων εποπτών, τα επιθεωρητικά συνέδρια, η ίδρυση και παρακολούθηση των πρότυπων σχολείων και οι υποδειγματικές διδασκαλίες επιθεωρητών ή επιλεγμένων δασκάλων.

Όταν βασική προτεραιότητα της εκπαιδευτικής πολιτικής είναι η αποδοχή και η νομιμοποίηση «μεταρρυθμίσεων» ή μερικότερων τροποποιήσεων, όπως π.χ. των στόχων και του περιεχομένου του σχολείου, τότε ο επιθεωρητικός έλεγχος εστιάζει κυρίως σε γενικότερα ζητήματα, πολιτικού, κοινωνικού και εκπαιδευτικού ελέγχου. Έτσι, για παράδειγμα, το 1930 ελέγχεται η πολιτική τοποθέτηση του εκπαιδευτικού σώματος και όταν στη μεταξική δικτατορία άμεση προτεραιότητα είναι η προώθηση, μέσω του σχολικού μηχανισμού, μιας ορισμένης ιδεολογίας και σύστοιχων πρακτικών, ελέγχεται και μέσω των κατασταλτικών μηχανισμών ο βαθμός συμμόρφωσης με αυτούς τους στόχους.

Δ. Με βάση τα παραπάνω μπορούμε να κάνουμε τις επόμενες διαπιστώσεις για τους λόγους οι οποίοι οδηγούν στην τροποποίηση του θεσμικού πλαισίου. Οι αλλαγές του θεσμικού πλαισίου σχετίζονται:

1. Με την ανάπτυξη του σχολικού δικτύου και τις ανάγκες άσκησης κρατικού ελέγχου στο σχολικό μηχανισμό. Η διεύρυνση του σχολικού δικτύου οδηγεί στην αύξηση του αριθμού των επιθεωρητών. Από τους 70 επιθεωρητές της αρχικής ρύθμισης, αυξάνονται εντός της πρώτης περιόδου σε 80 κι έπειτα σε 90 οι θέσεις. Το 1930 ορίζονται σε 120 αυτές οι θέσεις- χωρίς να καλυφθούν όλες- για να γίνουν στη μεταξική περίοδο 100, μέσα όμως σε μια διαφορετική από την ως τότε ισχύουσα κατανομή των εκπαιδευτικών περιφερειών.

2. Με το περιεχόμενο του σχολείου, τη σχολική γνώση και τις σχολικές πρακτικές. Τα προσόντα των επιθεωρητών ορίζονται κάθε φορά από το θεσμικό πλαίσιο σε συνάρτηση με το περιεχόμενο του σχολείου, τη μεθοδολογία και τις απαιτούμενες σχολικές και διδακτικές πρακτικές. Ο επιθεωρητικός έλεγχος συνδέεται πολλαπλά με τη σχολική γνώση και τις διδακτικές πρακτικές, αφού επιχειρεί να παρέμβει

εξασφαλίζοντας την αποδοτικότητα σχέσεων ανάμεσα στο παρεχόμενο εκπαιδευτικό και τα αποτελέσματά του. Ο επιθεωρητικός έλεγχος ως κρατικός έλεγχος επιδράει σε τελευταία ανάλυση να εξασφαλίσει και να ναυπηγηθεί μια ορισμένη μορφή λειτουργίας του σχολείου. Οι μεταβολές στο θεσμικό πλαίσιο εφαρμόζονται ακριβώς αυτή την προσπάθεια αναμόρφωσης επιθεωρητικού ελέγχου και κοινωνικής λειτουργίας του σχολείου.

3. Με την εκπαιδευτική πολιτική η οποία άρχισε να υλοποιείται στα μέσα της γενικής πολιτικής και κοινωνικής εξέλιξης.

Από την ανάληψη των δεσμεύσεων τα οποία αφορούν την επιθεωρητική δράση του Β. Παλατιοργίου οδηγούμαστε στις ακόλουθες διαπιστώσεις.

A. Ο Β. Παλατιοργίου γίνεται επιθεωρητής με βάση τα άσφαριστα θεσμικά πλαίσια. Έχει δηλαδή τα απαραίτητα πολιτικά προκείμενα τα οποία η εκπαιδευτική πολιτική θεωρεί ως προϋπόθεση για την άσκηση ενός ορισμένου ελέγχου και την επίτευξη ορισμένων στόχων.

B. Ο Β. Παλατιοργίου από το 1915 έως το 1918 ασκεί επιθεωρητική στις Ν. Χώρες.

Από τα όσα έχουμε παραθέσει για τη δράση του σε αυτές τις περιοχές προκύπτει με σαφήνεια πως:

1. Αποδέχεται και προβάλλει στους εκπαιδευτικούς αλλά και ευρύτερα στην πολιτική κοινωνία τα περιεχόμενα της καθορισμένης.
2. Επιχειρεί να αναπτύξει πρακτικές οι οποίες θα οδηγήσουν στην επίτευξη των στόχων της «αφορισμένης».
3. Επιχειρεί να ελέγξει με τον τρόπο που ορίζει η εκπαιδευτική πολιτική όλους εκείνους τους παράγοντες οι οποίοι επιδρούν αρνητικά στην επίτευξη των στόχων.
4. Ασκεί έλεγχο με βάση τους περιόμενα προθεωρητικού πλαισίου (αρχή επιθεωρητικού υποβολής εκθέσεων συμμετοχή στα όργανα διοίκησης κ.α.).
5. Οι απόψεις τις οποίες διατυπώνει ο Β. Παλατιοργίου στα άρθρα του για τα Ιεροδιδασκαλεία Βελγίας περιέχουν: α) Μικροορισμένα παιδαγωγικά πρόβλημα κ.α. β) Μια ορισμένη άποψη για τα προσόντα και το προφίλ του διευθυντή στα σχολεία οριζόμενα σε εκπαιδευτικές ανάγκες των Ν. Χωρών. Και στα δύο παραπάνω σημεία παρατηρήσεις που κινούνται εντός των υλοποιούμενων ορίων.

Γ. Από το 1918-1920 ο Β. Παλατιοργίου είναι επιθεωρητής στο Μισισόγγι. Από την δράση του αυτή την περίοδο προκύπτει πως:

1. Επιχειρεί να προσαρμόσει τους στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής σε σχέση με την ίδρυση την καταστάσεων της

στελέχωση και τη λειτουργία των σχολείων. 2. Ελέγχει το κατά πόσο προωθείται η εφαρμογή της δημοτικής γλώσσας, η οποία έχει εισαχθεί στη δημοτική εκπαίδευση και παίρνει μέτρα για την υλοποίηση αυτού του στόχου. 3. Παρεμβαίνει ελέγχοντας την εισαγωγή των νέων βιβλίων και επιχειρεί να πείσει τους εκπαιδευτικούς να χρησιμοποιούν τα νέα βιβλία. 4. Παίρνει μέρος σε συνέδρια και συζητήσεις για την προώθηση της εκπαιδευτικής πολιτικής. 5. Επιθεωρεί τα σχολεία και τους εκπαιδευτικούς της εκπαιδευτικής του περιφέρειας, με βάση όσα ορίζονται στο θεσμικό πλαίσιο. 6. Υποβάλλει εκθέσεις σύμφωνα με όσα ορίζονται από τις θεσμικές του αρμοδιότητες. 7. Συμμετέχει ως διοικητικός υπεύθυνος σε όλα εκείνα τα όργανα τα οποία αποφασίζουν για τους διορισμούς, μεταθέσεις, προαγωγές και γενικά την υπηρεσιακή εξέλιξη των εκπαιδευτικών, καθώς επίσης και για γενικότερα ζητήματα λειτουργίας των σχολείων της περιφέρειάς του⁵. 8. Επιπρόσθετο δεδομένο που ενισχύει τη σύμπτωση της επιθεώρησης, την οποία ασκεί ο Παπαγεωργίου με τις θεσμικές ρυθμίσεις, αποτελεί και η αρθρογραφία του αυτή την περίοδο. Στα άρθρα του ανιχνεύονται οι βασικές κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η προσπάθειά του είναι να προσδιορίσει πρακτικές και τρόπους υλοποίησης αυτών ακριβώς των κατευθύνσεων.⁶

Δ. Την περίοδο 1920-1922, ο Β. Παπαγεωργίου, όπως και άλλοι επιθεωρητές οι οποίοι συμμετείχαν στην προώθηση της εκπαιδευτικής πολιτικής του Βενιζέλου την προηγούμενη περίοδο, εξαναγκάζεται με έμμεσο τρόπο (μετάθεση στα Γρεβενά) σε παραίτηση. Με την επαναφορά των Βενιζελικών το 1922-23, ο Β. Παπαγεωργίου επανέρχεται ως επιθεωρητής στην Κεφαλληνία. Η επιθεωρητική του δράση, με την αξιοποίηση των δυνατοτήτων τις οποίες το θεσμικό πλαίσιο ορίζει στα πλαίσια της συγκυρίας, περιλαμβάνει την προώθηση όλων των άμεσων στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής: 1. Οργανώνει σε συνεννόηση με τους «ομιλικούς» ανώτερους επόπτες φροντιστηριακά μαθήματα στην περιφέρειά του για την δημοτική γλώσσα. 2. Αρθρογραφεί στο «Δελτίο του Εκπαιδευτικού Ομίλου» με θέμα «Ο δημοτικισμός

⁵ Σχετικά με τη διεκπεραίωση του επιθεωρητικού του έργου βλ. τις σελ. 236-237 της παρούσας εργασίας, καθώς επίσης και τις σελ. 234-235, οι οποίες αφορούν την υλοποίηση παιδαγωγικών συναντήσεων με τους εκπαιδευτικούς της περιφέρειάς του και τις προτάσεις στις οποίες κατέληξαν.

⁶ Σχετικά βλ., τις σελ. 218-219 της παρούσας εργασίας, οι οποίες αφορούν τις προτάσεις του προς την εκπαιδευτική κοινότητα για τις ενδεδειγμένες σχολικές και διδακτικές πρακτικές που πρέπει να εφαρμοστούν στις Ν. Χώρες, καθώς επίσης και τις σελ. 235-236, σε ότι αφορά τους όρους πραγματοποίησης των παιδαγωγικών συνεδρίων.

στην Κεφαλληνία». 3. Επιχειρεί να προωθήσει το στόχο βελτίωσης και ανάπτυξης του σχολικού δικτύου, αξιοποιώντας τη θέση του ως επιθεωρητή και στέλλοντας ανάλογες εγκυκλίους στους δασκάλους. 4. Διοργανώνει συνέδρια με τους εκπαιδευτικούς της περιφέρειάς του, με τα οποία προωθεί σε επίπεδο σχολικών και διδακτικών πρακτικών τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Ε. Σε στενή σχέση με τα όσα θεσμικά ρυθμίζονται αναπτύσσεται και η επιθεωρητική του δράση την περίοδο 1925-1928 στην Κέρκυρα, όπου: 1. Ιδρύει πρότυπο αγροτικό σχολείο, υλοποιώντας αντίστοιχη κατεύθυνση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Επιχειρεί, με άλλα λόγια, να μεταφράσει σε αποτελέσματα τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής και το περιεχόμενο του σχολείου, τις διδακτικές και τις σχολικές πρακτικές και το ρόλο του εκπαιδευτικού. 2. Αξιοποιεί τις ρυθμίσεις του θεσμικού πλαισίου και επιχειρεί μέσω επαίνων, αμοιβών κ.λ.π. να αναδείξει εκείνους τους εκπαιδευτικούς και τις πρακτικές τους, οι οποίοι συγκροτούν την καλύτερη εκδοχή υλοποίησης όσων θεσμικά ρυθμίζονται.

Οι παραπάνω διαπιστώσεις, οι οποίες αφορούν συνολικά την πρώτη περίοδο 1914-1928, μας επιτρέπουν να οδηγηθούμε στα εξής συμπεράσματα:

1. Ο Β. Παπαγεωργίου επιχειρεί στα πλαίσια τα οποία ορίζει το θεσμικό πλαίσιο να προωθήσει όλες εκείνες τις διαδικασίες, οι οποίες θα επιτρέψουν την υλοποίηση των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η πολιτική, ιδεολογική και εκπαιδευτική συμφωνία του με τους στόχους της εκπαιδευτικής πολιτικής, κατά το μεγαλύτερο διάστημα αυτής της περιόδου, είναι φανερό πως σχετίζεται με τη συστράτευση του στο πλευρό των φιλελεύθερων.

2. Οι πρωτοβουλίες τις οποίες αναλαμβάνει (ίδρυση προτύπων σχολείων, παιδαγωγικά συνέδρια κ.λ.π.) μας δείχνουν πως: α) τείνει να βρίσκεται σε εκείνη τη μερίδα των επιθεωρητών, η οποία συμμετέχει ενεργητικά στην προώθηση της εκπαιδευτικής πολιτικής, και β) σε καμία περίπτωση ο χαρακτήρας αυτών των πρωτοβουλιών δεν ξεπερνάει τις προδιαγραφές των θεσμικών ρυθμίσεων.

3. Η όλη του δραστηριότητα ως προς τον έλεγχο των εκπαιδευτικών, τη μεταβίβαση των κατευθύνσεων και των εντολών αλλά και τη διάδοση και νομιμοποίηση της εκπαιδευτικής πολιτικής βρίσκεται σε συμφωνία με όσα το θεσμικό πλαίσιο και οι σχετικές εγκύκλιοι του Υπουργείου ορίζουν.

4. Η συμμετοχή του στα όργανα διοίκησης, τα οποία έχουν ως αποστολή τον έλεγχο ζητημάτων σχετικών με την υπηρεσιακή κατάσταση και εξέλιξη των

εκπαιδευτικών (διορισμοί, προαγωγές, μεταθέσεις, άδειες, έπαινοι, τιμωρίες κ.λ.π.) είναι σύμφωνη με όσα στο θεσμικό πλαίσιο ορίζονται.

5. Τέλος, αποδίδει λόγο στην εκπαιδευτική εξουσία σύμφωνα με όσα ορίζονται.

Τα παραπάνω μας οδηγούν στο συμπέρασμα πως κατά την πρώτη περίοδο (1914-1928) η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου εντάσσεται άμεσα στο θεσμικό πλαίσιο της επιθεώρησης.

Το 1928 ο Β. Παπαγεωργίου έχει σταλεί επιθεωρητής στην Κόρινθο. Η ανάληψη της πολιτικής εξουσίας από τον Βενιζέλο σε συνδυασμό με τη δυνατότητά του να βρίσκεται πιο κοντά στα κέντρα λήψης αποφάσεων φαίνεται πως του εξασφαλίζουν τις προϋποθέσεις για μια ακόμα πιο ενεργητική συμμετοχή στην πρόωση της εκπαιδευτικής πολιτικής. Έτσι:

1. Επιχειρεί να διατυπώσει συγκεκριμένες προτάσεις για τις αποδεκτές σχολικές και διδακτικές πρακτικές, ιδρύοντας το πρότυπο σχολείο Μελισσίου. Η προσπάθεια αυτή, πέρα από τις όποιες προσωπικές του αντιλήψεις, φαίνεται να είναι ενταγμένη στα πλαίσια των επίσημων κατευθύνσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής. Αυτό τεκμηριώνεται από το γεγονός πως στην οργάνωση και λειτουργία του προτύπου σχολείου Μελισσίου περιέχονται: α) Παρεμβάσεις στη διδασκόμενη ύλη, ώστε να εξυπηρετηθούν οι βασικές αρχές του σχολείου Εργασίας, β) Ένα ορισμένο προφίλ εκπαιδευτικού, το οποίο να προσεγγίζει με επάρκεια τις αποδεκτές σχολικές και διδακτικές πρακτικές, και γ) Τα αποδεκτά από την εκπαιδευτική πολιτική χαρακτηριστικά του μελλοντικού «συλλογικού εργαζόμενου»⁷.

2. Διοργανώνει παιδαγωγικό συνέδριο με θέμα «Το σχολείο Εργασίας», με σκοπό να διαχυθούν στο ευρύτερο εκπαιδευτικό σώμα οι νέες παιδαγωγικές και διδακτικές πρακτικές.

3. Συμμετέχει στην έκδοση της «Επετηρίδας της Δημοτικής Εκπαίδευσης» ως επιμελητής έκδοσης και ως συγγραφέας μελετών, δηλαδή συμμετέχει ενεργά στην πρόωση της εκπαιδευτικής πολιτικής αυτής της περιόδου.

4. Συμμετέχει στο β' συνέδριο των επιθεωρητών του 1930. Η συμμετοχή του είναι ενεργητική και χαρακτηρίζεται: α) Από την αποδοχή του βασικού προτάγματος της εκπαιδευτικής πολιτικής το οποίο συγκροτεί στα πλαίσια της συγκυρίας το

⁷ Σχετικά βλ. τις σελ.373-381 της παρούσας εργασίας και ιδιαίτερα τις σελ. 378-379.

ιδεολογικό και πολιτικό προφίλ των εκπαιδευτικών, και β) Από τη συστράτευσή του με την πλειοψηφία των επιθεωρητών σε ζητήματα τα οποία αφορούν την οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης.

5. Η συγγραφική του δραστηριότητα και η αρθρογραφία του την περίοδο αυτή επιχειρεί να αναδείξει ζητήματα τα οποία περιέχονται με τον ένα ή τον άλλο τρόπο στις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής και αφορούν τη δημοτική γλώσσα, τη λειτουργία των σχολείων, τους σχολικούς κήπους, τις σχολικές και διδακτικές πρακτικές κ.λ.π.⁸

6. Όταν μετά το 1932 η εκπαιδευτική πολιτική μεταβάλλεται και επιχειρείται η τροποποίηση πλευρών της μεταρρύθμισης του 1929, ο Β. Παπαγεωργίου πειθαρχεί στις κατευθύνσεις της πολιτικής και εκπαιδευτικής εξουσίας και, με ανάλογες εγκυκλίους προς τους δασκάλους αλλά και με το σύνολο της δράσης του, συμμετέχει στην υλοποίησή της⁹.

Οι βασικές πλευρές της επιθεωρητικής δράσης του Β. Παπαγεωργίου αυτή την περίοδο μας επιτρέπουν να οδηγηθούμε στο ακόλουθο συμπέρασμα: Η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου την περίοδο 1928-1936 βρίσκεται σε συμφωνία με το θεσμικό πλαίσιο, όπως αυτό ορίστηκε με την μεταρρύθμιση του 1929 αλλά και όπως τροποποιήθηκε στη συγκυρία της περιόδου 1933-1936.

Την περίοδο της δικτατορίας Μεταξά ο Β. Παπαγεωργίου βρίσκεται ως επιθεωρητής αρχικά στη Ζάκυνθο κι έπειτα στην Αμαλιάδα. Η επιθεωρητική του δράση δεν συγκρούεται με καμία από τις βασικές επιλογές της εκπαιδευτικής πολιτικής της δικτατορίας Μεταξά. Αυτό προκύπτει: 1. Από την επιλογή του να διεκδικήσει θέση Γενικού επιθεωρητή. 2. Από τη συμμετοχή του – υποχρεωτική- ως υπεύθυνος της ΕΟΝ στην περιοχή του, 3. Από την υλοποίηση όλων των θεσμικά ρυθμισμένων υποχρεώσεων, του με βάση το περιεχόμενο που έδινε σε αυτές η δικτατορία Μεταξά. 4. Από τη συμμετοχή του στην ιδεολογική χειραγώγηση των εκπαιδευτικών, όπως αυτή ορίζονταν από το δικτατορικό καθεστώς.

⁸ Σχετικά βλ. τις αναφορές στο βιβλίο του «Ζωντανοί – Πεθαμένοι», σελ. 369-372 εδώ, την ανάγκη στήριξης των σχολικών κήπων (βλ. σελ. 372), καθώς επίσης και τον προσανατολισμό στη γεωργική εκπαίδευση (βλ. σελ.391).

⁹ Σχετικά βλ. την εγκύκλιο του Παπαγεωργίου για τη διδασκαλία της καθαρεύουσας στις σελ. 383-386 της παρούσας εργασίας.

Συμπερασματικά, η όλη του δράση την περίοδο 1936- 1940, παρά τις σημαντικές μεταβολές σε πολιτικό, κοινωνικό και εκπαιδευτικό επίπεδο, βρίσκεται και πάλι σε συμφωνία με το θεσμικό πλαίσιο, όπως αυτό τροποποιήθηκε με βάση τον Α.Ν. 767/1937.

Στην περίοδο της κατοχής ο Β. Παπαγεωργίου παραμένει ως επιθεωρητής στην περιφέρεια Αμαλιάδας. Είναι φανερό πως η περίοδος της κατοχής συνιστά και για την εκπαίδευση μια ιδιαίτερη κατάσταση. Από τα δεδομένα, που έχουμε παρουσιάσει, προκύπτει με σαφήνεια πως ο Β. Παπαγεωργίου προσπαθεί στα πλαίσια που ορίζουν οι κατοχικές συνθήκες, να μεταφέρει προς τους εκπαιδευτικούς τις κατευθύνσεις των προϊσταμένων αρχών και να εξασφαλίσει στοιχειωδώς τη λειτουργία των σχολείων της περιφέρειάς του. Παρά την ιδιαιτερότητα των συνθηκών συνεχίζει την προσπάθειά του να γίνει Γενικός επιθεωρητής και υποβάλλει εκ νέου αιτήσεις. Η όλη του δράση δε φαίνεται να συγκρούεται με το θεσμικό πλαίσιο, όπως αυτό ισχύει την περίοδο αυτή.

Όταν στη συνέχεια η περιφέρεια, στην οποία ασκεί επιθεώρηση, περνά στον έλεγχο της Π.Ε.Ε.Α και του ΕΑΜ ο Β. Παπαγεωργίου συμμετέχει: 1. Στην μεταφορά των κατευθύνσεων της Π.Ε.Ε.Α. προς τους δασκάλους, 2. Στην διοργάνωση συζητήσεων- εκδηλώσεων με βάση το περιεχόμενο το οποίο ορίζεται από την Π.Ε.Ε.Α. και 3. Θεωρεί ως προϊστάμενη αρχή την Π.Ε.Ε.Α. και από αυτήν παίρνει εντολές.

Με την λήξη της κατοχής και ειδικά μετά τα Δεκεμβριανά ο Β. Παπαγεωργίου βρίσκεται αντιμέτωπος με όλα όσα συνεπάγεται η προσπάθεια ανασυγκρότησης του αστικού κράτους στην Ελλάδα και ειδικότερα με όσα συνεπάγονται οι «εκκαθαρίσεις» στο χώρο της εκπαίδευσης. Από την μία μεριά είναι υποχρεωμένος ως επιθεωρητής να συμμετέχει σε Εκκαθαριστικές Επιτροπές και από την άλλη βρίσκεται ο ίδιος «υπό εκκαθάρισιν» για τις σχέσεις του με την Π.Ε.Ε.Α. Στα τελευταία χρόνια της υπηρεσιακής του σταδιοδρομίας ο Β. Παπαγεωργίου για μεγάλο διάστημα δεν ασκεί τα επιθεωρητικά του καθήκοντα, γιατί βρίσκεται σε διαθεσιμότητα αρχικά με εντολή του Υπουργείου κι έπειτα με βάση το Θ΄ Ψήφισμα. Από την απολογία του προκύπτει πως επιχειρεί να κρατήσει μία «μέση οδό», υπερασπιζόμενος την ουδετερότητα του θεσμού του επιθεωρητή, τον εθνικό χαρακτήρα του σχολείου και άλλα γνωρίσματα, τα οποία χαρακτηρίζουν την φιλελεύθερη ιδεολογία.

Η συγκριτική μελέτη του θεσμικού πλαισίου και της επιθεωρητικής δράσης του Β. Παπαγεωργίου όλη την περίοδο 1914-1949, μας επιτρέπει να οδηγηθούμε στα ακόλουθα γενικότερα συμπεράσματα:

1. Ανάμεσα σε όσα ορίζει το θεσμικό πλαίσιο σχετικά με την έκταση, το ρυθμό, το χρόνο και το αντικείμενο της επιθεώρησης και την επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου υπάρχει τουλάχιστο φανερή συμφωνία. Από όσο γνωρίζουμε και με βάση τα δεδομένα που έχουμε παρουσιάσει, η συμφωνία αυτή αφορά το σύνολο των επιθεωρητών.

2. Ανάμεσα στις προτεραιότητες, οι οποίες θεσμικά ορίζονται ως στόχοι της εκπαιδευτικής πολιτικής, και την αντίστοιχη επιθεωρητική δραστηριότητα του Β. Παπαγεωργίου, υπάρχει επίσης φανερή σύμπτωση.

3. Όταν στο θεσμικό πλαίσιο υπάρχουν τροποποιήσεις, οι οποίες αφορούν σημαντικές πλευρές του επιθεωρητικού ελέγχου, ομόλογα τροποποιείται και το περιεχόμενο της επιθεωρητικής δράσης του Β. Παπαγεωργίου αλλά και του συνόλου των επιθεωρητών.

4. Στην επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου αλλά και συνολικότερα των επιθεωρητών φαίνεται να υπάρχει όχι μόνο αποδοχή των συγκεκριμένων κάθε φορά ρυθμίσεων αλλά και των λόγων οι οποίοι τις επιβάλλουν. Έτσι υιοθετείται κάθε φορά το γενικότερο εκπαιδευτικό και κοινωνικοπολιτικό πλαίσιο το οποίο στηρίζει τις θεσμικές ρυθμίσεις είτε πρόκειται για τη δημοτική γλώσσα είτε πρόκειται για το «Ιδιώνυμο» και τη δίωξη των εκπαιδευτικών είτε τέλος πρόκειται για το «Νέον Κράτος» του Μεταξά.

Με βάση τα παραπάνω επαληθεύεται η πρώτη ερευνητική υπόθεσή μας, αφού διαπιστώσαμε πως: Η επιθεώρηση, την οποία ασκούσαν οι επιθεωρητές, την περίοδο 1914-1948, βρίσκεται σε συμφωνία με τις θεσμικές ρυθμίσεις και τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Μπορούμε επίσης με βάση το σύνολο των πρωτοβουλιών, των διαφορετικών επιλογών και αντιστάσεων, τις οποίες διαπιστώσαμε στη δράση του Β. Παπαγεωργίου και οι οποίες είτε κινούνταν στο θεσμικό πλαίσιο είτε αφορούσαν ζητήματα ήσσονος σημασίας, να οδηγηθούμε στη διαπίστωση πως: τα περιθώρια αυτονομίας που διαθέτουν οι επιθεωρητές και τα οποία μπορούν να διαπιστωθούν στη δράση τους, είναι μικρά και δε συνιστούν ουσιαστική διαφοροποίηση από τις επίσημες σχετικές

προδιαγραφές. Η παραπάνω διαπίστωση επιβεβαιώνεται στο σύνολο της επιθεωρητικής δράσης είτε αυτή αφορά τον έλεγχο των σχολικών και διδακτικών πρακτικών είτε τον έλεγχο των ίδιων των δασκάλων είτε τέλος την προώθηση γενικότερων κατευθύνσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Με βάση την παρουσίαση και ανάλυση των δεδομένων, τα οποία αφορούν την επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου την περίοδο 1915-1948, στη συνέχεια διερευνήσαμε:

α) Τη συγκεκριμένη συμβολή του Β. Παπαγεωργίου, στην άσκηση του επιθεωρητικού ελέγχου. Επιχειρήσαμε δηλαδή να διαπιστώσουμε κατά πόσο η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου αποτελεί έμπρακτη εφαρμογή των όσων το θεσμικό πλαίσιο και η εκπαιδευτική πολιτική ορίζει ή όλη του η δράση αποτελεί, με έναν ορισμένο τρόπο, «μετάφραση» των πλαισίων, των ορίων και του περιεχομένου του επιθεωρητικού ελέγχου.

β) Επιχειρήσαμε να διαπιστώσουμε αν το σύνολο της δράσης του Β. Παπαγεωργίου (επιθεωρητικός έλεγχος, αρθρογραφία, συγγραφικό έργο, συνδικαλιστική και πολιτική δραστηριότητα) κινείται εντός των ορίων του θεσμικού πλαισίου και δεν αποτελεί εξαίρεση σε σχέση με τη δράση άλλων επιθεωρητών. Με άλλα λόγια διερευνήσαμε αν η αξιοποίηση των όποιων περιθωρίων, που άφηνε το θεσμικό πλαίσιο, γίνεται από τον Β. Παπαγεωργίου αλλά και από το σύνολο των επιθεωρητών προς μία κοινή κατεύθυνση, η οποία παρά τις όποιες διαφοροποιήσεις συγκροτεί τελικά μια τυπική πρακτική επιθεωρητικής δράσης.

Όσον αφορά το πρώτο ζήτημα, με βάση το σύνολο των δεδομένων, μπορούμε να διαπιστώσουμε τα εξής:

1. Ο Β. Παπαγεωργίου συμμετέχει ενεργά ως επιθεωρητής στην προώθηση των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής, στην μετάφρασή τους σε σχολικές και διδακτικές πρακτικές από τους δασκάλους και στον έλεγχο του βαθμού συμμόρφωσης εκπαιδευτικών και σχολείου με αυτούς τους στόχους. Αυτό προκύπτει με σαφήνεια από τη συμμετοχή του στην επίσημη προσπάθεια για την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας στο δημοτικό σχολείο, τη συμβολή του στη συζήτηση για το περιεχόμενο των σχολικών εγχειριδίων την ίδια περίοδο, στα παιδαγωγικά φροντιστήρια κ.α. Η συμμετοχή του την περίοδο 1914-1920 δεν συνιστά απλή εκτέλεση εντολών, δεν περιορίζεται στην τυπική διεκπεραίωση θεσμικών υποχρεώσεων αλλά συγκροτεί ενεργητική συμμετοχή και παρέμβαση στην προώθηση

των παραπάνω επιλογών. Η παρέμβαση ωστόσο αυτή κινείται εντός των ορίων τα οποία ορίζουν τόσο το θεσμικό πλαίσιο όσο και οι κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής.

Αντίστοιχα ενεργεί και το επόμενο διάστημα (1922-1928), παρότι μετά το 1925 τα εκπαιδευτικά και κοινωνικά δεδομένα διαφοροποιούνται. Ο Β. Παπαγεωργίου συνεχίζει να έχει ενεργητική συμμετοχή, δηλαδή επιχειρεί να «μεταφράσει» εντός των ορίων του θεσμικού πλαισίου τις εντολές και τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Αυτό προκύπτει –τυπικό παράδειγμα– από τη στάση του στην περίοδο της δικτατορίας Πάγκαλου, όταν ζητά να τεθεί ως προτεραιότητα η ίδρυση ή συντήρηση σχολείων, αν και το βασικό σύνθημα-κατεύθυνση της κυβέρνησης τότε ήταν: «Κάτω η μεταρρύθμιση- οικονομία στην εκπαίδευση».

Η στάση του στη μεταρρύθμιση του 1929 και σε όλα όσα σχετίζονται με το πλαίσιο υλοποίησής της, περιλαμβάνει επίσης πλευρές ενεργητικής συμμετοχής, αξιοποίησης των περιθωρίων και κριτικής τοποθέτησης (συμμετοχή αιρετών στα Εποπτικά Συμβούλια, ρύθμιση ζητημάτων τα οποία αφορούν το έργο των επιθεωρητών κ.α.), η οποία όμως και πάλι κινείται εντός των πλαισίων που ορίζονται από την εκπαιδευτική και πολιτική εξουσία, δηλαδή την αποδοχή του Ιδιώνυμου και των βασικών κατευθύνσεων της μεταρρύθμισης.

Η ενεργητική συμμετοχή του Β. Παπαγεωργίου στην «μετάφραση» με ορισμένο τρόπο του θεσμικού πλαισίου και της εκπαιδευτικής πολιτικής αποτυπώνεται χαρακτηριστικά στο σύνολο των προσπαθειών του να συγκροτήσει στην πράξη «παραδείγματα», των προτεινόμενων διδακτικών και σχολικών πρακτικών, όπως επίσης και ένα ορισμένο προφίλ εκπαιδευτικού. Αξιοποιώντας τα περιθώρια που του παρέχονται ιδρύει, σε διαφορετικές περιόδους, πρότυπα σχολεία, τα οποία παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά: α) περιέχουν στοιχεία σχολείου εργασίας, β) έχουν προσανατολισμό προς τις αγροτικές εργασίες, γ) επιχειρούν την καλλιέργεια ορισμένων στάσεων και συμπεριφορών στους μαθητές, δ) διέπονται από ορισμένη «Διδακτική» και αντίστοιχες προδιαγραφές για το ρόλο του εκπαιδευτικού κ.α. Τα στοιχεία αυτά τα εντοπίσαμε στο σχολείο Βελονάδων της Κέρκυρας το διάστημα 1927-28, στο σχολείο Μελισσίου Κορινθίας το διάστημα 1932-1935, και στο σχολείο Τραγανού Ηλείας το διάστημα 1938-39.

Από το σύνολο της αρθρογραφίας του Β. Παπαγεωργίου προκύπτει επίσης μία απόπειρα παρέμβασης στα εκπαιδευτικά πράγματα, η οποία αφενός δεν εξαντλείται

στην αλήθεια υποθέτηση των επίσημων απόψεων, στις οποίες πολλές φορές ασκεί κριτική και αφετέρου δεν υπερβαίνει τα όριά τους, αφού κυρίως εστιάζει σε τρόπους καλύτερης ή αποδοτικότερης κατ' αυτόν εφαρμογής τους.

Η συγκριτική μελέτη των παραπάνω δεδομένων μας οδηγεί αβίαστα στο συμπέρασμα πως ο Β. Παπαγεωργίου ως επιθεωρητής εκφράζει με έναν ορισμένο τρόπο τη σχέση ανάμεσα στο θεσμικό πλαίσιο και την άσκηση του επιθεωρητικού *έλεγχου*. Η σχέση αυτή όπως είναι φανερό, είναι ιστορικά προσδιορισμένη και παρουσιάζει δύο βασικά χαρακτηριστικά: α. Δεν αποτελεί αλήθεια μεταφορά των εντολών του θεσμικού πλαισίου αλλά μια μεταφορά η οποία διαμεσολαβείται από το σύνολο των αντιλήσεων του Β. Παπαγεωργίου και υπερπροσδιορίζεται από τα περιθώρια που παρέχει στους επιθεωρητές το θεσμικό πλαίσιο. Τα περιθώρια αυτά αποτελούν τελικά και το αζιμύτ του όρου της δράσης του Β. Παπαγεωργίου αλλά και του συνόλου των επιθεωρητών. β. Η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου συνδέεται *πολλάκις* με το χαρακτήρα και τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η διαφοροποίηση των *επιλογών* του, των προτεραιοτήτων του και των προσπαθειών του σε κάθε περίοδο εκφράζει δηλαδή με έναν ορισμένο τρόπο τη *διαλεκτική* σχέση ανάμεσα στην επιθεωρητική δράση και το θεσμικό πλαίσιο.

Ως προς το δεύτερο ζήτημα, μπορούμε αξιοποιώντας το σύνολο των δεδομένων να οδηγηθούμε στις ακόλουθες διαπιστώσεις:

1. Η δράση του Β. Παπαγεωργίου την περίοδο 1914-1920, τον τοποθετεί σε κείνο το τμήμα των επιθεωρητών, οι οποίοι έχουν τη μεγαλύτερη συμβολή στην προέθηση των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής. Ο Β. Παπαγεωργίου ως επιθεωρητής πρωτοστατεί στην υλοποίηση του στόχου της εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας στην ενημέρωση των δασκάλων για την υλοποίηση αυτού του στόχου, συμμετέχει ενεργά σε συνέδρια και εκδηλώσεις για τη δημοτική γλώσσα και τα κανονικά βιβλία. Η δράση του αυτή όμως κινείται εντός των ορίων τα οποία αφενός ορίζει το θεσμικό πλαίσιο και αφετέρου οι κυρίαρχες αντιλήψεις για τον εθνικό-ουδέτερο χαρακτήρα του σχολείου, το ρόλο του εκπαιδευτικού. Είναι προφανές πως ο Παπαγεωργίου αποδέχεται το χαρακτήρα του επιθεωρητικού *έλεγχου* ως αναγκαία και *επιφύλαξη* διαδικασίας για όλους τους εκπαιδευτικούς παράγοντες.

2. Αντίστοιχα χαρακτηριστικά παρουσιάζει η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου την περίοδο 1922-1928. Επιχειρεί όταν διαφωνεί με *κλειρές* της εκπαιδευτικής πολιτικής να αξιοποιήσει ακριβώς την αποδοχή από μέρος του των

γενικών χαρακτηριστικών του σχολείου και της επιθεώρησης, να αξιοποιήσει τα όποια περιθώρια ασκώντας κριτική είτε σε ζητήματα τακτικής είτε σε πλευρές της εφαρμογής των προτεινόμενων κάθε φορά μέτρων. Κινείται δηλαδή, όπως και άλλοι επιθεωρητές εντός των ορίων του θεσμικού πλαισίου και της εκπαιδευτικής πολιτικής, αξιοποιώντας ταυτόχρονα ορισμένες δυνατότητες διαφοροποίησης εντός αυτού του πλαισίου.

3. Η επιθεωρητική του δράση αλλά και η συνολικότερη δράση του την περίοδο 1929-1936 είναι χαρακτηριστική της προσπάθειάς του να αξιοποιήσει στο μεγαλύτερο δυνατό βαθμό τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας που διαθέτει, κινούμενος αυστηρά εντός των ορίων. Αναλυτικότερα, επιχειρεί από τη μια να βρίσκεται στην ομάδα εκείνη των επιθεωρητών, οι οποίοι διατυπώνουν δημόσια και με σαφήνεια ενστάσεις, αντιρρήσεις, διαφωνίες και προτάσεις σε διάφορα ζητήματα, θυμίζοντας από την άλλη ταυτόχρονα, κάθε φορά, πως όλες του οι ενέργειες κινούνται εντός των πλαισίων της εκπαιδευτικής πολιτικής (εκπαιδευτική μεταρρύθμιση, Ιδιώνυμο κ.λ.π.) και απορρέουν από το ρόλο του επιθεωρητή, όπως τον έχει προδιαγράψει η πολιτεία στο σχετικό θεσμικό πλαίσιο.

4. Στην περίοδο δικτατορίας του Μεταξά επιχειρεί επίσης να προωθήσει, στο βαθμό που του επιτρέπουν οι συνθήκες, ορισμένες από τις απόψεις του, ενώ ταυτόχρονα είναι αναγκασμένος όχι απλά να κινείται εντός των ορίων αλλά να συμμετέχει με τον τρόπο που επιβάλλουν τα δεδομένα της εποχής στην νομιμοποίηση και αποδοχή αυτών των ορίων ως εθνικά αναγκαίων.

5. Στα χρόνια της κατοχής και της μεταπολεμικής περιόδου, οι προσπάθειές του, όπως είναι φανερό, προσδιορίζονται αποφασιστικά από τις ειδικές συνθήκες αυτής της εποχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, το οποίο επιβεβαιώνει τη θέση μας, είναι το περιεχόμενο της απολογίας του Παπαγεωργίου. Εκεί με σαφήνεια δηλώνει πως η όλη του πορεία και το σύνολο της επιθεωρητικής του δράσης έχουν ως χαρακτηριστικά τους: α) την αποδοχή από μέρους του των όσων η εκπαιδευτική πολιτική και το θεσμικό της πλαίσιο όριζαν κάθε φορά, και β) την υπεράσπιση των πρακτικών και των ενεργειών του, δηλαδή της αξιοποίησης με έναν ορισμένο τρόπο των περιθωρίων της σχετικής αυτονομίας του.

Μπορούμε λοιπόν να υποστηρίξουμε πως ο Β. Παπαγεωργίου αξιοποιεί κατά καιρούς, σε βαθμό ίσως περισσότερο από την πλειοψηφία των επιθεωρητών, τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας που διέθετε, χωρίς να υπερβαίνει τα όρια που προσδιόριζαν κάθε φορά οι αντίστοιχοι κρατικοί φορείς και το θεσμικό πλαίσιο.

Αποτελεί ίσως μία χαρακτηριστική περίπτωση επιθεωρητή, ο οποίος στην προσπάθειά του να «μεταφράσει» την εκπαιδευτική πολιτική στον τομέα ευθύνης του καταδεικνύει το εύρος εντός του οποίου μπορούν να κινηθούν οι επιθεωρητές την περίοδο αυτή.

Οδηγούμαστε έτσι στην επαλήθευση της δεύτερης υπόθεσής μας, αφού διαπιστώσαμε πως η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου τόσο ως προς τις ρυθμίσεις του θεσμικού πλαισίου όσο και ως προς τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής αποτελεί τυπική περίπτωση επιθεωρητή. Στην επαλήθευση της υπόθεσης αυτής μας οδήγησε επίσης η διαπίστωση πως η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου παρουσιάζει κοινά χαρακτηριστικά με τη δράση των άλλων επιθεωρητών την ίδια περίοδο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ

Η συγκρότηση του μηχανισμού επιθεωρητικού ελέγχου, έτσι όπως αυτή αποτυπώνεται στα χαρακτηριστικά, τις προϋποθέσεις, τις αρμοδιότητες και τις υποχρεώσεις των επιθεωρητών, οι οποίοι επιλέγονται το 1914-15, έχει ως προσδιοριστικό της στοιχείο την προσπάθεια των αστικών δυνάμεων να ελέγξουν το σχολικό μηχανισμό ως κρατική υπόθεση και να περιορίσουν τις παρεμβάσεις τοπικών ή άλλων παραγόντων.

Οι προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής το διάστημα 1914-1922 συμπυκνώνονται κυρίως σε δύο ζητήματα:

1. Την «αφομοίωση», ως διαδικασία κατασκευής και επιβολής εκείνων των χαρακτηριστικών τα οποία θα επιτρέψουν την ομογενοποίηση, την διάκριση και την ενσωμάτωση, των νέων πληθυσμών, δηλαδή τις προϋποθέσεις για να μπορεί το σχολείο να λειτουργήσει ως ιδεολογικός μηχανισμός του Κράτους. Η επιθεώρηση «εντέλλεται» να προωθήσει, να νομιμοποιήσει και να ελέγξει την όλη διαδικασία. Ο επιθεωρητικός έλεγχος, την περίοδο μετά τους Βαλκανικούς Πολέμους στις περιοχές που έχουν προστεθεί στα ελληνικά εδάφη, δεν περιορίζεται απλά στην επιτήρηση αλλά επιφορτίζεται να συνδράμει: α) στην κατασκευή εθνικών, κοινωνικών και πολιτισμικών χαρακτηριστικών, β) στον περιορισμό των επιδράσεων που μπορούν να ασκήσουν οι πραγματικές συνθήκες ζωής των ανθρώπων στις περιοχές αυτές όσο και προγενέστερες πολιτισμικές και κοινωνικές παράμετροι, και γ) να κατασκευάσει και να κάνει αποδεκτές αντιλήψεις οι οποίες θα εντάσσονται στο πλαίσιο που ορίζουν τα εθνικά χαρακτηριστικά εκείνης της εποχής, δηλαδή να μετατρέψει την ιδεολογία σε υλικές πρακτικές.

Αξιοποιώντας το σύνολο των δεδομένων ως προς τα παραπάνω ζητήματα, μπορούμε να ισχυριστούμε πως οι προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής προσδιορίζουν άμεσα την άσκηση επιθεώρησης. Αυτό τεκμηριώνεται επαρκώς από τα ακόλουθα δεδομένα: α) Ο Β. Παπαγεωργίου, υπηρετώντας στις Ν. Χώρες, επιχειρεί να κατασκευάσει εκείνα τα χαρακτηριστικά, τόσο στους μαθητές όσο και ευρύτερα, τα οποία θα επιτρέψουν την ένταξή τους στον «εθνικό κορμό», β)

Επιχειρεί επίσης, να συγκροτήσει πρακτικές οι οποίες θα αποτρέψουν, θα περιορίσουν και θα εκμηδενίσουν τελικά την επίδραση προγενέστερων παραμέτρων, και γ) Ως επιθεωρητής προσπαθεί να ελέγξει το βαθμό συμμόρφωσης εκπαιδευτικών και μαθητών προς την κατεύθυνση αυτή, δηλαδή επιχειρεί ως φορέας του κρατικού ελέγχου να ελέγξει τα αποτελέσματα υλοποίησης μιας συγκεκριμένης εκπαιδευτικής πολιτικής.

2. Η προσπάθεια των αστικών δυνάμεων να συγκροτήσουν το σχολείο, το οποίο θα ανταποκρίνεται ως μηχανισμός στις γενικότερες επιδιώξεις τους, δηλαδή στη συγκρότηση του αστικού κράτους, αποτυπώνεται εύγλωττα στις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής για το σύνολο του ελληνικού κράτους την περίοδο 1917-1922. Οι επιθεωρητές, δηλαδή ως φορείς κρατικού ελέγχου της εκπαίδευσης, αποτελούν την περίοδο αυτή το βασικό μοχλό, ο οποίος μπορεί να ανασυγκροτήσει αντιλήψεις και πρακτικές των εκπαιδευτικών, να συμβάλει στην αποδοχή των προτεινόμενων ρυθμίσεων και να αποτυπώσει στα αποτελέσματα του σχολείου σύστοιχες μεταβολές. Είναι φανερό και έχει αναλυθεί επαρκώς, από μελετητές αυτής της περιόδου¹⁰, πως γύρω από την εισαγωγή της δημοτικής συμπλέκονται και συγκρούονται αντιλήψεις τόσο για το ρόλο του σχολικού μηχανισμού όσο και γενικότερα για τη συγκρότηση του κρατικού μηχανισμού, δηλαδή την εξασφάλιση του ελέγχου και της αναπαραγωγής των κυρίαρχων κοινωνικών σχέσεων. Ο μηχανισμός επιθεωρητικού ελέγχου καλείται: α) να υιοθετήσει την προτεινόμενη εκπαιδευτική πολιτική ως προς το ζήτημα αυτό, δηλαδή να υιοθετήσει όχι απλά την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας αλλά και όσα αυτή συνεπάγεται ως προς τις σχέσεις του σχολικού μηχανισμού με τις κοινωνικές δυνάμεις, β) να συγκροτήσει σε επίπεδο σχολικών και διδακτικών πρακτικών υλικές απολήξεις τις οποίες συνεπάγεται η μεταβολή αυτή, και γ) να ελέγξει το βαθμό, το ρυθμό και την ένταση μέσω των οποίων η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας θα τροποποιεί τις σχέσεις του σχολικού μηχανισμού με τους μαθητές, δηλαδή τη συμβολή του σχολικού

¹⁰ Για παράδειγμα βλ. Τσουκαλάς Κ., *Εξάρτηση και αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα(1830-1922)*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1992 (στ έκδοση και ιδιαίτερα το κεφάλαιο τρίτο: Το ιδεολογικό περιεχόμενο της διδασκαλίας, Σταυρίδη -Πατρικίου Ρ., «Από τα «ία» και τα «ωά» στη γλωσσική άνοιξη του 1917 και πάλι πίσω και πάλι μπροστά» στο Εθνικό ίδρυμα ερευνών και μελετών- Ελευθέριος Κ. Βενιζέλος -Χανιά, *Η εκπαιδευτική πολιτική στα χρόνια του Βενιζέλου, Πρακτικά Συνεδρίου*, εκδ, ελληνικά γράμματα, Αθήνα 2007, σ.63-72. κ.α.

μηχανισμού στην καλλιέργεια χαρακτηριστικών συλλογικού εργαζόμενου με βάση τις προδιαγραφές των αστικών δυνάμεων.

Ο Β. Παπαγεωργίου, όπως και το σύνολο των επιθεωρητών, την περίοδο αυτή φαίνεται να συμμετέχουν, με αποκλίσεις ως προς το βαθμό συμμετοχής, στην προσπάθεια των αστικών πολιτικών δυνάμεων, δηλαδή να αποδέχεται τα χαρακτηριστικά του επιθεωρητικού ελέγχου τα οποία οι προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής καθορίζουν.

Με βάση τα δεδομένα που έχουμε παρουσιάσει, ο Β. Παπαγεωργίου υιοθετώντας τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής: α) Τοποθετείται σε κείνο το τμήμα των επιθεωρητών οι οποίοι υποστηρίζουν ενεργά την εκπαιδευτική πολιτική, τόσο γιατί βρίσκεται σε συμφωνία με τις εκπαιδευτικές, κοινωνικές και πολιτικές τους αντιλήψεις όσο και γιατί φαίνεται να υιοθετούν την κυρίαρχη αντίληψη πως δηλ. η συγκεκριμένη εκπαιδευτική πολιτική μπορεί να συμβάλει στο ξεπέραςμα «αδυναμιών» του σχολικού μηχανισμού και τη δημιουργία προϋποθέσεων για τη σύνδεση του σχολείου με τις «ανάγκες» της ελληνικής κοινωνίας. β) Επιχειρεί να συγκροτήσει σε επίπεδο διδακτικών και σχολικών πρακτικών διαδικασίες οι οποίες θα βοηθήσουν τους εκπαιδευτικούς να μετατρέψουν τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής σε σχολικά αποτελέσματα, δηλαδή επιχειρεί να συγκροτήσει εκείνο το περιεχόμενο του σχολείου το οποίο θα μετατρέψει την καθημερινή εκπαιδευτική πρακτική σε διαδικασία σύστοιχη με τις προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής. γ) Επιχειρεί να ελέγξει το βαθμό υλοποίησης των προτεραιοτήτων και κατευθύνσεων της εκπαιδευτικής πολιτικής, δηλαδή προσπαθεί να λειτουργήσει ως σχολικός φορέας εξουσίας, ο οποίος θα συμβάλει στην νομιμοποίηση, αποδοχή και υλοποίηση των προτεινόμενων μέτρων και ταυτόχρονα θα καθορίσει το πλαίσιο των αποδεκτών πρακτικών.

Τα δεδομένα αυτά μας επιτρέπουν, σε συνδυασμό πως ομόλογη υπήρξε και η στάση του συνόλου των επιθεωρητών, να οδηγηθούμε στη διαπίστωση πως η συνολική επιθεωρητική δράση κινείται εντός των ορίων τα οποία καθορίζουν οι προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής την περίοδο 1914-1922.

Όπως είναι φυσικό η εκπαιδευτική πολιτική σχεδιάζεται και υλοποιείται στα πλαίσια μιας ορισμένης συγκυρίας. Οι διαδικασίες αφομοίωσης των Ν. Χωρών, η εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας και όσα οι προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής συνεπάγονται είναι ενταγμένα στην ιστορική συγκυρία συγκρότησης σύγχρονου αστικού κράτους στην Ελλάδα. Με την έννοια αυτή μπορούμε να

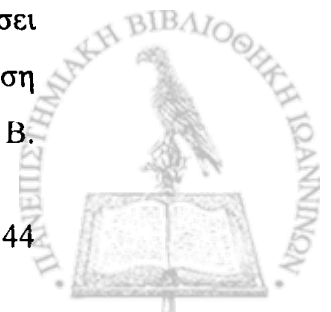
διδασκτικές πρακτικές και ένα συγκεκριμένο προφίλ εκπαιδευτικών. Ένα από τα βασικά προτάγματα της προσπάθειας των κυρίαρχων δυνάμεων στην εκπαίδευση είναι η προώθηση και αποδοχή διδασκτικών πρακτικών, οι οποίες να μπορούν να μετατρέψουν σε σχολικά αποτελέσματα τις γενικές κατευθύνσεις, όπως κι ένα ορισμένο προφίλ εκπαιδευτικών, το οποίο να μπορεί να συμβάλλει σε μια ομόλογη κατεύθυνση.

Οι επιθεωρητές αποτελούν αντικειμενικά τον κρατικό φορέα ελέγχου που μπορεί: α) να μεταφέρει τις κεντρικές κατευθύνσεις εκεί όπου παράγονται τα σχολικά αποτελέσματα, β) να διαμεσολαβήσει ώστε οι γενικές κατευθύνσεις να γίνουν αποδεκτές στο συγκεκριμένο επίπεδο της περιφέρειας ή του σχολείου και να ορίσει τα όρια των πιθανών προσαρμογών, τροποποιήσεων ή αλλαγών, και γ) να ελέγξει την αποτελεσματικότητα της εκπαιδευτικής πολιτικής και των στόχων του σχολείου, δηλαδή να συμβάλλει σε μια ορισμένη κοινωνική λειτουργία του σχολείου.

Η επιθεωρητική δράση το διάστημα αυτό προσδιορίζεται από αυτές ακριβώς τις λειτουργίες. Οι επιθεωρητές καλούνται με άλλα λόγια να φροντίσουν οι ίδιοι για την επέκταση και βελτίωση του σχολικού δικτύου, να εντοπίσουν οικόπεδα σχολικών κτιρίων, να επισημάνουν αναγκαίες μετατροπές ή επισκευές σχολείων, να καταγράψουν ελλείψεις εποπτικών μέσων, να φροντίσουν για την υποχρεωτική φοίτηση των μαθητών, να προβάλουν ορισμένες διδασκτικές πρακτικές και τέλος να ελέγξουν το βαθμό υλοποίησης των παραπάνω κατευθύνσεων.

Μπορούμε συνεπώς να υποστηρίξουμε με βεβαιότητα πως οι κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής και το διάστημα 1929-1936 συγκροτούν το περιεχόμενο της επιθεωρητικής δράσης, προσδίδοντας σε αυτή ορισμένα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Η επιθεωρητική δράση με άλλα λόγια το διάστημα αυτό προσλαμβάνει έναν σύστοιχο χαρακτήρα, ο οποίος φαίνεται να προκύπτει από τις σχέσεις της με την κρατική εκπαιδευτική πολιτική.

Ο Β. Παπαγεωργίου την περίοδο αυτή με την επιθεωρητική του δράση ακολουθεί πιστά το παραπάνω πλαίσιο. Συμμετέχει ενεργά στην προώθηση των στόχων της εκπαιδευτικής πολιτικής, παίρνοντας μέρος σε συνέδρια, διοργανώνοντας ο ίδιος παιδαγωγικές συναντήσεις εκπαιδευτικών και συμμετέχοντας επιπλέον με την συνολική του συγγραφική δραστηριότητα. Ταυτόχρονα, επιχειρεί να συμβάλλει στη διάδοση και αποδοχή των προτεινόμενων διδασκτικών πρακτικών, να προωθήσει πλευρές του σχολείου εργασίας, ιδρύοντας πρότυπο σχολείο στο Μελίσι με βάση αρχές του σχολείου εργασίας. Χαρακτηριστικό δείγμα της συμμετοχής του Β.

Παπαγεωργίου στην προώθηση της εκπαιδευτικής πολιτικής αποτελεί η συμμετοχή του στη συγγραφή και στην έκδοση της «Επετηρίδας» του 1931, δηλαδή η συμμετοχή του σε μια σχεδιασμένη κεντρικά προσπάθεια ενίσχυσης της εκπαιδευτικής πολιτικής αυτής της περιόδου.

Η εκπαιδευτική πολιτική προσδιορίζει όμως το χαρακτήρα της επιθεωρητικής δράσης στα πλαίσια μιας ορισμένης συγκυρίας, αυτής του μεσοπολέμου και ιδιαίτερα των χρόνων μετά το 1929. Χαρακτηριστικά αυτής της συγκυρίας φαίνεται να αποτελούν: α) η δυσμενής οικονομική κατάσταση της Ελλάδας και οι συνέπειες που αυτή επιφέρει. β) η σύνθεση των κοινωνικών δυνάμεων και η όξυνση των ταξικών αντιθέσεων, και γ) οι αντιφάσεις και οι αδυναμίες των αστικών δυνάμεων να θεμελιώσουν τη νομιμότητα του αστικού κράτους και των μηχανισμών του.

Η εκπαιδευτική πολιτική την περίοδο 1936-1944 προσδιορίζεται, ιδιαίτερα την μεταξική περίοδο από τρεις συνιστώσες: α) την έμφαση στην καλλιέργεια ενός ορισμένου «εθνικού» φρονήματος. β) τον υπερτονισμό του θρησκευτικού, με στόχο κυρίως τον αποκλεισμό του προβληματισμού του κοινωνικού εντός του σχολικού μηχανισμού, και γ) την καλλιέργεια μέσω των σχολικών και διδακτικών πρακτικών αλλά και της οργάνωσης και επιλογής της γνώσης ενός ορισμένου «χαρακτήρα» πειθάρχησης στο «Νέον Κράτος» και τις ανάγκες του.

Αυτές οι επιλογές, όπως είναι επόμενο, απαιτούν ένα ορισμένο προφίλ εκπαιδευτικού, ο οποίος σύμφωνα με τη μεταξική εκπαιδευτική πολιτική έχει στην πράξη μηδαμινά έως ανύπαρκτα περιθώρια σχετικής αυτονομίας, αφού είναι υποχρεωμένος να συμμορφώνεται απόλυτα με τις κατευθύνσεις τόσο της εκπαιδευτικής όσο και συνολικότερα της όλης πολιτικής της δικτατορίας. Η επιθεωρητική δράση αποτελεί κατά συνέπεια επίσημο φορέα, ο οποίος την περίοδο αυτή καλείται να ελέγξει με αυστηρότητα το βαθμό συμμόρφωσης των εκπαιδευτικών, να οργανώσει τη συμμετοχή τους σε δραστηριότητες αυστηρά καθοδηγούμενες από την κρατική εξουσία και να τιμωρήσει παραδειγματικά κάθε πιθανή παρέκκλιση.

Ο Β. Παπαγεωργίου, ως επιθεωρητής την περίοδο αυτή, υποχρεώνεται να συμμετέχει στην ΕΟΝ και διοργανώνει εκδηλώσεις με ανάλογο περιεχόμενο στην περιφέρειά του. Ελέγχει σύμφωνα με τις εντολές της κρατικής εξουσίας τη σχολική και εξωσχολική δράση των δασκάλων. Η επιθεώρηση την οποία ασκεί προσδιορίζεται τόσο από τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής όσο και από

το γενικότερο πολιτικό κλίμα. Ο Παπαγεωργίου μαζί με το σύνολο των επιθεωρητών, φροντίζουν με μια σειρά εγκυκλίων, ανακοινώσεων και δημοσίων δηλώσεων να ταχθούν με σαφήνεια υπέρ της μεταξικής δικτατορίας τόσο στο γενικότερο πολιτικό επίπεδο όσο και στο ειδικότερο της εκπαιδευτικής πολιτικής και της υλοποίησής της. Από τα παραπάνω προκύπτει με σαφήνεια πως η επιθεωρητική δράση καθορίζεται την περίοδο αυτή, ίσως σε μεγαλύτερο βαθμό από άλλη περίοδο, από τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής στα πλαίσια της νέας συγκυρίας.

Την τελευταία περίοδο ο Β. Παπαγεωργίου παραμένει στην εκπαίδευση ως επιθεωρητής αλλά, όπως και για το σύνολο των επιθεωρητών, καθοριστικό στοιχείο της όλης δράσης τους είναι η διοικητική πλευρά, δηλαδή η συμμετοχή των επιθεωρητών στις εκκαθαρίσεις, στα πλαίσια της προσπάθειας των αστικών δυνάμεων να ανακτήσουν τον έλεγχο του σχολικού μηχανισμού. Την περίοδο αυτή ο Παπαγεωργίου ενώ συμμετέχει στις Επιτροπές Εκκαθάρισης βρίσκεται ταυτόχρονα υπό δίωξη για τις σχέσεις που «ανέπτυξε» την περίοδο που το ΕΑΜ είχε τον έλεγχο της περιοχής που υπηρετούσε και τη συνακόλουθη συμμετοχή του σε δραστηριότητες της ΠΕΕΑ. Την περίοδο αυτή η συναφής επιθεωρητική δράση αλλά και η ίδια η εκπαιδευτική πολιτική προσδιορίζονται αποφασιστικά από τη γενικότερη προσπάθεια των κυρίαρχων δυνάμεων να ανασυγκροτήσουν και να ελέγξουν σε μια ορισμένη κατεύθυνση συνολικά το σχολικό μηχανισμό και να οριοθετήσουν με αυστηρότητα τα αποδεκτά χαρακτηριστικά εκπαιδευτικών, επιθεωρητών και μαθητών.

Η συγκριτική επισκόπηση του συνόλου των δεδομένων για την περίοδο 1914-1948 μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως η επιθεωρητική δράση του Β. Παπαγεωργίου αλλά και συνολικότερα των επιθεωρητών είναι σύμφωνη με τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής, ασκείται στα πλαίσια που αυτές ορίζουν και προσδιορίζεται κάθε φορά από τη συγκυρία. Επαληθεύεται έτσι το πρώτο μέρος της τρίτης υπόθεσής μας, ότι δηλ. η άσκηση επιθεώρησης και οι διαφοροποιήσεις τις οποίες παρουσιάζει σε κάθε περίοδο, σχετίζονται με προτεραιότητες της εκπαιδευτικής πολιτικής και προσδιορίζονται από τη συγκυρία στην οποία εντάσσονται.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

Η ΣΧΕΤΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΩΝ

Η περίοδος 1914-1922 χαρακτηρίζεται γενικότερα από την προσπάθεια των αστικών δυνάμεων να εδραιώσουν την κυριαρχία τους και να συγκροτήσουν μορφές του νέου αστικού κράτους στην Ελλάδα. Η αντιπαράθεση των αστικών δυνάμεων με τις συντηρητικές δυνάμεις οι οποίες εμμένουν στη διατήρηση προγενέστερων δομών, δημιουργεί το πλαίσιο εντός του οποίου κινούνται οι κρατικοί μηχανισμοί. Ιδιαίτερα για το σχολικό μηχανισμό η προσπάθεια των φιλελεύθερων έγκειται στο να προωθήσει, με παλινωδίες και πισωγυρίσματα, εκείνες τις μεταρρυθμίσεις οι οποίες θα βάλουν τις βάσεις ενός αστικού σχολείου.

Ο επιθεωρητικός έλεγχος καλείται να συνδράμει την όλη προσπάθεια, δηλαδή να συμβάλει στην ενίσχυση του προσανατολισμού προς το αστικό σχολείο και να συγκροτήσει εκείνο το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά που θα καταστήσουν κυρίαρχη μια ομόλογη αντίληψη στο σχολικό μηχανισμό. Στα πλαίσια αυτά είναι λογικό η έμφαση να δίνεται στον εκπαιδευτικό – παιδαγωγικό χαρακτήρα της επιθεωρητικής δράσης, αφού στόχος είναι η νομιμοποίηση και αποδοχή ενός ορισμένου περιεχομένου του σχολείου και η συναίνεση όσο το δυνατόν ευρύτερων τμημάτων του σχολικού μηχανισμού σε αυτό.

Είτε αναφερόμαστε στις Ν. Χώρες είτε στην εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας είτε στα βιβλία του δημοτικού σχολείου και στο αναλυτικό πρόγραμμα, οι επιθεωρητές καλούνται να συγκροτήσουν πρακτικές και αντιλήψεις εντός ενός πλαισίου αλλά με σχετικά περιθώρια αυτονομίας. Συγκεκριμένα καλούνται να αναδείξουν, με δραστηριότητες τις οποίες θα επιλέξουν οι ίδιοι, εθνικά χαρακτηριστικά στο μαθητικό πληθυσμό των Ν. Χωρών, να προτείνουν τρόπους αντιμετώπισης αντίπαλων επιδράσεων, να πάρουν πρωτοβουλίες για την εισαγωγή της δημοτικής γλώσσας και να συμμετέχουν στις συζητήσεις για το περιεχόμενο και την αποτελεσματικότητα των νέων βιβλίων. Μπορούμε δηλαδή να επισημάνουμε πως η αντιπαράθεση φιλελεύθερων και συντηρητικών δυνάμεων καθώς και η ανάγκη των φιλελεύθερων δυνάμεων, που τώρα ασκούν την εξουσία, να δημιουργήσουν όσο το δυνατόν ευρύτερες συμμαχίες τείνει να αυξάνει τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών. Έτσι λοιπόν την περίοδο αυτή ορίζεται γενικά το πλαίσιο της

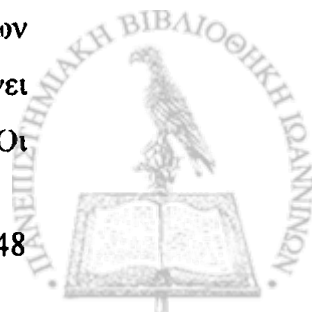
επιθεωρητικής δράσης, στο εσωτερικό του οποίου οι επιθεωρητές έχουν αυξημένα περιθώρια επιλογών.

Ο Β. Παπαγεωργίου το διάστημα αυτό αξιοποιεί αυτά τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας τόσο στις Ν. Χώρες, όπου παίρνει πρωτοβουλίες, κάνει προτάσεις, υποδείξεις κ.α. σχετικά με το ζήτημα της εισαγωγής της δημοτικής γλώσσας. Παρά τις μεταβολές στο πολιτικό πεδίο και την υποχώρηση της πρώτης «ορμής» των φιλελεύθερων δυνάμεων, τα δεδομένα ως προς το ζήτημα της σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών δεν διαφοροποιούνται ριζικά στο δεύτερο μέρος της περιόδου 1922-1929. Τα αυξημένα περιθώρια σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών αποτυπώνονται εξάλλου και στο θεσμικό πλαίσιο της περιόδου αυτής.

Πρέπει ωστόσο να επισημανθεί πως η εμφάνιση της αριστεράς, η όξυνση των κοινωνικών συγκρούσεων, η αλλαγή της σύνθεσης των κοινωνικών δυνάμεων μετά την μικρασιατική καταστροφή και η βαθμιαία μετατόπιση – πραγματική ή φανταστική- της αντιπαράθεσης από το δίπολο φιλελεύθεροι- συντηρητικοί στη σύγκρουση αστικών δυνάμεων και εργατικής τάξης, δημιουργεί ήδη ρήγματα στην προωθητική δύναμη των φιλελεύθερων δυνάμεων και οδηγεί μετά την τελευταία άνοδό τους στην εξουσία στην επιλογή πολιτικών κατευθύνσεων με βάση τα νέα δεδομένα.

Η περίοδος 1929-1936 χαρακτηρίζεται κυρίως από τις ακόλουθες τάσεις: α) Τις επιπτώσεις της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης, β) Τον επείγοντα χαρακτήρα δημιουργίας αστικού σχολείου, και γ) Την αντιπαράθεση με κοινωνικές διεκδικήσεις. Στο πλαίσιο αυτό επιχειρείται η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929 με την οποία μεταξύ άλλων επιδιώκεται: α) Η συνολική αντιμετώπιση της δομής, οργάνωσης και λειτουργίας της εκπαίδευσης και η συγκρότηση των σύστοιχων υλικών προϋποθέσεων, και β) Ο έλεγχος των εκπαιδευτικών και συνολικότερα του σχολείου με βάση το ιδιώνυμο, δηλαδή η «αποβολή» των κοινωνικών συγκρούσεων και των αποτελεσμάτων της από το σχολικό μηχανισμό.

Οι τάσεις αυτές έχουν ως αποτέλεσμα μια ορισμένη μετατόπιση του περιεχομένου της επιθεωρητικής δράσης από τα εκπαιδευτικά- παιδαγωγικά ζητήματα στα ελεγκτικά- πειθαρχικά καθήκοντα των επιθεωρητών. Η αστική μεταρρύθμιση του 1929 φαίνεται να θεωρεί πως οι στόχοι του σχολείου, το περιεχόμενο των σχολικών και διδακτικών πρακτικών όσο και το προφίλ των εκπαιδευτικών είναι ζητήματα που έχουν ρυθμιστεί και αυτό που κυρίως απομένει στον επιθεωρητικό έλεγχο είναι η προώθηση, η νομιμοποίηση και ο έλεγχος. Οι

επιθεωρητές δηλαδή καλούνται να ελέγξουν, να συμμορφώσουν και να πειθαρχήσουν το σύνολο των εκπαιδευτικών στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Αυτός ο χαρακτήρας του επιθεωρητικού ελέγχου τείνει να περιορίσει τα περιθώρια της σχετικής αυτονομίας, αφού οι επιθεωρητές κινούνται πια σε ένα οριοθετημένο πλαίσιο του οποίου αποτελούν τον κύριο ελεγκτικό μηχανισμό. Με τα παραπάνω δεν εννοούμε βεβαίως, όπως διαπιστώσαμε και από τη δράση του Β. Παπαγεωργίου το διάστημα αυτό, ότι δεν υπάρχουν περιθώρια πρωτοβουλιών για τους επιθεωρητές αλλά ότι οι πρωτοβουλίες τους «ενυπάρχουν» ή εγγράφονται από πριν στις προδιαγραφές της εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και συνυφαίνονται εντονότερα με ελεγκτικές - πειθαρχικές πλευρές της επιθεωρητικής δράσης. Έτσι όταν ο Παπαγεωργίου επαινεί δημόσια, το διάστημα αυτό, έναν δάσκαλο της περιφέρειάς του για την γεωργική του εργασία, το Υπουργείο Παιδείας με τη σειρά του επαινεί τον Παπαγεωργίου¹¹. Την ίδια περίοδο, ο Παπαγεωργίου, πειθαρχώντας σε εντολές, στέλνει εγκύκλιο προς τους δασκάλους της περιφέρειάς του (Ζάκυνθο), με βάση την οποία τους ξεκαθαρίζει πως δεν ανέχεται να εμπλέκονται σε πολιτικές διαμάχες και να κατηγορούνται «επί φατριασμού»¹².

Τα παραπάνω αποτυπώνονται χαρακτηριστικά στο λόγο του υπουργού Γ. Παπανδρέου στη συνεδρίαση του Ανωτάτου Εκπαιδευτικού Συμβουλίου με τίτλο «Τα ιδανικά της Παιδείας», στον οποίο αποφαινεται πως το ζητούμενο δεν είναι απλά η πειθάρχηση των εκπαιδευτικών στην εκπαιδευτική μεταρρύθμιση αλλά κυρίως η θετική τους στάση: «Η πίστις του διδασκάλου δεν επιτρέπεται να είναι μόνον παθητική, οφείλει να είναι θετική, παλλόμενη, δημιουργική... Διότι η εκπαίδευσις είναι κυρίως Αποστολή»¹³. Είναι προφανές πως διαγράφεται εδώ ένας διαφορετικός ρόλος για την επιθεωρητική δράση. Οι επιθεωρητές καλούνται με άλλα λόγια όχι μόνο να ελέγξουν τις διδακτικές πρακτικές των εκπαιδευτικών και την συμμόρφωσή τους με την εκπαιδευτική πολιτική αλλά και το βαθμό στον οποίο αποτελούν ενεργητικούς υποστηρικτές της όλης προσπάθειας. Θα μπορούσαμε επιγραμματικά να σημειώσουμε πως από την υποχρέωση την πρώτη περίοδο να ελέγχουν το βαθμό υλοποίησης φαίνεται να οδηγούμαστε την περίοδο αυτή στην υποχρέωση των

¹¹ Σχετική αναφορά βλ. σελ. 390 της παρούσας εργασίας.

¹² Σχετικά βλ. σελ. 395 της παρούσας εργασίας.

¹³ Σχετικά βλ. Παπανδρέου Γ., «Τα ιδανικά της δημοκρατικής παιδείας», στο περ. *Ερμής*, τεύχος 502, Αθήναι, 20 Φεβ. 1932, σ. 678-681.

επιθεωρητών να ελέγχουν κυρίως το βαθμό θετικής ανταπόκρισης των εκπαιδευτικών στο σύνολο των κρατικών παραδοχών για την εκπαίδευση, αποκλείοντας έτσι οποιαδήποτε άλλη εκδοχή λειτουργίας του σχολικού μηχανισμού γενικά.

Ο αποκλεισμός οποιασδήποτε άλλης εκδοχής και ερμηνείας της κοινωνικής λειτουργίας του σχολείου αποτυπώνεται από τη μεταξική δικτατορία στον επίσημο λόγο της εξουσίας για τις εκπαιδευτικές προδιαγραφές του επιθεωρητικού θεσμού. Οδηγούμαστε με άλλα λόγια στην επιβολή μιας και μόνης αντίληψης για το σχολείο και τον επιθεωρητικό έλεγχο, στον αποκλεισμό οποιασδήποτε άλλης προσέγγισης και στην υποχρέωση των επιθεωρητών να αποτελούν δραστήριους υπερασπιστές αυτής της αντίληψης και αυστηρούς ελεγκτές των εφαρμογών της, αποκλείοντας κάθε παρέκκλιση.

Από τα παραπάνω είναι φανερό πως τα σχετικά όρια αυτονομίας των επιθεωρητών την περίοδο 1936-1944, τείνουν να περιοριστούν ακόμη περισσότερο. Ο περιορισμός αυτών των ορίων αποτυπώνεται και στη δράση του Β. Παπαγεωργίου, ο οποίος υποχρεώνεται να συμμετέχει στην ΕΟΝ, να αποδέχεται την παρουσία αξιωματικού όπλου στο Εποπτικό Συμβούλιο και να υφίσταται το σχετικό έλεγχο από τον Νομάρχη.

Οι σχέσεις, όπως αυτές διαπιστώθηκαν και αναλύθηκαν παραπάνω, ανάμεσα στην πολιτική συγκυρία και τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών μας επιτρέπουν να επαληθεύσουμε και το δεύτερο μέρος της τρίτης υπόθεσης, αφού είναι φανερό πως οι μεταβολές τόσο στο εκπαιδευτικό όσο και στο γενικότερο κοινωνικό-πολιτικό επίπεδο τείνουν να διαφοροποιούν αυτά τα περιθώρια. Πρόκειται έτσι για περιθώρια που διευρύνονται την περίοδο κατά την οποία οι αστικές δυνάμεις επιχειρούν να συγκροτήσουν το αστικό κράτος και αντίστοιχα το σχολείο, ενώ μικραίνουν τη δεύτερη περίοδο, όταν το διακύβευμα είναι η έμπρακτη αποδοχή μιας ορισμένης εκπαιδευτικής μεταρρύθμισης και περιορίζονται ακόμη περισσότερο την τρίτη και τέταρτη περίοδο όταν παύουν να ισχύουν και οι τυπικές αστικές προϋποθέσεις λειτουργίας του κράτους και του σχολείου.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Στην παρούσα διατριβή διερευνήσαμε και αναλύσαμε συστηματικά τις σχέσεις ανάμεσα στο θεσμικό πλαίσιο, το οποίο ορίζει κάθε φορά τη μορφή και το περιεχόμενο της επιθεώρησης και την επιθεωρητική δράση, όπως αυτή αποτυπώνεται στην άσκηση της επιθεωρητικής λειτουργίας από τον επιθεωρητή Βασίλειο Παπαγεωργίου. Με βάση αυτή τη διερεύνηση ανασυγκροτήσαμε επιπλέον τις σχέσεις ανάμεσα στην εκπαιδευτική πολιτική και γενικότερα την κοινωνική- πολιτική συγκυρία και τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών την περίοδο 1914-1948.

Τα δεδομένα της έρευνάς μας και η ερμηνεία τους μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε τώρα ορισμένα γενικά συμπεράσματα:

1. Οι σχέσεις ανάμεσα στο θεσμικό πλαίσιο, όπως αυτό ορίζεται ή τροποποιείται κάθε φορά από τις κοινωνικο-πολιτικές δυνάμεις, που ασκούν την εκπαιδευτική πολιτική και τις προδιαγραφές λειτουργίας της επιθεώρησης, μας δείχνουν πως το θεσμικό πλαίσιο συγκροτεί τα όρια και την κατεύθυνση εντός των οποίων κινείται η επιθεωρητική δράση. Το θεσμικό πλαίσιο δεν καθορίζεται μόνο με κριτήρια εκπαιδευτικά και παιδαγωγικά αλλά αποτελεί κρατική επιλογή, η οποία εκφράζει κυρίως πολιτικές και κοινωνικές προτεραιότητες για τη διοικητική-εποπτική λειτουργία του σχολείου.

Η άσκηση επιθεώρησης κινείται εντός των ορίων του θεσμικού πλαισίου, υιοθετεί τις παραδοχές, οι οποίες στηρίζουν ιδεολογικά και πολιτικά τις θεσμικές ρυθμίσεις και συμβάλλει στη μετατροπή των θεσμικών ρυθμίσεων σε πλαίσια δράσης των εκπαιδευτικών στο σχολείο. Από αυτή την οπτική καταφαίνεται πως είναι ιδιαίτερα γόνιμη ερευνητικά η εξέταση των ζητημάτων τα οποία αφορούν τον επιθεωρητικό έλεγχο στις σχέσεις του με την εκπαιδευτική και πολιτική συγκυρία, εντός της οποίας αποκτούν συγκεκριμένη κατεύθυνση και περιεχόμενο.

2. Η ανάλυση των δεδομένων τα οποία αφορούν: α) τις προϋποθέσεις και την επιλογή του Β. Παπαγεωργίου να προσέλθει στο διαγωνισμό των επιθεωρητών, β)

την άσκηση επιθεώρησης την περίοδο 1914-1949, γ) τη λουπή δράση του (συγγραφικό έργο, αρθρογραφία, ομιλίες κ.τ.λ.) και, δ) την αντίστοιχη δράση άλλων επιθεωρητών της ίδιας περιόδου, μας έδειξε πως τόσο η «εικόνα» των επιθεωρητών όσο και η διοίκηση και εποπτεία τους τείνουν σε γενικές γραμμές να εξυπηρετούν το στόχο της άσκησης κρατικού ελέγχου στην εκπαίδευση. Τα προσόντα τα οποία απαιτεί κάθε φορά το θεσμικό πλαίσιο για την επιλογή επιθεωρητή, δεν συνδέονται μόνο με τις απαιτήσεις της παιδαγωγικής και διοικητικής καθοδήγησης αλλά αποτελούν ή τείνουν να αποτελέσουν τις προηγούμενες κοινωνικο-πολιτικές αφετηρίες, με τις οποίες επιχειρείται να συγκροτηθεί μια ορισμένη, κοινωνικά προσδιορισμένη σχέση ανάμεσα στις σχολικές και διδακτικές πρακτικές και τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής. Η άσκηση επιθεωρητικού ελέγχου από τον Β. Παπαγεωργίου, παρά τις διαφοροποιήσεις, τις οποίες επισημάναμε, κινείται εντός των πλαισίων τα οποία ορίζει η κρατική εκπαιδευτική πολιτική και καταδεικνύει τα πλαίσια αυτά ως αξεπέραστο «φυσικό όριο» κρατικού ελέγχου. Ο Β. Παπαγεωργίου συμμετέχει ενεργά στην προώθηση της εκπαιδευτικής πολιτικής των φιλελεύθερων την περίοδο 1915-1924, διαφοροποιείται σε επιμέρους ζητήματα (π.χ. σχολικά κτίρια, δαπάνες για την εκπαίδευση) από την εκπαιδευτική πολιτική της δικτατορίας Παγκάλου, πειθαρχεί στο ιδιώνυμο και την εκπαιδευτική πολιτική της περιόδου 1928-1932 και διαφοροποιείται την ίδια περίοδο σε ζητήματα που αφορούν την εκπροσώπηση αιρετών δασκάλων στα εποπτικά συμβούλια και το έργο του επιθεωρητή. Παραμένει στη θέση του την περίοδο της κατοχής και συμμετέχει την περίοδο 1943-44 στην οργάνωση και λειτουργία της εκπαίδευσης στο νομό Ηλείας κάτω από τις εντολές της Π.Ε.Ε.Α. Οι διαφοροποιήσεις αυτές δεν αναιρούν σε καμία περίπτωση τις βασικές κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής και ερμηνεύονται από τον ίδιο ως προσπάθειες αποδοτικότερης άσκησης του επιθεωρητικού ελέγχου, όπως αυτές ορίζονται από το κάθε φορά θεσμικό πλαίσιο.

Ο Β. Παπαγεωργίου με άλλα λόγια δεν περιορίζεται απλά στην εκτέλεση των εντολών της κρατικής εξουσίας αλλά επιχειρεί: α) να μεταφράσει τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής με βάση τα δεδομένα - όπως ο ίδιος τα αντιλαμβάνεται της εκπαιδευτικής περιφέρειας στην οποία υπηρετεί κάθε φορά, β) προσπαθεί να παρέμβει, εντός των πλαισίων τα οποία ορίζει η εκπαιδευτική πολιτική, σε γενικότερα ζητήματα τα οποία αφορούν το περιεχόμενο του επιθεωρητικού ελέγχου και, γ) επιχειρεί μέσα από την συγγραφική δράση και αρθρογραφία του να συμμετέχει στη διαμόρφωση όψεων της εκπαιδευτικής πολιτικής. Είναι με άλλα λόγια ένας

διανοούμενος, ο οποίος αποδέχεται την υπαλληλική - οργανική του σχέση με τον κρατικό μηχανισμό και μέσα στο πλαίσιο αυτής της σχέσης επιχειρεί με παρεμβάσεις και διαφοροποιήσεις να αξιοποιεί κάθε φορά τα περιθώρια της σχετικής αυτονομίας του.

Αποτελεί εντέλει τυπική περίπτωση, η οποία μας επιτρέπει, σε συνδυασμό με στοιχεία από τη δράση άλλων επιθεωρητών, τα οποία έχουμε παρουσιάσει και αναλύσει, να συλλάβουμε συγκεκριμένα τη λειτουργία της επιθεώρησης την περίοδο 1914-1949.

3. Η ανάλυση των δεδομένων, τα οποία αφορούν τις σχέσεις ανάμεσα στην άσκηση επιθεωρητικού ελέγχου, την εκπαιδευτική πολιτική και την κοινωνική - πολιτική συγκυρία, μας οδηγεί στο συμπέρασμα πως τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών αλλά και πλευρές της λειτουργίας της επιθεώρησης συνδέονται με σύστοιχες μεταβολές. Συγκεκριμένα: Η άνοδος των αστικών δυνάμεων στην εξουσία και η προσπάθεια συγκρότησης σύγχρονου αστικού σχολείου στην Ελλάδα, διευρύνει τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών. Η μετατόπιση της αντίθεσης ανάμεσα στις αστικές δυνάμεις και την αριστερά αποτυπώνεται ως περιορισμός της σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών την περίοδο μετά το 1929. Η μεταξική δικτατορία ως γενικότερη κοινωνικο- πολιτική μεταβολή εκφράζεται στην εκπαιδευτική πολιτική ως απόπειρα πλήρους ελέγχου των επιθεωρητών και του έργου τους, ενώ στην περίοδο της κατοχής και του εμφυλίου τα κοινωνικο- πολιτικά δεδομένα υπερπροσδιορίζουν τη μορφή και το περιεχόμενο του επιθεωρητικού ελέγχου. Ο συσχετισμός των κοινωνικών δυνάμεων, όπως αποτυπώνεται στις προτεραιότητες των πολιτικών δυνάμεων που βρίσκονται στην εξουσία, τείνει να τροποποιεί ή να μεταφράζει, κάθε φορά, τις κατευθύνσεις της εκπαιδευτικής πολιτικής και συνακόλουθα τα περιθώρια της σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών. Διαπιστώνουμε με άλλα λόγια πως τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών μεταβάλλονται ανάλογα με τη συγκυρία και εκφράζουν με έναν οφισμένο τρόπο τις σχέσεις ανάμεσα στην κοινωνική - πολιτική συγκυρία και τον κρατικό έλεγχο στην εκπαίδευση. Τα περιθώρια σχετικής αυτονομίας των επιθεωρητών συνδέονται έτσι ποικιλότροπα με την κοινωνική λειτουργία του σχολείου και τη θέση της εκπαίδευσης στη συγκυρία.

4. Η ανάλυση των δεδομένων, τα οποία αφορούν τον έλεγχο των σχολικών και διδακτικών πρακτικών από τον επιθεωρητή Β. Παπαγεωργίου αλλά και άλλους επιθεωρητές της περιόδου αυτής, μας έδειξε πως ο επιθεωρητικός έλεγχος επιδρά καθοριστικά και τείνει να υποβάλει ως τις μόνες ορθές και καθολικά αποδεκτές ορισμένες αντιλήψεις, πρακτικές, στάσεις και συμπεριφορές σε εκπαιδευτικούς και μαθητές, οι οποίες αποτελούν εκπαιδευτική μετάφραση γενικότερων ιδεολογικών και κοινωνικο-πολιτικών επιλογών των κυρίαρχων δυνάμεων σε κάθε συγκυρία. Ο επιθεωρητικός έλεγχος συμβάλλει με άλλα λόγια στη διάδοση, νομιμοποίηση και αποδοχή της κυρίαρχης εκπαιδευτικής και κοινωνικο-πολιτικής ιδεολογίας και συνεισφέρει έτσι στη λειτουργία του σχολείου ως ιδεολογικού μηχανισμού του Κράτους.

5. Η επαλήθευση των υποθέσεων της έρευνάς μας, μέσα από την ανάλυση και ερμηνεία των δεδομένων, μας επέτρεψε να διαπιστώσουμε: α) την καταλληλότητα των θεωρητικών μας παραδοχών και να οδηγηθούμε στο συμπέρασμα πως η επιθεώρηση αποτελεί μορφή κρατικού ελέγχου, η οποία προσδιορίζεται από τις προτεραιότητες και τις πολιτικές και ιδεολογικές θέσεις των κυρίαρχων δυνάμεων την περίοδο αυτή, β) να ελέγξουμε τη θεωρητική γονιμότητα της διερεύνησης μίας περίπτωσης επιθεωρητή - εν προκειμένω του Β. Παπαγεωργίου - ως τυπική περίπτωση άσκησης επιθεωρητικού ελέγχου, δηλ. να διερευνήσουμε ορθά και αποτελεσματικά, μέσα από την «περίπτωση» ενός επιθεωρητή, τα γενικότερα χαρακτηριστικά της λειτουργίας του επιθεωρητικού ελέγχου. Η οπτική αυτή μπορεί να συμβάλει στη διερεύνηση και άλλων πλευρών του σχολικού μηχανισμού με την αξιοποίηση αντίστοιχου αρχειακού υλικού.

ΠΗΓΕΣ-ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. ΠΗΓΕΣ

A. ΑΝΕΚΔΟΤΕΣ ΠΗΓΕΣ

i. «Προσωπικό Αρχείο Β. Παπαγεωργίου», το οποίο βρίσκεται στο *Εργαστήριο Ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (Ε.Ι.Ν.Ε.)* του Τομέα Παιδαγωγικής του Τμήματος Φ.Π.Ψ., Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

ii. Εκθέσεις Επιθεώρησης

- «Βιβλίο Εκθέσεων του Επιθεωρητή των Δημοτικών Σχολείων Μεσολογγίου από Αύγουστο 1918 έως Μάρτιο 1922», στα *Γενικά Αρχεία του Κράτους (ΓΑΚ) Μεσολογγίου*, Νομού Αιτωλοακαρνανίας.

- «Βιβλίο εκθέσεων του επιθεωρητή Ν. Ζερβού», Δήμος Δελβινακίου, Δελβινάκι, 1916.

iii. Αρχεία Δημοτικών Σχολείων

- «Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Ματαράγκα», στα *ΓΑΚ Μεσολογγίου* με στοιχεία: ΑΒΕ 14, ΑΕΕ: ΕΚΠ 15, Φάκελος 1.

- «Αρχείο Δημοτικού Σχολείου Τραγανού Ηλείας», το οποίο φυλάσσεται στο χώρο του Σχολείου. Περιέχει το «Βιβλίο εγκυκλίων του επιθεωρητού», περιόδου 1939-1943.

- «Αρχείο 1^{ου} Δημοτικού Σχολείου Κέρκυρας», το οποίο φυλάσσεται στο χώρο του Σχολείου.

- «Αρχείο 3^{ου} Δημοτικού Σχολείου Ζακύνθου», το οποίο φυλάσσεται στο χώρο του Σχολείου.

iv. Εγκύκλιοι.

- «Εγκύκλιοι επιθεωρητών» (Γενικών και νομαρχιακών), περιόδου 1930-1935, στα *ΓΑΚ Νομού Κορινθίας*.

Β. ΕΚΔΟΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ Β. ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ

1. ΒΙΒΛΙΑ

- Παπαθανασόπουλου- Παπαγεωργίου, Πρωτοβάθμιων Δημοδιδασκάλων, Γραμματική της ομιλουμένης και γραφομένης καθαρευούσης ελληνικής γλώσσας, έκδοσις πρώτη, Τυπογραφείον Διονυσίου Γ. Ευστρατίου, εν Αθήναις, 1906.

- Η Λαϊκή Εκπαίδευσις εν Ελλάδι, υπόμνημα εις την διπλήν Βουλήν, 1911, εν Πάτραις.

- Ο Ψεσταλότσης. Διάλεξις επί τη 100ταετηρίδι. Κέρκυρα, 1927

- Ζωντανοί- Πεθαμένοι, ήτοι δύο σελίδες της υπηρεσιακής μου ζωής, Κόρινθος, 1929.

- Επετηρίς της Δημοτικής Εκπαιδύσεως, 1932, έτος Α!, (επιμ.), Σμυρνής Ν.- Βλάχος Ηλ.- - Παπαγεωργίου Β, Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, Αθήνα 1933.

- Ο Καποδίστριας εις την Εκπαίδευσιν, Η εκπαιδευτική δράσις του Καποδιστρίου, Αμαλιάς, 1939.

2. ΑΡΘΡΑ

ι) Σε εφημερίδες

- «Γυμναστικά. Αι Σουηδικαί ασκήσεις και η εν Ελλάδι σχολειακή Γυμναστική» στο εφ. *Ο Νέος Αιών*, έτος ΣΤ', αριθ φύλλου 1252, Πάτραι, Δευτέρα 14 Απριλίου, 1906.

- «Η Ελλάς υπό εκπαιδευτική άποψιν», στο εφ. *Ο Νέος Αιών*, έτος Ζ', αριθμοί φύλλων 1584,1585,1586,1587,1589,1590,1591, Πάτραι, 11,12,13,14,16, 17,18, Μαρτίου 1907.

- «Το παρ' ημίν εκπαιδευτικόν σύστημα. Τι λέγουν οι δημοδιδάσκαλοι- Αξιοθρήνητος και απελπιστική η κατάστασις» στο εφημ. *Πατρίς (του Βουκουρεστίου- Ιδρυτής Σπ. Σίμος)*, φύλλο με αριθ. 4646, έτος 17^{ον}, Περίοδος Β', Αθήναι, 4 Ιουλίου 1907, σ. 5.

- «Η Ολυμπιακή επιτροπή και ο Τόφαλος» στο εφ. *Ο Νέος Αιών*, έτος Η', αριθμ φύλλου 1730, Πάτραι Τετάρτη 8 Αυγούστου 1907.

- «Η μετανάστευσις και τα συστήματά μας. Παιδεία και Πολιτεία αι αφορμαί του κακού. Το καθήκον της κυβερνήσεως» στο εφ. *Πατρίς (του Βουκουρεστίου)*, έτος 18^ο, Περίοδος Β΄, Αθήναι, Σάββατο 10 Αυγούστου 1907.

- «Τι λέγουν οι δημοδιδάσκαλοι. Σύστημα! Σύστημα! Σύστημα!», στο εφ. *Πατρίς (του Βουκουρεστίου)*, έτος 18^ο, Περίοδος Β΄, αριθμ φύλλου 4903, Αθήναι, Σάββατο 1 Σεπτεμβρίου 1907.

- «Η Δημοτική εκπαίδευσις εν Ελλάδι. Εάν υπήρχε σύστημα ποια θα ήτο», στο εφ. *Πατρίς (του Βουκουρεστίου)*, έτος 18^ο, Περίοδος Β΄, αριθμ φύλλου 4917, Αθήναι, Κυριακή 16 Σεπτεμβρίου 1907.

- «Τα σχολεία μας. Η υγιεινή εν αυτοίς- Τι γίνεται εν Ελλάδι- Το γίνεται αλλαχού» στο εφ. *Νεολόγος Πατρών*, αριθ. Φύλ. 4681, Πάτρα, Πέμπτη 20 Σεπ. 1907, σ. 1.

- «Το Στάδιον εν Πάτραις» στο εφ. *Πελοπόννησος*, έτος ΚΒ΄, αριθμ φύλλου 5693, Πάτραι, Κυριακή 4 Νοεμβρίου 1907.

- «Η δημοτική εκπαίδευσις εν Ελλάδι. Κέντρα και περιφέρειες. Αναγκαίαι συνέπειαι», στην εφ. *Πατρίς (του Βουκουρεστίου)*, έτος 18^ο, Περίοδος Β΄, αριθμ φύλλου 5003, Αθήναι, Πέμπτη 5 Δεκεμβρίου 1907.

- «Οι σχολικοί αγώνες εν Ολυμπία», στο εφ. *Πελοπόννησος*, Πάτραι, Τετάρτη 19 Μαρτίου 1908.

- «Απαιτείται γρόνθος» στην εφ. *Στυξ*, αριθ φύλλου 145, έτος Γ΄, Καλάβρυτα, 15 Ιουνίου 1908.

- «Ο κ. Στάης και η Σημαία» στην εφ. *Πελοπόννησος*, Σάββατο 18 Οκτωβρίου 1908.

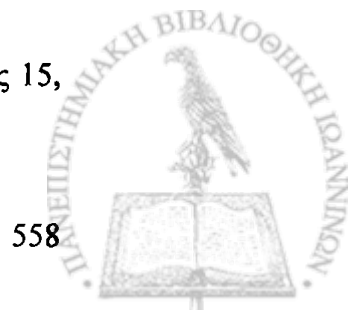
- «Και πάλι ο Σιδηρόδρομος Διακοπτού- Καλαβρύτων» στο εφ. *Στυξ*, Καλάβρυτα, 2 Νοεμβρίου 1908

- «Χλοερά Όασις. Προς τους δημοδιδασκάλους της Επαρχίας Καλαβρύτων», στην εφ. *Στυξ*, Καλάβρυτα, 9 Νοεμβρίου 1908

- «Γνωστοποιήσις Προς τους Δημοδιδασκάλους αμφοτέρων των φύλων και Υποδιδασκάλους» στο εφ. *Στυξ* έτος Ε΄, αριθμ φύλλου 212, Καλάβρυτα, 15 Νοεμβρίου 1909.

- Ο Κλάδος πρέπει να προσέξει», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, έτος Α΄, τεύχος 12, Αθήνα 25 Ιανουαρίου 1925.

- «Η δήθεν εκπαιδευτική αποκέντρωσις», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, τεύχος 15, Αθήνα, 15 Φεβ.1925, σ. 5-6.

- «Από το έργον των δημοδιδασκάλων. Εκπαιδευτική περιφέρεια Κέρκυρας», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, τεύχος 113, Αθήνα, 1927.

- «Δύο μέτρα, δύο σταθμά», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, τεύχος 144, Αθήνα 1927, σ. 3.

- «Κάμετε σε κάθε σχολείο και ένα σχολικόν κήπον», στο *Διδασκαλικό Βήμα*, τεύχος 218, Αθήναι 1929, σ. 5.

ii) Σε περιοδικά

- «Το Γυμναστικό Σύστημα εν Ελλάδι», στο περ. *Αναμορφωτής*, Όργανο της Πανελληνίου Ενώσεως Δημοδιδασκάλων, τεύχος α', εν Πάτραις 1907.

- «Παιδαγωγικά φυσιογνωμία. Wilhem Rein», στο περ. *Το Δημοτικόν Σχολείον*, τεύχος Α', Αθήναι 1907, σ.133-136.

- «Ψυχολογικά παρατηρήσεις. Ο φόβος παρά τοις παισίν», στο περ. *Το Δημοτικόν Σχολείον*, τεύχος Γ', Αθήνα, 1910, σ.137-144.

- «Η στρατιωτική θητεία αναπτύσσουσα την θέλησιν», στο περ. *Το Δημοτικόν Σχολείον*, εκδιδόμενον υπό του Συνδέσμου των Ελλήνων Δημοδιδασκάλων, τεύχος Α', τόμος έβδομος (Προεδρία Κ. Σβαρνά), εν Αθήναις, 1913, σ. 15-17.

-«Τα εν ξενοφάνοις πληθυσμοίς λειτουργούντα σχολεία», στο περ. *Εκπαιδευτική Επιθεώρησις*, τόμος Α', τεύχος Ε' και Στ', Αθήναι, 1918, σ. 221

- «Εις ανεκμετάλλετος πόρος δια τα σχολικά ταμεία», στη στήλη: «Εκπαιδευτικά Χρονικά» του περ. *Εκπαιδευτικός Ερευνητής*, τεύχος 34, Αθήναι 28 Φεβρουαρίου 1919, σ. 15.

- «Εθνικά Φυτώρια, Το Ιεροδιδασκαλείο Βελλάς», στο περ. *Εκπαιδευτική Επιθεώρησις*, τόμος Β', τεύχος Γ' , Μάρτιος 1919, σ. 90-91, τόμος Β', τεύχος Δ', Απρίλιος 1919, σ. 119-120 και τόμος Β', τεύχος Ε', Μάιος 1919, σ. 162-164.

- «Βοηθητικά Βιβλία», στο περ. *Εργασία*, τόμος Α', τεύχος 4, Αθήναι 1923, σ.179-180.

- «Πως οι δάσκαλοι θα φτιάσουν διδακτήρια. Εγκύκλιος «Περί των ταμείων εκπαιδευτικής προνοίας», Προς τους δημοδιδασκάλους αμφοτέρων των φύλων της περιφερείας μας», στο περ. *Εργασία*, τόμος Α', σ. 134-136, Αθήνα 1924.

- «Η συνεκπαίδευση αγοριών και κοριτσιών», στο περ. *Εργασία*, τόμος Α', Αθήναι 1924, σ. 264-268.

- «Η κοινωνία μας και οι Διδάσκαλοί της», στο περ. *Εργασία*, Τόμος Β', τεύχος 21, Αθήνα 1924, σ. 132-133.

- «Η εποπτεία των ιδιωτικών σχολείων», στο περ. *Εργασία*, τόμος Γ', Αθήνα 1925, σ. 453- 455.

- Σειρά άρθρων με θέμα «Η εκπαιδευτική δράση του Ι. Καποδίστρια», στο περ. *Ερμής*, έτος ΙΑ' τεύχη: 409 (10/Μαΐου/1930), 415 (21/Ιουν/1930), 418 (12/Ιουλ/1930, 432 (18/Οκτ/1930), 433 (25/Οκτ/1930), 437 (22/Νοε/1930), 441 (20/Δεκ/1930), έτος ΙΒ', τεύχος 464 (30/Μαΐου/1931).

- «Το Σχολείον Μελισσίου –Σικυώνος», στο περ. *Εκπαιδευτικά Χρονικά*, έτος Α', τεύχος 1^ο Αθήναι Φεβρουάριος 1933

-«Η συμβολή των δημοδιδασκάλων εις την ανάπτυξιν των Συνεταιρισμών», στο περ. *Ερμής*, τεύχος 578, Αθήναι 10 Μαρτίου 1935, σ. 508-509.

-«Οφειλόμενη απάντησις», στο περ. *Ερμής*, τεύχος 586/ 30 Μαΐου 1935, Αθήναι, σ. 37.

- «Για την ανύψωση του δημοδιδασκάλου και για την αναδιοργάνωση της Λαϊκής Παιδείας», στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρονιά Β', αριθμός 13, Αθήνα Γενάρης 1947, σ. 8-13.

- «Το Μονοτάξιο Δημοτικό Σχολείο», στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρόνος Β', αριθμός 14, Αθήνα Φλεβάρης- Μάρτης 1947, σ. 63-69.

- «Η Χαροκόπειος Οικοκυρική Σχολή», άρθρο με υπογραφή Β. Βροντιάς (ψευδώνυμο του Β. Παπαγεωργίου), στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρόνος Β', αριθμός 17, Αθήνα Μάης 1947, σ. 216-216.

- «Εάν υπήρχε Διδασκαλική Ομοσπονδία...», στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρόνος Β', αριθμός 23-24, Αθήνα Νοέμβρης – Δεκέμβρης 1947, σ. 573-575.

- «Το εκπαιδευτικό πρόβλημα και ο δημοδιδάσκαλος» στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρονιά Γ', αρ. Φύλλου 28-29, Αθήνα Απρίλης Μάης 1948, σ. 123-125.

- «Τα βοηθητικά βιβλία» στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρονιά Γ', αριθμ φύλλου 32 και 33-34, Αθήνα Αύγουστος και Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1948, σ. 256-257.

- «Η διδασκαλία της Γραμματικής», στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρονιά Γ', αριθμ φύλλου 32 και 33-34, Αθήνα Αύγουστος και Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1948, σ. 279-284.

- «Συνεργατισμός και Σχολεία» στο περ. *Νεοελληνική Παιδεία*, χρονιά Γ', αρ. φύλλου 35, Αθήνα Δεκέμβριος 1948, σ.373-376.

Γ. ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ – ΤΕΚΜΗΡΙΑ

α.- ΒΑΣΙΚΟΙ ΝΟΜΟΙ- ΕΓΚΥΚΛΙΟΙ- ΔΙΑΤΑΓΜΑΤΑ

-**N.240** «Περί διοικήσεως της Δημοτικής και Μέσης εκπαίδευσέως» στο *ΦΕΚ 97/ 16ης Απριλίου 1914*, τεύχ.Α΄.

-**B[ασιλικό].Δ[ιάταγμα]**. «Περί των έργων των διευθυντών, επιθεωρητών και ιατρών των σχολείων», στο *ΦΕΚ 168/5-Μαΐου- 1915*, τεύχ. Α΄.

-**Εγκύκλιος** υπ' αριθμ. 22089 του Υπουργείου των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδεύσεως «Προς τους επιθεωρητάς των δημοτικών σχολείων του Κράτους», στο *Εφημερίς των Νόμων*, τεύχος ΟΑ΄(71^ο), σ. 28.

-**Νόμος 826/1917** Περί κυρώσεως και τροποποιήσεως του αναγκαστικού διατάγματος της 29^{ης} Ιουνίου 1917 «Περί συμπληρώσεως κτλ. του νόμου 567 περί διοικήσεως της μέσης και δημοτικής εκπαίδευσέως», στο *ΦΕΚ 188/ 5-Σεπ-1917*, τεύχ. Α΄.

-**Νόμος 827/1917** Περί κυρώσεως του από 11 Ιουλίου 1917 αναγκαστικού Β.Δ. «περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου 1917 νομοθετικού διατάγματος της Προσωρινής Κυβερνήσεως» (νόμος περί διδακτικών βιβλίων), στο *ΦΕΚ 188/5-Σεπ-1917*, τεύχ. Α΄.

-**Νόμος 567/1915** «Περί τροποποιήσεως του νόμου 240..κ.τ.λ.», στο *ΦΕΚ 15/12-Ιαν.-1915*, τεύχ. Α΄

-**Νόμος 1242** «Διοίκηση και εποπτεία δημοτικής και μέσης εκπαίδευσέως», στο *ΦΕΚ 190/17 Ιουν-28 Αυγούστου 1919*, τεύχος Α΄.

-**Νόμος 1067** «Περί του προσωπικού των σχολείων της δημοτικής και μέσης Εκπαιδεύσεως των νέων χωρών» στο *ΦΕΚ 11/21 Δεκ 1917-12 Ιαν 1918*, τεύχος Α΄.

-**Νόμος 1332** «Περί διδακτικών βιβλίων» στο *ΦΕΚ 89/27 Απρ. 1918*, τεύχος Α΄.

-**Νόμος 4178**, «Περί κυρώσεως του από 11 Μαΐου ε.έ. Ν. Δ. περί των επιθεωρητών της δημοτικής εκπαίδευσέως και των βοηθών αυτών», στο *ΦΕΚ 211/28-Ιουν.-1929*, τεύχ. Α΄.

-**Νόμος 4229**, «Περί των μέτρων ασφαλείας του κοινωνικού καθεστώτος και προστασίας των ελευθεριών των πολιτών», στο *ΦΕΚ 245/25-Ιουλ.-1929*, τεύχ. Α΄.

-**Νόμος 4397** «Περί Στοιχειώδους εκπαίδευσέως», στο *ΦΕΚ 309/24-Αυγ.-1929*, τεύχ.Α΄.

-**Νόμος 4653**, «Περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως», στο *ΦΕΚ 169/16-Μαΐου-1930*, τεύχ.Α΄.

-**Νόμος 5341** «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των Νόμων 4653, 5045, 4367, κτλ», στο *ΦΕΚ 84/ 23 Μαρ.1932*, τεύχ. Α΄.

-**Εγκύκλιος** με αριθ. 66/16-4-1930, «Περί συγκλήσεως συνεδρίων», Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων.

-**Εγκύκλιος** με. αριθμ. 108/26-6-1930 «Περί των συζητήσεων εις τα συνέδρια θεμάτων», Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων

-**Α[ναγκαστικός] Ν[όμος] 42**, «Περί καταργήσεως του θεσμού και των θέσεων των αιρετών μελών του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου, στο *ΦΕΚ, 378/31-Αυγ-1936*, τεύχ. Α΄.

-**Α.Ν. 252**, «Περί αυξήσεως των θέσεων των Επιθεωρητών της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως», στο *ΦΕΚ 460/17- Οκτ.-1936*, τεύχ. Α΄.

-**Α.Ν. 767**, «Περί Διοικήσεως της Εκπαιδεύσεως», στο *ΦΕΚ. 255/5- Ιουλ.-1937*, τεύχ.Α΄.

-**Α.Ν. 1296**, «Περί τροποποιήσεως και συμπληρώσεως των νόμων 767/1937 περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως», στο *ΦΕΚ. 254/7 -Ιουλ.-1938*, τεύχ. Α΄.

-**Α.Ν. 2029**, «Περί τροποποιήσεως εκπαιδευτικών διατάξεων» *ΦΕΚ 447/ 19 Οκτ. 1939*, τεύχος Α΄.

-**Α.Ν. 2180**, «Περί τροποποιήσεως, συμπληρώσεως και κωδικοποιήσεως των διατάξεων του Α.Ν. 767 περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως και των διατάξεων δια των οποίων συνεπληρώθη και ετροποποιήθη ούτος», στο *ΦΕΚ 14/12- Ιαν- 1940*, τεύχ.Α΄.

-**Εγκύκλιος 413**, με αρθ. Πρωτ.76854/17-10-1936, «Προς άπαντας τους εκπαιδευτικούς λειτουργούς».

-**Νόμος 54**, «Περί διοικήσεως της εκπαιδεύσεως», στο *ΦΕΚ 30/ 1- Δεκ.- 1944*, τεύχος Α΄.

-**Θ΄ Ψήφισμα** «Περί εξυγιάνσεως των Δημοσίων υπηρεσιών κλπ», στο *ΦΕΚ 291/ 28 Αυγ. 1946*, τεύχος Α΄.

-**ΜΗ΄ Ψήφισμα** «Περί κυρώσεως του υπ' αριθμ 509/1947 Αναγκαστικού Νόμου περί μέτρων ασφαλείας κτλ» στο *ΦΕΚ 95/ 19 Απρ 1948*, τεύχος Α΄.

-**ΜΘ΄ Ψήφισμα** «Περί κυρώσεως του Α.Ν. 516/1948 κτλ» στο *ΦΕΚ 98/19 Απρ 1948*, τεύχος Α΄.

β.- ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ

-Βενθύλος Γ., *Το θεσμολόγιον της Δημοτικής Εκπαιδεύσεως*, Τόμος Α'-Δ!, Αθήνα, 1884-1898.

-Δηλιγιάννης Θ- Ζηνόπουλος Γ, *Ελληνική Νομοθεσία από του 1833 μέχρι του 1875*, Τόμος Στ', εκ του τυπογραφείου Ιωάννου Αγγελοπούλου, εν Αθήναις, 1875

-[Μίλησης Γ.], *Νομοσχέδιον περί Δημοτικής και Γυμνασιακής Παιδείσεως*, Εν Αθήναις, 1877.

-Παρίσης Στ., *Ανωτέρα και Μέση Εκπαίδευσις, ήτοι συλλογή των διεπόντων την ανωτέραν και μέσην εκπαίδευσιν νόμων β. διαταγμάτων και εγκυκλίων του επί των Εκκλησιαστικών και Δημοσίας Εκπαιδεύσεως Υπουργείου, 1833-1884*, εν Αθήναις, 1884.

-Πετρούλιας Ηλ., *Σχολική Νομοθεσία, ήτοι συλλογή νόμων βασιλικών διαταγμάτων και υπουργικών αποφάσεων εις σχολικά ζητήματα αναφερομένων*, εν Αθήναις, 1898.

-Εφημερίς της Κυβερνήσεως (ΦΕΚ), Ανατύπωση του Εθνικού Τυπογραφείου. Τεύχη των ετών: 1834-1948.

-Εφημερίς των Φιλομαθών, Περίοδος 1864-1876, τεύχη 512-837.

-Εφημερίς των Συνελεύσεων της Βουλής, περίοδος 1863-1914.

-Ν. 2689, «Οργάνωση των περιφερειακών υπηρεσιών της Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, αξιολόγηση του εκπαιδευτικού έργου και των εκπαιδευτικών, επιμόρφωση των εκπαιδευτικών και άλλες διατάξεις», ΦΕΚ 24/ 13 Φεβρουαρίου 2002, τεύχ. Α!

γ.- ΣΥΛΛΟΓΕΣ ΤΕΚΜΗΡΙΩΝ

-Αντωνίου Δ., *Η εκπαίδευση κατά την ελληνική επανάσταση, 1821-1827*, τεκμηριωτικά κείμενα, Τόμοι Α' και Β', Έκδοση Βουλή των Ελλήνων, Αθήνα, 2002,

-Δασκαλάκης Απ., *Κείμενα -Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επαναστάσεως. Σειρά Τρίτη. Τα περί Παιδείας*. Μέρος Α', Β' και Γ', Αθήναι, 1968.

-Δημαράς Α., *Η μεταρρύθμιση που δεν έγινε, (Τεκμήρια Ιστορίας)*, Τόμ. Α! και Β!, Εκδ. Εκδοτική Ερμής, Αθήνα, 1990.

-**Δημαράς Α.**, *Εκπαιδευτικός Όμιλος. Κατάλογος Μελών 1910-1927. Σύνοψη-Περιγραφή- Εκτιμήσεις*, Εταιρεία Σπουδών Νεοελληνικού Πολιτισμού και Γενικής Παιδείας, Αθήνα 1994

-**Δημήτρης Γληνός**, *Απαντα*, Εκδοτική φροντίδα Φίλιππος Ηλιού, Τόμ. Β΄, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1983.

-**Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (ΚΕΕ)**, εποπτεία Α. Δημαράς, επιμέλεια Κώστας Καρακαλλάκης, *Τα Εκπαιδευτικά Συνέδρια του 1930, ΙΙ Συνέδριον Διευθυντών και Υποδιευθυντών Διδασκαλείων της Δημοτικής Εκπαιδευσεως και των Νηπιαγωγών*, Α΄ έκδοση, Αθήνα 2004.

-**Κέντρο Εκπαιδευτικής Έρευνας (ΚΕΕ)**, *Ελληνικά Παιδαγωγικά Περιοδικά 1831-1991, Βιβλιογραφία, 1831-1974, Α΄ Φάση*, εποπτεία Αλ. Δημαράς, επιμέλεια Χάρης Αθανασιάδης, Αθήνα 2004

-**Μπουζάκης Σ.**, *Εκπαιδευτικές Μεταρρυθμίσεις στην Ελλάδα, Τεκμήρια – Μελέτες ιστορίας της νεοελληνικής εκπαίδευσης Ι*, Τόμος Α΄, εκδ. Gutenberg, Αθήνα, Γ΄ έκδοση, Ιανουάριος 2002.

-**Μπουζάκης Σ.**,- **Τζήκας Χ.**, *Η κατάρτιση των Δασκάλων – Διδασκαλισσών και των Νηπιαγωγών στην Ελλάδα, Τόμ. Α! Η Περίοδος των Διδασκαλείων, 1834-1933*, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1996.

-**Πρακτικά του εν Αθήναις Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου**, περίοδος 1873-1875.

-**Πρακτικά των Συνεδριάσεων της Βουλής**, περίοδος 1863-1914.

-**Πύλη Ιδρύματος Γληνού**, *Ψηφιακή Συλλογή*, στην ιστοσελίδα: http://www.glinos.gr/v1/repository/view_letter/7#.

-**Υπουργείον των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδευσεως**, *Εκθέσεις των κατά το 1883 προς επιθεώρησιν των Δημοτικών Σχολείων αποσταλλέντων Εκτάκτων Επιθεωρητών*, Εν Αθήναις, εκ του Εθνικού Τυπογραφείου, 1885.

-**Υπουργείον των Εκκλησιαστικών και της Δημοσίας Εκπαιδευσεως**, *Στατιστική της Δημοσίας Εκπαιδευσεως, 1910-1911*, Αθήνα 1912

-**Υπουργείον Παιδείας και Θρησκευμάτων**, *Τα Εκπαιδευτικά Συνέδρια του 1930*, Αθήνα, χχ

II. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

A. ΕΙΔΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Αθανασίου Λ., Χαμπηλομάτη Π., *Η αξιολόγηση του διδακτικού έργου: Από τον επιθεωρητή στο σχολικό σύμβουλο*, στο δικτυακό τόπο με διεύθυνση: <http://epirus.sch.gr/educonf-1/athanasiou-chabilomati.pdf> (20-4-2007).

-Ανδρέου Α., (συνεργασία Μαντζούφας Π.), *Θέματα Οργάνωσης και Διοίκησης της Εκπαίδευσης και της Σχολικής Μονάδας*, Εκδ. «Νέα Σύνορα» - Α.Α. Λιβάνη, Αθήνα, 1999.

-Ανδρέου Α., Παπακωνσταντίνου Γ., *Εξουσία και Οργάνωση- Διοίκηση του Εκπαιδευτικού Συστήματος*, Νέα Σύνορα – Λιβάνη, Αθήνα, 1994.

-Ανδριανόπουλος Τ., Καμαρινόπουλος Σ., Τζώνης Ν., (μετεκπαιδευόμενοι δάσκαλοι στο ΠΤΔΕ Πατρών με υπεύθυνο καθηγητή τον Σ. Μπουζάκη), *Εποπτεία στην Εκπαίδευση: Από τον Επιθεωρητή στο Σχολικό Σύμβουλο*, στο δικτυακό τόπο με διεύθυνση:

-Ανδρέου Α., «Σχέδια νόμων για την εκπαίδευση, 1870-1880, Περ. Θέσεις, τευχ. 26-27-28.

-Αρχιμανδρίτης Ι., *Επιθεωρητής κα Διδάσκαλος. Σχέσεις και συμπεριφορά μεταξύ των εν τη υπηρεσία*, εκδόσεις Παλλάδιον, Τρίπολη 1957.

-Αρχιμανδρίτης Ι., *Τι παρατηρεί τι ελέγχει τι αξιολογεί ο επιθεωρητής κατά την επιθεώρησιν*, εκδοτικός οίκος Τούλας- Μαυράκος, Πάτραι 1959.

-Βασιλειάδης Γ., «Ιστορική ανασκόπηση του θεσμού της επιθεωρήσεως των σχολείων της στοιχειώδους εκπαιδεύσεως», στο *Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδεύσεως*, 1932, Τόμος Α!, Εκδοτικός οίκος Δημητράκου, Αθήνα 1932, σ.221-246.

-Δερβίσης Σπ., *Οργάνωση και Διοίκηση της εκπαίδευσης. Οργάνωση σχολείου και τάξης κατά την εκπαιδευτική νομοθεσία που ισχύει*, Θεσσαλονίκη, 1984.

-Δερβίσης Σπ., *Ιστορία, Οργάνωση και Διοίκηση της νεοελληνικής εκπαίδευσης*, έκδοση 3^η, Θεσσαλονίκη, 1989

-**Εξαρχόπουλος Ν.**, *Ποίος τις πρέπει να είναι ο διδάσκαλος*, εκ του Τυπογραφείου των Καταστημάτων «Αυγής Αθηνών», Αποστολοπούλου, εν Αθήναις, 1907.

-**Εξαρχόπουλος Ν.**, (φυλλάδιο) *Περί του θεσμού της επιθεωρήσεως των σχολείων*, Αθήνα 1906.

-**Ευαγγελόπουλος Σ.**, *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης, Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης*, τομ., Α! και Β!, Αθήνα 1984.

-**Ζήσης Δ.**, «Ο επιθεωρητής εν τω σχολείω», στο περ. *Το Νέο Σχολείο*, τεύχη 6 και 7, χρόνος Α', Αθήνα, Νοέμβριος και Δεκέμβριος 1933, σ. 183-185 και σ. 223-225 αντίστοιχα.

-**Θεοδωρακόπουλος Ε.**, *Ισχύουσα νομοθεσία Δημοτικής Εκπαιδεύσεως*, Ιωάννινα, 1963

-**Καρακατσάνη Δ.**, «Αρχείο Μάρκου Ματθαιάσσου, Γενικού Επιθεωρητή Δημοτικής Εκπαίδευσης», στο περ. *Τα νέα του Ε.Λ.Ι.Α.*, αρθ. 60, θερινό αρχειοστάσιο, Αθήνα, 2002, σ. 44-50.

-**Κάτσικας Χ.- Καββαδίας Γ.**, *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση, Ποιος, ποιον και γιατί*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2002,

-**Κόκκοτας Α.**, *Οδηγός και νομολογία του διδασκάλου*, Πάτρα, Σεπτέμβριος 1958

-**Κωτσίκης Β.**, *Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης*, Εκδ. Έλλην, Αθήνα, 1993.

-**Μιχόπουλος Α.**, *Η εκπαίδευση στο πλαίσιο της οργανωτικής θεωρίας*, έκδοση του ίδιου, Αθήνα, 1993.

-**Μιχόπουλος Α.**, *Εκπαιδευτική Διοίκηση, Διαδικασίες Δομικής Μορφολογίας*, έκδοση του ίδιου, Αθήνα 1998

-**Μιχόπουλος Α.**, *Εκπαιδευτική Διοίκηση, Διαδικασίες επιρροής και ενεργοποίησης της εργασιακής συμπεριφοράς*, έκδοση του ίδιου, Αθήνα 1998.

-Νούτσος Μπ., «Ο θεσμός του επιθεωρητή στην εκπαίδευση», στο *Πρακτικά Ημερίδας με θέμα Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση σήμερα*, Α.Π.Θ.- Π.Τ.Δ.Ε., Θεσσαλονίκη, Σεπτέμβριος 2001.

-Παλυβός Δ, *Η νέα σχολική νομοθεσία της Δημοτικής Εκπαιδευσεως*, Αθήναι 1979

-Παπαδάκης Γ, *Σύγχρονος οδηγός εκπαιδευτικού*, Αθήνα 1971.

-Παπαδάκης Ν., *Εκπαιδευτική Πολιτική, Η εκπαιδευτική πολιτική ως κοινωνική πολιτική* (;), έκδοση Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003.

-Παπαμιχαήλ Β., «Ο επιθεωρητής των Δημοτικών Σχολείων», στο περ. *Εκπαιδευτικά Χρονικά*, τεύχη 41^ο και 42^ο, έτος Δ', Αθήνα, 1937, σ. 226-230 και σ. 253-257 αντίστοιχα.

-Παρασκευόπουλος Θ., «Η επιθεώρησης των σχολείων», στο περ. *Εκπαιδευτικά Χρονικά*, έτος Α', τεύχος 12^ο, Αθήνα Ιανουάριος 1934, σ.363-369.

-Πύρζας Γ., «Τα σχολεία των ξενοφώνων, Προσφώνηση του επιθεωρητή κ. Πύρζα στο δασκαλικό συνέδριο του Σιδηροκάστρου», στο περ. *Εργασία*, τόμος Α', σ.78-80

-Σαΐτης Χ., *Οργάνωση και διοίκηση της εκπαίδευσης. Θεωρία και πράξη*, Αθήνα 1992

-Σπετσιέρης Γ., «Βοηθητικά βιβλία», στο περ. *Εργασία*, τόμος Α', τεύχ. 11-12, Αθήνα Φεβρουάριος 1924, σ. 260-262

-Στάμος Δ., *Το ημερολόγιο του επιθεωρητή (1914). Συμβολή στην Ιστορία της Δημοτικής Εκπαίδευσης του Νομού Λάρισας*, Εκδόσεις Δήμου Λάρισας, Λάρισα 2004.

-Τσαγκιάς Τζ., «Το πρόβλημα της επιθεωρήσεως των σχολείων και η Νέα Αγωγή», στο περ. *Εκπαιδευτικά Χρονικά*, έτος Β', τεύχος 20^ο, Αθήνα, Νοέμβριος 1934, σ. 232-234 και τεύχος 21^ο, Δεκέμβριος 1934, σ. 293-295.

-Τζήκας Χρ., *Ι.Π.Κοκκώνης. Ο Ρόλος του στη Θεμελίωση και τα Πρώτα Βήματα της Δημοτικής Εκπαίδευσης στην Ελλάδα*, Τεκμήρια-Μελέτες Ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης 6, Εκδ. Gutenberg, Αθήνα 1999.

-Τζουμελέας Σ.Γ.- Παναγόπουλος Π.Δ., *Η εκπαίδευσή μας στα τελευταία 100 χρόνια*, εκδ. οίκος Δημητράκου, Αθήναι, 1933.

-Φίλος Στ., *Το χρονικό ενός θεσμού, Η διοίκηση και η εποπτεία της εκπαίδευσης κατά την τελευταία 150/ετία, 1832-1982*, Εκδ. Βιβλία για όλους, Αθήνα 1984.

-Φυριπής Κ. Εμμανουήλ, «Η Διοίκηση και η Εποπτεία της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης στη Γαλλία και στην Ελλάδα τον 19^ο Αιώνα», στο *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, τεύχος 1, Εκδ. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, Αθήνα 1999.

-Φωτίου Π.Ι., «Τα βοηθητικά βιβλία στο Δημοτικό σχολείο», στο περ. *Εργασία*, τόμος Α΄, σ. 419-420.

B. ΓΕΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

-Αβδάλη Α., «Ο Καποδίστριας και η Επιτροπή της Προπαιδείας», *Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Παν. Ιωαννίνων*, Τόμ. 23^{ος}, Ιωάννινα, 1994, σ.5-77.

-Αγγελής Β., *Γιατί χαιρέται ο κόσμος και χαμογελάει, πατέρα.... Μαθήματα Εθνικής Αγωγής και νεολαιίστικη προπαγάνδα στα χρόνια της μεταξικής δικτατορίας*, Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2006.

-Αθανασιάδη Θεοχ., *Η Διδασκαλική Ομοσπονδία της Ελλάδας στο Μεσοπόλεμο, Η ίδρυση και η πορεία της*, (αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή) Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Φιλοσοφίας -Παιδαγωγικής- Ψυχολογίας, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1999

-Αθανασιάδης Χ., *Δάσκαλοι και εκπαιδευτικός δημοτικισμός. Το περιοδικό Αυγή (1923-1925)*, Εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2001

-Αλεξίου Θ., *Εργασία, Εκπαίδευση και Κοινωνικές Τάξεις. Το ιστορικό-θεωρητικό πλαίσιο*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 2002.

-Αλιβιζάτος Ν., *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση 1922-1974. Όψεις της ελληνικής εμπειρίας*, Εκδ. Θεμέλιο (γ΄ έκδοση), Αθήνα 1995

-Αλτουσέρ Λ., *Θέσεις*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1999 (ζ΄ έκδοση).

-Αντωνίου Δ., *Οι απαρχές του εκπαιδευτικού σχεδιασμού στο νεοελληνικό κράτος: το Σχέδιο της Επιτροπής του 1833*, Πατάκη, Αθήνα, 1992.

-Apple M., *Ιδεολογία και αναλυτικά προγράμματα*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1986,

-Apple M., *Εκπαίδευση και εξουσία*, εκδ. Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1993

-Apple M., «Ρητορικές μεταρρυθμίσεις: αγορές, πρότυπα απόδοσης και ανισότητα», στο Κάτσικας Χ.- Καββαδίας Γ., *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση, Ποιος, ποιον και γιατί*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2002, σ. 99-111.

-Apple M., «Αν η αξιολόγηση των εκπαιδευτικών είναι η απάντηση, ποια είναι η ερώτηση;» στο Κάτσικας Χ.- Καββαδίας Γ., *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση, Ποιος, ποιον και γιατί*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2002, σ. 151-159

-Berelson B., *Content Analysis in Communication Research*, Hafner Press, New York, 1984 (reprinted).

-Βερέμη Θ.- Δημητρακόπουλου Ο.(εποπτεία), *Μελετήματα γύρω από το Βενιζέλο και την εποχή του*, συλλογικός τόμος, σειρά Δοκίμιο- Ιστορία 1, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1980

-Blackledge D., Hunt B., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, εκδ. Έκφραση (σειρά εκπαιδευτική βιβλιοθήκη), Αθήνα, 1995.

-Βλόνη Ζ., «Βοηθητικά βιβλία» στο περ. *Εργασία*, τόμος Α΄, σ.371-374

-Bonai X., Rambla X., «Στα δίχτυα της καθολικά παιδαγωγημένης κοινωνίας», στο Αθανασιάδης Χ., Πατραμάνης Α., (επιμ), *Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση και εκπαιδευτικοί*, Κλαδικό Εκπαιδευτικό Ινστιτούτο ΙΝΕ – ΓΣΕΕ, Αθήνα, 2003.

-Βρατσάνος Μιλ., *Το Δημοτικό Σχολείο εν Ελλάδι, και ο Διδάσκαλος αυτού, ήτοι σκέψεις περί της ενεστώσης κατάστασης της δημοτικής εκπαίδευσης και βελτιώσεως αυτής αναγνωσθείσαι εν εκτάκτω συνέλευσιν των εταίρων του ελληνικού διδασκαλικού συλλόγου*, εκ του τυπογραφείου Α. Κτενά, Αθήνησι, 1874.

-Cohen L., Manion L., *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*, εκδ. Έκφραση, Αθήνα, 1997

-Craib I., *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία. Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, (επιμ. Παντελής Λέκκας), Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2000.

-Γκράμσι Α., *Οι διανοούμενοι*, Τόμος Α΄, εκδόσεις Στοχαστής, Γ΄ έκδοση, Αθήνα, 1972 (πρώτη έκδοση)

-Δερτιλής Γ., «Σχέσεις της ελληνικής οικονομίας με την Ευρώπη (1860-1910)», στο περ. *Δελτίο της εταιρείας σπουδών του νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας*, τευχ. 2, Αθήνα, 1978, σ.86-98.

-Δημαράς Α., «Υπουργείο Παιδείας και εκπαιδευτική πολιτική: Δοκίμιο προβληματισμού», στο περ. *Σύγχρονα θέματα*, Άνοιξη 1979, τευχ.4. σ. 3-8.

-**Δημαράς Α.**, «Ειδολογικές τομές στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης», στο περ. *Δελτίο της εταιρείας σπουδών του νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας*, τευχ. 3, Αθήνα, 1979, σ.42- 54.

-**Δημαράς Α.**, «Ξένες επιδράσεις στη διαμόρφωση του εκπαιδευτικού συστήματος», στο περ. *Δελτίο της εταιρείας σπουδών του νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας*, τευχ. 2, Αθήνα, 1978, σ.60-63.

-**Εξαρχόπουλος Ν.**, «Η μετεκπαίδευσις των δημοδιδασκάλων εν τω Πανεπιστημίω», στο συλλογικό τόμο *Επετηρίς Δημοτικής Εκπαιδεύσεως, 1932, έτος Α΄*, Εκδοτικός Οίκος Δημητράκου, Αθήνα, 1932, σ. 17-34

-**Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών «Ελευθέριος Βενιζέλος»- Χανιά**, *Η Εκπαιδευτική πολιτική στα χρόνια του Βενιζέλου*, Πρακτικά Συνεδρίου, Αθήνα, 22-24 Ιαν. 2004, εκδόσεις ελληνικά γράμματα, Αθήνα, 2007

-**Ευταξίας Αθ.**, *Εκπαιδευτικά αγορεύσεις εν τη Βουλή*, Εν Αθήναις 1895.

-**Ευταξίας Αθ.**, *Μεταρρύθμισις και ανόρθωσις*, Εκ του τυπογραφείου Π.Δ. Σακελλαρίου, εν Αθήναις, 1899.

-**Ζαγγογιάννης Δ.Κ.**, *Λόγοι Απολύσεως από της εν τω Πανεπιστημίω καθηγεσίας*, εν Αθήναις, 1901.

-**Θεοδωρόπουλος Ι.Γ.**, *Οι τελευταίοι λόγοι του αιδίου Πορφυροπούλου περί δημοτικής εκπαιδεύσεως εν ταις συνελευσέσι του Ελληνικού Διδασκαλικού Συλλόγου*, Αθήνησι, 1878.

-**Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αι.,1900-1922 Οι απαρχές**, τόμος Α2, Εκδόσεις Βιβλιόραμα,

Αθήνα 2002, τόμος Β2 Ο Μεσοπόλεμος, Αθήνα 2007, τόμος Γ2

-**Ιστορία του Ελληνικού Έθνους**, Τόμοι ΙΓ΄ και ΙΔ΄, Εκδ. Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1977.

-**Ιστορία του Νέου Ελληνισμού**, Τόμοι 5^{ος} -6^{ος}, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2004.

-Καλαφάτη Ε., *Τα σχολικά κτίρια της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης 1821-1929, Από τις προδιαγραφές στον προγραμματισμό*, Ιστορικό Αρχείο Ελληνικής Νεολαίας, ΓΓΝΓ, Αθήνα, 1998.

-Κάτσικας Χ.- Θεριανός Κ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης, Από την ίδρυση του ελληνικού κράτους μέχρι το 2004*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα 2004.

-Κολιόπουλος Ι., *Παλινόρθωση, Δικτατορία, Πόλεμος, 1935-1941: Ο βρετανικός παράγοντας στην Ελλάδα*, Αθήνα, 1985

-Κοντονή Α., *Το νεοελληνικό σχολείο και πολιτικός ρόλος των παιδαγωγικών συστημάτων*, Κριτική, Αθήνα, 1997.

-Κούκου Ε., *Ο Καποδίστριας και η Παιδεία, 1827-1832, Β΄, Τα εκπαιδευτικά ιδρύματα της Αιγίνης*, Αθήναι, 1972.

-Κριμιτσάς Γ., «Η συνεκπαίδευσις αγοριών και κοριτσιών» στο περ. *Εργασία*, τόμος Α΄, Αθήνα, 1924, σ.272-273.

-Λαμπίρη- Δημάκη, Ι., *Κοινωνιολογία και Ιστορία*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1989.

-Λιάκος Α., «Η νεοελληνική ιστοριογραφία το τελευταίο τέταρτο του εικοστού αιώνα», στο περ. *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχ. 76-77, Αθήνα, 2002, σ.72-91.

-Λέφας Χ, *Ιστορία της εκπαιδύσεως*, Εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα 1942.

-Λιγνάδης Τ., «Η διαδρομή του Νεοελληνικού κράτους – Κοινωνικοί και πολιτικοί σχηματισμοί», στο περ. *Δελτίο της εταιρείας σπουδών του νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας*, τευχ. 1, Αθήνα, 1977, σ.51-56.

-Λιναρδάτος Σπ., *Η εξωτερική πολιτική της 4^{ης} Αυγούστου*, Αθήνα, 1975

-Λυμπεράτος Μ., «Οι οργανώσεις της Αντίστασης», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αι.*, Τόμος Γ2, επιμέλεια Χρ. Χατζηιωσήφ- Πρ. Παπαστράτης, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2007

-Mark Mazower, *Greece and the inter-war economic crisis*, Οξφόρδη, 1991

-Μαυρογιώργος Γ., «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού Γραφειοκρατική συμμόρφωση ή μετασχηματιστική παρέμβαση;» περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τευχ. 15, Αθήνα, 1984, σ. 11-19

-Μαυρογιώργος Γ., «Σχολικοί σύμβουλοι: Η πολιτική του ΥΠΕΠΘ, ή (αντί)στάση των εκπαιδευτικών και ο εγκιβωτισμός ενός θεσμού», περ. *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, τευχ. 32, Αθήνα, 1987, σ. 16-19.

-Μαυρογιώργος, Γ., «Η αξιολόγηση του «Εκπαιδευτικού Έργου» και το ψευδεπίγραφο Προεδρικό Διάταγμα», Εισήγηση στο *Συνέδριο της ΟΛΜΕ με θέμα: Ο Εκπαιδευτικός μπροστά στην Ευρώπη που αλλάζει*, Εκδ. ΟΛΜΕ, Αθήνα, 1993, σ.133-158.

-Μαυρογιώργος Γ., «Βασική Εκπαίδευση και Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών: Πτυχές ισομορφισμού στην Ευρωπαϊκή Διάσταση», εισήγηση στο ευρωπαϊκό συνέδριο με θέμα: *Ο Έλληνας εκπαιδευτικός και η Ευρωπαϊκή του Διάσταση*, Αθήνα, 1993, Ίδρυμα Μελετών Λαμπράκη, Εκπαιδευτήρια Γείτονα, σ.138-160.

-Μαυρογιώργος Γ., «Αξιολόγηση του εκπαιδευτικού: Η εναρμόνιση του πανοπτισμού» στο Κάτσικας Χ.- Καββαδίας Γ., *Η αξιολόγηση στην εκπαίδευση, Ποιος, ποιον και γιατί*, εκδ. Σαββάλας, Αθήνα, 2002, σ. 139-140.

-Μαυρογιώργος Γ., *Εκπαιδευτική πολιτική και στρατηγικές νομιμοποίησης*, Πανεπιστημιακές Σημειώσεις, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Τμήμα Φ.Π.Ψ., Τομέας Παιδαγωγικής, Ιωάννινα, 2003.

-Μαυρογορδάτος Γ.,- Χατζηιωσήφ Ι., (επιμ) *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός*, Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Β΄ έκδοση, Αθήνα 1988.

-Μαυροσκούφης Δ., *Εκπαίδευση και εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα, 1821-1832* (διδακτορική διατριβή), Θεσσαλονίκη 1988.

- *Μεγάλη Παιδαγωγική Εγκυκλοπαίδεια*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα- Herder και η νεότερη έκδοση, *Παιδαγωγική Ψυχολογική Εγκυκλοπαίδεια –Λεξικό*, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα.

-Μηλιός Γ., *Εκπαίδευση και εξουσία, Κριτική της καπιταλιστικής εκπαίδευσης*, Εκδ. Αγώνας, Αθήνα 1981.

- Μηλιός Γ., *Ο ελληνικός κοινωνικός σχηματισμός, Από τον επεκτατισμό στην καπιταλιστική ανάπτυξη*, εκδ. Κριτική (δεύτερη αναθεωρημένη έκδοση), Αθήνα 2000.

-Mialaret G., *Εισαγωγή στις Επιστήμες της Αγωγής*, (μετ. Γ. Ζακόπουλου), Εκδ. Τυπωθήτω- Δαρδάνος, Αθήνα 1999.

-Μπουρντιέ Π., *Κείμενα κοινωνιολογίας*, επιμ. Νίκος Παναγιωτόπουλος, Εκδόσεις Στάχυ, σειρά Κοινωνικές Επιστήμες 17, Αθήνα 1999, σ.131-139.

-Μοσκόφ Κ., «Εξάρτηση και ιδεολογία», στο περ. *Δελτίο της εταιρείας σπουδών του νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας*, τευχ. 2, Αθήνα 1978, σ.64-66.

-Νούτσος Μπ., *Η εκπαίδευση των δασκάλων: ιδεολογικές διαστάσεις και μεθοδολογικές προϋποθέσεις*, στο περ., *Σύγχρονα θέματα*, τευχ. 4, Άνοιξη 1979, σ.23-31.

-Νούτσος Μπ., «Εκπαιδευτικοί και φαντάσματα αξιολόγησης», Περ. *Εκπαιδευτική Κοινότητα τ.*, 2001,σ.24-29.

-Νούτσος Μπ., «Οι εκπαιδευτικοί και η ιδεολογία του επαγγελματισμού», εισήγηση στο *Συνέδριο της ΟΛΜΕ* με θέμα: *Ο Εκπαιδευτικός μπροστά στην Ευρώπη που αλλάζει*, Εκδ. ΟΛΜΕ, Αθήνα 1993, σ.38-49.

-Νούτσος Μπ., *Διδακτικοί στόχοι και αναλυτικό και αναλυτικό πρόγραμμα*, εκδ. Δωδώνη, Αθήνα, 1983.

-Νούτσος Μπ. «Κοινωνιολογία και Εκπαίδευση», στο περ. *Διαβάζω*, τχ.113, Αθήνα 1986, σ. 42-47.

-Νούτσος Χ., *Ιδεολογία και Εκπαιδευτική πολιτική*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1986.

-Νούτσος Χ., *Ιστορία της εκπαίδευσης και ιδεολογία, Όψεις του Μεσοπολέμου*, Εκδ. Ο Πολίτης, Αθήνα, 1990.

-Νούτσος Χ., *Προγράμματα Μέσης Εκπαίδευσης και κοινωνικός έλεγχος*, (ανατύπωση), Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1999.

-Νούτσος Χ., «Η ιδεολογία της αξιολόγησης στην εκπαίδευση», εισήγηση σε Συνέδριο με θέμα: *Ιδεολογικά ρεύματα και τάσεις της διανοήσης στη σημερινή Ελλάδα*, Εκδ. Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα, Αθήνα 2002

-Νούτσος Χ., *Ο δρόμος της καμήλας και το σχολείο. Η εκπαιδευτική πολιτική στην Ελλάδα: 1944-1946*, Βιβλιόραμα, Αθήνα 2003

-Νούτσος Χ., *Προτείνω την απόλυσιν. Η ιδεολογία της καθηγητικής ευθύνης το 19^ο αιώνα στην Ελλάδα*, Εργαστήριο Ιστορίας Νεοελληνικής Εκπαίδευσης (αριθ. 2), εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2004.

-Νούτσος Χ., *Τα όρια του βενιζελικού εκσυγχρονισμού στη σχολική γνώση (1913-1931)*, στο <http-pheds.uoi.gr-cnoutsos> (προσωπική ιστοσελίδα του Χαρ. Νούτσου)

-Παναγιωτόπουλος Β., «Η αγροτική Ελλάδα στην ευρωπαϊκή οικονομική συγκυρία (1770- 1871)», στο περ. *Δελτίο της εταιρείας σπουδών του νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας*, τευχ. 2, Αθήνα 1978, σ.67-74.

-Παπαδημητρίου Σ.Ν., *Ιστορία του Δημοτικού μας Σχολείου(1834-1895)*,
Αθήνα 1950.

-Παπακωνσταντίνου Π.- Ανδρέου Απ., *Τα Διδασκαλεία και η ανάπτυξη της
παιδαγωγικής σκέψης, 1875-1914*, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1992.

-Παπαμαύρος Μ., *Σύστημα Νέας Παιδαγωγικής*, χ.χ

-Παπαστράτης Πρ., «Εξωτερική Πολιτική», στο *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου}
αιώνα*, επιμ. Χρ. Χατζηιωσήφ, τ. Β2, Αθήνα, 2003.

-Παπασωτηρίου Γ., *Εκπαιδευτικά*, εν Αθήναις, χ.χ.

-Πασιαρδής Π., *Εκπαιδευτική ηγεσία. Από την περίοδο της ευμενούς
αδιαφορίας στη σύγχρονη εποχή*, εκδόσεις Μεταίχμιο, Αθήνα 2004

-Πολίτης Λ., *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Εκδόσεις Μορφωτικό
Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1980

-Πολίτης Ν., *Πατριολογήματα*, Τόμος Α', Παράρτημα,

-Πουланτζάς Ν., *Πολιτική εξουσία και κοινωνικές τάξεις*, Τόμ. Α', Εκδ.
Θεμέλιο, Αθήνα 1980.

-Πουланτζάς Ν., *Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό*, Εκδ.
Θεμέλιο, Αθήνα 1990

-Πουланτζάς Ν. – Μίλιμπαντ Φ.- Φάυ Ζ.Π., *Προβλήματα του Σύγχρονου
Κράτους και του Φασιστικού Φαινομένου*, Εκδ. Θεμέλιο- Κριτική, γ' έκδοση, Αθήνα
1984.

-Πυργιωτάκης Ι.Ε., *Η Οδύσσεια του διδασκαλικού επαγγέλματος*, Εκδοτικός
Οίκος Α/φών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 1992.

-Reble ΑΙ., *Ιστορία της Παιδαγωγικής*, μετάφραση Θ. Χατζηστεφανίδης, Σ.
Χατζηστεφανίδη- Πολυζώη, Εκδόσεις Παπαδήμα, Αθήνα 1990

-Richter Heinz, *Η επέμβαση των Άγγλων στην Ελλάδα. Από τη Βάρκιζα στον
Εμφύλιο Πόλεμο. Φεβρουάριος 1945-Αύγουστος 1946*, (Μετάφραση) Περικλής
Βαλλιάνος, Γιώργος Γιάνναρης, Εκδ. Εστία, Αθήνα, (Δεύτερη έκδοση) Ιανουάριος
2003.

-Σακελλαρόπουλος Μ., *Η παιδαγωγική του Δημοτικού Σχολείου*, εν Κέρκυρα
1887, Εν Αθήναις 1892, 1901

-Σακελλαρόπουλος Μ., *Οδηγός της διδασκαλίας της αριθμητικής εις τα
Δημοτικά σχολεία*, Εν Αθήναις 1900

-Σβορώνος Ν., *Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας*, Θ! Έκδοση, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα 1985.

-Σβορώνος Ν., «Τα κύρια προβλήματα της περιόδου 1940-1950», στο συλλογικό τόμο *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950. Ένα έθνος σε κρίση*, Θεμέλιο, Αθήνα, 1984

-Σολομών Ι., *Εξουσία και Τάξη στο Νεοελληνικό Σχολείο*, Εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1992.

-Σταυρόπουλος Θ., *Ιστορική ανάλυση του Αγροτικού Ζητήματος στην Ελλάδα. Από Φραγκοκρατία μέχρι σήμερα (1267-1980)*, τόμος Β', (1828-1909), Εκδόσεις Νέα Σύνορα- Λιβάνης, Αθήνα 1979.

-Τοπάλης Δ., *Περί Υποχρεωτικής Εκπαιδεύσεως*, (ανατύπωση εκ της Εθνικής Αγωγής), Εν Αθήναις, 1904

-Τσαούσης Δ.Γ. (επιμ.), *Όψεις της ελληνικής κοινωνίας του 19^{ου} αιώνα*, Σειρά Ελληνική Κοινωνία 2, Εκδ. Βιβλιοπωλείο της Εστίας (δεύτερη έκδοση), Αθήνα 1998.

-Τσαπόγας Μ., «Τα κόμματα στην ελληνική ιστοριογραφία: Η αποκατάσταση του Πολιτικού», στο περ. *Σύγχρονα θέματα*, τευχ. 56, Αθήνα, Ιούλιος- Σεπτέμβριος 1995, σ.87-93.

-Τσουκαλάς Κ., *Εξάρτηση και Αναπαραγωγή. Ο κοινωνικός ρόλος των εκπαιδευτικών μηχανισμών στην Ελλάδα, (1830-1922)*, Θεμέλιο (στ' έκδοση), Αθήνα, 1992.

-Τσουκαλάς Κ., *Η ελληνική τραγωδία, από την απελευθέρωση ως τους συνταγματάρχες*, τέταρτη έκδοση, Εκδ. Ολκός, Αθήνα, 1974.

-Τσουκαλάς Κ., *Κοινωνική ανάπτυξη και κράτος, Η συγκρότηση του δημόσιου χώρου στην Ελλάδα*, Εκδ. Θεμέλιο (έκτη έκδοση), Αθήνα, 1993.

-Φλάισερ Χ.,- Σβορώνος Ν., (επιμ), *Δικτατορία, Κατοχή, Αντίσταση. Η Ελλάδα 1936-1944*, Συλλογικός Τόμος, Εκδ. Μορφωτικό Ίδρυμα της Αγροτικής Τράπεζας, Αθήνα 1989.

-Φλάισερ Χ., (επιμ), *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο*, Τομές και συνέχειες, Εκδ Καστανιώτη, Αθήνα 2003

-Φραγκουδάκη Α., *Τα αναγνωστικά βιβλία του δημοτικού σχολείου. Ιδεολογικός πειθαναγκασμός και παιδαγωγική βία*, εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1978.

-Φραγκουδάκη Α., *Κοινωνιολογία της Εκπαίδευσης*, Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα, 1985

-Φραγκουδάκη Α., *Ο εκπαιδευτικός δημοτικισμός και ο γλωσσικός συμβιβασμός του 1911*, Ιωάννινα 1977.

-Φραγκουδάκη Α., *Εκπαιδευτική μεταρρύθμιση και φιλελεύθεροι διαπονούμετοι άρστοι αγώνες και ιδεολογικά αδιέξοδα στο μεσοπόλεμο*, Κέδρος, Αθήνα, 2000.

-Φραγκουδάκη Α., «Η αστική ιδεολογία στο δημοτικό σχολείο», στο περ. *Δελτίο της εταιρείας σπουδών του νεοελληνικού πολιτισμού και γενικής παιδείας*, τευχ. 3, Αθήνα, 1979, σ.35- 41.

-Χασσιδάκης Δ., «Δομή και λειτουργία της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης», περ. *Ο Πολίτης*, τευχ. 35, Αθήνα, 1985.

-Χατζηιωσήφ Χ., *Η Γηραιά Σελήνη. Η βιομηχανία στην Ελλάδα, 1830-1940*, Εκδ. Θεμέλιο, Αθήνα, 1993.

-Χατζηιωσήφ Χ., «Κοινοβούλιο και Δικτατορία», στο *Ιστορία της Ελλάδας στον 20^ο αιώνα, Τόμος Β2 (1922-1940- Ο Μεσοπόλεμος)*, Εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα 2002, σ. 73.

-Χατζηιωσήφ Χ., «Η αποτυχία της προσπάθειας εξορθολογισμού του αστικού κράτους» στο *Ιστορία της Ελλάδας στο 20^ο α.*, Τόμος Β2, εκδ. Βιβλιόραμα, Αθήνα, 2003, σ.96-98

-Χατζηιωσήφ Χ., «Η βενιζελογενής ανταπολίτευση στο Βενιζέλο και η πολιτική ανασύνταξη του αστισμού στο Μεσοπόλεμο» στο *Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός* (επιμ) Γ. Μαυρογορδάτος- Χ. Χατζηιωσήφ), Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Β΄ έκδοση, Αθήνα 1988, σ. 445 κε.

-Χατζηστεφανίδης Θ., *Ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης (1821-1986)*, Εκδ. Παπαδάκης, Αθήνα 1990.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΔΙΔΑΚΤΙΚΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ (ΙΤΥΣΣΕ)

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

2

ΤΟ ΕΝ ΕΠΙΤΑΝΗΣΩ ΔΙΔΑΣΚΑΛΕΙΟΝ

ΑΠΟΛΥΤΗΡΙΟΝ

ΑΡΙΘ. ΓΕΝΙΚΟΣ 443
ΕΤΗΣΙΟΣ 4

Ο κ. Βασίλειος Γ. Παπαγεωργίου εξ Αγίου Βασιλείου Βραχονέικα τῶν Πατρῶν Ῥοδόξος ἐτῶν 20 ἀνήκουσεν ἅπαντα τὰ ἐν τῷ Διδασκαλείῳ διδασκόμενα μαθήματα καὶ μετέσχε καὶ τῶν ἐν τῷ προτύπῳ ἀσκήσεων, καθ' ἅπαντα τὸν τῆς μαθητείας χρόνον συντόνῳ ἐπιμελείᾳ χρησάμενος καὶ κοσμίως ἐκυστὸν παρασθῶν.

ὑποστὰς δὲ τὴν ἀπολυτήριον ἐξέτασιν κατὰ τὸ Β. Διάταγμα τῆς 6 Μαΐου 1880 ἐκρίθη ἄξιος τοῦ βαθμοῦ ἄριστα / 9 ²⁴ / 22 τῶν κατωθι σημειουμένων βαθμῶν.

Ἐν τοῖς Θρησκευτικοῖς καὶ Φιλοσοφικοῖς	} ἄριστα / 10 /	Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ Γλώσσῃ	} ἄριστα / 10 /
Ἐν τοῖς Παιδαγωγικοῖς		Ἐν τῇ Μεθοδικῇ καὶ Πρακτ. Διδασκαλίᾳ	
Ἐν τοῖς Φυσικομαθηματικοῖς		Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ καὶ Γεωγραφίᾳ	
Ἐν τῇ Μουσικῇ τῇ Καλλιγραφίᾳ καὶ Ἰγνογραφίᾳ <u>καθ' ἅπαντα</u>	Ἐν τῇ Γυμναστικῇ	<u>ἄριστα / 10 /</u>	

Διὸ δίδεται αὐτῷ τὸ ἀπολυτήριον τοῦτο σσημασμένον τῇ τοῦ Διδασκαλείου σφραγίδι καὶ ὑπογεγραμμένον ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς ἐξεταστικῆς ἐπιτροπῆας.

Ἐν Κερκύρᾳ τῇ 10 Ἰουλίου 1903

Ο Διευθυντής: Μ. Μανωλάκης

Οι Ἐπόπται: Μ. Μανωλάκης, Φ. Α. Μάργαρι, Μ. Μανωλάκης, Α. Ν. Βερακλή, Α. Ν. Βερακλή

Οι Καθηγηταί: Μ. Μανωλάκης, Α. Ν. Βερακλή

Βασίλειον τῆς Ἑλλάδος

Ἔ

Νομάρχης Ἀχαΐας

ἔρως

τῶν Βασίλειον Παπαγεωργίου πρωτοβάθμιον
ἐπιμοδιδάσκαλον.

Διωρισμός

Δι' ἀποφάσεως ἡμῶν ὑπ' ἀρ. 7572 τῆς 24 Σεπτεμβρίου ἐξ. καταχωρισθείσης ἐν τῷ ὑπ' ἀρ. 250 φύλλῳ τῆς 24ης μερίδος τῆς Κυβερνήσεως (τεύχος Γ') διωρίσθητε εἰς τό ἐν Βιόλῳ τοῦ Δήμου Δύμης διτάξιον δημοτικόν σχολεῖον ἀρρένων.

Ἀνακοινοῦντες ὑμῖν τοῦτο εἰς προσκαλοῦμεν ἵνα δώσητε τόν νενομισμένον ὄρκον ἐνώπιον τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ τῶν δημοτ. σχολείων καί τούτου κωλυομένου ἐνώπιον τοῦ ἐνταῖθα ἐπιμοδιόχου Νοτίου Πλευρᾶς ἢ τόν ἐπιμοδιόχην Δύμης καί ἀναλάβητε τά καθήκοντά ἑας, ἀναφέροντες περὶ τούτου εἰς τε τήν ἀρμοδίαν δημοτικὴν ἀρχήν; τόν Ἐπιθεωρητὴν τῶν Σχολείων καί ἡμᾶς ἀπ' εὐθείας.

Ὁ Νομάρχης καί κ.κ.

Ὁ Γραμματεὺς

Ἐπογραφή δυσανάγνωστος

*Ἀποβίβας ἀντίγραφον.
Ὁ Ἐπιμοδιόχης
Παπαγεωργίου*

5
Εν Αθήναις τῆν 10^{ην} Φεβρουαρίου 1902

Ἐπιτιμῶτα Κύριε,

Ἡ ἑπιτιμῶτα γαστρονομικὴ ἑταιρεία κατὰ τὴν
συνεδρίαν τῶν ἀρχιεργαζῶν αὐτῆς τῆς 9 Φεβρουαρίου 19
ἔβλεπε ἰσῆς τὰ κενῶν ἑταίρων αὐτῆς κατὰ ἀπολασὶν
ἢ ἂν ἴσῃ τῶν ἑταίρων.
Ἐπιτιμῶτα ὅτι ἀποφασίζοντες τὸν σκοπὸν τῆς ἑταιρείας

ἡ ἀποφασίζοντες ἐπιτιμῶτα τὴν ἑπιτιμῶτα ἀποφασίζοντες
καὶ ἀποφασίζοντες ἀποφασίζοντες ἐν τῶν ἀποφασίζοντες ἢ ἂν
ἢ ἂν ἀποφασίζοντες αὐτῆς ἢ ἂν ἀποφασίζοντες ἢ ἂν
ἀποφασίζοντες ἀποφασίζοντες ἐν τῶν ἀποφασίζοντες ἢ ἂν
ἢ ἂν ἀποφασίζοντες ἀποφασίζοντες.

Παρακαλοῦμεν ἰσῆς καὶ ἀποφασίζοντες τὴν ἀποφασίζοντες
ἢ ἂν ἀποφασίζοντες ἀποφασίζοντες ἀποφασίζοντες ἀποφασίζοντες

Ἡ Πρόεδρος
ἢ ἂν ἀποφασίζοντες

Τὸν τὸν Κύριον
Βασίλειον Παναγιωτοῦ
ἀποφασίζοντες
ἢ ἂν ἀποφασίζοντες

Ὁ Γαστρονομικὸς
ἢ ἂν ἀποφασίζοντες

(ἢ ἂν ἀποφασίζοντες)

Τυπ. Μετά τῶν ἐργαζομένων τῶν ἀνωτέρω ἔργων ἔχον
καί τῃ νουνοποιῶν τῶν ἐλαφίων καὶ τῶν ἰσογυμνασίων
τῶν δὲ τῶν 25 ἐλαφίων ἐπιδοσίων δὲ τῶν δ' α'.
ποσῶν) εἰς τὴν ἀπό τῶν Α' τῶν τῶν τῶν τῶν
(1911-1912). τῶν ἀνωτέρω τῶν τῶν τῶν τῶν
τῶν, ἢ ἐπιδοσίων ἐπιδοσίων τῶν τῶν τῶν τῶν

Εν Ἀθήναις τῆ 11 Φεβρουαρίου

1915

ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΕΘΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

Τμήμα Η'

Ἀριθμ. πρωτ. 7155

Πρὸς

τὸν κ. Βασίλειον Παπαγεωργίου Διπλωμάτη
καὶ Πρόεδρον τοῦ Γεωργικοῦ Συνεταιρισμοῦ.

- Εἰς ἄγχιον Βασίλειον
(Βραχνέλια) Ἀχαΐας

Ἐκφράζομεν ὑμῖν τὴν ἡμετέραν εὐαρέσκειαν διὰ αὐτὰς
τὰς μέχρι τοῦδε προσεχθεῖσας ὑπηρεσίας ὑμῶν πρὸς ἐκτέ-
σιν τοῦ ἔργου τοῦ αὐτοῦ Γεωργικοῦ Συνεταιρισμοῦ, οὗ προ-
βόσταθε, εὐελπιστοῦντες, ὅτι καὶ ἐν τῇ μέλλοντι θέλετε ἐξ-
καλοῦσθαι μετὰ τοῦ αὐτοῦ ζήλου ἐπιπρεστοῦντες καὶ προ-
τερεῖα τὰ συμφέροντα τοῦ ἐν λόγῳ συνεταιρισμοῦ.

Ὁ Υπουργός

Ἀνδρ. Μιχαηλίδου
Ἐπὶ τῆς ἑξουσίας

Ἀκριβὲς ἐντίγραφο

Ἐν Ἀμαλιάδῃ τῆ 17 Ἰουνίου 1940

Ὁ Ἐπιθεωρητής

Ἀνδρ. Μιχαηλίδου

Handwritten text at the top of the page, including a date and possibly a recipient's name. The text is mostly illegible due to the quality of the scan.

Main body of handwritten text, consisting of several lines of cursive script. The text is difficult to decipher but appears to be a formal letter or document.

Handwritten signature and name in cursive script, located in the lower-left quadrant of the page.

Βιβλίο ΕΚΘΕΣΕΩΝ ΤΟΥ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΟΥ
ΤΩΝ ΔΗΜΟΣΙΑΚΩΝ ΣΧΟΛΕΙΩΝ
ΜΕΣΟΓΟΡΧΙΟΥ

από 1 Δεκεμβρίου 1918
ως 16 Μαρτίου 1923

ἴσα κελουμένα ἄλλα ἐπέμβατες τοῦ διδασκαίου: αἴμα
 δ' ὄψιν; μισθ: ὄχι μία αἴμα. δ.δ. μία αἴμα. Μισθ.
 μία αἴμα μὴ κελουμένας. Καὶ οὐκ ἔστιν ἰσότης ἐν
 τοῖς φησὶν αἰσθημα τοῦ διδασκαίου ἐν τῷ αἴμα ἢ ἐν
 ἄλλοις τοῦ αἴμα τοῦ ποί' ἔχειν ὁ μαθητής, ἢ ἔ. ἐκ
 κελουμένα δὲ τοῦ ἔμαρ. καὶ περὶ τὰς αἰσθη-
 μα, δὲ οὐκ ἐστὶν μαθητὴν ἐπὶ τῷ αἴμα δὲ οὐ φέρει
 ἐν ἔμαρ ἀφ' ὅπου χαρὰ ἔχει τοῦ ἀφ' ὅπου
 ἢ ἐν τῷ αἴμα τῶν μαθητῶν. Ὁ μισθ. ἔχει: ἴσα
 τὸ δόξασον κατὰ μὲν κελουμένα. - ο.δ.δ.
 ἀντιβαίνει ἐπὶ τῷ αἴμα δὲ τὸ ἀντιβαίνει τὸ
 βάρβαρον ἴσα τῷ κελουμένα ἔμαρ καὶ
 μίσην! ἢ τὸν ποσὸν τῶν χυδαίων μαθητῶν δὲ
 τοῦ ἔμαρ ὁρῶντος. μισθ. καὶ τ.τ.

Καθὼς τοῦτο ἐδίδαξα ἰσοδυναμίας μετὰ
 ἀντιθέσεως.

Ἦκουσα καὶ ἐν ἄλλοις κατὰ δὲ δασκάλου.

Ὁ διδάσκαλος οὐκ ἔχει αἴμα φαίνεται βίβαρμη-
 τας ἐν τῷ μαθητῶν ὅπου οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ δὲ οὐκ
 ἀρκετὴ ἀμειβόμενα δ' ἔχειται. φαίνεται τοῖς
 χυδαίων ποσῶν ἐν τῷ κελουμένας καὶ καὶ ἔμαρ
 μὴ τὴν ἀλλοτρίαν μὴ τὸν ἄλλοις καὶ τῶν μαθητῶν.

Ἀντιθέσεις μετὰ:

Ἐπίσης τὸ φέρεται τῶν μαθητῶν καὶ ἀντιθέσεις τὰ ἐξ ὅπου
 ἡ μαθητῶν ἐν τῷ αἴμα. τὸ ὅπου τῶν ἀντιθέσεων τῶν
 ἀντιθέσεων ἢ ἀντιθέσεων τὰ μαθητῶν καὶ καὶ
 ὅπου ἀντιθέσεων τῶν μαθητῶν ἀντιθέσεων τῶν
 τῶν μαθητῶν ἐν τῷ κελουμένας.

Ὁ δὲ αἴμα τῶν ἀντιθέσεων τῶν μαθητῶν ἀντιθέσεων

Ἐν Ἀθήναις τῇ 18 Φεβρουαρίου 1941
ΒΑΣΙΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΤΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΤΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Ἀριθ. Πρωτ. 4306
Διεκπ. 607

Πρὸς

τόν κ. Ἐπιθεωρητὴν τῶν δημοτικῶν
σχολείων Κεφαλληνίας

Εἰς Ἀργοστόλιον.

Ἀπαντῶντες εἰς τὴν ὑπ' ἀριθ. 75 ἐ.ε. ὑμετέραν ἠναφασίν,
γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι εὐχαρίστως ἐλάβομεν γνῶσιν τῶν ἐνεργε-
ῶν σας πρὸς ἐφαρμογὴν τοῦ Νόμου 2442 καὶ τῆς ἐκδοθείσης ὑ-
μῶν ἐγκυκλίου πρὸς τοὺς διδασκάλους τῆς περιφέρειας σας.

Συγχαίροντες ὑμᾶς διὰ τὸν ζῆλον μεθ' οὗ ἀξιοπαλῶς ἐργ-
εσθε ὑπὲρ τοῦ σκοποῦ ὃν ἀποβλέπει ὁ Νόμος 2442, παρακαλοῦ-
μεν ὅπως μὴ παύσητε συντόμως παρακολουθοῦντες τὴν ἐκτέλεσιν
τῶν ὁδηγιῶν σας, ἵνα ἐπιτευχθῇ ἡ πραγμάτωσις τοῦ μεγάλου &
σκοποῦ, τῆς ἰδρύσεως διδαστηρίων.

Ὅσον ἀφορᾷ τὰς περὶ συμπλέξεως Ταμεῖου Ἐκπαιδευτικῆς
Προνοίας σκέψεις σας, γνωρίζομεν ὑμῖν, ὅτι ἐλάβομεν πρόμαλα
περὶ τούτου νομοθετικῶς, δι' ἐγκυκλίου δέ ὑμῶν, ἣν ἀποστέλλο-
μεν ὑμῖν ἐντός ὀλίγου παρέχομεν ὑμῖν ἐντός ὀλίγου σχετικὰ
ὁδηγίας.

Ὁ Ὑπουργός

Κ. Σπυρίδης.

Ἀκριβὲς ἀντίγραφον

Ἐν Ἀμυκλῶδι τῇ 17 Ἰουνίου 1940

Ὁ Ἐπιθεωρητής

15

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ
ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ

Εν Αθήναις τῇ 7 Ἀπριλίου 1930

Ἀρθ. Πρωτ. 21079

Π ρ ό ς

τόν κ. Ἐπιθεωρητὴν τῶν δημ. σχολείων

Β. Περιφέρειᾳ
Κόρινθου

638
12-4-30.

ἔχοντες ὑπ' ὄψει τηλεγράφημα τοῦ Προέδρου τῆς Κοινότητος Χιλιοποδίου δι' οὗ ἐκφράζονται αἱ εὐχαριστίαι τῶν κατοίκων δυνά τῆν ἐπιτυχῆ συνδρομὴν τῶν δημοδιδασκάλων τῶν εἰς τὸν ἐμβολιασμόν τῶν δένδρων ἐκφράζομεν ὑμῖν καὶ τοῖς διδασκάλοις τῆς αὐτέρας περιφέρειας τὴν ἄκραν ἡμῶν εὐαρέσκειαν διὰ τὸν ὑπὲρ τῆς γεωργίας ζῆλον σας καὶ τὴν ἐνεργὸν συμμετοχὴν σας εἰς τὸν ἐπιστημονικὸν διαφωτισμόν τῶν γεωργῶν.

Ὁ Υπουργός

Γ. Μαπανδρέου

Κοινοποιήσις

Ἐκπαιδ. Συμβούλιον

Ἐπιθεωρητὰς τοῦ Κράτους

Handwritten signature

21

Προϋ Α.Ε.Σ.Σ.Ε. έχον υπ' όψει:

Αεν/ Τόν καταρτισθέντα υπό του κ. Προέδρου Πύρρα, όστις περιλαμβάνει τέ ένα καί μόνον Έπιθεωρητήν της Εης εκπαιδευτικής περιφέρειας Βασίλειον Παπαγεωργίου της περιφέρειας Αμαλιάδος, όστις συνεπλήρωσε Βαν τετραετιαν από της είς τόν αυτόν βαθμόν άπονομής έπιδόματος 5% επί το άρχικόν μισθόν του λόγω έξαντλήσεως Ιεραρχίας, ψεύδοιμου παραμονής έπ αυτώ βαθμῷ μέχρι της 18-9-38.

- Βεν/ α'/ Τήν περί του Έπιθεωρητού τούτου τελευταίαν έκθεσιν 14-2-38 του Γεν. Έπιθεωρητού της ΣΤ. Περιφέρειας Μιχ. Μιχαλεπούλου, έν τη έπιφα διατυπώνται αί έξής περί αυτού κρίσεις "ότι ό Έπιθεωρητής Ζακύνθου Β. Παπαγεωργίου, καίτοι πολυέταχος Έπιθ/τής, διατηρεί έν τούτοις τήν ίκανάδα σφριγώσης ήλικίας, αγαπή τήν γεωργίαν καί ισχυρώς κινεί τούς διδ/λους πρός τήν κατεύθυνσιν ταύτην, έν Κοριμβίτζ δε ύπηρετών έσήμελωσην άξιόλογον δρῶσιν είς τό κεφάλαιον τούτο. Περιόδεδει τακτικά καί συγκαλεί παιδαγωγικάς συγκεντρώσεις καί έπιδίδει σχετικῶς όδηγίας..... είναι έργατικώτατος μέ ίκανήν έπιστημονικήν μόρφωσιν δια καί φιλοδουκῶς τήν περιφέρειάν του μέ ίκανάς γεωργικάς γνώσεις, έμπειρώτατος, άξιοκρεπής, θερμός δε ύπεστηρικτής καί θιασώτης τών άρχών του Πέου Κράτους όριλήσας καί έν Ζακύνθω καί άλλαχού υπέρ αυτού. Είναι καλός οίκογενειάρχης, άξιος πάσης τιμής καί κροστας=ίας. β'/ Τήν διασαφούσαν τά περί άξιολόγου προγενεστέρως δράσεως του Έπιθ/τού τούτε γενικῶς σημειούμενα έν τη άνωτέρω έκθέσει εύμενή στοιχεζα πρότάσιν υπ' αριθμ. 1060/Γεν. Έπιθ/τού Δ' εκπαιδευτικής περιφέρειας κ. Χρυσανθάκοπούλου πρός τῶ Σόν Υπουργεῖον Έθνικής Παιδείας περί άπονομής ήθικης άμοιβής του τότε έν Μεσολογγίω ύπηρετούντος Β. Παπαγεωργίου μέ τί κρίσιν, ότι υπερέχει πάντων τών έν τη περιφέρεια Έπιθ/τών καί ότι προσέχει τόν νοόν είς τήν κραταλώσιν του θρησκευτικού συναίσθηματος άμέσως μέν παρά τοίς μαθηταίς, έμμέσως δε παρά τη λοιπή κοινωνία, διά σεμνών ιεροτελεστιών κατά τάς τεσσαράκιστάς πρός κοινωνίαν τών άχράντων μυστηρίων έκ μέρους τών μαθητών, διδ/λων καί διδ/σών υπέ τήν όδηγίαν του καί ότι έχει νά έπιδείξη καί κάλλιστον κοινωνικόν έργον, τήν ίδρυσιν εύδοκιμαούντος συνεταιρισμού έν τη Ιδιαίτέρα του πατρίδι Βραχυνεία. Καί έπειδή έξ όλων τούτων έμφαίνεται, ότι ό Έπιθ/τής Αμαλιάδος Βασ. Παπαγεωργίου έπιδεικνύει έξαιρετικόν ζήλον καί έπιμέλειαν έν τη ένασλήσει τών καθηκόντων του καί δικαιούται όπως τόχθ του άρθρου 2 του Α.Ν. 1125/1938 ύπολόγου του έπιδόματος εύδοκίμου παραμονής έν τῷ αυτώ βαθμῷ κατά τήν παρελθούσαν β. 4/ετιαν από 19-9-34 μέχρι

18-9-38 λόγω της εξαντλήσεως της Ιεραρχίας κατ' ἀπόλυτον ἐκλογήν

Διά ταῦτα τὸ Δ.Ε.Σ.Σ.Ε. ἀποφασίζει

Γνωμοδοτεῖ, ὡς χορηγηθῆ εἰς τὸν Ἐπιθεωρητὴν Ἀμαλίδος Β. Παπαγεωργίου διὰ τὸν ἐξαιρετικὸν ἤλιον, τὴν ἐπιμέλειαν, ἣν ἐπέδειξεν ἐν τῇ ἐνασχόσει τῶν καθηκόντων του κατ' ἀπόλυτον ἐκλογήν τὸ ὑπόλοιπον τοῦ ἐπιδόματος 5% ἐπὶ τοῦ ἄρχικοῦ μισθοῦ του Τμηματάρχου Α. λόγω εξαντλήσεως τῆς εἰδικῆς Ιεραρχίας καὶ συμπληρώσεως βας 4ε- τοῦς ὑπηρεσίας του ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ μέχρι τῆς 18-9-38 καὶ καταρτίζε τὸν ἐξῆς ὑποβλητέον πρὸς τὸν Ἰπουργεῖον καὶ Ἀνώτερον Συμβούλιον ἐκπαίδευσως κίνακα Α. πρὸς ἐκδόσιν τῆς οἰκείας ἀποφάσεως, περιλαμβόντα αὐτὴν καὶ μόνον συμφώνως τῇ 10ῃ περιπτώσει τοῦ Δ.Ν. 767 καὶ τῆ ἄρθρου τοῦ Δ.Ν. 1125/1938 "περὶ τροποποιήσεως τῶν περὶ ἐπιδόματος εὐ- δοκίμου παραμονῆς ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ τῶν δημοσίων πολιτικῶν ὑπαλλήλων διωτάξεων"

Π Ι Ν Α Κ Α

τῶν κατ' ἀπόλυτον ἐκλογῆν δικαιουμένων τοῦ ὑπολοίπου τοῦ ἐπιδόματος παραμονῆς ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ Τμηματάρχου Α. Ἐπιθεωρητῶν δημοτ. σχολείων Ε. Γεν. Ἐκπαιδευτικῆς Περιφερείας.

Αἰ. 1.	ὄντοματεπώνυμον δι- ἀριεμίκαλουμένου ἐπιδόμα- τος καὶ βαθμὸς αὐτοῦ	Ἐκπαιδευτικὴ περιφέρεια εἰς ἣν ὑπηρετεῖ.	Χρονολογία συμπίσεον β. ἐπίδ. πληρώσεως ἀπαι- τουμένου χρόνου β. 4/ετίας.	ἀριθμὸς ἐξαντλήσεως Ιεραρχίας.
1.1	Βασ. Παπαγεωργίου Τμηματάρχης Α.	Ἀμαλίδος	18-9-1938	260

ΠΡΟΚΑΤΑΡΚΤΙΚΟΝ ΠΡΟΤΥΠΟΝ

25-12-38

Ὁ Πρόεδρος

τοῦ Δ.Ε.Σ.Σ.Ε. Περιφερείας

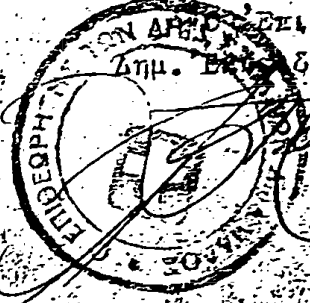
Z. Ζαμάνης

Ἀριθμὸς ἔκδοσιν

Ἐν Ἀμαλίδει τῇ 1 Σεπτεμβρίου 1943

Ἐπιθεωρητῆς

Δημ. Εκπ. Ε. Ἀμαλίδος

Πρὸς

Τοὺς Ἐξοχωτάτους Κορῖνοι Κυρίως

1/Πρόεδρον Κυβερνήσεως

καὶ 2/Υπουργὸν Παιδείας

Ἄ θ ῆ ν α ς

Αριθ. Πρωτ. Β.Π. 45

Ἐπὶ ἀπεδείξει

Ἐν Ἀθήναις τῇ 25ῃ Μαΐου 1941

Ἐν τῇ πεποιθῆσει ὅτι τὸ παρὸν ὑπόμνημα ἀποβλέπει μὲν εἰς ἀποκατάστασιν καταπαθηθέντος δικαίου ἡμῶν, ἀφορᾷ δὲ καὶ γενικώτερον τὴν ἐπαναφορὰν τῆς ἠθικῆς τάξεως καὶ ἡρεμίας ἐν τῇ Ἐκπαιδεύσει καθόλου, λαμβάνομεν τὴν τιμὴν νὰ φέρωμεν εἰς γνῶσιν Ὑμῶν τὰ κάτωθι:

Προκειμένου κατὰ τὸν Ν/βρίον 1939 νὰ γείνη ἐκλογή Γενικῶν Ἐπιθεωρητῶν Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως, εἴχομεν ὑποβάλει καὶ ἡμεῖς αἴτησιν στηριζόμενοι εἰς τὴν μακρὰν μας Ἐπιθεωρητικὴν ὑπηρεσίαν τῶν 25 ἐτῶν, εἰς τὸ λευκὸν τοῦ ὑπηρεσιακοῦ μας φακέλλου καὶ εἰς τόσας ἐνδείξεις ὑπηρεσιακῆς μας εὐδοκιμότητος (συγχαρητήρια, εὐαρεσκείας, ἐπαίνους κ.τ.τ.). Ἐπὶ πᾶσον εἴχομεν δημοσιεύσει καὶ πλείστας μελέτας καὶ ὑπομνήματα εἰς τὰ διάφορα ἐκπαιδευτικὰ περιοδικὰ καὶ τρία βιβλία ἐκδόσει, τὰ κάτωθι:

1/Ζωντανοὶ-Πεθαμένοι ἔτος 1929.

2/Ἐπετηρὶς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν κ.κ.Ν. Σμύρνῃ καὶ Ἠλ. Βλάχου ἔτος 1932 καὶ

3/Ὁ Καποδίστριας εἰς τὴν Ἐκπαιδεύσειν ἔτος 1939.

./.

ευνήθεισα νὰ εἶμαι ὑπερήφανος καὶ νὰ μὴ
ζητῶ τι διὰ τὸ ὀκτεῖν δὲν ἤμην ἱκανὸς.
Ἡ λευκὴ μου καὶ ἄσπιλος ὀφθαλμὸς ὑπηρεσία
μοῦ ἔδιδε τὸ εὐάρεστος νὰ ζητήσω τὴν προτιμ
σίαν μου διὰ τὸν βαθμὸν τοῦ Γεν. Ἐπιθεωρη-
τοῦ. Ἀνεμόμενον ἡσυχαι τὴν ἐκ μέρους τοῦ
Α.Σ.Ε. ἐκλογὴν. Δὲν εἶμεθα ὅμως ἄνθρωποι
τῶν κολακειῶν, οὕτε συνηθεισμένοι νὰ περι-
δαίνωμεν τὰ Ὑπουργικὰ Γραφεῖα καὶ τοὺς
ἰσχυροὺς τῆς ἡμέρας. Καὶ νὰ ἠδυνάμεθα νὰ
ἐπιτύχωμεν τι διὰ παρεμβολῆς τρίτων καὶ
πάλιν δὲν θὰ κατεδέχετο ἡ συνείδησίς μας
νὰ δεχθῆ τοιοῦτόν τι. Ἡ ἐκλογὴ ἔπρεπε νὰ
γείνη ἐντὸς τοῦ Ἡθικοῦ πλαισίου καὶ τῶν
πραγματικῶν ἀξιῶν τοῦ Κλάδου καὶ τῶν τιμ
ῶν παραδόσεων αὐτοῦ. Θεσμοὶ νέος, ὡς ὁ τῶν
Γεν. Ἐπιθεωρητῶν, ἔδει νὰ στηριχθῆ ἐπὶ τῷ
ἀπαρασάλευτον βράχων τῆς Ἡθικῆς.

Ἀντὶ ὅμως τοῦτου ὅπως αἰφνιδίως μᾶς
κοινοποιεῖται Β.Δ. τῆς 7ης Ν/βρίου 1939, ὅ
οὔ ὅπως ἀνεξετάστως καὶ ἀναπαικτικῶς ἐπι-
θέμεθα εἰς ἑμνησον διαθεσιμότητα ἰδιότι ὁ
ἀναπαικτικῆς τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Πατρῶν διέθε-
σε μερικὰ βιβλία ἐντὸς τοῦ γραφείου του
εἰς δημ/λους καὶ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τινὰ
ἰδικὰ μου Ὁ Καποδιστριας εἰς τὴν Ἐκπαι-
δευσιν», κατὰ παράβασιν τῆς ὑπ' ἀριθ. 2261/19/6-2
ἐγκυκλίου.

Τὸ τοιοῦτον ἦτο πρόφασις διὰ νὰ μὴ κριθῆ
μεν ὑπὸ τοῦ Α.Σ.Ε., καθ' ὅσον ἡ φήμη μὲ ἔφε-
ρεν εἰς τὴν πρώτην γραμμὴν τῶν προτάσεων.

μένων. Δέν ἀρκεῖ νά εἶναι καρεῖς Νομικός, ἀλλά καί τόν κοινόν νοῦν νά ἔχη διά νά ἐννοήσῃ τὸ λογικόν τοῦτο, νομικόν καί διοικητικόν ἐξάμβλωμα. Διότι ἡ ἐγκύκλιος ἀπαγορεύει εἰς τοὺς Ἐπιθεωρητάς νά διαθέτουν βιβλία ἐντός τοῦ Γραφείου των, δέν μνημονεύει ὅμως, οὔτε ἠδύνατο νά ἀπαγορεύσῃ εἰς τοὺς ἐκδίδοντας βιβλία νά μὴ στέλλουν βιβλία ὅπου ἤθελον.

Τὸ δὲ ἐμπαθές τοῦ πράγματος, τὸ καί παράλογον, εἶναι ὅτι ἐνώπιον ἐτιμώρησε τὸν κύριον δράστην παραβάσεως μιᾶς ἐγκυκλίου—ἦν ὡς δημ/λος δέν εἶχεν ὑποχρέωσιν νά γνωρίσῃ, διότι ἡ ἐγκύκλιος ἀπηυθύνετο εἰς τοὺς Ἐπιθεωρητάς καί ὁ ἀναπληρωτής Ἐπιθεωρητοῦ Πατρῶν μόλις πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν ἐστάλη ἐκ Κορίνθου εἰς Πάτρας πρὸς ἀναπλήρωσιν τοῦ Ἐπιθεωρητοῦ Πατρῶν—μὲ τρίμηνον διαθεσίμτητα, ἡμᾶς τιμωρεῖ χωρὶς νά ὑπάρχη νομικὸν ἔρεισμα μὲ ἄμηνον τοιαύτην !!

Καί τὸ ἀποτέλεσμα ἐπῆλθε ὅπως τὸ εἶχε προδιαγράψει ὁ πρῶτος Ὑπουργὸς τῆς Παιδείας, ἄνθρωπος γνωστὸς διὰ τὴν ἀμάθειάν του, τὸ ἴταμόν καί βαναυσὸν τῆς διαγωγῆς του, τὴν ἔλλειψιν ἀνατροφῆς καί τὴν ῥοπήν πρὸς τὰς ἀθαιρησίας.

Ἐξελέγησαν καί διωρίσθησαν τρεῖς Γεν. Ἐπιθεωρηταί, δι' οὓς ἐμέθυμος ὑπῆρξεν ἡ Ἐκκλησία καί ἀποδοκιμασία τοῦ Κλάδου, τοῦ τεταῖ του μὴ προφθάσαντος νά ὀρκισθῆ, διότι τὸν

./.

συνέλαβεν ή Δικαιοσύνη δια κλοπών, κ.τ.τ.

Κό τοιοῦτον έπηρξεν άπαρχή νοθεύσεως και εξαρθρώσεως τής Έκπαιδεύσεως.

Αί πραγματικά ήξίαι καταπατήθησαν με θεωμαστικήν ελαφρότητα και άσυνειδησίαν.

Δημοσιεύεται Α.Ν. άμέσως και μετρίάζεται τὸ όριον τής ήλικίας τών Έπιθεωρητών και γενικών τοιοῦτων άπό 65 εις 60.

Μετά τήν έκλογήν τών αίρημένων Έπιθεωρητών άμέσως δημοσιεύεται άλλος Α.Ν. και τὸ όριον έρίζεται άπό 60 εις 50 έτών !

Διορίζονται Έπιθεωρηταί Δημ. Έκπαιδεύσεως μετεκπαιδευθέντες και έχοντες ήλικίαν 40 έτών. Έπειδή όμως μερικοί δημ/λοι εκ τής ιδιαιτέρας περιφέρειας τοῦ Έπουργού, φίλοι, κουμπάροι κ.τ.τ. ήσαν μεγαλύτερας ήλικίας, δημοσιεύεται Α.Ν. και τὸ όριον αυξάνεται εις 45 έτών. και ένθ οι εκλεγθησόμενοι έδει να είναι μετεκπαιδευθέντες, έντοῦτοις δ νόμος έν ισχύει προκειμένου δια τούς φίλους και κουμπάρους τοῦ Έπουργού και όντως εκλέγονται ως Έπιθεωρηταί μή μετεκπαιδευθέντες !! δια να τεθούν επί κεφαλής πεπειραμένων και μετεκπαιδευμένων δημοδιδασκάλων !!

Και υπό τὸ κράτος τής γενικής κατακραυγής τοῦ κλάδου και τής κοινωνίας συνέρχεται προς στιγμήν ο Έπουργός και αναγκάζεται να δημοσιεύση νέον Α.Ν. τὸν Σ/βριον π. 8., δι' οῦ εκλήθησαν οι τοιοῦτοι Έπιθεωρηταί να μετεκπαιδευθούν !!

ἔς κλίσεις τῆς ἑθικῆς καταπολέμῃ κίσεων
ἢ ἀνθρώπων καὶ ἀποδόντας τῷ κλίσει
ἐπιπέδον κλίσεως.

Καὶ τὸ ἀποπρόν καὶ ἀποκαθαρτικὸν ἔστι
ὅτι τὰς κίσεων καταλόγους ἐπιπέδους, τὰς
κίσεων ἀναιδέως καὶ ἀνηθίκοις προτάσεις
τοῦ τότε Ἰμπερατοῦ Ν. Στέφανου τὰ ἑκτελέσθησι
καὶ ἑπιπέδους τότε Α. Σ. Β. καὶ τὸ Κ. Ε. Σ. Ε.
ἔστωσαν μετὰ ἐπιπέδους ἐπιπέδους νὰ ἐπιπέδου
νοση καὶ νὰ μὴ τοῦτο νὰ ἐπιπέδου τὴν κίση
κίσεων ἀντιπέδου.

Ἄλλοι, οἱ ὅμοιοι ἐπιπέδου ἢ ἐπιπέδου
κατὰ τὴν ἐπιπέδου τοῦ Ἰμπερατοῦ, οἱ
κίσεις μετεβλήθησαν εἰς ἐπιπέδου ἐπιπέδου
ἐπιπέδου Ἰμπερατοῦ καὶ εἰς ἐπιπέδου ἐπιπέδου
καὶ ἐπιπέδου ἐπιπέδου καὶ ἐπιπέδου
ἐπιπέδου χίσεων τοῦ ἐπιπέδου ἐπιπέδου
τῶν!

Εἰς τὴν κίσην ἐπιπέδου ἐπιπέδου κίσεων
κατὰ τῆς ἑθικῆς καὶ τοῦ κίσεων καὶ τοῦ
ἐπιπέδου τῆς ἑκτελέσθησαν ἐπιπέδου
ἐπιπέδου καὶ ὁ κίσεων τὸ ἑπιπέδου κ. Ε. Σ.
κίσεων, ἐπιπέδου καὶ ἐπιπέδου ἐπιπέδου
τοῦ, ἐπιπέδου ἐπιπέδου τοῦ ἑκτελέσθησαν
εἰς τινε ἐπιπέδου ὡς ἐπιπέδου τῆς ἐπιπέδου
τοῦ!!

Τὸν κίσεων. ἑκτελέσθησαν ἐπιπέδου μετεβλήθησαν
εἰς ἑκτελέσθησαν, κίσεων νὰ ἐπιπέδου ἐπιπέδου
κίσεων, κίσεων νὰ ἐπιπέδου κίσεων ἐπιπέδου,
κίσεων ἐπιπέδου, κίσεων κίσεων. Μετεβλήθησαν
μεν εἰς τῆς κίσεων ἑκτελέσθησαν ἐπιπέδου

./.

καὶ οἱ ἄγγελοι τοῦ Ἱ.Ε.Σ.Σ.Ε. ἐξέστειλαν
 τὰς ἐπιταγὰς τοῦ Ἰπουργοῦ ἀδικομαρτυρητικῶς
 καὶ μάλιστα ὤρισαν καὶ τὸ πᾶν τῶν ὀδοι-
 πορικῶν μου εἰς δραχ. 15000!! καὶ τὸ ἔνταλ-
 μα ἔθεσαν εἰς τὴν Ἀσπίαν τὴν 28 ᾿Απριλί-
 ου, τὴν ἡμέραν δηλ. τῆς ἐπιστρατεύσεως!!

καὶ ἐν ᾧ καὶ οἱ ἀχρεῖοι τῆς ἀγορᾶς γυναι-
 ρίζου, οἱ ἐν βαγόνιον μὲ τὴν οἰκογενεὴν
 μου ἀπ' Ἀμαλιδῶς μέχρις Ἀθηνῶν κοστίζει
 10000 δραχ. καὶ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς Ἀσπίαν ἑλ-
 λας 10000 τὸ ὅλον 20000 καὶ δι' εἰς τῆμα
 9 ἐτόμων οἰκογενεῶν μου (7 παιδιὰ) μόλις
 ἐξήρχουν 15000 δραχ. τὸ ὅλον 35-40 χιλ. οἱ
 κῆρυκοι μαχαρὰ γινώσκοντες τοῦ Ἱ.Ε.Σ.Σ.Ε. καθύρι-
 σαν τὰς δαπάνας μου 15000 δραχ.!!

καὶ τοιοῦτοτρόπως ἐπεχόρημα, τῆς οἰκογε-
 νεῖας μου διαμεινέσης εἰς Ἀμαλιδῶα πλῆθον,
 ὅπου ἐγκατελείφθησαν γυναῖκες ἀπροστάτω-
 ται, καθ' ὅσον εἰ ὅσο υἱοὶ μου ἐστρατεύθη-
 σαν ἐμὲ ὡς ἅμα τῆ κηρύξει τῆς ἐπιστρατεύ-
 σεως. καὶ ἔκτοτε μένομεν ἔνταθα κατηλιμέ-
 νοι εἰς τὸν ἀπρησθιακὸν μας καθ' ἕνα διὰ
 τὸ πᾶθος τοῦ Ἰπουργοῦ Σπέντζα καὶ τὴν ἄ-
 δικαιολόγητον εὐτέλειαν τῶν Ἐκκαίδ. Συμβου-
 λων, ἀναμένοντες τὸν νέον Ἡρακλῆα διὰ νὰ
 μᾶς ἐλευθερώσῃ ἀπὸ τὸ μαρτύριόν μας καὶ τ
 αἴσχη τῆς Ἐκκαίδεῦσεως.

Ἄλλος θανάδελφός μας, ὁ μακαρίτης Κων. στ
 Αραγῶτης, εὐρισκόμενος εἰς τὸ τέλος τοῦ βί-
 ος του, πάσχων ἐκ καρκίνου, οὐδ' αὐτὸς εἶρε
 εἶκτον εἰς τὰς Νερωνεῖους ἱσχάς τοῦ Ἰπουρ-

./.

γού και τῶν Ἐκπαιδευτικῶν Συμβούλων, ἀλλ' ἐξετοξεύθη εἰς Ρεθύμνην-Κρήτης!! †

† Ὁ δὲ Ὑ. Ἀναβα-
σίου πρὸς τὸν ἐξέ-
δοσαν ἐν Βερολί-
νι ἐξέκλειψαν
ἀπὸ τῆς ἐκπαίδευ-
σιν ἡμετέρας.

Δὲν ἐλεκτείνόμεθα εἰς λεπτομερείας οὗτ
εἰς πρόσωπα, διότι δὲν θὰ μᾶς ἐπῆρκει ὁ
χρόνος τῆς ἐξιστορήσεως τῶν ἀτασθαλειῶν
τοῦ Ὑπουργείου Παιδείας.

Ἐξοχώτατοι

Ἐπιβάλλομεν θερμὴν παράκλησιν, ὥπως θελή-
σετε νὰ συνδέσετε τὸ ὄνομά ἑαυτῶν μετὰ τὴν
πραγματικὴν καθαρσιν τοῦ Κλάδου καὶ νὰ
ἐπαναφέρητε τὴν ἠθικὴν καὶ τὴν ἡρεμίαν
εἰς τὸν Κλάδον. Ἡ ἠθικὰ μιάσματα πρέπει
νὰ ἐκλείψουν ὡς τάχιστα διὰ νὰ μὴ μεταδο-
θῇ ἢ σῆψις εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν.

Ὁ ἐξαγνισμὸς πρέπει νὰ ἐπακολουθήσῃ
ταχὺς καὶ ἄνευ οἴκτου καὶ ἐλέους.

Ἀλίμενον διὰ τὴν Ἐκπαίδευσιν, ἀλίμονον
διὰ τὴν ἠθικὴν τοῦ Κράτους, εἰάν μείνουν οἱ
διὰ παντὸς τρόπου κατακατήσαντες τὴν ἠθι-
κὴν τοῦ Κλάδου καὶ ἐκμεταλλευθέντες τοῦ-
τον ὡς ἴδιον Τιμᾶριον ἀτιμῶρητοι.

Διὰ ταῦτα

πρὸς ἀποκατάστασιν τῆς δικαιοσύνης καὶ
τῆς ἠθικῆς ἐν τῇ Ἐκπαίδευσιν ἐπιβάλλομεν
μετὰ τοῦ πρὸς ἡμᾶς Σεβασμοῦ τὰς κάτωθι
αἰτήσεις:

- 1/ Νὰ ἀνακληθῇ τὸ Β. Δ. τῆς 7ης Ν/βρίου
1939 (ἀριθ. Φ. Ε. Κ. 237), περὶ θμῆνου διαθεσι-
μότητος ἡμῶν, ὡς κατὰ κλάνην ἐκδοθέν.

./.

2/ *Αρ. 156 Φ.Π. Έφ. Καρ.* Νά ανακληθῆ τὸ Β. Δ. τῆς 16 Ὑμν/7 1940

περὶ μεταθέσεως μας ἐξ Ἀμαλιάδος καὶ νὰ μετατεθῶμεν εἰς Ἀμαλιάδα, ἐξ ἧς ἀπεμακρὺν θημεν ἀθαιρέτως. Καὶ οὕτως ἐξοικονομεῖ καὶ τὸ ἔρατος 35-40 χιλ. δραχ., αἵτινες ἀπαιτοῦνται διὰ τὴν μεταφορὰν τῆς οἴκου νείας μου.

3/ Νά ἐπανέλθῃ διὰ τοὺς Ἐπιθεωρητὰς καὶ Γεν. Ἐπιθεωρητὰς τῆς Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως τὸ ὄριον τῆς ἡλικίας ὡς ἦτο πρότερον ἦτοι εἰς τὸ 65ον ἔτος.

4/ Νά ἀνασταλῆ ὁ θεσμὸς τῶν Γεν. Ἐπιθεωρητῶν τῆς Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως, τῶν ἤδη ὑπηρετοῦντων ὡς Γεν. Ἐπιθεωρητῶν ἐπανερχόμενων εἰς ἃς πρότερον κατεῖχον θέσεις μετὰ τοὺς ἀντιστοιχοῦς πρὸς τὰς θέσεις των βαθμοῦς.

Ἐληθμονήσαμεν νὰ ἀναφέρωμεν προηγουμένως ὅτι ὑπηρετοῦν καὶ δύο Γεν. Ἐπιθεωρητῶν Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως προκαλοῦντες τὴν θυμὸν καὶ τὰ εὐθυσμα σχόλια τοῦ Ἐκπαιδευτικοῦ Κόσμου. Διότι ἀμφότεροι εἶναι λειτουργοὶ τῆς Μέσης Ἐκπαιδεύσεως, μηδεμίαν σχεδὸν ἔχοντες πρὸς τὸ λαϊκὸν Σχολεῖον, διότι ὁ εἰς τούτων ἐσπούδασεν εἰδικῶς Λατινικὴν Φιλολογίαν!, ὁ δὲ ἕτερος Θεολόγος Ἑβραϊολογίαν! καὶ ἀπέτυχεν εἰς ἐκλογήν Ἐπισκόπου!

5/ Νά ἀνασταλῆ ὁ θεσμὸς τοῦ Α. Σ. Ε. ὡς καὶ τοῦ Κ. Ε. Σ. Σ. Ε. (τοῦτο ἀποτελεῖται ἀπὸ ./.).

Γεν. Ἐπιθεωρητὰς Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως) ἤδη μελῶν των ἀπολυομένων τῆς ὑπηρεσί-
ἀπάντων ἐχόντων ὑπερδυναξίμους ὑπηρε-

6/ Πάντες οἱ διορισθέντες ὡς Ἐπιθε-
ταὶ Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ 1ης Σ/βρί-
1938 ἀνευ διαγωνισμοῦ νὰ ἐπανέλθουν εἰ-
ς καὶ πρότερον κατεῖχον θέσεις μὲ τοὺς
ἀντιστοιχοῦς τῶν θέσεων των βαθμοῦς.

7/ Νὰ ἀπομακρυνθῇ τῆς Διευθύνσεως
Στοιχ. Ἐκπαιδεύσεως ὁ Διευθυντὴς Πλακο-
φαλος, ξένος πρὸς τὸν Κλάδον, καταστάς μ-
τὸς πρὸς αὐτὸν καὶ ὡς συνδεθεὶς ἀρρήκτ-
μὲ ὅλην τὴν ἀνήθικον κραιπάλην τοῦ Ὑπο-
γείου, ὡς καὶ πάντες οἱ ἐγκαθηιδυθέντες
εἰς τὸ Ὑπουργεῖον Παιδείας ἐπὶ τῆς Ὑπο-
γείας τοῦ Ὑπουργοῦ Ν. Σπέντζα.

8/ Νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν Διευθύνσιν
τῆς Ἐκπαιδεύσεως οἱ κ.κ. Η. Ζερβὸς καὶ Ν.
Σμυρνῆς, ἐργασθέντες ὑπὲρ τοῦ Κλάδου καὶ
κονοῦντες αὐτὸν.

Ἡ Νέμεσις πρέπει νὰ πέσῃ ἀδυσώπητος
ἐπὶ τῶν κεφαλῶν τῶν ὑπευθύνων τῆς ἀποσπ-
θέσεως τοῦ Κλάδου.

Θὰ προετεινομεν μάλιστα ὅπως οἱ ὑπεύθ-
νοι οὗτοι ἀποπεμφθοῦν ἐνδεικτικῶς εἴτε
ὑποβιβασόμενοι, εἴτε στρουόμενοι τῆς συντ-
ξεῶς των διὰ νὰ γείνη παράδειγμα καὶ εἰς
τοῦς μεταγενεστέρους.

Μὲ ἡγήτορας ἐξηυτελισμένους, στρουόμε-

./.

νους πάσης ἐμπιστοσύνης ἐκ μέρους τοῦ κα-
δου, καταπατήσαντας πάντα ἠθικὸν νόμον, μὲ
ἡγήτορας ἐργαζομένους εὐτελῶς διὰ τὸ μι-
σθάριον των, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ὀρθοποδί-
σῃ ἡ Ἐκπαίδευσις, ἡ σπουδαιότατη αὕτη κρα-
τικὴ ὑπηρεσία, ἐκ τῆς ὁποίας ἀναμένεται
καὶ τοῦ ἔθνους μας ὀλοκλήρου ἡ γοργὴ ἀνα-
συγκρότησις.

Τὰ ἐπιτελεῖα τῆς Ἐκπαίδευσως πρέπει νὰ
ἀνανεωθοῦν, διότι ἐφθάρσαν ἀνεπανορθώτως
καὶ ἔβλαψαν καὶ θετικῶς καὶ ἀρνητικῶς
αὐτήν.

Ὁ Ἐκπαιδευτικὸς κλάδος ἐξ 20 χιλ. ἐπι-
στημόνων ἀναμένει παρ' ὑμῶν ριζικὴ
χειρουργικὴν ἐπέμβασιν, ἔτοιμος νὰ χειρο-
κροτήσῃ τὴν καθάρσιν αὐτοῦ καὶ νὰ χαιρε-
τήσῃ τὴν Μεγαλειώδη ταύτην χειρονομίαν
Σας ὡς ἀπαρχὴν εὐοίωνον σταθερᾶς ἐργασίας
πρὸς ἔθνικὴν ἀνασυγκρότησιν καὶ προάγγε-
λον ἔθνικῆς ἀνοίξεως. -

Μὲ αἰσθήματα ἐξαιρετικῆς ὑπολήψεως

Ὁ Ἐπιθεωρητὴς

Ἀ Περιφέρειας Φθιώτιδος

Γεωργίου

ΕΙΣ ΤΟΝ ΚΑΤ' ΑΥΤΟΝ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΕΛΕΥΟΜΕΝΟΝ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ

795
24-6-45

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΚΑΙ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΕΛΕΥΟΜΕΝΟΝ

ΕΙΣ

ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΕΛΕΥΟΜΕΝΟΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΝ ΤΟΝ ΤΥΠΟΝ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΚΕΝΤΡΟΥ ΤΕΛΕΥΟΜΕΝΟΝ

2
τοῦ παραδειγματός σας καὶ τοῦ κύρους σας νὰ ἐκκομμουνισθοῦν πολλοὶ διδάσκαλοι τῆς περιφέρειας σας.

Ἐάν θέλετε δύνασθε νὰ υποβάλητε σχετικὸν ὑπόμνημα εἰς τὸ Γραφεῖόν μας ἐν Πάτραις ἐντός δύο ἡμερῶν, εἰδὼτι πρῆναι νὰ υποβάλωμεν τάχιστα τὸν σχετικὸν φάκελον ὅπου δεῖ.

Ὁ Ἀπαληρωτῆς Γεν. Ἐπιθεωρητοῦ

Δεληγιώργης

Εἴμεθα ὑποχρεωμένοι χάριν τῆς ἀληθείας καὶ τῆς ἀξιόπρεπείας μας τῆς ὑπαλληλικῆς νὰ ἐκθέσωμεν τὴν ὄλην σειρά τῆς ὑποθέσεως αὐτῆς διὰ νὰ κρῖνουν καὶ αἱ Προϊστάμενοι ὑπηρεσοῦναι μας.

Ἐλθετε νὰ διενεργήσητε ἀνακρίσεις ἐναντίον ἡμῶν καὶ τοῦ συσχεζόμενου μας Γεωρ. Ἀγγελοπούλου καὶ ἐν τοῦτοις ἀπεφάσθητε ἅπαν ἐπιμελῶς νὰ μᾶς τὸ εἶπητε καθαρὰ καὶ ἑσπεύοντες, ἀλλὰ μὲ μισομασχημένα λόγια, ὡσάν νὰ ἐπρόκειτο περὶ ἅπαν μυστηριώδους ὑποθέσεως. Ἐὰς ἐζητήσατε ὡς χάριν νὰ μὴ συναναστρέψωμεν πρὸς ἀποφυγὴν σχολίων. Ἔτσι καὶ ἐγένετο. Εἰς τὴν ὀλιγόστιγμον συνάντησίν μας εἰς τὸ Γραφεῖόν μας λόγου γενομένου περὶ παραπόνων γονέων τινῶν καθ' ἡμῶν ὅτι δῆθεν εἴμεθα πρωτεργάται τῆς βασιλικῆς κινήσεως εἰς τὴν ἔξοδον διὰ τὴν διάφορα ἔγγραφα, ἐξ ὧν ἀπεδεικνύετο ὅπως τὸ ἀναντίστοιχον. Ἐξ παρακαλέσατε νὰ σᾶς τὰ θέσω ὑπ' ὄψιν εἰς τὸ τέλος τῆς ἀνακρίσεως, ὅτε θὰ μοῦ ἀνακοινώσετε καὶ τὸ πόρισμα τῶν ἀνακρίσεών σας, διὰ νὰ κανονίσωμεν τὸ ζήτημα τῆς ἀνασιευτικῆς κατηγορίας.

Μοῦ ἐζητήσατε νὰ στείλω 4-5 μάρτυρας τῆς ὑπερασπίσεως. τίποτε ἄλλο.

Ἐχωρήθημεν καὶ ὑμεῖς μὲν ἠσυχολήθητε μὲ ἀνακρίσεις, ἡμεῖς δὲ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν μας προσπαθοῦντες ἐπιμελῶς νὰ ἀποφύγωμεν πᾶσαν συνάντησιν ἢ ἐξῆλθον καὶ ... ἀπλοῦν χαιρέτιστον. Τὴν Κυριακὴν 17 Ἰουνίου καὶ Δευτέραν 18 Ἰουλίου ἠσυχολήθητε εἰς ἀνακρίσεις καὶ τὴν Τρίτην τὴν μεσημέριαν μοῦ διεμνήσατε διὰ τοῦ κ. Δ. τοῦ τοῦ Δ. Σχολείου ὅτι παθεῖ ἢ ἐξετάσας τῶν μαρτύρων τῆς ὑπερασπίσεως, ὅτι δὲν ἀπακρίνετε ἄλλους καὶ μάλιστα τοὺς παρόντας ταιούτους κ. κ. Ἰωάννη Παπαδόπουλον πρόεδρον Φαρμακευτικοῦ Συλλόγου καὶ Κωνστ. Πατσάλιν Ἐμποροράπτην ἀπεμακρύνετε ελπίζοντες ὅτι θὰ τοὺς καλέσητε μὲ τὸν κλητῆρα ὅταν εἶναι ἔρα. Ἐζήτησα νὰ ἐξετασθῇ ὁ κ. ὑποδιευθυντῆς τοῦ Γυμνασίου, ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐστάθη ἀδύνατον.

Καὶ ἔτσι σύμφωνα μὲ τοὺς κανονισμοὺς τῶν ἀνακρίσεων καὶ μὲ τὴν ὑπόσχεσίν σας, ὡς προηγουμένως ἐξεθέσαμεν, ἀνεγνωμεν ὀλοκλήρον τὸ ἀπόγευμα τῆς Τρίτης μέχρι τῆς θῆς ἑσπ. εἰς τὸ Γραφεῖόν μας, ἀλλὰ δὲν προσήλθετε.

Ἐνομίσαμεν ὅτι τὸ ἀπόγευμα θὰ ἐμελετῶτε τὰς καταθέσεις διὰ νὰ συντάξητε τὸ πόρισμα. Καὶ τὴν Τετάρτην ἴλιαν πρῶτῃ περιεμέναμεν εἰς τὸ Γραφεῖόν μας ὅτε περὶ ὥραν 11ην πληροφορούμεθα ὅτι φέσ τὸ μεσονύκτιον Σιδηροδρομικῶς ἀνεχωρήσατε διὰ Πάτρας!!

X

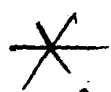
Ὁμολογοῦμεν ὅτι ἡ εἶδησις αὕτη μᾶς κατέπληξε. Πῶς ἦτο δυνατόν Συνάδελφος διενεργῶν ἀνακρίσεις κατὰ δύο συναδέλφων του νὰ διακρίβῃ τόσον ἐπιτόμως τὰς ἀνακρίσεις καὶ ν' ἀναχωρήσῃ χωρὶς νὰ μᾶς διαμηνύσῃ τί ἢ ἔστω καὶ νὰ μᾶς ἀποχαιρίτω Συναδελφικῶς καὶ τὸ σπουδαιότερον νὰ μὴ μᾶς ἀνακαίνοσῃ τί ἐπὶ τῶν ἀνακρίσεων διὰ νὰ ἐτοιμάσωμεν τὰ τῆς ὑπερασπίσεώς μας ὡς εἶχομεν μένει συμφωνοῦν τὴν τοῦλάχιστον νὰ λάβῃ γνῶσιν τῶν στοιχείων καὶ ἔτυχε νὰ εὗρισκται προχέτως καὶ νὰ λάβῃ καὶ βαβαίωσιν ἐπίσημον ἡμῶν περὶ τοῦ ὅτι ὁ Συνάδελφος Γεωργ. Ἀγγελόπουλος ἀνεχώρησεν ἐντεῖθεν τὴν 1ην Ἰανουαρίου 1944 εἰς ἀποχὴν ἀπλ. καὶ ἔδοσ' αὐτῷ Ἀραλιᾶδα τὸ ζήτημα τῶν ἀνταρτικῶν ὁμάδων εὗρισκετο ἀκόμ' εἰς νεφελώματα. Καὶ εἰς τοῦτο ἐπέμεινα, διότι καὶ ἀπὸ αὐτῶ τὸ γεγονός θὰ γανθῇ ἢ πρόδεσις τῶν ἀναφερομένων γουέων κακηδεμῶν ὅτι εἶναι μόνον τὸ αἶσθημα τῶ ταπεινῶν τῆς ἐκδικήσεως.

X

Ὅσοι ἤμευσαν κατεπλάγησαν διὰ τὴν περιεργὴν διαγωγὴν τοῦ Συναδέλφου—Ἀνακριτοῦ καὶ μάλιστα ὁ Ἐπιστημονικὸς κόσμος καὶ ὁ Ἐμπορικὸς, ὅστις ἠτοιμάζετο νὰ προσέλθῃ σὺν ὁσμῆς πρὸς διαμαρτυρίαν λαμβάνων ἀφορμὴν ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι προσήλθον ὡς μάρτυρες κατηγορίας γνωστοὶ καφετεῖηδες καὶ χασάπηδες ὡς καὶ μερικὰ οἰκτρὰ ναυάγια τῆς ὀρεστικῆς ἐπιπεσοῦσης φαυλοκρατίας, ὅπως π.χ. ὁ Δήμαρχος ὁ διορισθεὶς ὑπὸ τοῦ συγγενοῦς του Ταβουλάρη Δήμαρχος, τοῦ ὀποιοῦ ἢ μελανὴ διαχειρίσας πολλὰκις ἀπησχόλησε Ἀρχὰς καὶ Κοινωνία καὶ εἰς τὰ Δογματικὰ σχέδια τοῦ ὀποιοῦ διασποδίζει ἢ κῶλις καὶ ἄλλοι τινὲς ἀνευ βαρῆτος ἢ ὑπολήψεως παρὰ τῆ Κοινωνία.

Ἐπίσης ἐσχολιάσθη δυσμενῶς καὶ ἡ στάσις τοῦ π. Συναδέλφου Ἀνακριτοῦ, ὅστις ἐνῶ ἀπέφυγε συναναστροφὴν καὶ χαιρετισμὸν ἀπὸ ἡμᾶς τῷ Συνάδελφόν του, ἀνώτερον καὶ κατὰ βαθμὸν καὶ ἔρχαιότερον κατὰ 17 ἔτη ὑπηρεσιακῆς, ἐν τοῦτοις συναναστροφῇ ἠξίωσέ τόν μέλλοντα Κομπάρου του καὶ μέ ὠρισμένους ὀημ/λους φίλους τοῦ μέλλοντος Κομπάρου του καὶ ἄλλους γνωστῆς πάλιας καὶ ἐκλήθητο εἰς τὸ Καφενεῖον, τὸ γνωστὸν καλκεῖον ὄλων τῶν ψευδολογιῶν, τῶν ὀποίων οἱ Διευθυν-

ταί τόνον προθύμως έπρεξαν νά καταθέσουν όσά έμειναν απο
 όρισμένους όμηλους-ελαχίστους εύτυχώς, δι' ός έπρόκει-
 τα ύπέρχον τά στοιχεία εις τό άρχαϊόν μας.
 Τελταί ή μέχρι τούδε διαγωγή και πολιτικά του κ. συνάδελ-
 φου-άνταρτι. Ω μάς έγέννησεν εις τήν φυγήν μας άποθήκη
 και δυσπιστίας διά τήν άρχαίη και δικαίαν έκτίμησιν
 των πραγμάτων γεγονότων, έν τούτοις ύπεμείναμεν νά έ-
 ύωμεν τό τέλος.

και έτσι ό κ. συνάδελφος-άνταρτι της ήρας, έδηγγήσεν έν
 κρισεις κατά τό δοκοόν, διέκοψε τούτας ύπακόμωσ και λέ-
 αν έπιμελώς έπέφυγε νά μάς γνωρίση-όπως νομίζομεν ότι
 δε είχεν άποχρήσιν-

α./ Ποία είναι ή βαρύνουσα ήμάς κατηγορία.

β./ Ποιοί εί κατήγοροι και

γ./ Ποία ή διαταγή άνωτέρως άρχής και πόδες,

ώστε νά κενονώσωμεν τά της υπερασπίσεως μας, τά έξέτα-
 σε άπό τήν έγγραφα, πρωτόκολλα, άρχεια και έπιστολικά άπομνη-
 μόνων, ποινολόγια κ.τ.τ. ή και κατά έντιπαρόστασιν νά δι-
 άσωμεν ψευδείς καταθέσεις ή και άλλους όφειλόμενους
 εις έλλειψιν μνημείων, εις έσφαλμένην έκτίμησιν της τό-
 έποχής από Σεπτέμβριου 1944 μέχρι ~~Μαΐου~~ 1945, ότε
 διευθύνουσα άρχή ήτο ή Π.Α.Α. έν όχι εις τήν παλ-
 αίνουσαν άλλοιόληρον τούλάχιστον διά τόν Κομόν. Μάτσο
 και έτσι ήμας μέχρι της στιγμής αυτής όδν έγνώριζε
 διατί κατηγορούμεθα.

Τήν τετάρτην τό άπόγευμα διά προσώπου γνωστού άπεσ-
 λαμεν έπιστολήν προς τόν κ. συνάδελφον-άνταρτιν η
 του έξέφραζαμεν τήν κατάλληλήν μας και τήν έσπρίαν
 διά τήν δικαιοσύνην τήν άνομιλίαν και τρόπον τινά πε-
 λοήμεν νά έπαιέλη προς συνέχισιν και συμπλήρωσιν
 άνομιλίαν. Από πλέον-ένν τούτο όδν συνέβαινε-διό
 τό δήφροθενόμην καλώς-έξητοόμην νά μάς περιόχη πρ-
 ομταν προς έπολογίαν 10-15 ήμερων τούλάχιστον, διά
 έτοιμάσωμεν μέ πλείον ήρεμίαν τήν άναγκαίην των πε-
 γιδων, καθόσον τήν έποχήν αυτήν είμεθα έξαιρετικώς
 ρημένοι με έξαιρετικόν φόρτον έργασίας ήτοι έν έ-
 συνάδελφιας έπιστολικού άμφολλου εις τός μεταβολή
 όφει συντάξωσ πρωτοκόλλου παραθέσεως ύπηρεσίας,
 φει μεταβίσεως εις πόργον προς παραλαβήν ύπηρεσιών
 έν όφει μετακομίσωσ οικιαγενείας, έξευρέσεως οικί-
 α.τ.τ.

Και ὕτως δὲν ἠπατήθημεν εἰς τὰς προβλέψεις μας, τὸ ἔγγραφο τοῦ κ. Συναδέλφου-Ἀνακριτοῦ, τὸ ὁποῖον ὀλοκληρὸν κατεχωρήσαμεν ἐν ἀρχῇ, τὸ διαπιστώνει.

Δὲν μᾶς καλεῖ ἄν εἰς ἀπολογία. Ὁμολογεῖ ὅτι εἰς τὴν ἀρχὴν συνεφωνήθη νὰ μᾶς ἀνακοινώσῃ τὸ πόρισμα, καὶ μᾶς καλεῖ τῶρα ἀπὸ τὰς Πάτρας! νὰ θέσωμεν ὑπ' ὄψιν ὅλα τὰ ὑπηρεσιακὰ τεμμήρια καὶ νὰ ὑποβῶμεν ὑπόμνημα ἐντὸς δύο (2) ἡμερῶν!

Ἐυνόδως κατανοεῖ κανεὶς τὸ πνεῦμα τῆς ὅλης πολιτείας τοῦ κ. Συναδέλφου-Ἀνακριτοῦ. Ἀποφεύγει εἰς τὸ ἔγγραφο του νὰ μνημονεύσῃ ποία ἡ διατάξαδα Ἄρχῃ τὰς ἀνακρίσεις, οὔτε ποῖοι οἱ καταθέσαντες ἐναντίον μας, ὥστε εὐχερέστατα νὰ ἀποκρούσωμεν αὐτάς. εἶναι εἰς πάντας γνωστὸν ὅτι σπουδαίαν ἀσκει ἐπίδρασιν, εἰς οἰανδήποτε καταγγελίαν τὸ ποῖον, τὸ ἐπάγγελμα τοῦ καταθέτου ὡς καὶ ἡ ἐν γένει Κοινωνικὴ καὶ τοῦ ὑπόστασις.

Τοῦτο τὸ παρέβλεψε τελείως ὁ κ. Συναδέλφος-Ἀνακριτῆς ἢ μάλλον καὶ σκοπίμως ἀνεχώρησε κρυφίως καὶ ἔφυγε νὰ ἴδῃ ἔγγραφα καὶ ἄλλα ὑπηρεσιακὰ τεμμήρια, διότι ὀλοκληρὸς ἡ κατηγορία τὰ κατέρρεε καὶ ὁ βεθέτερος σκοπὸς τότε δὲ ἐματαιοῦτο.

Μάλιστα εἰς τὸ ἔγγραφο του μνημονεύει προσλήσεις, ἔγγραφα, συνεδρίας, ὀμιλίας κ. τ. τ. τὰ ὁποῖα εὐχερέστατα δι' ἄλλων ἔγγράφων θὰ κατερρίπταντο ἢ καὶ διὰ ἀντιπαραστάσεως θὰ ἐλύοντο μερικαὶ ἀπορίαι ὀφειλόμεναι εἰς κακὴν μνήμην ἢ εἰς κακὴν εἰσήγησιν.

Εἰς τὸ τέλος δὲ τοῦ ἔγγραφου του ἀναγράφει "εἰάν θέλετε δύνασθε νὰ ὑπεβῆτε κ. λ. π." ἀλλ' ἡμεῖς διὰ τῆς ἐπιστολῆς μας ἐζητήσαμεν προθεσμίαν 10-15 ἡμερῶν ἀκριβῶς διὰ νὰ προπαρασκευάσωμεν ἡμέρας τὰ τῆς ὑπερασπίσεώς μας καὶ ἐν τοῦτοις μᾶς χορηγεῖται προθεσμία δύο (2) ἡμερῶν!

Εἰς τὸ τέλος ἀναγράφεται ὅτι ἐπέφυται νὰ ὑποβῆ τὸν σχετικὸν φάκελον ὅπου δεῖ. Καὶ ἐδῶ τὸ ἴδιο ἱεροκρυφιστὸν σύστημα, ἀποφεύγει νὰ μᾶς γνωρίσῃ εἰς ποίαν ἀρχὴν θὰ κριθῶμεν.

X

Τώρα ἐξ ὧων ἐμνημονεύσαμεν ἀνωτέρω ἐξάγεται ἀριδῆλως ὅτι ἓν μὲν διαταγὴ πρὸς διενεργεσίαν ἀνακρίσεων παρὰ πάντα ἴσον τάξεως καὶ ἱεραρχίας προσέλαβεν εὐθυμὸν ὄψιν εἶτε ἐξ ἀδεξιότητος ἢ ἀπειρίας Διοικητικῆς, εἶτε ἐν πλημμελοῦς ἐπιτιμήσεως τῶν γεγονότων, εἶτε ἐξ ὑπερβολικοῦ ζήλου ἢ ὑπολογισμοῦ τοῦ κ. Συναδέλφου-Ἀνακριτοῦ

πό σπουδαίον δέ εἶναι ὅτι δέν μᾶς παραγγέλλει νά ἀπολογηθῶμεν ἀλλά τρόπον τινά μᾶς λέγει. "Ἐγώ μᾶζεφα ὅσα στοιχεῖα ἤθελα γιά τό σκοπό μου. τό γάϊδαρό μου δηλ. τόν ἔδεσα! σεῖς, ἂν θέλετε, δύνασθε νά ὑποβάλλετε ὑπόμνημα ἐντός δύο ἡμερῶν, διότι βιάζομαι νά στείλω τόν φάκλον ὅπου δεῖ δηλ. οὔτε τόν φυσικό μας δικαστή δέν πατονομάζει, ὅστις ἐν προκειμένῳ εἶναι τό Α.Π.Σ.Σ.Ε. Ζ. περιφέρειας ἢ τό Σόν Ὑπουργεῖον.

"Ὡστε ἐξ ὅλης τῆς εἰρημένης ἐνεργείας τοῦ κασιναδέλφου— Ἀνακτοῦ προκύπτει σαφέστατα ὅτι δέν πρόκειται περί ἐνεργείας τακτικῶν ἀναρτίσεων, ἀλλ' εἴτε περί συλλογῆς στοιχείων ἢ περί προγραφή κατὰ προϋσταμένων ὑπηρεσιῶν παρά πάντα κανόνα ἠθικόν παρά πᾶσαν στοιχειώδη ἐγγύησιν τῶν πολιτικῶν μας ἐλευθεριῶν τάς ὁποίας παρέχει ἢ ἀγγύεται ἡ σημερινή Κυβέρνησις.

Εἰς τήν σημερινήν ἐποχήν, ἥτις θεωρεῖται ἐποχή τοῦ ἀπλέτου φωτός, τῆς ἐλευθερίας καί τῆς κοινωνικῆς Δικαιοσύνης ἢ διεξαγωγῆς τοιαύτης ἀναρτίσεως ἐχούσης τήν μορφήν προγραφῆς μᾶς γεννά ἄσπληνη φυσικήν ὀδύνην.

Ὁ στραγγαλισμός πάσης ἐγγυήσεως ἀμύνης καί υπερασπίσεως μᾶς προκαλεῖ τά πλέον ἀηδῆ καί ἀποκρουστικά Συναίσθηματα.

Ὁ κ. Ὑπουργός τῆς Παιδείας μᾶς ἐκοινοποίησε πρό καιροῦ τήν ὑπ' ἀριθμ. 16719/4-6-45 ἐγκύκλιον προκειμένου νά κριθοῦν οἱ δημοδιδάσκαλοι. ἐν αὐτῇ ἀναγράφεται:

" Πᾶσας ὅμως τά πληροφορίας ταύτας ὁπονεθήσατε προερχομένας δέον νά ἐλέγχωσιν ἀπό πάσης πλευρᾶς φροντίζουσαι, ὅπως ριφθῆ ἀπ' αὐτῶν ὅσα τό δυνατόν περισσότερον ὡς καλοῦσαι ὁσάκις κριτικῶν ἀπαραίτητον τοῦς ὑπό κατηγορίαν δημ/λους νά ἀνασκευάσουν ἐάν δύνανται, τά ἐναντίον αὐτῶν καταγγελλόμενα ἐνεργούσαι ἐν ἀνάγκῃ σχετικῶς ἀναρτίσεις καί καταβάλλουσαι τέλος πᾶσαν ~~προσπάθειαν~~ προσπάθειαν, ὅπως ἡ κρίσις τῶν εἶναι ἀπολύτως ἀντικειμενική καί δικαία."

Καί πολύ ὀρθῶς καί προφρόνως διά νά μή δοθῆ ἀφορμή παραπόνων, ἀλλά νά κριθοῦν μέ τό ἄπλετον ὡς τῆς ἐλευθερίας.

Εἰς τήν προκειμένην ὅμως περιστασίαν παρατηρεῖ κανεῖς ἐσοκαμμέν καί βεβιασμένην ἐνέργειαν προγραφῆς καί στραγγαλισμοῦ πάσης ἐγγυήσεως ἀμύνης.

Καί ὁ μέν κ. Ὑπουργός διατάσσει ἡμᾶς νά κρινῶμεν τοῦς δημ/λου μέ πᾶσαν ἀντικειμενικότητα καί εὐσυνειδησίαν, ἡμεῖς δέ Προΐσταμενοι ὑπηρεσίας ἐπὶ ζῶετσαν ὀλοκλήρον νά κρινώμεθα καθ' ὅν τρόπον ἀκρίβημεν καί δυστυχῶς παρά Κασινάδελφου, ἥτοι χειρότερον κ τῶν ληστῶν καί κακούργων, οὔτινες δικαιούσονται νά λαμβάνουν γνώσιν τῶν μηνύσεων καί τῶν καταθέσεων. Δηλ. ἡμεῖς κρινόμεθα Ἰεροκρυφῶς καί μεσαιωνικῶς. αὐτό φωνάζουν τά πράγματα τοῦλάχιστον

Διά τών προευρημένων αποδεικνύεται ότι ήμεϊς ζητούμεν τάν έλεγχον, άλλ' έλεγχον και κρίσιν δημοσία και μέ τό άπλετον φά τής έλευθερίας και άληθεϊας και όχι ιεροκρυφικώς να υιοθετούνται μερικαί καταθέσεις άβασανιστως και να περιβάλλονται μάλιστα μέ τό πέπλον του μυστηρίου.

X

'Η χρονική κλεψύδρα του συναδέλφου- 'Ανακριτου δέμ μās επιτριπει να ασχοληθώμεν πλειότερον και μάλλον έμπεριστατωμένως διά τήν άμυνάν μας. 'Εν τούτοις δι' άλλων θα άνασιευάσωμεν έλας κατά σειράν όπως είναι εις τό έγγραφον του κ. Συναδέλφου 'Ανακριτου. Μās λέγει ότι κατηγορούμεθα, διότι

1/ Συναναστρεφόμεθα ώρισμένα πρόσωπα! 'Εν τών μνημονευομένων ο μέν 'Αντ. Πετραλιās άπουσιάζων από Ζετίας παρουσιάσθη κατά μήνα 'εβρουάριον-Μάρτιον 1945, οτε δηλ. διελύθη τό Νοσοκομείο του στρατου, ο δέ κ. Κολτσιδόπουλος, Δ/τής 'Αγροτικής Τραπέζης ένταυθα άπουσιάζει από 2 έτων. ή πιστοποίησις θα ήτο εύχερηστάτη. βλέπει κανεις σύγχυσιν εις όνόματα και γεγονότα και χρονολογίαις.

Διά τόν Πετραλιάν, όπως είδε σχετικήν άλληλογραφίαν ο κ. Συναδελφος- 'Ανακριτής εις τό γραφετόν μας υπάρχει και τό προηγούμενον ότι μέ κατηγορήσεν ως έμποδίζοντα τούς δημ/λους να προσχωρήσουν εις τό ΕΑΜ έξ ου διετρέξαμεν κίνδυνον συλλήψεω. 'Αποδεικνύεται μέ τήν κατηγορίαν ότι έγώ συναναστρέφομαι καθε άνθρωπον χωρις προκαταλήψεις. Δέν είμαι Κομματέρχης. είμαι Προϊστάμενος 'Υπηρεσίας και είμαι υποχρεωμένος να έρχομαι ε έπαφην μέ καθε πολίτην.

* Άλλως τε ή κατηγορία αυτή θα είχε θάσιν εάν κατετίθετο ότι ήμεϊς δέν έδέχθημεν να συναναστρεφώμεθα ή να συζητώμεν μέ άλλους.

Δέν έφαντάσθην όμολογώ ότι εις τά 1945 θα μοί άπευθόνετο κατηγορία τοιαύτη. Αυτό θα έλειπε να μās δοθη και συνταγή ποιούς θα κάνωμε παρέα και συντροφιά!! Μή χειρότερα! X

2/ Έλαμβάνετε μέρος εις συσκέψεις τών 'Εαμιτών. έπισκέπτεσθι συχνά τά Γραφεία του Ε.Α.Μ. και ΕΤΑ.

Και έδω ή ίδια συγχυσις επικρατεϊ μάλλον χρονολογική και παρεξηγήσις.

'Απαντώμεν ως τέρμιος και ειλικρινής Προϊστάμενος. Μάλιστα θα έπισκεπτόμην τά Γραφεία, άλλά διά τίνα λόγον; άνάγκη να ξεκολλησθι λιγάκι ή μνήμη και να όπισθοχωρήσωμεν άλλους μήνας. Μήν Σεπτεμβριός 1944 όλος ο κομός έδιοικετο υπό του ΕΑΜ ή μάλλον υπό τής Π.Ε.Ε.Α. και μέ διαταγας τής Δ.Ε.Ο. άντάρτες παρουσιάσθησαν κύριοι τής καταστάσεως *de facto*. παρουσιάσθησαν ώργανωμένοι μέ τήν Δ. 'Επιτροπήν, μέ άξιωματικ

με τόν Μητροπολίτην των ἐπι. κεφαλῆς, με τόν Ἀμερικανόν λο-
 αρι -- σύνδεσμον τοῦ Διασυμμαχικοῦ Ἐπιτελείου. Ἐδιορίθησαν μέ-
 χρι τῶν μέσων τοῦ ~~φεβρουαρίου~~ 1945. Εἰς τὰς διαταγὰς αὐτῶν ὑπ-
 ῆχθησαν ὄλαι εἰ Ἀρχαί. Διοικητικὸς ἀντιπρόσωπος (Ἡνωμάρχης)
 εἰς Πύργον διορίσθη ὁ κ. Μάρος δικηγόρος γνωστὸς ἰδεολόγος τ
 τοῦ Ἀγροτικοῦ κόμματος. Ἡ ὀργάνωσις ἀπετελεῖτο ἀπὸ Ἑλλην
 νας καὶ οὐχὶ ἀπὸ Κάρρους. Ἀπὸ Ἑλλήνας πού ἤγωνίσθησαν δυό
 χρόνια στὰ βουνά καὶ ἐδημιούργησαν τὸ ἀντίπαλον δέος καὶ
 τῶν ἀφιόλητων τῶν Γερμανῶν, εἴτινες θρασυδείλοιο ἠναγκάσθησαν
 νὰ περιχαραινθοῦν εἰς πολλαπλὰ χαρακτηρισμὰτα συρματοπλεγμάτων
 διὰ νὰ ἀσφαλισθοῦν. καὶ τόσος ἦτο ὁ τρόμος τῶν παλημαρῶν
 Γερμανῶν ἀξιωματικῶν, ὥστε ἐποιμῶντο ἔχοντες μαζί τιν 3-4
 περιστροφή καὶ ὁ Ἀρχηγὸς τῶν πολλακίς ἀφυπνίζετο ἑαυτοῦ
 ἐπιτροβόλει καὶ ἐφώναζε "Παρτιζάνοι, Παρτιζάνοι" αὐτὸ εἶδαμεν
 ἡμεῖς πού παρακολουθήσαμεν ὅλο τὸ δράμα τῆς σιλαβιάς. Ἐλ-
 θεν ἡ ὀργάνωσις. Τὸ ἔπρεπε νὰ κάμωμεν; νὰ ἀντιταχθῶμεν; νὰ φύ-
 γωμεν; ἀδύνατον. τὸ ἐθεωροῦμεν λιποφυγίαν. "Ὅλαι αἱ ἀρχαί
 συνειργάζοντο μετὴν ὀργάνωσιν, ἥτις εἶχε τὴν ὅλην διοίκησιν
 ὄν εἰς χεῖρας τῆς Μῆς προσκεκάλουον ὡς προεκαταμένους ὑπη-
 ρεσίας διὰ συσκέψεις διὰ τοπικὰ ζητήματα. Μπορούσαμε νὰ ἀρ-
 νηθοῦμε; Πρέπει κανεὶς νὰ ἔχη ζήσει ἀληθινὰ τὴν ἐποχὴ ἐβελ-
 νη γιὰ νὰ κριθῆ καλυτέρα τὰ πράγματα. Λησμονοῦν ὅτι οἱ Ἀθηναῖ-
 σιοι Ἰπάλληλοι οὔτε τὸν Ἰούλιον ἐπληρώθημεν, οὔτε τὸν Αὐ-
 γουστὸν, οὔτε τὸν Σεβριον, οὔτε τὸν Ὀκτώβριον. Ἄλλ' ἤρχισεν
 ἡ πληρωμὴ τῶν Μάρτιον. Ἡ πέτρα καὶ ἡ ἐξεσπλάσις μας
 ἦτο χειροτέρα τῆς τοῦ 1941. Ἐπρεπε νὰ φροντισθῆ γιὰ τοὺς δη-
 μοῦ/λους. Ἐτρέχα, πῆγα στὰ Γραφεῖα, παρεκάλεσα, ὑπέδειξα, ἐπρό-
 λαβα ἀναστατώσεις τοῦ προσωπικοῦ, ἔβαλα τὸ στήθος μου ὡς
 κωματοθραύστην κατὰ πάσης διαβολῆς. Καὶ δυστυχῶς ἤρχισαν νὰ
 ἀναφαίνωνται τοιαῦται διαβολαὶ παρὰ μικρῶν καὶ μικροφύχων
 ἀνθρώπων ἀποσκοποῦσαι εἰς τὴν ἀναστάωσιν τοῦ προσωπικοῦ
 ἢ εἰς ἐκανοποίησιν προσωπικῶν διαφορῶν. Ἐκλήθημεν ἀπανελλιη-
 μένως εἰς Πύργον ἀπὸ τὸν κ. Δ/κὸν Ἀντιπρόσωπον εἰς Συνερ-
 γασίαν. Μετὰ πόσης δεξιότηχνας κατωρθώσαμεν νὰ συγκρατήσω-
 αμεν τὴν ἀναστάωσιν, μετὰ πόσιν παθητικὴν ἀντίστασιν εἰρ-
 γάσθημεν μαζί μετὸν Συνάδελφον Ἡλέας κ. Γ. Σπετσιέρην,
 μόνον ὁ κ. Σπετσιέρης δύναται νὰ ὁμολογήσῃ. Ἐπετύχωμεν νὰ
 διαφυλάξωμεν ἀλώρητον τὴν ὑπηρεσίαν μας, νὰ ἀποκροῦσωμεν
 πᾶσαν ξενικὴν ἐπέμβασιν καὶ νὰ παραδώσωμεν 200 δημ/λους
 σῶους καὶ ἐτοίμους διὰ τὸ ἔργον των. Ἐτρέχα στὰ γραφεῖα
 νὰ ἐξασφαλίσωμεν τὸν ἐπισιτισμόν. Ἐτρέχα στὰ γραφεῖα νὰ
 προλαμβάνω καὶ νὰ διαλύω παρεξηγήσεις, αἵτινες ἀπαραιτήτως
 ἀνακλύπτουν ἀπὸ μικροφύχους καὶ μάλιστα εἰς τοιαύτας ψυχολο-

λογικώς στιγμάς. Σὰς φέρω παράδειγμα ζωντανόν. Μαρθάνω ὅτι στὰ Γραφεῖα ἔγινε λόγος ζωντὸς ἐναντιὸν ἑνὸς δημ/λου, ὅστις ἐκτύπησε μαθητὴν, διότι τραγουδοῦσεν ἀντάρτικο ἐμβατήριον ἐμβατήριον! Καταλαμβάνετε τί μπορούσε νὰ ἐπεκολούθησεν καὶ ἀνευθύνως βέβαιον Ἐρωτῶ ποῦος δημ/λος; Μοῦ ἀπαντοῦν ὅτι εἶναι μᾶλλον ὁ κ. Ἰωάν. Φιλιππόπουλος Δ/τῆς τότε τοῦ Δ. Σχολείου. Ἄμεσως τρέχω καὶ παραλαμβάνω. Ἐπιτυχῶν νὰ ἀναλάβω ἐγὼ τὴν ἀνάκρισιν. Ἔτσι ἔγινε. ἐζήτησα νὰ μοῦ φέρουν τὸν ἄνθρωπον ποῦ τὸν κατήγγειλε καὶ τὸν μαθητὴν ποῦ ἐκτυπήθη. παρειλήφθη ἔτσι τὸ ζήτημα καὶ ξεθύμανε Ἐν τῷ μεταξύ ἐλησμονήθη. Δέν περιορίσθη νὰ σώσω τὸ σαρκίον μου. Ὅχι! τὴν ἀποστολήν μου τὴν γνωρίζω καλὰ. Δέν κρύφθηκα σὲ ὑπόγειον γιὰ νὰ κρυφθῶ ἀπὸ τοὺς ἀντάρτες. Βγῆμα περιοδεῖα, τοὺς ἐτόνωσα, τοὺς παρηγόρησα, τοὺς ἐξασφάλισα τὸν ἐπισιτισμὸν, ἐπέβησα καὶ ἠπέβησα χωρικοὺς διὰ τὸν ἐπισιτισμὸν τῶν δημ/λων, τοὺς συνέστησα ἐγκαρτέρησιν Ἐθνικὴν, διετρέξαμεν κινδύνους, ἀλλ' αὐτὰ τὰ ἐνομίσαμεν ὑποχρέωσιν μας ὡς ἐν τῆς θέσεώς μας. Καυχῶμαι ὅτι συνεκράτησα τὸ προσωπικόν μου καὶ διὰ τοὺς μύχθους μου θὰ ἔπρεπε νὰ μοῦ ἐκφράσῃ εὐγνωμοσύνην ἢ Πολιτεία. Οἱ δημ/λοι παντοιοτρόπως μοῦ ἐξέφρασαν, αὐτὴν, ἀλλὰ τοιαύτην ἀμοιβὴν δέν ἐζήτησα. Ἐπραξα τὸ καθήκον μου. Ἔθεσα τὴν ψυχὴν μου εἰς κίνδυνον διὰ νὰ σώσω τοὺς 200 δημ/λους ποῦ μοῦ ἐνεπιστεύθη τὸ ἔθνος. Καὶ ἂν τὰς γραμμάς αὐτὰς τὰς σύρω τὸ πρᾶττον μὲ στενοχωρίαν μου διότι πρὸβλεπεται περὶ ἀμύνης.

Ἦνθως δέν μπορούσα καὶ ἐγὼ νὰ τὸ σκάσω καὶ νὰ πᾶω ἢ στὸ σπιτὸν μου ἢ νὰ θρονιασθῶ στὸ Κέντρο καὶ νὰ μὴ χαλάω τὴν ἑτοιμότητα μου; Μπορούσα λοιπὸν καὶ παραμπορούσα νὰ τὸ κάμω εὐκολώτατα. Μὰ τὸ θεωροῦσα ἀνανδρῖα. Ἡ Συνέλευσίς μου μὲ ἤλεγε.

Ἀπὸ 1 Σεπτεμβρίου 1941 δέν ἔφυγα ἀπὸ τὸ καθῆκόν μου παρά τὸ τέλος Μαρτίου 1945 ὅτε πῆγα εἰς Ἀθήνας.

Καὶ γιὰ νὰ πείσθητε ὅτι δέν λέγω λόγια, ἀλλὰ ἔργα ἀναγράφω τὴν ἐπιβίβασιν ποῦ ἐκάμαμεν μὲ τὸν κ. Δελμούζο, Παιδαγωγὸν, εἰς Ἀθήνας περὶ τὰ τέλη τοῦ Μαρτίου ἔ.ε.

- Δελμούζος: Δέν μοῦ λέτε κ. Παπαγεωργίου πῶσοι δασκάλοι σου ἔλαβαν μέρος στὸν ἀνταρτικὸν ἀγῶνα;

- Ἡμεῖς: Ἐλάχιστοι καὶ συγκεκριμένως δύο ἐφονεύθησαν, ἔξ ὧν ὁ εἷς δέν εἶναι ὀργανικῶς τῆς περιφερείας μας.

καὶ τρεῖς εἶχον ἀναλάβει ἔργον προπαγάνδας καὶ ἐπιβλέψεως σχολείων, ἔξ ὧν πάλιν οἱ δύο δὲν εἶναι τῆς περιφερείας μας, ἀλλ' ἔχουν ἀποσπασθῆ ἔξ ἄλλων περιφερειῶν.

- Δελμούζος: Μὰ αὐτὸ εἶναι ἀπίστευτον κ. Παπαγεωργίου ἔδωκετε μὲς λέγουσιν 30-35%

- Ἡμεῖς: Ἐγὼ αὐτὸ ξέρω καὶ αὐτὸ βεβαιώνω. Ἀπὸ 200 δημ/λους προσωπικῶς ὅπως βλέπετε μόνον 5 ἔλαβον μέρος, ἔξ ὧν οἱ 3 ἐκ ἑ-

των περιφερειών. 'Αλλά και αυτοί δεν ἐκινήθησαν ἀπὸ Κομμουνισ-
κὸ ἰδεώδες, ἀλλ' ἀπὸ Ἑθνικὴ φιλοτιμία. Κομμουνιστὰς δημ/λους
δὲν ἔχομεν. Σὺς τὸ βεβαίω ἐπισημῶς.

- Δελμοῦζος Περλεργό!

- Ἡμεῖς: Μὴ σὰς φαίνεται Περλεργό. Μήπως γιὰ σὰς ἀπὸ τὴν δε-
κιη Παυπλοῦ στὰ 1914 δὲν λέγουν πὼς εἶσα Κομμουνιστὴς και-
μεῖς καναῦμε τόδι κηγόρο ὑποστηρίζοντες τὰ ἀληθῆς;

Αὐτὴ εἶναι ἡ μόνη ἀλήθεια, τὸ ἀληθινὸ Ἑκπαιδευτικὸ κἀποκι
τῆς δράσεώς μου και ὅποιος ἔχει λευκὸ τὸ μέτωπο ἄς ἔλθῃ νὰ
καθρεφτισθῆ!

X

Εἴμεθα ἄνθρωποι ποῦ ποτέ δὲν ἀγαπήσαμε τὴν βίαν, τὴν τυραν-
αν, τὸ φασισμόν, τὸ σκότος. ἀγαπήσαμε τὴν ἀλήθειαν, τὸ φῶς, τὴν
ἀγάπην πρὸς πᾶσαν διεσθουνσιν τὴν ἀνθρωπίνην ἀνοχήν, τὴν δικὸ
οσύνην. Γιὰ τοῦτο πικραίνόμεθα πλειότρον διότι κρινόμεθα και
τρόπον ποῦ δὲν ἐμπρέπει δέ πολιτισμένων Ἕθνος και Κράτος
καλοῦ.

Εἰς τὸ Καφάλαιον αὐτὸ πρέπει νὰ μάωμεν και μίαν προσθήκην.
Ἡ δράσις τοῦ ΕΑΜ πρέπει νὰ διακριθῆ εἰς δύο. Εἰς τὴν πρὸ
ἀναχωρήσεως τῶν Γερμανῶν και εἰς τὴν ἀνάληψιν τῆς ἐξουσίας.
Διὰ τὴν πρώτην περίοδον ἔχω ἔγγραφο ποῦ ἀποδεικνύουν ὅτι δι-
εἶχα σχέσεις με τὴν Ὄργάνωσιν τοῦ ΕΑΜ τὰ εἶδεν αὐτὰ ὁ κ. Σ.
αδελφός - Ἀμαριτῆς. Μάλιστα κατετέθη, πρᾶγμα ποῦ δὲν ἤθελα ν
κατατεθῆ, ἀπὸ ἐπισημον Σύμβουλον τῆς Ἑθνικιστικῆς Ὄργανώ-
σιν ἡμουν μέλος ὑπὸ τὸν Ταγματάρχην κ. Μαντζιλον.

Διὰ τὴν δευτέραν περίοδον τὰ πρᾶγματα ὁμιλοῦν εὐγνωστότερον
πᾶσις ὑπόπτου και ἀνεξελέκτου καταθέσεως.

X

3/ Ἐν ᾧ ἠρνήθητε τὴν παραχώρησιν τῶν σχολείων εἰς τοὺς
Ἄγγλους δὲν ἀντετάξατε οὐδεμίαν ἀρνησιν εἰς τὴν κατάληψιν
αὐτῶν ὑπὸ τοῦ ΕΑΜ διὰ συγκεντρώσεις και εὐθύμους βραδυές.

Ἀπαντῶμεν. Εἶναι ψευδὲς ὅτι ἠρνήθημεν τὴν παραχώρησιν εἰς
τοὺς Ἄγγλους. ἀπλούστατα διότι κανεὶς δὲν μᾶς ἐρώτησε. Τὸ
σχολεῖον ἐπέταξάν κ. Δήμαρχος και ἐγκαιροστάθησαν οἱ Ἄγγ-
λωρὶς νὰ μὲ ἐρωτήσουν καθόλου, ὅπως κατέλαβον και τὸ Γραφει-
μας. Ἀνέφερα ἀπλῶς τὸ ζήτημα εἰς Νομάρχην, διότι ἀκριβῶς τὴ
ἡμέρας ἐκεῖνας εἰς τὰς ἐφημερίδας ἀνεγράφετο ὅτι τὸ Ὑπαυ-
ον παρήγγειλε νὰ ἐκκενώσουν τὰ διδαστήρια. Τὸ ἔγγραφο μου
στὸ ἀρχεῖο. Περλεργό μου φαίνεται νὰ ζητῆται μετάφρασις τοῦ
ἔγγραφου μου ἀπὸ ξένους και ὄχι ἀπὸ ἐμὲ ποῦ τὸ ἔγραφα! Ἡ
κώρησις σχολείων διὰ τῆς εὐθυμῆς βραδυῆς ἔγινε μόνον 1-2
ράς. Τὸ ἐπέτρεψαμε (τρόπος τοῦ λέγειν) αὐτοῦ εἶχον τὴν ἐξ-
οίαν τοῦ δεσμεῖν και λύειν και τώρα μου ζητεῖται λόγος ν

επέστρεψα στα παιδιά 1-2 φορές μόνον.

"Πρέπει την ώρα να μη σιδήσω και μαγαρίσω το κηγάδι" ο καθε άγρός νησιώτης, όταν έβγαζαν από το κηγάδι το γάλα, καθό είχε σιγή. αυτό μου θυμίζει ή κατηγορία αυτή. Πάλι πάλιν είναι γκισόν ότι όταν έλλησοφροήθημεν ότι κάνο: άδουθε πάλιν επέτυχα να έννοικιάσουν ίδια οίκηματα.

X

4/ Προσεφωνήσατε τους 'Ελασίτας μετ' την έπίνοσόν των εις άρσσην άδασειαν από του Σ.Α.Η. προς τιμήν των.

Αυτό είναι κορόμφια κακοήθειας. Είναι ψευδέστατον και λυπη-
μαι ότι ο Σανάδαρος-Αγκρεπής υιοθέτησε ταιούτην κατάνη
και δεν έμεινθησε να διελουκανθή, πράγμα εύκολότατο, καθότι
έφ'όθ έπρόκειτο περί άρσσης να μπορούσιν να μαρτυρήσουν όλα
σταί όσοι. άλλος τε έξ όσων αναγράφωμεν γεγονότων έξήγεται
ότι ο χρονοκός μου και ή έν γενει Παλιτεία μου δεν επέστρε-
να προσφωνήσει.

X

5/ Προσπεύσατε 'Επιτελικού Έκπαιδευτικού Συνεδρίου ένεκα
Ε.Α. κένους καθ έγουν την ρνήσαν έσσηνη και συγγραμην διαν-
τικην αναγρόμενην τό έξής:

'Εκλήθησαν οι Έκπαιδευτικοί Ηέσης και Δημοτικής Έκπαιδε-
σεως εις Συνέδριον. Έκλήθημεν και ήμεις διδ προσοπικής
προσλήψεως. Προσφών όλοι. Παραπροσφώνον οι εκπαιδευτικοί
τό εκπαιδευτικόν πρόγραμμα της Έργασίας 3-4-5 τοιοσθι
έγνησται τελείως εις έμεί τοδλίχιστον διέ να μας άνακίσει
τό πρόγραμμα τό, 'Εκπαιδευτικό της Έργασίας:

Προκατερολογικώς παρεκέλευσαν χείριν της όμολης διοεταγής της
Συνέδριος να όρισθί ένας Πρόεδρος. Όλος όροφάνως ήρχισαν
να φωνάζουν "Ο 'Επιθεωρητής! Ο 'Επιθεωρητής!" έγώ ειχα
κίσει εις μίαν γενειαν και έσφάξα ο κ. Γυμνασιάρχης! Παρλί-
το όσο Γυμνασιάρχης και ο της Γαστάβνης. Οι εκπαιδευτικοί
έντονότεραν έξήτουν τάν 'Επιθεωρητήν. τι να κέρμα; μπορούσας
να μη άπαυθου εις μίαν τοιαύτην φωνήν; ήθετο δυνατόν να ο
έκαμαν και έξ έκπαιδευτικής, άλλά κατ' έμεί ψυχολογικώς κρινοντα
τό ζήτημα εύρισκα ήτι με έξέλεξαν καθ ύπολογισμό. έφημαι διε-
στειρο. θντο περί άπολύσεως, περί μεταθέσεως, περί έξορίας κ.τ.
τ. ήσαν όλοι περίφοβοι. Στην 'πελπισία τους βρήκαν σωσίβιο
τόν 'Επιθεωρητή. και κευχόμεν ότι τους ήγγαλα άπροσπεύσατους
'Αφ'όθ ήλλησαν οι αντιπρόσωποι διδ τής έπίδιόξαις τους εις
τό τέλος ήλλησαν έπ' καθήκοντος Προεδρικού και 'Εκπαιδευτικη
κοσ. 'Εσθνισα ότι οι όμη/λοι πάντοτε έκαμαν τό καθήκον τους
τό άπειρον είναι να προσφέρουν τό λαό και να τόν άναβιβέζουν
εις έφελίγοτε άπικεδο πολιτισμό, ότι και ή επανάστασις του

1909 εις τους δημ/λους υφαιλεται, οτι τουτο ανεγνωρισθη
υπο του Πολιτικοϋ Κόσμου, οτι αυτοϋ εχαλυρωσαν τας φυχας
των Πουλιδων στο 1912-13 και προπαρασκευασαν τας φυχας
των πολεμιστων της Αλβανιας και τρωπον τινά ετδνισα οτι
οι δημ/λοι εχουν πληρη επλγνωσιν της αποστολης των και
οτι δεν ειναι αναγκη υπομνησεων..... και το τελος
της ομιλιας μου επεστεφαν ζωηρα χειροκροτηματα.

Το πιστωμεν ημεις, οι εκπαιδευτικοι Μεσης και Δημοτικης με
διεταξαν. Πικροθησα να αρνηθω και να μην θεσω τα πραγμα-
τα εις την εξειν των;

Αν τουτο θεωρηται κατηγορια, τότε την ευθνην την εχουν
υπερεκατον μαθηγεια και δημ/λοι.

Αν το θεωρησαν τότε τουτο ως μη συναδον με την... αξι-
πρεπειαν γιατί δεν εφευγαν; τώρα εβυνησε πολυ οψιμα η ...
ευαισθησια των,

6/ Εναλέσατε τους Δημ/λους εις Συνεδριον, να συζητήσητε
όποια η θέσις τούτῳ Ἐκπαιδευτικοῦ Κόσμου εις τὸν σημερινόν
Ἐθνικολατῶν-ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα.

Δέν εἶναι ἀληθῆς ἡ διατύπωσις. Ἐγένετο πρόσκλησις πρὸς τὸν
υπευθύνων Γραφεῶν της Ὀργανώσεως καὶ οὐχι ἀπὸ ἡμῶν. Ἡ-
μεῖς ἔχομεν ἀτομικὴν πρόσκλησιν, ἥτις καὶ εὐρίσκειται πρό-
χειρος εἰς τὸ ἀρχεῖόν μας. Ἐθνολατὰ θά ἠδύνατο νὰ ἐλεγή-
κῃ καὶ τὸ ζήτημα τουτο, ἂν ἠθελε ὁ κ. Συνάδελφος- Ἀνακριτ
νὰ διαθέσῃ ἑνὸς λεπτοῦ καιροῦ. Εἰ δέν ἠθέλησε, εὐρήμη σπο-
πιώτερον νὰ φορτώσῃ τὴν ἀβασάνιστον αὐτὴν κατάθεσιν, θά
νὰ γίνεταί λόγος. Ἄλλ' ἡ διαπλοτῶσις αὐτὴ ἠδύνατο νὰ γίνῃ
καὶ ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τῶν σχολεῶν. Ἐάν πρόκειται περὶ θεωρή-
σεως προσηλήσεων τουτο εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς παρεμβάσεως
μας, ὅπως πᾶσα πρόσκλησις πρὸς τὰ σχολεῖα θεωρηται ἀπὸ τὴν
τὸν φυσικὸν προσηλόμενον. Καὶ τουτο ὁ καθενας τὸ ἐννοεῖ.

Τὸ ἔκτακτον γὰρ νὰ μὴ δώσω τὸ δικαίωμα σέ ξένους νὰ ἐπεμβαί-
νουσι εἰς τὰ ἐσωτερικὰ της ὑπηρεσίας μας. Εἶναι πρὸς τιμὴν ἡ
μας. Δέν πρέπει νὰ λησμονηται ὅτι τουτο ἐγένετο στὰς 14
Ὀκτωβρίου 1944, ὅτε τὸ Ε.Α.Μ. ἦτο τὸ ἐπίσημον Κράτος. *
θα γίνεται συνέχεια ἡ ἐπικρατοῦσα σύγχυσις.

Τὸ Ε.Α.Μ. ἦτο Κράτος τότε.
Ἐδῶκις ἤρχισε νὰ ἐλευθερώνεταί τὸ Κράτος ἡ μόνη μας μερί-
μνα ἦτο πῶς νὰ πληρωθῶμεν γιατί κινδυνεύσαμε ἀληθινὰ νὰ
πεθάνουμε τῆς πείνας. Ἀρχίσαμε νὰ σκεπτόμεθα ὅτι πρέπει
νὰ ἐπενδύσωμεν τὰ παλαιὰ ὑπαλληλικὰ Κέντρα, τὴν Ὀμοσπ
δαν τῶν Δημοδίων Ἰπαλλήλων διὰ νὰ ἐπιτύχωμεν τὴν ὑλικὴν
καὶ ἡθικὴν μας προαγωγὴν καὶ νὰ βοηθήσωμεν τὴν κυβέρνησιν

* 7/ Προηδρεύσα-
τε τοῦ ὑπαλληλι-
κοῦ Κέντρου καὶ
εἶσατε μέλος αὐτοῦ
πογράφαντος καὶ
ρόσκλησιν ὑπαλ-
λήλων Ἡμεῶν νὰ
γγραψῶσιν εἰς
τὸ μόνον ὅτι
τουτο εἶναι
ὀργάνωσις
δαμνική.

εις τοϋτο.

"Εγινε συγκέντρωσις δημοσίων υπαλλήλων. έσχηματίσθη μια προσωρινή Έπιτροπή της όποιας καί ήμεις εΐμεθα μέλος. έκαλέσαμεν όλους τοΐς Δη. όσίους υπαλλήλους της περιφερειασέ όρισμένην ήμέραν, συνήλθον περίπου 44 καί με τοΐς εκπροσωπούμενους περίπου 100. έξελέγη Προεδρεΐον εις ό έγώ λόγω των πολλοπλων μου άσχαλιών, έδέχθην τό άξιωμα τοϋ Αντιπροέδρου. Ήΐπως ή ένέργειά μας αύτή ένέχει τι τό παράνομον. μήπως τά παρελθόντα έτη τέ ύδειο δέν ένέχναμε; Αλλά πότε οί δημοσίοι υπάλληλοι έστερήθησαν των δικαιωμάτων των αυτών; Καί προχωρούμεν. Έπειδή μερικοί μικρόψυχοι καί στενοεισφαλοί διεβλεπον... δαιτύλους καί εις τό ζήτημα αύτό, διά τό λόγον αυτόν οΐτε τό καταστατικόν υπερέλαμεν εις Πρωτοδικεΐον, οΐτε εις οΐδαμναν άλλην ένέργειαν προήλαθον καί έπει έτσι τά πράγματα έμειναν.... Ποτέ δέν άνέμενα να ύδω στα 1945 κατηγορία γιατι έφροντίσαμε για την πρόσπεισιν των επαγγελματικων μας συμφερόντων.

X

8/ Έκοινοπολήσατε εις τά σχολεία σας τας υπ' αριθμ. Δ.Υ. 11-9-44 καί 293 καί 299 έγκυλλους; Όμολογούμεν ότι μας φαίνεται περίεργος ή έρώτησις αύτή. λυποθμεθα μόνον ότι καί τας έγκυλλους τας παρέλαβε παρά τρίτω καί όχι από τό Γραφείον μας, τό όποϊον έθεωρήθη από τον κ. Συνάδελφον- Ανακριτήν ως ... χορελδβλητον!

Τήν υπ' αριθμ. Δ.Υ. της 11-9-44 δέν εΐδον. ύως ήτο την επακριον της αναχωρήσεως των Γερμανων καί τό Γραφείον μας δέν έλειτούργει τας ήμέρας εκείνας. Έάν ο κ. Συνάδελφος- Ανακριτής με ήρώτα διά τό περιεχόμενον τό όποϊον δέν ένθυμομαι θα έδιδον τήν απάντησιν.

Τήν υπ' αριθμ. 293 έκοινοπολήσαμεν. Οΐδέν ένέχει τό επιφυγον. Ήλίιστα εις την έγκυλλιον αυτήν που έξεδόθη την 15 Σεβριου 1944 καί παρά τας διαταγας των υπευθύνων τοϋ Ε.Α. Μ. έγώ επέτρεφα την εισαγωγήν των Αναγνωστικων βιβλιων, άνευ των όποϊων δερρήθονατο να γίνη καμμία εργασία εις σχολεία στερούμενα πινάκων καί των πάντων. Η διαταγή της ΕΑΜ ήτο ρητή, να μή εισαχθη κανέν βιβλιον τοϋ όργανισμοϋ. Ο υπεύθυνος ήλθεν εις τό Γραφείον μας καί μας παρεπονεθη. άνάλαβα όλόκληρον την εΐθύνην έγώ καί διεταξα την διαγραφην όρισμένων μερών.

Η υπ' αριθμ. 299 έξεδόθη έναντι της έξης διαταγης, όπως αναγράφεται εις τό πρωτόκολλον μας.

αριθμ. 299 αριθμ. 90/6-10-45

Δ.Ε.Π.

Περλληφίς

Δ.Α.Η.

(Δοικ. Αντιπρόσωπος Ήλεας) Αποστέλλει 19 αντίτυπα τῆς ὑπ' ἀριθμ. 531 διαταγῆς διὰ νά κοινοποιηθῆ εἰς τὰ σχολεῖα. Τοιαύτας ἐγκυκλίους ἔχομεν εἰς τό ἔρχετόν μας. εἰς αὐτάς εἰρρίσκονται ὅλαι αἱ διαταγαί τῆς Ε.Α.Η. διὰ τὰ σχολεῖα. Πλήν ἡμεῖς προσβάνομεν μετά περισκέψεως εἰς τήν ἐφαρμογήν αὐτῶν. Οὔτε διὰ τὰ βιβλία διετάξαμεν τίποτε, οὔτε διὰ τήν γλώσσαν, ἀλλ' ἠρκέσθημεν νά ἐρωτήσωμεν τό Σδν Ἰπουργεῖον. Εἰς τό Πρωτόκολλόν μας εὐρίσκονται Ἰπουργεῖον Παιδείας ὑπ' ἀριθμ. 544 τῆς 14-11-44. Ἰποβολή συγκαρητηρίων ἐπί καί ἀπελευθερώσει καί ἀναλήξει Ἰπουργεῖον. ὑπ' ἀριθμ. 545 τῆς 14-11-44 Ἰπουργεῖον Παιδείας ζητοῦμεν ὁδηγίαις διὰ ζητήματα τῆς Η.Ε.Ε.Α. ὑποβάλλοντες καί τρεῖς ἀντίτυπα. ὑπ' ἀριθμ. 546 τῆς 14-11-44 Ἰπουργεῖον Παιδείας ζητοῦμεν ἐνίσχυσιν διὰ τό Γραφεῖόν μας. ὑπ' ἀριθμ. 547 τῆς 14-11-44 Ἰπουργεῖον Παιδείας ζητοῦμεν ὁδηγίαις διὰ τήν ἐφαρμογήν τῆς Δημοτικῆς γλώσσης.

*

9/ Συνετελέσατε διὰ τοῦ παραδείγματός σας καί τοῦ κύρους σας νά ἐκκομμουνισθοῦν πολλοί διδάσκαλοι τῆς περιφέρειας σι τό τελευταῖον ὁ κ. Συνάδελφος - Ἀνακριτής τό ἀφήνει ὡς χαριστικήν βολήν! ἐκκομμουνισμός δέν γνωρίζομεν τίνος εἶναι αὐτή λέξις. Εἶναι οἱ ρεταινιές ποῦ δέν γλυτώνουν ὅλοι αἱ τακμηροί, οἱ προδευτικοί, οἱ φρονηματῆαι, οἱ φιλελευθέραι φάσεις ἀπό τοῦς ἀμαθεῖς, ἀπό τοῦς ὑπολογιστάς, ἀπό τοῦς συμφερόντολόγους, ἀπό τοῦς ἐπιτηδελούς.

Αυποθῆμαι πῶς ὁ κ. Συνάδελφος - Ἀνακριτής ὅστις θά ἔπρεπε νά γνωρίζη τό ἔργον μας ὄχι τό ἐκπαιδευτικό - καί εἶναι πλουσιώτατον εὐτυχῶς. ἀνέγραψε πῆν φράσιν αὐτήν ὅπως ἔταλαιπώρως. Ἡ λύπη μας θά εἶναι μεγαλύτερη ἄν μάθωμεν ὅτι καί τήν πιστεύει. εὐτυχῶς τό Ἰπουργεῖον μέ γνωρίζει. δέν εἶμαι πρῶ-τάρα.

Ἡμεῖς λυποῦμεθα ἀκόμη περισσότερο διὰ τήν ἀναγραφὴν αὐτήν διότι κατετέθη παρά παθόντων ὑπό τοῦ Ε.Α.Η. ὅτι πολλοί διδ/λοι ἄν ἔμειναν μακρὰν τοῦ Ε.Α.Η. ἔμειναν χάριν εἰς τήν ἐπίδρασιν μας.

Ὅα εἶχομεν πλεοντοῦς νά παρουσιάσωμεν. τό λέγω καθαρά-ξάστερα. Ἡ ἀνάκρισις ἀντι νά διελευκιάνη ἐθδλωσε χειρότερα μερικές βεβιασμένας καί νεφελώδεις καταθέσεις. Ἄν ἐζήτει πληροφορίας θά ἐμάνθανεν ἐξ ἐπίσημων πηγῶν ὅτι. οὐδείς κομμουνιστής δημ/λος ὑπάρχει εἰς τήν περιφέρειάν μας. Προδευτικοί

είναι. Πόνον Κομμουνιστά δέν είναι. Κομμουνιστά υπάρχουν
σε μερικά μυαλά καθυστερημένα, άρρωστημένα και σιούριασιέ-
νε.

Έπειδή ή χρονική κλεψύδρα ήτο άπηνής και άδιασειτος έ-
βιάσαμεν τόν έαυτόν μας νά μή άφήσωμεν, άναπάντητον καμμί
κατηγορίαν.

"Όλοι όμοιάζουν τούς άχύρινους Πύργους τών μικρών παιδιών
Μερικά ως ή υπ' αριθμ. 9 είναι άδριστοί και θεωρούνται
και συγκοφαντικά." Όλοι καταπίπτουν υπό τó άπλετον ρώσ τή
άληθείας. Είπαλομεν ήμείς άν ό κ. Συγάδελφος - Ανακρίτης
δέν έφιλοτιμήθη νά διελευκάνη εύχερέστατα τά ζητήματα τά
τα έντός 1/2 ώρας και μάς βασανίζει μέ τó παρόν υπόμνημα
Γιά νά διελευκανθοούν ^{αυτά} έχρειάζετο λίγη καλή θέλησις,
λίγη καλή πίστις και λίγος σεβασμός πρός τ'ν άλήθειαν.
τά όποια στοιχεΐα δέν ένεφανίσθησαν εις τήν υπόθεσιν αύτ-
ήπως πταλομεν ήμείς διά τó ζήτημα αύτό;

θέτοντες τó ιστορικόν τής έλης υποθέσεως υπ' όφιν τών Προ-
ισταμένων υπήρεσεών μας μέ όλα τά δικαιολογητικά ποσά ήτο
δυνατόν εις τó ταχθέν μοι διάστημα νά συγκεντρώσωμεν υπο-
βάλλομέν τήν θερμήν παράκλησιν, όπως και ή κεραμικρή άμφι-
βολία άν παρουσιασθή νά διαταχθή τακτική άνάκρισις έστω
και άν ήμείς μετετέθημεν εις Πύργον, πρός διελευκάνειν
διασδήποθε άπορίας.

Πάντως παρακαλοθμεν νά μή κριθώμεν άναπολόγητοι και μάς
μείνη έτσι τó παρόπονον, ότι έμειθήμεν άνυπερδπιστοι.

Μετά Σεβασμόν
Παλιθεωρητής τών Δημ. Σχολείων
Λύκος

